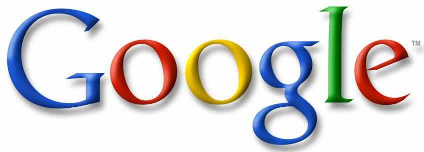

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

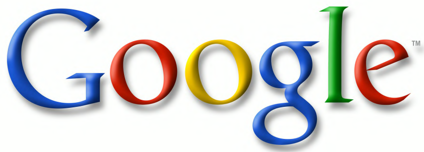
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

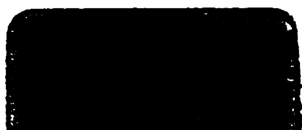
Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 06666965 0

BRIEVEN

EN

GEDENKSCHRIFTEN

VAN

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP

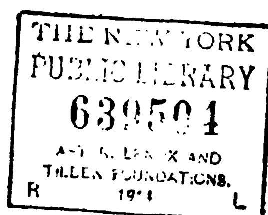
UITGEGEVEN DOOR

MR. H. GRAAF VAN HOGENDORP

ZESDE DEEL

GRONDWET 1814. 1815—1825

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1902

BRIEVEN

EN

GEDENKSCHRIFTEN

VAN

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

BRIEVEN

EN

GEDENKSCHRIFTEN

VAN

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP

UITGEGEVEN DOOR

MR. H. GRAAF VAN HOGENDORP

ZESDE DEEL

GRONDWET 1814, 1815—1825

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1902

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP

NA 1813

BRIEVEN EN GEDENKSCHRIFTEN

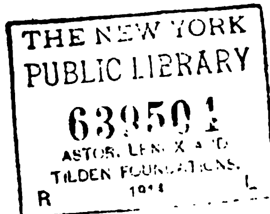
UITGEGEVEN DOOR

Mr. H. GRAAF VAN HOGENDORP

TWEEDE DEEL

GRONDWET 1814, 1815—1825

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1902

Gedrukt ter 's-Gravenhaagsche Boek- en Handelsdrukkerij
voorheen Gebr. Giunta d'Albani.

INHOUD.

DEEL VI.

GRONDWET 1814.

Toen de Franschen in 1795 in het land kwamen gaf G. K. hun twintig jaren om er te blijven; maar daarom legde hij de handen niet moedeloos in den schoot; hij hield het oog gevestigd op den dag der verlossing en naar mate hij dien zag naderen, maakte hij zich gereed om handelend te kunnen optreden. De ondervinding had hem geleerd aan welke gebreken de Republiek was te gronde gegaan. Hij trachtte door nauwgezette historische studien te onderzoeken op welke wijze zij konden worden verbeterd en telkens zette hij zijne gedachten op het papier. Twee dier proeven hebben wij reeds leeren kennen; de „Memorie in den zomer van 1795" (Deel III bldz. 87) opgesteld om zijne denkwijze tot klaarheid te brengen, en vervolgens het opstel „de Unie van Utrecht herzien" (bldz. 171) in 1799 vervaardigd, toen de inval der Engelschen in Noord-Holland eenig uitzicht opende op het herstel van het Huis van Oranje. Doch daarbij bleef het niet; tal van aanteekeningen en opstellen bewijzen hoe G.K. 's gedachten met deze zaak steeds bezig waren, en hoe hem de mogelijkheid voor den geest zweefde, dat hij te eeniger tijd een werkzaam deel aan Nederlands herstel onder een verbeterden regeeringsvorm zoude kunnen nemen. Hij zelf teekent aan bij „de Unie van Utrecht herzien":

Daarmede heb ik het groote werk (der Grondwet) eigenlijk begonnen. Zoo als de Bataafsche Republiek in de plaats der Vereenigde Nederlanden getreden was, heb ik mij opzettelijk daarop toegelegd om de gebreken van de Regering der oude Republiek aan te wijzen en de echte middelen tot verbetering uit te vinden.

Toen de val van Napoleon naderde, ben ik van die denkbeelden uitgegaan om een ontwerp van Grondwet op te stellen. Dit heb ik aan den Koning overhandigd, toen hij terug was gekomen om Souverein Vorst te worden.

Zulk een ontwerp kwam echter niet in eens tot stand. Over de wording er van heeft G.K. eenige inlichtingen achtergelaten.

Mijn eerste opstel is geschreven in 1812.

Bovenaan staat *Copy* 1806. De reden is, dat de Fransche politie alle oogenblikken in mijn huis vallen en de hand daarop leggen kon. Dan zou ik het hebben voorgedragen als een stuk ontworpen voor de komst van Lodewijk Napoleon.

Mijn tweede opstel, een korte uitbreiding van het eerste, geschreven in 1813 in folio. Dit was aan weinige vrienden medegedeeld geweest, en de afwijkingen van het eerste, alsmede eenige bijvoegselen waren het gevolg van hunne aanmerkingen.

Dit stuk gaf ik aan den Koning over bij zijne komst in 1813. Het werd gesteld ter beoordeeling van eenige heeren, elk afzonderlijk, zo veel mij heugt Aylva, van Maanen[1]), Elout.

De anderen ben ik vergeten. Op de aanmerkingen van sommigen derzelven en van den Koning zijn er in dit stuk veranderingen gekomen.

Hieromtrent is vooral opmerkelijk een geschrift van den Koning.

Deze twee stukken mogen hier volgen.

1ste Schets der Grondwet.

(N.B. De tusschen ( ) geplaatste woorden zijn in het H.S. later bijgevoegd.)

---

[1]) In van Maanen vergist zich G. K. waarschijnlijk. Thorbecke heeft aan dezen gevraagd of hem een vroeger ontwerp der Grondwet bekend was, dan het stuk, dat als leiddraad in handen der Commissie gesteld is; volgens een uitvoerige minuut heeft v. Maanen daarop geantwoord, dat hem geen vroeger ontwerp bekend was en hij er zelfs nooit van had gehoord. (Zie het Archief van van Maanen in het Rijksarchief.) H. v. H.

Copy 1806.

Vermits wij eenen Koning krijgen is het de moeite waardig eene Schets te ontwerpen van eene

GRONDWET VOOR HET KONINKRIJK HOLLAND.

Titel I.

Van den Koning.

1°. De Koning zal de Kroon erflijk bezitten, voor Hem en zijne wettige mannelijke Nakomelingen bij vertegenwoordiging. (De Koning zal de Kroon erfelijk bezitten voor Hem en zijne wettige mannelijke Nakomelingen bij vertegenwoordiging. Wettig en bijgevolg bekwaam ter opvolging, zijn alle de zodaanige mannelijke Nakomelingen, welken gesprooten zijn uit een huwelijk ingegaan met onderling goedvinden van den Koning en de Staaten Generaal.)

2°. Indien zijne mannelijke wettige Nakomelingschap ooit kwam te ontbreken, zal de Koning, alsdan regeerende, met overleg en goedkeuring der Staaten generaal, eenen Opvolger benoemen om de Kroon op dezelfde wijze te bezitten.

3°. Bij het aanvaarden der Regeering legt de Koning in de Vergadering der Staaten Generaal den navolgenden eed af:

Ik zweer dat ik eerst en bovenal de Grondwet van het Koninkrijk zal onderhouden en handhaaven, en dat ik wijders de Onafhankelijkheid van den Staat en het Geluk van deszelfs Ingezetenen altijd uit alle mijne krachten bevorderen zal. Zo waar helpe mij God Almagtig.

Waarop hij ingehuldigd zal worden door de Staaten Generaal en Provintiaal.

4°. De Koning verklaart oorlog en maakt vrede. Hij sluit verbonden en verdragen van Koophandel of anderen. De Ratificatie der verdragen geschiedt door den Koning, na voorafgaande toestemming der Staaten Generaal. (Hij geeft de Ratificatie van alle verbonden en verdragen eerst na dat de Staaten Generaal

Hem op de gewoone wijze hunne toestemming in dezelve hebben bekend gemaakt.)

5°. De Koning stelt de Leden aan van Zijnen Geheimen Raad, twaalf in getale, en pleegt alle de daden van Zijne Koninklijke Waardigheid in deezen Raad. Aan het hoofd van de stukken wordt gesteld: De Koning in Zijnen Raad, enz. De Raad advyseert en de Koning alleen besluit.

6°. De Koning stelt zes Ministers aan over de volgende Departementen, waaronder alle de zaaken worden verdeeld: 1. de buitenlandsche betrekkingen, 2 het inwendig bestuur, 3 de finantien, 4 den oorlog te lande, 5 de marine, 6 den koophandel en kolonien. De Ministers zitten in den Geheimen Raad om mede te advyseeren. De Leden van den Raad en Ministers worden ontslagen door den Koning, zonder reden te geeven; zij staan voor hunne amptsverrigtingen teregt voor het Koninklijk Hoogste Geregts Hof, op eene aanklagt van de Staaten Generaal.

7°. De Koning gebiedt over de Vloot en het Leger en bestuurt de Diplomatie. Alle de militaire officieren worden door Hem aangesteld, of op hun verzoek ontslaagen. De Diplomaaten worden door Hem aangesteld en ontslaagen naar goedvinden.

8°. De koning stelt aan (uit Nominatien van drieën door de Staaten Generaal of Provintiaal gemaakt) alle de Leden en Ministers van de Hooge en Provintiaale Geregts Hoven, om te dienen voor hun leven, ten zij op hun verzoek om ontslag, of op een vonnis van het Koninklijk Hoogst Geregts Hof, onder hetwelk alleen zij voor hunne amptsverrigtingen staan.

9°. De Koning trekt jaarlijks uit de gereedste penningen van 's Lands kas eene millioen guldens om den luister van de Kroon op te houden. Hij draagt mede in alle de gemeene Lasten. (Hij kan voor particuliere zaaken, op dezelfde wijze als voorheen het gemeene Land, in burgerlijke Regtsgedingen betrokken worden.)

10°. De Koning rigt zijn eigen Koninklijk Huis in naar Zijn goedvinden.

11°. De oudste Zoon des Konings draagt den naam van

Kroonprins, en ontvangt van zijn agttiende jaar af uit 's Lands kas, in deeze hoedanigheid, eene som van honderd duizend gulden 's jaars. Hij is de eerste onderdaan van Zijnen Vader.

12°. De Koning heeft het bestuur over de Kolonien en Bezittingen van den Staat in andere Werelddeelen. (Hij kan den Minister van Koophandel en Kolonien eenen Raad van Indie voor Oost en West te saamen, en eenen Raad van Koophandel toevoegen).

13°. De Koning heeft het regt om wetten voor te draagen aan de Staaten Generaal; alsmede om de wetten goed of af te keuren, die Hem voorgedraagen worden door de Staaten Generaal.

14°. Wanneer eene Wet door den Koning en de Staaten Generaal gezamentlijk vastgesteld is, wordt dezelve afgekondigd door den Koning volgens een vast formulier. Er bestaan geen andere Wetten.

15°. De koning verheft in den Adelstand en geeft er kennis van aan de Staaten Generaal. De Edellieden (door den Koning gemaakt) draagen den titel van Baron. Zij genieten wijders dezelfde voorregten als de reeds bestaande Adel in de Provintie, waarvan zij Inboorlingen zijn, inzonderheid de bevoegdheid van beschreven te worden in de Ridderschap, op de gebruikelijke wijze. Dog hun Adel is slegts erfelijk op den oudsten zoon, of mannelijken nakomeling, bij vertegenwoordiging, mits zijnde of wordende een ingezeten van de Provintie.

De Koning een Ridder-Orde willende instellen doet eene voordragt aan de Staaten Generaal, ten einde daarin te voorzien bij eene Wet.

Vreemde Ridder-Orden mogen niet aangenomen worden door de ingezetenen, dan met verlof van den Koning. [1])

16°. De Koning is meerderjaarig op zijn agttiende jaar en staat gedurende zijne minderjaarigheid onder eene byzondere voogdij, welke telken reize door den regeerenden Koning en de Staaten Generaal op het mogelijk geval moet beraamd zijn.

[1]) De laatste zes woorden zijn doorgeslagen. H. v. H.

17°. Onder de minderjaarigheid van den Koning wordt het regt der Kroon waargenomen door eenen Regent, die telken reize door den regeerenden Koning en de Staaten Generaal op het mogelijke geval benoemd wordt. De Koning en de Staaten Generaal mogen op dezelfde wijze de opvolging in het Regentschap bepaalen tot de meerderjaarigheid van den Kroonprins toe.

18°. Indien er geen schikking op de opvolging in het regentschap gemaakt is, zullen de Regent en de Staaten Generaal eenen Opvolger benoemen.

19°. De gemelde schikkingen omtrent een regentschap bij minderjaarigheid zullen mede plaats vinden in geval de Koning buiten staat geraakte om de Regeering waar te neemen.

20°. Indien de Koning geen van de gemelde schikkingen met de Staaten Generaal beraamd hadt, worden dezelve, het geval voorkomende, door de Staaten Generaal gemaakt.

Titel II.

Van de Staaten Generaal.

21°. De Staaten Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche Volk.

22°. Zij bestaan uit Afgevaardigden van alle de Provintien en Landschappen van het Koninkrijk, voor elke vijf en twintig duizend zielen een Afgevaardigde.

23°. Zij worden gekoozen door de Staaten der Provintien, naar maate van derzelver bevolking, elk voor den tijd van drie jaaren, en naar een rooster, volgens welk niet boven een derde van het geheel getal jaarlijks uitvalt, kunnende egter de uitvallenden herkoozen worden.

24°. Onder de Afgevaardigden uit elke Provintie zijn noodzaakelijk begreepen de Graven en Pairs van het Rijk, welken zitting neemen in de Staaten Generaal uit Geboorteregt.

25°. Deeze Graven en Pairs van het Rijk worden door den Koning tot hunne waardigheid verheeven, in elke Provintie uit de Inboorlingen van dezelve zo veelen als er honderdduizend

zielen in dezelve zijn, dus in elke Provintie een Graaf en Pair voor ieder honderd duizendtal zielen. Hunne waardigheid is erfelijk, op dezelfde wijze als de Adel volgens art. 15, en sterft dezelve geheel uit, zo verheft de Koning een nieuwen Graaf en Pair in de plaats uit de Inboorlingen van dezelfde Provintie.

26°. De Graaven en Pairs moeten ingezetenen zijn, elk van zijne Provintie en woonagtig aldaar of in de Koninklijke Residentie.

27°. Zij neemen bij hunne meerderjaarigheid zitting in de Vergadering der Staaten Generaal.

28°. Hunne oudste zonen voeren den titel van Baron, en zitten van hunne meerderjaarigheid af in de Ridderschap van hunne Provintie. (Zij worden alsdan toegelaaten in de Vergadering der Staaten Generaal om aan te hooren, dog zonder eenig ander deel in dezelve en zonder eenig ander voorregt).

29°. De Graaven en Pairs zitten boven aan in de Vergadering der Staaten Generaal en houden onder zig de orde der jaaren.

30°. Zij genieten een dubbele jaarwedde, als Leden van die Vergadering, ook gedurende hunne minderjaarigheid.

31°. Alle de verkooren Afgevaardigden tot de Staaten Generaal moeten zijn ingezetenen, elk van zijne Provintie en dertig jaaren oud.

32°. Alle de Leden van de Vergadering der Staaten Generaal stemmen voor zig zelven en zonder last van hunne Committenten op den navolgenden eed:

> Wij zweeren, dat wij (eerst en bovenal) de Grondwet van het Koninkrijk zullen onderhouden en handhaaven, en dat wij (wijders) de onafhankelijkheid van den Staat en het geluk van deszelfs Ingezetenen altijd uit al onze kragten bevorderen zullen. Zo waar helpe ons God Almagtig.
>
> (Alsmede den gewonen eed van zuivering).

Vervolgens doen zij alle zaaken af met meerderheid van stemmen.

33°. Zij staan in hunne amptsverrigtingen alleen teregt voor het Koninklijk Hoogst Geregtshof, op eene aanklagt van de Vergadering.

34°. De Staaten Generaal worden ten minsten ééns in het jaar beschreeven door den Koning.

35°. De Staaten Generaal geeven jaarlijks hunne toestemming tot de uitgaven van het volgend jaar op een voordragt des Konings. Zij wijzen vervolgens de middelen aan, uit welken die uitgaven moeten gevonden worden.

36°. De Minister van Finantien doet jaarlijks aan de Staaten Generaal een uitvoerig verslag van het gebruik der aangeweezen middelen van het voorig jaar. Dit verslag wordt publiek gemaakt.

37°. De Staaten Generaal raadplegen over alle Wetten Hun door den Koning voorgedraagen en zenden Hem Hun Besluit door eene Commissie toe.

38°. De Staaten Generaal hebben het regt om wetten aan den koning voor te draagen en zenden Hem Hunne voordragten door eene Commissie toe.

39°. De Vergadering der Staaten Generaal wordt door den Koning, of door een Koninklijken Commissaris geopend en geslooten.

40°. De Staaten Generaal mogen, op verzoek van de Staaten van twee of meer Provintien, in geschil met elkanderen zijnde, eene Commissie benoemen ten einde het geschil in der minne bij te leggen, en de wegen van regten voor te komen.

41°. Het beleid van de Vergadering der Staaten-Generaal geschiedt door den Raadpensionaris.

42°. De Staaten Generaal maaken eene nominatie van drie persoonen tot het ampt van Raadpensionaris, waaruit de Koning er eenen kiest.

43°. De Raadpensionaris wordt aangesteld voor vijf jaaren, op dezelfde jaarwedde als de Ministers. Hij staat teregt op dezelfde wijze als de Leden van de Vergadering. Hij kan lid zijn van den Geheimen Raad. Hij kan tot een buitengewoon gezantschap gebruikt worden.

44°. Alle de Leden van de Vergadering der Staaten Generaal kunnen daarboven Raadpensionaris, Minister of Geheime Raad zijn. Zij kunnen buitenlandsche zendingen hebben, Groot-Officieren van 's Konings Huis zijn, in de Staaten der Provintien zitten (Leden en Ministers van de Hooge geregtshoven, Leden van de Provintiaale Hoven, en Staf-Officiers op de Vloot en in de Armee zijn).

Titel III.

Van de Staaten der Provintien.

45°. De Staaten der Provintien en Landschappen blijven op den ouden voet; met dien verstande, dat dezelve, ieder voor zig, alle zoodanige veranderingen daarin kunnen brengen, als niet strijdig zijn met deeze Grondwet.

(De Staaten der Provintien en Landschappen blijven op den ouden voet, in zo verre geen verandering daarin gebragt is bij deeze Grondwet. Zij behouden teffens de volkomen vrijheid, om alle zodaanige veranderingen in hunne Constitutien en Reglementen als zij goedvinden met overleg van den Koning te maaken, behoudens alleen deeze Grondwet De Regten van de Stadhouderlijke Waardigheid vervallen van zelven aan den Koning.)

46°. De Staaten der Provintien doen alle zaaken af volgens hunne eigen Reglementen op de Vergadering, door de Staaten van elke Provintie voor zig zelven te maaken.

(De Adel en de Ridderschappen in de Provintien blijven op den ouden voet in zo verre geen verandering daarin gebragt is bij deeze Grondwet. Zij behouden teffens de vrijheid om alle zodaanige veranderingen in hunne Constitutien en Reglementen, als zij goedvinden, met overleg van den Koning te maaken, behoudens alleen deeze Grondwet. De Stedelijke Regeeringen blijven mede op den ouden voet op dezelfde wijze en met dezelfde vrijheid. Teffens worden in alle de Steden wederom ingevoerd de aloude Nederlandsche Kiezers Collegien, ten einde eens in het jaar te vergaderen en bij meerderheid van stemmen

de opengevallen plaatsen in den Raad of Vroedschap door bevoegde Persoonen te vervullen, zonder meer. De openvallende plaatsen in het Kiezers Collegie worden vervuld bij meerderheid van stemmen der gezeten Burgeren, een zekere in elke Stad te bepaalen som betaalende in de beschreeven middelen. Deeze stemming geschiedt ééns in het jaar bij behoorlijk getekende en geslooten briefjes, die aan de huizen opgehaald worden van wegen de Regeering).

47°. De Staaten der Provintien verkiezen de Afgevaardigden tot de Staaten Generaal; zij leggen, kan het zijn, de geschillen van Steden en Collegien in der minne bij; zij verleenen appointementen op verzoeken aangaande testamenten, fidei-commisen en veniae aetatis; zij mogen de belangen der Provintien, Steden, Collegien en Ingezetenen ondersteunen bij den Koning en de Staaten Generaal; zij houden toezigt op de uitvoering der Wetten aangaande de Schoolen, het Armenbestuur en de bevordering van Godsdienst en goede zeden.

(De Staaten der Provintien verkiezen de Afgevaardigden tot de Staaten Generaal, naar de gestelde reden van de volkrijkheid; aan dezelven wordt opgedraagen de uitvoering der wetten omtrent de aanmoediging van den Landbouw, de Industrie en den Koophandel, omtrent het onderhoud en de verbetering van Wegen en Kanaalen, omtrent de Schoolen, het Armbestuur en de bevordering in het algemeen van Godsdienst en goede zeden: zij bevlijtigen zig de geschillen tusschen Steden, Heerlijkheeden, Geregten, Collegien, kan het zijn, in der minne bij te leggen, eer de weg van Regten worde ingeslaagen; zij mogen de belangen van alle dezelven, en die van hunne Provintie in het algemeen en van elk Ingezeten in het bijzonder, bij den Koning en de Staaten Generaal voorstaan; zij verleenen Appointementen op Verzoeken aangaande Testamenten, Fidei-Commisen, Veniam aetatis en Naturalisatie; zij maaken Nominatien tot Ampten en stellen Amptenaars aan, alles naar ouder gewoonte.)

48°. De Staaten der Provintien vergaderen ten minsten ééns

in het jaar, en vervolgens zo menigmaal als zij willen. Zij geeven de kosten van hun bestuur aan den Minister van Finantien op, zij doen den navolgenden eed en neemen denzelven af aan de nieuwe leden:

Ik zweer, dat ik (eerst en bovenal) de Grondwet van het Koninkrijk zal onderhouden, en dat ik (wijders) de welvaart van deeze Provintie altijd uit alle mijne kragten bevorderen zal. Zo waar helpe mij God Almachtig.

(Alsmede den gewoonen Eed van Zuivering).

49°. De Staaten der Provintie mogen een vast Collegie benoemen onder den naam van Gecommitteerde Raaden, of een anderen, indien zij dit noodig oordeelen voor het beleid van zaaken. De kosten van zodaanige Collegien zullen gedraagen worden door de Provintien alleen, en de Middelen daartoe aangeweezen worden door eene Wet.

Titel IV.

Van de Regterlijke Magt.

50°. In alle de Steden blijven het ampt van Hoofdschout en de Schepensbanken op den ouden voet.

51°. Ten platten Lande worden alle de Ambagts-Heerlijkheeden (en andere Geregten) hersteld op den ouden voet en de Hooge Heerlijkheeden worden Ambagts Heerlijkheeden.

52°. Voor de Crimineele Justitie blijven de oude Vierschaaren ten platten Lande; dog zal eene meer gelijke verdeeling voor het regtsgebied van elke Vierschaar worden gemaakt door de Staaten van elke Provintie.

53°. De Hooven Provintiaal blijven op den ouden voet. Het Hof van Braband zit in de Residentie van de Staaten van die Provintie. De Hooge Raad van Holland en Zeeland wordt een Koninklijk Hoogst Geregts Hof, en ontvangt Beroep van alle de Hoven Provintiaal.

54°. Het Koninklijk Hoogst Geregts Hof is de competente Regter van alle de zodaanigen, welken hier boven en beneden

onder hetzelve gesteld zijn in hunne amptsverrigtingen, en waarbij nog anderen kunnen gevoegd worden door eene Wet.

55°. De Hooven Provintiaal zijn bevoegde Regters voor alle zodaanige Amptenaaren, als in hunne amptsverrigtingen onder dezelven zullen gesteld worden door eene wet.

56°. Voor de Militaire Misdaaden wordt eene Hooge Militaire Vierschaar opgerigt.

57°. Voor de Fraudes en Sluikerijen wordt een Raad van gemeene Middelen opgerigt om regt te doen in appel van de gewijsden in zaaken van meerder gewigt.

58° Er wordt een algemeen Wetboek ingevoerd voor het Burgerlijk en Lijfstraffelijk Regt, voor den Koophandel en de Manier van procedeeren.

TITEL V.

Van de Finantien.

59°. De Belastingen zijn algemeen over het geheel Koninkrijk, zij blijven op den tegenwoordigen voet, totdat er anders over beschikt worde bij de Wetten, en er kan geen penning geheven worden buiten de Wet.

60°. De Schuld zal jaarlijks in overweging worden genomen, ten einde dezelve zo veel mogelijk te verminderen en alle verzekering te geeven aan de Schuldeischers van den Staat.

61°. De Munt staat onder het opzigt van de Staaten Generaal.

62°. De Bank van Amsterdam en de verdere Stedelijke Banken worden bestuurd door de Stedelijke Regeeringen, onder het opzigt van de Staaten Generaal.

63°. De hooge Amptenaaren in de Finantie staan in hunne amptsverrigtingen teregt voor het Koninklijk Hoogst Geregts Hof, en de mindere Amptenaaren voor de Hoven Provintiaal.

64°. Fraudes en Sluikerijen (van alle Middelen, zo te water als te lande) worden gestraft bij vonnis van Commissarissen, uit de Schepensbanken daartoe aangesteld, naar het oude gebruik, en van dezelve valt beroep in zaaken van meerder gewigt aan den Raad van gemeene Middelen.

TITEL VI.

Van den Waterstaat.

65°. De Waterstaat, als een der eerste Nationale belangen, (zo verre betreft het beteugelen van de overstroomingen der Rivieren en van de woede der Zee, en het vereffenen van alle strijdige byzondere belangen daar omtrent), blijft op den tegenwoordigen voet, en onder opzigt van den Koning, in het Ministerie van inwendig bestuur, behoudens dat er veranderingen in mogen worden gemaakt door de wetten.

TITEL VII.

Van den Godsdienst.

66°. Het onderhoud van den Christelijken hervormden Godsdienst (in zo verre de Geestelijke en Kerkelijke goederen niet voldoende zijn) blijft tot last van het Gemeene Land.

67°. Alle andere Godsdiensten genieten de bescherming der Regeering (en in zodaanige Provintie of Provintien, waar de Roomsch Katholyken de meerderheid der Ingezetenen uitmaaken, wordt ook het onderhoud van dien Godsdienst door het Gemeene Land gedraagen, in zo verre de Geestelijke en Kerkelijke Goederen aldaar niet toereikend zijn.)

68° Alle Kerkelijke Vergaderingen zijn vrij, mits dezelve verzoeken om Commissarissen Polityk, door den Koning aan te stellen, ten einde toe te zien, dat er niets gedaan worde strijdig met de wetten.

69°. Ter bevordering van Godsdienst en goede zeden zal er jaarlijks geraadpleegd worden op het onderhoud en de verbetering van de Volksschoolen en het Armenbestuur.

70°. Tenzelfden einde en als de sterkste bevestiging van den Staat, zal de publieke Opvoeding door eene wet geregeld en jaarlijks in overweeging genomen worden.

TITEL VIII.

Van Bijvoegselen en Veranderingen.

71°. Alzo andere Tijden en Omstandigheeden nieuwe Instel-

lingen kunnen vereischen, zo zal ten allen tijde door eene Wet mogen verklaard worden, dat zodaanig geval voorhanden is. De zaak zelve zal duidelijk moeten aangeweezen en uitgedrukt worden, en de Wet op de gewoone wijze toegezonden aan de Staaten Provintiaal.

72°. Vervolgens zullen de Staaten Provintiaal, binnen den tijd door de Wet telken reize bepaald, aan Hunne Afgevaardigden in de Staaten Generaal een gelijk getal toevoegen op denzelfden voet als de gewoone Afgevaardigden benoemd zijn.

73°. Deeze dubbele Vergadering zal dan uitspraak doen over de zaak op dezelfde wijze als over gewoone zaaken hierboven vastgesteld is, de Koning hetzelfde aandeel daar in hebben, en in de geheele behandeling en afdoening geen onderscheid plaats vinden van eene gewoone Wet.

74°. De nieuwe of veranderde Grondwet zal op dezelfde wijze afgekondigd worden als de gewoone Wetten, en deeze Grondwet op de plegtigste wijze bij de anderen gevoegd worden.

De onderstaande schets (de *tweede*) stelde G. K. in handen van den Souvereinen Vorst bij diens komst hier te lande.

Copy

Schets van eene

GRONDWET VOOR HET KONINKRIJK HOLLAND

in (1806)

1813.

1e HOOFDSTUK.

Van den Koning.

1°. De Koning bezit de Kroon erflijk voor Hem en zijne wettige mannelijke Nakomelingen. Wettig, en bijgevolg bekwaam ter opvolging, zijn alle de zodaanige mannelijke Nakomelingen, welken gesprooten zijn uit een huwelijk ingegaan met onderling goedvinden van den Koning en de Staaten Generaal.

2°. Indien de wettige mannelijke Nakomelingschap ooit

kwam te ontbreeken, zal de Koning als dan regeerende, eenen Opvolger voordraagen aan de Staaten Generaal, en indien deeze de voordragt goedkeuren, zal de Opvolger den Volke bekend gemaakt worden. Bij overlijden van den Koning zonder opvolger, zullen de Staaten Generaal een Koning uitroepen.

3°. De Koning legt bij het aanvaarden der Regeering in de Vergadering der Staaten Generaal, den volgenden Eed af:

> Ik zweer, dat ik eerst en boven al de Grondwet van het Koninkrijk zal onderhouden en handhaaven, en dat ik wijders de onafhankelijkheid van den Staat en het geluk van deszelfs Ingezetenen altijd uit alle mijne kragten bevorderen zal. Zo waar helpe mij God Almachtig.

Daarna wordt hij ingehuldigd door de Staaten Generaal en Provintiaal.

4°. De Koning verklaart oorlog en maakt vrede. Hij sluit Verbonden en Verdragen van vrede, van koophandel, en anderen. Hij bekragtigt de Verbonden en Verdragen, nadat de Staaten Generaal dezelven goedgekeurd hebben.

5°. De Koning pleegt alle de daaden van de Koninklijke Waardigheid in zijnen Geheimen Raad. Aan het hoofd van de stukken wordt gesteld: De koning in Zijnen Raad enz. De Raad advyseert en de Koning alleen besluit. De Koning stelt de Leden van Zijnen Geheimen Raad, twaalf in getale, naar zijn goedvinden aan en af. De Raaden staan teregt, in hunne amptsverrigtingen, voor het Koninklijk Hoogst Geregtshof, op de aanklagt van de Staaten Generaal.

6°. De Koning stelt zes Ministers aan, over de volgende Departementen, waaronder alle de zaaken verdeeld worden: 1 de Buitenlandsche Betrekkingen, 2 het Inwendig Bestuur, 3 de Finantien, 4 den Oorlog te Lande, 5 de Marine, 6 den Koophandel en Kolonien. De Koning kan den Minister van Koophandel en Kolonien eenen Raad van Indie, voor Oost en West te saamen, en eenen Raad van Koophandel toevoegen. De Ministers hebben zitting in den Geheimen Raad. De Ministers en Raaden worden

ontslaagen door den Koning naar goedvinden; zij staan teregt in hunne amptsverrigtingen voor het Koninklijk Hoogst Gerechtshof, op de aanklagt van de Staaten Generaal.

7°. De Koning gebiedt over de Vloot en het Leger, en bestuurt de Diplomatie. Alle de militaire Officieren worden door den Koning aangesteld, dog slegts op hun verzoek, of bij een regterlijk vonnis, ontslaagen. De Diplomaaten worden door den Koning aangesteld en ontslaagen naar goedvinden.

8°. De Koning stelt aan alle de Leden en Ministers van de Hooge en Provintiaale Geregtshoven, uit Nominatien van Drieën, door de Staaten Generaal en Provintiaal respective gemaakt, om te dienen voor hun leven, en niet ontslaagen te worden dan op hun eigen verzoek, of bij Vonnis van het Koninklijk Hoogst Geregtshof, onder hetwelk alleen zij in hunne amptsverrigtingen te recht staan.

9°. De Koning trekt jaarlijks uit de gereedste penningen van 's Lands kas eene millioen guldens, om den luister van de Kroon op te houden. Hij draagt mede in alle de gemeene Lasten. Hij kan voor particuliere zaaken, op dezelfde wijze als voorheen het Gemeene Land, in burgerlijke regtsgedingen betrokken worden.

10°. De Koning rigt zijn eigen Koninklijk Huis in naar zijn goedvinden.

11°. De oudste zoon des Konings draagt den naam van Kroonprins, en ontvangt in deeze hoedaanigheid uit 's Lands Kas, van zijn agttiende jaar af, eene som van Honderd duizend guldens 's jaars. Hij is de eerste onderdaan van zijnen vader.

12°. De Koning heeft het bestuur over de Kolonien en Bezittingen van den Staat in andere werelddeelen.

13°. De Koning heeft het regt om Wetten voor te draagen aan de Staaten Generaal, alsmede om de Wetten, Hem door de Staaten Generaal voorgedraagen, goed of af te keuren.

14°. De Koning kondigt de Wetten af volgens een vast Formulier, waarin de goedkeuring van den Koning en de Staaten

Generaal wordt uitgedrukt, als zonder welke er geen Wetten bestaan.

15°. De Koning verheft in den Adelstand. Gebruik makende van dit regt geeft hij er telkens kennis van aan de Staaten van die Provintie, welke het aangaat. De Edellieden, door den Koning gemaakt, draagen den titul van Baron. Zij genieten wijders dezelfde voorregten als de reeds bestaande Adel in hunne Provintie, inzonderheid de bevoegdheid om beschreeven te worden in de Ridderschap, op de gebruikelijke wijze. Dog hun Adel is slegts erflijk op den oudsten zoon, of bij ontstentenis van zoonen, op den oudsten mannelijken nakomeling, bij vertegenwoordiging, mits dezelve zij, of worde, een ingezeten van de Provintie.

De Koning, eene Ridder Orde willende instellen, doet eene vordragt daaromtrent aan de Staaten Generaal, ten einde daarin voorzien worde door eene Wet. Vreemde Orden mogen slegts aangenomen worden door den Koning, zonder eenige verbintenis, en geenzins door de ingezetenen.

16°. De Koning is meerderjaarig als Zijn agttiende jaar vervuld is. Minderjaarig zijnde, staat Hij onder eene Voogdij van aanzienlijke Persoonen, uit den Koninklijken Huize en anderen. Deeze voogdij wordt vooruit beraamd door Zijnen Voorganger en de Staaten Generaal gezamentlijk. Is deeze voorafgaande schikking door Zijnen Voorganger verzuimd, zo stellen de Staaten Generaal de Voogden aan op het oogenblik van deszelfs overlijden.

17°. Onder de minderjaarigheid van den Koning wordt het Regt der Kroon waargenomen door een Regent. De Koning en de Staaten Generaal benoemen gezamentlijk een Regent op het mogelijk geval van minderjaarigheid. Zij mogen de opvolging in het Regentschap vast stellen tot de meerderjaarigheid van den Kroonprins toe.

18°. Indien er geen voorafgaande schikking op de opvolging in het Regentschap gemaakt is, zullen de Regent en de Staaten Generaal gezamentlijk eenen opvolger benoemen.

19°. De gemelde schikkingen omtrent een Regentschap bij

minderjaarigheid zullen mede plaats hebben in geval de Koning buiten staat geraakte om de Regeering waar te neemen. Is dan de Kroonprins meerderjaarig, zo is Hij gebooren Regent.

20°. Indien de Koning geen van de gemelde schikkingen met de Staaten Generaal beraamd hadt, zullen de Staaten Generaal plegtiglijk verklaaren, welk geval er bestaat, dat er geen voorafgaande schikking gemaakt is, en op de gelegde gronden daar in voorzien.

IIe. Hoofdstuk.

Van de Staaten Generaal.

21°. De Staaten Generaal vertegenwoordigen het geheele Nederlandsche Volk.

22°. Zij bestaan uit Afgevaardigden van alle de Provintien en Landschappen van het Koninkrijk, voor elke vijf en twintig duizend zielen een Afgevaardigde.

23°. Zij worden benoemd door de Staaten der Provintien en Landschappen, naar de evengemelde reden van bevolking, om elk drie jaaren te dienen, en volgens een rooster, zodat een derde van hun getal jaarlijks uitvalt. De uitvallenden kunnen aanstonds weder benoemd worden.

24°. Onder de Afgevaardigden uit elke Provintie moeten noodzaakelijk benoemd worden alle de Graaven en Pairs van het Rijk uit zodaanige Provintie; alle welken zitting neemen in de Staaten Generaal uit Geboorteregt en voor hun leven.

25°. Deeze Graaven en Pairs van het Rijk worden door den Koning tot hunne waardigheid verheeven, in elke Provintie uit de Inboorlingen van dezelve, zo veelen als er honderdduizend zielen in dezelve zijn, dus in elke Provintie een Graaf en Pair voor ieder honderdduizendtal zielen. Hun waardigheid is erflijk, op dezelfde wijze als de Adel volgens artikel 15°, en sterft dezelve uit in eene Familie, zo verheft de Koning een nieuwen Graaf en Pair in de plaats, uit de Inboorlingen van dezelfde Provintie.

26°. De Graaven en Pairs moeten woonagtig zijn elk in zijne Provintie of in de Koninklijke Hoofdstad.

27°. Zij neemen bij hunne meerderjaarigheid zitting in de Staaten Generaal.

28°. Hunne oudste zoonen voeren den titel van Baron, en zitten van hunne meerderjaarigheid af in de Ridderschap van hunne Provintie. Teffens woonen zij de Vergaderingen der Staaten Generaal bij, om aan te hooren, en zonder eenig ander regt aan de Leden van dezelve toekomende.

29°. De Graven en Pairs zitten boven aan in de Vergadering der Staaten Generaal, en houden onder elkanderen de orde der jaaren.

30°. Zij genieten een dubbele jaarwedde, als Leden van die Vergadering, ook geduurende hunne minderjaarigheid.

31°. Alle de verdere Afgevaardigden tot de Staaten Generaal moeten mede zijn ingezetenen, elk van zijne Provintie, en volle dertig jaaren oud.

32°. Alle de leden van de Vergadering der Staaten Generaal stemmen voor zig zelven en zonder last van hun Committenten op den volgenden Eed:

> Wij zweeren, dat wij eerst en boven al de Grondwet van het Koninkrijk zullen onderhouden en handhaaven, en dat wij wijders de onafhankelijkheid van den Staat en het geluk van deszelfs Ingezetenen altijd uit alle onze kragten bevorderen zullen. Zo waar helpe ons God Almagtig.
>
> Alsmede den gewoonen Eed van Zuivering.

Vervolgens doen zij alle zaaken af bij meerderheid van stemmen.

33°. Zij staan in hunne amptsverrigtingen alleen te regt voor het Koninklijk Hoogst Geregtshof, op eene aanklagt van de Vergadering.

34°. De Staaten Generaal vergaderen ten minsten ééns in het jaar, op den eersten november, en wijders op beschrijving van den Koning, zo menigmaal als Hij noodig oordeelt.

35°. De Staaten Generaal geeven jaarlijks hunne toestemming tot de Uitgaven van het volgend jaar, op eene voordragt des Konings. Zij wijzen vervolgens de Middelen aan, waaruit die Uitgaven moeten gevonden worden.

36°. De Minister van Financien doet jaarlijks aan de Staaten Generaal een uitvoerig Verslag van het gebruik der aangeweezen Middelen van het vorig jaar. Dit Verslag wordt door den druk publíek gemaakt.

37°. De Staaten Generaal raadplegen over alle Wetten Hun door den Koning voorgedraagen, en zenden Hem Hun Besluit door eene Commissie toe.

38°. De Staaten Generaal hebben het regt om Wetten aan den Koning voor te draagen, en zenden Hem Hunne voordragten door eene Commissie toe.

39°. De Vergadering der Staaten Generaal wordt door den Koning, of door een Koninklijken Commissaris geopend, en op dezelfde wijze, met onderling goedvinden, geslooten.

40°. De Staaten Generaal mogen, op verzoek van de Staaten van twee of meer Provintien, in geschil met elkander zijnde, eene Commissie benoemen, ten einde het geschil in der minne bij te leggen, en de wegen van Regten voor te komen.

41°. Het beleid van de Vergadering der Staaten Generaal geschiedt door den Raadpensionaris.

42°. De Staaten Generaal maaken een Nominatie van drie persoonen tot het Ampt van Raadpensionaris, waaruit de Koning er eenen kiest.

43°. De Raadpensionaris wordt aangesteld voor den tijd van vijf jaaren, op dezelfde jaarwedde (en met denzelfden rang) als de Ministers. Hij staat te regt op dezelfde wijze als de Leden der Vergadering. Hij kan lid zijn van den Geheimen Raad. Hij kan tot een buitengewoon Gezantschap benoemd worden.

44°. Alle de Leden van de Vergadering der Staaten Generaal kunnen teffens Raadpensionaris, Minister, Lid van den Geheimen Raad, Gezant buiten 's lands, Groot-Officier van

's Konings Huis, Lid van een Provintiaale Staatsvergadering, Lid of Minister van een der Hooge Geregtshoven, Lid van een Provintiaal Geregtshof, en Staf-Officier op de Vloot en in de Armee zijn.

IIIde Hoofdstuk.

Van de Staaten der Provintien.

45°. De Staaten der Provintien en Landschappen blijven op den ouden voet, in zo verre geen verandering daar in gebracht is bij deeze Grondwet. Zij behouden teffens de volkomen vrijheid, om alle zodaanige veranderingen in hunne Constitutien en Reglementen, als zij goedvinden, met overleg van den Koning te maaken, behoudens alleen deeze Grondwet. De Regten van de Stadhouderlijke Waardigheid vervallen van zelven aan den Koning.

46°. De Adel en de Ridderschappen in de Provintien blijven op den ouden voet, in zo verre geen verandering daarin gebragt is bij deeze Grondwet. Zij behouden teffens de vrijheid om alle zoodaanige veranderingen in hunne Constitutien en Reglementen, als zij goedvinden, met overleg van den Koning te maaken, behoudens alleen deeze Grondwet. De Stedelijke Regeeringen blijven mede op den ouden voet, op dezelfde wijze en met dezelfde vrijheid als bovengemeld. Teffens worden in alle de Steden wederom ingevoerd de aloude Nederlandsche Kiezers Collegien, ten einde ééns in het jaar te vergaderen en bij meerderheid van stemmen de opengevallen plaatsen in den Raad of vroedschap door bevoegde Persoonen te vervullen, zonder meer. De openvallende plaatsen in het Kiezers Collegie worden vervult bij meerderheid van stemmen der gezeten burgeren, een zekere in elke stad te bepaalen som betaalende in de beschreeven Middelen. Deeze stemming geschiedt eens in het jaar bij behoorlijk getekende en geslooten briefjes, die aan de huizen opgehaald worden van wegen de Regeering.

47°. De Staaten der Provintien verkiezen de Afgevaardigden

tot de Staaten Generaal, naar de gestelde reden van de volkrijkheid, aan dezelven wordt opgedraagen de uitvoering der Wetten omtrent de aanmoediging van den Landbouw, de Industrie, en den Koophandel, omtrent het onderhoud en de verbetering van Wegen en Kanaalen, omtrent de Schoolen, het Armenbestuur en de bevordering in het algemeen van Godsdienst en goede zeden; zij bevlijtigen zig de geschillen tusschen de Steden, Heerlijkheeden, Geregten, Collegien, kan het zijn, in der minne bij te leggen, zonder den weg van Regten in te slaan; zij mogen de belangen van alle dezelven, en die van hunne Provintie in het algemeen en van elk Ingezeten in het bijzonder, bij den Koning en bij de Staaten Generaal voorstaan; zij verleenen appointement op Verzoeken aangaande Testamenten, Fidei-commisen, Veniam aetatis en Naturalisatie; zij maaken Nominatien tot Ampten en stellen Amptenaars aan; alles naar ouder gewoonte, in zo verre geen verandering daar in gebragt is bij deeze Grondwet.

48° De Staaten der Provintien vergaderen ten minste ééns in het jaar en vervolgens zo menigmaal als zij goedvinden. De Afgevaardigden genieten een daggeld hun toegelegd door hunne Committenten naar ouder Gewoonte. De verdere kosten van hun Bestuur geeven zij op aan den Minister van Finantien, om dezelve ter goedkeuring voor te draagen aan de Staaten Generaal. Zij doen den volgenden Eed en neemen denzelven af aan de nieuwe Leden:

> Ik zweer, dat ik eerst en boven al de Grondwet van het Koninkrijk zal onderhouden, en dat ik wijders de welvaart van deeze Provintie altijd uit alle mijne kragten bevorderen zal. Zo waar helpe mij God Almagtig.

Alsmede den gewoonen Eed van Zuivering.

De Afgevaardigden staan in hunne amptsverrigtingen te regt voor het Hof Provintiaal, op eene aanklagt van de Vergadering.

49°, De Staaten der Provintien mogen een vast Collegie noemen, onder den naam van Gecommitteerde Raaden, of andere

naamen, indien zij dit noodig oordeelen voor het beleid der zaaken. De kosten van zoodanige Collegien zullen gedraagen worden door de Provintien, en de Middelen daartoe aangeweezen worden door eene Wet.

IVe. Hoofdstuk.

Van de Regterlijke Magt.

50°. In alle de Steden blijven het Ampt van Hoofdschout en de Schepensbanken op den ouden voet.

51°. Ten platten Lande worden alle de Ambagts Heerlijkheeden en andere Geregten hersteld op den ouden voet en de Hooge Heerlijkheeden worden Ambagts Heerlijkheeden.

52°. Voor de crimineele Justitie blijven de oude Vierschaaren ten platten Lande; dog zal eene meer gelijke verdeeling voor het regtsgebied van elke Vierschaar gemaakt worden door de Staaten van de Provintie.

53°. De Hoven Provintiaal blijven op den ouden voet. Het Hof van Braband zit in dezelfde Stad, waar de Staaten van Braband verkiezen te vergaderen. De Hooge Raad van Holland en Zeeland wordt een Koninklijk Hoogst Geregtshof, en ontvangt Beroep van alle de Hoven Provintiaal.

54°. Het Koninklijk Hoogst Geregtshof is de bevoegde Regter van alle de zoodaanige, welken hier boven en beneden, in hunne amptsverrigtingen, onder hetzelve gesteld zijn, en waarbij meer anderen kunnen gevoegd worden door bijzondere Wetten.

55°. De Hoven Provintiaal zijn bevoegde Regters voor alle de zoodaanigen, welke in hunne amptsverrigtingen bij deeze Grondwet onder dezelven gesteld zijn, en waarbij meer anderen kunnen gevoegd worden door bijzondere Wetten.

56°. Voor de Militaire Misdaaden wordt eene Hooge Militaire Vierschaar opgerigt.

57°. Voor de Fraudes en Sluikerijen wordt een Raad van gemeene Middelen zo te Water als te Lande opgerigt, tot Beroep van Gewijsden in zaaken van gewigt.

58°. Er wordt een algemeen Wetboek ingevoerd, voor het Burgerlijk Regt, het Lijfstraffelijk Regt, den Koophandel en de Manier van procedeeren.

Ve. Hoofdstuk.
Van de Finantien.

59°. De Belastingen zijn algemeen over het geheele Koninkrijk; zij blijven op den tegenwoordigen voet, tot dat er anders over beschikt worde bij de Wetten; en er wordt geen penning geheeven buiten eene Wet.

60°. De Schuld wordt jaarlijks in overweeging genomen, ten einde dezelve zo veel mogelijk te verminderen, en alle verzekering te geeven aan de Schuldeischers van den Staat.

61°. De Munt staat onder het opzigt van de Staaten Generaal.

62°. De Bank van Amsterdam en de verdere Stedelijke Banken worden bestuurd door de Stedelijke Regeeringen, onder het opzigt van de Staaten Generaal.

63°. De Hooge Amptenaaren in de Finantien staan in hunne amptsverrigtingen te regt voor het Koninklijk Hoogst Geregtshof en de mindere amptenaaren voor de Hoven Provintiaal.

64°. Fraudes en Sluikerijen van alle Middelen, zo te Water als te Lande worden gestraft bij vonnis van Commissarissen, uit de Schepenbanken daartoe aangesteld, naar het oude gebruik, en valt Beroep van dezelven aan den Raad van Gemeene Middelen in zaaken van gewigt.

VIe Hoofdstuk.
Van den Waterstaat.

65°. In zo verre betreft het beteugelen van de overstroomingen der Rivieren, en van de woede der Zee, alsmede het vereffenen der strijdige belangen daaromtrent, blijft de Waterstaat een der eerste Nationaale belangen, en wordt bestuurd door den Koning in het Ministerie van het Inwendig Bestuur, behoudens dat de plaats hebbende inrigtingen mogen veranderd worden door de Wetten.

VIIe. Hoofdstuk.

Van den Godsdienst en goede Zeden.

66°. Het onderhoud van den Christelijken Hervormden Godsdienst, in zo verre de geestelijke en kerkelijke goederen niet toereiken, blijft als van ouds tot last van het Gemeene Land.

67°. Alle andere Godsdiensten genieten de bescherming der Regeering; en in zodaanige Provintie of Provintien, waar de Roomsch Katholyken de meerderheid der Ingezetenen uitmaaken, wordt ook het onderhoud van dien Godsdienst door het Gemeene Land gedraagen, in zo verre de geestelijke en kerkelijke goederen aldaar niet toereiken.

68°. Alle Kerkelijke Vergaderingen zijn wettig, mits dezelve verzoeken om Commissarissen Politiek, door den Koning aan te stellen, ten einde toe te zien, dat er niets strijdigs met de Wetten en de algemeene Rust voorgenomen worde.

69°. Ter bevordering van den Godsdienst en goede Zeden, wordt er jaarlijks geraadpleegd bij de Staaten Generaal en de Staaten der Provintien, over het onderhoud en de verbetering van de Volksschoolen en het Armenbestuur.

70°. Ten zelfden einde wordt de publieke Opvoeding, als een vaste steun van den Staat door eene Wet geregeld, en dezelve jaarlijks in overweging genomen.

VIIIe. Hoofdstuk.

Vàn Bijvoegselen en Veranderingen.

71°. Alzo andere Tijden en Omstandigheeden Veranderingen en nieuwe Instellingen kunnen vereischen, zo zal ten allen tijde door eene Wet mogen verklaard worden, dat zodaanig geval voorhanden is. De zaak zelve zal duidelijk moeten aangeweezen en uitgedrukt worden en de Wet op de gewoone wijze toegezonden aan de Staaten der Provintien.

72°. Vervolgens voegen de Staaten der Provintien, binnen den tijd door de Wet telkens bepaald, aan hunne Afgevaardig-

den in de Staaten Generaal een gelijk getal nieuwe Afgevaardigden toe, op denzelfden voet als de anderen benoemd zijn.

73°. De dubbele Vergadering van de Staaten Generaal doet eindelijk de zaak met den Koning af op dezelfde wijze als de gewoone Wetten gemaakt worden.

74°. De veranderde of nieuwe Grondwet wordt op dezelfde wijze afgekondigd als de gewoone Wetten en plegtiglijk gevoegd bij de Algemeene Grondwet.

De vermoeienissen der Novemberdagen hadden aan G.K. een hevigen aanval van podagra bezorgd. „Dit is eene verzwakking „der goede zaak en denkbeelden," schrijft Falck, „ijver der „overschietenden moet dit goed maken." Het herstel vorderde langzaam; want in de drukke dagen volgende op de terugkomst van den Prins kon aan rust niet gedacht worden. De kleine beslommeringen kwamen wel niet tot hem; maar het is niet dan natuurlijk, dat zijn gedachten veel bezig waren met den gang van zaken en de inrichting van het nieuwe Staatsbestuur. Reeds waren negen dagen voorbij gegaan sedert de Prins op 6 December de teugels van het bewind had aanvaard, en nog had men niets vernomen van het werk, dat in de allereerste plaats de aandacht vergde, nog niets van de samenstelling eener Grondwet. Toch was eene Constitutie beloofd èn bij de Proclamatie van 2 December, toen de Prins de waardigheid van Souvereine Vorst had aangenomen, èn bij de Proclamatie van 6 December. G. K. had den Prins het ontwerp eener constitutie reeds in handen gegeven. Zoude wellicht het voornemen bestaan deze voor die dagen op het vaste land van Europa zoo democratische inrichting op zijde te schuiven of althans hare invoering zoo lang mogelijk uit te stellen? Repelaer kwam mededeelen, dat de Prins met eene Constitutie wilde wachten, totdat de vrede zou zijn teruggekeerd. Een autocratisch beheer dus, waardoor aan den geheelen loop der zaken een verkeerde richting werd

gegeven; dat kon niet, dat ware te gevaarlijk, dat was niet volgens de bedoeling. De eigen hand weigerde nog dienst; de vrouwelijke secretaresse werd geroepen om de pen te voeren en een brief aan den Souvereinen Vorst op het papier te brengen.

La Haye, ce 15 Decembre 1813.

Monseigneur

Le trône d'Angleterre est resté ferme au milieu d'une révolution qui a ébranlé ou renversé tous les trônes de l'Europe. La maison de Brunswick doit cet avantage inappréciable à une constitution, qui assure les droits du Souverain et les libertés de la nation. Aujourd'hui votre Altesse Royale gouverne sans constitution par un effet de l'enthousiasme national, qui porte aux nues sa Personne et sa Maison. C'est le moment heureux où Votre Altesse Royale peut faire adopter à l'unanimité la constitution, qui lui sera agréable. Si Elle tarde il arrivera infailliblement que des murmures s'élèveront sur l'absence d'une constitution, qu'alors Votre Altesse Royale ne sera plus sûre de faire agréer. C'est l'opinion d'un homme tout dévoué à Votre Personne et à Votre Maison, qui a longtemps observé et médité les hommes et les affaires, surtout parmi cette nation. Placé par mon indisposition à quelque distance des objets, l'esprit plus libre à mesure que je suis moins obrué d'affaires courantes, je donne avec plus de confiance à Votre Altesse Royale un avis, qui regarde tout ce qu'Elle a de plus cher au monde, le bien-être de ses enfans.

Je suis avec le plus profond respect etc.

Charles de Hogendorp.

au nom de mon père

Esther de Hogendorp.

Later schreef G.K. eigenhandig onder deze minuut: N.B. Au moment où j'avais dicté cette lettre, le Prince est entré dans ma chambre et je la Lui ai lue.

La Haye, le 19 Decembre 1813.

L'arrivée de mon fils ainé m'empêche de remplir le projet que j'avois formé de vous visiter ce soir. Je me propose de m'en dédommager demain et de vous faire pour lors la connaissance de Guillaume. Je désire aussi vous entretenir au sujet du projet de constitution, et mettre cette affaire en règle afin que la Commission chargée de son examen puisse s'assembler Lundi 27 Decembre. Par les notes ci-jointes que M. van der Duyn a eu la complaisance de copier, n'ayant pas voulu y employer une personne moins sûre et discrète, vous verrez qu'à quelques bagatelles près nous ne différons d'idée que sur un couple de points, et j'ai pensé utile que je vous communique mes doutes et idées d'avance afin que vous ayez le tems d'y réfléchir et d'être par conséquent tout-à-fait connus avec celles-ci. Au plaisir de vous revoir demain, qui sera une journée intéressante par ses résultats. Celle d'aujourd'hui me rend fort heureux et je regrette seulement, Monsieur, d'avoir été privé par là de la satisfaction de vous entretenir.

Guillaume.

J'ajoute quelques points, qui quoique n'appartenant pas au Grondwet me semblent cependant devoir être aussi déterminé.

Den Tytel van den Souverein blijft Souverain Vorst der Vereenigde Nederlanden.

3. Den eed en solemneele Huldiging zal kunnen plaats hebben terstond naar het plegtig aanneemen der Grondwet in en door de groote vergadering der Notabelen; deeze vergadering zig tot deeze formaliteit als eerste algemeene Staaten vergadering constitueerende, en naar verrichting derzelve en aanhooring van een verslag over den staat van het Land door Commissarissen Generaal ingebragt uijt elkander gaande, vervolgens moeten in een nader te bepalene tijd de Provintiale Staaten vergaderen (binnen 2 maanden b. v.) dog zoude het vergaderen en constitueeren van de Staaten Generaal op primo November 1814 gesteld worden.

4. Het slot van dit artykel zal eenige verandering moeten ondergaan, daar het schijnt, dat gelijk in Engeland niet de bekrachtiging der verbonden maar alleen de macht omtrent de middelen tot voldoening aan de aangegaane voorwaarden gelaaten is, dit ook alhier voldoende zal zijn.

5. Boven en behalve het getal van 12 Geheim Raden moet zoo het schijnt den Erf-Prins gebooren lid van den Raad zijn en dus, zoodra hij meerderjarig is, in denzelven gevoerd worden; ook behoort het den Vorst vrij te staan andere Prinsen van den Bloede toe te laten; eindelijk zal een dubbeld getal extraordinaire Raaden benoemd worden, om dezelve bij buijtengewoone geleegentheden of aanweezen van den Souverein in de Provintien in te roepen.

6. Het getal der Ministerien liever niet bepaalen, daar in het vervolg konde begreepen worden dezelve te vermeerderen of te verminderen.

9. Bij restitutie der Domainen of schikking dienaangaande is eene zoo aanzienlijke somme niet nodig; f 5 à 600000 zouden voldoende zijn. Deze somme is dus te bepaalen en tevens het principe de Domainen als Fideï-Commissaire Familiegoederen aan te merken, hetwelk te meer nodig is, daar de Dogters van de opvolging in de Souverainiteit uijtgesloten zijnde, zij te meer een verkreegen recht hebben op patrimonieele goederen bij ontstentenis van het mannelijk oir.

11. De Titul van Erfprins blijft.

15. Den nieuwen Adel kan de Tituls van Graaf, Vicomte, Baron gegeeven worden, als meede vast te stellen zijn, dat (zij) Edelen van de Vereenigde Nederlanden zijn. Leeden der Provintiale Ridderschappen zouden alleen maar in enkelde gevallen en volgens een te maken Reglement benoemd worden.

16. Bij het overlijden van den Vorst vergaderen de Staaten Generaal onmiddelijk en zonder bijzonder te zaam geroepen te worden, zullende leeden dier vergadering, welke agt dagen naar den sterfdag in de Residentie zijn, de Extraordinaire vergadering openen.

19. In het alhier vermelde geval moet de Raad van Staat het Factum constateeren, alsdan de Staaten Generaal bij een roepen.

22 en 23. In plaats van één vergadering of kamer en creatie van Pairs zoude ik verkiezen een Senaat of Hooger Huijs, bestaande vooreerst uijt de *nu aanweezig* zijnde Ridders van Holland en Utrecht, 6 of 7 gedeputeerdens uit de Geldersche Ridderschap, eens zoo veel uijt die van Overijssel, door deeze *voor haar leeven* gekoosen, ten zij verkoosen de waardigheijd van Edelen der Vereenigde Nederlanden aan eenige onder hun erflijk op te draagen, nog eenige in gelijke proportie uijt de adelijke geslagten van Friesland, Groningen en Drenthe; verder den Erfprins, geboren Edele der Vereenigde Nederlanden zijnde en met zijne meerderjaarigheijd tot de deliberatien toegelaten wordende; eindelijk uijt de nieuwe, ingevolge de bepalingen ad. art. 15 te benoemen, Edelen der Vereenigde Nederlanden.

Dan een kamer van gedeputeerden of lager huis. Dit laatste kan na de voorslag bestaan uijt een gedeputeerde voor de 25000 zielen door de Provinciale Staaten te benoemen, of wel zoude het regt van benoeming kunnen gelaaten worden aan de respective stem gehad hebbende Steeden, in dier voegen, dat ieder dier Steeden een, de grootere 2 à 3, en Amsterdam 4 leeden van de Staaten Generaal zouden benoemen; de voornaame Steeden van Drenthe, Staats Vlaanderen en Staats Braband zouden dit voorrecht deelen, met dien verstande eevenwel, dat het getal der steedelijke gedeputeerden niet meer dan honderd zoude bedraagen, waarbij dan nog zoude koomen 4 gedeputeerden van iedere Provintie door derzelver Staaten benoemd, dog over Holland het dubbeld van dit getal.

24 vervalt.

25. Ieder nieuw te creeren Edele der Vereenigde Nederlanden moet in zijne familie een Fideicommis daarstellen van f 6000 jaarlijksche rente; wanneer de standsverheffing het gevolg is van een eclatante dienst aan het Vaderland beweezen zal de Natie

op eene of andere wijze zorgen voor eene dotatie bij den Tjtul te voegen. De tegenswoordige Ridders van Holland en Utrecht, Edele der Vereenigde Nederlanden wordende en wenschende dit voorrecht aan hun nageslagt te verzeekeren, moeten ook een diergelijk Fideicommis fundeeren; buijten dit zijn zij alleen persoonlijk en voor hun leven onder de Edelen der V. N. Van de Geldersche en Overijsselsche Ridders wordt dit niet verlangt, daar zij alleen voor hun leven zitting hebben, en omtrent de leeden der overige gewesten zal het daar van afhangen of dezelve in persoon of per deputatie verschijnen. De Prinsen van den Bloede kunnen tot Edelen der V. N. gecreëord worden; alleen vind dit geen plaats ten opzichte van den Erfprins, die geboore Edele en bij zijne meerderjarigheid *ipso jure* zitting in den Senaat bekoomt.

28 kan vervallen, daar de oudste zoons in de gedeputeerde kamer admissibel zijn.

29. De Edele, eene eigene kamer uijtmakende, zullen aan de gedeputeerden overlaten het regt om over de voordragten en wetten eerst te delibereeren; vervolgens neemt de Senaat de approbatie of desapprobatie op zig en alsdan word de toestemming van den Vorst gevraagd. Bij het dissentieeren heeft ieder Lid het recht zijn consent te weigeren. De Vorst doed de voorslagen aan de Kamers, welke niet dan gezamentlijk de initiative kunnen neemen.

30 vervalt.

32. Den eed wordt afgelegd voor den Raad van Staat, welke denzelve namens den Vorst ontfangt; de leeden der Senaat in handen van den Vorst zelve of zijnen daartoe benoemden Canselier.

35. Daar zoude onderscheijd moeten gemaakt worden tusschen permanente en temporaire middelen; de laatste dienen aan de deliberatien der Staaten Generaal onderheevig te zijn, maar niet de eerste zoo lang als dezelve tot geene andere als vastgestelde einden en op eene geregelde wijze gebruijkt worden.

41. Daar zal een Raadpensionaris voor de Kamer der ge-

deputeerdens en een ander President, misschien Canselier genaamt, voor de Senaat nodig zijn.

45. In ieder provintie heeft de Vorst een vertegenwoordiger onder den titul van Stadhouder, in Holland twee, welke de Staaten en hun Ged: Raaden of Ged: Staaten presideeren en het administrative beneevens dit Collegie bezorgen. Amsterdam zoude in het Huijshoudelijke bij het Noorder quartier gevoegd kunnen worden.

47. Het begin hangt af van de decisie der vraag ad 22 geoppert. De Naturalisatie of het Indigenaat zoude te reserveeren zijn aan de Staaten Generaal op voordragt van den Vorst en het Burgerrecht geeven in geheel Nederland.

49. *Noemen* in plaats van *moogen noemen.*

50 en 51. Is misschien nader te bepalen de in andere provintien correspondeerende Hollandsche denominatien.

53. *Hoogen Raad van Nederland* in de plaats van Holland.

61. De Munt is een Regaal, hetgeen de Vorst aangaat; in andere landen, ook in Engeland.

62. Het opzigd deelen tusschen Vorst en Staaten Generaal.

71. Men zoude kunnen bepalen, dat de Commissie tot onderzoek der Constitutie gedurende 3 jaaren de consulent van den Vorst in diergelijk geval zijn zoude, en denzelven omtrent het onduijdelijk voorkoomende elucideeren, en omtrent het eventueel ontbrekende, wanneer Staaten provintiaal of Steeden zig dienaangaande bij den Vorst adresseerden, wanneer deezen met en beneevens de Staaten Generaal bij wijze van Suppletoire Wet zoude voorzien. Naar deeze 3 jaaren behoord de explicatie aan de Staaten Generaal. Ieder Provintie zal een Reglement voor haar huijshoudelijke inrichting opstellen. Hiertoe word eene Commissie benoemt; deeze raadpleegt met de Commissie tot de Constitutie; voorts bied zij het geconcipieerde Reglement de Staaten aan; door hun onderzogt en aangenoomen, word het nader door den Souverain goedgekeurt en dan bekrachtigt door Hoogstdenzelven.

De Constitutie Commissie vergaderen op Maandag 27 December 1813.

De werkzaamheeden der Commissie tot de Constitutie verricht zijnde, de vergadering der Notabelen zaamenroepen. Deeze moet talrijk zijn en bestaan ten minste uijt 5 a 600 leden.

Form van aanschrijven alsmeede compositie van dezelve?

Wijze van voordragt, deliberatie en acceptatie?

Dit voleindigd zijnde ceremonie van constitueering tot algemeene Staaten, afleggen van den Eed en plegtige Huldiging, te Amsterdam als Hoofdstad.

Eenige deliberatien in eene kamer op voordragt van den Vorst door zijne Ministers.

Naar weinige dagen vergaderen sluijten derzelve en invoering der Grondwet. Dit volend zijnde vergaderen de particuliere Staaten en vervolgens de eerste Constitutioneele Vergadering van Staaten Generaal op primo November 1814.

Notabelen en algemeene groote Staatenvergadering nog in Januarij.

Februarij, Constitutie aan den gang brengen naast Provintiaale Staaten.

Hierbij sluit zich aan de volgende brief van den Souvereinen Vorst.

s' Haage, den 22 December 1813.

Ik heb gisteren over het point der aanstaande Constitutie betreffende de voorgeslaagen Pairs nagedacht. Het komt mij voor, dat dezelve voordeelen kunnen verkregen worden zonder zig aen de door mij gevreesde gevaren bloot te stellen, indien bepaald werde, dat de Raade van Staat Ordinair en Extraordinair zitting met stem in de vergadering der Staaten Generael zouwden bekoomen, en dat ten minsten twee leeden uit de seven Gewesten, een Drenthenaer en twee uit Staats-Braband enz. onder hun getal zouwde zijn, zoo dat altoos 7 ter volkomende onze dispositie zouwden blijven, behalve de Prinsen van den bloede. Eene order te instituеeren zoo als die van het gulde Vlies schijnt mij

niet raadsaam te zijn, en indien UWEG, niet meende dat de R. v. S. q. q. zouwde kunnen in het wetgevend lichaam koomen, zoo schijnt het mij preferabel te zijn voor alsnog van de vorige idée te desisteeren, en misschien in de Grondwet voor te behouden eene diergelijke institutie te etablisseeren.

Wegens het onderhoud van Winter en Soomer woningen voor den Souvereinen Vorst diende misschien bij zijne dotatie een woord gezegd te worden.

Lord Clancarty zend heeden avond een courier naar Francfort; an den Heer van Spaen diende geschreeven te worden om hem au courant te houden van het hier gebeurde, hem eenige verwondering te kennen te geeven over zijn stilzwijgen, alsmeede op te draagen op het zenden van trouppen naar den beneden Rhijn, en zoo mogelijk over deeze Rivier en den omtrek van Keulen of Dusseldorp, te insteeren, daar door het gebrek aan zoodanige maatregelen de kragten des vijands zig ongestoord tegens ons rigten, hetwelk door eene marsch van 20000 m. tegens de boven Maas, Venlo, Maestricht of Luik volkomen onmogelijk gemaakt zouwde worden.

WILLEM.

Op ditzelfde ontwerp was ook het oordeel van sommigen gevraagd o. a. van Elout. In de verzameling stukken betreffende de Grondwet van 1814 in G.K.'s archief komt het volgende advies van Elout's hand, maar ongeteekend, voor. Het is blijkbaar het resultaat zijner overwegingen over de voorafgaande 2e Schets.

Ter beantwoording der vraag: „of de ontworpen schets der „Grondwet zou kunnen dienen tot een basis voor de werkzaam-„heid dergenen, die ons eene nieuwe constitutie zullen beramen," meent men zich alleenlijk te moeten bepalen tot enkele groote punten.

De volgende gedachten mogen gelden wat zij kunnen — men geeft dezelve op met huivering, maar met openhartigheid en rondheid, gelijk bij zulk een gewigtig werk voegt.

Kon men zich verplaatsen in het tijdvak van 1787 of vroeger tot 1795 of korten tijd daarna, de ontworpen schets zou zeer groote waarde hebben.

Naar dezelve toch zou aan de toen bestaan hebbende orde van zaken eene voorzigtige en krachtige wending gegeven zijn, door aan de algemeene Regering des Lands de noodzakelijke klem te bezorgen, en tevens te gemoet te komen aan geliefkoosde en toen ten tijde waarlijk gegronde en nuttige opinien omtrent provinciale macht. Maar er is veel gedaan na dien tijd, en men moge daarover denken zooals men wil, gedane zaken hebben geen keer.

Nu schijnt het bedenkelijk het nieuw op te trekken gebouw te vestigen op oude gronden en instellingen, welker behoud te voren voorzigtig, nuttig, welligt noodzakelijk zou geweest zijn, maar welker wederinroeping en oprigting thans niet zoo zeer aan te raden, ja in sommige opzigten onmogelijk schijnt.

De steller der schets schijnt op de volgende gronden gewerkt te hebben:

„de Regeringswijze moet zijn eene gematigde Monarchie, ge-„wijzigd zooveel mogelijk *naar* de zeden van Nederland, en *door* „eenen redelijken volksinvloed;

„de klem der Regering moet zijn in handen van een Koning „en algemeen bestuur;

„de algemeene wetgeving en behandeling der financien, zee-„en landmacht, justitiewezen, etc. behoort tot die algemeene „Regering."

In zooverre schijnen dan ook de gronden omtrent den Koning en de Staten-Generaal gelegd bij de twee eerste hoofdstukken doelmatig.

In de bijzonderheden treedt men nu niet.

Maar staan de beginselen, bij het 3e *hoofdstuk* omtrent de macht van de *Staten der provincien* aangenomen, met de zoo even opgegeven gronden voor de algemeene Regering in een eenstemmig verband?

Men voedt daaromtrent eenige twijfeling.

Het is klaarblijkelijk, dat de steller hier getracht heeft te voldoen:

1°. aan de geneigdheid van velen om in hunne provincien eene meerdere onafhankelijkheid van de algemeene Regering te genieten;

2°. aan het regtmatig verlangen om in de huishoudelijke zeden en gewoonten en verordeningen zoo weinig mogelijk van het oude af te wijken.

Zulk een poging is hogelijk te prijzen, derzelver bereiking moeielijk echter te beproeven.

Men vreest alleen, dat in deze Schets de juiste middenmaat eenigszins overschreden is.

Is het wel doelmatig te bepalen: dat de Staten der Provincien zouden blijven op den ouden voet, dat is zooals voor 1795?

Vervalt niet die oude voet alleenlijk daardoor, dat men hun de Souvereiniteit beneemt? Verdwijnt niet te veel van het oude, wanneer men invoert

a. een algemeen financieel stelsel;

b. algemeene justitieele verordeningen,

c. algemeene wetgeving in andere opzigten;

d. behoorlijken en gelijkwerkenden invloed van den Koning?

Het aannemen van deze en dergelijke grondbeginselen (en it is toch het plan), en te gelijk te willen behouden de vorige hoogheid der provincien, den ouden voet, schijnt niet gepaard te kunnen gaan.

En komt men maar eens met woorden voor den dag, welke oude zaken beteekenen, bij voorb: van *Staten der Provincien bestaande uit Ridderschap, Edelen en Steden,* dan schijnt er hoogstgegronde vrees voor allerlei pretensien en botsingen, waarvan sommige dadelijk, andere in tijden en omstandigheden daartoe gunstig zullen opkomen. En op die wijze zullen wij op dienzelfden immers een gelijksoortigen klip schipbreuk lijden.

Ter opheldring diene (onder meer) de macht aan de provin-

ciale Staten gegeven bij *art.* 47. Voeg hierbij, dat de groote verscheidenheid der provinciale inrigtingen vóór 1795 het onmogelijk maakt alle dezelve op den ouden voet te laten, zelfs in den geest der Schets.

Hoe toch zullen (onder anderen zij dit ten voorbeelde) de bepalingen van art. 28 en 46 in Groningen, Friesland, ja zelfs in Zeeland tot zekere hoogte kunnen werken, zonder de geheele oude constitutie dier provincien omverre te werpen. Zullen aan den anderen kant de provincien, in den jare 1672 overheerd, nu nog lust hebben en is het billijk haar nog onder een anderen invloed des Konings te brengen, dan de overigen, waartoe toch het laatste gedeelte van art. 45 schijnt aanleiding te geven.

In het kort (want in verdere bijzonderheden behoeft men thans niet uit te wijden) de ontwikkeling der gronden tot vestiging der macht van de *algemeene* en *bijzondere* Staten, in deze Schets voorkomende, schijnt groote zwarigheden te bevatten. Men zal bij het ontwerpen van de grondwet van den Staat moeten kiezen tusschen deze beide systemata:

A. Het herstel van de Provinciale Souvereiniteit in hare vorige volheid met uitzondering alleenlijk van eene éénheid en een algemeen bestuur naar buiten:

B. Het vestigen en het toebetrouwen van de Souvereiniteit in alle hare volheid in handen van een algemeen krachtig bestuur met modificatie van sommige takken.

Het eerste is aan den steller dezer geringe consideratien steeds verkieslijk toegeschenen in *vroegere* tijden, onder *andere* omstandigheden. Het laatste is het standpunt, waarop de steller der Schets bij het groot overzigt zich geplaatst heeft, en waarin men nu in de gegeven omstandigheden zich plaatsen, waaruit men de zaak waarlijk beoordeelen moet.

En dan zijn de afwijkingen van dat systema, in de Schets geprojecteerd, te groot.

Eene geheel andere vraag is: of het niet meer overeenkomstig den geest der geheele Natie zij en zonder gevaar voor de alge-

meene Regeering, ja zonder strijd met den aard van dezelve, mogelijk weder op te rigten inwendige provinciale staatsvergaderingen en besturen in plaatse van Prefecten of Landdrosten.

Dit meent men zeer wel te kunnen aanraden, doch dezelve moeten niet op die hoogte staan, waarop zij in deze Schets gesteld worden, maar meer gemodeleerd naar de departementale besturen voor de Koninklijke Constitutie van 1806 bestaan hebbende; men heeft nog wel eenige meerdere speling.

En wanneer daarmede in verband gebragt worden de stedelijke en dorpsbesturen, dan kan er eene ruime mate van vrijheid gegeven worden om het inwendige, zoo verre de algemeene belangen van den Staat dit gedogen, naar de gewoonten en zeden van iedere provincie, welke reeds tot ons staatsgebouw behoort of er nader zou willen toe treden, te regelen.

Zie daar eene eerste hoofdbedenking.

Met dezelve staat eene tweede in verband nopens het stuk van den adel.

Wanneer de steller dezer consideratien hier als zijne particuliere en wel gevestigde opinie opgaf, dat adel ook in eene monarchie veilig rusten kan, zou men hem van ketterij beschuldigen, en echter meent hij op goede staat- en geschiedkundige gronden zulks te kunnen beweeren.

Men wane niet, dat hij geen prijs stelt op adeldom, als een bewijs van persoonlijke of voorouderlijke verdiensten, en een voorschot op nader te vervullen en verschuldigde pligten. In dien zin aan den adel enkel als zoodanig deel aan het bestuur te geven, kan *mogelijk* nuttig zijn, maar het is bedenkelijk (en zulks schijnt de strekking der Schets) den adel als het platte land vertegenwoordigende te willen doen voorkomen. Dit moge tot zekere hoogte en in sommige provincien waar geweest zijn in den geest der overoude tijden, het is niet waar onvoorwaardelijk en in alle provincien, strookt weinig met den geest der tegenwoordige tijden, en kan zelfs niet overal ten platte lande, hetwelk niet geheel in heerlijkheden bestaat, zelfs in Holland,

Gelderland etc. niet werken, terwijl het ook ganscheijk niet naar den zin van het grootste gedeelte der bewoonders van het platte land zou zijn.

Zoo men dus een aandeel in de Regering geven wil aan Edelen en wel uit krachte van het geboorteregt, dan zal men het best doen (onder verbetering) eenen anderen grond en maatstaf uit te zoeken, en hunne betrekking tot het platte land en hunne heerlijkheden niet ten grondslag te leggen.

Eene derde hoofdbedenking is betrekkelijk het bepaalde omtrent de regterlijke magt bij het 4e Hoofdstuk.

De daar gemaakte bepalingen zijn grootendeels alleenlijk op de provincie van Holland toepasselijk; in verre de meeste overige provincien kunnen zij met geene mogelijkheid werken. In Friesland was bij voorb: de geheele criminele justitie aan den Hove opgedragen. In Overijssel was geen Hof vóór 1795, enz. De behandeling der civile en criminele justitie op nieuws op te dragen aan de personen en collegiën, vóór 1795 daarmede in de onderscheiden provincien belast, is onbestaanbaar met eene algemeene wetgeving, vooral eene algemeene procesorde. Deze beide consideratien bewijzen de onuitvoerlijkheid van art. 50, 51, 52 v.v., welke daar te boven, zoomin als art. 64, overal hunne applicatie zouden vinden.

Het 7e Hoofdstuk bevat zeer billijke en tevens zeer liberale beginselen omtrent de belangen der verschillende godsdienstige gezindheden, welke vooral worden toegelicht uit de bijgevoegde ophelderende aanmerkingen, die dan nog wel zouden aanleiding geven tot eenige belangrijke wendingen van het daargestelde.

Men heeft volgaarne naar het genit verlangen van een achtingswaardig man deze algemeene gedachten opgegeven, en onderwerpt ze aan beter oordeel onder betuiging van bereidwilligheid om naar aanleiding van dezelve verder mondeling de zaak te behandelen.

Voor het overige is men doordrongen van de waarheid van Pope's gezegde, dat het niet zoozeer aankomt op den vorm der

regering als wel op eene goede en rigtige administratie van en in den gekozen vorm.

Maar even daarom is het zoo hooggewigtig dat de bijzondere bestanddeelen met den grondslag, waarop men gebouwd, met den vorm welken men aangenomen heeft, geheel overeenstemmen.

Weinige dagen na het bezoek van den Prins bij G.K. verscheen het besluit, waarbij eene Commissie benoemd werd tot zamenstelling der constitutioneele wetten.

Wij Willem bij de Gratie Gods Prince van Oranje Nassau, Souverein Vorst der Vereenigde Nederlanden enz. enz. enz.

Willende voldoen aan de op ons rustende verpligting om aan het Nederlandsche Volk een Constitutie te verschaffen, die gegrond op het beginsel der ons opgedragene Souvereiniteit aan het bestuur de vereischte eenheid en klem verleene, en aan de goede Ingezetenen dezer Landen het volle genot verzekere der herwonnen vrijheid en onafhankelijkheid.

En gezien en overwogen hebbende de Schets eener Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden, ontworpen en aan ons ter hand gesteld door den Heer Gijsbert Karel van Hogendorp, welk stuk, veelvuldige blijken behelzende van zijnen loffelijken iever en liberale denkwijze, geschikt voorkomt om te dienen tot een grondslag der deliberatien, die over een zoo aangelegen onderwerp moeten worden gehouden.

Hebben wij besloten en besluiten.

Art. 1.

De zamenstelling der Constitutionele wetten voor den Staat der Vereenigde Nederlanden wordt opgedragen en toevertrouwd aan eene Commissie door ons te benoemen.

Art. 2.

Deze Commissie zal hare eerste bijeenkomst houden op Maandag den 27 December aanstaande, en hare werkzaamheden beginnen met de verkiezing van eenen President.

Art. 3.

Zij zal zich vervolgens bezig houden met het examineren der Schets in den hoofde dezes gemeld en zulks geraden oordelende, dezelve aannecmen als een leiddraad in hare beraadslagingen.

Art. 4.

Wanneer zij zooverre zal zijn gevorderd, dat er met vrugt, en behoudens de zoo noodwendige overeenstemming van alle de Staatsinstellingen, aan de regeling der Judicieele administratie kan worden gearbeid, zal zij ons deswege een voorlopig rapport indienen.

Art. 5.

De leden dezer Commissie zullen in deze hunne gewigtige taak steeds in 't oog moeten houden, dat wij van hunnen iever en kunde een ontwerp van Constitutie verwagten, volledig genoeg, om, zoodra het door ons zal zijn goedgekeurd, aan de beoordeeling van Notabelen uit de geheele Natie te worden onderworpen en door hen als algemeene Staatswet aangenomen.

Art. 6.

Uit dienzelfden hoofde wordt de Commissie al mede belast met de voordragt der Organieke Reglementen en verdere maatregelen, die de dadelijke invoering der Constitutioneele Wetten behoren vooraf te gaan of te vergezellen.

Art. 7.

Tot leden der voorschrevene Commissie worden benoemd de Heeren:

H. W. van Aylva,
F. van der Duijn van Maasdam,
Mr. C. F. Elout,
C. F. van Heeckdt,
Mr. D. J. Hondebeek Heerkens,
Mr. G. K. van Hogendorp,
A. E. van Humalda,
A. J. C. Lampsins,

W. H. C. van Lynden van Blitterswijk,
Mr. C. F. van Maanen,
Mr. O. Repelaar,
Mr. W. F. Röell,
W. A. Schimmelpenninck van der Oye,
W. R. Tuyll van Zuylen.

Art. 8.

Tot Secretaris bij dezelve Commissie wordt benoemd de Heer Mr. R. Metelerkamp.

Art. 9.

Afschriften dezes zullen worden gezonden aan ieder der bij de voorgaande artikelen benoemde Heeren, tot derzelver informatie en narigt respectivelijk.

Gedaan in 's Gravenhagen den 21 December des jaars 1813 en van onze Regering het Eerste.

Willem.

Ter ordonnantie van zijne Koninklijke Hoogheid

A. R. Falck.

Den 15 December bleek eerst van het voornemen eene Grondwet zamen te stellen; den 27sten zoude de Commissie moeten bijeenkomen, en in dien korten tijd moest het geheele stuk met zorg worden nagezien, omgewerkt en gedrukt. Hoe gewichtig die arbeid ook was, andere zaken, de leiding der buitenlandsche aangelegenheden, de zorg voor het binnenlandsch bestuur, waarin de Vorst nog geheel vreemdeling was, konden niet worden verwaarloosd; of er in die dagen ook gewerkt is! Op den gestelden datum kwam de Commissie bij een: elk der leden werd in het bezit gesteld van een gedrukt exemplaar der Schets; om een overzicht gemakkelijk te maken was er een stuk bijgevoegd getiteld:

Algemeene Gronden van de Constitutie.

1. Een Souverein Vorst, fundamenteele Wetten, Staaten-Generaal en Provintiaal tot bewaarders van die Wetten.

2. De Vorst doet eerst den eed op de fundamenteele Wetten en ontvangt dan de huldiging van de Staten Generaal en Provintiaal.

3. 's Lands overoude constitutie, zo als die was voor de Republiek, en veelal behouden is onder de Republiek, te herstellen, gezuiverd van alle gebreken en gewijzigd door al wat ondervinding, voorbeelden en verlichting ten dien einde aanbieden.

EERSTE HOOFDSTUK.

Van den Souverein.

1. De volheid van de executieve magt aan den Vorst.

2. De erfelijke opvolging en voorziening omtrent alle denkbare gevallen, naar de maxime van het Fransche Regt: „le Roi ne meurt pas."

3. De Vorst deelt de legislative magt met de Staten Generaal.

4. De Vorst verheft in den Adelstand, en de Adel is geen blote titel, maar geeft politieke regten.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de Staten Generaal.

1. De Staten Generaal deelen de legislative magt met den Vorst.

2. De Staten Generaal hangen geenzins af van hunne committenten en zweeren zelfs de provintiaale belangen af.

3. Zij doen alle zaken af bij meerderheid van stemmen.

4. Zij beoordeelen het gebruik van de penningen.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de Staten der Provintien.

1. Hunne Souvereiniteit is overgegaan op den Vorst.

2. Hunne wetgevende magt is overgedragen aan de Staten Generaal.

3. De Diplomatie, de Finantie, de Defensie blijven buiten hunne kring.

4. Zij kiezen de Afgevaardigden tot de Staten Generaal zonder eenigen last te geeven.

5. Zij zijn uitvoerders van de Wetten van den Vorst en de Staten Generaal tot bevordering van industrie, koophandel en landbouw, van het schoolwezen, van den Godsdienst en goede zeden, van den Armenstaat, van Wegen en Canaalen, alle dingen, welke gewijzigd moeten worden naar de localiteiten van iedere Provintie.

6. Stadhouders van den Vorst zitten voor in hunne Vergaderingen en Collegien.

7. Zonder eenige belemmering te kunnen toebrengen aan de Generale Regeering kunnen zij veel uitwerken voor den nationalen voorspoed.

8. Zij bestaan uit Edelen en Steden, omdat deeze samenstelling zich verliest in den nacht der tijden, omdat de Nederlanden, groot, magtig, rijk geworden zijn onder dezelve, eeuwen lang vóór de Republiek, meer dan twee eeuwen onder de Republiek, en dat alles hoe langer hoe meer is vervallen en verloren gegaan, van den dag af aan, dat deze Grondzuilen van het Nederlandsche politiek aanwezen hebben moeten plaats maaken voor afgetrokken denkbeelden en de metaphysiek van nieuwerwetsche staatkundigen.

Vierde Hoofdstuk.

Van de regterlijke magt.

1. Een en hetzelfde wetboek voor alle de Provintien.

2. Dezelfde manier van procedeeren voor alle de Provintien.

3. De Inrigting der Regtbanken in de onderscheidene Provintien naar de localiteiten.

4. Bij deeze inrigtingen de oude eerwaardige instellingen, en ook hierin den geest der nieuwigheden, die ons land bedorven heeft, zo veel mogelijk uit te roeijen.

Vijfde Hoofdstuk.

Van de Finantien.

Eenheid, omdat hier de eenheid te pas komt, even als bij de Diplomatie en bij de Defensie.

Zesde Hoofdstuk.

Van den Waterstaat.

Dit korte hoofdstuk is zelf een blote grondslag.

Zevende Hoofdstuk.

Van den Godsdienst en goede zeden.

1. Volmaakte vrijheid van conscientie.

2. Onderhoud van de gereformeerde Kerk door den Staat in de zeven Nederlanden, en van de Roomsche Godsdienst in de tien Nederlanden.

3. Algemeene Wetten over Godsdienst, schoolwezen, armenbestuur, aan den Souverein en de Staten Generaal voorbehouden.

4. De toepassing van die Wetten overgelaaten aan de Staten der Provintien, ten einde die wetten weldadig te maken, en niet te vervallen in dezelfde ongerijmdheden, waarvan wij zo deerlijk bewijzen ondervonden hebben.

Agtste Hoofdstuk.

Van bijvoegselen en veranderingen.

Dezelve noch te gemakkelijk, noch te moeyelijk te maken.

Derde schets, die door de Commissie tot leiddraad is genomen.

Schets van eene

GRONDWET VOOR DE VEREENIGDE NEDERLANDEN.

Eerste Hoofdstuk

van den Souvereinen Vorst.

1

De Souvereine Vorst bezit de souvereiniteit erflijk, voor Hem en Zijne wettige mannelijke nakomelingen. Wettig, en bijgevolg bekwaam ter opvolging, zijn alle de zoodanige mannelijke nakomelingen, welke gesproten zijn uit een huwelijk, ingegaan met onderling goedvinden van den Souvereinen Vorst en de Staten Generaal.

2

Indien de wettige mannelijke nakomelingschap ooit kwam te ontbreken, zal het erfregt overgaan op de wettige mannelijke nakomelingen van de Prinses Carolina van Oranje, Zuster van Prins Willem den V, en echtgenoote van den Prins van Nassau-Weilburg, bij representatie, en wanneer ook deze kwamen te ontbreken, zal de Souvereinen Vorst, als dan regerende, eenen Opvolger voordragen aan de Staten Generaal; en, indien deze de voordragt goedkeuren, zal de Opvolger den volke bekend gemaakt worden. Bij overlijden van den Souvereinen Vorst zonder Opvolger, zullen de Staten Generaal eenen Souvereinen Vorst uitroepen.

3.

De Souvereinen Vorst legt, bij het aannemen der Regeering, in de Vergadering der Staten Generaal den volgenden eed af:

> Ik zweer, dat ik eerst en boven al de Grondwet van de Vereenigde Nederlanden zal onderhouden en handhaven, en dat ik wijders de onafhankelijkheid van den Staat, en het geluk van deszelfs ingezetenen altijd uit alle mijne krachten bevorderen zal. Zoo waar helpe mij God Almagtig.

Daarna wordt Hij ingehuldigd door de Staten Generaal en Provintiaal.

4.

De Souvereine Vorst verklaard oorlog en maakt vrede. Hij sluit Verbonden, alsmede verdragen van vrede en Koophandel, en anderen. Hij bekrachtigt dezelve. Hij draagt vervolgens aan de Staten Generaal voor de middelen, om de ingegane voorwaarden te vervullen.

5.

De Souvereine Vorst pleegt alle de daden van de Souvereine waardigheid in den Raad van Staten. Aan het hoofd van de stukken wordt gesteld: De Souvereine Vorst in den Raad van Staten. De raad adviseert, en de Souvereine Vorst alleen besluit.

De Souvereine Vorst stelt de leden van den Raad van Staten, twaalf in getal, naar zijn goedvinden aan en af. De Staatsraden staan te regt in hunne amptsverrigtingen voor den Hogen Raad der Vereenigde Nederlanden, op de aanklagt van de Staten Generaal.

De Erfprins is geboren lid van den Raad van Staten, en neemt zitting in denzelven, wanneer zijn achttiende jaar vervuld is. Het staat den Souvereinen Vorst vrij om zitting in den Raad aan Prinsen van den bloede te verlenen.

De Souvereine Vorst benoemd buitengewone Staatsraden in gelijken getale met de gewone, zonder tractement, en roept dezelve na zijn goedvinden in den Raad, of neemt hunne gedagten in, hoofd voor hoofd en buiten den Raad.

6.

De Souvereine Vorst stelt de ministerieele departementen en derzelver hoofden aan, onder zoodanige namen als Hij goedvindt. De Souvereine Vorst vermag ten allen tijde een Raad van Koophandel en Kolonien van de beide Indien aan te stellen, welke Raad gepresideerd wordt door het hoofd van het departement van Koophandel en Kolonien.

De Souvereine Vorst geeft, aan welke hoofden van departementen Hij wil, zitting in den Raad van Staten. De hoofden van departementen en Staatsraden worden ontslagen door den Souvereinen Vorst naar goedvinden: zij staan te regt in hunne amptsverrigtingen voor den Hogen Raad der Nederlanden, op aanklagt van de Staten Generaal.

7.

De Souvereine Vorst gebiedt over de vloot en het leger, en bestuurt de diplomatie. Alle de militaire Officieren worden door den Souvereinen Vorst aangesteld, en op pensioen gesteld; doch slechts op hun verzoek, of bij een regterlijk vonnis, ontslagen. De diplomaten worden door den Souvereinen Vorst aangesteld en ontslagen, naar goedvinden.

8.

De Souvereine Vorst stelt aan alle de Leden en Ministers van de Hoge en Provintiale Geregtshoven, uit nominatien van drieën, door de Staten Generaal en Provintiaal respective gemaakt, om te dienen voor hun leven, en niet ontslagen te worden dan op hun eigen verzoek, of bij vonnis van den Hogen Raad der Nederlanden, onder hetwelk alleen zij in hunne amptsverrigtingen te recht staan.

9.

Aan den Souvereinen Vorst worden teruggegeven als een eigendom van het Huis van Oranje, om bij fideïcommis over te gaan tot zijne Opvolgers in de souvereiniteit, alle de onvervreemde goederen van het Huis van Oranje, en, bij onverhoopt uitsterven van het mannelijk oir, blijven dezelve in vrijen eigendom aan de vrouwelijke erfgenamen.

Wijders wordt tot ophouding van den luister der Souvereiniteit aan Zijne Koninklijke Hoogheid toegelegd het vruchtgebruik van de domeinen van den Staat, die noch vervreemd, noch tot verkoop reeds bestemd zijn, en inzonderheid wordt een behoorlijke zomer- en winter-woning voor Hoogstdenzelven in gereedheid gebragt, en onderhouden. Eindelijk geniet de Souvereine Vorst een inkomen van zes tonnen gouds uit de gereedste penningen van de thesaurie. De Souvereine Vorst draagt mede in alle de gewone lasten.

Hij kan voor particuliere zaken, op dezelfde wijze als voorheen het gemeene land, in burgerlijke regtsgedingen betrokken worden.

10.

De Souvereine Vorst rigt zijn eigen huis in naar zijn goedvinden.

11.

De oudste zoon van den Souvereinen Vorst draagt den naam van Erfprins, wiens titel is Zijne Doorlugtige Hoogheid, en ontvangt in deze hoedanigheid uit 's Lands kas, van zijn vervulde

achttiende jaar af, eene som van honderd duizend gulden 's jaars. Hij is de eerste onderdaan van zijnen Vader.

12

De Souvereine Vorst heeft het bestuur over de kolonien en bezittingen van den Staat in andere werelddeelen.

13.

De Souvereine Vorst heeft het regt om wetten voor te dragen aan de Staten Generaal, alsmede om de wetten, hem door de Staten Generaal voorgedragen, goed of af te keuren.

14

De Souvereine Vorst kondigt de wetten af volgens een vast formulier, waarin de goedkeuring van den Souvereinen Vorst en de Staten Generaal worden uitgedrukt, als zonder welke er geen wetten bestaan.

15.

De Souvereine Vorst verheft in den adelstand. Gebruik makende van dit regt geeft hij er telken reize kennis van aan de Staten van die Provintie, welke het aangaat.

De edellieden in het algemeen dragen den titel van Baron. De Souvereine Vorst kan uit dezelve wie hij wil verheffen tot Graven of Burggraven. De oudste zoon van een Graaf draagt gedurende het leven van zijn vader den titel van Baron, met alle de voorregten bij deze Grondwet aan denzelven gehecht. Al wie door den Souvereinen Vorst in den adelstand verheven wordt deelt aanstonds in al de voorregten van den adel van zijne Provintie, zoo als de bevoegdheid om beschreven te worden in de ridderschap. Alle Adel, door den Souvereinen Vorst verleend, is slechts erflijk op den oudsten zoon, of bij ontstentenis van zonen, op den oudsten mannelijken nakomeling bij vertegenwoordiging, mits dezelve zij of worde een ingezeten van de Provintie.

De Souvereine Vorst een ridderorde willende instellen, doet eene voordragt daaromtrent aan de Staten Generaal, ten einde daarin voorzien worde door eene wet. Vreemde orden mogen

slechts aangenomen worden door den Souvereinen Vorst, en de Prinsen van zijn Huis, zonder eenige verbindtenis. De ingezetenen mogen geen vreemde orden, noch adel, noch waardigheden, noch titels, noch charges van vreemden aannemen, zonder een byzonder verlof van den Souvereinen Vorst.

16.

De Souvereine Vorst is meerderjarig als zijn achttiende jaar vervuld is; minderjarig zijnde, staat hij onder een voogdij van aanzienlijke personen uit het vorstelijk huis en anderen. Deze voogdij wordt vooruit beraamd door zijnen voorganger en de Staten Generaal gezamentlijk. Is deze voorafgegane schikking door zijnen voorganger verzuimd, zo stellen de Staten Generaal de voogden aan op het oogenblik van deszelfs overlijden.

Bij het overlijden van den Souvereinen Vorst vergaderen de Staten Generaal onmiddelijk en zonder eenige oproeping. Die leden van de vergadering, welke zich in de residentie bevinden acht dagen na den sterfdag, openen deze buitengewone vergadering.

17.

Onder de minderjarigheid van den Souvereinen Vorst wordt het regt der Souvereiniteit waargenomen door een Regent.

De Souvereine Vorst en de Staten Generaal benoemen gezamentlijk een Regent op het mogelijk geval van minderjarigheid. Zij mogen de opvolging in het regentschap vaststellen tot de meerderjarigheid van den Erfprins toe.

18.

Indien er geen voorafgaande schikking op de opvolging in het regentschap gemaakt is, zullen de Regent en de Staten Generaal gezamentlijk eenen opvolger benoemen.

19.

De gemelde schikkingen omtrent een regentschap bij minderjarigheid, zullen mede plaats hebben ingeval de Souvereine Vorst buiten staat geraakte om de regering waar te nemen. Is dan de Erfprins meerderjarig, zo is hij geboren Regent.

Het voormelde geval wordt door den Raad van Staten tot zekerheid gebragt, en alsdan roept dezelve de Staten Generaal bijeen.

20.

Indien de Souvereine Vorst geen van de gemelde schikkingen met de Staten Generaal beraamd had, zullen de Staten Generaal plegtiglijk verklaren, welk geval er bestaat, dat er geen voorafgaande schikking gemaakt is, en op de gelegde gronden daarin voorzien.

Tweede Hoofdstuk.

Van de Staten Generaal.

21.

De Staten Generaal vertegenwoordigen het geheel Nederlandsche volk.

22.

Zij bestaan uit Afgevaardigden van alle de Provintien en Landschappen van de Vereenigde Nederlanden, voor elke vijf en twintigduizend zielen één Afgevaardigde.

23.

Zij worden benoemd door de Staten der Provintien en Landschappen, naar de evengemelde reden van bevolking, om elk drie jaren te dienen, en volgens een rooster, zoodat een derde van hun getal jaarlijks uitvalt. De uitvallende kunnen aanstonds weder benoemd worden.

24.

Het blijft aan den Souvereinen Vorst voorbehouden om in het vervolg een wet voor te dragen, ten einde een vierde van de Afgevaardigden of erfelijk te maken of voor hun leven aan te stellen, ter benoeming van Hoogstdenzelven.

25.

Alle de Afgevaardigden tot de Staten Generaal moeten zijn ingezetenen, elk van zijne Provintie, en volle dertig jaren oud.

26.

Alle de leden van de Vergadering der Staten Generaal

stemmen voor zich zelven, en zonder last van hunne committenten, op den volgenden eed.

Wij zweeren, dat wij eerst en boven al de Grondwet van de Vereenigde Nederlanden zullen onderhouden en handhaven, en dat wij wijders de onafhankelijkheid van den Staat en het geluk van deszelfs ingezetenen altijd uit alle onze krachten bevorderen zullen: zonder eenig aanzien van Provintiale of anderen belangen. Zoo waar helpe ons God Almagtig.

Alsmede den gewonen eed van zuivering.

Deze eeden worden afgelegd in den Raad van Staten, welke dezelven uit naam van den Souvereinen Vorst ontvangt.

Vervolgens doen zij alle zaken af bij meerderheid van stemmen.

27.

Zij staan in hunne amptsverrigtingen alleen te regt voor den Hogen Raad der Nederlanden, op eene aanklagt van de Vergadering.

28.

De Staten Generaal vergaderen ten minsten eens in het jaar op den eersten November, en wijders op beschrijving van den Souvereinen Vorst, zoo menigmaal als Hij noodig oordeelt.

29.

De Staten Generaal geven hunne toestemming tot alle de uitgaven op eene voordragt van den Souvereinen Vorst. Zij wijzen vervolgens de middelen aan, waaruit die uitgaven moeten gevonden worden.

De voordragt van den Souvereinen Vorst in de eerste Vergaderingen van de Staten Generaal is gesplitst in twee hoofddeelen, behelzende het eerste, hetgeen onder ons bekend is bij den naam van ordinairen staat van oorlog, en het tweede een extraordinairen staat van oorlog. Het eerste hoofddeel wordt toegestaan door de Staten Generaal, eens vooral, en om slechts dan verandering te ondergaan, naar mate de een of ander post van uitgaaf komt te vervallen. Het tweede hoofddeel wordt slechts toegestemd voor een jaar.

Alle de toegestemde penningen worden gebruikt tot de vastgestelde posten en geene anderen.

30.

Het hoofd van het departement van finantien doet jaarlijks aan de Staten Generaal een uitvoerig verslag van het gebruik der aangewezen middelen van het vorig jaar. Dit verslag wordt door den druk publiek gemaakt.

31.

De Staten Generaal raadplegen over alle wetten, hun door den Souvereinen Vorst voorgedragen, en zenden Hem hun besluit door eene Commissie toe.

32.

De Staten Generaal hebben het regt om wetten aan den Souvereinen Vorst voor te dragen, en zenden Hem hunne voordragten door eene Commissie toe.

33.

De Vergadering der Staten Generaal wordt door den Souvereinen Vorst, of door Hoogstdeszelfs Commissaris geopend, en op dezelfde wijze, met onderling goedvinden, gesloten.

34.

De Staten Generaal mogen, op verzoek van de Staten van twee of meer Provintien, in geschil met elkander zijnde, eene commissie benoemen, ten einde het geschil in der minne bij te leggen, en de wegen van regten voor te komen.

35.

Het beleid van de Vergadering der Staten Generaal geschiedt door den Raadpensionaris.

36.

De Staten Generaal maken eene nominatie van drie personen, tot het ampt van Raadpensionaris, waaruit de Souvereine Vorst er eenen verkiest.

37.

De Raadpensionaris wordt aangesteld voor den tijd van vijf

jaren, op dezelfde jaarwedde en met denzelfden rang als de hoofden der ministeriële departementen. Hij staat te regt op dezelfde wijze als de leden der vergadering. Hij is geboren buitengewoon Staatsraad. Hij kan tot een buitengewoon gezantschap benoemd worden.

38.

Alle de leden van de vergadering der Staten Generaal kunnen teffens Raadpensionaris, hoofd van een ministerieel Departement, Staatsraad, Gezant buiten 's lands, Groot-Officier van het huis van den Vorst, Lid van eene Provintiale Staatsvergadering, Lid of Minister van een der Hoge Geregtshoven, Lid van een Provintiaal Gerechtshof, en staf-officier op de vloot en in de armee zijn.

Derde Hoofdstuk.

Van de Staten der Provintien.

39.

De Staten der Provintien of Landschappen blijven op den ouden voet, in zoo ver geene verandering daarin gebragt is bij deze Grondwet. Zij behouden teffens de volkomen vrijheid, om alle zoodanige veranderingen in hunne constitutien en reglementen, als zij goedvinden, met overleg van den Souvereinen Vorst te maken, behoudens alleen deze Grondwet.

De regten van de Stadhouderlijke waardigheid vervallen van zelve aan den Souvereinen Vorst.

De Souvereine Vorst vermag in elke Provintie naar de oude gewoonte van de Nederlanden een Stadhouder aan te stellen, in Holland desnoods twee, om zoowel in de Vergadering der Staten als in de Gecommitteerde Raden of Gedeputeerde Staten voor te zitten.

40.

De Adel en de Ridderschappen in de Provintien blijven op den ouden voet, in zooverre daar geen verandering in gebragt is bij deze Grondwet. Zij behouden teffens de vrijheid om alle zoodanige veranderingen in hunne Constitutien en Reglementen,

als zij goedvinden, met overleg van den Souvereinen Vorst te maken, behoudens alleen deze Grondwet.

De stedelijke Regeringen blijven mede op den ouden voet, op dezelfde wijze en met dezelfde vrijheid als bovengemeld. Tevens worden in alle de steden weder ingevoerd de alonde Nederlandsche Kiezers collegien, ten einde eens in het jaar te vergaderen, en bij meerderheid van stemmen de opengevallen plaatsen in den Raad of Vroedschap door bevoegde personen te vervullen, zonder meer. De openvallende plaatsen in het Kiezers collegie worden vervuld bij meerderheid van stemmen der gezeten burgeren, een zekere, in elken stad te bepalen, som betalende in de beschreven middelen. Deze stemming geschiedt eens in het jaar, bij behoorlijk geteekende en gesloten briefjes, die aan de huizen opgehaald worden van wege de Regering.

41.

De Staten der Provintien verkiezen de Afgevaardigden tot de Staten Generaal naar den gestelden reden van de volkrijkheid; aan dezelve wordt opgedragen de uitvoering der wetten omtrent de aanmoediging van den Landbouw, de Industrie, en den Koophandel, omtrent het onderhoud en de verbetering van Wegen en Kanalen, omtrent de scholen, het Armenbestuur en de bevordering in het algemeen van Godsdienst en goede zeden; zij bevlijtigen zich de geschillen tusschen Steden, Heerlijkheden, Geregten, Collegien, kan het zijn, in der minne bij te leggen, zonder den weg van regten in te slaan; zij mogen de belangen van alle dezelve, en die van hare Provintie in het bijzonder, bij den Souvereinen Vorst, en bij de Staten Generaal voorstaan; zij verlenen appointement op verzoeken aangaande Testamenten, Fideïcommisen, Veniam aetatis en naturalisatie; zij maken nominatien tot ambten, en stellen ambtenaars aan; alles naar oude gewoonte, in zoo verre geen verandering daarin gebragt is bij deze Grondwet.

42.

De Staten der Provintien vergaderen ten minsten eens in

het jaar, en vervolgens zoo menigmaal als zij goedvinden. De Afgevaardigden genieten een daggeld hun toegelegd door hunne committenten naar ouder gewoonte. De verdere kosten van hun bestuur geven zij op aan het hoofd van het departement van finantien, om dezelve ter goedkeuring voor te dragen aan de Staten Generaal. Zij doen den volgenden eed, en nemen denzelven af van de nieuwe leden.

Ik zweer, dat ik eerst en boven al de Grondwet van de Vereenigde Nederlanden zal onderhouden, en dat ik wijders de welvaart van deze Provintie altijd uit alle mijne kragten bevorderen zal. Zoo waar helpe mij God Almagtig.

Alsmede den gewonen eed van zuivering.

De Afgevaardigden staan in hunne amptsverrigtingen te regt voor het Hof Provintiaal op eene aanklagt van de Vergadering.

43.

De Staten der Provintien noemen een vast collegie, onder den naam van Gecommitteerde Raden of andere namen, indien zij dit nodig oordeelen, voor het beleid van zaken. De kosten van zoodanige Collegien zullen gedragen worden door de Provintien, en de middelen daartoe aangewezen worden door eene wet.

Vierde Hoofdstuk.

Van de Regterlijke Magt.

44.

In alle de steden blijven het ampt van Hoofd-Schout en de Schepensbanken, of hoe dezelve ook in de onderscheiden steden heten mogen, op den ouden voet.

45.

Ten platten lande worden alle de Ambachtsheerlijkheden en andere geregten, hoe dezelve in de onderscheidene Provintien ook heten mogen, hersteld op den ouden voet, behalven alleen dat geen van dezelve eenige criminele jurisdictie behoudt.

46.

Voor de criminele justitie blijven de oude vierscharen ten platten lande; doch zal eene meer gelijke verdeeling voor het regtsgebied van elke vierschaar gemaakt worden door de Staten van de Provintie.

47.

De hoven provintiaal blijven op den ouden voet. Het Hof van Braband zit in dezelfde stad waar de Staten van Braband verkiezen te vergaderen. De Hoge Raad van Holland en Zeeland wordt vervangen door een Hogen Raad van de Nederlanden, welk beroep ontvangt van alle de Hoven provintiaal. De Souvereine Vorst heeft het regt van gratie bij den Hogen Raad zooals bij alle andere regtbanken.

48.

De Hoge Raad der Nederlanden is de bevoegde regter van alle de zoodanigen, welke hier boven en beneden, in hunne amptsverrigtingen, onder hetzelve gesteld zijn, en waarbij meer anderen kunnen gevoegd worden door bijzondere wetten.

49.

De Hoven provintiaal zijn bevoegde regters over alle de zoodanigen, welke in hunne amptsverrigtingen bij deze Grondwet onder dezelve gesteld zijn, en waarbij meer anderen kunnen gevoegd worden door bijzondere wetten.

50.

Voor de militaire misdaden wordt een hoge militaire vierschaar opgericht.

51.

Voor de fraudes en sluikerijen wordt een Raad van gemeene middelen, zo te water als te lande opgerigt, tot beroep van gewijsden in zaken van gewigt.

52.

Er wordt een algemeen wetboek ingevoerd voor het burgerlijk regt, het lijfstraffelijk regt, den Koophandel, en de manier van procederen.

het jaar, en vervolgens zoo menigmaal als zij goedvinden. De Afgevaardigden genieten een daggeld hun toegelegd door hunne committenten naar ouder gewoonte. De verdere kosten van hun bestuur geven zij op aan het hoofd van het departement van financien, om dezelve ter goedkeuring voor te dragen aan de Staten Generaal. Zij doen den volgenden eed, en nemen denzelven af van de nieuwe leden.

Ik zweer, dat ik eerst en boven al de Grondwet van de Vereenigde Nederlanden zal onderhouden, en dat ik wijders de welvaart van deze Provintie altijd uit alle mijne kragten bevorderen zal. Zoo waar helpe mij God Almagtig.

Alsmede den gewonen eed van zuivering.

De Afgevaardigden staan in hunne amptsverrigtingen te regt voor het Hof Provintiaal op eene aanklagt van de Vergadering.

43.

De Staten der Provintien noemen een vast collegie, onder den naam van Gecommitteerde Raden of andere namen, indien zij dit nodig oordeelen, voor het beleid van zaken. De kosten van zoodanige Collegien zullen gedragen worden door de Provintien, en de middelen daartoe aangewezen worden door eene wet.

Vierde Hoofdstuk.

Van de Regterlijke Magt.

44.

In alle de steden blijven het ampt van Hoofd-Schout en de Schepensbanken, of hoe dezelve ook in de onderscheiden steden heten mogen, op den ouden voet.

45.

Ten platten lande worden alle de Ambachtsheerlijkheden en andere geregten, hoe dezelve in de onderscheidene Provintien ook heten mogen, hersteld op den ouden voet, behalven alleen dat geen van dezelve eenige criminele jurisdictie behoudt.

46.

Voor de criminele justitie blijven de oude vierscharen ten platten lande; doch zal eene meer gelijke verdeeling voor het regtsgebied van elke vierschaar gemaakt worden door de Staten van de Provintie.

47.

De hoven provintiaal blijven op den ouden voet. Het Hof van Braband zit in dezelfde stad waar de Staten van Braband verkiezen te vergaderen. De Hoge Raad van Holland en Zeeland wordt vervangen door een Hogen Raad van de Nederlanden, welk beroep ontvangt van alle de Hoven provintiaal. De Souvereine Vorst heeft het regt van gratie bij den Hogen Raad zooals bij alle andere regtbanken.

48.

De Hoge Raad der Nederlanden is de bevoegde regter van alle de zoodanigen, welke hier boven en beneden, in hunne amptsverrigtingen, onder hetzelve gesteld zijn, en waarbij meer anderen kunnen gevoegd worden door bijzondere wetten.

49.

De Hoven provintiaal zijn bevoegde regters over alle de zoodanigen, welke in hunne amptsverrigtingen bij deze Grondwet onder dezelve gesteld zijn, en waarbij meer anderen kunnen gevoegd worden door bijzondere wetten.

50.

Voor de militaire misdaden wordt een hoge militaire vierschaar opgericht.

51.

Voor de fraudes en sluikerijen wordt een Raad van gemeene middelen, zo te water als te lande opgerigt, tot beroep van gewijsden in zaken van gewigt.

52.

Er wordt een algemeen wetboek ingevoerd voor het burgerlijk regt, het lijfstraffelijk regt, den Koophandel, en de manier van procederen.

Vyfde Hoofdstuk.

Van de Financien.

53.

De belastingen zijn algemeen over de geheele Vereenigde Nederlanden; zij blijven op den tegenwoordigen voet, tot dat er anders over beschikt wordt bij de wetten; en er wordt geen penning geheven buiten eene wet.

54.

De schuld wordt jaarlijks in overweging genomen, ten einde dezelve zooveel mogelijk te verminderen, en alle verzekering te geven aan de schuldeischers van den Staat.

55.

De Munt, als een regaal, staat onder den Souvereinen Vorst.

56.

De Bank van Amsterdam, en de verdere stedelijke banken worden bestuurd door de stedelijke regeringen onder het opzigt van den Souvereinen Vorst en van de Staten Generaal.

57.

De hoge ambtenaren in de finantien staan in hunne ambtsverrigtingen te regt voor den Hogen Raad der Nederlanden, en de mindere ambtenaren voor de Hoven Provintiaal.

58.

Fraudes en sluikerijen van alle middelen, zoo te water als te lande, worden gestraft bij vonnis van commissarissen uit de schepensbanken, daartoe aangesteld naar het oude gebruik, en valt beroep van dezelve aan den Raad van gemeene middelen in zaken van gewigt.

Zesde Hoofdstuk.

Van den Waterstaat.

59.

In zooverre betreft het beteugelen van de overstromingen der rivieren en van de woede der zee, als mede het vereffenen der strijdige belangen daaromtrent, blijft de Waterstaat een der eerste

nationale belangen, en wordt bestuurd door den Souvereinen Vorst in het departement van het inwendig bestuur, behoudens dat de plaats hebbende inrigtingen mogen veranderd worden door de wetten.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Van den Godsdienst en Goede Zeden.

60.

Het onderhoud van den christelijken hervormden Godsdienst, in zoo verre de geestelijke en kerkelijke goederen niet toereiken, blijft als van ouds tot last van het Gemeene Land.

61.

Alle andere Godsdiensten genieten de bescherming der regering, en in zoodanige Provintie of Provintien, waar de roomsch catholyken de meerderheid der ingezetenen uitmaken, wordt ook het onderhoud van dien Godsdienst door het Gemeene Land gedragen, in zoover de geestelijke en kerkelijke goederen aldaar niet toereiken.

62.

Alle kerkelijke vergaderingen zijn wettig, mits dezelve verzoeken om commissarissen politiek, door den Souvereinen Vorst aan te stellen, ten einde toe te zien, dat er niets strijdigs met de wetten en de algemeene rust voorgenomen worde.

63.

Ter bevordering van den Godsdienst en goede zeden, wordt er jaarlijks geraadpleegd bij de Staten Generaal en de Staten der Provintien over het onderhoud en de verbetering van de volksschoolen en het armen-bestuur.

64.

Ten zelfden einde wordt de publieke opvoeding, als een vaste steun van den Staat door eene wet geregeld, en dezelve jaarlijks in overweging genomen.

AGTSTE HOOFDSTUK.

Van bijvoegselen en veranderingen.

65.

Alzo andere tijden en omstandigheden veranderingen en nieuwe instellingen kunnen vereischen, zo zal ten allen tijde door eene wet mogen verklaard worden, dat zodanig geval voorhanden is. De zaak zelve zal duidelijk moeten aangewezen en uitgedrukt worden, en de wet op de gewone wijze toegezonden aan de Staten der Provintien.

66.

Vervolgens voegen de Staten der Provintien, binnen den tijd, door de wet telkens bepaald, aan hunne afgevaardigden in de Staten Generaal een gelijk getal nieuwe afgevaardigden toe, op denzelfden voet als de anderen benoemd zijn.

67.

De dubbelde vergadering der Staten Generaal doet eindelijk de zaak met den Souvereinen Vorst af, op dezelfde wijze als de gewone wetten gemaakt worden.

68.

De veranderde of nieuwe Grondwet wordt op dezelfde wijze afgekondigd als de gewone wetten, en plegtiglijk gevoegd bij de algemene Grondwet.

Bij wijze van eene Memorie van Toelichting, zooals men tegenwoordig zoude zeggen, voegde G. K. aan de Schets nog toe:

AANMERKINGEN OP DE GRONDWET.

Het oogmerk is de gebreken der Oude Constitutie te verbeteren, zonder onnoodige veranderingen, en met meest mogelijk behoud van oude gewoonten, regten, ampten, en zelfs namen, als waaraan de natie zoo zeer gehegt is.

Op deze wijze kan eene Constitutie aangenaam zijn aan de natie, hetwelk de beste grondslag is van hare duurzaamheid.

De meeste gebreken bestonden in het algemeen bestuur, dat men de Generaliteit noemde; daarom komen daarin de grootste veranderingen.

De regering van de Provintien, Steden en Dorpen was vrij goed; daarom is deze met weinig verandering tot een grondslag van het gebouw gelegd.

Het gebrek in de provintiale en stedelijke regeringen was, dat zij zich met de algemeene regering bemoeiden. Volgens de Grondwet hebben zij daar niets mede te doen, en zij kiezen slechts de afgevaardigden tot de Staten Generaal. In alle andere opzichten is het behoud van het provintiale nuttig, en zal hoogst aangenaam zijn aan de gehele natie.

Het gebrek in de algemeene regeering was, dat 's Lands aloude Constitutie, met een Souverein Vorst, verminkt was door toevallige omstandigheden. De Grondwet herstelt een Souverein Vorst, zoo als die van ouds was, met alle gewoonten, regten, privilegien, die dezelve bezwoer voor dat hij ingehuldigd werd. Dit is de Constitutie, daar onze doorlugtige Voorvaderen de wapenen voor opgevat hebben, en in plaats van dewelke een tweede geslagt de Republiek ingevoerd heeft. Met de Republiek zijn de partijschappen verderflijk geworden, en is de grondslag tot die verdeeldheid gelegd, waarmede wij verzwakt en eindelijk te gronde gegaan zijn.

Daar is veel in deze Grondwet vooral met opzigt tot den Souvereinen Vorst en de Staten Generaal, hetwelk overeenkomt met de Engelsche Constitutie, en echter maar gedeeltelijk uit dezelve ontleend is. De ware rede van de overeenkomst is deze: de aloude Engelsche Constitutie was zooals de onze, en zoo als in oude tijden de Constitutie van alle de Noordsche natien was. Zij hebben allen veranderingen daarin gebragt, en de Engelschen de beste veranderingen. Wij hadden het zeer ver gebragt onder onze laatste Vorsten. Wij kunnen nu de laatste hand daaraan leggen. Wij kunnen daarbij niet nalaten, om veele dingen zoo in te rigten als de Engelschen, omdat dezelve de onder-

vinding voor zich hebben. Onze oude gewoonten en regten zijn de beste grondslagen van alle regering, en zij waren in de Unie, in de orde op de Vergadering van Holland, in de instructie van den Raad van Staten en in alle dergelijke stukken, op het oog gehouden. Doch een hoofdtrek ontbrak, en daarmede viel het geheele gebouw in duigen. In deze Grondwet is alles behouden, wat er in de gemelde stukken goeds en door eene lange ondervinding bevestigd, en der natie aangenaam was; de Vorst is er bij gekomen, en nu mogen wij zeggen, dat wij eene Constitutie hebben, gegrond op de oudheid, op de zeden, op de gewoonten, op de behoeften van het volk.

Niets is gevaarlijker dan alles nieuw te willen maken en wij hebben er de overvloedige ondervinding van. Wat anders is de gebreken te verbeteren, en de grondslagen te bewaren. De grondslag is in ons Land de Constitutie der Provintien, de Ridderschappen en Steden. Daarom wordt deze Constitutie bij de Grondwet bevestigd, en alles zoo gelaten als het was, behalven hetgeen uitdrukkelijk verbeterd wordt. De voornaamste verbeteringen zijn dan nog herstellingen van de aloude Constitutie, zoo als zij was voor de tijden der Republiek, die eene groote nieuwigheid geweest is. De oude vrijheid, die aan onze voorouderen zoo dierbaar was, is geheel in deze Grondwet overgebragt. Die vrijheid heeft in sommige stukken geleden door de republikeinsche regering. Dit is tastbaar in de afschaffing van de kiezers voor de stedelijke Regeringen. Naderhand hebben of de Regeringen hare nieuwe leden aangesteld, of de Stadhouders hebben het gedaan, of beiden gezamentlijk. Thans kan men dit regt aan het volk wedergeven, omdat de stedelijke Regeringen niet meer een deel van de Souvereiniteit uitmaken, en dezelfde onlusten niet meer te vrezen zijn. In zoo ver als de Saten Generaal deel nemen aan de Souvereiniteit, doen zij dit zonder rugspraak, ofschoon niet zonder verantwoordelijkheid. De Afgevaardigden in die vergadering worden gekozen door de Staten der Provintien; de Staten der Provintien bestaan grotendeels uit de afgevaar-

digden van de steden, en de stedelijke regeringen worden aangevuld door de Burgerij. Zoodat de verantwoordelijkheid nederdaalt tot het volk toe, het welk de eerste keuze doet. Een geest van republikeinsche aristocratie mogt dit beletten, onder eene bepaalde Souvereiniteit kan het vrij geschieden. Een Stadhouder mogt begeren om zijn wankelende magt door aanstellingen van stedelijke regenten te schraagen, een Souverein Vorst heeft dit niet noodig. En zo vervalt in eens een bron van menigvuldig twisten in de Republiek, en de stedelijke welvaart wordt bevorderd door de goede burgerij in waarde te houden, haar een zeker aanzien te geven, de leden der Stedelijke Regeringen meer aan haar te verbinden, en die regeringen nog meer belang te doen stellen in de stedelijke welvaart; de welvaart der steden maakt een groot gedeelte uit van de algemene, en de stedelijke Regeringen zullen dezelve des te meer behartigen, naar mate zij niet afgetrokken zullen worden door de zaken van het Gemeene Land.

Het platte land heeft ook geleden door de republikeinsche Regering, door dat dezelve niet toeliet, om den adel, die verhuist, in den oorlog gebleven, of anderzints uitgestorven was, wederom te vernieuwen, en een behoorlijk aantal edellieden, in de provintien van Holland en Zeeland inzonderheid, op de been te houden. Het nadeel, welk het platte land hierdoor geleden heeft, bestaat hierin, dat de Heerlijkheden, door koop, veelal geraakt zijn in de handen van Stedelingen, die ver af woonden, zoo dat de landman zijn hoofd miste. De weinige familien in de Ridderschap zittende, konden de belangen van het platte land ook onmogelijk naar behooren voorstaan. Nu kan de Souvereine Vorst wederom, onder de aanzienlijkste ingezetenen, edellieden maken en de gestoorde evenredigheid herstellen. Deze edelen, willen zij in de ridderschap beschreven zijn, moeten een Heerlijkheid bezitten, zij zullen er een, die in de familie is, op hun naam krijgen, of er een kopen, en zoo doende, zal het platte land allengskens van zelf wederom zijne natuurlijke hoofden krijgen, die het voor zullen staan in de staatsvergaderingen.

Het was niet alleen nadeelig voor het platte land, maar voor de geheele Provintien, dat er onder de Republiek geen middel was om den menigvuldigen uitgestorven adel te vervangen. Alle de familien, die tot groot aanzien gekomen waren, geraakten daardoor in eene wrijving en strijd met den adel, en er werd eene afscheiding tusschen de steden aan de eene zijde, en de ridderschappen en het hof zelfs, aan de andere zijde, geboren, waardoor de hoofdsteunen van de regering verwijderd van elkander bleven. In alle de landen van Europa had men dit gebrek gevoeld en weggenomen, door aanzienlijke familien te verheffen, maar meestal op eene wijze die aan nieuwe gebreken de deur opende. In Engeland alleen, doch zedert ook in Frankrijk, heeft men den adel aan den oudsten zoon alleen vast en erflijk gemaakt, hetwelk bij deze Grondwet ook geschied is. De goede gevolgen van deze wijze instelling in Engeland zijn bekend aan elk, die, of dat land gezien, of er slechts van gehoord heeft. De Lord zit in het Hogerhuis, terwijl zijn broeder een koopman of fabriekant is. Daaruit is een aanzienlijke middelstand geboren, die geen titel draagt, maar zeggen kan, ik behoor tot de familie van dien Hertog, van dien Graaf enz. De weg is altoos open tot een hogen rang, door diensten aan het Vaderland bewezen, in welken loopbaan ook. Omringd van grote natien, waar het zo gesteld is, kan de Hollander zijn aanzien onder dezelve niet staande houden, zonder dezelfde eeretekenen als zij aantenemen. Ja, de Provintie van Holland zelve, was in dit opzicht vernederd bij andere Provintien, en de goede verstandhouding met het Stadhouderlijk Hof, een zoo gewenschte zaak, leedt er ongemeen door. Alle deze gebreken worden in eens verholpen door het 15 artikel van de Grondwet. Indien de stedelijke familien eenigzints gekrenkt mogten zijn door de verheffing der burgerij tot kiezers, vinden zij hier een volkomen schadevergoeding. De militaire geest, die wij heden gezien hebben zoo noodzakelijk te zijn voor het behoud der nationale onafhankelijkheid, was in Hol-

land en Zeeland, onder de familien, schier geheel uitgedoofd, en dit is het echte middel om denzelven wederom aan te blazen. Wij zien in Engeland, dat dezelfde familien goede kooplieden, bekwame staatsmannen, en groote krijgshelden kunnen opleveren. Dit is de vrucht van de gemelde instelling, die in Engeland algemeen is voor oude en nieuwe geslagten. In de Grondwet bepaalt zich dezelve tot de laatsten, omdat men niemand het zijne wil afnemen. De oude geslachten zijn eenmaal in het bezit van den adel voor alle de zonen, en ofschoon de minst volkrijke Provintien den meesten adel bevatten, moeten Holland en Zeeland haar dit voorregt gaarne laten.

Het oogmerk en het nut van de algemeene regering is het behoud van de nationale onafhankelijkheid: welk een kostbaar goed deze is, hebben wij in onze tijden overvloediglijk gezien. Hoe dood ongelukkig zijn niet alle de natien geworden, die dezelve verloren hebben. Hoe gelukkig zijn niet de natien, die onder de zwaarste opofferingen en inspanning van krachten dezelve bewaard hebben. Eene algemeene regering dient over de gewapende magt, de buitenlandsche betrekkingen, en de vereischte geldmiddelen te beschikken. Dit is haar bij de Grondwet toegelegd, op eene wijze, daar het voor dezen altijd aan ontbroken had. De gbreken der Unie zijn geheeld, en de waarborg der nationale onafhankelijkheid is nu zoo volmaakt, als eene menschelijke instelling kan zijn. Teffens is bij de Grondwet zorg gedragen voor het behoud van eene redelijke vrijheid, voor de regten, welke den Ne lerlander altijd dierbaar zijn geweest, en de Staten van de Provintien blijven daarvoor waken, terwijl de Staten Generaal zelve bestaan uit hunne Afgevaardigden. De Souvereine Vorst moet zijn eigen belang in de magt van de Staaten der Provintien vinden, alzo de algemeene voorspoed op dezelve gegrond is, en zijn aanzien rijst door den welstand van het volk. Toen Leopold de tweede op den troon geroepen werd, dien Joseph had doen wankelen door de zugt naar nieuwigheden, verklaarde hij aan de Afgevaardigden, hem

op de grenzen te gemoet gekomen, dat hij de Staten der Provintien als de grondzuilen der monarchie beschouwde. Deze grondwet vereenigt, in zoo verre eene onvolmaakte menschelijke instelling vermag, alle de middelen tot behoud der nationale onafhankelijkheid en der burgerlijke vrijheid.

In de eeuw der Unie wist men niet vooruit, hoevele Provintien en Landschappen dezelve zouden aannemen, en in deze tijden van omwendingen zoude het kunnen zijn, dat naburige landen begeerden met ons vereenigd te worden. De Grondwet is daarop berekend, en zoo gesteld, dat elk land tot de algemeene Regeering toetreden, en zijne bijzondere Regering behouden kan. Staten, Edelen, Steden, Regtbanken worden zoo gelaten als zij zijn. Ja, voor het onderhoud van den Godsdienst is zelfs gezorgd. Dit laatste stuk verdient wel afzonderlijk beschouwd te worden.

Onze Staat is geboren uit de Hervorming in eene eeuw, daar de Godsdienst het grote spil van de staatkunde was. Nadat Spanje alles toegegeven had aan den dapperen tegenstand onzer voorouderen, bleef de vrijheid van geweten de struikelblok, die het eindelijk noodzaakte den Vorst af te zweren. Onder een tachtig jarigen oorlog, ja, gedurende de gehele zeventiende eeuw, moest onze Regering uit blote Hervormden bestaan, en de vrijheid, aan de Roomschen verleend, kon slechts langzaam en met voorzigtigheid uitgebreid worden. In de achttiende eeuw bleef de zaak op denzelfden voet, omdat zij eens zoo ingesteld was, er bestond een heerschende kerk, en alle de andere Gezindheden genoten de meest mogelijke vrijheid. Vele aanzienlijke familien, echter, onder de Roomschen, de Remonstranten, de Doopsgezinden, de Lutheranen, waren zeer misnoegd, dat zij van alle deelneming aan de Regering uitgesloten waren, en dit misnoegen broeide sterk onder de patriottische onlusten van den tijd; daar kwam de Fransche revolutie bij, die alle onderscheid van Godsdienst in de Regering wegnam, en een tijd lang allen Godsdienst zelf den bodem insloeg. Onder ons werden

toen alle de Gezindheden door de wet gelijk gesteld, en alle de Gezindheden namen deel aan de Regering. Hetgeen de meeste opmerking bij deze nieuwigheid verdient, is, dat de kerken zich staande hebben gehouden en de Hervormde Kerk niet minder dan andere, zoo dat op nieuw gebleken is, dat God de hulp van menschen en van Regeringen geenzins noodig heeft, om zijn werk te bewaren. Een tweede opmerking uit al het gebeurde voortvloeijende, is, dat de Hervormde Kerk zoo diep wortelen onder onze natie geschoten heeft, dat het misnoegen van andere Gezindheden haar niet benadeeld heeft, toen er de gelegenheid toe geboren scheen. Wij hebben in verscheiden steden Roomschen zien weigeren Hervormde kerkgebouwen aan te nemen, als dezelve hun aangeboden werden. Doch het sterkste blijk van de kracht der Hervormde kerk onder ons is, dat geen van de revolutionaire Regeringen ooit de jaarwedden van hare predikanten ingehouden heeft, en dat, onder den drukkendsten nood van penningen, de Hervormde kerk alleen zonder ophouden uit 's lands kas is onderhouden geworden. Men mag veilig daaruit besluiten, dat de Hervormde Kerk zoo gevestigd is onder ons, dat zij op den tegenwoordigen voet bestaan kan, dat zij voor hare veiligheid niets meer noodig heeft, en dat de waarheid op zich zelve sterk genoeg is, om geen uitsluitend regt te behoeven, dat er, met één woord, geen heerschende kerk behoeft te zijn. De Hervormde Kerk zoude zich zelve benadeelen met andere Gezindheden voortaan te willen uitsluiten, met dezelve te willen berooven van het regt van deel aan de regering te hebben, met die gene tot hare vijanden te maken, welke thans haar vrienden zijn. De ware magt is in hare handen, en zal er zoo lange in blijven, als de overtuiging van de waarheid in de gemoederen van hare belijders leeft. Deze overtuiging behoort tot de vrijheid van het geweten, en is boven alle menschelijke instellingen verheven. De Grondwet bepaalt zich derhalven tot het onderhoud der Hervormde Kerk, eene zaak door alle de Gezindheden, en dus

door de geheele natie toegestaan. Het zal verder van ons zelven afhangen, om het aanzien, dat wij thans genieten, ongestoord te bewaren, en zelfs door middelen van overtuiging nog meer uit te breiden. Onder eene republikeinsche regering, waar de Souvereiniteit in eene vergadering is, en bij ons was zij in vele vergaderingen, moeten de onderscheiden Gezindheden partijschappen in de vergadering brengen, elk die van zijn Gezindheid. Bij deze eerste partijschap komen dan nog alle de anderen, en nemen van deze een momaanzigt van heiligheid aan. Daarom is in een republiek, een zoogenaamde heerschende kerk een noodzakelijk kwaad om grooter kwaad te hoeden. Maar nu een Souverein Vorst met grondwetten, als van ouds, hersteld is, valt deze reden weg, vooral ten aanzien van die kerk, waarvan de Vorst een lidmaat is. Wij hebben niet te min, zelfs onder een roomschen koning, ondervonden, dat de Hervormde Kerk door zich zelven sterk genoeg is, om zich den eerbied te verzekeren van een andersgezind Vorst. Onder een hervormd Vorst hebben alle de andere gezindheden een volmaakte waarborg in de duldzame denkwijze van de Nederlandsche hervormden, die onder de woede van religie oorlogen aan geheel Europa het voorbeeld gegeven hebben van bescherming van gewetens-vrijheid. Indien nu andere, zelfs geheele roomsche landschappen, zich met ons willen vereenigen, is er niet de minste zwarigheid in den Godsdienst gelegen. Naar de Grondwet zijn zij verzekerd van het onderhoud van hunnen Godsdienst, in zo verre de goederen daartoe bestemd, en die meest al door de revolutie verzwolgen zijn, niet mogten toereiken. De vereeniging van zulke landen zou den Staat meer kracht bijzetten, en de Hervormde Kerk niet meer benadeelen, dan die duizenden roomsche huisgezinnen gedaan hebben, die altijd onder ons geleefd hebben. De generaliteits landen komen daarbij aanstonds in aanmerking, dezelve moeten deel nemen aan de regering als eene Provintie, zoo als zij nu reeds lang gedaan hebben, en indien de Roomschen er de meerderheid uitmaken, moet er gezorgd worden voor het onderhoud van hunnen

Godsdienst. De Staat kan het allerminst gediend zijn met ingezetenen, die of misnoegd waren over mishandeling, of onverschillig op het stuk van den Godsdienst; hetgeen men dan niet nalaten kan, om aanstonds te doen voor de Landen, eertijds bekend onder den naam van generaliteit, kan men op denzelfden voet ook doen voor anderen, die zich met ons zouden willen vereenigen, tot onze wenschelijke Staatkundige versterking. Zulke gronden van regering op dit gewigtig stuk zijn aangenomen geweest in Frankrijk onder Hendrik den IV, miskend door Lodewijk den XIV en wederom opgewekt door Lodewijk XVI. Zij hebben sedert den vrede van Westphalen de rust en welvaart in het Duitsche Rijk bevorderd. Zij zijn heden aangenomen in de Oostenrijksche monarchie, en de ondervinding heeft ook daar reeds het zegel diep op gedrukt. Engeland is bijna zoo ver gekomen, en zou er de laatste hand aan gelegd hebben, indien het geen verandering in de constitutie vereischte, en indien alle verandering hoegenaamd in de constitutie niet als gevaarlijk beschouwd werd in deze revolutionaire tijden. Bij ons, daar alles het onderst boven gekeerd is geweest, is dat gevaar niet meer te verhoeden, en wij moeten uit de puinen van het gebouw een nieuw oprigten, waarbij de gebreken van het oude te mijden zijn.

De oppervlakkigste beschouwing van deze Grondwet toont aanstonds aan, dat er alle de deelen van de maatschappelijke en staatkundige Constitutie in gevonden worden, die zaamgenomen tot een goed staatsgebouw noodig zijn. Eene algemene en provintiale Regering; een wetgevende, uitvoerende en regterlijke magt; een erflijk en wettig Vorst; een erflijke Adel, en verkoren Vertegenwoordigers van de natie; Ridderschappen en Steden; vrije inwilliging van alle lasten; verantwoordelijkheid van hoge ambtenaren voor eene aanzienlijke vierschaar. Dringt men in den geest van de Grondwet, zo zal men ook gewaar worden, dat alle deze onderscheiden deelen, ten einde tot een groot en heilzaam oogmerk zaam te werken, in de naauwste betrekkingen tot elkanderen gebragt zijn. De Souvereine Vorst

en de Staten Generaal kunnen weinig zonder elkander doen; de Souvereine Vorst staat tot elke Provintie in dezelfde betrekking als voorheen de Stadhouder; de Staten der Provintien benoemen de leden van de Staten Generaal, de Staten Generaal dragen de uitvoering van alle wetten, rakende het inwendig bestuur, aan de Staten der Provintien op, ontvangen allerhande voordragten van dezelve, en trachten de geschillen tusschen dezelve bij te leggen; alle de familien, die tot aanzien komen, kunnen in den adel en in de ridderschappen gebragt worden. Deze wederkerige betrekkingen bepalen zich niet tot de vergaderingen, collegien en familien alleen, zij strekken zich zelfs uit tot byzondere personen. De leden van de Staten Generaal kunnen genomen worden uit allerlei standen, uit allerlei collegien, uit het huis van den Souvereinen Vorst, uit de vloot en het leger; zoodat het slechts van de Staten der Provintien die ze benoemen afhangt, om den bloem der geheele natie in de Staten Generaal te brengen en om alle mogelijke kunde en talenten in die vergadering te vereenigen. Hetzelfde kan in het vervolg waar gemaakt worden van de Staten der Provintien; de Grondwet behelst niets strijdigs daarmede, zij laat er in allen opzichten de deur toe open; de Staten der Provintien, de Ridderschappen, de Steden, kunnen alle zoodanige verbeteringen in hunne constitutien brengen, als zij met den tijd zullen goedvinden.

Uit dit zamenvloeijen in de Staten Generaal en in de Staten der Provintien van menschen uit alle standen, Edellieden, stedelijke Regenten, Regters, Militairen, Kooplieden, Hoflieden, spruit natuurlijk voort een gemeenzame omgang, een vriendschap, een mededeeling van denkbeelden, die al wat, om reden van orde, van regelmatigheid, heeft moeten afgescheiden worden, wederom vereenigt, met banden van onderlinge genegenheid aan elkander hegt, en eenen zin voor Vaderland, eene *Public Spirit*, door alle de klassen van ingezetenen verspreidt en in alle de gemoederen opwekt.

Het is hier de plaats niet de discussies van de Commissie voor de Grondwet in haar geheel weder te geven. Het officieel exemplaar der Notulen, dat bij het Kabinet der Koningin berust, geeft alleen de zittingen en de daarin genomen besluiten aan. In het archief van G. K. bevindt zich een afschrift van zeer uitvoerige notulen, waarin het door ieder der leden gesprokene kort maar zaakrijk wordt wedergegeven. Met deze in de hand willen wij nagaan welk deel G. K. aan die werkzaamheid heeft gehad.

Op Maandag, den 27 December 1813 vingen de beraadslagingen der Commissie aan. G. K. werd tot President gekozen. Hij stelde voor dien dag alleen van gedachten te wisselen over de boven medegedeelde „Algemeene Gronden van de Constitutie", daar de gedrukte exemplaren der Schets nog slechts zeer kort den leden in handen waren gekomen, zoodat de tijd hun ontbroken had er grondig kennis van te nemen.

Elout, Röell en van Maanen maakten daarvan gebruik om nadere uitlegging te vragen van de aan de Provincien toegedachte plaats in 's Lands regeering en van de beteekenis, die aan de dikwijls voorkomende woorden *„als van ouds"* moest worden gehecht. G. K. 's antwoord luidde 1°. dat naar zijn oordeel de Natie reikhalzend begeert al het oude wederom te zien, zooals het met den nieuwen regeeringsvorm maar eenigzins bestaanbaar is en dat, wanneer men zulks niet zorgvuldig teruggeeft, het volk er luidkeels om vragen zal, zooals in dit oogenblik zelve bewezen wordt door het voorbeeld van Amsterdam, alwaar men openlijk eene nieuwe Regeering vraagt, die naar den ouden smaak is ingericht; 2°. dat de uitdrukkingen *op den ouden voet* gebezigd zijn in navolging van den gewonen stijl der traktaten, waarvan het laatste doorgaans voor een groot gedeelte naar oudere vroegere traktaten verwijst, zonder den inhoud van die vroegere traktaten letterlijk uit te drukken, en dat er te minder bedenking is om zich bij de con-

stitutie tot de woorden *op den ouden uoet* te bepalen, vermits toch bij de te maken Reglementen voor de Provincien zal kunnen bepaald worden, waarin die *oude voet* moet gerekend worden te bestaan; 3°. dat hij niet ontkennen wil, dat de oude Staatsvorm voor aanmerkelijke wijzigingen en tot toenadering tot hetgeen voor 1572 bestond vatbaar is, maar dat de Staten zelven daarin moeten toestemmen en men zulks van hen op eene beleefde en vriendschappelijke wijze moet trachten te krijgen.

Op eene opmerking van Röell, dat het toch beter ware de zaken duidelijk te omschrijven, dan een uitdrukking te bezigen, waarvan ieder het zijne kon maken, antwoordde G. K., dat hij ten aanzien der woorden *„op den ouden voet"* gemeend heeft, dat zij noodig waren om den pil als het ware te vergulden en altoos te voorkomen dat die niet zoo geheel bitter door het volk behoefde opgeslikt te worden.

Daarop werd aangevangen met de behandeling der Schets.

Bij art. 1 kwam dadelijk de vraag ter sprake of niet bepaald moest worden, dat de Vorst den Gereformeerden godsdienst moet belijden. Naar G. K.'s meening behoorde de godsdienst van den Vorst naar den geest der ontworpen Grondwet aan geen bepaling onderworpen te worden.

Op een aanmerking van Repelaer, dat in art. 4 onnoodig van „vrede maken" en „verbonden van vrede sluiten" gesproken wordt, daar beide uitdrukkingen hetzelfde beteekenen, vermeende G. K., dat deze woorden *niet* altijd dezelfde beteekenis hebben, maar dat er ook verbonden of verdragen van vrede gedurende den vrede zelve en dus na het maken van denzelven kunnen gesloten worden. En toen Elout vroeg of de Staten Generaal bij het verklaren van oorlog of het sluiten van vrede door den Souverein de middelen daartoe zouden kunnen weigeren, zeide G. K., dat het de intentie is om, even gelijk zulks in Engeland plaats heeft, het recht van oorlog en vrede bij uitsluiting aan den Souverein toe te kennen zonder eenige de minste ruggespraak, maar tevens aan de Staten

Generaal het volkomen recht van afkeuring der tot den oorlog voorgedragen middelen toe te kennen; de weigering der voor een oorlog noodige gelden is dus mogelijk, maar daarin ligt een waarborg tegen alle misbruik van Souverein gezag op het stuk van oorlog en vrede, dewijl de Vorst niet ligtelijk zal overgaan om daarvan gebruik te maken, zoo hij niet vooraf zeker is van den geest der Natie en de gezindheid der Staten Generaal; de rechten van den Koning van Engeland zijn op dat stuk dezelfde als die welke in dit artikel voorkomen, dat op de leest der Engelsche constitutie is geschoeid.

Art. 5 gaf aan G. K. aanleiding tot opheldering mede te deelen, dat onder de woorden: „Souvereine waardigheid" in het begin van dat artikel, alleen bedoeld worden daden van wetgeving en niet hetgeen tot de executieve macht behoort, zoo als het maken van vrede en oorlog; dat dan ook het opschrift: *de Souvereine Vorst in den Raad van State* alleenlijk bij de stukken, tot het wetgevend gezag specteerende, zal te pas komen; dat wat de vraag betreft, of de Vorst zich in den Raad van State zelve zal moeten decideeren, het ongetwijfeld de intentie geweest is, dat zulks zoude plaats hebben, zonder nochtans daardoor aan den Vorst te willen opleggen, zulks dadelijk na de gehoudene deliberatien te doen.

Repelaer stelde voor in art. 11 de woorden: *Hy* (de oudste zoon van den Souvereinen Vorst) *is de eerste onderdaan van zijnen Vader,* te laten vervallen, omdat dit de eenige plaats is in de Schets, waar het woord onderdaan gebruikt wordt. G. K. merkte toen op, dat dit opzettelijk is geschied, ten einde de Natie op de zachtste wijze met den naam van onderdaan te familiariseeren.

Bij art. 16 verlangde Imhoff, dat de inlandsche voogden van den minderjarigen Souvereinen Vorst niet anders dan uit de Hooge Collegien zouden genomen worden; G. K. echter verzette zich daartegen, vermits het zeer mogelijk is, dat er zich onder de tot voogdijschap meest bevoegde personen voormalige

Regenten bevonden, die hunne rust verlangd hadden en alzoo tot geen der Hooge Collegien behoorden.

Van Lynden vond het getal der Leden van de Staten Generaal volgens art. 22 te groot, maar G. K. antwoordde daarop, dat dit getal zoo groot genomen is, om het daardoor eenigzins gelijk te maken met het getal der voorheen stemhebbende Staatsleden in de Zeven Provincien, daarbij tevens een zeker getal in compensatie brengende voor de stemmen der voormalige Generaliteitslanden, indien deze een eigen bestuur gehad hadden; dat voorts het getal der Leden niet te klein moest zijn, omdat deze vergadering beschouwd moet worden als het Parlement der Vereenigde Nederlanden.

Op de aanmerking van van Lijnden bij art. 23 om de eerste benoeming der Staten Generaal aan den Souvereinen Vorst op te dragen, dewijl zulks welligt niet zoude kunnen wachten op de eerste zamenkomst der Provinciale Staten, opineerde G. K. om de keuze alleen aan laatstgenoemde te laten verblijven, daar zijns bedunkens in eene gematigde monarchie de Vorst aan de eene zijde, en het Volk of zijn vertegenwoordigers aan de andere zijde, geheel op zichzelve staan moeten; hij voegde er bij, dat de Vorst dit middel van gezag nu niet meer noodig heeft, zoo als in de Stadhouderlijke tijden, toen hij om zijn invloed te vermeerderen, zijn gezag op allerlei wijze moest zoeken uit te breiden.

Bij art 24 vond G.K. gelegenheid op te merken, dat de instelling van een Hooger- en Lagerhuis, of twee Kamers, zooals in Engeland, hier te lande een volstrekte nieuwigheid zijn zoude, maar niet, dat een zeker gedeelte van de Vergadering uit Edellieden besta; daar ook in vroegere tijden de Vlies Ridders geboren leden der Vergadering waren.

Het volgende art. bracht de vereischten tot benoeming ter sprake en daarmede de vraag of zekere gegoedheid ook in aanmerking moest komen; de moeilijkheid om een juisten maatstaf te vinden deed van dat denkbeeld afzien, terwijl G.K. ook

meende, dat talenten en verdiensten mede in aanmerking behooren te kunnen komen.

Bij art. 29 rees de vraag, wie de middelen tot dekking der uitgaven zoude aanwijzen. G.K. was van meening, dat de Staten Generaal zelve zulks behooren te doen, als zijnde zulks hier te lande te voren ook door de Staten geschied, dat dit te minder aan bedenking onderhevig is, vermits toch de Ministers waarschijnlijk wel altijd leden der vergadering zijn zullen, en derhalve de Minister van Financien altoos wel in staat zal zijn aan de deliberatien omtrent de middelen eene goede wending te geven, en dat het altijd eigenaardig is, dat het Volk door zijn representanten zich zelve belaste, gelijk dit ook in Engeland het geval is. Zoo niet in naam, dan toch in werkelijkheid zal er intusschen wel een voordracht zijn, vermits de Ministers en Staatsraden, die in de Staten Generaal zitting zullen hebben, het verlangen van den Vorst dienaangaande zullen kunnen te kennen geven.

Van Lynden was bij art. 30 tegen het publiek maken van het jaarlijksch verslag van den Minister van Financien als te democratisch, en zoude het voldoende vinden, als het aan de Provinciale Staten werd medegedeeld; G.K. kon zich met dit laatste voorstel vereenigen, mits de mededeeling door den druk geschiedde, waardoor het verslag toch publiek werd; hij achtte dit noodig voor het crediet van den Staat.

Bij de artt. 35 v.v. kwam het voor G.K. zoo begeerlijke Raadpensionaris-ambt ter sprake: hij merkte daarbij op, dat het noodig was bij de Staten Generaal eenen minister voor te stellen, en dat men gemeend heeft niet beter te kunnen doen, dan den voormaligen titel van Raadpensionaris te doen herleven en dien als het ware uit de Provinciale Vergaderingen in die der Staten Generaal over te brengen, met dezelfde functien en bezigheden, welke daaraan te voren in de Provincien verbonden waren; terwijl het de bedoeling is, dat de Raadpensionaris presideere even als in de Vergadering van Holland, waarvan hij nochthans

niet meer dan minister was. Bij het einde van de discussie sprak hij zich nogmaals zeer sterk uit voor het adopteeren van dien eerwaardigen titel en zeide dat het hem wenschelijk voorkwam, dat de generaliteit in het bezit van dien post gebracht werd, ten einde te voorkomen, dat de Provincien dien weder zouden doen herleven in hun Statenvergadering.

De artikelen betreffende de macht van den Souvereinen Vorst en die der Staten Generaal waren afgehandeld; lezen wij nu wat de Notulen vermelden van de zitting van 6 Januari 1814.

Na dat aldus de deliberatien over de twee Hoofdstukken der Concept Grondwet waren afgeloopen is door den President extempore een kort discours gedaan in Substantie hierop neerkomende:

Ik meene de vergadering te mogen gelukwenschen met den afloop der deliberatien over deze twee eerste Hoofdstukken. Zo is dan eindelijk eene Regeeringsform beraamd, geheel overeenkomstig met den geest der Natie, en vaster dan eenige van die, welke wij sedert bijna twee en een halve eeuw gehad hebben; eene Regeeringsform vrugteloos gewenscht door Karel V, toen hij zijne unie projecteerde; eene Regeeringsform ongetwijffeld beoogd door Willem I, en die wij zeeker zouden gekreegen hebben, indien het noodlottig schot, dat hem ter neder velde, gemist had; daar men uit de bekende omstandigheden van dien tijd veilig mag besluiten, dat hij even als van Holland ook Souverein der andere Provintien zoude geworden zijn, en de eenheid naar buyten zoude versterkt hebben door dienzelfden naauwen band, welke ons nu tot één volk maakt. Het derde Hoofdstuk, tot welker behandeling wij nu moeten overgaan is van geen minder gewigt. De Finantien en de Defensie staan met den inhoud daarvan in het naauwste verband. Van de goede uitvoering der wetten in de Provintien hangt de binnenlandsche welvaart, en van deze wederom het bedraagen der inkomsten van den Staat directelijk af. Door den Adel en de Ridderschappen, die nu wederom een integreerend deel van de Provintiaale

Regeering moeten uitmaken, zal de martiaale geest onzer voorouderen, die tot ons behoud zoo onontbeerlijk is, naar eisch verlevendigd en opgewakkerd worden. Had men in de tegenswoordige omstandigheden den Adel en de Heerlijke Rechten in eens herstellen kunnen, het zoude door hunnen invloed ieder in zijn District of Heerlijkheid niet moeielijk zijn geweest duizenden tot verdediging des Vaderlands bijeen te brengen, en wij zouden nu misschien reeds een aanzienlijk Leger hebben kunnen doen te velden trekken.

De grenzen der Provinciale macht in het derde Hoofdstuk der schets gaf aanleiding tot veel discussie; er moest een nieuwe toestand worden geregeld en men wilde toch niet te veel van de oude vormen afwijken. Bij art 39 gaven de woorden „op den ouden voet" reeds dadelijk veel aanstoot, daar de oude voet zoo begeerlijk niet scheen te zijn.

G. K. erkende dan ook, dat de oude voet van inrichting niet blijven kon, en daarin wel verandering moest komen, maar dat hij, om de pil te vergulden, de zaak zoo zacht mogelijk had willen uitdrukken voor de Vergadering der Notabelen, die tot goed- of afkeuring der Constitutie zoude worden opgeroepen, en waarvan er velen waarschijnlijk zeer sterk aan oude denkbeelden zullen gehecht zijn. Hij ziet echter geen bezwaar om den titel van *Staaten* te behouden, daar hij verzekerd is, dat het behoud van dien naam overal zeer aangenaam zal zijn. Toen Röell daarop ter sprake bracht de zamenstelling der Provinciale Staten en vroeg of zulks zoude geschieden in iedere Provincie op geheel eigenaardige wijze, zooals dat onder de Republiek het geval was, gaf G.K. te kennen, dat dit de bedoeling niet is, maar alleenlijk, dat de Staten zelve met inachtneming der veranderde omstandigheden hunne Reglementen maken zullen, dat men hun die Reglementen niet behoort op te dringen, maar hun een vrije keuze te laten, waaromtrent men toch altijd wel eenige directie zal kunnen hebben; dat hij nogmaals herhalen moet in

dezen te hebben willen doen hetgeen aan de Staten het aangenaamste zijn zoude, en dat hij voor zichzelve overtuigd is, dat er groote veranderingen in hunne zamenstelling noodig zijn, zonder dat daarom nog het beginsel van Ridderschap en Steden, waaronder dit Land te voren zoo gelukkig was, behoeft geabandonneerd te worden. Hij erkent, dat de Staten niet meer dan de *manus ministra* van den *Princeps* zijn, maar hij ziet geen den minsten grond om uit dien hoofde eene volstrekte eenparigheid in de wijze van zamenstelling te eischen. De geest in de Provincien is zeer onderscheiden, naar mate van localiteiten en andere redenen. Men gevoelt zich een *Hollander*, een *Geldersman*, een *Fries* enz. Dit ligt in den aard der zaak, en door zulks te willen veranderen zoude men de natuur geweld aandoen. Met dat al is het nooit zijn intentie geweest, dat de Staten wederom *geheel* op den voet, die vóór 1795 plaats vond, zouden bijeenkomen. Hij heeft in deze steeds getracht alles zoo zacht mogelijk uit te drukken, ten einde daarop de goedkeuring der Notabelen te verwerven. De Nederlander wil wel geleid, maar niet gedwongen worden; hij is verre van de gedachte het volk te willen bedriegen; hij heeft dat sedert twintig jaren zien doen en altijd met afgrijzen beschouwd.

De vertegenwoordiger van den Vorst in de Provincien kostte aan de Commissie mede vrij wat hoofdbrekens; men kon zich niet helder voorstellen welke plaats hij in de administratie zoude innemen, welke de grenzen van zijn macht zouden zijn. G. K. noemde hem in de Schets den Stadhouder, maar daarmede kon men zich niet vereenigen; hij had gemeend, dat de voorspronkelijke redactie, waarbij van Stadhouders, naar de oude gewoonte der Nederlanden, gesproken werd, alle duisterheid zoude wegnemen; hij drong bij die gelegenheid er nogmaals op aan, dat men toch overal het oude, gezuiverd zooveel mogelijk van gebreken, wederom invoere, en niet uit het oog verlieze, dat onze voorouders daarvoor goed en bloed gewaagd hebben, en zulks ook het verlangen der Natie is.

Het kon ook zijn goedkeuring niet wegdragen, dat aan het platte land een aandeel gegeven werd in de zamenstelling van de Provinciale Staten. De welvaart van het algemeen, zeide hij, zit in de steden: onder het Huis van Bourgondie zijn de Vorsten, door den bloei der steden, machtig geworden. Het is voornamelijk door de opbrengst der steden, dat de financien van het Land moeten gestijfd worden. Onze onafhankelijkheid, die zonder goede financien niet bestaan kan, berust derhalve op den bloei der steden. Gelijk de adel de grondslag is van den martialen geest, zoo zijn de steden de grondslag van den nationalen rijkdom. Geene andere elementen derhalve, dan die beide, moeten tot de zamenstelling der Provinciale administratie geroepen worden. Het komt dan ook niet te pas hier iets van de inrichting der Besturen ten platten lande te vermelden. Zulks moet geheel aan de Staten zelve worden overgelaten.

Bij de behandeling van de onderwerpen de Rechterlijke Macht, de Financien en de Waterstaat, 4e, 5e en 6e Hoofdstuk der Schets, bepaalde G.K. zich tot het leiden der beraadslagingen. Bij het Hoofdstuk over den Godsdienst had Röell gewenscht, dat ten aanzien van burgerlijke rechten de leden der Godsdienstige gezindheden gelijk waren gesteld; hij droeg daarom een nieuwe redactie voor van vier artikelen, waarvan het 3e bepaalde, dat het onderhoud van den Godsdienst in de onderscheiden Provincien verzekerd blijft aan den Hervormden Christelijken Godsdienst, en dat, voor zoo verre andere Kerkgenootschappen in eenige Provincie de meerderheid mochten uitmaken, het onderhoud van hunnen Godsdienst mede door het Land wordt gedragen; voorts dat, voor zooverre zulks niet het geval is, zij nochtans zich tot verkrijgen van onderstand aan de regeering kunnen adresseeren, zoo daartoe aanleiding bestaat. Dit artikel kwam G.K. bedenkelijk voor in de gevolgen, dewijl het zeer mogelijk is, dat bij uitbreiding van territoir de meerderheid van het Gouvernement tot de Roomsche Kerk zal behooren, en de gereformeerden alsdan voor zooverre zij niet reeds in het genot zijn, weinig uitzicht

hebben zullen om van hunne verzoeken eenig goed gevolg te verwachten. De gereformeerden moeten, zijns inziens, overal waar zij gevestigd zijn, de zekerheid hebben, dat hun onderhoud van 's Lands wege gedragen worde. Op de belangen der Roomschen wil hij te dien opzichte ook wel in billijkheid acht gegeven hebben, doch zonder een zoo stellige toezegging als aan de gereformeerden. De overige gezindheden oordeelt hij, dat in geene aanmerking behooren te komen op het stuk van subsidien.

Toen de twee eerste Hoofdstukken, handelende over „den Souvereinen Vorst" en over „de Staten Generaal" waren vastgesteld en daarmede de hoofdtrekken van het staatsgebouw hun beslag hadden verkregen, werden zij voorloopig aan den Prins medegedeeld. Deze gaf zijne opmerkingen ten beste (zie brief van den S. V. 15 Jan. 1814 Dl V bldz. 245.)

Voorloopig hebbe ik geene andere remarques als dat ik ad 11, 12 en nog in een of een paar andere art. vinde, dat de Voogden door den Vorst en de Staaten Generaal in dubbelden getale benoemd worden en niet wel begrijpe wat daardoor moet verstaan worden. (Zie brief G. K. 15 Jan. 1814 Dl V bldz. 246.)

ad 20 meene ik, dat het duidelijker dient uitgedrukt te worden, dat zoowel den Erfprins als de ander Prinsen van den bloede tot de Raad van Staaten beroepen werdende, niet begreepen worden in het getal der ordinaire Raade van Staat.

ad 40 komt het mij voor, dat aan de Leeden van de Staaten Generaal diend een bewijs ter hand gesteld te worden, dat zij den Eed afgelegt hebben en dat zij door vertooning en afgave van hetzelve an de President de toelage verkrijgen, hetgeen vereischt eenige verandering in de redactie van het Artikel, hetwelk zulks niet bepaaldelijk aangeeft.

48; Is de Intentie den President bij ieder gewoone en buitengewoone Vergadering te benoemen, of wel meer bij aanvang der jaarlijks gewoone? Het laatste schijnt mij raadzaam en dat de President dus altoos over het geheel jaar zijne post bekleede en zoo dikwijls uitoefene als er geleegenheid is.

ad 49 is zoo mij voorkomt een schrijfvout dat aldaar *Art.* 39 *bepaald* staat, indien (dewijl) zulks geen zin geeft.

Den 2den Maart 1814 was de arbeid volbracht en in den namiddag van dien dag overhandigde de Commissie haar ontwerp aan den Souvereinen Vorst met het volgende rapport.

Doorluchtigst Vorst en Heer!

Door Uwe Koninklijke Hoogheid geroepen tot het ontwerpen van eene Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden, hebben wij onze beste vermogens aangewend om aan Uwe begeerte, welke in het naauwst verband met het heil van den Lande staat, te voldoen en wij hebben thans de eer de uitkomst onzer vereende pogingen Uwer Koninklijke Hoogheid aan te bieden.

Het voegt ons niet over de waarde van dit onderwerp te oordeelen; dit alleen mogen wij aanmerken, dat zo ons werk ontwijfelbaar deelt in de onvolmaaktheid van alle menschelijke instellingen, hetzelve echter voor onze behoeften niet geheel onberekend schijnt en dat aan de zwakkere gedeelten het best zal kunnen worden te gemoet gekomen, wanneer Uwe Koninklijke Hoogheid de invoering van het geheel en de toepassing van alle de gedeelten regelt met de wijsheid en het beleid, welke denzelven zo zeer onderscheiden en waarvan het Vaderland niet minder dan van Uwer Koninklijke Hoogheids hartelijke genegenheid tot zijne Landgenoten deszelfs toekomstig heil verwagten mag.

Wij hebben voorts, ter eerbiedigen opvolging van den ons gegeven last, vermeend te moeten ontwerpen eene proclamatie, welke door Uwe Koninklijke Hoogheid zou kunnen worden uitgevaardigd, om de Ingezetenen dezer landen voor te bereiden tot de gewigtige schikkingen door Uwe Koninklijke Hoogheid beraamd, om de ontworpen Grondwet op eene geregelde wijze ter beoordeeling en goedkeuring van eenige der aanzienlijkste uit den Lande, het vertrouwen hunner mede-ingezetenen bezittende, op te dragen.

Uit dezelve zal aan Uwe Koninklijke Hoogheid blijken op welke wijze naar ons oordeel de zaak zou kunnen worden aangevangen en geregeld. Wij nemen de vrijheid ons daaraan bij deze te gedragen.

Wij achten het nog belangrijk een woord te zeggen van de wijze, waarop de Grondwet zou kunnen worden ingevoerd; wij twijfelen geenzints of de Grote Vergadering zal wel het beste en eenigst geschikt middel daartoe kiezen, door die invoering en ook de benoeming der gestelde Collegien en Ambtenaren voor de eerste reis aan Uwe Koninklijke Hoogheid op te dragen.

Eindelijk nog zullen de eerste werkzaamheden vooral der Staten Generaal zo belangrijk en menigvuldig zijn, dat wij aan Uwe Koninklijke Hoogheid in overweging moeten geven dezelve zo spoedig mogelijk bij een te roepen.

Wellicht zullen er andere voorloopige schikkingen gemaakt en daarop passende besluiten genomen dienen te worden en wij bieden daartoe onze diensten, is het nodig, volvaardig aan. Voor het oogenblik houden wij onze werkzaamheden voor afgedaan.

Wij betuigen aan Uwe Koninklijke Hoogheid onzen welmeenenden dank voor het vereerend vertrouwen in ons gesteld en verheugen ons de genoeglijke verklaring te kunnen afleggen, dat wij onzen last met vereende schouderen, met de volmaakste eensgezindheid en onderling vertrouwen gedragen hebben.

Wij smeeken voorts des Hemels dierbaarste zegeningen eerbiediglijk over dit geheele werk en over de welmeenende en ijverige pogingen, welke Uwe Koninklijke Hoogheid niet ophoudt ten nutte van den Lande aan te wenden en waarvan Uwe Koninklijke Hoogheids vurige zugt om deszelfs gezag door goede regelen gewijzigd te zien, opdat alzo het algemeene heil bewaard blijve, het schitterendste blijk oplevert.

Wij zijn met den diepsten eerbied enz.

(volgen de handteekeningen.)

's Gravenhage,
den 1e Maart 1814.

In het buitenland ging niet onopgemerkt voorbij wat hier op staatkundig terrein voorviel. Vooral de Engelsche staatslieden volgden met belangstelling de ontwikkeling van den nieuwen staat, zoo als uit een schrijven van H. Fagel aan G. K. blijkt.

Particulière et secrète. Londres, le 2 Janvier 1814.

Monsieur

Je vous disais à la fin de ma Dépêche officielle et secrète (n°. I) que lorsqu'on connaîtrait ici les dispositions du projet imprimé de Constitution, que vous m'avez transmis, je me persuadais que les préventions de quelques personnes contre la Souveraineté déférée au Prince se dissiperaient. J'ai eu là dessus ces jours-ci une conversation intéressante avec Lord Grenville. J'avais lieu de craindre qu'il ne partageât, au moins jusqu'à un certain point, ces préventions, et je désirais d'autant plus de parvenir à les écarter que les talents universellement reconnus de ce Lord, la considération attachée à son nom et à son caractère personnel, et l'intérêt que tout le monde sait qu'il prend à notre Patrie et à la Maison d'Orange, donneraient un poids particulier à ce qu'il pourrait se croire obligé de dire sur cette matière dans le Parlement. En conséquence j'ai saisi la première occasion qui s'est présentée de discuter cette question avec lui verbalement. Il m'a confirmé alors, ce que je savais déjà, qu'il n'approuvait pas absolument la manière dont la Souveraineté avait été déférée au Prince, pour ainsi dire par une acclamation tumultuaire de la multitude. Quoique je ne partage pas entièrement son opinion là-dessus, j'ai cru qu'il valait mieux ne pas entamer cette discussion, et nous avons poursuivi notre entretien. Il ne dispute en aucune manière le droit qu'a une nation (et par conséquent dans ce cas-ci la nôtre) de changer la forme de Gouvernement, et il ne prétend pas même révoquer en doute l'utilité de la mesure adoptée chez nous. Les remarques ne portent que sur la forme. Il croit et avec raison (et à cet égard je sais que vous êtes du même avis) qu'on ne saurait

donner trop de solemnité, trop de marques de la plus grave délibération à la manifestation du voeu populaire. Il approuve donc entièrement le projet de faire sanctionner le changement porté à notre ancienne constitution par une Convention ou Grande Assemblée; mais il voudrait que pour sauver la forme (qu'il croit dans ce cas-ci presqu'aussi essentielle que le fond) le Prince déclara d'abord à cette Assemblée, pour ainsi dire dès le premier jour de ses séances, que s'il a accepté provisoirement la Souveraineté, qui lui a été offerte au moment de son arrivée, ce n'a été que pour parer aux difficultés et en considération de l'urgence de ce premier moment, mais qu'il ne saurait regarder cette offre comme parfaitement légale et valide que lorsqu'elle lui aura été faite solemnellement par l'assemblée en question, comme représentant la Nation entière. Si vous adoptiez cette idée il vous serait sans doute facile de donner à ce que je viens de vous dire, et que vous voudrez bien ne considérer que comme une simple esquisse ou ébauche, la forme et la tournure les plus convenables, et je m'assure qu'il vous sera également facile de faire donner par l'assemblée la sanction et l'approbation que le Prince aura ainsi demandées. J'ai tout lieu de croire, que si vous ne trouvez pas d'inconvénient à faire cette démarche, il ne restera plus guères de trace ici de l'espèce d'opposition que la mesure a rencontrée dans la chambre basse. Cette opposition y a été de peu de conséquence, mais elle serait plus sérieuse et aurait plus d'inconvénient si à la prochaine rentrée du Parlement, au mois de Mars, elle se reproduisait dans la Chambre Haute et y était appuyée par Lord Grenville et les Pairs qui votent avec lui. Il est en général si fort à désirer, que l'unanimité frappante qui a régné dans ce pays-ci sur tout ce qui regarde la Hollande soit préservée et maintenue, que si vous pouvez contribuer à atteindre ce but au moyen de l'expédient que je viens de vous proposer, ou de quelque chose de semblable, ce serait certainement un grand bien d'opéré, et un service rendu à la bonne cause.

Je vous prie, Monsieur, comme de raison, de mettre cette lettre sous les yeux de S. A. R., mais d'ailleurs elle est de nature (et vous seriez le premier à le sentir) à exiger le plus profond secret, et de votre côté de la mer, et de celui-ci. Si j'ai pu me permettre de vous communiquer l'opinion d'un particulier, telle distingué qu'il soit, cette communication n'a pu être que celle d'un ami à un autre sur une matière délicate, qui intéresse au plus haut point leur commune patrie. Elle eut été déplacée venant de la part de l'ambassadeur du Prince à son Ministre.

Il est donc très essentiel que ceci reste absolument entre le Prince, vous, et moi, et si S. A. R. trouvait bon d'adopter l'idée qui vous est suggérée dans cette lettre, il importerait qu'on ne sût jamais d'où est venu le conseil, qui l'y a porté. Si vous répondez un mot à celle-ci, comme j'espère que vous pourrez le faire, j'ose vous prier que ce soit de votre main, si tant est que vous soyez assez remis pour pouvoir tenir la plume.

J'ai l'honneur, etc.

H. Fagel.

Zoo naderde de groote dag, waarop de Grondwet zoude aangenomen worden in de vergadering der Notabelen te Amsterdam, op 29 Maart 1814. G.K. durfde er niet heengaan om gezondheidsredenen. Op 30 November 1813 bij de aankomst van den Prins had hij eenzaam en verlaten den loop der gebeurtenissen moeten afwachten, terwijl iedereen aan de nationale vreugde deelnam. Thans op nieuw, nu de sluitsteen gelegd werd van het gebouw, waarvoor hij een leven had besteed, thans op nieuw moest hij zich vergenoegen met toeschouwer uit de verte te zijn. Maar een onverschillig toeschouwer was hij niet: dat blijkt uit een brief aan zijn vrouw, die de feestelijkheden was gaan bijwonen

La Haye, 1 Avril 1814.

Vos lettres m'ont fait grand plaisir. Toute la semaine, mon coeur a été dans Amsterdam. En attendant puisque j'ai cru ne

pas pouvoir assister à la cérémonie, j'ai été charmé de trouver dans la lettre de quelqu'une de vous, que je n'aurais pu résister aux courants d'air que vous avez éprouvés. Ce qu'on vous a dit de moi et de ma destination future est vrai; le Prince m'a confié, qu'il me nommera Vice-Président du Conseil d'Etat. Il n'y a pas de Président, ou plutôt c'est S. A. R. Elle-même. Dans ce poste je ne serai plus obrué des détails d'une administration, et vous n'aurez pas la charge de la représentation. N'est-ce pas ce que vous m'avez prié d'obtenir pour vous et pour moi? Je vous embrasse toutes de tout mon coeur.

Charles.

Een eerste werk na het aannemen der Grondwet moest zijn het vaststellen der Provinciale Reglementen, omdat deze de zamenstelling der Provinciale Staten beheerschten. Het Provincialisme was nog niet zoover uitgeroeid of iedere Provincie moest haar eigen Reglement hebben. Men begreep intusschen de wenschelijkheid om die Reglementen zooveel mogelijk gelijkluidend te maken, reeds voordat de Grondwet aangenomen was. Daarom benoemde de Souvereine Vorst eene Commissie van twaalf heeren, uit de verschillende deelen des Lands, om hem in dezen van advies te dienen. G.K. werd als voorzitter aangewezen.

Dadelijk na de aanneming der Grondwet, op welke alles Ons regt geeft om te hopen, zal het in werking brengen der constitutionele Collegien en Ambtenaren een voorwerp mijner bijzondere zorg moeten zijn. Doch de zamenstelling der Provinciale Staten, aan welken een zoo belangrijk gedeelte van het administratief gezag moet worden overgedragen, kan eerst gevolg nemen na dat ik het advies van eenige uit iedere Provincie *ad hoc* gecommitteerde personen zal hebben gehoord; en het ware niet onmogelijk, dat deze adviezen, bij gebreke van algemeene en door alle die Gecommitteerden erkende of aangenomen grondslagen, veel meer uit één liepen, dan de belangen van den Staat of der verschillende Landschappen raadzaam of noodzakelijk maken.

Ter voorkoming van dit nadeel en om niet naderhand in discussien te vervallen, welke de zaak ten principale, de bijeenkomst namelijk der Staten Provinciaal, grootelijks zouden vertragen, heb ik besloten eene Commissie van twaalf deskundigen te benoemen door welke zullen moeten worden vastgesteld de hoofdtrekken, die in de zamenstelling van alle Provinciale of Landschappelijke Staten zonder onderscheid dienen voor te komen.

Daaronder reken ik de bepaling of de leden der Staten uit de Edelen of Ridderschappen, uit de Stedelijke Regeringen en uit de groote Landeigenaren genomen moeten worden, en in welke evenredigheid, de wijze waarop de keuze dier Leden respectievelijk geschieden moet, en eindelijk de bepaling, dat in allen geval bij de Staten geene andere dan hoofdelijke stemming plaats vinden zal.

Bij deze zelfde Commissie van Twaalven zouden de grondtrekken moeten worden overwogen en vastgesteld van de Reglementen, welke art. 77 en art. 78 van het Ontwerp van Constitutie over de Ridderschappen en Stedelijke Regeringen vorderen, en op die aldus gearresteerde grondtrekken zouden van mijne zijde de noodige oproepingen en aanschrijvingen kunnen gedaan worden.

Is men het bij de Commissie over alle deze hoofdpointen eens en het zoude mij aangenaam zijn dat mij dezelven nog vóór immers gedurende de Groote Vergadering der Notabelen te Amsterdam aangeboden werden, zoo kunnen de meeste leden dezelve naar hunne respective Provincien medenemen en tot grond leggen van het meer uitvoerig advies, dat ik, volgens art. 74 van het Ontwerp van Grondwet, omtrent de zamenstelling der Staten van Provinciale Gecommitteerden te wachten heb onder welken ik hen zelven dan mede benoemen zoude. Eenige weinigen zullen hier in den Hage een centraal punt van correspondentie blijven uitmaken en bestemd zijn om alle twijfelingen, die zich elders in de uitwerking der onderscheidene adviezen mogten opdoen, te onderzoeken, en des noods met mijne concurrentie uit den weg te ruimen.

Ik heb U, Mijnheer, tot Lid van bovengemelde Commissie van Twaalven benoemd, en ik houde mij verzekerd, dat gij aan hare werkzaamheden deel nemen zult met dien belangloozen ijver, welken het gewigt der zaak en de tegenwoordige omstandigheden van alle trouwe beminnaars van hun Vorst en Vaderland vorderen.

Waarmede ik U bevele in Gods heilige bescherming.

Den Haag, WILLEM.
den 17 Maart 1814.

De Heer G.K. van Hogendorp is eerstbenoemde der Commissie, voor welker vergaderingen een lokaal in de Vijf Steden gereed is.

Gelijke uitnoodiging werd gericht tot de Heeren J. C. E. van Lynden, van Leyden van Westbarendrecht, van Tets van Goudriaan, Steengracht van Oosterland, van de Velden, Humalda, A. Sandberg, W. Queysen, Alberda, P. Hofstede en F. X. Verheyen.

Deze Commissie overwoog verschillende vraagpunten. Zij meende dat het getal der Leden van de Provintiale staten aan de locale gesteldheid der verschillende Provintien moest worden overgelaten, en dat deze Leden uit de Edelen of Ridderschappen, uit de Stedelijke Regeeringen en uit de groote Landeigenaren genomen moesten worden. De beoordeeling van de evenredigheid in welke die drie standen tot de formatie der Provintiale Staten behoorden bij te dragen werpt een eigenaardig licht op de gesteldheid in de verschillende Provintien. Het officieele verslag geeft de discussie aldus weder.

De Heer van Lynden heeft voor de Provincie *Gelderland* voorgedragen, dat de representatie voor de Edelen of Ridderschap, die bijna uitsluitend het grondbezit in handen heeft, voor het Platte Land, zoo als vóór dezen, gelijk zoude kunnen staan met de representatie van de Steden, en dus aan ieder van dezelve de helft zoude kunnen worden gegeven.

Met opzigt tot *Holland* zijn de gedachten van de Leden vrij

eenparig geweest, dat het Platte Land en de Steden een gelijk aandeel in de representatie zouden moeten hebben; dat op het Platte Land de Edelen of Ridderschap en de Eigenerfden of Landeigenaren in een zekere evenredigheid tot elkanderen zouden behooren te staan, naarmate de Ridderschap meer of min talrijk zal zijn, zoodat de representatie voor die Provincie zoude kunnen zijn: $\frac{1}{4}$ min of meer voor de Ridderschap, $\frac{1}{2}$ voor de Steden, $\frac{1}{4}$ min of meer voor den Landeigendom. Daar de Steden zeer verschillend zijn in bevolking en rijkdom, zoo zoude men aan elke stad de benoeming kunnen geven van ten minste één Lid voor de Vergadering der Provinciale Staten, en daarenboven nog van eenige Leden meer, naar mate van de aanzienlijkheid der stad. Het geheel getal voor de Steden zou omtrent 40 kunnen bedragen, en dus voor de geheele Provincie omtrent 80 Leden, waardoor de gewenschte evenredigheid zonder moeite zoude kunnen worden daargesteld.

Voor *Zeeland* heeft de Heer Steengracht van Oosterland geadviseerd, dat de Steden en het Platte Land vrij gelijk aan elkanderen staan, dat er voor alsnog noch erkende Edelen noch Ridderschap bestaande, indien Zijne Koninklijke Hoogheid mogt goedvinden dezelve in te stellen, dezelve denkelijk zullen worden genomen uit de Landeigenaren, en dat de bezitters van Heerlijkheden, welke meestal een grooten Landeigendom bezitten, zich het gevoeglijkst daartoe schijnen aan te bieden; dat derhalve de evenredigheid ook hier zoude kunnen nederkomen op: $\frac{1}{4}$ min of meer voor de Ridderschap, $\frac{1}{2}$ voor de Steden en $\frac{1}{4}$ min of meer voor de Landeigenaren.

Voor *Utrecht* heeft de Heer van de Velde geadviseerd, dat voor dezen de Ridderschap eene gelijke stem had ingebragt met de Steden, waarbij dan nog kwam een Derde Stand, die eigentlijk de Eerste was en de oude Geestelijkheid representeerde; dat dit zoogenaamde Eerste Lid voor groote landerijen opkwam, en zamengesteld was gedeeltelijk uit Edelen en gedeeltelijk uit onedelen; dat hij derhalve oordeelde, dat de Landeigenaren of

Eigenerfden zouden kunnen treden in de plaats van het Eerste Lid, en dat de Ridderschap, de Steden en de Landeigenaren ieder $\frac{1}{3}$ in de representatie zouden kunnen bekomen.

Voor *Friesland* heeft de Heer van Hunalda geadviseerd, dat naar de oude wijze van benoeming der Leden van de Staten de gevoeglijkste evenredigheid vrij naauwkeurig wordt uitgedrukt; dat de Steden niet konden gerekend worden boven $\frac{1}{4}$ van de bevolking en welvaart der Provincie te bevatten, en dat zij 22 Leden in de Staten benoemden; dat ten Platten Lande de verkiezingen altijd waren uitgekomen op 60 Leden van der Staten vergadering, waarvan 30 Edelen en 30 Eigenerfden, zoodat het Platte Land voor $\frac{3}{4}$ en de Steden voor $\frac{1}{4}$ in de representatie deelden, en dat het aandeel van het Platte Land gelijkelijk tusschen de Edelen en Eigenerfden was verdeeld geworden. Onder de Steden zelve vond er eene verregaande onevenredigheid plaats, doordat de kleinste zoo wel als de grootste stad gelijkelijk *twee* Leden benoemde; doch deze onevenredigheid zou kunnen worden weggenomen door aan iedere stad de benoeming van een of meer Leden meerder te geven, naar mate van hare aanzienlijkheid.

Voor *Overyssel* waren de Heeren Sandberg en Queijsen beiden van oordeel, dat de evenredigheid zoude kunnen gesteld worden: $\frac{1}{4}$ voor de Ridderschap, $\frac{1}{2}$ voor de Steden, $\frac{1}{4}$ voor de Grondeigenaren. Onder de Steden verstonden zij de drie groote steden, terwijl de kleine steden wel 18 in getal waren, daaronder bloote dorpen, en dat dezelve dienden gerekend te worden tot het Platte Land te behooren, zooals te voren altijd had plaats gehad; zij beligteden tevens, dat er eene groote landeigendom buiten de handen der Edelen was

De Heer Alberda adviseerde voor *Groningen*, dat de Stad en het Platte Land onder den naam van *Ommelanden* voor dezen eene gelijke stem hadden uitgebragt, ofschoon er geene evenredigheid was in de wederzijdsche bevolking, maar dat de Stad, in oude tijden groote voorrechten verkregen had. Ook behoorde het geheele Platte Land niet tot de Ommelanden, maar Oldampt

Goorrecht en Westwoldinger land, als Heerlijkheden van de Stad, werden gerekend door dezelve gerepresenteerd te zijn. Van de Ommelanden kwamen de Landeigenaren op, zoo Edelen als onedelen, uit hoofde van hunne bezittingen en zonder verder gestemd of gekozen te zijn. Indien er nu een Ligchaam van Edelen of Ridderschap werd ingesteld zoude aan hetzelve $\frac{1}{3}$, aan de Stad $\frac{1}{3}$ en aan de Eigenerfden $\frac{1}{3}$ van de representatie kunnen worden toegekend; eene evenredigheid meest overeenkomstig met den tegenwoordigen staat der maatschappij.

Voor *Drenthe* adviseerde de Heer Hofstede, dat er maar weinige Riddermatige Geslagten voor handen waren, en *twee* zeer kleine steden: dat de Edelen $\frac{1}{4}$ of $\frac{1}{3}$ in de representatie zouden kunnen bekomen, en de Grondeigenaren $\frac{3}{4}$ of $\frac{2}{3}$, waarvan dan nog iets zoude afgaan voor de Steden. De Eigenerfden of Grondeigenaren waren in grooten getale.

Voor *Braband* adviseerde de Heer Verheijen, dat er geene erkende Edelen voorhanden waren, en dat nog aanzienlijke steden door den vijand werden bezet gehouden; dat de staat van Braband hem dus vooralsnog niet gunstig voorkwam om eenige vaste schikkingen van dien aard voor te dragen.

Uit alle welke adviezen derhalve is gebleken . . . . dat indien het volstrekt noodig ware een vaste evenredigheid voor alle de Provincien gelijkelijk in te voeren men door in de meeste of in alle de Provincien aan den eenen stand iets af te nemen en aan den anderen stand iets toe te voegen eene algemeen werkende hoofdregel zoude kunnen daarstellen; doch dat, indien deze volmaakte overeenstemming niet noodzakelijk werd geoordeeld, ... bij de zamenstelling der Provinciale Staten eene evenredigheid kon worden voorgedragen zooveel mogelijk overeenkomstig met den staat der maatschappij in elke Provincie. Waarmede het voorname oogmerk zoude kunnen worden bereikt om de zamenstelling der Provinciale Staten niet te veel van elkanderen te doen verschillen, en evenwel de localiteiten, behoeften en aangelegenheden van dezelve respectievelijk te doen in het oog houden.

De Commissie was verder van oordeel, dat de eerste benoëming der Leden der Staatsvergaderingen door den Souvereinen Vorst behoorde te geschieden met een rooster van aftreding van $\frac{1}{3}$ ieder jaar; de openvallende plaatsen zouden dan vervuld moeten worden voor de Ridderschappen door die lichamen, voor de Steden, door den Raad der Stad, die eene vacature te vervullen heeft, voor de Eigenerfden door een daartoe in te stellen College van Kiezers. De stemming in de Provinciale Staten zoude hoofdelijk moeten geschieden, zonder lastgeving van de committenten.

1815.

Het Koninkrijk der Nederlanden was dus gevestigd; daarmede waren veranderingen gekomen in den inwendigen toestand. De Grondwet, alleen voor de Noordelijke Provincien gereed gemaakt, moest overeenkomstig de nieuwe eischen worden gewijzigd. Aan dien arbeid had ook G.K. een groot aandeel. Wij keeren daarom terug tot de correspondentie met den Souvereinen Vorst, nu Koning, om zoo als van zelf ingeleid te worden in dit belangrijk werk.

Ik heb de eer U.M. te berigten, dat de Heer van Lynden van Lunenburg wenschte morgen avond te vertrekken voor een dag of twaalf, om dan teffens de vergadering der Ridderschap bij te woonen, en ik hoop morgen ochtend de gelegenheid te hebben om het goedvinden van U.M. daaromtrent te verneemen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
21 Maart 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. te berigten, dat het bewuste voorstel gisteren door de officieren der Haagsche Schutterij geteekend is en dat de Schutterij heden onder de wapenen komt om er kennis van te krijgen. Ingevolge van het algemeen besluit zijn er nu reeds verscheidene onderneemingen aan den gang. Men is ook bezig om compagnieën Infanterie op te rigten, zoo als die van Cavallerie, met oogmerk om in te vallen compagniesgewijze in het een of ander bataillon nationale militie. Gevraagd zijnde of dit in den geest van het besluit was, heb ik geantwoord van ja. Het zoude echter mogelijk niet kwaad zijn het besluit te ampliëren en de bepalingen omtrent de Cavallerie ook uit te strekken tot de Infanterie. Te Rotterdam is de geest zoo goed, dat men half bedroefd is geweest onder de vrijwilligers over de

uitdrukking van Uwe Majesteit, dat het gevaar nog niet zoo nabij is.

De Fransche papieren komen niet aan, waaruit een stilzwijgen geboren wordt omtrent de zaken in Frankrijk. Ik geloof, dat het goed zal zijn de Staatscourant zooveel mogelijk van authentieke tijdingen omtrent Frankrijk te voorzien. De komst van den Hertog van Orleans heeft aanleiding tot veele geruchten gegeven.

Mijn oudste zoon, in afwagting van door U.M. geroepen te worden, wil met alle geweld in een compagnie vrijwillige Infanterie om den dienst te leeren.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
29 Maart 1815. HOGENDORP.

Het volk te Amsterdam maakt zig vrolijk met de tijding, dat Bonaparte door Ney zoude doodgeschoten zijn, zoo als Uwe Majesteit zien kan uit het ingesloten rapport. Hetzelfde is deeze nacht met eene expresse aan den Graaf van Stirum gebragt, die gister avond hier gekomen was voor de vergadering der Ridderschap op heden, doch heden ochtend wederom naar Amsterdam teruggekeerd is. De eenige vrees is, dat het volk zichzelve regt verschaft, en dat de teugels eens los zijnde er plundering op volgen kan. Ik heb hem gezegd, dat men het volk in zijn vrolijkheid gemakkelijk leiden kan, dat men de mishandeling van schurken eenigzins door de vingers zien moet, maar dat men het zuivere plunderen om te rooven met de grootste kracht dient tegen te gaan.

Mij is ter ooren gekomen, dat ook hier wederom een burger en eenige soldaten om: leve Napoleon! zijn opgebragt. Te Amsterdam zitten er reeds vijf om. Ik heb nog breed gesproken met den Heer van Manen over de Wet op dat stuk te maken. Ik wordt hoe langer hoe meer overtuigd, dat de menschen opgestookt worden, omdat zoo veele menschen niet kunnen geacht worden razend genoeg te zijn om regtstreeks een pak slaag te halen, en dus naar alle gedagten er geld voor krijgen. De op-

stokers zoeken denkelijk maar het gemeen op de beenen te brengen, als was het voor Oranje, en daarmede alles in de war te sturen. Voor het oogenblik zie ik daar geen kwaad in, maar voor het vervolg geloof ik zal de wet daarin moeten voorzien. Op dit stuk en op de militaire orde zouden dan de Staten Gl. kunnen bijeengeroepen worden en neem ik de vrijheid de voordragt daartoe aan Uwe Majesteit te doen.

De Graaf van Goltz verzekert mij zoo even, dat de opgebragte soldaten dronken waren, en dat het maar een particuliere ruzie geweest is.

Ik heb ook zoo even een oogenblik Raad van Ministers gehouden, dewelke mijn antwoord aan den Graaf van Stirum goedgekeurd en mijn voordragt tot de bijeenroeping der Staten Generaal bevestigd hebben. Men zoude de dag zoodanig kunnen stellen, dat zij de reis zonder overhaasting kunnen doen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
30 Maart 1815. HOGENDORP.

P.S. Het veldbataillon der Haagsche Schutterij wordt gereed gemaakt zooals uitvoerig en naar waarheid vermeld staat in de Staatscourant.

Op de dagelijksche tijdingen uit Amsterdam is het verlangen naar de bewuste wet hoe langer hoe grooter geworden. De Heer van Manen heeft dezelve ontworpen met overleg van de Heeren Philipse en Elout; dezelve is gisteren in eene Cabinetsraad goedgekeurd, en ik heb er heden eene buitengewone vergadering van den Raad van State op belegd om tijd te sparen, zoodat Uwe Majesteit binnen kort het geheel onder de oogen krijgen zal. De Heeren Six en Röell kwamen mij gisteren uit den Raad halen om mij aan te toonen, dat de Staten Generaal hoe eer hoe beter dienden beschreven. De wijs, op welke hun reces geschied is, maakt die bijeenroeping zeer gemakkelijk, en de Kabinetsraad heeft eenparig dezelfde decisie genomen, zoodat ik de leden bij brieven verzocht heb tegen Donderdag den 6 dezer.

638501

Ik vleije mij, dat Uwe Majesteit deze schikkingen goedkeuren zal en desnoods met een besluit bekrachtigen. De aanleiding tot dezelve is slechts een exces van goeden geest, namelijk, dat de gemeente van Amsterdam zich zelven regt wil doen en dat het niet mogelijk schijnt dit te beletten, zonder dienzelfden geest uit te dooven, terwijl door middel van de bewuste wet de procedures verkort worden en alles met genoegen afloopt.

Dan kan ook de zaak van de Militaire Orde voortgaan, waarna men verneemt dat mede sterk verlangd wordt.

Onder degeenen, welke zich dagelijks aanbieden en die ik telkens uit het Besluit op die materie beantwoord, behoort ook de Staten Generaal de Jonge, die mij verzocht heeft Uwe Majesteit te verzekeren, dat hij geen dienst hoegenaamd beneden zijne waardigheid achten zal, en nu besloten heeft om het land nooit meer te verlaten, al ware Napoleon in den Haag.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
den 1 April 1815. HOGENDORP.

Ik heb alle redenen om met mijne receptie alhier zeer te vreede te zijn, en ik hoop dat wij van deeze omstandigheeden partij zullen kunnen trekken om de nieuwe beter te amalgameeren, dan het in rust en vrede had kunnen geschieden. 25000 man landmilitie worden opgeroepen en hebben tijd tot 19 april zich te melden; naderhand gaat de loting door om 't mankeerende te vinden, en intusschen wordt alles tot dat einde gepraepareerd. UWEG. berigten nopens de geestdrift alsmeede de getroffen schikkingen om dezelve te organiseeren en te regulariseeren is mij zeer aangenaam geweest. Alles wat de Land Militie en de Schutterijen kan versterken en dezelve in staat stellen mobiel te zijn en veele manschappen in een oogenblik van gevaar op de hoofdpunten te verzamelen, zijn geschikt voor mijne bijzondere goedkeuring. Indien UWEG. heer zoon zig bij een Compagnie Vrijwilligers voegd, zoude hij zijne studien vooralsnog voortzetten en dog deelneemen aan de alge-

meene drift om in cas van gevaar uit te rukken; dog indien dezelve hem eerder in militaire activiteit wenscht te hebben, zoude hij of bij eene compagnie, die zig bij 's Lands Militie wil voegen, eene plaatsing bekomen, of wel bij de nieuwe op te rigten bataillons in wezenlijken dienst kunnen geplaatst worden. Het bijeenroepen der Staten Generaal zal ik later bezorgen dog zonder overhaasting; de door UWEG. aangegeven aanleidende oorzaken schijnen mij geschikt te zijn, en wensche ik dat de Heer van Maanen de wet maar proponeere om dezelve de ordinaire gang te laten gaan; wenschende de Graaf de Thiennes iets dergelijks voor deeze gewesten. Het is zeker niet goed, dat het volk zelve regter zijn zoude, dog meene ik, dat met eenig beleid wel voor te komen, dat hetzelve niet buiten perken gae. De wapening, bijzonder formeering van Cavallerie, is zeer voordeelig om de rust te bewaren, vermits daardoor alle diegeene, die daarbij geinteresseerd zijn, in staat komen hiertoe te kunnen meedewerken.

Brussel, den 1 April 1815. WILLEM.

De Raad van State is gisteren avond nogmaals vergaderd geweest; men heeft het advies gearresteerd, dat Uwe Majesteit door dezen courier ontvangen zal; de voorgeslagene veranderingen in de extensie zijn in den geest van het stuk en dienen slechts om den zin beter uit de drukken. Gisteren is men begonnen met het veldbataillon van de Haagsche Schutterij te formeeren. Alle de Schutters hebben zig eenparig aangeboden, zoodat men nu overgaat tot eene designatie. Voor de Nationale Militie rekent men, dat het hier tot geen loting komen zal, en dat het geheel contingent uit vrijwilligers zal bestaan.

Ik ben tot nog toe geheel en al zonder tijding.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
den 2 April 1815. HOGENDORP.

Ik zie met zeer veel genoegen uit U.M. missive van den 1en dezer, dat de geest in de Zuidelijke Provincien zeer goed is,

dat zelfs de dadelijke Vereeniging onder een en hetzelfde bestuur daardoor gemakkelijker gemaakt zal worden, en ik twijfel niet dat het gemeenschappelijk gevaar ook in de Noordelijke Provincien denzelfden indruk maken zal, wanneer deze zien zullen, dat men in het Zuiden tot de wapenen loopt en de kosten naar evenredigheid helpt dragen. Wat deze kosten betreft zal het te veld trekken van bataillons schutterijen en het oprigten van nieuwe bataillons, daar U.M. gewag van maakt, al wederom de lasten van den oorlog zeer vermeerderen, en op de gronden, door mij in den laatsten Kabinetsraad aan U.M. voorgedragen, blijf ik van oordeel, dat in de eerste gezamentlijke Vergadering der Staten Generaal van alle de landen de geschiktste gelegenheid zich opdoen zal tot eene geldleening, gegrond op eene nieuwe belasting, waaruit de interesten en jaarlijksche aflossing te vinden zijn.

Het is mij gebleken, dat de Militaire Orde niet alleen sterk begeerd wordt onder de militairen maar ook onder de Schutterijen en de vrijwilligers. Een Amsterdammer, die als vrijwilliger voor Naarden gelegen heeft, verklaarde onlangs, dat hij wederom uittrekken zoude, indien hij maar eene medaille zoo groot als het vierde van een duit had mogen dragen.

Veele schutters hier dragen de opgeraapte penningen van de eerste uitroeping der Souvereiniteit met lintjes aan den rok, en vreemde schutters, die hier komen, benijden het hun.

Wanneer nu de kruisjes zullen uitgedeeld worden onder de militairen, zoo verbeeld ik mij, dat het de burgerwapening zeer bevorderen zal, indien er ook eenige worden besteed aan burgers, die uitgemunt hebben te Woerden, in den Briel, voor Naarden, Coevorden, Delfzijl, Deventer en zoo voorts.

's Hage, U.M. getrouwe onderdaan
3 April 1815. HOGENDORP.

De Staten Generaal zijn gisteren vergaderd met weinig opziens, zoo als zij ook met weinig opziens gescheiden waren. Uit hoofde

van de afwezigheid van den President en van den voormaligen President is ingevolge het vijftiende artikel van het reglement de stoel beklommen door het oudste lid van de Provincie, waarvan de President is, namelijk den Heer van Kijfhoek. De representatien zijn gelezen, de vergadering heeft zich daarmede geconformeerd, en dezelve heeft zich vervolgends geadjourneerd tot nadere convocatie. Er waren omtrent 25 leden present.

De Raad van State is bijna gereed met de Regterlijke Inrigting. Een van de belangrijkste stukken, waarop dezelve geadviseerd heeft, zijn de regten op den West-Indischen en Americaanschen handel, welke laatste door de tijdsomstandigheden zeer groot kan worden en ons het gemis van andere takken vergoeden.

Mijn hoofd is wederom vrij, doch ik ben buiten staat om op mijne beenen te staan, en moet dus mijne kamer houden.

's Gravenhage, 7 April 1815.

U.M. getrouwe onderdaan
HOGENDORP.

Ik heb gisteren de concept wet ontfangen en de vergadering daarop belegd. De Heer van Stralen heeft gepresideert volgens het Reglement. H.E.M. hebben zich een rapport doen uitbrengen staande de vergadering en zich daarmede geconformeerd zonder resumptie, zoodat de aangenomen wet met den courier van heden aan U.M. terug gaat.

Op dit berigt moet ik er een ander voor mij zeer droevig laten volgen, namelijk, dat de staat van mijne gezondheid hard achteruit gaat. Mijne gewone kwaal van een open been neemt gedurig toe, de aanvallen van podagra volgen schielijk op elkander, ik heb maanden achtereen niet regt kunnen schrijven, en ik bespeur een algemeen verval van krachten, na eene inspanning en werkzaamheid verre boven mijne krachten gedurende anderhalf jaar. Ik oordeel het van mijn pligt Uwe Majesteit het eerst van allen daar kennis van te geven. Mijn goede wil blijft dezelfde; in deze tijdsomstandigheden zoude ik meer dan ooit verlangen om van nut te zijn, maar mijne krachten verdwijnen als sneeuw op het veld.

Mijn oudste zoon heeft zich laten inschrijven in eene Kompagnie om gevoegd te worden bij de Nationale Militie, mijn tweede is te veld, en mijn derde komt in de Haagsche Schutterij.

's Hage, U. M. getrouwe onderdaan
10 April 1815. Hogendorp.

Met het uiterste leedwesen hebbe ik vernomen hetgeen UWEG. mij te kennen geeft nopens de staat van derzelver gezondheid. Reeds het presideeren van den Heer van Kijfhoek had mij doen vreezen, dat UWEG. zig weder onpasselijk bevond, dog ik had niet daaruit kunnen besluiten, dat dezelve deszelfs gesteldheid over het algemeen verzwakt vind. Eenige rust schijnt daarbij onontbeerlijk en daar de hoofdzaken tegens Bonaparte nu en train zijn en aflopen moeten, hope ik des te meer, dat het mogelijk zijn zal, dat UWEG. zig eenige tijd menageere, daar binnen kort andere wigtige beezigheden zig zullen opdoen, waartoe ik bijzonder op dezelve had durven rekenen en derzelver raad en medewerking mij van bijzondere waarde zijn zoude, beschouwende hetzelve als het complement van het geheele werk, waaraan UWEG. zig anderhalf jaar gesacrifieerd heeft. Ik meene het nieuwe of liever gemodificeerde ontwerp van constitutie, waarvan ik hoop, dat tegens het einde van de maand met zig zal kunnen occupeeren. De wet hebbe ik onderteekend, en zal dezelve heden naar den Haag teruggeven. Omtrent de militaire orde heeft de Raad van Adel nog niet voldaan aan mijne intentien, weswegens die zaak nog niet in ordre is; dog ik verwagt dagelijks het verlangde rapport. UWEG. drie zoonen geven schoone bewijsen, dat zij zig hunnen Vader willen waardig maken. Op welke voet is de oudste bij de compagnie, die zig bij de Land Militie voegd, en bij wat voor Bataillon heeft hij gekozen zig te voegen? Wij vorderen hier ook met de Landmilitie en hebben reden over 't algemeen te vreeden te zijn.

Brussel, 11 April 1815. Willem.

Ik was gisteren nog te pijnlijk om Uwe Majesteit te antwoorden, maar heden kan ik de verzekering geven, dat indien ik eenige krachten vergader, dezelve zullen besteed worden aan het werk, dat Uwe Majesteit mij bestemd had tegen het einde van deze maand. Mogten mijne oogen zien, dat Uwe Majesteit met de Verbonden Vorsten over Bonaparte zegevierde, en dan regeerde over dit gansche Land naar gelijke wetten en instellingen. Ik zal naar mijne geringe krachten, die ik naar waarheid aan Uwe Majesteit voorgedragen heb, gaarne het mijne daaraan toebrengen, en ik vertrouw, dat als het gebouw gesticht zal zijn, dan ook de Heer zijnen knecht zal laten gaan in vrede en hem vergunnen otium cum dignitate.

De compagnie, waarin mijn oudste zoon dienen zal, is aan de eerste opschrijving, zoodat ik vooralsnog op geene van de vragen van Uwe Majesteit antwoorden kan.

Verscheidene fatsoenlijke jongelieden hebben zich hier als vrijwilligers in de Schutterij begeven, ja zelfs twee vaderen des huisgezins in het veldbataillon, de Heer Slicber onder den kapitein Patijn en de Heer Steengracht van Oostkapelle onder mijn aanstaanden schoonzoon van Citters.

In geheel Holland wordt het denkbeeld hoe langer hoe algemeener, dat alle groote maatregelen van het Gouvernement moeten komen, dat alle vrijwillige partieele medewerkingen zichzelve moeten wijzigen naar de besluiten van den Koning, dat elk zich gereed moet houden tot al hetgeen waartoe hij geroepen wordt, en dat de geheele natie maar ééne partij uitmaakt met den Koning aan het hoofd.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
14 April 1815. Hogendorp.

Ik heb twee sollicitatien ontvangen om onder het oog van U.M. te brengen en het is mij voorgekomen, dat ik onvervankelijk aan dat verzoek mogt voldoen.

De eerste is van mijnen broeder Willem te Amsterdam, die

Bewindhebber van de Chinaasche Compagnie wenschte te worden, en die, voor dezen in de commercie geweest zijnde, er wel de bekwaamheid toe heeft. Hij is sedert eenigen tijd uithoofde van de gunstige genegenheid van U.M. wachtende naar een beter inkomen, ten einde met zijn talrijk huisgezin beter te kunnen bestaan, en wanneer deze post bij zijn tegenwoordige gevoegd werd, zoude dit oogmerk bereikt zijn.

De tweede sollicitant is de Heer P. G. J. Hoog, zoon van den Burgemeester van Rotterdam, een braaf zoon van een braven vader, beiden zonder middelen, beide bekwaam en bij uitnemendheid gehecht aan het Huis. De zoon is ongelukkig uit zijnen post van Secretaris van den Briel gevallen bij de finale instelling der regeering aldaar, en nu verzoekt hij om den opengevallen post van Controleur der directe belastingen in die stad, waarvan de begeving staat te geschieden.

Ik begin wat bij te komen en zal niets van mijne zijde verzuimen om mijn woord aan U. M. te houden.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
17 April 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer U. M. te berigten, dat het met mijne herstelling vooruitgaat, en dat ik begin achter mijn stoel te loopen. Door de ziekte van mijn doctor heb ik thans doctor Schomberg, die mij wel behandelt en wiens spreuk met mij is: festina lente.

Ik ben U. M. een antwoord schuldig op het stuk van mijnen oudsten zoon. Zoo was het besluit van den 1e April niet verschenen, of hij heeft zich aangegeven bij den Plaatscommandant van Well, waar de lijst vervolgens is aangegroeid tot bijna 50 vrijwilligers. Wij hoorden evenwel niets van eenige aankondiging voor het gouvernement van Zuid-Holland. Ik heb mijn zoon rondgezonden bij alle authoriteiten, die ik meende, dat er bij te pas kwamen, zonder iets te vorderen. Al wat ik vernam was dat de Gouverneur van Leijden vier steden bepaald had, waar de lijsten zouden liggen. Nu krijgt mijn zoon

gisteren eensklaps een briefje van den Heer van Well om dezen achtermiddag met de compagnie jagers op te komen en zich daarmede te vereenigen. Het besluit van den 1en April noemt de Nationale Militie, het besluit omtrent de jagers spreekt van die 56 ambtenaren alleen. Ik zie dus geen reden voor mijn zoon om van het oorspronkelijk besluit af te wijken en zich met de jagers te vereenigen. Tot nog toe heb ik U. M. niet willen lastig vallen met deze zaak, omdat ik wel zag, dat de authoriteiten druk bezig waren met de loting voor de Militie en de inrigting van de Schutterijen, en dat ik vertrouwde, dat de compagnie vrijwilligers haren beurt zoude krijgen. Thans komt het mij voor, dat de dienst van U. M. vereischt, dat alle de Gouverneurs eene oproeping doen, zooals de Gouverneur van Noord-Holland aanstonds gedaan heeft, aanwijzende de steden, waar de lijsten liggen, en de personen, bij welke informatie te krijgen is. Na agt of veertien dagen kunnen die lijsten dan aan het Departement van Oorlog worden overgeleverd om compagnieën te formeeren, Capiteinen aan te stellen en aan de vrijwilligers de gelegenheid te geven tot de keuze van hun officiers en van het bataillon militie, waarbij zij zich willen voegen. Ik verzoek U. M. om deze mijne voordracht niet te willen houden voor eene klachte tegen iemand hoe ook genaamd, neen, maar alleen geschikt om het best gebruik te maken van de goede gezindheid, die er overal heerscht, en die geleid wil zijn door het Gouvernement.

Vier Commiesen van Staat willen de wapens aangorden. Van Citters is Capitein van eene Compagnie van het Haagsche veldbataillon, Gevers dient in de Cavallerie, en beide kunnen bij de Staten Generaal gemist worden. Grand is Luitenant in de Rotterdamsche Schutterij en kan des noods ook gaan. Pompe heeft zich aangemeld zoo als mijn eigen zoon; maar zoo lang als wij geen Secretaris bij den Raad van State hebben kunnen wij hem daar niet missen.

De publieke geest blijft uitmuntend en daar is geen tijdstip

in de geschiedenis van ons Land, waarin zooveel eensgezindheid geheerscht heeft.

's Gravenhage, U. M. getrouwe onderdaan
24 April 1815. HOGENDORP.

Schomberg verklaard hebbende, dat hij geen kans zag om mij Maandag te laten uitgaan, zoo hebben alle de aanwezende leden van de Commissie (voor de herziening der Grondwet) mij verzocht om dezelve aan mijn huis te ontvangen, totdat ik in staat zoude zijn om uit te gaan.

De Staten Generaal na de wetten aangenomen te hebben, zijn zoo als de vorige reis zonder bepaling van tijd gescheiden. Binnen acht dagen zijn zij altijd wederom te beschrijven.

Ik heb wederom een belangrijken brief van Batavia ontvangen, gedagteekend 28 October. Dezelve is van den Heer van IJsseldijk, die acht en dertig jaren in de Oost geweest is en vele jaren eerste posten bekleed heeft. Hij stemt mede toe in het territoriaal systema van de Engelschen, en oordeelt ook, dat het Gouvernement bijzondere schikkingen maken moet op de teelt van coffij, suiker, peper, indigo en catoen. Zijn groote vrees is, dat de Engelschen de zaken in de war helpen zullen met al het papiere geld in te trekken, welke operatie in de verledene maand Februarij moest afgeloopen zijn. De Engelsche regeering aldaar, in het vooruitzigt van de spoedige overgave, zal misschien minder belang in de gevolgen stellen. Deze omstandigheid, gevoegd bij het belang van onzen koophandel, zoude mogelijk niet onraadzaam maken om te overleggen of de expeditie nu zoude kunnen voortgaan. Daar zijn omstandigheden hiertoe betrekkelijk, waarover ik niet kan oordeelen, maar ik heb gemeend niet te mogen nalaten om de zaak onder den aandacht van U.M. te brengen.

De Heer van Well heeft aan de inteekenaars op de compagnie militie gevraagd of zij zich wilden voegen bij de compagnie jagers, waarop de meerderheid zulks gedaan heeft, doch de

anderen, waaronder ook mijn zoon, hebben zich gehouden aan het besluit van den 1en April.

Ik heb niet langer kunnen weerstaan aan het verlangen van mijn vierden zoon, Henrik, om naar het militaire school van Delft te gaan. U.M. des begeerende kan hem niettemin altijd plaatsen zoo als ik voor hem verzocht heb.

De kwartiermeester van de Huzaren van Boreel, Thulow, zoo ik den naam wel onthouden heb, heeft mij een vrijwilliger voor de Cavallerie gebragt, uit zijn beurs van uniform en paard voorzien.

Uit de vrijwillige inschrijving van den Haag vleijen wij ons eene compagnie te leveren, en verder te voorzien in de behoeften van nagelaten vrouwen en kinderen van Haagsche Schutters, zoo verre de penningen reiken zullen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
28 April 1815. HOGENDORP.

Het Departement van Koophandel en Colonien (den Raad van Koophandel en Colonien niet daaronder gerekend) heeft bij de Commissie voor de uitrusting van vrijwilligers voor bijna driehonderd guldens iedere maand tot het einde van dit jaar toe ingeteekend, en de Heer Goldberg heeft boven zijn aandeel daarin nog tweehonderd guldens voor zichzelve gegeven. Ik heb niet mogen nalaten deze opoffering ter kennis van U.M. te brengen. Ik weet niet of ik reeds aan U.M. gemeld heb, dat de leden van den Raad van State elk voor drie honderd vijftig guldens ingeschreven hebben.

Ik heb ook van den Envoyé van der Hoeven duizend guldens ontvangen voor de uitrusting van vrijwilligers. De vrijwilligers, waartoe mijn zoon behoort, 36 sterk, gaan nu aan den gang en hebben het Ministerie van Oorlog verzocht om officiers te benoemen uit hun midden of uit de armée. Zij hebben mijn zoon Corporaal gemaakt. De keus van een bataillon hebben zij nog uitgesteld.

Geen van de Belgische Heeren van de Commissie is nog bij mij verschenen; ik verneem, dat de Graven Mérode en Méan kamers besteld hebben in het logement de Twee Steden.

's-Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
30 April 1815. HOGENDORP.

Men is mij gisteren komen zeggen, dat mijn oudste broeder te Duijnkerken aangekomen zoude zijn. Mijne aandoeningen zijn met geen woorden uit te drukken.

Alle leden van de Commissie van Constitutie hebben mij verzocht aan Uwe Majesteit te berigten, dat zij deze taak volijverig op zich genomen hebben. Zij waren allen gisteren op hun post, terwijl van de Zuidelijke Provincien er slechts één was, de Heer Dubois van Antwerpen, met wien wij vervolgends kennis hebben gemaakt. Wij zijn allen even genegen om onze broeders met gulheid en hartelijkheid te ontvangen, om ze in goed humeur te houden, en om alle onaangenaamheid in de handelingen zooveel mogelijk te vermijden. Inmiddels kan er schier niets gedaan worden, voordat de Zuidelijke Heeren opkomen. Ik heb gisteren het protocol van Weenen ontvangen, en het punct van Luxemburg vergeleken bij het besluit van U.M. Ik zoude nog al vrezen, dat bij de Duitsche Constitutie Luxemburg zal behandeld worden als een gaaf deel van het Duitsche Rijk, en dat men aan U.M. betwisten zal, dat het teffens een deel kan uitmaken van het Koningrijk der Nederlanden. Ik meen deze aanmerking onvervankelijk onder het oog van U.M. te moeten brengen.

De Heer Falck heeft mij een uitmuntende memorie gezonden over de wijze op welke het gemeen maken der Hollandsche Schuld kan voorgedragen worden aan de Zuidelijke leden. De voornaamste redenen daarin vervat onderstellen de kennis van het tractaat van Londen omtrent de Koloniale zaken en de Russische schuld. Tot deze kennis zijn echter de Noordelijke nog niet gekomen, en de Zuidelijke denkelijk ook niet. Zoude

U.M. ook kunnen goedvinden, dat ik eene vertrouwelijke en geheime opening van den staat dezer zaken in de volle Commissie deed? Wanneer ik alles overleg, zoo zie ik niet, dat de Commissie de réunie uit het ware oogpunt in kan zien, zonder zulk een kennis te bekomen. Ik gedrage mij echter volkomen aan het goedvinden van U.M.

Ik betuig U.M. mijn dank voor de bevordering van mijn neef van Sandick.

Mijne herstelling vordert langzaam en mijne beenen blijven zeer zwak. Aandoeningen van droefheid zijn vooral niet gunstig.

's-Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
2 Mei 1815. HOGENDORP.

Brussel, 3 Meij 1815.

Het is mij bijzonder aangenaam te verneemen dat UWEG. gezondheid zig beterd, en dat wanneer ook dezelve niet in staat is conferentien buiten 's huis bij te woonen, deeze bij UWEG. zullen kunnen een begin neemen. Op den 1 Meij zullen nog weinige Zuid Nederlanders in den Haag aangekomen zijn. Ik meen nogtans, dat de meeste zoo niet alle voor het einde der week zullen de vergadering kunnen bijwonen. Daar zijn er van alle couleur en partij. Verscheijden zijn reeds voor vijf en twintig jaar als gedeputeerde der toenmalige Staten of van deszelfs Congres in den Haag geweest. Ook eenige waren collegaas in 't Wetgevend Lichaam van Vrankrijk met eenige van de Noordnederlanders. Zederd gisteren zijn mijn beide Zoons bij de armee. Het Hoofdkwartier is ses uuren van hier te Braine le Comte, dog de trouppes hebben hunne positie niet veranderd Het vorderen der Haagsche Vrijwilligers is eene goede zaak en ik hoop, dat dezelve haast in staat zullen zijn hun Bataillon te kiesen. Het schijnt, dat nu de eerste zwarigheden omtrend UWEG. oudste zoon geheven zijn en hij eene activiteit heeft, die later vergroot zal kunnen worden. Omtrend de Page is alles geschikt en ik heb hem benoemd in de plaats

van Wassenaer Pankras, die officier bij de Artillerie is. Voor het oogenblik schijnt Pompe te voldoen als Commies van Staat en fungeerend Secretaris. Het zal nogthans noodig zijn zig verder naar bekwaame personen om te zien, om het secretariaat van den R. v. S. goed te bezetten. Voor het oogenblik laat zig omtrend Java niets doen, als het Departement van Koophandel en Colonien alle mogelijke informatien te suppediteeren, ten einde, wanneer het oogenblik gekomen zijn zal zig weder daarvan te occupeeren, hetzelve op alles gepraepareerd zij. Dit Departement en inzonderheid de Heer Goldberg maken zig intusschen zeer verdienstelijk om de zaak van het Vaderland door hunne giften. Hetzelve heeft plaats omtrend de Heer van der Hoeven en veele andere, die zig zoo vaderlandslievend toonen. Daar de Chinaasche Compagnie nog niet existeert kan nog niet aan het bezetten der Bewindhebbers gedacht worden. Het zal mij overigens aangenaam zijn zoo zig eene gelegenheid opdeed UWEG. jongste broeder te obligeeren, kunnende nogthans niet beoordeelen in hoeverre het Bewindhebberschap compatibel zijn zal met zijnen tegenwoordigen post. Omtrend den Heer P. J. G. Hoog verzoeke UWEG. den Heer Six te willen spreeken, daar deeze de voordragt tot de Controleursplaatsen heeft, en dus het best beoordeelen kan, of hij tot zoodanige kan voorgeslage en benoemd worden.

WILLEM.

De Heeren Holvoet, de Coning, Graaf van Aerschot, van Mérode en de Thiennes achter elkander aangekomen zijnde, heb ik gisteren eene vergadering gehouden op hun verzoek, hoezeer de afwezigheid van vijf leden dezelve nog lam maakte. Tot nog toe ben ik wel te vreden van de Heeren, en binnen en buiten de vergaderingen. Nadat ik gisteren de zitting opgeheven had, is er nog wel een uur lang conversatie geweest onder verscheidene hoopjes. De Graaf de Thiennes heeft met mij openhartig en belangrijk gesproken. Het stuk van de taal, waaromtrent de Heer

van der Duijn mij den last van U.M. gebragt had, hebben zij zeer wel gevat, en de Graaf de Thiennes zeide mij, dat over dertig jaren de geheele Natie Hollandsch spreken zoude. De Heer de Coning is zeer conciliant, en heeft den Heer Holvoet teruggebragt van het denkbeeld, dat de Zuidelijke leden hunne aanmerkingen op de Grondwet gezamentlijk en afzonderlijk zouden indienen. Hij zag daarin een schijn van scheiding, welke vooral met de oogmerken van U.M. strijden zoude. Ik heb zijn advies ondersteund, en met algemeen genoegen het voorstel doen aannemen, dat ieder lid zonder onderscheid van Noorden of Zuiden zijne aanmerkingen zoude indienen. Nu denk ik, dat zij druk bezig zijn aan het werk, alzo er gisteren avond niemand bij mij opgedaagd is, hoewel ik die Heeren eens voor al 's avonds bij mij verzocht heb. Ik wacht nu alle uren de verdere leden, en hope, dat U.M. mij de verzochte vrijheid verleenen zal om de bewuste openingen te doen, waardoor de afdoening der groote zaak naar mijn inzien zeer bevorderd zal worden.

Dit warme weder doet goed aan mijne gezondheid maar de krachten blijven gering, en die geringe krachten heb ik nog noodig voor deze zaak, van welke alle andere zaken in mijn bereik meestal afhangen, zoodat het mij toeschijnt, dat ik den besten dienst aan U.M. bewijze, met zonder ophouden aan een grondslag te werken, waarop alle de deelen van het gebouw rusten moeten.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
4 Mei 1815. HOGENDORP.

Alle de verdere leden Donderdag aangekomen zijnde hebben wij gisteren, Vrijdag, eene volledige vergadering gehouden, en heb ik kunnen met de groote zaak in zee gaan. Ik heb voorgedragen, dat ik alle de leden van vele stukken voorzien had, die hen in staat stelden om een juist oordeel te vormen; dat ik hun verder bezorgen zoude al wat zij maar geliefden te begeeren; doch dat er eenige dingen waren, die zij weten moeten,

en die wel niet anders dan mondeling konden medegedeeld worden. Ik heb vervolgens uitgeweid 1°. over de wederzijdsche opofferingen, die de Provincien aan elkander doen moesten, en heb bij die gelegenheid een wenk gegeven van onze Coloniale opofferingen, zonder verder te gaan dan ik zonder U.M. authorisatie doen mogt; 2°. over den staat van die Colonien in de drie andere werelddeelen, waarvan U.M. gaat bezit nemen, en heb een kort tafreel daarvan opgehangen, met aanwijzing der voordeelen, welke de Zuidelijke Provincien daarvan trekken zullen, ook voor hare fabrieken. Wij brengen, zeide ik, in het gemeen niet alleen ons grondgebied in Europa, maar zes maal zoo groot een grondgebied buiten Europa, niet alleen onze bevolking hier, maar een nog grooter bevolking daar; 3°. over de ondervinding, die wij in het afgeloopen jaar van onze grondwet gehad hebben, en ik merkte op, dat dezelve van begin af aan zonder moeite was aan den gang geraakt, alsmede dat op dit oogenblik niet één soldaat in deze Provincien gebleven was, maar alle op de grenzen stonden, en dat echter de volmaaktste rust en orde door het geheele Land heerschte, hetwelk de blijkbare vrucht was van de weltevredenheid der Natie over hare Regeering; 4° over de oorzaken van dit algemeen genoegen met de grondwet, en ik toonde aan, dat dezelve geene nieuwigheden, geene afgetrokkene denkbeelden bevat, maar eene verzameling is van onze oude wetten en gewoonten, hier en daar verbeterd naar het licht van deze tijden, en dat de groote verandering, die er bij gemaakt was, namelijk van eene Republiek in eene Souvereiniteit, slechts de herstelling was van die Regeeringsvorm, welke eeuwenlang voor de Republiek bestaan had. De vrucht van deze voordragt heeft zich niet lang laten wachten, en de overgroote meerderheid heeft goedgevonden om zich niet in te laten op aanmerkingen omtrent de grondwet in het algemeen, maar dezelve in het algemeen aan te nemen zoo als zij ligt, en aanstonds over te gaan tot aanmerkingen over de bijzondere capittelen. Na de overweging Capittelswijze zal men dan wederom beginnen

artikel bij artikel en daarmede het werk afdoen. De Heer Holvoet eenig en alleen maakte eene enkele aanmerking op de grondwet in het algemeen, voordragende om in de plaats der Staten Generaal een Wetgevend Ligchaam van twee Kamers te stellen; doch alle de verdere leden begrepen, dat dit punt uitgesteld kon worden, totdat wij aan het Capittel van de Staten Generaal zullen komen. Daarop is het eerste Capittel onder handen genomen, en uit dat Capittel de elf eerste artikelen, houdende de opvolging. De Graaf de Mérode heeft toen voorgeslagen om een huwelijk aangegaan zonder toestemming van de Staten Generaal nul te verklaren, terwijl bij art. 2 de kinderen, uit zoodanig een huwelijk gesproten, slechts onbekwaam ter opvolging verklaard zijn. Deze voordragt zal heden in overweging gebragt worden. Indien U.M. mij daaromtrent iets te gelasten heeft, zoo kan dit zeer gevoegelijk geschieden, omdat alle zaken bij de behandeling van artikel voor artikel een tweede onderzoek zullen ondergaan.

Ik zeg U.M. mijn hartelijken dank voor de benoeming van mijnen zoon Henrik tot Page. Hij is er zeer mede verheugd; hij zal ten eersten naar Delft gaan, en ik heb reden om mij te vleijen, dat hij wel uitvallen en een goed officier worden zal. Mijn oudste zoon en mijn jongste broeder berusten volkomen in de goede genegenheid, welke U.M. mij omtrent dezelve heeft gelieven te kennen te geven.

Mijne gezondheid blijft zachtjens vorderen, maar ik lijde veel pijn aan mijn been en durf niet veel hooi op de vork nemen. Het werk van de Commissie hoop ik ten minsten ongestoord te kunnen voortzetten.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
6 Mey 1815. HOGENDORP.

UHWG. missives van 2 en 4 Mey zijn mij wel geworden. De verzeekeringen van ijver der Noordnederlandsche leden der Commissie alsmeede die geuite sentimenten der Zuidnederlandsche

zijn mij zeer aangenaam en ik hoop en vertrouwe, dat met wederzijdsche geneigdheid gewerkt zal worden om het welzijn van het Land en deszelfs goede ingezetenen te bevorderen. Het begrip geen onderscheid te maken tusschen Zuid- en Noord-Nederlandsche leden schijnt mij juist en billijk te zijn en het aannemen van dit grondbeginsel door de Commissie heeft het voordeel, dat geen geest van partijschap ontstaan kan, hetgeene zeer onaangenaam zoude zijn en voor de gevolgen zelver schadelijk konde worden. Omtrend het indienen van consideratien op de Grondwet veronderstel ik, dat UHWG. daardoor meend, dat de respectieve leden zig gereed bouden van dezelve te wisselen bij geleegenheid van het doorleezen der Grondwet, die als lijdraad der deliberatien te betrachten is; maar niet dat ieder lid der Commissie zig bezig houde met het opstellen van zijne begrippen over ieder onderwerp en daar een geheel van make; daar ik anders vreeze, dat wij 22 grondwetten in de plaats van eene zullen zien ontstaan en het des te moeielijker voor de President zoude worden alle de uit elkander lopende en geuitte meeningen te vereenigen. Nogtans verwachte ik hieromtrend nadere tijdingen, en is misschien UHWG. denkbeeld eerst eenige algemeene grondbeginselen en begrippen te bediscuteeren voordat de eigentlijke deliberatien op onze Grondwet begonnen worden. Omtrend de Colonien, de Russische Schuld en de vestingen, waartoe Engeland geld geeft, kan niet wel opening gegeeven worden aan de Commissie van Constitutie voor en aleer de tegenwoordige handelingen in Londen afgelopen zijn, en 't Parlement alsmeede de Staten Generael eenige kennis daarvan dragen. Met genoegen hebbe ik vernomen, dat het warme weder UHWG. gezondheid goed doet. Ik wensch van harte, dat het tegenswoordige wigtige werk niet de geneezing terugzette. De aandoening, die dezelve over het vertrek van deszelfs oudste broeder gehad heeft, hebbe ik begrepen toen ik zijne aankomst in Duynkerken vernam. Het is een ongeluk, wanneer de leden van eene familie niet dezelfde weg volgen, dog het devieeren van een

derzelve vermeerderd maar de gevoelens van hooge achting, die toegewijd zijn aan degeene, welke op de regte wijze zig zoo uitmuntend gedraagd.

Brussel, 7 Mey 1815. WILLEM.

Het stuk van de opvolging is Zaterdag afgedaan. Het bleek uit de deliberatien, dat het omtrent het huwelijk slechts te doen was om het geval van art. 5, als bij ontstentenis van mannelijk oir eene dochter zoude opvolgen, en er is bij dat artikel gevoegd, dat zij de Kroon erven zal, ten ware zij getrouwd was of naderhand trouwde zonder toestemming van de Staten Generaal. Toen is het inkomen van den Koning in deliberatie gebragt. Ik heb eene evenredige vermeerdering voorgedragen, die algemeen toegestemd is. Sommigen meenden, dat het beter zoude zijn het quantum bij elke nieuwe regeering te bepalen, omdat de prijzen van alles rijzen, en dat hetgeen nu genoeg is over honderd jaren, ja over vijftig jaren onvoldoende kan zijn, doch de groote meerderheid oordeelde, dat deze verandering, als zij noodig werd, gelijk als alle andere op de wijze bij de Grondwet voorgeschreven kon gemaakt worden. Nu bleven er op dit stuk drie punten te bepalen: 1°. de woonhuizen, waaromtrent de Commissie gaarne de verkiezing van U.M. zoude willen weten, hebbende de Graaf van Aerschot mij inzonderheid verzocht U.M. aandachtig te maken op het kasteel van Serais, voormalig verblijf der bisschoppen van Luik, zeer fraai, zeer aangenaam gelegen en hetwelk hij, onlangs door U.M. in die streeken gezonden, met bewondering gezien had; 2°. de domeinen, welke U.M. des verkiezende in patrimonieel eigendom verkrijgen kan, doch waaromtrent Dezelve zich nog niet geuit heeft, zoodat ik op dit punt gaarne Deszelfs goedvinden vernemen zoude; 3°. het quantum van de vermeerdering, waaromtrent ik mij verbeelde, dat veele leden overhellen om het bestaande te verdubbelen. Op deze drie puncten heb ik met algemeen genoegen de deliberatien gehouden, omdat wij nu nog maar de algemeene trekken schetsen.

Ik ben wel te vreden over de houding van alle de leden en bespeur niets van twee onderscheidene belangen, nog veel min van partijen; in het stemmen voegen zich nieuwen bij ouden, en ouden bij nieuwen, en was het niet, dat wij fransch spreken, zoo zoude deze Commissie het aanzien van alle andere hebben. Ik weet wel, dat wij nog niet geraakt hebben aan eenige tedere puncten, maar op deze na houde ik mij verzekerd van een goede uitkomst.

's Hage, U.M. getrouwe onderdaan
7 Mei 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer gehad U.M's. missive van den 7den te ontvangen, en ik twijfel niet of mijn nadere tijdingen zullen aan Deszelfs verwachtingen beantwoord hebben. Thans gaan de deliberatien geregeld voort volgens den leiddraad van de Grondwet. Veranderingen en bijvoegselen worden vastgesteld in de extensie opgedragen aan eene Commissie van redactie, die in het vervolg benoemd zal worden. Het gewigtig stuk van het Regentschap en van de Voogdijschap heb ik aan de leden uitgelegd en daarmede vele vragen en aanmerkingen afgesneden. Daar zal het een en ander bijkomen in den geest der artikelen, zooals een eed voor de Voogden, voor den Regent en voor den Raad van State in het geval van art 26, de zorg voor den Persoon des Konings in het geval van art 26, enzoovoorts. Dit alles is in handen van eene Commissie gesteld om rapport te doen. In den eed van den Koning, art. 28, wilde men ook bij de onafhankelijkheid van den Staat deszelfs integriteit voegen, waarop gemelde Commissie mede rapporteeren zal. Nadat meest alle de aanmerkingen door de Heeren van het Zuiden gemaakt waren, maakte nu de Heer van Maanen eene aanmerking op de eerste zinsnede van art. 32, oordeelende eene verandering noodzakelijk, omdat de ondervinding geleerd had, dat sommige zaken niet wel te brengen waren in den Raad van State. Hij noemde de verleende gratien en de diplomatische zaken. Na

eenige discussie werd beslooten om de drie artikelen van den Raad van State uit te stellen, totdat alle de artikelen van de Koninklijke Magt, dat is al, wat er nog in dit Hoofdstuk volgen zoude, zoude afgehandeld zijn. Toen werd op artikel 37 voorgedragen om de kennisgeving aan de Staten Generaal uitvoeriger te beschrijven, en te bepalen welke stukken zullen overgelegd worden. Op artikel 38, dat geen gedeelte van het grondgebied behoorde afgestaan of verruild te worden ten minsten in vollen vrede zonder toestemming van de Staten Generaal. Op artikel 42, dat de Adel verleend zoude worden voor bewezen diensten aan het Vaderland. Op artikel 44, dat het woord ingezetenen moest veranderd worden in onderdanen, en dat de Prinsen van den Huize, onderdanen verklaard zijnde, onder deze benaming begrepen waren. Op artikel 46, dat de wetten driemalen moesten gelezen worden, waarop echter de deliberatie is uitgesteld geworden totdat het Tweede Hoofdstuk zal afgehandeld zijn. Op artikel 49, de commutatie van straffen bij te voegen. Op artikel 50, dat de gevallen van dispensatie duidelijk aangewezen behoorden te worden, in plaats van eene algemeene authorisatie. Vervolgends werd voorgedragen om bovenaan van de artikelen over de Koninklijke Magt er een nieuw artikel bij te voegen, houdende, dat de Koning het Hoofd is van de geheele administratie van het Rijk. Eindelijk werd voorgesteld om den Persoon des Konings heilig en onschendbaar te verklaren en de ministers verantwoordelijk te stellen, bij welke gelegenheid ik art. 104 in herinnering bragt. Schier alle deze aanmerkingen kwamen van de nieuwe Heeren, namelijk van de Heeren Holvoet en Dotrange, waar de meeste anderen zich dan bijvoegden. Na eenige discussien, heb ik de voorslagen telkens commissoriaal gemaakt met vier leden, twee van het Zuiden en twee van het Noorden. Heden na de extensie heb ik met eenige plegtigheid en uitvoerigheid twee aanmerkingen onder het oog van de onderscheidene Commissien gebragt: 1° dat de waarborg voor de Nationale vrijheid niet zoozeer gezocht moest worden

in de letter van de Wet en in lastige bepalingen van de Koninklijke Magt, als wel in de instelling der Staten; en 2° dat de omstandigheid van ons Land, bestemd tot een voorpost tegen de overheerschers van Europa, een krachtig bestuur vereischte.

Ik moet niet vergeeten te melden, dat de huldiging binnen Amsterdam als Hoofdstad zwarigheid ontmoette, en dat men ook iets voor Brussel bedingen wilde. Ook hierop wachten wij een rapport.

Eer ik de Commissien benoemde heb ik telkens een woord tot stichting op iedere zaak gezegd en in de samenstelling der Commissien het meeste beleid gebruikt.

Ik zie eindelijk, dat de Heeren van het Zuiden, en die meest allen kundig en wel ter sprake zijn, grootendeels met theorieen, afgetrokken denkbeelden en Fransche Constitutien behebd zijn; daartegen vind ik veel steun bij den Heer de Thiennes en eenige anderen, die den geest van onze Grondwet hoe langer hoe beter inzien en hoogschatten. Gister avond waren bij mij de Heeren de Thiennes, de Méan, d'Aerschot en Gendebien, met welke ik verre gevorderd ben. Zij schenen teffens zeer gesteld te zijn op een Hoogerhuis, en dit erfelijk. Wij delibereeren dagelijks vier uren; wijders heb ik veel aanspraak van alle de leden; ik zie dagelijks de Notelen na, zooals de Secretaris ze gesteld heeft; ik doe mijn verslag aan U.M. en ik vind op zijn best den tijd om dit alles te doen, zonder mij op nieuw af te sloven en onbekwaam tot het werk te maken. Gelukkig is er juist geen ander werk van gewigt.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
10 Mei 1815. HOGENDORP.

Nadat de Heer Holvoet zijne propositie van een hooger huis naar de Engelsche wijze had voorgelezen kwam de Heer Raepsaet voor den dag met zijn ontwerp van een eenvoudige verdeeling der Staten Generaal in twee Kamers, volgens hetwelk in de eerste kamer slechts leden van de Ridderschappen en

Edelen zitten zouden. Dit laatste strookt veel beter met onze Grondwet en provinciale reglementen, en de Heeren de Thiennes en de Mérode spraken het beide voor. Beide de voorstellen zijn commissoriaal gemaakt met en benevens hetgeen de verdere leden nog daarbij zouden willen voegen uit hunne mondelinge adviesen. De Heer Dotrange had in bedenking gegeven of men niet eenvoudig de oudsten en jongsten uit de Staten Generaal zoude kunnen vereenigen tot eene eerste kamer. De Heer de Coning vroeg of men niet onder de erfelijke Pairs groote Capitalisten of kooplieden, geene Edellieden zijnde, zoude kunnen opnemen. Ik geef deze staaltjes aan U.M. op als blijken van de losse gedachten, die wij menigmaal aanhooren en veel tijd en geduld aan besteden moeten. Op art. 37 en 38 is een rapport uitgebragt, doch alle de andere is men ons nog schuldig. Ik sluit hier in de artikelen, die veranderd zijn, ter speculatie van U.M. De Noorder leden staan verbaasd over het flux de bouche van de nieuwe broederen en deze evenzeer over ons flegma. De Heer de Mérode zeide tot mij: vous nous déroutez par votre silence. Verscheidene anderen maken mij gedurige complimenten om mijne bedaardheid, en verlangen zelfs, dat ik de lange redenaars wat in toom houde. Ik zal dit nu ook wel met bescheidenheid moeten doen, doch in den beginne zag ik ze gaarne uitkomen om ze te leeren kennen. De Heer de Thiennes is de schappelijkste van allen. Hij heeft invloed op den Heer de Mérode en zij beide op vele anderen. De Heer de Thiennes heeft onze Constitutie leeren kennen en hoogschatten. Hij zeide mij onlangs op het stuk van den Adel: daar zijn onder u vele geslachten aanzienlijk geworden door bewezene diensten aan den staat, daar wij minder gelegenheid toe gehad hebben; die familien hebben Raadpensionarissen, Griffiers, Ambassadeurs, Generaals en Admiraals opgeleverd, en zijn in de daad door geheel Europa voor Adelijk bekend; daar was maar niemand in de Republiek, die ze adelijk verklaren konde, maar nu is er de Koning, die de verklaring

geven kan, en dan zijn die familien zoo goed als de onze. De Heer de Mérode onderhoudt mij al te mets over de Roomsche Kerk. Hij wenscht, dat U.M. een concordaat met den Paus sluite. In het concordaat van Bonaparte, zegt hij, is bepaald, dat hetzelve vervalt indien een Protestant op den troon komt. Hij besluit daaruit, dat er voor Belgien een nieuw concordaat dient te zijn. Hij verlangt, dat er een Pauselijke Nuntius aan U.M. gezonden worde, waarop de Heer de Thiennes aanmerkt, dat zoodanig een Nuntius niet het minste gezag zoude kunnen uitoefenen en slechts een diplomatiek agent zoude zijn. Beginnende aan het hoofdstuk van de Staten Generaal, heb ik den Heer Holvoet verzocht om zijn voordragt te doen aangaande de twee Kamers. Waaruit vervolgends gebleken is, dat deze verandering zoude samenhangen met veele stukken van de Grondwet reeds verhandeld of nog te verhandelen. Ik kan dit niet beter nog korter aan U.M. uitleggen, dan met te zeggen, dat men eene geheele Engelsche Constitutie invoeren wil, in welke Constitutie naar mijn inzien de Koning zeer weinig en het Parlement alles is. Ik heb mij voorloopig daarop geuit, doch den Heer Holvoet verzocht zijn voorslag op schrift te brengen. Ook onder zijne vrienden heb ik reeds gezien, dat sommigen niet met hem stemmen zullen. Ik ben voornemens mij zeer uitvoerig op dat stuk uit te laten, en zal voor geen twee Kamers stemmen, dan in zooverre dezelve met den geest van onze Grondwet strooken. Niemand schijnt dien geest beter gevat te hebben dan de Heer de Thiennes, en hij klaagde nog gisteren tegen mij, dat de anderen niet genoeg moeite doen om daarin te dringen. De verdeeling van het nieuw gebied is reeds in aanmerking gekomen, en ik heb alle de Zuidelijke Heeren met bijvoeging van de Heeren Mollerus en Queisen verzocht om een schets daarvan te willen maken, waarbij dan ook gelet zal worden op de memorie over Oppergelden welke U.M. in handen van de Commissie gesteld heeft. Ik beken, dat ik veel moeite en hoofdbrekens met die welbespraakte theoristen

heb, niet zoo zeer om hunne dwalingen op te nemen en tegen te spreken, als om ze te overtuigen, en uit eene denkbeeldige wereld in eene wezentlijke t'huis te brengen.

's-Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
11 Mei 1815. HOGENDORP.

De leden beginnen hoe langer hoe meer door elkander te stemmen, zoodat het Esprit de Corps er zoetjes aan uitgaat. De Zuidelijke Heeren verlangen naar huis, en dan zeg ik hun, dat het van henzelven afhangt.

's-Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
14 Mei 1815. HOGENDORP.

UWEG. verschillende brieven zijn mij van 6 tot 14 Meij wel geworden, en ik zal trachten dezelve met eenige woorden te beantwoorden, dog wil ik eerst UWEG. mijn genoegen betonen van te verneemen, dat deszelfs gezondheid de tegenwoordige drukte uithoudt. Eenige menagementen moet ik aan dezelve aanbeveelen, vrezende dat UWEG. te veel op zig neemd en de lange sessie benevens de correspondentie, het nazien der Notulen en de bestendige aanspraak der leden UWEG. te veel zal fatigeeren. Ik houde mij overtuigd, dat de uitweiding, waarmede de eerste zitting geopend is, van veel nut geweest is en dat de consideratie van onze Colonien, van de waarde derzelve, alsmede van de experientie onzer Grondwet en de algemeene tevreedenheid, die over dezelve heerscht, eenige indruk zullen gemaakt hebben op de Zuidelijke Heeren. De nadere tijdingen omtrend de loop der deliberatien beantwoorden volkomen aan de bedenkingen in mijne vorige missive, en daar het wezentlijk schijnt, dat veele theoretische begrippen in de hoofden der Zuiderbroederen zig gevestigd hebben, en dat hun voor ons ongewoone flux de bouche tot lange discoursen gelegenheid geeft, schijnt het mijn, dat UWEG. die zaak uitmuntend behandeld heeft; met dezelve te laten uitpraaten en uitkomen

zullen zij naderhand des te gemakkelijker gehoor geven aan de argumenten gegrond op de experientie en de wezendlijke waereld. Voor den schijn vooral heeft de Engelsche Constitutie vooral veel fraajes, wat gedeeltelijk verdwijnt, wanneer onderzogt wordt, waarop de institutien berusten, alsmeede de middelen om deeze aan den gang te houden: daarenboven blijft het groot onderscheid met alle hare copijen, dat zij het resultaat is van 12 of 14 eeuwen, daar de anderen maar op theorieen gegrond zijn. Met UWEG. ben ik het volkomen eens, dat de waarborg der vrijheid in de Stateninstelling gevonden wordt en dat bijsonder in de tegenwoordige gesteldheid van Europa eene kragtige Regeering voor het behoud der onafhankelijkheid noodzakelijk is. De gedeclareerde onschendbaarheid der Persoon van den Koning en de op Engelsche voet verantwoordelijkheid der Ministers is nae mijne gedachten een der gevaarlijkste instellingen voor den geregelde gang der bezigheden, en ik kan nooit toestemmen in eenen maatregel, die de Ministers van elkander afhangelijk, van den Koning onafhankelijk maakt. Tegenwoordig is ieder verantwoordelijk voor zijn Departement; de Ministers kunnen voor het Hooge Geregtshof gebragt worden zulks verdienende, en ik ben in het geval aan de geheele machine klem en veerkragt te geeven, waaraan ik zoude moeten renonceeren in eene Engelsche Constitutie, die terstond de partijgeest weder zoude doen opwekken en gelegenheid aan de buitenlander geven zich met het innerlijke te bemoeyen en alles te vertragen of te overdrijven. Het is met veel genoegen, dat mij gebleeken is, dat de Graaf de Thiennes UHWG in het bijzonder zoo meedegevallen is, en dat zijne invloed op anderen, ook zijne bijzondere studie onzer Grondwet, geleegenheid geeft, dat hij behulpzaam zijn kan de denkbeeldige wereld te verwijderen. Omtrend het verdeelen in twee Huisen en de compositie casu quo van het Hogerhuis blijve ik nog verwagten de meedegedeelde denkbeelden, dewelke uit hetgeen UHWG. meld tot allerly begrippen aanleiding gege-

ven heeft. De naam van Staten Generaal zoo goed als dat van Parlement in Engeland kan gegeven worden, hetzij aan een of twee Huizen de voorkeur gegeven wordt. Op de compositie van 't Hogere zal den Koning dienen invloed gegeven te worden, hetzij de leden erfelijk, of door Ridderschappen en Edelen voor een tijd gekozen worden; want anders zoude de geest dezer instelling niet in 't oog gehouden worden; dog de wijze zijn veele en zulks zal nog wel ter spraak komen. Omtrent de verheffing in den Adel diend ad 42 geen conditie gevoegd te worden. Het spreekt van zelvers, dat gecenseert wordt, dat het alleen geschiedt om beweze diensten te belonen, dog daar deze van verschillende aart kunnen zijn, die niet altoos erkend worden, zoo zoude het niet voegelijk zijn de Koning te exponeeren van aan de Grondwet te mankeeren, wanneer zijne keuzen niet goed waren. Ik zie geene zwarigheid dat Amsterdam Hoofdstad blijve en mijne opvolgers zig aldaar huldigen laten. In tijd van oorlog is deeze zijde der rivieren minder geschikt, en Amsterdam is het bolwerk waar men altoos tegen vreemde aangreepen in zekerheid is. Voor de meedegedeelde voorlopige redactie van eenige veranderde articulen van 't eerste Hoofdstuk ben ik UHWG. zeer dankbaar; mijne nadere denkbeelden over derzelver inhoud voorbehoudende heb ik nogtans mij nog heden te expliceeren over eenige punten, waaromtrend dezelve stelliger mijne meening wenscht te weten en wel ad 1° op het stuk van het huwelijk. Een ongetrouwde Koning, ook eene Koningin of erfdochter, diende nae mijne gedagten niet zonder toestemming van de Staten Generaal een huwelijk te kunnen begaen, dog de leden der Koninklijke Familie dienen daaromtrend alleen afhangelijk te zijn en blijven van den koning als chef van de familie; alleen maar kan de toestemming der Staten nodig zijn, wanneer onderhoud voor de tot den huwelijk zig begevende nodig is, daar anders kennisgeving voldoende schijnt te zijn. 2° Het inkomen diend zeker anders ingerigt te worden, dog het verdubbelen schijnt mij te veel, en dat f 175.000.— à

f 200.000.— 's maands, of f 2.100.000.— à f 2.400.000.— 's jaars meer als voldoende zoude zijn; daarentegen geve ik in bedenken of niet voor eene Koningin in der tijd diende gezorgd te worden en haar eene Douarie verzekerd, waardoor zij eenen honorabelen onderhoud zoude hebben, onafhangelijk van haaren zoon of collaterael, die misschien tot de Regering kome. Verder vind ik, dat de Pr. van Oranje als ongehuwd persoon genoeg aan 100.000 fl. heeft, maar eene vrouw kan hij daarvan niet onderhouden; weswegens in geval van huwelijk met goedkeuring en toestemming zijne inkomsten dienden verdubbeld te worden, hetgeene aan UHWG. attentie aanbevele. 3°. Omtrend de Domeinen zoude ik niet gaarne reeds iets beslissen en koomt het mij voor, dat zulks facultatief kan blijven. 4° De Woonhuisen is een moeielijk punt, te meer daar in verschillende gewesten gaarne gezien wordt, dat Woningen van tijd tot tijd bezogd worden. Misschien was het best omtrend het getal niets te bepalen, daartegen de somme gelds, die jaarlijks voor hun onderhoud zoude kunnen besteed worden, en dat deeze niet zoude kunnen te buiten gegaen worden, of nieuwe gebouwen aangelegd op 's Lands kosten, zonder voorkennis en approbatie der Staten Generael, en dat deeze de nodige fondsen expres geconsenteerd zouden hebben. 5° Het art. 38 schijnt eene andere redactie te vorderen, daar geheime tractaten niet direct kunnen meedegedeeld worden, ook het raadzaam kan zijn zulke, die niet effect sorteeren, zooals dat van 3 January 1815, niet te publiceeren en tot deliberatieobject te maken. Nog moet ik UHWG. attentie vestigen op mijn Tweede zoon, die het slagtoffer is van de tegenwoordige Europeesche schikking, vermits ik het belang van het Rijk boven het zijne stel. Het is UHWG. bekend, dat hij de Nassausche Staten als Secondo-Genitur moest bekomen. Het Groot-Hertogdom Luxemburg koomt in de plaats. Ik heb het regt hierover te disponeeren volgens het Protocol, dog ik meen, dat het wenschelijk is hetzelve zoo naauw mogelijk met het Rijk te vereenigen, en dus wil ik als een secon-

dogenitur voor Frits renonceeren. Dog ik wensch, dat voor hem op eene andere wijze gezorgd werde, die zijne existentie en van zijne nazaten verzekert, en ik meen, dat hij daartoe aanspraak heeft. Op welke wijze kan zulks gedaan worden, is eene vraag, die ik liever door anderen, als den Vader, zie oplossen! Is zulks ook een onderwerp der Commissie van Constitutie, bij welke alles wat Luxemburg betreft ook zal moeten behandeld worden?

Laeken, den 17 Mey 1815. WILLEM.

Eergisteren na den middag is mij de conceptwet op de Nationale Militie wel geworden; dezelve is langs de gewone trappen zoo verre gevorderd, dat zij heden commissoriaal wordt gemaakt bij de Staten Generaal, die ze denkelijk Zaterdag zullen aannemen.

Ik heb uit een Rotterdammer vernomen, dat men in zijne stad geene andere beschroomdheid had, dan dat men in schikkingen komen zoude met Bonaparte. Er was een scheepje in vier maanden naar de Havanna heen en weder gezeild. In de Havanna lagen tweehonderd schepen, meest Engelschen en Americanen, verscheidene herwaards bestemd. De publieke geest neigde tot een afscheuring van Spanje. Ik neem de vrijheid om op te merken, dat deze berigten ter bevestiging komen van het advies van den Raad van State omtrent de regten van den handel op Amerika.

Te Amsterdam zijn drie of vier ladingen van Suriname aangekomen. Twaalf schepen liggen in lading derwaards.

Uit de ingeteekende penningen van den Haag zijn reeds honderd vijftien man uitgerust, waarvan sommige te paard. Enkele zijn hier en daar ondergebragt en een Compagnie, bij de honderd man sterk, trekt aanstaande week uit naar Nimwegen. De vrijwilligers, die zichzelf uitrusten, zullen zich waarschijnlijk met die van Haarlem tot eene compagnie vereenigen.

Ik kan U.M. geen beter denkbeeld geven van de deliberatien

van de Commissie tot de Grondwet, dan uit de ingeslotene Notulen. De broederen beginnen met een voorstel van eenige artikelen, waarvan de eerste de Koninklijke Magt in schijn opvijzelen, en de laatste dezelve in de daad beperken. Ik maak ze commissoriaal en de helft wordt er in de besognes afgedongen. Het rapport wordt uitgebragt, en de zaak blijft zooals ze was. Wij krijgen heden denkelijk het eerste Hoofdstuk af op het inkomen van den Koning na, waaromtrent ik de gedachten van U.M. wachtende ben. Over het tweede Hoofdstuk is al vrij wat opgeruimd en ik wacht heden een rapport op de Twee Kamers. Gisteren is veel te doen geweest over de eeden en namentlijk dien van den Koning. De woorden: eerst en vooraf, klonken in de ooren van den Graaf de Mérode alsof men God en Godsdienst afzwoer. Er werd besloten om de uitdrukking te veranderen en het denkbeeld te behouden. Zoo als ik de extensie heb zal ik ze U.M. zenden. Ik begin de begrippen en de caracters van de nieuwe leden te leeren kennen; dezelve verschillen nog al wat van elkander en ik blijf goeden moed houden.

Mijne gezondheid wordt beter, naar mate de obstructien verminderen, en het been zelf betert al iets; doch alzoo ik nog niet versterkt kan worden blijven de krachten gering.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
18 Mei 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer gehad de missive van U.M. van den 17 dezer wel te ontvangen en zal niet nalaten om op alles bedacht te zijn. Ik zal dan van tijd tot tijd melden hetgeen er daaromtrent voor zal vallen.

Ik sluit hier in het voorgevallene omtrent de Eeden, bij welke gelegenheid voor het eerst de zaak van den Godsdienst is ter spraak gekomen. Het geweeten van eenige weinigen was wezentlijk bezwaard, de anderen oordeelden, dat het geweeten van veelen bezwaard zou zijn. Doch alzoo elk een te vreeden was met den waren zin der woorden, zoo liep de deliberatie alleen

over de uitdrukkingen, en deze zijn tot algemeen genoegen van alle de leden uitgevallen. Wij hebben daarop de artikelen van den Raad van State onder handen genomen. De eerste zinsnede van art. 32 veel te algemeen zijnde, zal er een onderscheid gemaakt worden tusschen de zaken, die er moeten en die er kunnen gebragt worden; waaromtrent de ondervinding van het afgeloopen jaar is geraadpleegd. Het getal gewone leden is op vier en twintig en buitengewone op acht en veertig gesteld. Maandag komt eerst het rapport in over de twee kamers. Het denkbeeld van Pairs heeft onoverkomelijke zwarigheden ontmoet. Het zal er denkelijk bij blijven, dat de Staten Generaal op de bestaande wijze zullen benoemd worden, doch dan zal de Koning uit de benoemden eene keuze voor eene Eerste Kamer doen, zoodat deze Kamer zal bestaan uit lieden, verkozen door de Natie en door den Koning gezamentlijk. Dit alles is echter nog onzeker. Ofschoon veele artikelen van het tweede Hoofdstuk wachten moeten naar dit rapport, hebben wij er echter veele andere afgedaan zonder groote verandering, en zijn gisteren blijven steeken bij het tweede van de tederste puncten, namelijk de finantien. Op art. 71 hadden de Zuidelijke Heeren geweldig veel in te brengen tegen hetgeen zij noemden een subside fixe, hetwelk zij zeiden, dat in de laatste jaren der Oostenrijksche Regeering door de Staten van Vlaanderen was toegestemd, en waardoor die Staten naderhand alle aanzien verloren hadden. Ik heb deze zaak grondig moeten uitleggen, doch heb de zwarigheid niet geheel kunnen wegnemen, dat een vaste staat van vrede, établissement de paix, onmogelijk eens voor al kan opgemaakt worden. Ik zal trachten eene uitvoerige extensie te maken, waarin alle leden kunnen genoegen scheppen ten einde ook sommigen van de Noordelijke Heeren te bevredigen, die het artikel, zoo als het ligt, niet klaar vinden.

Ik ben zeer gevoelig aan de goedheid van U.M. om mij de zorg van mijne gezondheid aan te bevelen. Ik ben overtuigd van de noodzakelijkheid van dit werk zelf af te doen en ten

dien einde mijn krachten te sparen. Ik zal ook dienaangaande de voorschriften van U.M. volgen, en zooveel ik kan aan anderen opdragen, hetgeen ik niet zelf dien uit te voeren.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
20 Mei 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer hier in te sluiten het vervolg der vastgestelde artikelen. Over de eeden heb ik U.M. reeds onderhouden. De artikelen van den Raad van State zijn in dien geest gesteld, waarvan ik U.M. reeds verwittigd heb. Er is wijders veel te doen geweest over de Hoofdstad en de inhuldiging. Ik heb vastgehouden, dat wij maar eene hoofdstad hebben konden en er is algemeen toegestaan, dat Amsterdam door de daad de Hoofdstad was en blijven zoude. Het woord is echter uit de Grondwet gebleven, als geen voorwerp van dezelve zijnde, en om de Zuidelijke Provincien niet te kwetsen. De inhuldiging zal naar de analogie der acht artikelen omtrent de Staten Generaal in tijd van vrede beurtelings geschieden te Amsterdam en in een van de voornaamste steden der Zuidelijke Provincien. Dezelve zal plaats hebben naar de oude Brabantsche wijze in de open lucht. Omtrent den staat van vrede en den staat van oorlog is er eene Commissie benoemd, en het zal denkelijk uitkomen op de vaststelling van den staat van vrede voor zeven of tien jaren. Op de twee Kamers wordt heden een rapport uitgebragt en zooveel ik voorzien kan zal het op twee Kamers uitloopen; de eerste Kamer zal voor het leven zijn met een behoorlijken invloed voor de Kroon op de keuze der leden.

Ik zal heden een reeks van voorstellen doen omtrent het inkomen des Konings en dezelve in handen van eene Commissie stellen. De zaak van Prins Frederik zal daaronder begrepen zijn. Een van de twee zwarigheden omtrent de vereeniging van Luxemburg komt nu te vervallen. De tweede, dat Luxemburg een deel van het Duitsche Rijk uitmaakt, blijft bestaan. Er is een denkbeeld om de banden van Luxemburg met het Koning-

rijk der Nederlanden vast te stellen bij een appendix op de Grondwet. Wij moeten noodzakelijk in de Grondwet de Provincien opnoemen, waaruit het Koningrijk bestaat, en daar kunnen wij Luxemburg onder brengen.

Het verlangen groeit dagelijks aan naar het begin der vijandelijkheden, en de tijding van de bezitneming der Landen over de Maas geeft een groot genoegen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
22 Mei 1815. HOGENDORP.

De voorstellen voor het inkomen zijn met veel genoegen aangehoord, en deze zaak zal het gemakkelijkst van allen gaan. Voor de eerste post heb ik vier en twintig ton voorgedragen. Voor Prins Frederik is mij ingevallen, dat men eenige domeinen zoude kunnen aanwijzen, waaronder de Baronie van Breda, dien ouden zetel van het Huis van Nassau in de Nederlanden, ten ten einde aldaar zoodanige heerlijke regten uit te oefenen als bij onderscheiden wetten en besluiten op de Heerlijkheden in het algemeen zijn of zullen worden toegestaan. In de Commissie zijn de Heeren van Aylva, Lampsins, de Méan en du Bois gesteld.

Het cardinale punct van de twee Kamers is gisteren afgedaan op een hier ingeslooten rapport, waarvan ik slechts de vertaling heb kunnen magtig worden, en niet dralen wil dezelve onder het oog van U.M. te brengen. Na veele debatten in de Commissie en in de volle vergadering over de wijze van benoeming van de eerste Kamer is dezelve eindelijk onbepaald overgelaten aan den Koning. De voorslag van zes duizend gulden traktement is verminderd op drie duizend. De kennisgeving van zwarigheden omtrent een conceptwet door middel van den Vice President van den Raad van State is veranderd in de bepaalde wijze van de Grondwet. Er is begrepen, dat alzoo de Ministers de vergaderingen van beide de Kamers mogen bijwonen, de Koning zoo goede kennis dragen zal van de zwarigheden, dat er altijd

eene nieuwe extensie van het een of ander artikel, hangende de deliberatien des goedvindende zal kunnen ingezonden worden. Maar de zwaarste aanval is geschied door de Graven de Thiennes en de Mérode, welke wenschten, dat de Eerste Kamer noodzakelijk uit bloote Edelen bestaan zoude. Doch zij hadden hier de meeste hunner eigene landslieden tegen zich, en de Heer de Mérode werd daar gemelijk onder. Bij deze gelegenheid hebben beide deze Heeren zich zeer rond uitgelaten over onze Patricische familien in denzelfden zin als ik dit reeds te voren van den eersten Heer aan U.M. gemeld heb. De Graaf de Mérode zeide, dat hij de Hollandsche Patricische familien door de daad zoo goed achtte als de Belgische Adel, en dat er voor de wettigheid slechts een verklaring van den Koning aan ontbrak. De Zuidelijke Heeren scheenen mij toe in het algemeen zeer wel te vreden te zijn met de uitkomst, en den Noordelijken toe te geven zonder grooten tegenzin. Mij komt het getal der leden van de Eerste Kamer wat groot voor, onder anderen uit een finantieel oogpunt.

Ik ben voornemens om deze week de Commissie van Redactie te benoemen ten einde de twee eerste Hoofdstukken af te werken, en verzoek U.M., zoo er iets te gelasten valt, daarop bedacht te willen zijn. Hetgeen U.M. aangemerkt heeft op de toestemming der Staten Generaal tot de huwelijken, heb ik met den Heer Elout overlegd en met de bestaande Grondwet vergeleken, artikel 1 en 2. Het is ons voorgekomen, dat eene verandering daarin te brengen veel moeyelijkheden zoude hebben, en wij gelooven dat eene toestemming van die vergadering in eene voordragt van den Koning, welke het huwelijk dus goedgekeurd zoude hebben, altijd gemakkelijk zal te verkrijgen zijn.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
24 Mei 1815. HOGENDORP.

Ik heb vergeten aan Uwe Majesteit te melden, dat er in het rapport op de eerste Kamer ook deze verandering gekomen is,

dat de Prinsen geen voorregt van jaren genieten. Daar gaat zoo veel om, dat ik wel eens een punct oversla, met den besten wil om van alles verslag te doen. Daar is lang gehandeld over art. 70, 71 en 72. De vaste staat van vrede is er door voor tien jaren, om telkens voor tien jaren toegestemd te worden, en de jaarlijksche verantwoording der penningen gebleven. De vaste staat zal zoo spoedig mogelijk moeten opgemaakt worden, doch uiterlijk 1820. Thans zijn wij druk bezig met de representatie, die ik gehouden had voor het laatste punct van de twee Hoofdstukken. De groote vraag was hoeveel leden de Zuidelijke Provincien gezamentlijk in de Staten Generaal zouden benoemen. Ik begon met aan te toonen, dat de bevolking alleen geen grondslag uit kon leveren, en dat dit een denkbeeld was in de revolutionnaire tijden geboren. Ik wees aan, dat de grond, de nationale bezittingen van capitalen in de fabrieken, in den koophandel, in vreemde fondsen, dat de zedelijke omstandigheden van onderwijs, van verlichting, van ondervinding in zaken van regeering sederd eeuwen, allen te zamen dienden in aanmerking te komen. De Zuidelijke Heeren schijnen mij toe aan den Heer Gendebien te hebben opgedragen eenen uitval te doen. Hij beweerde, dat zelfs volgens mijn grondslagen de Zuidelijke Provincien drie van de vijf stemmen zouden moeten hebben. Doch zijne redenen waren zoo zwak, dat ik de gelegenheid waarnam om er twee puncten tot een staaltje van op te nemen. Ik wees gemakkelijk aan, dat de grond in onze Colonien moest gevoegd worden bij onzen grond in Europa, en dat dit de klare zin was van de agt artikelen. Ik weide in de tweede plaats uit over onze fabrieken, geneverstokerijen, suikerraffinaderijen, steenbakkerijen, turfmakerijen, en de verbaasdheid van de Zuidelijke Heeren was groot, toen ik aanhaalde, dat de schatkist jaarlijks van de genever 26 tonnen gouds en van de turf 14 tonnen trok. Ik kan hier onmogelijk alles melden; genoeg dat, er eene Commissie benoemd is om op alle de grondslagen te letten, zoo als ik begeerd had. Nu heb ik al van veele leden zoo van het

Noorden als Zuiden het denkbeeld vernomen, dat het maar best was een volmaakt gelijk getal aan beide de partijen te geven. De verdeeling over de Zuidelijke Provincien van het aangenomen getal leden zal weinig moeite hebben. De grenzen van de negen departementen zouden blijven op Luxemburg na, doch onder de volgende oude namen; Oost-Vlaanderen, West-Vlaanderen, Zuid-Braband, Henegouwen, Antwerpen, Namen, Luik en Maastricht.. Luxemburg zal er dan bijkomen met eene uitlegging, en daarmede de grond gelegd worden tot die nadere wettige vereeniging, welke U.M. begeert.

Zoo verre gevorderd heb ik de Commissie van Redactie benoemd, en in dezelve den Heer Elout gedoodverfd om een schets van die twee Capittelen te ontwerpen en dan aan de volle vergadering voor te leggen; dan kan het rapport in de Commissie vastgesteld en ter vergadering uitgebracht worden. Ik geloof, dat dit de kortste weg zal zijn tot afdoening. Onderscheidene Commissien zijn nog aan het werk en hebben geen tijd om te sparen, zoodat ik Zaturdag en Maandag geene vergadering beleggen zal.

Voor mijselven zal ik dan ook met den Zondag drie rustdagen hebben, die mij noodzakelijk geworden waren. De Graven de Thiennes en de Mérode hadden ook al lang aangedrongen om eens over te vliegen, de eerste naar zijn Ministerie, de tweede naar zijne vrouw. Zij zijn ontroostelijk over eene eerste Kamer, waarin geen bloote Edelen zitten, en kunnen niet begrijpen, dat de Edelen van het Noorden niet met hen gestemd hebben. Zij denken, dat de Grondwet om deze reden alleen bij hen zal afgestemd worden. De Graaf de Thiennes zal zich zekerlijk bij U.M. vervoegen, en ik kan bij deze gelegenheid al het goede bevestigen, dat ik reeds van hem gezegd heb, maar de Kamer van Edelen is zijn marotte. Ik heb hem onder het oog gehouden, dat volgens zijn plan de Edelen uit de tweede Kamer door de daad zouden uitgesloten worden, en dat er nu veel meer Edelen in de beide Kamers zaamgenomen zullen zitten.

Daar hebben gisteren geruchten geloopen, dat er sommige Nederlandsche Generaals zouden gedimitteerd, ja zelfs gearresteerd zijn.

'S-Gravenhage,
26 Mei 1815

U.M. getrouwe onderdaan
HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid U.M. te vragen of ik niet wel zoude doen de vele afwezige leden van de Staten Generaal op te roepen tegen de t'huiskomst van U.M., indien dezelve eenig voornemen had om hen met een boodschap of eigen verschijning te vereeren.

Het acht en vijftigste artikel is aan eene commissie verzonden om te beproeven of er bij deze gelegenheid aan het oogmerk van hetzelve zoude kunnen voldaan worden.

Op het stuk van de representatie nadenkende en overwegende wat ik al daarover gehoord heb, is het mij hoe langer hoe meer bedenkelijk voorgekomen om even zoo veele leden van de Zuidelijke als van de Noordelijke Provintien in de Staten Generaal te brengen. De geest van onze wetten, de beginselen van onze Regeering hebben in ons land eenen grooten voorspoed medegebragt; deze voorspoed luikt thans wederom op; langs denzelfden weg zullen de Zuidelijke Provintien welvaren; doch wat zoude het zijn, indien een kleine geest, indien fransche beginselen van administratie, welke bij die Provintien ingezogen zijn, de overhand kregen in de Staten Generaal, waartoe de Roomsche Godsdienst mede dienstbaar zoude kunnen worden, door eene vereeniging der Zuidelijke leden met de Roomsche uit de Noordelijke. Ik zal voorzeker deze zaak met alle bedaardheid en vooral zonder haast behandelen, en ik zal trachten den weg open te houden voor U.M. om tot genoegen van allen desverkiezende tusschen beiden te komen.

De zaak van Prins Frederik schijnt mij toe het onderwerp van een wet te moeten worden en niet te kunnen komen in

de Grondwet, alzoo er een verhaal van omstandigheden en betoog van redenen dient vooraf te gaan.

’s-Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
30 Mei 1815. HOGENDORP.

UHWG. verschillende missives zijn mij wel geworden. Door den Heer Falck zal dezelve reeds verwittigd zijn, dat ik hope den 14 Juni te ’s-Hage te wesen, en van hetgeen mij omtrend het vorderen der werkzaamheden aangenaam zoude zijn. Het is mij voorgekomen, dat de wijze van invoering en acceptatie een onderwerp van deliberatie der Commissie tegenwoordig diend te worden, daar het mij wenschelijk voorkomt, dat zulks in Julij afloope en de Algemeene Staten Generaal bijeenkome, het object der finantie eene rijpe deliberatie vorderende, welke ik zoo maar eenigzins mogelijk wensche uit te stellen tot die tijd toe, om niet in de noodzakelijkheid te komen van halve maatregelen en ongelijk drukkende bij de hand te neemen, daar de tegenwoordige extra uitgaven de cassen binnenkort zoodanig zullen uitputten, dat de onderstand nodig wordt. De Graaf de Thiennes is zoo spoedig te Brussel geweest als UHWG. annonce van zijne aankomst. Hij vertrekt weder binnenkort naar den Haag. Ik heb hem lang onderhouden over de bezigheeden, welkers einde hij schijnt met ongeduld te gemoet te zien. De Graaf de Mèrode hebbe ik nog niet gezien. Het was te voorzien, dat de representatie in de Staten Generaal in de Commissie zwarigheden zoude veroorsaaken, dog hetgeen UHWG. aangeeft als conciliatoir, namenlijk gelijkheid van stemmen, schijnt mij ook het raadsaamste, mits Luxemburg bij de Zuidelijke Provintien tellende. Ik zal trachten nog een Gedeputeerde voor dat Groot Hertogdom naar den Haag te zenden, en alsdan ook nog een Staats-Brabander er bij voegen. De Staten Generaal zullen tegenwoordig niet meer bezigheeden hebben. Zoude het niet UHWG. welvoegelijk voorkomen, dat

dezelve scheiden, eer dat het dubbeltal zig bij dezelve voege? Ik wensche hieromtrend deszelfs meening te verneemen.

Laeken, 31 Meij 1815. WILLEM.

Het rapport op het inkomen van het Koninklijk Huis is uitgevallen zoo als ik het verwacht had en is verzonden aan de Commissie tot Redactie, door welke het nader onder het oog van U.M. zal gebragt worden. Op eenige puncten houde ik de meening van U.M. niet, zooals de Douarie der Koningin, en daar is nog bijgekomen het inkomen van den Regent.

Vervolgens is er gedelibereerd over het geheele derde Hoofdstuk van de Provinciale Staten en er zijn eenige artikelen bijgevoegd uit de Provinciale Reglementen, die wel als grondbeginselen mogten opgenomen worden in de Grondwet. De Zuidelijke Heeren zijn zeer wel tevreden met dit Hoofdstuk, hetwelk zoo vlakstrijdig is met de fransche administratie, waaronder zij zoo lang gezucht hebben, en die nog wel gedeeltelijk moet bestaan, totdat de Constitutie in die Provincien ingevoerd is. Ik had dit altijd verwacht van dit Hoofdstuk, en zie nu, dat ik mij niet bedrogen heb. U.M. zal in de zamenstelling en werkzaamheden van Provinciale Staten een zeker middel vinden om aan het publiek en aan veele particulieren groot genoegen te geven. Zij klagen nu ontzagchelijk over het Droit de Barrière en daarbij over het verzuim van onderhoud. De Provinciale Staten beheerden eertijds alle die wegen, totdat de fransche Minister de hand daarop leide. Dezelve zijn voor die Provincien hetgeen onze rivieren en grachten voor ons zijn, een middel van groote inwendige welvaart. Ik heb wel gehoord, dat 's Lands kas veel uit die tollen haalt, doch wanneer de algemeene belastingen zullen zijn ingevoerd, zal de reden wegvallen om een gedeelte van de publieke wegen voor de algemeene zaak te belasten, en die ontlasting zal die Provincien zelf gereeder maken om zich aan het algemeen stelsel te onderwerpen.

Gisteren hebben wij het vierde Hoofdstuk van de Justitie

onder handen gehad, hetwelk een aangenaam strijdperk voor de Advokaten was, zoodat ik nog in geene vroegere zitting zooveel leven heb bijgewoond. Desniettegenstaande heb ik elk liefhebber zooveel laten zeggen als hij goed vond, en naar mate zij uitgepraat waren de artikelen ter conclusie gebragt. Heden beginnen wij daar weder aan.

De Commissie voor de representatie kan het niet eens worden en wij zullen een dubbeld rapport krijgen, zoodat er denkelijk morgen een levendige discussie op dit stuk plaats zal hebben. Zooveel ik de Zuidelijke Heeren dagelijks leer kennen, vliegen zij eerst hard op, doch zijn vatbaar om door goede redenen nedergezet te worden, en geven zich meestal aan een zachte standvastigheid over.

De Generaal Daendels heeft aan iemand van mijn kennis gezegd, dat hij met zekerheid weet, dat er een post van achtmaal honderd duizend franken, bij het fransch gouvernement verdiend voor werken aan den Helder, door ik weet niet welke authoriteit hier uitbetaald is, met inhouding van vijftien percent. Ik meld dit aan U.M., omdat ik denk, dat het zou kunnen belangrijk zijn.

Ik heb ook dezer dagen hooren zeggen, dat wij geen Veldpredikanten bij ons leger hebben, terwijl de Engelschen en Duitschers er wel zouden hebben. Iemand merkte aan, dat er onder ons wel goede Predikanten daartoe te vinden zijn, indien zij niet door de Classis werden aangesteld, maar op voordragt van den Minister benoemd. Ook deze zaak heb ik gemeend met een woord te moeten aanraken.

Alzoo de deliberatien in den Raad van State over de wetboeken dezen dag zouden hebben doen verloren gaan voor de grondwet, hebben wij geoordeeld, dat hetgeen het zwaarste was, ook het zwaarste wegen moest.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
1 Junij 1815. HOGENDORP.

Wij hebben het hoofdstuk van de financien verhandeld, en ik verwachtte groote zwarigheden naar hetgeen mij te voren aangekondigd was; doch alles liep integendeel gemakkelijk af. Men begreep dat de zaak van de schuld geregeld was door de acht artikelen, en dat daar geheel niet van behoefde gesproken te worden in de grondwet, alzoo het volk daardoor in den waan gebragt zoude worden, dat dit punt goed of afgekeurd konde worden. De zaak was beslist bij de acht artikelen en men diende U.M. te verzoeken om deze artikelen publiek te maken bij gelegenheid van de aanneming der grondwet. Omtrent de algemeene belastingen zouden de Staten Generaal in het vervolg moeten voorzien, en er was geen noodzaak om in de grondwet daarvan te spreken. Mijn voorstel om het tweede gedeelte van art. 117 weg te laten werd algemeen aangenomen. Was dit tweede gedeelte gebleven, zoo zouden de Zuidelijke Provincien altoos zwarigheid gemaakt hebben in alle mogelijke veranderingen en de Noordelijken waren altijd bezwaard gebleven met dubbelde lasten.

Wij hebben het Hoofdstuk van den Waterstaat begonnen, bij welke gelegenheid de zaak van de wegen wederom is op het tapijt gekomen. De Zuidelijke Heeren zijn daar zeer wel te vreden geweest over onderscheidene inlichtingen, die ik hun op dit Hoofdstuk gegeven heb. Het schijnt, dat wij ons dagelijks beter verstaan. Er is een rapport uitgebragt maar nog niet geconcludeerd op de wijze van aanneming der grondwet. Dezelve zou voorgedragen worden in dertig arrondissementen aan vijftig notabelen van elk arrondissement. De Presidenten van die vergaderingen zouden door den Koning benoemd en vooraf te Brussel bijeengeroepen worden, ten einde alle mogelijke inlichtingen te ontvangen en elk in zijn arrondissement over te brengen. Ik heb bij deze gelegenheid een goede drift bemerkt om de aanneming te bevorderen, terwijl ik buitendien niet twijfel of dezelve zal in de bestaande omstandigheden geene de minste zwarigheid lijden.

De openingen door Lord Castlereagh in het Parlement gedaan hebben hier veel indruk gemaakt en daar noch de Engelsche, noch de Hollandsche courantiers het wel begrepen schijnen te hebben, zoo is er omtrent de West-Indische Colonien, de Russische schuld en de Belgische vestingen de grootste verwarring van denkbeelden in het publiek. U.M. zal uit een van mijn vroegere gemerkt hebben, dat ik dacht, dat er opening op dit stuk aan de Staten Generaal zoude gedaan worden, voor en aleer de dubbelde vergadering wordt bijeengeroepen, als welke zich eenig en alleen schijnt te moeten bepalen tot de veranderingen in de grondwet.

Ik heb nu de eer gehad de missive van U.M. van 31 Mei te ontvangen, en kan wel omtrent de Staten Generaal adviseeren, dat zoo er niets voor dezelve te doen is, de vergadering op reces zoude kunnen scheiden, totdat de dubbelde vergadering zal bijeengeroepen worden.

Wij wachten alle uren de Graven de Thiennes en Mérode terug, en de Graaf van Aerschot gaat voor eenige dagen naar Luik. Zij blijven op deze wijze in goed humeur, en daar komt toch eigentlijk alles op aan, terwijl zij vooraf verklaren, dat zij genoegen nemen in alle de conclusien. De Graaf van Aerschot is een hupsch, verstandig en aangenaam man, zeer welwillende, en die in het vervolg goede diensten aan U.M. kan bewijzen. Ik oordeel hetzelfde van den Graaf de Méan en den Heer Holvoet. De Heer de Coninck heeft uitmuntende practicale bekwaamheden en verstaat het Hollands zoo goed als wij. Alle de anderen hebben min of meer hunne verdiensten en zij schijnen allen van het fransch bestuur te walgen. Onder de Noordelijke Heeren munt de Heer Elout naar gewoonte uit door zijne werkzaamheid; hij redigeert de geheele grondwet. De Heeren Mollerus en (van Lynden) van Hoevelaken werken met veel ijver en vrucht, en er is geen van de anderen, die niet met verstand en welwillendheid medewerkt.

De staat van mijn gezondheid is niet minder. Doch de pijn-

lijkheid van het been eer erger geworden. zoodat ik alle nachten een uur of twee daarvan wakker worde.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
3 Juni 1815. Hogendorp.

Ik heb den Heer Six alles medegedeeld, wat er over de finantien voorgevallen was; hij was zeer wel te vreden, en oordeelde, dat het best was om het daarbij te laten. Hoezeer het stuk van de Provinciale Staten nog niet afgedaan is, heb ik den Heer Röell daarover onderhouden en hem zeer genegen bevonden om een ruime administratie aan de Staten over te laten, gelijk hij reeds doet, en mij verscheiden voorbeelden daarvan aangewezen heeft. Op ditzelfde stuk heb ik ook den Heer Repelaer onderhouden, en dezelfde gezindheid bij hem ontmoet, hebbende hij zelfs aangenomen om zijne beginselen aan den Heer Raepsaet en Dotranges uit te leggen. Zoo doende verstaan wij elkander dagelijks beter en wordt er hoe langer hoe meer vertrouwen geboren. Dit is gisteren gebleken bij de deliberatien over de wijze van aanneming in de Zuidelijke Provintien, welke vastgesteld is op den voet zooals ik laatst de eer gehad heb aan U.M. te melden. De Graaf de Thiennes oordeelde, dat er geen aanneming noodig was, en om dit te bewijzen betoogde hij zeer uitvoerig, dat alle de wezentlijke regten van de oude Provincien in deze Grondwet opgenomen waren, zonder dat er iets strijdigs met dezelve was bijgevoegd. Hoezeer nu de groote meerderheid begreep, dat de aanneming nodig en door U.M. begeerd was, zoo heeft echter zijn betoog van den aard der grondwet eene algemeene toejuiching ondervonden. Indien U.M. goedvindt om de dertig Presidenten te Brussel te vergaderen, zoo geloof ik, dat de Graaf de Thiennes bij uitnemendheid geschikt zoude zijn om hun den geest der grondwet te openbaren; want hij spreekt met eene ware overtuiging. Hij is zelfs teruggekomen van het denkbeeld eener Kamer van bloote Edelen, en ik heb mij van de gissing niet

kunnen onthouden, dat U.M. hem daaromtrent bekeerd heeft. Hij verklaarde nu, dat het beter was, dat de Edelen in beide de Kamers zaten, en dat in allen gevalle de leden der eerste Kamer door de daad Edelen zouden zijn. Wij hebben dezer dagen ook het Hoofdstuk van de defensie afgedaan, onverminderd drie puncten, waarop nadere redactien in deliberatie komen zullen. 1° Is de Heer Elout verzocht op te geven of er het een en ander uit de Wetten op de Nationale Militie en de Schutterijen zouden dienen overgenomen te worden. 2° Hebben de Zuidelijke Heeren een artikel verlangd, waarbij de betaling van regulair militaire diensten zoo als levensmiddelen en wagenvrachten verzekerd wordt. 3° Een artikel, waarbij de capitulatien van vreemde troepen de toestemming van de Staten Generaal zouden vereischen. Het rapport op de representatie staat nu uitgebragt te worden, en ik verwacht niet anders, dan dat het uit zal komen bij de finale conclusie op een beginsel van gelijkheid tusschen het Noorden en Zuiden.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
6 Juni 1815. HOGENDORP.

Het advies van de Commissie op de wijze van aanneming in de Zuidelijke Provincien wordt voor Uwe Majesteit afgeschreven en ik hoop het nog hier in te kunnen sluiten. Het rapport op de representatie is gisteren uitgebragt door de Heeren van Zuylen, Raepsaet, Holvoet en Hoevelaken. De meeste gronden voor de Noordelijke en Zuidelijke waren daarop aangehaald. Tot slot adviseerden de Noordelijke Heeren voor de gelijkheid zonder Luik en Luxemburg, zoodat de representanten van deze twee Provincien nog bij de vijf en vijftig zouden komen. De Heer Dotrenge las toen eene uitgebreide memorie voor om aan te toonen, dat de Zuidelijke Provincien tachtig à negentig leden moesten hebben, hetzij men de bevolking of den grond in aanmerking nam, en dat zij er drie en zestig behoorden te hebben indien men tot grondslag aannam de representatie, welke het

Fransche Gouvernement aan de Belgische en vervolgens aan de Hollandsche Provincien ingeruimd had: eindelijk stelde hij de Hollandsche Schuld tegen de Hollandsche Kolonien over. Ik nam aanstonds het woord op en betoogde uitvoerig dat de Kolonien mede behoorden tot de grond en de bevolking van de Noordelijke Provincien, dat het eiland Java alleen nog eens zoo groot was als het geheele Koningrijk der Nederlanden en bewoond volgens de laatste echtste berigten door meer dan vijf millioenen zielen; dat de helft van dat Land en Volk onmiddelijk stond onder de heerschappij Uwer Majesteit, en aan Hoogstdenzelven teruggegeven was, voordat het Koningrijk der Nederlanden was opgerigt; dat de inwoners vrije landbouwers waren, die een schat van landvruchten storten hetzij in onze markten, hetzij in die van Azien; dat de laatstgemelden mede dienden tot den voorspoed van het Moederland, alzoo de Gouverneur Generaal Daendels eenige boekdeelen in folio pas had uitgegeven om aan te toonen, dat onze bezittingen in Azie jaarlijks twintig millioen guldens aan den Staat kunnen opbrengen en dat er maar tien millioenen noodig zijn voor alle de kosten van regering en defensie aldaar. Ik toonde vervolgends aan, dat deze bezittingen in dat werelddeel en in de andere, die ik niet eens opgenoemd had, door onze voorvaderen waren verkregen en behouden in menigvuldige oorlogen ten koste van hunne schatten en van hun bloed, en dat zij dezelve nog onlangs uit de handen der Engelschen terugbekomen hadden ingevolge van den moedigen opstand tegen de fransche overheersching en de inroeping van het Huis van Oranje, waarvan ik het duidelijkste blijk in handen had, geschreven met de eigen hand van een der voornaamste leden van het Engelsch Ministerie. Overgaande tot de industrie, zeide ik, dat ik bij eene voorgaande gelegenheid niet gesproken had van die voorname takken van onze fabrieken, eerstelijk de scheepsbouw, die zoovele fabrieken in zich bevat, en dagelijks wederom toeneemt; 2°. de boter en kaas, waarvan in het jaar 1814 uitgevoerd is bijna tien millioenen boter

en ruim dertig millioenen kaas; 3°. de honderde molens aan de Zaankant aan allerhande fabrieken toegeweid Eindelijk wilde ik de schuld tot hare volle hoogte erkennen, maar dan ook daartegenover stellen de waarde welke de Staat er voor in handen heeft, hier te lande domeinen, die ruim een millioen opbrengen, in de Oost domeinen van bosschen, van tinmijnen, van specerijen, van den Japanschen handel, door den Heer Daendels op bijna vier millioen gulden gewaardeerd, vervolgends eene menigte van vestingen, van Maastricht en Bergen op Zoom tot het kleinste fort toe, verspreid over de vier werelddeelen, en waarvan de kosten, als zij nu te maken waren, niet te berekenen zijn, terwijl men voor de Zuidelijke Provincien van honderd millioenen voor nieuwe vestingen spreekt; daar voegde ik bij een lange lijst van onze dokken, werven, magazijnen, werkplaatsen voor de marine, noemde onze schepen en materialen op, en vroeg wat men dacht van alle dergelijke gebouwen, inrigtingen en materialen voor het Departement van Oorlog. Ik besloot dat de bezittingen van den Staat nabij aan de Schuld kwamen, en dat hetgeen er van de schuld overschoot beneden de gezamentlijke schulden der Zuidelijke Provincien was, en zeer verre daarbeneden, wanneer men daarbij in aanmerking nam welke opofferingen de vrijheid van die Provincien kostte; op alle welke gronden ik de conclusie bouwde, dat de meerderheid van de representatie behoorde te zijn bij de Noordelijke Provincien. Na eenige verdere discussien verklaarde de Heer van Maanen, dat hij niet dacht, dat men op de gelegde gronden tot een besluit komen zoude; hij weidde uit over het bestaan van den Staat der Vereenigde Nederlanden sedert meer dan twee eeuwen, over de herstelling van denzelven door eenen vrijwilligen opstand tegen de overheersching, haalde het tractaat van Parijs aan, en besloot, dat deze Staat zich nimmer of nooit kon overgeven aan de meerderheid van toegevoegde Provincien. Ik nam het woord nog eens op om te verklaren, dat ik van alle beginselen van bevolking en dergelijken wilde afzien; dat

ik eenig en alleen daaruit geredeneerd had, omdat ze mij waren voorgelegd geworden; dat ik gaarne op hoogere zedelijke beginselen wilde doorgaan, beginselen van genegenheid, vriendschap en verbroedering, ten einde eens vooral een hechten grondslag te leggen tot eene ware harmonie of vereeniging der volken, en dat ik dan komen kon tot de gelijkheid van representatie tusschen de beide deelen. Hierop vielen mij de graven de Méan en de Mérode volmondig toe, terwijl de verdere Zuidelijke Heeren nog op de afzondering van Luxemburg bleeven aandringen en eenige weinige ook op die van Luik; de conclusie is gevallen met dertien stemmen voor de gelijkheid. Ik beken, dat ik de meerderheid van representatie aan onze zijde begeerd had, en dat ik zooveel toegevende een eenparig besluit verwacht had.

's Gravenhage, Uwer Majesteit getrouwe onderdaan
den 8 Junij 1815. HOGENDORP.

Wij zijn twee dagen bezig geweest met de Provinciale Staten, en sommige punten kostten nog al veel moeite. Eenige Zuidelijke Heeren zijn er tegen, dat de Gouverneurs de Staten presideeren en vinden het genoegzaam, dat zij in de Gedeputeerde Staten voorzitten. Onder de Noordelijke Heeren schijnt dit ook eenigen ingang te vinden. Ik heb klaar aangetoond, dat dit Presidie nuttig is voor de Provincien zelve, doch heb niet kunnen weigeren om de zaak commissoriaal te maken. De vraag, of de Staten eenige beschikking over penningen zouden hebben, heeft ook veel tijd weggenomen. Het 130ste artikel geeft er aanleiding toe. In waarheid zijn er ook werken tot nut van de Provincie, zoo als wegen en grachten, die billijker wijze noch uit 's Lands Schatkist, noch uit Stedelijke of dorpskassen kunnen bekostigd worden. Voor zulke werken, hetzij om te maken, hetzij om te onderhouden, zouden de Staten een voordragt aan den Koning kunnen doen, en, deszelfs goedkeuring verkrijgende, het beheer over die penningen kunnen hebben onder verantwoording. Dit strookt mede zeer wel met artikel 88. De Pro-

vinciale Staten zijn voor Provinciale zaken hetgeen de Staten Generaal voor het algemeen bestuur zijn. Beiden kunnen zij echter niets verrigten zonder den Koning. Ik vleije mij, dat dit Hoofdstuk afgedaan zal zijn voor de komst van Uwe Majesteit. Zoo zal ook de redactie van de twee eerste Hoofdstukken gereed zijn. Met alle de volgende zijn wij verre gevorderd, op het Hoofdstuk van den Godsdienst na, doch ook daaromtrent is al veel onder de hand voorbereid. Alles zoude schielijker kunnen gaan, maar zonder overtuiging, en zonder genoegen in het besluit der meerderheid, welke alleen daaruit geboren worden, dat elk zijne gedachten uitgeboezemd heeft. Deze overtuiging en dit genoegen zijn de grondslag van vertrouwen en eensgezindheid, welke tusschen de beide volken moeten plaats vinden en waarvan de grondslag gelegd wordt in deze Commissie. Voor mij is de taak des te moeielijker, omdat ik dag en nacht aan pijnen onderhevig ben, maar ik heb het er gaarne voor over om het gewicht van de zaak.

Zoo even ontvang ik het besluit omtrent den baron d'Anethan. [1])

's Gravenhage, Uwer Majesteit getrouwe onderdaan
den 10 Juny 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer aan Uwe Majesteit te zenden de redactie van het eerste Hoofdstuk, waaromtrent het volgende op te merken is: 1°. dat het successierecht uitvoeriger is voorgedragen, alzoo er in de bestaande Grondwet eenige puncten onzeker waren gebleven. Deze zaak is nog niet in de volle vergadering geweest, omdat de Commissie van redactie vooraf het goedvinden van Uwe Majesteit heeft willen verneemen. Men kan sommige vragen omtrent de successie met even veel reden op de eene of andere wijze beslissen, en dan is het natuurlijk, dat men naar het goedvinden van Uwe Majesteit verneeme. Ten einde aan deze artikelen meer licht bij te zetten is er eene bijlage met figu-

---

[1]) Baron d'Anethan werd aan de Commissie van Grondwetsherziening toegevoegd voor Luxemburg. H. v. H.

ratieve stamboomen en voorbeelden, zoodat de bedoelde gevallen met eenen opslag van het oog kunnen gevat worden. Dit is een moeielijk stuk, en zeer droog om te behandelen, doch teffens van groot gewigt tot behoud van rust en vrede onder volgende geslachten. 2°. Er was besloten om het maximum van buitengewone staatsraden op het getal van acht en veertig te brengen, maar als de redactie in de volle vergadering zal voorgelegd worden, wil de Commissie van redactie hare zwarigheden voordragen en voor een getal van zes en dertig adviseeren. 3°. Bij de verheffing in den adelstand zijn de woorden „om bewezene diensten aan den Staat" uitgelaten, doch in eene bijlage de redenen opgeteld om die woorden te behouden. Dit is geschied in gevolge van een besluit van gisteren, genomen op de voordragt van de Commissie van redactie tot weglating van die woorden. 4°. Bij artikel 37 wordt gesteld, dat de Staten-Generaal het inkomen van den Regent zullen bepalen. Ik meen, dat er diende te staan, dat dit traktement telkens bepaald zal worden op dezelfde wijze en ten zelfden tijde als het regentschap. Wijders geloof ik, dat Uwe Majesteit in deze redactie alles vinden zal, wat Dezelve begeerd heeft, op het bloote stuk van Prins Frederik na, hetwelk eergisteren is vastgesteld geworden op den voet als ik aan Uwe Majesteit berigt had.

Naar mate Uwe Majesteit met een Hoofdstuk gereed komt, hoop ik nu het volgende te zullen overgeven.

Ik heb den dapperen tegenstand van den Prins van Oranje met veel blijdschap vernomen.

's Gravenhage, Uwer Majesteit getrouwe onderdaan
den 18 Juny 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer aan U.M. te zenden het Hoofdstuk van den Godsdienst, zoo als het gisteren vrij eenparig is vastgesteld. De groote zwarigheid heeft slechts bestaan in de twee bewuste artikelen, die ik alle moeite genomen heb om te behouden. Doch de Zuidelijke Heeren waren alle, de een sterker dan de andere,

tegen het artikel van den Godsdienst van den Koning. De meeste Noordelijke Heeren waren slechts voor dit artikel in geval dat van den Paus doorging. Op deze wijze zijn er maar vijf stemmen gebleven om beide deze artikelen te behouden en zeventien om ze beide weg te laten. Toen heb ik de deliberatie teruggebragt op het algemeen artikel, in de plaats van hetwelk de beide artikelen zouden gekomen zijn, en daaruit zijn voortgevloeid art. 138 en 139 van de ingesloten redactie.

U.M. zal bemerken, dat er nu geen eene Godsdienst bij name genoemd wordt, en dat alle de artikelen algemeen zijn, en dat de wereldlijke magt in geestelijke zaken behoorlijk en krachtig uitgedrukt is. Volgens het artikel van de Koninklijke Magt omtrent verbonden en verdragen is U.M. volkomen gemagtigd tot het sluiten van een concordaat, en de gronden van hetzelve zijn nu te vinden in dit Hoofdstuk van den Godsdienst. Indien U.M. een mondelinge nadere opgave begeert van dit een en ander ben ik tot Deszelfs dienst. Nu hebben wij morgen de laatste hand te leggen aan den Waterstaat, en ik reken, dat wij uiterlijk Dingsdag gedaan zullen hebben. op de redactie na, welke, nadat zij door U.M. zal goedgekeurd zijn, in de vergadering zal gebragt worden. Het rapport aan U.M. over het geheele werk zal moeten wachten naar het afdoen der redactie, omdat men niet weet welke aanmerkingen U.M. nog zoude kunnen maken.

Ik wensch U.M. geluk met de aanhoudende goede tijdingen van de gezondheid van den Prins en van de vorderingen van de legers.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
25 Juny 1815. Hogendorp.

Ik heb de eer aan U.M. te zenden het derde Hoofdstuk van de Grondwet en ben gereed om U.M. de nodige ophelderingen bij monde te geven, wanneer Dezelve het nodig oordeelen zal.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
29 Juny 1815. Hogendorp.

Wij zijn gisteren gereed gekomen met het werk van de Grondwet. Ik zal U.M. dus een verslag doen van het voorgevallene in de laatste dagen. Het Hoofdstuk van den Waterstaat is vastgesteld op die beginselen, welke reeds in de bestaande Grondwet uitgedrukt en van tijd tot tijd door den Raad van State nader ontwikkeld waren, zoodat nu aan den Koning duidelijk opgedragen is: 1°. het oppertoezigt over alle werken, hetzij dezelve onder de algemeene directie of onder de Staten staan, en 2°. de beslissing en bepaling welke werken al of niet onder de algemeene directie staan. In het Hoofdstuk op de bijvoegselen en veranderingen is ingelast, dat er geen veranderingen zullen gemaakt worden onder een Regentschap en namelijk niet in de successie. De meerderheid van stemmen tot eene verandering vereischt is van twee derden op drie vierden gebragt. Het artikel van uitlegging, interpretatio authentica, is weggebleven, omdat de meerderheid oordeelde, dat alles nu klaar genoeg zoude zijn, en dat het slechts op veranderingen zoude aankomen. Vervolgens zijn eenige algemeene bepalingen voorgeslagen, waarop de Zuidelijke Heeren zeer gesteld waren en zeiden, dat dezelve veel zouden toebrengen om de grondwet aangenaam te maken voor hunne landgenooten. Er werd besloten om geen Capittel van algemeene bepalingen te maken, doch indien er eenige nuttig bevonden werden, dezelve op bekwame plaatsen in te lasschen. In den loop der deliberatie heb ik het oog gehouden om geen nieuwigheid in te voeren, maar slechts hetgeen wezentlijk bestaat in de grondwet uit te drukken Op deze wijze is bij de verzekering van de personen en eigendommen, zie art. 101, nog gevoegd, dat er in geen huis zal mogen worden gevallen, dan op last van die authoriteit, welke door de wet daartoe bevoegd verklaard is, en dat niemand van zijn eigendom zal mogen verstoken worden ten behoeve van den Staat zonder vergoeding zooveel mogelijk vooraf te geven. In het Capittel van openbaar onderwijs is de vrijheid van de drukpers in dezelfde woorden gewaarborgd, die U.M. gebruikt heeft

bij een besluit van de eerste maanden van 1814; bij gelegenheid van de bepaling, dat inboorlingen alleen tot de hoogste ambten bevorderd zullen worden, is bijgevoegd, dat alle onderdanen, en zonder aanzien van geboorte, tot alle ambten bekwaam zullen zijn. Wijders herinner ik mij niets, en met deze bepalingen geloof ik, dat genoegen is gegeven en zal gegeven worden, zonder aan de Koninklijke Magt iets te kort te doen. Eindelijk is eergisteren door den Heer de Coninck voorgesteld, dat er toehoorders zullen toegelaten worden in de vergadering van de tweede Kamer der Staten Generaal, waarop de raadpleging is voortgezet in de geheele zitting van gisteren. Ik heb alle de leden, die gewild hebben, daar omtrent laten spreken, voor en aleer mijn eigen gevoelen te uiten. De Heeren de Thiennes, van Hoevelaken en Mollerus waren er het sterkst tegen, de Heeren Queijsen, Elout en Holvoet het sterkst voor. Ik heb toen de voorgebragte redenen opgenomen, aangewezen waar het eigentlijk op neer kwam, namelijk, dat de een of ander vreemdeling of ingezeten zijne nieuwsgierigheid eens zoude willen voldoen, doch eigentlijk, dat er schrijvers zouden zitten voor de publieke papieren om op te teekenen hetgeen voor of tegen eene wet was ingebragt geworden; dat dit nu reeds geschiedde nadat de wetten vastgesteld en publiek gemaakt waren, dat een welbekend blad zijn werk maakte om de wetten te berispen, dat het beter was voor het Gouvernement, dat de goede redenen van hetzelve vooraf bekend werden, en dat dit niet beter geschieden kon, dan door de voorgeslagene toelating van toehoorders, zoo vrienden als vijanden. Hierop heeft de meerderheid het voorstel goedgekeurd. Ten einde echter U.M. nog uitvoeriger berigt te doen, heb ik door den Secretaris uit zijne aanteekeningen doen toebrengen alle de gronden, welke in het midden gebragt geworden zijn voor de hierboven gemelde onderscheidene nieuwe artikelen.

De Commissie van redactie heeft eene moeielijkheid te kennen gegeven in de benaming van de eerste en tweede Kamer en

men zich derhalve telkens verspreekt. Andere leden bevestigen dit en men wenschte algemeen naar andere benamingen. Ik verzocht de leden zich daarop te bedenken en sloeg des anderen daags voor om het alzoo te stellen: de Staten Generaal zijn verdeeld in twee Kamers, de Kamer des Senaats en de Kamer der Staten. Dit scheen wel te bevallen en ik neem de vrijheid om naar het goedvinden van U.M. daaromtrent te verneemen.

De Commissie van Redactie zal zich heden en morgen bezig houden met al wat er nog te doen is, en ik heb derhalve de volle vergadering uitgesteld tot Maandag; dan hoop ik een begin te kunnen maken met het vaststellen der geredigeerde grondwet en de aanmerkingen van U.M. op de redactie te doen aanneemen; waardoor dan binnen eenige dagen het geheele werk zal afgedaan zijn.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
30 Junij 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer het verdere van de Redactie aan U.M. te zenden op het Hoofdstuk van den Waterstaat na. Omtrent Luxemburg zie ik, dat de Commissie de gedagten van de vergadering niet wel gevat heeft.

's Hage, U.M. getrouwe onderdaan
2 Julij 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer aan U.M. het Hoofdstuk van den Waterstaat te zenden, waarmede nu het geheele werk onder deszelfs oogen gebragt is. Ik zal de eer hebben dezen middag het nadere in persoon en bij monde te melden.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
4 Julij 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer aan U.M. terug te zenden het Duitsch Verbond, welk mij voorkomt nog zeer los te zijn, en waaraan nog veel werk zal te doen vallen. Ik heb ook het groote tractaat van het

Weener Congres gelezen, en hetgeen ons betreft met oplettendheid onderzocht. Ik vind geen reden om niet aan Luxemburg het genot van onze grondwet te verzekeren, behoudens de betrekkingen tot het Duitsch Verbond en het artikel is op dien voet bij de Commissie vastgesteld. Bouillon is gevoegd bij Luxemburg onder dezelfde souvereiniteit en binnen dezelfde grenzen; het behoeft derhalve niet bij name genoemd te worden, zoo als het artikel geextendeerd is. Aan het Nassausch erfregt heb ik bevonden, zoo als U.M. reeds gezegd had, dat niets te doen is.

Na veele discussien over de namen van de twee Kamers heeft men niets beter geweten dan het te laten bij de eerste en tweede Kamer.

Op de zwarigheden aangaande de Majoraten geopperd, heeft de Heer de Thiennes verklaard, dat hij zijn voorstel introk, te meer daar de grondwet er niets strijdigs mede inhield, en er dus altijd door eene wet in zoude kunnen voorzien worden.

Wij zijn genoegzaam gereed gekomen met de drie eerste Hoofdstukken, die de helft van het geheel uitmaken, en de Heer de Coninck heeft mij reeds een concept rapport voorgeleezen, dat mij zeer wel aanstaat.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
9 Julij 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer aan U.M. de geheele redactie te zenden met eenige artikelen slechts geschetst. De Commissie van redactie vergadert morgen om de laatste hand daaraan te leggen, en Donderdag zal het geheele werk denkelijk zijn beslag krijgen.

Inmiddels heeft U.M. nu reeds het geheel onder de oogen, en ik zal de eer hebben morgen ochtend om half tien mijne opwachting te maken.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
11 Julij, om half vijf. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. te melden, dat wij heden in eene zeer lange zitting de laatste hand aan het werk gelegd hebben, zoodat er slechts een enkel punt overgebleven is, waarvan ik bij monde verslag zal doen, en hetwelk dan geredigeerd zal worden zoo als U.M. het goedvindt. Het rapport van den Heer de Coninck is algemeen toegejuicht en zal, geloof ik, den besten indruk op de gemoederen in de Zuidelijke Provincien maken. Het is de beste instructie voor de Presidenten van de Notabelen. Ik neem de vrijheid hier in te sluiten de project Proclamatie, zooals de Heeren de Thiennes en de Coninck dezelve mede goedgekeurd hebben. In de volle Commissie kwam zij niet te pas. Indien U.M. het goedvindt zal ik ze door den Secretaris Meijer tot een oorspronkelijk Hollandsch stuk doen overbrengen. De Heeren van Aerschot en Holvoet vertrekken morgen en zoo de aanneeming al niet den 10 Augustus kan plaats hebben, oordeelen zij, dat het echter den 12de zijn kan Wij hebben den Heer Meijer met het drukken belast, en hij vleijt zich in den loop van deze maand daarmede gereed te komen. Ik beveel hem bij deze gelegenheid in het gunstig aandenken van U.M. als een zeer bekwaam man, die zich alle de leden der Commissie tot vrienden gemaakt heeft, en zooveel werken kan als twee anderen.

Eindelijk verzoek ik van U.M. te mogen verneemen wanneer de Commissie audientie hebben mag om het finaal verslag van hare verrigtingen te doen. Ik hoor, dat wij morgen de eer zullen hebben het middagmaal ten hove te neemen, bij welke gelegenheid tot sparing van tijd voor U.M. de Commissie volvaardig zijn zoude om zich van dezen pligt te kwijten.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
13 Julij 1815. HOGENDORP.

Het is mij bijzonder aangenaam geweest te verneemen het voltooijen van het groote werk, zullende omtrend het eene punt wat nog overblijft UHWG. mondelinge communicatie afwagten. Het bij te voegen rapport kan van het meeste nut zijn,

vermits in hetzelve veel dingen kunnen gezegd worden, die in de Grondwet niet passen en dezelve expliceeren. De concept proclamatie zende hiernevens terug om gehollandst te worden, vertrouwende dat zij alleen maar voor de Zuidelijke Departementen is, daar in de Noordelijke Provintien daardoor eenige aanstoting zoude kunnen veroorzaakt worden. Daar ik heden middag de Commissie ter tafel heb, zoo konde ik voor het diné in eene aparte kamer dezelve ontfangen om het finaal verslag te bekomen, en dezelve voor de genome moeite te bedanken. De tevredenheid over den Secretaris is mij dubbeld aangenaam, daar in den beginne zijne keuze geene algemeene goedkeuring wegdroeg. Het bespoedigen van het drukken en wel in twee talen is nu à l'ordre du jour, en ik ben blijde, dat de aanneeming in Zuid-Nederland van den 10—12 Augustus zal kunnen plaats hebben. De Algemeene Staten Generaal zullen alsdan met het laatst van de maand kunnen vergaderen, hetgeen de finantieele situatie noodzakelijk maakt. Wanneer onze Staten Generaal 2 Augustus vergaderen, kunnen zij in die week de voorhanden bezigheeden afdoen, en het dubbeld tal voor den 8en werdende te zamengeroepen, kan alles hier te gelijk aflopen als in het Zuidelijke gedeelte.

Den 14 Julij 1815. WILLEM.

Ik heb de eer de bewuste proclamatie in de beide talen aan U.M. te zenden. Bij het overlezen van de verzekeringen aan de Roomsche kerk in deze Proclamatie is het mij ingevallen, dat U.M. misschien een tegenstuk tot geruststelling van de Protestantsche kerk zoude kunnen plaatsen in den geleidebrief tot de grondwet aan de dubbelde Staten Generaal.

De Graaf de Thiennes heeft mij zijn stuk over de grondwet voorgelezen en ik heb het uitmuntend gevonden. Hij beschouwde de zaak wederom uit een ander oogpunt en meer als staatsman. Hij zal er mij een afschrift van zenden met verlof om het te laten drukken.

Nu de grondwet gereed is neem ik de vrijheid U.M. te herinneren aan de wetboeken. Ik zoude denken, dat de kortste weg tot de aanneming derzelve zoude zijn twee of drie Belgische Regtsgeleerden bij twee of drie Hollandsche uit de Commissie te benoemen ten einde zich op alles te verstaan, waarna de deliberatien in den Raad van State versterkt door Belgische leden zouden kunnen hervat en met meer spoed geëindigd worden. Dan zouden de Staten Generaal met meer vertrouwen daaraan gaan en de zaak minder ophouden. Ik heb de eer hier in te sluiten de begeerde voordracht tot de Ridderschap; ik heb ze een paar dagen laten liggen uit vrees van aanzienlijke familien te vergeten; indien er mij nog invielen zal ik de vrijheid nemen om ze nader op te geven.

De deliberatien van den Raad van State geloof ik dat vruchtbaarder zullen worden na het toevoegen van nieuwe leden, wanneer de zaken verdeeld worden in twee classen. In de eerste zouden de voornaamste komen, en namentlijk de concept wetten, in de tweede alle andere zaken. Over zaken van de eerste classe zoude de volle Raad een advies uitbrengen en alles blijven op den ouden voet; voor de tweede classe zou de Raad gesplitst worden in drie of vier afdeelingen, ieder met een Commies van Staat voor Secretaris, en U.M. zoude het advies van de afdeeling krijgen, gezien door den Vice-President. Elke afdeeling zoude zooveel mogelijk gelijk werk bekomen. De reden van deze verdeeling is, dat de meeste menschen medespreken over zaken van het minste belang, en dat er eenen kostelijken tijd geheel verspild wordt, zoodat de kundigste leden mismoedig worden onder de deliberatien. Ik durf er bijvoegen, dat het mij ziek maakt. Op de voorgeslagen wijze ben ik verzekerd, dat U.M. beter gediend zal zijn, terwijl op den ouden voet met de zaken van het geheele Rijk en met een grooter aantal leden het in het geheel niet gaan kan.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
15 July 1815. Hogendorp.

Ik houd het voor nuttig, ja voor noodzakelijk, vóór de dubbelde vergadering veertien dagen te Brussel te gaan passeeren. Dienvolgens zal ik mij Vrijdag middag of Saturdag morgen derwaards begeven en proponeere UHWG. morgen nae den Raad bij mij te komen ten einde te behandelen de objecten, waarover dezelve mij nog wenscht te onderhouden. Het expedieeren der projectwetten, welke bij den R. v. S. zijn, recommandeere ik, ten einde ik voor het einde van deeze maand dezelve bekome en op 1 Augustus aan de State Generael kan proponeeren.

18 July 1815. WILLEM.

Ik heb wel ontfangen de door UHWG. mij medegedeelde stukken. Door den Heer Falck zal dezelve reeds vernomen hebben, dat ik hem de project Proclamatie ter hand gesteld heb, alsmede eenige bedenken omtrend het bijvoegen van het verrichte aangaande de samenroeping der Notabelen. Omtrend de consideratien betreffende de Raad van Staten behoude ik mij voor UHWG. nog nader mondeling te onderhouden en zal deszelfs propositien omtrend Edelen en Ridderschappen met menige verzoeken van soortgelijken aart vergelijken en zien wat in deezen het best te doen is. Ik moet nogthans observeeren, dat daar de door UHWG. voorgestelde persoonen voor het grootste gedeelte zig geuit hebben als wenschende tot den Adelstand te behoren, ik niet beoordeelen kan of hun daarmede eenen dienst of ondienst bewesen wordt. Ik had mij gevleid reeds in possessie van de Grondwet en daarbij gevoegd rapport te zijn, ten einde het noodige besluit hieromtrend te kunnen neemen, en vervolgens het drukken zoowel als verdere demarches in tijd zouden kunnen geschieden; doch daar ik tot nu toe niets bekomen heb versoeke ik UHWG. het afschrijven der stukken te willen bespoedigen en mij te doen weeten, wanneer ik op de ontfangst derzelve kan rekenen. Ik hoop, dat UHWG. zoon de marsch nae Bergen goed zal uithouden, en ik veronderstel, dat de marschen niet onbeteekenend zullen zijn voor de jonge lieden, die dezelve zullen

moeten afleggen, en bij de dispositie, die deszelfs zoon bezielen, zullen, zoo als bij zijn Vader, de moreele kragten de physieke kragten sterker maken.

Den 18 July 1815. WILLEM.

Men is druk bezig met de grondwet voor U.M. af te schrijven. Evenzoo wordt het rapport van den Heer de Coninck afgeschreven. De Heer Elout brengt het over tot een oorspronkelijk Hollandsch stuk. De reden waarom die eerst in het Fransch gesteld is, is dat het hier vooral aankwam op de overtuiging van de Zuidelijke inwoners, en dat ik daarom gebruik maakte van de gelegenheid van den besten steller onder de Zuidelijke Heeren. Alles wordt te gelijk voortgezet, en zoo ras als ik maar iets uit handen krijgen kan zal ik het aan U.M. zenden. In den loop van deze maand is de grondwet zeer zeker afgedrukt.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
18 July 1815. HOGENDORP.

Ik heb aanstonds de stukken aangaande de kust van Guinea in den Raad gebragt en de deliberatien zijn zoo verre gevorderd, dat ik hoop het advies morgen conform te kunnen concludeeren. U.M. heeft een Memorie op dit stuk van den Heer van IJzendoorn ontvangen, waaruit veel overgenomen is in de Instructie voor den Gouverneur Generaal. De autheur heeft uit zedigheid de tweede helft der Memorie niet aan U.M. overhandigd; ik heb echter gemeend, dat dit de aandacht van U.M. mede waardig was, en neem de vrijheid om het hier in te sluiten. De Heer van IJzendoorn is onophoudelijk werkzaam en bereid gedurig voor al wat in het vervolg te pas kan komen. Hij heeft een groote verzameling belangrijke stukken, die het wel te wenschen ware, dat hij na zijn dood aan het Departement van Colonien liet. Hij is zijn geheel leven lang nuttig voor den Staat geweest, en hij is wel te beklagen van op zijn ouden dag door zware slagen in zijn fortuin met vrouw en

kinderen van zijn traktement te moeten leven. Ik ben zoo vrijmoedig om hem te noemen onder diegenen, welke thans voor bewezen diensten denkelijk onder de aandacht van U.M. zullen komen. De Heeren de Coninck en Dotranges hebben een toertje naar Amsterdam gemaakt. De eerste zeide mij: wij zullen het te Brussel niet vertellen, maar Amsterdam is de hoofdstad. De tweede zeide mij naderhand: ik heb nu de hoofdstad gezien. Zij hadden een diepen indruk gekregen.

De Heer de Bye heeft mij veel goeds van den Secretaris van de Commissie, Lelyveld, gezegd. De Commissie komt mij voor het verre gebragt te hebben. De Heer de Bye rekent, dat het nu maar uitgewerkt moet worden, en is gereed om daarboven iets nieuws bij de hand to neemen. In de afwachting van een ambt zoude hij voor een nieuw werk met een blooten tytel te bevredigen zijn, en U.M. zal voortaan niet meer bepaald zijn in het getal der buitengewone Staatsraden. Zijn ijver is groot in finantieele zaken, en hij heeft mij meer dan eens aangetoond hoeveel meer er te halen zoude zijn uit de sterke dranken. Het Fransch en Hollandsch systema van belastingen is hem geheel bekend, en U.M. kan best beoordeelen uit zijn gedane werk, wat er verder van hem te wachten is.

Ik ben gedurig bezig met afdoen van zaken in den Raad, en hoop nog deze week aan Uwe Majesteit te zenden al wat voor de Staten Generaal dienen moet. Ik heb aan iemand voor mijzelven gevraagd om een lijst van de oude Hollandsche en Zeeuwsche geslachten, die ten minste ander halve eeuw in de regeering geweest zijn, en neem de vrijheid dezelve hier in te sluiten. Sommige van dezelve zijn uitgestorven, andere vervallen, en sommige familien zijn thans aanzienlijk zonder zoo oud te zijn. Daar het evenwel niet alleen op tegenwoordig aanzien maar ook op oudheid aankomt, kan deze lijst van nut aan U.M. zijn.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
24 July 1815. HOGENDORP.

Ik heb gisteren zware podagra pijnen gehad, doch bevinde mij heden reeds beter. Ik had zooveel voorbereid en aan den gang gebragt in den Raad van State, dat er gisteren en heden nog verscheiden stukken zijn afgedaan. Men is druk bezig aan de groote zaal en mij wordt bij aanhoudendheid verzekerd, dat alles op zijn tijd zal afgedaan zijn. Ik neem de vrijheid U.M. te herinneren aan den eed van de nieuwe leden van de dubbelde vergadering, welke mij toeschijnt te kunnen gedaan worden zoo als voorleden jaar. Indien U.M. in persoon de dubbelde vergadering opent en goedvindt mij bij die gelegenheid iets op te dragen, hoezeer ik dit niet voorzie, verzoek ik het bijtijds te mogen weten. Ik vleije mij aanstaanden Maandag wederom aan den gang te komen.

's Hage, U.M. getrouwe onderdaan
28 July 1815. HOGENDORP.

Ik ben zooveel beter, dat ik denk morgen in den Raad te gaan; ik heb ook dezer dagen t'huis kunnen werken.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
30 July 1815. HOGENDORP.

Ik ben gisteren in den Raad van State geweest, maar ben heden weder vastgeklonken aan mijn stoel. Ik heb evenwel voor alles gezorgd en iedereen gewaarschuwd, zoodat niets behoeft stil te staan. Stukken voor de Staten Generaal heb ik om tien uren nog niet ontfangen; dan mogelijk zijn er later gekomen, waaromtrent de Heer Dassevael een boodschap van mij ontfangen had.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
1 Augustus 1815. HOGENDORP.

UHWG. schrijven van 24, 28 en 30 July zijn mij wel geworden, hebbende uit het laatste met genoegen vernomen, dat de gezondheid weder zooveel beter is om UHWG. toe te laten van t'huis te werken en weder uit te gaan. Heden komen

de Staten Generaal te zamen. Deeze vergadering zal voor het openen der dubbelde dienen gesloten te worden, dan of het in de loop deezer week of eerst Maandag der volgende zal kunnen zijn, kan nog niet vooruit zien, daar eene Wet omtrend de Domein Rescripties diende aan deeze Vergadering nog voorgedragen te worden, weswege UHWG. verzoek, wanneer de concept wet zal bekomen hebben, dezelve terstond aan de Raad van Staten te willen brengen om deszelfs advies zoo spoedig doenlijk daaromtrend te hebben. Omtrend de dubbelde vergadering geeve ik UHWG. in bedenking of niet het best is dezelve te behandelen even als eene ordinaris vergadering, zoodanig dat geobserveert wordt hetgeen voorleden jaar in November geobserveert is en wat eigentlijk iedere reis volgens de Grondwet plaats hebben moet bij iedere zamenberoeping der Staten Generael, wanneer dezelve zig niet op reces geadjourneerd hebben. Ik heb met interest geleezen het tweede gedeelte van de memorie omtrend de Kust van Guinée. Het schijnt, dat de zaken in Vrankrijk nog niet zoo ver gevorderd zijn als wel te wenschen was, dog ik denk dat met bedaardheid zig veel zal doen laten. In de loop van deeze maand zenden wij trouppes om de armée te versterken en bij de hand te hebben, daartegen hoope ik omtrend half Augustus de Coloniale Brigade weder tot andere eindes disponibel te hebben, zoodat in de volgende maand alles tot uitzeilen der expeditien naar Oost en West gereed zij.

Brussel,
1 Augustus 1815. WILLEM.

Op den ontfangst van U.M. missive van gisteren heb ik aan het Departement van Financien doen verneemen naar de concept wet op de Domein-bons, en voor bescheid gekregen, dat dezelve gister avond naar Brussel gezonden was. De opinie van U.M. omtrend de opening van de dubbelde vergadering is zodanig in den aard van de zaak gegrond, dat iedereen het zoo begrijpen

zal. Ik heb er alreeds mijn werk van gemaakt. Indien alle de zaken bij ordinaris vergadering deze week niet afgedaan waren, kan dezelve ook Maandag gesloten worden en des noods eenige dagen later, omdat de dubbele vergadering op zichzelve staat.

Ik verheug mij zeer en wensch U.M. geluk over de schikking omtrent de Coloniale troupen, welke een groot genoegen geven zal.

Daar heerscht een algemeene blijdschap over de gelukkige uitkomst van zaken. Ik heb daar onder anderen een blijk van gezien in de aanspraak van den Gouverneur van Tets aan de Staten van Holland, een stuk, dat wel verdiend publiek te worden en den besten indruk maken zal op de gemoederen.

De pijn begint wederom dragelijk te worden en met goed weder zoude ik schielijk kunnen uitgaan.

's Hage, U.M. getrouwe onderdaan
2 Augustus 1815. Hogendorp.

Ik neem de vrijheid aan U.M. een ontwerp voor te leggen ingevolge van hetgeen ik de eer gehad heb bij monde voor te dragen.

Heden zijn de Staten Generaal vergaderd over de Balije van Utrecht.

Met mijn pijn is het wederom merkelijk beter en met den eersten warmen dag denke ik uit te gaan.

Alle de berigten, die ik tot nog toe gekregen heb, stemmen overeen, dat de herziene grondwet veel genoegen geeft. Ik heb gewacht om ze in de Staatscourant te plaatsen totdat het te Brussel onder het oog van U M. geschied was.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
3 Augustus 1815. Hogendorp.

De zaak der Domeinbons is heden bij de St. Gl. Comm[l] gemaakt. U.M.'s voorstel omtrent de Duitsche Orde heb ik tegen een declinatoir rapport met 17 tegen 13 stemmen gehandhaafd.

De concept wet op de questien omtrent het Successie Regt schijnt ook in deze ordinaris vergadering best afgedaan te zullen worden. U.M. kan vrijelijk eenige dagen later sluiten. De Heer Alberda verzoekt voor de Groninger vrijwilligers te paard een gewenschte order om naar het leger te trekken.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
4 Aug. 1815. HOGENDORP.

Ik heb gisteren van den Heer Röell vernomen, dat de vergadering zich constitueeren zal onder mijn voorloopig presidie, terwijl ik tot nog toe verstaan had, dat dit geschieden zoude onder den eerstbenoemden Heer op de lijst der leden. Ik zal niettemin trachten het voorstel van U.M. op eene deftige wijze te beantwoorden.

Nu zal ik de voordragt van de nominatie moeten doen, en daar alles verrigt wordt op dezelfde wijze als bij eene gewone vergadering, zoo kan ik niet nalaten ook de nominatie alzoo voor te dragen. Bij de eerste vergadering zijn er de Heeren van Gelderland, Holland en Zeeland op gebragt, bij de tweede de Heeren van Holland, Zeeland en Utrecht, en ik zal nu de Heeren van Zeeland, Utrecht en Friesland voordragen. De Heer Bentinck van Buckhorst zeide mij eens, dat ik op geen diners van het hof moest komen, dat ik daar niet tegen kon. Mijn hart heeft mij niet toegelaten om mij te verschoonen op de verjaardag van de Prinses Moeder, en ik heb er zware pijnen opgedaan in de linkerelleboog en de regterhand, doch hope dezelve te verbijten bij de plechtigheid.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
8 Augustus 1815. HOGENDORP.

Mijne beide handen gezwollen zijnde kan ik mij in het geheel niet kleeden en zal morgen de eer niet kunnen hebben om den Raad van gratie bij te woonen.

Ik heb den Heer Mulder van de Kaap bij mij gehad, een verstandig man, die vooruitgezonden was naar de Kaap toen

de Heer de Mist als Commissaris Generaal derwaarts ging. Hij heeft mij verhaald, dat die Colonie dagelijks en spoedig in bloei toeneemt, dat de in- en uitgaande regten 300.000 Rijksdaalders 's jaars opbrengen, en dat de belastingen in het algemeen staan gebragt te worden op 3.000.000 Rijksd.; de gebouwen en landerijen zijn sedert 10 jaren 40 à 50 pct. gerezen, dit alles is de vrucht van een beter bestuur, hetwelk hij zeide niet noodig te hebben om mij uit te leggen, alzoo het slechts de uitvoering was van mijn bekende ontwerpen.

Ik neem de vrijheid dit verslag aan U.M. te doen, omdat er proefondervindelijk uit blijkt, waartoe kolonien kunnen gebragt worden door middel van zulke beginselen van bestuur. U.M. heeft deze beginselen aangenomen voor onze bezittingen in de drie Waerelddeelen en het is niet uit te rekenen welke de heilzame gevolgen daarvan zijn kunnen over eenige jaren, onmiddelijk voor 's Lands kas, en middelijk door de algemeene welvaart beide in de Kolonien en in het moederland.

Ik heb die beginselen sedert jaren voorgestaan en heb het nut van dezelve willen tastbaar maken door eene groote onderneming aan de Kaap, waarin ik anderhalve ton gestoken heb. De landerijen waren mij zoo niet aangewezen, of zij werden mij wederom afgenomen, en mijne kolonisten en goederen konden bij hunne aankomst nergens geplaatst worden, zoodat ik slechts f 40,000. - daaruit haalde en sedert 12 jaren een verlies draag van f 110,000.— kapitaal en de interessen daarboven Ik heb toen vier jaren op Adrichem geleefd van economie, en toen ik hier gekomen ben voor de opvoeding van mijne zonen, heb ik dat schoone huis uit gebrek aan koopers en huurders moeten sloopen. Nu wilden de Engelschen mij de landerijen teruggeven, doch daarmede blijven alle de andere verliezen dezelfde. Ik weet wel, dat eene schade, onder vroegere Gouvernementen geleden, niet wordt vergoed door dit Gouvernement, en daarom heb ik tot heden toe niets aan deze zaak gedaan. Maar ik vleije mij, dat groote diensten aan het Land bewezen

niet zonder belooning blijven, en van dien aard geloof ik, dat mijne diensten in Coloniale zaken zijn Het zal binnen kort blijken welke onmetelijke Domeinen in de Oost aan het Land toevallen; uit zulke domeinen heeft de Generaal Daendels eene belooning ontvangen, die hem tot een rijk man gemaakt heeft, en hij genoot zware traktementen en waagde niets van het zijne, terwijl ik zonder ambten en traktement was en een groot kapitaal daaraan waagde. U.M. vergeve mij dat ik bij deze gelegenheid voorloopig daarop uitgeweid heb.

'a Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
11 Augustus 1815. HOGENDORP.

De Heer Mollerus heeft mij gisteren berigt, dat U.M. naar het advies op de West Indische reglementen verlangt. Daarop kwam ook de Heer Elout binnen, in wiens handen zij gesteld zijn. Ik had mij juist daarmede bezig gehouden en betuigde aan die Heeren, dat ik de stukken gesteld vond in een goeden zin. De magt van den Gouverneur, van het Hof van Politie, van het Hof van Justitie, de financien, de belastingen, de handel en scheepvaart zijn naar de echte beginselen behandeld. De reglementen van de drie wacrelddeelen komen nu overeen en rusten op dezelfde gronden, gewijzigd naar de omstandigheden. De eenigste bedenking van gewigt, die ik op deze West Indische reglementen heb, is, dat zij wat volumineus zijn en dat er wat vele zaken van inwendig bestuur op den voet van 1795 hersteld worden, zonder uit te drukken wat de voet geweest is Deze zwarigheid kan echter uit den weg geruimd worden, door eene meerdere ruimte te geven aan een der laatste artikelen van de Instructien der Gouverneurs. Bij dat artikel wordt hun de vrijheid gelaten om van de Instructie af te wijken mits reden gevende, en men zoude kunnen daarbij voegen, dat zij geen veranderingen zullen maken in hetgeen zij in werking vinden, dan met overleg, met voorzigtigheid en binnen een behoorlijken tijd, ja zelfs, dat zij bij voorkomende zwarigheden

berigt daarvan doen mogen aan het Departement van Kolonien. Verdere aanmerkingen op punten van minder belang, doch allen in den geest van de stukken, zouden er mogelijk kunnen gemaakt worden. Er zijn drie gebroeders Jutting als kooplieden op Curaçao gevestigd, waarvan er een is overgekomen en verhaalt, dat er veel vaart is met de Haïters van St. Domingo en met de insurgenten van de Spaansche bezittingen. Het concept reglement zegt, dat de schepen van alle natien in de haven van Curaçao ontvangen en wel behandeld zullen worden. In een reglement komt er niet meer te pas, maar ik geloof, dat de Gouverneur particuliere instructien behoeven zal, houdende of hij al dan niet de Haïters en Spaansche insurgenten als natien toelaten mag. Ik heb er al met den Heer van Nagell over gesproken, en die zoude niet gaarne aanleiding tot klachten aan Frankrijk geven. Het zoude belangrijk zijn te weten hoe de Engelschen dit een en ander behandeld hebben. Ik heb gemeend U.M. zooveel van te moeten melden, als een zaak van belang en der aandacht waardig.

Van St. Martin staat veel in de reglementen als half Fransch en half Nederlandsch. Dat Fransche gedeelte brengt oneindig meer op dan het Hollandsche met St. Eustatius en Saba zamen genomen. Wij hebben het uit handen van de Engelschen te wagten, en zouden het volgens het tractaat van Parijs moeten overgeven. Doch het is onzeker of dat tractaat in wezen blijven zal, en inmiddels zoude het misschien voorzigtig zijn niet veel van de zaak te spreken, bij de tegenwoordige handelingen te Parijs daarop te letten, en, kwam er een reclame, te verklaren dat men gereed is daaraan te voldoen.

De pijnlijkheid in mijne handen begint te bedaren, maar ik heb er nog niet het minste gebruik aan.

U.M. getrouwe onderdaan

Op last van den Heer G.K. van Hogendorp

GRAND.

's Gravenhage,
14 Aug. 1815.

Nu de zaken zoover gevorderd zijn, neem ik de vrijheid mijne gedachten wederom eerbiedigli̇jk aan U.M. voor te dragen.

De Belgische geestelijkheid heeft zich onteerd voor het oog van geheel Europa met zich te verzetten tegen de godsdienstige verdraagzaamheid, en op dien grondslag het oproer te prediken tegen U.M. Geen mensch kan haar een meerder en duurzamer nadeel toebrengen, dan zij zichzelven gedaan heeft. Het is zelfs een zeer gunstige omstandigheid voor U.M. dat dit geschied is op aansporing van Fransche bisschoppen, en vooral van diegeen, die in zijne stad omgang met zoovele Franschen en met den Koning van Frankrijk gehad heeft. Men zal nu en in het vervolg als oorzaak van dit oproer gedurig kunnen aanwijzen een Franschen geest en Fransche geheime oogmerken. Bij de Mogendheden van Europa schijnt deze voordragt een goeden indruk te moeten maken, opdat zij U.M. van deze bisschoppen helpen verlossen, door welke zij mede grovelijk beleedigd zijn, en met welke U.M. geen geruste regeering kan verwachten.

Eene actie in te stellen tegen den bisschop van Gend door den Procureur Generaal komt mij volstrekt noodzakelijk voor. Hij heeft U.M. in het hart aangetast, hij heeft eene zuiver burgerlijke misdaad begaan, en als hij niet gestraft wierd, zou de Koninklijke waardigheid aan hem onderworpen blijven. Zijne eerste misdaad is, dat hij de godsdienstige verdraagzaamheid tegenwerkt, eene verdraagzaamheid sedert lang gevestigd in de Oostenrijksche Monarchie, en door U.M. voor dit Rijk aangenomen. Deze eerste misdaad wordt regt groot en verkrijgt alle mogelijke qualificatie door de middelen, die de bisschop aangewend heeft om zijne talrijke gemeente te verleiden en tot onbehoorlijke daden aan te zetten, vermengende het leerstellige van zijne kerk met een bloote staatkundige maatregel, waarmede het niets te doen heeft. Dan hoe groot ook deze misdaad, veel grooter nog is de tweede, dat de bisschop zich verzet tegen het toelaten van alle gezindheden tot alle ambten. Dit artikel is uitdrukkelijk bedongen door alle de

Mogendheden bij het Tractaat van Weenen, het is een van de voorwaarden van de vereeniging met Belgien, van de oprigting van het Koningrijk der Nederlanden en van de Souvereiniteit in het Huis en den Persoon van U.M. In dit artikel, dat niets ter wereld met de leer te doen heeft, tast de bisschop de wetten van den Staat, het bestaan van het Koninklijk Huis en het publieke regt van Europa aan. Het is hem niet genoeg zijne meening daaromtrent te zeggen en te verspreiden, maar hij stookt de notabelen van zijne uitgebreide gemeente op, ten einde datgene niet te doen, hetwelk door de Mogendheden ingesteld en door U.M. aangenomen is. Hij gebruikt daarbij' een kwade trouw, die belagchelijk zoude zijn, indien hij niet verfoeijelijk ware. Hij geeft namelijk voor, dat het artikel eene toelating van alle protestanten bedoelt, terwijl het artikel integendeel eene toelating van alle roomschen en namelijk van de Belgische roomschen bedoelt. Op dezen verdraaiden grondslag voortredeneerende zegt hij, dat men geen onroomschen zelfs tot de minste ambten toelaten mag, omdat zij altijd eenigen invloed hebben zullen, en dat die invloed nadeelig voor de roomsche kerk zijn zal. Is dit nu waar van de minste ambtenaren, hoeveel meer van de hoogere, nog meer van de hoogste, en oneindig meer van den Koning. De bisschop grijpt dus naar de Kroon van U.M. Zulke misdaden dienen bij de geboorte in een klaar daglicht gesteld, vervolgd en naar de wetten gestraft te worden, vooral in eenen Franschman.

Nu de grondwet aangenomen is en ingevoerd zal worden, hoe men dan ook de stemmen telle en de afwezigen berekene, zoo kan men het tafereel vrijelijk onder de oogen van het publiek leggen en besluiten, dat de meerderheid voor de grondwet is. Indien de weigeringen de godsdienstige verdraagzaamheid voor reden van afstemming gegeven hebben of in zooverre zij dit gedaan hebben, kan men beweeren, dat ook zij de grondwet aannemen vermits zij zich alleenlijk tegen een punt verzetten, waaromtrent zij noch bevoegd, noch geroepen waren om te stem-

men. Bij de invoering heeft U.M. aanstonds de gelegenheid om de goede Provintien te bevestigen en de kwade tot inkeer te brengen. Volgens het eerste van de additioneele artikelen kan U.M. den invoer min of meer bespoedigen naar de omstandigheden. De omstandigheid van een gereede medewerking geeft de natuurlijkste aanleiding om in de goede Provintien aanstonds provintiale Staten en Ridderschappen in te stellen, om er leden te benoemen tot de beide Kamers der Staten Generaal en tot den Raad van State, in een woord om er al het onaangename van een provisoire regeering te doen ophouden en het genot van eene bestendige regeering te verzekeren. Het is ligt te voorzien met welk eenen spijt en met wat nijdige oogen de kwade provintien dit zullen aanzien, wanneer U.M. met opzigt tot dezelve zich slechts stil houdt en alles op den ouden voet laat. Zij zullen weldra met klachten voor den dag komen en dan juist is U.M. aan het langste eind en kan antwoorden, dat Dezelve niet wist, dat zij naar de grondwet verlangden, maar dat de notabelen, die de grondwet afgestemd hebben, slechts inkeer hebben te kennen te geven bij schriftelijke verklaring, en dat de zaak dan ook in die Provintien voortgang hebben kan. Zulke schriftelijke verklaringen kunnen vervolgens in de archieven gelegd worden bij de stemregisters, en dan zou het mij niet verwonderen, dat over eenigen tijd de Grondwet eenpariglijk aangenomen was. Deze wijze van doen is nog voor vele schaduwen vatbaar en men zoude in sommige provintien eenige leden voor de Staten Generaal kunnen benoemen en meer of min plaatsen open laten.

Ik heb gemeend deze gedachten, zoo als zij bij mij rijp geworden zijn, onder het oog van U.M. te moeten brengen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
19 Aug. 1815. HOGENDORP.

Het kabinetschrijven van U.M. omtrent de werkzaamheden van den Raad van State is commissoriaal gemaakt met de Heeren Mollerus, v. d. Duyn, van Gennep en mij. Het rapport

op de stedelijke reglementen is gisteren uitgebragt; er is twee uren over gedelibereerd; de deliberatien zijn heden voortgezet, zodat het advies nu niet lang zal uitblijven. Ik hoop morgen mijn eerste uitgang te doen in den Kabinets Raad. Gisteren heb ik gebruik gemaakt van den koerier voor een brief waarvan ik de eer heb kopy hier in te sluiten. De Observateur van Brussel, waarvan ik gisteren wederom twee blaadjes bekomen heb, blijft de grondwet prijzen en verdedigen, doch smaalt gedurig op de wijze van aanneming. Hij kondigt aan en hekelt zeer scherp eene Memorie door het Vicariaat van Gend te Weenen ingediend voorleden maand October. In dat stuk schijnt de geestelijkheid haren geheelen geest uitgesproken te hebben. Volgens den Heer Willem Fagel is de publieke geest in Engeland zeer sterk voor de vermindering van magt in Frankrijk.

's Hage, U.M. getrouwe onderdaan
22 Augustus 1815. HOGENDORP.

Nadat ik door de verschijning van eenen dag aan het Hof twaalf zittingen van den Raad van State en van de Staten Generaal en drie Kabinets-Raden verzuimd heb, ben ik wel verzekerd, dat het de goedkeuring van U.M. wegdragen zal, dat ik mij heden t' huis houde. De vurigste wenschen voor het welzijn van U.M. zal ik inmiddels dezen geheelen dag in mijn hart omdragen. Ik wensch inzonderheid, dat de reize van U.M. voorspoedig moge zijn zo als wat Dezelve tegenwoordig onderneemt, en dat mijn voorgevoel moge bevestigd worden, dat U.M. de heilrijkste uitkomsten t' huis brengen zal.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
24 Augustus 1815. HOGENDORP.
(De verjaardag des Konings.)

Er zijn Vrijdag en heden vele zaken bij den Raad van State afgedaan of genoegzaam afgedaan, waaromtrent U.M. de adviesen in den loop van deze week ontfangen zal. Wij hebben ook al

gebesoigneerd over de wijze van delibereeren in een talrijker vergadering.

Hier is alles overal even stil. Ik heb het geluk gehad van den Prins van Oranje te zien, die mij voorkomt levendig en opgeruimd te zijn, doch zelf overtuigd, dat er rust noodig is om zijn wond te heelen.

Ik heb reeds met eenige lieden gesproken, die op de twee bewuste lijsten staan, en kan U.M. voorloopig verzekeren, dat Dezelve veel genoegen geven zal. Aanstaande week hoop ik een volledig verslag te kunnen doen.

Ik heb aan den Heer Falck een brief van den Heer 's Jacob gegeven, die ik mij vleije, dat U.M. wel eens zal willen inzien. Ik houde mij verzekerd, dat hij van groot nut zoude zijn in de Staten Generaal, als een man, die wel denkt en wel spreekt.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
28 Augustus 1815. HOGENDORP.

Hier is alles volkomen stil

De Raad van State is deze week viermaal vergaderd geweest en er zijn vele zaken afgedaan, onder anderen de reglementen voor de West-Indien.

Dat ik verder niets aan U.M. te melden heb, is dunkt mij de beste tijding.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
2 September 1815. HOGENDORP.

Ik had aangenomen om deze week een finaal verslag aan U.M. te doen omtrent den Adel, en dat het de laatste dag van de week geworden is komt van de moeyelijkheid om zooveel menschen te spreeken Op de lijst n°. 1 vindt U.M. dezulken, die er schriftelijk om verzocht hebben, en op de lijst n°. 2 degene, van welke ik de mondelinge verzekering heb, dat zij het met dankbaarheid zullen aannemen. In beide lijsten heb ik niet slechts op de aanzienlijke namen maar ook op de personen

gezien, en zoowel uit personele kennis als ingewonnen berigten, geloof ik, dat U.M. met dezelve kan voor den dag komen. Uit n⁰ 1 kan U.M. gewaarworden, hoe onderscheiden die verzoeken luiden: begrepen, ingelijfd, toegelaten, erkend, enz. De Raad van Adel maakt ook een fijn onderscheid tusschen verheffen, inlijven, erkennen. U.M. heeft bij de herstelling van den Adelstand voorleden jaar allen en een iegelijk met dezelfde woorden geadmitteerd en benoemd, en daarom heb ik in het concept besluit de uitdrukking gebruikt van opnemen en benoemen, en alle de bewijzen uitdrukkelijk in haar geheel gelaten. Ik heb alle de verdere woorden van het concept besluit evenzeer gewikt en gewogen, en denk, dat zij nu het meest genoegen zullen geven, en daarmede het oogmerk van U.M. het best bereikt worden. Op de lijst n⁰. 1 staan vier Cliffordeu, omdat zij allen gerequestreerd hebben, doch zoo dit getal U.M. te groot voorkwam zouden de twee eersten nu en de twee laatsten bij eene andere gelegenheid kunnen benoemd worden. Van der Feltz, n⁰. 9, is mij door den Gouverneur Hofstede genoemd als een man, wiens voorouders sedert twee honderd jaren hooge militaire ambten bekleed hebben en wien hij gaarne in de Ridderschap had. De tweede lijst begint met J. van de Poll, oudste van drie broederen, en de Heer Hope heeft mij dringend aangesproken ten voordeele ook van den tweeden, Willem, die nu uit Zweden t'huis komt. De Heer Dedel, n⁰. 3, vindt zich ongemeen vereerd, doch wil volstrekt, dat deze gunst eerst op zijn ouderen broeder te Koppenhagen valle. Ik heb niet van mij kunnen verkrijgen hem daarom van de lijst te laten, vermits U.M. zijn broeder altijd daarop brengen kan. De Heer Röell, n⁰. 9, is van Duitschen Adel, drie eeuwen oud. Er zijn vier broeders Blois van Treslong, waarvan ik de namen hierbij voeg. De jongste van dezelve alleen heeft kinderen en is zeer op de zaak gesteld. De derde broeder, n⁰. 19 van de lijst, is zwager van den President van Maanen, door wien ik aan zijn kennis gekomen ben, en aan wien ik de eerste opening gegeven heb. U.M. zal bemer-

ken, dat ik zooveel mogelijk vermijd heb om meer dan een van dezelfde naam op te geven. Nu dezen zullen benoemd worden, verwacht ik, dat er wel broeders en neven met denzelfden wensch zullen optreden, en U.M. is iedere dag vrij om die te vervullen.

Onder alle deze begerenden heb ik evenwel een enkel weigerige ontmoet. De Heer van der Hoop vindt zijne familie te jong. De Heer Pompe, ontvanger te Dort, schoon verzekerende van ouden Adel te zijn, vindt geene verdienste in zijn eigen persoon, en wenscht, dat zijn zoon zich zulk een gunst moge waardig maken door personele verdiensten. De Heer Falck zal deze gunst gaarne aannemen als een blijk van genoegen over zijne diensten, na verloop van eenige jaren. Ik houde mij verzekerd, dat ik niemand in het oog van U.M. benadeele, met bewijzen over zijne zedigheid over te brengen.

Een jaar geleden heeft de Heer van Schinne mij zijn wensch te kennen gegeven om in de Ridderschap te komen. Hij is niets geworden en ik zoude denken, dat hij bij deze gelegenheid wel mocht in aanmerking komen, als een gegoed man en van goede familie. Ik wenschte wel, dat ik den Heer van Alphen had kunnen spreken. Hij is van eene zeer oude familie; hij heeft zich zeer verdiend gemaakt door het bewuste plan van Java's onafhankelijkheid, en ik heb verscheidene uitmuntende memorien van hem gelezen, die hem naar mijn oordeel zeer geschikt maken voor den Raad van Koophandel en Colonien, daar hij zeer naar verlangt. Inmiddels zoude deze onderscheiding zijne moed gaande houden.

Indien nu deze lijst, getrokken uit de twee lijsten, die U.M. goedgekeurd had, nog eenige namen mist, die er op zouden kunnen staan, zoo kan U.M. hier niettemin mede voortgaan, alzoo dezelve altijd nieuwe besluiten op dit kan laten volgen.

Ik heb aan mijn neef van Hogendorp zijn graaflijke titel gegeven en kan bij deze gelegenheid aan U.M. berigten, dat alle de Hogendorpen graven zijn, behalve mijn boeder Willem

en ik. Bij het rekwest van mijn neef, thans in handen van den Raad van Adel, wordt slechts in de tweede plaats uit het Graaflijk Diploma geredeneerd, en in de eerste plaats uit onzen bewezen adel sederd vijf eeuwen en eene filiatie van vierde half eeuw.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
9 Sept. 1815. HOGENDORP.

Wij hebben zoo veele zaken bij den Raad van Staten afgedaan als mogelijk was, en daar de meeste heden of morgen vertrekken, hebben wij de laatste zitting gehad, totdat de huldiging zal over zijn.

Ik heb den Heer Keijzer van de Rekenkamer in den eed genomen. Ik heb hem zeer verblijd gevonden over zijne aanstelling en hij schijnt een hupsch en cordaat man te zijn, maar zeer hardhoorig.

Ik nam de vrijheid U.M. in overweging te geven of de vergadering te Brussel niet zeer geschikt zoude zijn om de voordragt van de civiele orde te doen. De Zuidelijke Heeren zijn er ongemeen op gesteld; zij zullen het aanzien als een pluimpje en deze eerste voordragt zal denkelijk met groote toejuiching aangenomen worden.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
12 September 1815. HOGENDORP.

Ik heb een bezoek van den ouden Heer van der Mandele van Delft gehad, dien ik in de benaauwdste tijden van 1787 als een verstandig en standvastig voorstander van het Huis van Oranje gekend heb; die in 1795 geremoveerd is als hoofdgaarder van de beschreven middelen, na eene dertigjarige waarneming van dit ambt, en daarin opgevolgd is door een slechtaard, welke nog een pensioen geniet van vijftienhonderd gulden. De brave oude man vraagt niets voor zich zelve, maar solliciteert thans een dergelijke post voor zijn zoon, Notaris te Delft, veertig jaren oud en vader van verscheidene kinderen. De Heer Wichers heeft hem toegezegd, dat zijn zoon op de voordragt

zoude komen, en ik neem de vrijheid een goed woord bij U.M. te doen om hem aan te stellen. Professor Kemper heeft mij een jongeling gezonden, die uitmuntend gestudeerd heeft en publiek gepromoveerd is te Groningen. Zijn naam is Steinmetz, zijn vader is in Spanje gesneuveld als majoor, en zijn grootvader was Professor te Groningen in de Oostersche talen. Ik heb bevonden, dat hij Fransch en Hoogduitsch even gemakkelijk spreekt als Hollandsch en dat zijn manieren zacht en innemend zijn. Hij heeft de Oostersche talen gestudeerd en zoude gaarne met den Heer Changuion naar Constantinopel gaan. U.M. weet hoe gaarne ik belovende jongelingen aan den gang help. Ik heb dezen derhalve bekend gemaakt met den Heer Changuion, aan wien hij wel heeft aangestaan. De Franschen hebben eene instelling om jongelieden op te brengen voor de Consulaten van de Levant, onder den naam van *jeunes de langues*, en ik geloof, dat voor ons, die een geheel rijk in Azie bezitten, zulk een instelling hoogst nuttig zoude zijn. Inmiddels heeft U.M. hier *jeune de langue tout fait.*

Het nabij zijnde vertrek van den Heer Elout en de Commissie van den Heer van Gennep voor een geruimen tijd, zullen den Raad van State van twee sterke arbeiders berooven, terwijl er denkelijk niet veel kans is, dat de Heer Appelius daarin terug zal keeren. Ik neem derhalve de vrijheid aan U.M. in overweging te geven of wij niet een goed regtsgeleerde zouden noodig hebben. Ik heb den Heer 's Jacob eens in vertrouwen onderhouden over het Secretariaat en hij heeft het eenige dagen in overweging genomen. De Heer Falck zal U.M. wel medegedeeld hebben, wat ik hem te voren op dit stuk gemeld heb.

Men wil mij verzekeren, dat de bisschop van Gent een nieuw Mandement uitgevaardigd heeft tegen den eed op de Grondwet; is dit waar zoo twijfel ik geenszins, dat deze geheele zaak een Fransch stukje is, en ik zou denken, dat het niet alleen op dien voet aan de Groote Mogendheden zoude kunnen voorgedragen worden, maar dat alle de energie van het Gouverne-

ment tegen dezen man te gebruiken is. Mijn zoon Karel schrijft mij uit Quesnoy, dat verscheide ingezetenen van die plaats er voor uitkomen liever Nederlandsch te willen worden, dan langer Fransch te blijven. Dit is geen vrucht van intrigues.

'8 Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
15 September 1815. HOGENDORP.

De meerdere tijd, die ik thans aan mijzelve heb, bezorgt mij de gelegenheid tot nadenken, en ik heb eenige denkbeelden verzameld, die ik de vrijheid neem U.M. aan te bieden. Ik heb mij in geen bijzonderheden ingelaten, opdat het tafereel des te beter in zijn geheel zoude kunnen aanschouwd worden. Het spreekt echter van zelf, dat ik altijd gereed ben ook de bijzonderheden op te geven

Met hoeveel leedwezen ik t'huis gebleven ben en het gezigt van de luisterrijke inhuldiging missen moet, verblijde ik mij echter in gedachten over dezen gelukkigen keer van zaken voor het Vaderland en het Huis van Oranje, en wensch U.M. hartelijk geluk met dit toppunt van magt en roem, waarvan drie jaren geleden geen mensch zoude gedroomd hebben.

Mij wordt verzekerd, dat U.M. mijnen aanstaanden schoonzoon reeds in den Hoogen Raad van Adel zoude geplaatst hebben. Is deze tijding waar, zoo haast ik mij U.M. voor deze nieuwe gunst mijn opregten dank te betuigen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
18 Sept. 1815. HOGENDORP.

Ik heb U.M. pas gisteren bedankt voor de bevordering van mijn aanstaanden schoonzoon, en heden lees ik in de Staats Courant nieuwe gunstbewijzen voor mijzelven, de tytels van Graaf en Staats Minister. U.M. kan ten minste verzekerd zijn, dat dezelve aan geen ondankbare besteed worden, en heb ik alles durven wagen toen ik niets was, blijf ik thans, daar U.M. mij zoo hoog gesteld heeft, aan Deszelfs Persoon en Huis even opregtelijk en hartgrondig toegedaan.

Over de gunsten, welke U.M. dezer dagen uitgedeeld heeft, heb ik ook met een bijzonder genoegen opgemerkt, dat de oude Heer Boers in de Eerste Kamer geplaatst is. Deze plaats valt in de termen van de Grondwet, als zijnde een eerste aanstelling voor zooveel tijd, als de Heer Boers nog te dienen had. De aanstelling daartoe zoude zekerlijk een groot genoegen geven aan den Heer Heeneman, die zich in den opstand zoowel gekweten heeft, en wien U.M. voorleden jaar in de Staten van Holland heeft gebragt.

U.M. besluit omtrent ministerieele Departementen zal wel eenige verandering brengen in het verzenden van de rekwesten, doch meen ik wel te doen met op den ouden voet daarmede voort te gaan, totdat ik nadere bevelen van U.M. ontvang.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
20 Sept. 1815. HOGENDORP.

Ik bevinde mij in staat om U.M. een voordragt te doen tot het Secretariaat van den Raad van State in de persoon van den Heer T. B. 's Jacob, omtrent wien ik U.M. eenige dagen geleden geschreeven had, dat hij het in bedenking had genomen. Ik heb alle reden om te denken, dat hij U.M. voldoen zal, in zooverre men zoo iets vooruit kan zeggen. Nu blijft mijn eerbiedig en dringend verzoek, dat U.M. de goedheid hebbe zijn traktement gelijk te stellen met het traktement van de leden van den Raad.

Hier is alles stil en verheugd met den goeden uitslag van de inhuldiging, waarvan ik zeer aangename berigten ontvangen heb uit den mond van den Heer Changuion. Ik heb de aanspraak van de Geestelijkheid van Ste Gudule gelezen, en verblijde mij zeer over den gebeterden toon. Zoo wordt aanvankelijk het woord bewaarheid, dat mij uit Braband geschreven was en dat ik U.M. mededeelde: rechtvaerdigheid en standvastigheid zullen alle hinderpalen overkomen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
26 Sept. 1815. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid een brief van den Heer van Toulon onder het oog te brengen van U.M. voor Wie dezelve eigentlijk ingerigt schijnt, en Die dezelve ook beter verstaan zal dan ik, omdat ik met de laatste werkzaamheden van den schrijver onbekend ben. Ik gis, dat de brief van dien Heer is, die in het Hof van Cassatie te Parijs gezeten heeft, en dus niet van dengeen, die aan U.M. was opgegeven als kunnende in aanmerking komen voor het Secretariaat van den Raad van State.

Nog neem ik de vrijheid om een brief van den Heer C. Vollenhoven van Amsterdam in te sluiten, ofschoon er geen de minste haast bij is, doch U.M. aandacht waardig, zoo voor de zaak als voor de persoon. De brief handelt over de noodzakelijkheid om de toenemende armoede voor te komen. Wij hebben veel volk, veel nijverheid, gebrek aan handen, evenwel veel armoede. De aangewende middelen om de armen op te beuren strekken veelal tot vermeerdering van hun getal. De Staat verliest veel van zijn kracht en in de talrijke armen is de grondslag aanwezig tot eene groote vermeerdering van de krachten van den Staat. Een goed bestuur kan alleen de verloren gaande krachten tot nuttige einden herwinnen, en dit bestuur dient gegrond te zijn op een voorafgaand onderzoek van de kwalen en hare oorzaken. Op dezen voet ben ik reeds lang werkzaam geweest en ik heb nu niet alleen aan den Heer Vollenhoven geantwoord, maar hem ook verzogt om eens over te komen, ten einde over de zaak te spreken, omdat hij mij toeschijnt een nuttig werktuig in het bestuur over deze zaak te kunnen worden.

Zoo sterk als de Raad van State nu geworden is kunnen wij niet meer in de gewone kamer vergaderen; zoodat ik de vrijheid neem U.M. te verzoeken om de antichambre van de Treveskamer, waar de Staten Generaal voorleden winter zaten, en welke ik dan daartoe zoude in gereedheid brengen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
28 September 1815. Hogendorp.

De Heer Dassevael heeft mij kennis gegeven van het besluit van U.M. houdende, dat hij den 1sten October in functie moet treden als Secretaris van de Rekenkamer, waarop ik gemeend heb aan het verlangen van U.M. te voldoen met hem in den eed te nemen. De Heer Exrik heeft reeds den eed gedaan als Secretaris in handen van U.M., en daar deze eed dezelfde is als die van de leden, zoo heb ik hem verklaard, dat ik niet de minste zwarigheid zag, dat hij maandag zitting nam als lid.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
29 September 1815. Hogendorp.

Ik heb nu alle de besluiten van U.M. mij aangaande bekomen en betuige mijn hartelijken dank voor alle de bewezen gunsten, doch bij uitnemendheid voor de vleijende wijze, op welke U.M. het jaar 1813 gedenkt. Zulke uitdrukkingen in den mond van mijn Koning hebben een onschatbare waarde.

Ik verzoek U.M. om verlof van het besluit tot benoeming van de Staats-Raden in de courant te doen plaatsen, alzoo het publiek slechts weet, welke gewone en buitengewone leden den eed gedaan hebben, en de andere leden niet kent, waaruit verkeerde begrijpen ontstaan. Zoo ben ik bij monde en bij brieven gevraagd, of ik nog Vice-President van den Raad ben.

Nu de civiele Orde ingesteld is, neem ik de vrijheid U.M. te herinneren aan sommige personen, die zich in 1813 uitmuntend gedragen hebben, doch geen militaire orde konden bekomen, zooals hier de Heeren Bichon Visch Jr. en Directeur Ampt, in Rotterdam 's Jacob en andere meer, die ik in mijn rapport van dien tijd aan U.M. genoemd heb.

De burgerij van den Haag verneemt met groot genoegen de aanstaande terugkomst van het Hof, en dat er wat meer levendigheid de plaats zal innemen van de tegenwoordige stilte. Eenige van degenen, die U.M. in den Adelstand gebragt heeft, hebben mij reeds hunne vreugd te kennen gegeven. De twee broeders Blois van Treslong, die het nog niet geworden zijn,

verzoeken daarom bij requesten en zijn zoo heet daarop, dat ik U.M. verzekeren kan, zoo er anderen dienst mede gedaan wordt, dat het voor hen een driedubbele gunst is.

'a Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
1 October 1815. HOGENDORP.

UHWG. missives, die van 29 September incluis, zijn mij wel geworden en ik maak gebruik van het eerst mogelijke oogenblik om dezelve daarvan te verwittigen. Gisteren avond is de keizer van Rusland vertrokken, en daar zijne aankomst onmiddelijk gevolgd heeft de Inhuldiging en fêtes volgende deeze Plechtigheid, zo hebbe ik wezentlijk eerst heden morgen een oogenblik om mij weder te erkennen en aan het hervatten der gewone bezigheeden te denken. Nog eene interruptie zal plaats hebben door de komst van den koning van Pruissen, dog zal dezelve van korten duur zijn, en onmiddelijk nae deszelfs vertrek denke nae den Haag te gaan, om weder de bezigheeden te volgen, die een onderwerp der deliberatien der Staten Generael zullen zijn. De eerste en extraordinaris vergadering der Staten Generael is goed afgelopen en in het algemeen hebben wij oorzaak van tevreeden te zijn met de keer der zaken in deeze gewesten. De Grondwet zal er successief en geregeld ingevoerd kunnen worden, waartoe reeds een begin gemaakt is. Omtrend de beëediging van den Heer Dassevael heb ik niets te herinneren. Het is mij aangenaam geweest in de geleegenheid te zijn UHWG. blijken te kunnen geven van mijne gevoelens, alsmeede dat ik deszelfs verdiensten om het Vaderland en mijn Huis weet te schatten, te meer wanneer het heeft kunnen geschieden op eene wijze, die conform was aan UHWG. wenschen. Voor de meedegedeelde denkbeelden ben ik UHWG. zeer dankbaar. De Heer Heeneman heeft een post, die niet wel compatibel is met die van Gedeputeerde State; ook zijn er nog eenige andere, die hierop aanspraak hebben, als van Alphen, enz. Indien den ouden Heer in 1795 geremoveerd is, geeft

zulks aan dezelve aanspraak voor zijn persoon op wederaanstelling of pensioen; en zoo hij die een van beiden verlangd, dient hij zig tot dat einde te adresseeren. Volgens UHWG. voorslag zal de Heer 's Jacob tot Secretaris van de R. v. S. benoemd worden, alhoewel hij reeds daarvoor bedankt had. De Heer Toulon, burgemeester van Gouda, was ook tot de post van Secretaris van de R. v. S. opgegeven. Voor de Eerste Kamer van de Staten Generael moet ook een locaal in gereedheid zijn. Indien aan dezelve geen ander aangeweezen kan worden dan de Treveskamer, zullen H.E.M. ook gedurende den winter de antichambre van dezelve nodig hebben, wanneer door de R. v. S. op een ander locaal diend bedagt te zijn.

Brussel, 2 October 1815. WILLEM.

Ik heb de eer gehad U.M. missive van den 2en dezer te ontvangen, en heb met een groot genoegen daarin gelezen, dat U.M. aanstonds na het vertrek van den Koning van Pruissen denkt herwaarts te komen. De Raad van State is heden vergaderd geweest, en ik heb alle de zaken behoorlijk aan den gang gebragt, zoodat wij zelfs twee adviezen hebben gearresteerd. Van de Zuidelijke Heeren was er nog niemand, dan de Baron van Feltz. Ik heb gister avond met den Heer Röell gesproken over de lokalen; er zijn bij de Treveskamer en de antichambre van dezelve geene kamers voor sectien te vinden; daartegen is de zaal van de Staten van Holland volkomen in staat om de Eerste Kamer te ontvangen en er zijn drie kamers bij voor sectien, terwijl de zaal zelve voor de vierde sectie kan dienen. In de onzekerheid welk lokaal U.M. aan de Eerste Kamer geven zal, heb ik inmiddels de tafel van den Raad van State zooveel doen verlengen als mogelijk was, en nu staan er behalve de stoelen voor U.M. en de beide Prinsen zestien stoelen voor ons, dat is twee minder dan wij volstrekt nodig hebben, zijnde er zestien gewone leden benoemd en daarboven de Secretaris en ik.

Ik heb het besluit op het hooger onderwijs ontvangen en met genoegen gelezen. Ik mis daarin de voorlezingen over de scheikundige in onze fabrieksteden, waartoe ik meen, dat de Raad van State geadviseerd had, en die ik beschouw als een van de krachtigste hulpmiddelen om de inlandsche fabrieken op te beuren en boven de buitenlandsche te verheffen. In de laatste jaren heeft Frankrijk daaromtrent een luisterrijk voorbeeld opgeleverd. Doch daar is niets verbeurd en deze voorlezingen kunnen nog ingesteld worden; op zulk een schoonen grondslag als dit besluit kan men al wat goed gevonden wordt, nader bouwen. Zoo is het ook met het Seminarium voor Oost-Indie, waaromtrent alles te Leyden zal gevonden worden, en zelfs aanzienlijke fondsen uit particuliere inteekeningen in Indie zullen te vinden zijn, gelijk wij de ondervinding daarvan gehad hebben bij de eerste instelling van het Seminarium in 1792.

Nu de eeredienstеn, behalve den catholijken, bij voorraad gevoegd zijn bij het Departement van Onderwijs, moet ik U.M. herinneren, dat in de Commissie van Constitutie duidelijk gebleken is, dat de Roomschen een groote vrees hebben voor de ondermijning van hun geloof door middel van het openbaar onderwijs. De Heer Raepsaet advieseerde ronduit, dat de roomsche geestelijkheid bij uitsluiting het openbaar onderwijs behoorde te besturen. Het is om dit onderwijs te redden en onafhankelijk te bewaren, dat wij er een byzonder Hoofdstuk in de Grondwet van gemaakt hebben, dat wij daar opzettelijk uitgeschrapt hebben al wat er nog van Godsdienst in stond, en dat wij drie of vier andere Hoofdstukken tusschen dit en dat van Godsdienst in geplaatst hebben. Het is derhalve te vrezen, dat de vereeniging van het onderwijs met de ketterdiensten onder een en denzelfden persoon den tegenstand der Roomschen aan het openbaar onderwijs vermeerderen zal. U.M. op de plaats zelve zijnde zal dit veel beter kunnen beoordeelen, dan ik van hier doen kan.

Mij is ingevallen, dat de Heer Changuion, naar Constantinopel

reizende, den weg over Napels zoude kunnen nemen ter bevordering van onzen koophandel, en de Heer Goldberg vond dit denkbeeld gegrond.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
5 October 1815. HOGENDORP.

Daar is nog een derde lokaal gevonden, hetwelk naar het goedvinden van U.M. dienen kan, hetzij voor de eerste Kamer, hetzij voor den Raad. De Heer Lampsins heeft er mij berigt van gegeven, en het is de gewezen antichambre van het Stadhouderlijk kwartier met verscheide kamers daarboven voor besognes. Ik haast mij dit aan U.M. te melden, ofschoon ik verneem, dat de t' huiskomst maandag zal plaats hebben. U.M. heeft nu de ruimte van keus, doch de tijd van de vergadering nadert ook met rassche schreden.

Ik heb met groot genoegen de benoeming van den Heer van Hoevelaken in den Raad gelezen en bedank U.M. voor de gegeven last om de complete lijst in de courant te plaatsen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
7 October 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer Uwe Majesteit te berigten, dat wij thans met vijf Zuidelijke Staatsraden delibereeren, de Heer van Feltz, van Aerschot, Holvoet, De Gonbau en Lammens. Het gaat zeer wel en de meeste hunner doen pogingen om zich in het Hollandsch uit te drukken. Ik vleije mij nu de beslissing van Uwe Majesteit te vernemen omtrent het locaal. Het is mij gelukt de zwarigheden voor de kamers van de sectien uit den weg te ruimen, met opzigt tot het locaal van de Treveskamer, in een gesprek met den Heer Röell, die er zich naar schikken zal, zoo dat Uwe Majesteit nu de vrijste keuze heeft.

Ik heb met den Heer Six gesproken over de finantiele maatregel, en hem gezegd, dat alle die denkbeelden hem nu zeer gemeenzaam zijn, nadat hij nu zoo lang zich dagelijks daarmede opgehouden heeft; dat men in zulk een geval genegen is te

onderstellen, dat anderen die denkbeelden even klaar bezitten, dat men zich kort en met onderstellingen uitdrukt; dat dit aanleiding geeft tot misverstand en verkeerde opvattingen, en dat ik hem aanraadde om alle de tegenwerpingen met veel langmoedigheid aan te hooren en op te lossen, vooral wanneer de zaak bij de Staten Generaal komen zal. De maatregel komt mij zeer geschikt voor, en vooral de grondslagen van dezelve. Er worden dertien jaren gesteld voor den afloop der zaak en dit is eene wijze verdeeling van den last over dien tijd. Dan deze grondslag wordt niet voldoende in het oog gehouden bij het plan, en naar het mij toeschijnt wordt het quantum der belastingen zoo hoog gesteld, dat de zaak veel schielijker afloopen zoude. Indien de algemeene geruchten zich bewaarheden en eene oorlogsbelasting aan Frankrijk opgelegd is, waarvan ook dit Land zijn aandeel krijgen zal, zoo zouden ook deze penningen onder de inkomsten van het Syndicaat gebragt kunnen worden. Hoeveel of hoe weinig het dan ook was, zoude het een groot genoegen aan de natie geven, dat de overwonnen vijand medewerkte om hare lasten te dragen.

Mijn oudste zoon is tot onze groote blijdschap t' huis gekomen en gaat nu zijne studien te Leyden hervatten. Ik neem de vrijheid om dag en uur aan Uwe Majesteit te vragen voor de beëediging van eenige Staatsraden en van den Secretaris. Deze laatste kwam mij zeer wel te vreden over zijne aanstelling voor.

Uwe Majesteit vergunne mij eenige weinige verzoeken hierbij te voegen, welke mij voorgekomen zijn eenige aandacht te verdienen.

De Raad vergadert morgen om tien uur buitengewoon, ten einde de gewone zitting van Vrijdag des te vrijer te houden voor den finantieelen maatregel.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
11 October 1815. HOGENDORP.

Nadat de Heer Falck mij had doen weeten, dat Uwe Majesteit zich geen partij stelt voor het locaal van den Raad, heb ik daar-

toe genomen de kamer naast de eerste antichambre van de Staten Generaal, als welke alleen daartoe geschikt was. Wij zullen Woensdag derwaarts verhuizen en er Vrijdag onze eerste zitting houden.

De teekening en beraming van kosten zal dezer dagen gereed komen voor de zaal in het tegenwoordig locaal.

Ik moet dezen ochtend in de Staten Generaal zijn voor de nominatie van den President, hetwelk mij belet op de audientie van Uwe Majesteit te verschijnen, ten einde met mijnen aanstaanden schoonzoon onze opwachting te maken en het huwelijk aan te kondigen, wel wetende dat Uwe Majesteit den dienst verkiest boven de etiquette. Ik verzoek om verlof mij van deze laatste te kwijten bij de eerste gelegenheid, die Uwe Majesteit voegen zal.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
17 October 1815. HOGENDORP.

Uwe Majesteit krijgt heden op de audientie een Amsterdammer, die bij requeste verzocht heeft om verheffing in den Adelstand, namelijk den Heer Calkoen, broeder van den Staten Generaal, zoon van den overledenen Hoofdofficier, kleinzoon van den Ambassadeur bij de Porte, getrouwd met eene Jufvrouw van Wede, geremoveerd in 1795, zonder emplooi onder de revolutie en thans Militie Commissaris. Ik heb bemerkt, dat hij een hoogen prijs stelt op die gunst, en ware hij mij vroeger onder de oogen of in de gedachte gekomen, zoo zoude ik hem zeker op de bewuste lijst gebragt hebben. Ik zal mijn best doen om ook op de audientie te komen met mijnen aanstaanden schoonzoon, ten einde bij Uwe Majesteit de aankondiging van het huwelijk te doen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
19 October 1815. HOGENDORP.

Ik meen, dat ik de zaak van het adres tot klaarheid gebragt heb. De onderteekening van Pres^{t} der St. Gl. is een bloote

schrijffout, die ook eens bij de Staats Secretary heeft plaats gehad. Het adres is ongeteekend gebleven in de groote haast, waarmede de expeditie geschied is om het lang oponthoud goed te maken. Beide de Presidenten zijn gereed om het stuk behoorlijk te teekenen en het behoeft slechts ten dien einde in handen van den Heer v. Pabst gesteld te worden. De Grf. de Thiennes had eene commissie voorgesteld en de oudste leden waren hem toegevallen, toen anderen oordeelden, dat de goede gratie er na zoo vele dagen af was, en dat U.M. ook niet van plegtigheden hield, waarop tot eene missive werd besloten. Nu zal de Grf. de Th. een voorstel doen om in de Notulen te stellen, dat dit slechts aan bijzondere omstandigheden te wijten is, en dat in het vervolg eene Commissie zal benoemd worden. Wat er ook over de vormen getwist zij, heb ik den geest goed gevonden, en ik schrijf alles toe aan iets vreemds en onbekends met elkander, dat nog tusschen de N. en Z. leden bestaat, en dat ik heb leeren kennen in de Commissie van de Grondwet, doch dat plaats zal maken voor eene goede verstandhouding, zoo als ik er de ondervinding van gehad heb.

Ik heb een trouwen dienaar van U.M. in groote verdrukking gezien en hij heeft mij verzogt een woord in te leggen tot ondersteuning van zijn verzoek om een voorschot.

’s Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
28 October 1815. Hogendorp.

Ik heb gisteren de man uit de bedrukking zien komen met een diep gevoel van dankbaarheid voor U.M. Hij is voorneemens om zijne zaken nu zoo wel te regelen, dat hij buiten alle verlegenheid blijven zal, en dan voortaan zijne teering naar zijne neering te stellen.

Men zegt mij, dat U.M. teruggekomen is van het denkbeeld mij door Denzelven 14 dagen geleden medegedeeld, om op het Feest van Leyden te gaan. Niettemin moet ik U.M. berigten, dat het Besluit op het Hooger Onderwijs Denzelven groote eer

verwekt heeft bij in- en uitlanders, die mij betuigd hebben, dat nu voorzeker de goede studien hier wederom zoo als van ouds zullen bloeien en van de bescherming van U.M. verzekerd zijn.

De Heer Slicher heeft mij gezegd, dat hij U.M. verzogt heeft om de opengevallen plaats in de St. Gl. door het overlijden van zijn vader te mogen verkrijgen. Indien U.M. er toe genegen ware, zoo zou het in het publyk den indruk maken, dat de diensten van den vader nog in den zoon beloond worden, en voor U.M. zou er een voorstander van alle goede zaken gewonnen zijn.

Sommige leden van de Tweede Kamer hebben mij gezegd, dat U.M. had doen verklaren, dat sommige Domeinen op bekwame tijden met vrugt konden verkogt worden. Indien de verkoop dan geschiedde in Syndicaat-bons, zo zou de aflossing van dezen daarmede zeer verhaast worden. Voor dat de publijke verhandeling Vrijdag aanstaande plaats vindt, hoop ik van U.M. te verneemen, in hoeverre Dezelve eenige hoop gegeven heeft, ten einde noch te veel tegen den verkoop van Domeinen te zeggen, noch een ongegronde verwagting in te boezemen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
1 November 1815. HOGENDORP.

Alzo ik gis, dat U.M. gaarne eenige byzonderheden van de zitting van gister zal willen verneemen en ik daarboven iets heb mede te deelen omtrent den staat der zaak in de eerste Kamer, zo neem ik de vrijheid om eenige oogenblikken gehoor te vragen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
5 November 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. mijn hartelijken dank te betuigen voor de bevordering van mijn tweeden zoon tot 1en Luitenant bij den Generalen Staf. Ik heb alle reden om mij te vlijen, dat hij zich de gunst van U.M. bij aanhoudendheid waardig maken zal door zijn gedrag en zijn ijver in den dienst.

Na al wat er in de laatste dagen voorgevallen is heb ik mijne denkbeelden eenigzins gevestigd, en wenschte wel de gelegenheid te hebben om dezelve aan U.M. voor te dragen.

'sGravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
14 November 1815. HOGENDORP.

Ik haaste mij een misverstaan voor te komen, dat ik eerst bemerkt heb, nadat ik U.M. gisteravond verlaten had. Sprekende van een algemeene zwarigheid omtrent alle Amortisatie, welke ik van de zijde der Zuidelijken verwagtte, had ik niet het oog op den Raad van State, maar alleen op de St. Gl.

'sGravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
15 November 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. het boekje van Fièvée terug te zenden en te bedanken voor de gelegenheid om navorschingen van zulk een praktisch nut te hebben kunnen inzien. De auteur heeft eenige maanden geleden een zeer goed artikel over onze Grondwet in het Journal des Débats geplaatst. Ik kende hem toen slegts als letterkundige en bemerk thans met genoegen, dat hij een administrateur is, hetwelk nog veel meer gewigt aan zijn gunstig gevoelen bijzet. Het zoude goed zijn, dat onze Zuidelijke broederen dit werkje lazen, om ze eenigzins van hunne afgetrokken theorieën en algemeene principes terug te brengen. De Fransche geest is in hen gevaren, waarmede ik niet zoozeer de ondeugden van het hart bedoel, als verkeerde denkbeelden en een valsche rigting van het verstand. Ik zal dit werkje doen aankondigen en prijzen bij het publijk.

Toen ik de concept wet over de Acten van den Notaris Lesage ten Broek in de 2e Kamer verdedigd heb, had ik den Heer van Maanen verzogt om ook in de vergadering te komen. Bij ontstentenis van zijne hulp, heb ik 's Jacob in den arm genomen, en wij hadden het redelijk verre gebragt. Was de Hr. v. M. ook aan den slag gekomen, zoo zouden wij het mogelijk ge-

wonnen hebben en vele Noordelijke leden zouden althans toegevallen zijn. De Grondwet geeft de zitting in de vergadering aan de Ministers, opdat zij dezelve zouden voorlichten, en ik neem de vrijheid om aan U.M. in bedenking te geven, om zich op dit stuk in den Kabinetsraad te verklaren, ten einde de beschroomdheid van sommigen weg te neemen, alsof U.M. niet gaarne zag, dat de Ministers in de St. Gl. komen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
16 November 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. mijn nederigen dank te betuigen voor de ontvangen benoeming tot de Orde van den Nederlandschen Leeuw. Toen de Keizer van Duitschland een graaflijk diploma aan een tak van mijne familie geschonken heeft, is er onder andere beweegredenen in gesteld, dat hunne voorouderen goede diensten aan het Huis van Oranje gedaan hadden. Deze voorouderen waren ook de mijnen en ik heb altijd getracht hun voorbeeld te volgen. Bij de deliberatien over de Orde heb ik het motto „Avita fide" boven aan genoemd; en ofschoon het niet is aangenomen, zal hetzelve altijd tot rigtsnoer van mijn gedrag strekken.

Ik heb op mij genomen U.M. voor den Graaf van Aerschot te verzoeken om eenige dagen verlof, ten einde zijne vrouw van Brussel te halen. Er zijn thans agttien leden van den Raad in den Haag, en maar één afwezig, de Heer Lammens, die zijn vrouw begraaft.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
19 November 1815. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid U.M. te verzoeken om de gelegenheid van mondeling verslag te doen omtrent eenige deliberatien in den Raad van State.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
21 November 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer aan U.M. een brief van den Heer Bourcourd te zenden over een oud Domein van het Huis in Luxemburg. Teffens neem ik de vrijheid om de bewuste aanteekeningen daarbij te voegen, die mogelijk in het vervolg kunnen te pas komen, als er Ridderen en Broederen zullen gemaakt worden. Ik heb nu twee nummers van de Ephémérides gelezen. Dit is de regte wijze om het publijk te onderrigten, en ik belove er mij veel goeds van.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
2 December 1815. HOGENDORP.

Wij zijn door het Friesche Reglement voor het Platte Land gekomen op de extensie na. Nu zullen de zeventien volgende gemakkelijker gaan. Nogthans zullen dezelve tijd wegneemen, gelijk alsmede de agt Provintiale Reglementen voor de Zuid: Provintien. Morgen wordt het volumineuse stuk over de Indirecte Belastingen gelezen; aan de vertaling van hetzelve wordt sedert Zaterdag gewerkt. Ik meld dit een en ander aan U.M. om reden te geven, dat de Raad op onderscheiden stukken ten achteren is, hetwelk niet anders zijn kan.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
4 December 1815. HOGENDORP.

Met leedwezen moet ik U.M. melden, dat ik den Raad heb moeten verzuimen uit hoofde van een dikke wang, zware verkoudheid en eenige koorts. Mijn hoofd is onklaar, dog een wijnig rust zal mij mogelijk herstellen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
5 December 1815. HOGENDORP.

Ik heb zeer gewenscht U.M. te mogen onderhouden over eenige zaken bij den R. v. St. hangende, dog mijn Doctor verbiedt mij heden nog uit te gaan. Derhalve zal ik het zoo veel mogelijk in geschrift doen.

1°. Bisschop van Gend. Ik heb den Heer Mollerus, die met den Heer Lammens Commissaris is, op zijn verzoek van alles onderrigt en hem de Instruction Pastorale gegeven, die hij nog niet gelezen had. Mag ik U.M. nu nog om het doorkneed advys van den Procureur Gl. Daniels verzoeken?

2°. Indirecte Belastingen. Ofschoon ik niet in den Raad was bij het lezen van dit stuk, is er mij de inhoud van bekend uit een opzettelijk gesprek met den Heer Appelius. Men heeft het Com[l] gemaakt met de Heeren Mollerus, van Gennep, Holvoet en d'Anethan. Uit onderscheidene berigten komt het mij voor, dat het een gunstigen indruk op de toehoorders gemaakt heeft. Men verlangt in het algemeen zeer om het bedaard te kunnen overlezen, dat is, dat het gedrukt worde. Indien U.M. er geen redenen tegen heeft, die mij nog onbekend zijn, kan ik Dezelve wel daartoe advyseeren. Ik heb bij gelegenheid der deliberatien over de Amortisatiekas gezien, dat de leden zeer vatbaar zijn voor overtuiging door een grondige discussie van de zaak, en dat zij, zelven overtuigd zijnde, gaarne aannemen om hun overtuiging voort te planten.

3°. Inrigting voor het Platte Land van Friesland. Dit Reglement is getoetst aan de ware beginselen, en met geringe veranderingen het concept van de Staten aangenomen. Daarbij is in het oog gehouden: de Grondwet, de Stedelijke Reglementen, het Project van Generaal Reglement van den Hr. Röell. Er wordt zooveel mogelijk aan de plaatselijke administratie overgelaten, zonder ooit het Gouvernement in zijn gang te belemmeren. De Koning heeft de directe aanstelling van den Grietman. De Secretaris wordt aangesteld door de Gedeputeerde Staten uit eene nominatie van Grietman en Assessoren. Alzo in de Steden de Burgemeester wordt aangesteld door den Koning uit eene nominatie van den Raad, en de Secretaris door den Raad zelven, is deeze wijziging voor het Platte Land overeenkomstig voorgekomen met de respectieve gesteldheid van Steden en Dorpen.

Zo even ontvang ik een brief uit Batavia van den Heer van den Berg, die bij U.M. schijnt bekend te zijn. Dezelve is aan mijn oudsten broeder, en moest in zijne afwezendheid aan mij besteld worden. U.M. kan denzelven in een ledig oogenblik lezen, alzo er geen haast bij is. Hij behelst veele bijzonderheden omtrent personen en zaken. Het is wederom een nieuw vaatje, en de Apostel zegt: beproeft alles, enz.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
7 December 1815. HOGENDORP.

De begrooting der Inkomsten op zijn tijd ingekomen zijnde, is commissoriaal gemaakt met dezelfde leden als die van de Uitgaven, en ik heb aan dezelve alle gemak verleend om zig uitsluitend daarmede bezig te houden. De zaak zelve komt mij op eene eerste lezing zeer wijselijk ingerigt voor. Bij de Zuidelijke leden schijnt de Belasting op de Dienstboden en Paarden de onaangenaamste te zijn. Zij zeggen, dat er al vroeger vrugtelooze pogingen zijn gedaan om dezelve in te voeren, dat er op de onvruchtbaarste gronden, b.v. Luxemburg, de meeste paarden noodig zijn, dat er voor de bosschen veel wagters vereischt worden, enz. In de onderstelling, dat er veel domestieken en paarden van weelde afgeschaft zullen worden, oordeelen zij, dat het Land er weinig uit halen zal. Zij spreken van een afkoop in die Provintien, waar men er meest tegen is door middel van eenige Additioneele Stuivers op de Verpondingen, gerekend naar de waarschijnlijke opbrengst der Belasting.

Volgens onderscheiden geloofwaardige berigten, die ik nu uit zeer verschillende oorden van de Zuidelijke Provintien verzameld heb, is de publieke opinie omtrend den maatregel voor de 40 millioenen nu geheel gunstig en is alle tegenspraak vervallen, op eenige groote heeren na, die moeite hebben om zelfs geringe sommen op te neemen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
17 December 1815. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid U.M. te verzoeken om een oogenblik gehoor, kon het zijn vóór den Raad van Gratie, om eenig berigt te geven omtrent den loop van zaken bij den Raad van State.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
22 December 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer gehad om de verhandelingen van het Armbestuur gister aanstonds aan U.M. te zenden. Ter opheldering kan ik nog deze omstandigheid bijvoegen, dat de winter van mijn rapport de laatste is geweest, dien ik te Amsterdam heb doorgebragt, dat ik vervolgens vier jaar te Adrichem geweest en van daar in October 1809 hier aangekomen ben.

Het slot van mijn uitvoerige voordragt over den loop van zaken bij den R. v. S. is dat alles wel zal gaan en geen agterstand zal komen, indien de manus ministrae vermeerderd worden in evenredigheid met het meerdere werk door de leden verrigt. Twee jonge lieden hebben bij request verzogt om Commis van Staat te worden, en beiden zeggen mij, dat zij vooreerst om niet willen dienen: 1°. Macpherson, zoon van den Generaal, en die sedert eenigen tijd hier praktiseert; 2°. Adriaan van der Goes, die al gepleit heeft voor Hoven en Assise en tweemaal vrijwillig dienst genomen heeft. Wijders heb ik den Heer van Assen aan U.M. voorgedragen. Eindelijk heeft de Heer van Drielen, een kundig man, daarom verzogt.

Op het stuk van de Provintiale Staten neem ik de vrijheid U.M. te herinneren, dat bij de zamenstelling der Noordelijken U.M. begonnen is met de Ridderschappen, ten einde vervolgens leden uit dezen stand te benoemen. De instelling van Ridderschappen in de Zuid: Provintien zal zekerlijk een goeden indruk maken, en U.M. loopt geen gevaar in de keuze, wanneer Dezelve zich, zoo als in de Noord: Provintien vooreerst tot dezulken bepaalt, die te voren onder de Edelen gezeten hebben.

Bij deze gelegenheid kan ik U.M. melden, dat de Hr. President van Spaen mij zijn uitlegging van art. 63 der Grondwet

medegedeeld heeft, volgens welke de door U.M. verheven Edelen niet in de Ridderschappen zouden kunnen komen. Ik heb hem geantwoord dat deeze uitlegging mij voorkwam strijdig te zijn met de duidelijke letter der Grondwet, en dat zij zeker strijdig was met de gedagten van de beide Commissien van Constitutie en met de advyzen van den Raad van State.

Prins Frederik woont de Raad met alle vlijt bij en krijgt een goed begrip van zaken. Zoude het U.M. ook aangenaam zijn, dat ik in het vervolg Z.K.H. mede in de commissorialen noemde?

's Gravenhage, U M. getrouwe onderdaan
24 December 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. te melden, dat het rapport op de Begrootingen morgen zal uitgebracht worden, en dat de vergadering belegd is een quartier over twaalf uur. Vooreerst zullen de stukken verbatim gelezen worden, ten minste die van Uitgaven omdat zij nog niet gedrukt zijn, hetwelk alleen veel tijds zal wegneemen.

De Heer Six heeft mij gezegd, dat hij al wat er op te helderen viel aan de gecommitteerden medegedeeld had, zo dat ik hem niet roepen zal, tenzij er gelegenheid toe geboren wierd uit hoofde van de deliberatien, of dat U.M. het anders goedvond.

Nadat ik de Begrooting der Uitgaven zo lang in het rustig bezit van Gecommitteerden gelaten had, heb ik ze gister eens opzettelijk ingezien en onder anderen bemerkt, dat U.M. tien Referendarissen en negen Commisen bij den Raad van State opgeeft.

Ik betuig U.M. mijnen dank voor deeze posten, welke volmaakt met mijne wenschen strooken. De meer bijzondere bedoeling hope wel bij nadere gelegenheid uit den mond van U.M. te verneemen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
25 December 1815. HOGENDORP.

Het rapport is om 4 uur ter conclusie gebragt en ik hoop het nog deezen avond te teekenen en aan U.M. af te zenden. De Graaf van Aerschot heeft gisteren alreeds de deliberatien in de avondzitting niet meer bijgewoond, en heden schrijft hij mij, dat hij zijn afscheid vraagt. Ik heb daaruit een nieuwe aanleiding genomen om met de meeste bedaardheid te werk te gaan, ten einde de conclusie zonder te groot ongenoegen te kunnen opmaken. Met ongemeen veel geduld is het eindelijk zo ver gekomen. De grootste zwarigheden waren: 1°. de weerzin van de Zuidelijke Heeren in de belasting op de paarden en dienstboden, en 2°. het denkbeeld met veel verstand door den Heer Queysen voorgedragen, dat er een nieuw stelsel voor het nieuw Koningrijk wordende voorgedragen, de Raad U.M. niet heden op de Directe, en over eenigen tijd over de Indirecte Belastingen kon advyseeren, maar dat hij in eens op een geheel systhema van belastingen advyseeren moest. De debatten over dit een en ander zijn langdurig en egter belangrijk geweest. Niets ware gemakkelijker geweest, dan de zaak in het oneindige uit te rekken, niets kostte meer moeite dan een afdoening. Ik zal U.M. naar Deszelfs goedvinden de bijzonderheden mondeling berigten.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
27 December 1815. HOGENDORP.

Ik heb de eer hierbij onder het oog van U.M. te brengen de schriftelijke gedagten der Zuidelijke Heeren, waarvan ik den zakelijken inhoud reeds bij monde voorgedragen heb.

U.M. vraagde mij toen of er in Holland ook te voren eene belasting op de Koffy en Thee geweest was. Geen indirecte op de consumtie, maar een directe, zo als op de Dienstboden en Paarden. Onder de beschreven Middelen werden er ook briefjes van Koffy en Theegeld rondgebragt aan degenen, die f 300 en daarboven inkomen hadden. De geringe opbrengst daarvan bewoog den Raadpens: v. d. Sp(iegel) om de belasting op de consumtie over te brengen.

Bij gelegenheid van het Nieuwe Jaar voeg ik mijne wenschen bij die van de geheele Natie voor heil en een lang leven van U.M. en het Koninklijk Huis.

'S Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
N. J. 1816. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid den ingesloten brief van den Baron d'Anethan U.M. aan te bieden. Hij lijdt hard aan hemorrhoïdes en begeert om zig thuis te herstellen. Dinsdag heeft hij eene gelegenheid om te vertrekken.

De Baron Goubeau zegt, dat hij wel ziet, dat de Raad het grootste gedeelte van het jaar in den Haag zal zitten, en dat hij derhalve naar een huis zal omzien.

'S Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
6 January 1816. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid wederom een brief van den Hr. van den Berg, geschreven te Batavia den 7e July aan U.M. te zenden. Hij had juist de bekende Memorie van den Gl. Daendels ontvangen, en maakt er aanmerkingen op ingevolge den eersten indruk op zijn gemoed. Om deze reden heb ik gedagt, dat het belangrijk voor U.M. zoude kunnen zijn. Ik lees er in, dat thans bij den vrijen uitvoer van zilvergeld en op het vertrek der Chineesche jonken, die veel geld medeneemen, voor 125 Rs papier 100 Rs specie te krijgen zijn; dat de wekelijksche vendutien zilvergeld opbrengen, dat een jaarlijksche overwinst van vijf millioenen niet komt bij hetgeen uit Java te halen is.

'S Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
6 January 1816. HOGENDORP.

Ik heb de eer aan U.M. te zenden het Nobiliaire des Pays-Bas. Agter elk deel is een register waardoor men veel geholpen wordt, dog ook bij het opzoeken eener familie genoodzaakt is, om de registers van alle deelen na te zien. Het komt mij voor, dat eene menigte familien in de laatste eeuw geadeld zijn.

Nog neeme de vrijheid hier in te sluiten het lijstje voor de Staten van Luik mij door den Heer Piteuru de Gudingen gegeven, of het van eenigen dienst aan U.M. zoude kunnen zijn.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
15 January 1816. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid mij aan te bieden om U.M. verslag te doen van den afloop der Afdeeling over de Begrooting van Uitgaven.

Teffens verzoek ik nederig om mij te mogen onthouden van het Gala van dezen avond, alzo mijne gezondheid meest gevaar loopt bij zulke plegtigheden, en ik dezelve gaarne gaaf wilde behouden voor den dienst.

's Hage, U.M. getrouwe onderdaan
18 January 1816. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. te berigten, dat de Heer 's Jacob, die dezer dagen te Rotterdam is geweest, mij de tijding medegebragt heeft, dat de maatregel omtrent de certificaten van vreemde geldleeningen het grootste genoegen in die stad heeft veroorzaakt.

Daar het gister al laat geworden was, heb ik U.M. niet onderhouden over hetgeen deze week in den Raad verhandeld is omtrent de Militaire Jurisdictie en Wetboeken bij gelegenheid van een rontselaer van Brugge. De Zuidelijke Heeren schijnen in het begrip te vallen, dat de Mil: Wetboeken, in zooverre dezelve de Militairen aangaan, door U.M. ook in de Zuid: Prov: zijn ingevoerd, en dat mede de artikelen der Grondwet op dit stuk door U.M. zijn in werking gebragt bij besluit van 31 Octr 11; dog dat in zoverre de gemelde Wetboeken nog andere beschikkingen den burger aangaande bevatten mogten, deze beschikkingen bij eene wet dienen te worden gemeen gemaakt aan de Zuid: Provintien.

Ik heb dit punt geheel buiten deliberatie gehouden, omdat wij de zaak van den rontselaer wel zonder hetzelve konden af-

doen. In het vervolg kan het egter bij andere zaken, ja zelfs dagelijks in de administratie der Justitie te pas komen. In de plaats zoude men dienen te onderzoeken, of er in de Militaire Wetboeken zulke beschikkingen, als men onderstelt, te vinden zijn; want zo het bleek van neen, verviel ook de gelegenheid tot eene wet. Waren er zulke beschikkingen, dan zouden dezelve bij eene wet kunnen algemeen gemaakt worden. De geheele wetboeken in de Staten Gl. te brengen kan, dunkt mij, nooit raadsaam zijn.

Zo even hoor ik nog van Rotterdam, dat vele menschen er den oorlogslast, de vijf termijnen te gelijk, opbrengen.

Nog sluite hier in een brief van Mevrouw van Tuchsen, U.M. bedankende voor het verleende verlof om hare loterijbriefjes ten behoeve der zieken en gekwetsten in dit Land te mogen overbrengen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
20 January 1816. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. te melden, dat het Rapport op de Indirecte Belastingen heden uitgebragt is en dat de dag van Donderdag gesteld is voor de deliberatien. Het rapport concludeert om het principe der heffing bij de source aan te neemen, met eenige wijzigingen van bijzondere punten en om met het ontwerpen der Ordonnantien voort te gaan. Ik had reeds voor eenige weken met den Heer Appelius op het stuk geconfereerd, vervolgens met den Heer Mollerus, en gister wederom met den Heer Appelius. Met opzigt tot de objecten van Impost, die van buiten inkomen, zijn er menigvuldige punten van aanraking met de Convoyen en Licenten, zo dat de wetten op beide deze zaken in de deliberatien aan elkander gehecht zijn, en de finale afdoening te gelijk zal moeten geschieden. Onder die punten is het moeilijkste, dat van de surveillance der administratie der Indirecte Belastingen op de heffing van het inkomend regt van de aan Impost subjecte specien. Gedrongen door des Raads Gecommitteerden heeft de Heer Appelius zijn gedagten hieromtrent

vervat in een concept wet van 154 artikelen. Ik heb deze wet gister met oplettendheid gelezen en met den Heer A. er over gebesogneerd. Dezelve zet eene administratie op in alle deelen gelijk aan de Convoyen en Licenten rondom het geheele Rijk te water en te lande. Twee vragen doen zig daarbij op: 1°. kan de algemeene commercie dezen last eener verdubbelde administratie lijden, en 2°. kan 's Lands kas er de kosten van goed maken? Zulke vragen dienen nooit anders beantwoord te worden, dan uit het oogpunt van algemeen welzijn. Ik meen te zien, dat de verdubbelde administratie te veel nadeel aan de Commercie zal toebrengen en te veel kosten zal aan het Land. Dit een en ander is na te gaan met eenige kundige kooplieden te raadplegen, en met de kosten der instelling te doen opmaken. Ware de administratie te vereenigen en de beiderlei heffing aan Convoyen en Licenten te laten, zo als thans met de Buitenlandsche Producten het geval is, zou de zwarigheid geheel vervallen. Ik heb egter den Heer A. daarvan niet kunnen overreden. Zo dat dan het bovengemeld nader onderzoek mijns inziens zoude noodig zijn, eer men tot een maatregel besluit, die zo schadelijke gevolgen voor de algemeene commercie zoude kunnen hebben.

In een zaak van dit groot gewigt, die ik zo gaarne ingevoerd zag, indien er geen andere groote belangen gevaar door lopen, heb ik gemeend, dat het U.M. niet onaangenaam zoude zijn mijne gedagten voorloopig te weten. Het punt van de dubbele administratie is mij eerst gister in zijn geheel onder de oogen gekomen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
5 Februari 1816. HOGENDORP.

Sedert den 2en October 1815 had de Koning niet aan G.K. geschreven; wel liggen er bij de verzameling eenige berichten, mededeelingen, appointementen, die namens den Koning aan G.K. worden overgebracht door tusschenpersonen, veelal den

Kabinetsecretaris W. F. L. Rengers. Doch nu vat Z.M. zelf de pen weder op: het is het begin van den strijd, die zich binnen kort scherp zou belijnen, en waarover wij later zullen handelen.

Uit UHWG. missive van den 5den heb ik deszelfs opinie vernomen omtrend het uitgebrachte rapport omtrend de Indirecte Belastingen. Daar zulks alleen betreft een voorloopig advies en de Raad van Staaten beter in het geval zijn zal zig over de te ontwerpen ordonnantien te uiten en wel bysonder op die, waarvan UHWG. tegenswoordig maar eene ébauche heeft gezien, kan ik niet ontveinsen, dat het mij voorkomt, dat het nog niet het oogenblik is de kwaestie te moveeren omtrend de Algemeene Handel, en wel des te minder, daar door de deliberatien omtrent de projectwet voor de Convoyen en Licenten de kooplieden de gelegenheid hebben kennis te dragen van de intentien en tot het meededeelen van hunne belangens, zonder dat het nodig is dezelve omtrend de punten door UHWG. aangehaald byzonder tot reclamatien op te vorderen. Intusschen heeft het haast, dat ik het advies van den Raad van Staate bekome, daar het anders dagelijks moeyelijker wordt voor 1e July zoodanig klaar te komen, dat de Algemeene Lasten alsdan kunnen ingevoerd en dus de Noordelijke Gewesten van het meer betalen dan hunne broeders bevrijd worden; en daar ik vernomen heb, dat de op gisteren bepaalde deliberatien niet geeindigd zijn maar op heden voortgezet worden, verzoeke ik UHWG. de zaken daarheen te dirigeeren, dat het rapport heden ter conclusie gebragt worde onder zoodanige modificatien als de Raad nodig zal oordeelen, ten einde ik eindelijk met deeze zaak zoude kunnen voortgaan.

's Hage,
10 February 1816. WILLEM.

Ik heb de eer U.M. een brief te zenden, die mij zonder omslag geworden is, ik weet niet van wien.

De Graaf van Aerschot verzoekt U.M. eerbiediglijk om verlof

gedurende de maand Maart, teneinde een proces voort te zetten, hetwelk veel door zijn afwezendheid lijdt, en zijn gemalin te gaan zien, die uit hoofde van de veel doormarschen van troupes niet met hem heeft kunnen overkomen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
19 Februari 1816. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. te verwittigen, dat de concept-ordonnantien, mij eergisteren geworden, op twee drukpersen verdeeld zullen worden, terwijl de Staatsdrukkerij nog bezig is met de eerste bezending. Op deze wijze hoop ik de afdoening merkelijk te bespoedigen.

Wij hebben nu het laatste Provintiaal Reglement ook afgedaan, en zullen er de laatste hand aan leggen in een buitengewone vergadering op Donderdag, welke voor het Reglement van het Platte Land van Utrecht aangelegd is.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
4 Maart 1816. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid om U.M. eerbiediglijk te verzoeken om mijn oprechte blijdschap over het voltrokken hooge Huwelijk te mogen uiten, zonder het Gala bij te wonen, alzo de rouw, dien ik uiterlijk drage over mijn lieven zoon, nog al te diep in mijn hart geworteld is, dan dat ik mij zou durven begeven in galaklederen onder de menigte van vrolijken en vergenoegden. Mijnen dienst heb ik schier geen oogenblik verzuimd en ben den volgenden dag van het overlijden reeds in den Raad van State verschenen; doch om feesten bij te wonen zoude ik mijzelven een geweld moeten aandoen, waarvan ik U.M. nederig verzoeke, naar deszelfs bekende goedertierenheid, mij zo kort na het geledene verlies wel te willen verschonen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
10 Maart 1816. HOGENDORP.

Ik heb de eer aan U.M. te melden, dat ik aan de leden, tot de Indirecte Belastingen gecommitteerd, heb moeten toestaan, om zich geheel onafgebroken daarmede bezig te houden, zonder den Raad bij te wonen, wilden zij op zijn tijd er mede gereed komen.

Ik neem de vrijheid een brief van den Graaf de Nordaus in te sluiten, zo als ik ook een vroegeren van denzelven onder het oog van U.M. heb gebragt. Volgens de Graaf van Aerschot is het een braaf oud man.

Uit hoofde van de korte vergadering vooral Dingsdag en Maandag heb ik er een buitengewone Donderdag gehouden. Er waren en zijn nog onderscheiden zaken half of genoegzaam rijp, zo dat ik wel kans zie om gelijk aan te blijven.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
16 Maart 1816. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. te berigten, dat de conceptwetten, bij den Raad van State hangende, en waarop ik in een der laatste Kabinetsraden gesommeerd ben geweest, nu genoegsaam afgedaan zijn. Met een declinatoir rapport op de herstelling der Gilden, en hetwelk was blijven liggen teneinde de zaak gezamentlijk met de nieuwe leden uit het Zuiden af te doen, heeft de Raad zig vrij eenparig geconformeerd. Alleenlijk oordeelden sommigen, dat de Gemeentebesturen volgens de Grondwet het vermogen dienen te behouden om ordonnantien te maken, niet strijdig met de algemeene wetten en algemeene belangen der ingezetenen, waarop anderen aanmerkten dat dit van zelf sprak. Met het concept tot afkoop der Chijnsen, Tijnsen, enz. heeft de Raad zig geconformeerd, herinnerende, dat de verschuldigdheden in natura moeten gewaardeerd worden. Op het Contentieux Administratif is het rapport conform de voordragt van den Minister van Justitie, slechts eenige verbeteringen in de extensie opgevende, doch in den geest van het stuk. Dezen worden gedrukt en uitgedeeld. Sedert hebben wij nog den

Rayon der Vestingen gekregen, hetwelk spoedig afgedaan zal zijn. Eindelijk is gister een conform advys vastgesteld op de Accordanten van de Waag, enz.

De debatten in het Parlement van Engeland geven veel licht over den inwendigen staat van het land, en ik zal tragten er eenige resultaten uit op te maken. Ik zie van tijd tot tijd, dat onze inwendige staat den aandagt en de bewondering buiten 's lands gaande maken, dog dat men verlangt er meer egts van te weten Bij het blaffen van sommige Zuidelijke schrijvers wordt dit noodzakelijker. Ik zal ook daarover mijn gedagten laten gaan.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
20 Maart 1816. HOGENDORP.

De menigte van stukken dezer dagen door U.M. aan den Raad gezonden, en meest allen om spoedig advys, hebben slegts mijn ijver aangespoord; dan ik vertrouw ook, dat U.M. het onmogelijke niet vergen zal.

Ik heb met de Heeren Gecommitteerden tot de Indirecte Belastingen gesproken, en bevonden dat zij er de Inkomende en Uitgaande Regten niet bij kunnen nemen. Vervolgens zijn deze laatsten Commissoriaal gemaakt, met de H.H. Fagel, van Aerschot, van Hoevelaken en Raoul. Het Contentieux en het Reglement op Zeeland zijn heden zakelijk afgedaan, de wet op de Desertie mede. Wij zullen Maandag en Dingsdag de Extensien horen.

Bij de concept wet op de drukpers was eene memorie van den Graaf de Thiennes over den publieken geest in de Z: Provintien, die nog al zwart is, en die al het kwaad aan de uitkomende geschriften wijt. Dan, hij komt er recht vooruit, dat de wetten voldoende zijn, en dat het alleen aan de Regtbanken hapert. Op de concept-wet is dit ook het vrij algemeen gevoelen van den Raad geweest, zoodat ik zekerlijk de bedoelde splitsing te gemoet zie. Ik heb zo even no 6 van de Ephémérides

ontvangen, waarin de Observateur zeer aardig gehekeld wordt. Dit doet goed in zo verre men met redeneeren volstaan kan; daar waar de wetten geschonden zijn is er meer noodig, of de overtreders kennen geen palen meer in hunne stoutheid, en de welgezinden worden bang.

De Heer d'Anethan schrijft mij, dat hij nog ziek is; dog bij gehoopte herstelling zoude hij aanstonds overkomen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
20 April 1816. HOGENDORP.

Ik heb tot op het laatste oogenblik de hoop behouden, dat ik morgen weder in den Raad zoude kunnen gaan; dog alzo het onmogelijk is, heb ik de eer U.M. te berigten, dat ik den Heer van Hambroik door den Heer 's Jacob heb doen verzoezoeken om het presidie waar te nemen. Ik vleie mij, dat ik over een paar dagen beter zal zijn.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
28 April 1816. HOGENDORP.

Wij willen deze correspondentie hier weder afbreken; wat er nog van mede te deelen valt, betreft een gebeurtenis in het leven van G.K. die wij later afzonderlijk zullen behandelen. Eerst willen wij nog eenige toelichtingen verstrekken op hetgeen in deze brieven wordt aangeroerd.

Het zal de aandacht niet ontgaan zijn, dat de aard dezer correspondentie langzamerhand geheel is gewijzigd; de brieven van G.K. zijn bijna uitsluitend geworden rapporten van hetgeen in den Raad van State voorvalt, en van den loop van zaken in de Commissie voor Grondwetherziening. Met deze laatste willen wij ons nu bezighouden.

De Algemeene Secretaris van Staat Falck, ijverig en voortvarend als altijd, had reeds vóór de aanvaarding der Koninklijke waardigheid een ontwerp van Grondwet gereedgemaakt en bood dit den Koning aan, 10 Maart 1815; vervolgens ging

het naar den Raad van State om advies. Toen dit advies gunstig luidde (13 Maart), werd de wet in gereedheid gebracht voor de oproeping eener vergadering der Staten Generaal in dubbelen getale tegen de maand Juli; den 21 Maart namen de Staten Generaal dit wetsvoorstel aan.

Den 22 April 1815 verscheen het Koninklijk Besluit houdende benoeming eener Commissie tot herziening der Grondwet, met G.K. als voorzitter, bestaande uit elf leden uit de Noordelijke Provincien en even veel uit de Zuidelijke; later werden er nog twee leden, een uit elk deel des Rijks, aan toegevoegd.

G.K. heeft blijkbaar dadelijk aan Falck, die zich met den Koning te Brussel bevond, geschreven om eenige inlichtingen aangaande de Zuidelijke leden der Commissie; hij ontving daarop het volgende antwoord:

Brussel, 29 April 1815.

Waarde Vriend!

Het verzoek in den Uwen van 26 dezer is te billijk, dan dat ik daaraan niet zoo volledig als mogelijk zoude trachten te voldoen. Maar de taak is verre boven mijne krachten. Wat de *personen* betreft, zoo ken ik slechts de plebeiers, en geloof, dat zij allen te goeder trouw voor de vereeniging zijn. Holvoet, Dotrenge, de Coninck, Leclerc, zie daar de volgorde, die ik hun sous le rapport des talens aanwijzen zoude, de eerste en de derde met groote administratieve kundigheden, de beide anderen meer speculatief, maar geenzins metaphysiek of divagueerende. Onder de Adelijken sluit zich de Gr. van Aerschot het naast aan de evengenoemden aan. De Thiennes is door een lang stilzitten of buitenleven geenzins exclusief of illiberaal geworden. Hij is wat bang voor regtsgeleerden en de door hen doorgaans gepredikt wordende meeningen. Met rondborstigheid en hartelijkheid werkt men op hem het beste. Datzelfde zoude ik niet durven verzekeren van den Gr. de Mérode, die, na Senateur van Napoleon geweest te zijn en als zoodanig zich alles te hebben

getroost, nu telkens met zijn geweten voor den dag komt en groote beduchtheid te kennen geeft voor de Roomsche Kerk. Vraagt men hem intusschen welke waarborg hij begeert boven de algemeene toezegging van vrijheid en bescherming van alle Godsdiensten, blijft hij zijn antwoord schuldig.

Misschien is zijn arrière pensée het invoeren der Geestelijken in de Wetgevende Magt, en misschien ook heeft de omstandigheid, dat Graaf César de Méan, tot zijn medelid in de Commissie benoemd, broeder van den Bisschop van Luik en zelve Kanunnik is, zijne uitzichten op zulk eene bepaling verhelderd. Wat laatstgemelde Graaf daarover denkt is mij onbekend; alle de andere Belgen zijn tegen die afwijking van de principes.

En dat brengt mij tot de tweede uwer vragen, die naar de denkbeelden.

Onder elkanderen zijn de H.H., die van hier komen, niet eens, en kunnen het ook niet zijn. Op het stuk der indeeling van de Provincien met de oude namen zullen zij tamelijk gemakkelijk zijn. Gelukkig zoo wij bij deze gelegenheid ook eens de limietscheidingen, die bij de Holl: Grondwet bepaald zijn, konden revideren en het effect wegnemen van de toegeeflijkheid, die men vijftien maanden geleden voor vele oude begrippen hebben moest.

Vrij algemeen oordeelt men hier, dat het Koninklijk Gezag krachtiger wezen moet. De Provinciale Staten worden door velen gevreesd, doch wanneer men hun in den Haag de instelling der Gouverneurs als Commissarissen van den Souverein in haren aard en ontwikkeling zal hebben uitgelegd, twijfel ik niet of die vrees zal veel verminderen.

Over de middelen, die het executief gezag moeten bevestigen, is eene Kamer van Pairs dat waartoe de meeste stemmen overhellen. Zij vinden het tevens geschikt om de pretensies, die een vermogende Adel mogt willen vormen, te neutraliseeren.

In den *Observateur* is wel eens kwestie geweest van de heilzaamheid van eene „déclaration des droits" of een Kapittel van „preliminaire en algemeene bepalingen". Schrijvers van den

Observateur zijn er in de Commissie niet, doch de HH. Dotrenge en Gendebien zijn vrienden van die schrijvers, en mogelijk hoewel niet waarschijnlijk is het dus, dat deze zoo iets voordragen. Dat de Grondwet korter zou kunnen uitvallen, door eene laconieke redactie en weglating van eenige reglementaire bepalingen, die hier niet noodig zijn en in Holland thans reeds met de daad zijn ingevoerd, is ook eene meening, die ik in dienzelfden hoek thuisbrenge.

Over de wijze van aanneming der Grondwet hier en daar polsende, vond ik onder anderen de gedachte om, zoo de Commissie tamelijk eenstemmig tot haar besluit komt, het ontwerp te doen drukken, eenigen tijd aan de observaties van deskundigen en onkundigen bloot te stellen, die observaties andermaal door de Commissie te doen examineeren, en de alzoo tot stand gebrachte Grondwet door Notabelen, immers in Belgie, te doen bekrachtigen. Sed haec valeant quantum possint et sunt revera posterioris curae. Van dadelijk belang is het de geesten onzer Zuidelijke medearbeiders niet te laten aberreeren van het principe van eenheid en eenzelvigheid van den geheelen Staat, noch neerslagtig te laten worden door den eersten aanblik der groote Hollandsche schuld. Hiertoe heb ik eenige wenken bijeengebracht en op een afzonderlijk blad doen overschrijven, of het U ook raadzaam voorkomen mogt om ze aan andere vrienden, die in het geval zullen zijn van veel met de Belgische broeders om te gaan, mede te deelen. Verschillende dezer laatsten, en misschien de besten, zullen de eerste vergadering niet kunnen bijwonen, weshalve ik hoop, dat UEd. het daar nog met onbeduidende preliminaria zal kunnen dragende houden.

Hartelijk tt.

Falck.

De bovenbedoelde Pro Memorie luidde als volgt:

Het gestatueerde bij de acht artikelen, dat de schulden gemeen zullen zijn, zal apparent, naar hetgene ik aan een der

naar den Haag vertrekkende Heeren bespeurd heb, eenige ongerustheid of misnoegen bij de Leden, die Zuid-Nederland aan de Commissie van Constitutie levert, te weeg brengen.

Dien indruk tegen te gaan is van het hoogste aanbelang, en hoe kan zulks beter geschieden dan door eene onbevooroordeelde beschouwing der kwestie?

De Hollandsche schuld is bekend, maar hoe groot is die van Belgie? Dit weet niemand tot nog toe met zekerheid. Men bedenke ondertusschen:

1°. dat Oostenrijk ons de schuld terug geeft, die tot deszelfs voormalige Nederlanden betrekking heeft en dusverre te Weenen betaald geworden is;

2°. dat bij eene eventueele liquidatie met Frankrijk voor onze rekening zal moeten worden genomen hetgene indertijd tot kwijting der Belgische schulden op het Grootboek te Parijs ingeschreven is;

3°. dat de Mogendheden aan het bezit van Belgie den last gehecht hebben van een vierde der Russische schuld in Holland.

De kooplieden van Ostende en Antwerpen zullen gaarne protectie hebben tegen de kapers, tegen de Barbarijsche Regeringen. Daardoor vinden zij in de vereeniging van ons land met het hunne eene reeds gevestigde Marine. Zij brengen wel is waar van hunnen kant de zeven schepen, die ons te Antwerpen toebedeeld zijn, aan, maar wat eigentlijk eene Marine constitueert, officieren, zeevolk, werven, arsenalen, zijn slechts bij ons, en schepen daarenboven.

Maar terwijl dus de Reunie oorzaak is, dat Belgie dadelijk geholpen wordt met onze zeemagt, legt diezelfde reunie ons de verpligting op om aan de landmagt veel meer kosten te besteden, dan Noord-Nederland alleen hebben zoude. Men neme een voorbeeld aan de tegenwoordige omstandigheden. De Vereenigde Nederlanden, op zichzelve staande, zouden een hulpcorps van 15 of 20 duizend man aan Lord Wellington geleverd en zich voorts met hunne vestingen en overstroomingen omringd en be-

veiligd hebben. Nu daarentegen moeten dadelijk alle krachten te werk, alle hulpmiddelen vooruit, onze vrijwilligers zelve misschien eerlang tot de securiteit van Belgie gebezigd.

Dit behoort zoo, nu en in het vervolg; het is het beste middel om de vereeniging te doen beklijven en wij zijn verre van er spijt over te gevoelen. Maar houdt men zich bezig met koel de pecunieele gevolgen der ineensmelting na te rekenen, ververdient dit toch waarlijk wel in aanmerking te komen in het *credit* van Holland

Het punt der algemeene verdediging en van ieders billijke bijdrage daartoe brengt ons tot de versterking der grenslinie naar den kant van Frankrijk. Misschien zoude iemand kunnen beweeren, dat het meer onmiddelijk voordeel daarvan voor de Belgische Provinciën is. Maar in deze onderscheiding laat ik mij niet in. Eene der redenen, die ons de Vereeniging met die Provinciën hebben doen wenschen, is, dat wij daarin een voormuur zouden aantreffen. De verbetering, de versterking dus van dien voormuur gaat ons niet minder aan dan haar, en alle gedeelten moeten gelijkelijk daartoe bijdragen. Maar hoe, indien de Zuidelijke of meest nabij liggende Provinciën juist door hare vereeniging met Holland minder, en veel minder voor dat gewigtig object te betalen hadden, dan dat systema van gelijk belang medebrengt? Dan zouden zij toch wel op nieuw dat Holland, of liever die vereeniging, voor een aanzienlijk bedrag crediteeren? Dit nu is inderdaad het geval; want de twintig millioenen, die Engeland voor de versterking der bedoelde grenslinie ter beschikking des Konings stelt, zijn de prijs van ***Hollandsche*** kolonien.

Gelukkig, dat ons nog andere en bloeiende kolonien overblijven, in welker gemeenschappelijke exploitatie wij aan de nieuwe broederen een belangrijk onderpand meer kunnen aanbieden van onze welmeenendheid en hartelijkheid.

Al het bovenstaande strekt om aan te toonen, dat er een zeker evenwigt bestaat, en dat wij onze schulden in de eene

schaal geworpen hebbende, geenzins de andere voorbijgaan zonder een hand uit te steeken of ook die aanmerkelijk zwaarder te maken.

Er zijn echter nog gronden van een anderen aard, die voor de gemeenmaking der schulden pleiten.

Zóó eerst krijgen wij ééne enkele algemeene begrooting van Staatsbehoeften voor het geheele rijk, de beste, misschien de eenige, waarborg van een gelijkmatig bestuur en het zekerste middel om de overtuiging te bevestigen, dat de groote belangen van alle ingezetenen dezelfde zijn en altoos op een eenparigen voet zonder voorkeur of naijver worden gehandhaafd.

Voorts herinnere men zich, dat het publiek krediet beschouwd worden mag als eene hoogst nuttige staatsinrigting, van welke, zoo ooit de gebeurtenissen buitengewone opofferingen mogten vorderen, alle deelen des Rijks, en Belgie niet minder dan Holland, partij zouden trekken. Het rustpunt nu van dat krediet ligt in de maatregelen der Regering omtrent de reeds aanwezige schuld, en de Belgen, door in die maatregelen deel te nemen, door zich niet te onttrekken aan den last, dien de rentebetaling uit het algemeene staatsfonds geacht kan worden op hunne schouderen te werpen, bevestigen het vertrouwen dergenen, die in tijd van nood de schatkist oogenblikkelijk hulp kunnen toebrengen.

Door deze en soortgelijke consideratien meen ik, dat ten minste de eerste indruk verzwakt worden kan, en een ieder bewogen om de bepaling der Hooge Bondgenooten, „dat de lasten zoowel als de baten gemeen moeten zijn", onbevooroordeeld en in den noodzakelijken zamenhang met de algemeene gronden te beschouwen.

Falck.

Ik bedank U, mijn waarde vriend, voor het licht over de personen en denkbeelden verspreid, en naar mate U meer bekend mogt worden omtrent het een en ander, zoo verzoeke mij van tijd tot tijd daarvan te onderrigten. Ik heb nog

niemand dan Du Bois gezien, die mij voorkwam wel onderrigt te zijn van de belangen van zijn Stad Antwerpen. Daar kunnen geen zaken gedaan worden, voordat er ten minste een zeker getal Belgen tegenwoordig is.

Uwe Memorie is zeer wel beredeneerd, en wij kunnen er veel partij van trekken. Daar is maar een zwarigheid, en deze gansch niet gering, om welke UEd. niet schijnt gedacht te hebben, en die mij aanstonds voor de scheenen gesprongen is. Ik heb namelijk het stuk aan van Maanen, Elout en Mollerus gewezen, die van de Koloniale Zaken iets, maar van de Russische schuld niets wisten. Deze voorkennis is echter nodig om de vertogen te vatten. Mag ik nu onze verdere Heeren van alles verwittigen? Zijn de Zuidelijke Heeren reeds van dat alles verwittigd? Ik verzoek U deze vragen eens wel te overleggen, te meer daar alle officieele kennisgeving, die toch eens komen zal, voor alsnog geheel ontbreekt. Mij wordt gedurig door medeleeden de vraag zelfs gedaan: wat zijn dat voor acht punten? enz.

Wat UEd. over de indeeling van de Noordelijke Provincien denkt, weet ik niet; en wat daarin zoude kunnen verbeterd worden wil ik gaarne hooren.

Als ik in het vervolg iets te melden heb, zal ik het gaarne doen, maar tot nu toe bepaalt mijn wetenschap zich tot den Heer du Bois, van wien echter dit met lof te zeggen is, dat hij Hollandsch praat.

tt.

HOGENDORP.

De vergaderingen der Commissie van Grondwetsherziening werden gehouden ten huize van G.K. uit hoofde van zijn gezondheid. De eerste bijeenkomst vond plaats den 1en Mei 1815, overeenkomstig het Koninklijk Besluit van 22 April, maar werd verdaagd, omdat slechts één der Zuidelijke leden alsnog aangekomen was. Op den 3en Mei vingen de werkzaamheden aan; eerst werd mededeeling gedaan van verschil-

lende stukken o. a. van de Acht Artikelen van Londen, die de basis der Vereeniging uitmaakten.

Alles kon nog niet aan de leden medegedeeld worden. Falck schrijft dienaangaande uit Brussel, 5 Mei: „Met de geheim-„houding der tusschen Ons en Engeland gemaakte afspraak, „staat het zoo, dat Lord Castlereagh de eerste verlangt te „zijn, die ze met het ensemble zijner staatkundige schikkingen „openbaar make.... De Zuidelijke Heeren zijn *niet* van alles „verwittigd; zij ignoreeren tot dusverre de afspraak omtrent „den Afstand der Kolonien, de Russische Schuld, de millioenen „voor de Fortificatien, enz." Men zie ook den brief van den Koning van 7 Mei 1815, hierboven (bldz. 116)

Er werd vervolgens besloten de Grondwet artikelsgewijze te behandelen en na te gaan welke veranderingen noodig mochten zijn.

Wij willen de beraadslagingen niet op den voet volgen, doch een en ander mededeelen, dat nog niet bekend mag geacht worden.

In het archief van G.K. bevindt zich wat blijkbaar een uittreksel is van uitgebreide notulen der Commissie, even als van de Commissie in 1814, alleen voor zooveel betreft hetgeen door G.K. in het midden is gebracht aangaande punten van belang.

Schets van de voordragten van den President
der Commissie tot herziening van
de Grondwet.

Zitting van 3 Mei. De President, de vergadering hebbende geopend, geeft in bedenking, dat het oogmerk der Commissie zijnde in de bestaande Grondwet die verandering te maken, die de nieuwe omstandigheden, in welke het Rijk zich bevindt, vorderen, of die door ondervinding van een jaar konden worden gerekend als noodzakelijk erkend te zijn, en dat derhalve, zoo als aan den eenen kant de thans bestaande Grondwet als het

eigentlijk voorwerp der werkzaamheden moest worden beschouwd, zoo ook van de andere zijde de acht artikelen te Londen bepaald, waarop de Vereeniging van alle de Nederlanden tot een Koningrijk zoude plaats hebben, den grondslag moeten opleveren van de voornaamste te maken veranderingen. Hij stelt dus voor om gezamenlijk de geheele Grondwet door te gaan, en in den loop van de raadplegingen zoodanige punten, als daartoe meest geschikt zouden kunnen worden bevonden, in handen van Commissies te stellen.

5 Mei. De President draagt aan de vergadering voor, welke de opofferingen zijn, die door de thans Vereenigde Nederlanden voor de vereeniging zijn gedaan. Bijzonder komen daarbij in aanmerking de Oost- en West-Indische bezittingen, die bevorens aan de Noordelijke Provincien waren toebehoorende, waarvan de Kaap de Goede Hoop, Demerary en Essequibo voor het Rijk verloren zijn geraakt ten behoeve van dit oogmerk, terwijl de Zuidelijke Provintien mede deelen in het bezit der Kolonien van Suriname, Curaçao, St. Martin in de West-Indien, van de forten op de Goudkust, waaronder St. George d'Elmina in Afrika, van Java, de bezittingen op Sumatra, Celebes, de Moluques, Banca en Malacca, en den handel op China, en den uitsluitenden handel op Japan. De onlangs opgerigte Chinasche Maatschappij tot den Theehandel kan geen bekommering baren, daar dezelve alleen ten opzigte der Chineezen een monopolie uitoeffent, welke door den aard van den handel in dat land noodzakelijk is, doch hier niemand van de deelneming in die maatschappij wordt uitgesloten.

Tot een schets der thans bestaande Grondwet overgaande, merkt hij al dadelijk op, dat dezelve nu sinds een jaar in werking zijnde gebragt overal met gemak is ingevoerd, met algemeen genoegen is ontvangen, en de beste gevolgen heeft gehad, hoofdzakelijk daaraan toe te schrijven, dat men zich niet heeft toegelegd om nieuwe begrippen en instellingen op te dringen, maar overal het oude, dat met de wetten, zeden en ge-

woonten van het land en deszelfs inwoners strookte, te behouden en desnoods te wijzigen. Twee hoofdpunten zijn er, die het wezen dier grondwet uitmaken: een algemeene krachtig en onbelemmerd bestuur, dat de algemeen belangen met nadruk kan bevorderen en voorstaan, en alle afwijkingen in de mindere magten voorkomen of beteugelen. Bij dit hoofdbestuur wordt de natie op een billijke en evenredige wijze vertegenwoordigd en heeft deel aan de wetgeving en de bepaling van de uitgaven van den Staat. Deze vertegenwoordiging heeft plaats door een keuze van leden der Staten Generaal, die aan de Staten der Provincien toevertrouwd is, en deze worden wederom door de drie leden, waaruit de Natie bestaat, de Edelen of Ridderschap, de Steden en de Landeigenaren, op de wijze bij de wet bepaald, verkozen. De Provinciale en Stedelijke besturen, die het tweede hoofdpunt der Grondwet uitmaken, zijn geheel vrij om ten nutte hunner ingezetenen al te doen wat hunne nadere bekendheid met de plaatselijke belangen hun als nuttig doet beschouwen, en kennen geen andere onafhankelijkheid, als die noodig is om dezelve te beletten van hunne magt ten nadeele òf van het algemeen òf van die ingezetenen zelve misbruik te maken.

Hij voerde eindelijk bij, dat tijdens het maken der Grondwet veel nog onbeslist was, hetgeen men toen als voorbarig beschouwde, doch sedert in het tijdverloop van een jaar geregeld is, zooals de Provinciale Reglementen, waarin iedere Provincie de volkomenste vrijheid gehad heeft zich naar hare oude gewoonten of plaatselijke belangen in te rigten, en waarover het Gouvernement geen andere magt heeft uitgeoeffend, dan te zorgen, dat de algemeene beginselen, in de Grondwet daargesteld, zijn in het oog gehouden.

Wat nu aangaat de veranderingen in de Grondwet te maken komen hoofdzakelijk in aanmerking de omstandigheden, waarin zich het Rijk thans bevindt door deszelfs grootere uitgebreidheid, door den onderscheidenen aard van de inwoners, waaruit

hetzelve is zamengesteld en door de magtige natien, die deszelfs naburen zijn geworden; alle redenen om er op bedacht te zijn de klem van het gouvernement en de magt des Konings niet te beperken. Hoezeer ook deze zelve omstandigheden een nieuw bewijs ten gunste dier Grondwet opleveren, daar de nieuwe of Zuidelijke Provincien, door de volkomene vrijheid in het huishoudelijk bestier gelaten, het vermogen hebben tot hunne oude inrigtingen, waaraan zij hare welvaart zijn verschuldigd, zooveel toe te naderen als met den aard der zake eenigsints kan worden overeengebracht.

17 Mei. De President ontwikkelt het denkbeeld van 's Konings Eed, zoo als die in de bestaande Grondwet is voorgeschreven. De verpligtingen des Konings zijn van tweeërlei natuur; de eene is het niet overtreden van de Grondwet, en deze verpligting strekt zich uit tot alle de artikelen daarin vervat, zonder dat het noodig of dienstig geoordeeld is eenige artikelen der wet in den Eed zelve over te nemen, om daardoor het gewigt der overige niet te verminderen; de tweede is eene min bepaalde doch niet min heilige pligt, die zich in geene wet omschrijven laat, om namelijk volgens de Grondwet het geluk des volks te bevorderen. Deze twee punten, die allen des Konings pligten bevatten, zijn in den Eed overgenomen; dan om het misbruik voor te komen, hetwelk van die dubbele verpligtingen gemaakt kan worden en wel eens gemaakt is, dat een Vorst onder voorwendsel van de bevordering van het welzijn des Volks, waartoe hij verbonden is, zich zoude ontslaan van het nakomen der Grondwet, is in den Eed gesteld, dat het eerste gedeelte *eerst en bovenal* verbindend zoude worden beschouwd, al konde ook het belang der zake iets anders schijnen te vorderen, bijzonder daar in zoodanig geval de Grondwet zelve de middelen aan de hand geeft dezelve op een wettige wijze te veranderen.

Ten opzigte van den Staatsraad zegt de President, dat het oogmerk bij het daarstellen van dezelve is geweest den Koning

te omgeven van lieden, die in alle zaken van gewigt en zoo dikwijks zulks zoude worden gevorderd, hunnen raad zouden kunnen geven, waaraan echter de Koning in geenen deele zoude gebonden zijn; dat men evenwel geoordeeld had, dat het nuttig konde zijn ter voorkoming van overhaasting den Vorst te verpligten in sommige gevallen wel zelve te beslissen, doch dit besluit niet te nemen zonder eerst den Raad van State te hebben gehoord, door wier bedenkingen, zoowel als door het noodzakelijk verloop van tijd welligt een onberaden stap zoude kunnen worden voorgekomen; terwijl eindelijk, zal de Raad van State met eenigen grond kunnen adviseeren, het ook noodig is, dat dezelve kennis krijge van de besluiten door den Koning in alle zoodanige gevallen, als waarin dezelve geraadpleegd is, genomen. Dat echter de ondervinding van een jaar geleerd heeft, dat met den besten wil des Konings om geene zaak buiten zijnen Staatraad te doen, met de meeste bereidwilligheid van den Raad van State om op alle aanvragen des Konings zoo spoedig doenlijk te dienen van berigt, het eene onmogelijkheid is, dat de Koning geen daden van Souvereiniteit zoude plegen zonder den Raad van State te hebben gehoord; terwijl ook sommige dier daden van zoodanigen aard zijn, dat dezelve niet kunnen noch behooren te worden medegedeeld. Ten bewijze van de waarheid van dit gezegde, beroept zich de President op alle diplomatieke betrekkingen, benoemingen van officieren of ambtenaren, uitoeffenen van regt van gratie en dergelijke.

18 Mei. De President stelt aan de leden voor het oogpunt, waaruit de geheele zamenstelling der representatie moet worden beschouwd. De ondervinding van den laatsten tijd heeft genoeg doen kennen de nadeelen, die uit het Despotisme, dat alles op zichzelve zoekt terug te brengen en alle de beslissingen zonder onderscheid van het Centraal Gouvernement wil doen emaneeren, voortvloeyen, daar dan niet alleen de Ministeries overkropt en de belangrijkste zaken onafgedaan blijven of zeer worden ver-

traagd, maar ook beslist wordende staan ter beoordeeling van lieden, die de plaatselijke belangens niet kennen en de uitvoering niet kunnen surveilleeren.

Dat echter ook aan den anderen kant de ondervinding van vroegere jaren heeft doen kennen het nadeelige van geheel onafhankelijke besturen en ligchamen, waarvan het eene de ondernemingen van het andere kan tegengaan en belemmeren, en men alzoo gekomen is tot het stelsel van bestuur en volksvertegenwoordiging thans aangenomen.

Het geheele volk der Nederlanden is in drie klassen verdeeld, de Edelen, de Steden en de Landeigenaren. De Edelen staan in sommige Provincien geheel op zichzelven, in anderen zijn dezelve in Ridderschappen of Collegien ingerigt, waartoe behalve den adel als eerste vereischte ook eene zekere gegoedheid gevorderd wordt.

De Steden wier bestuur door de voorname ingezetenen, op eene wijze bij de Grondwet aan de hand gegeven doch bij nader te maken Reglementen juister te bepalen, gekozen worden, zijn door dit bestuur zelve vertegenwoordigd. De wet regelt mede de wijze van stemming der Eigenerfden.

Deze drie leden van den Staat kiezen ieder een geëvenredigd aantal, in de onderscheiden Provincien verschillend bepaald, leden voor de Staten der Provincie. De Provinciale Staten hebben ieder in hun gewest de hoogste administrative magt; zij zijn de natuurlijke uitvoerders der wetten en hebben niet anders boven zich, dan den Souverein, die door zijnen Commissaris waakt, dat zij niets strijdig met de Grondwet en andere Rijkswetten bepalen of invoeren.

Deze Provinciale Staten zenden wederom leden tot de Staten Generaal, die alzoo het geheele Nederlandsche Volk vertegenwoordigen, en door deszelfs keuze alleen door eene trapsgewijze opklimming aangesteld zijn. Zij zijn geene gedeputeerden of afgezanten van hunne Provincie maar vertegenwoordigers van het geheele volk uit eene Provincie gekozen en zijn daarom verpligt

bij eede zich te zuiveren van alle Provinciale belangen, die met de algemeene zouden kunnen strijden. Zij houden geene ruggespraak met en ontvangen geenen last van het Collegie, dat dezelve benoemd heeft. De Staten Generaal oefenen met den Koning de Wetgevende magt uit, terwijl aan den Koning alleen die regten gegeven zijn, die vereischt worden om aan het Gouvernement dien klem te geven, die de omstandigheden van het Rijk gebiedend vorderen.

Zoo in sommige deelen de Engelsche Constitutie aan den Koning minder magt geeft, zoo is aan den anderen kant de Koning der Nederlanden aan de Staten Generaal gebonden, die hij niet zoo als een Parlement naar goedvinden kan ontbinden en deszelfs leden vernieuwen.

Maar ook daar te boven de gesteldheid van dit Rijk, de magt van deszelfs naburen, de geografische ligging en andere dergelijke bedenkingen maken de gevolgtrekking van de Engelsche wijze van regeeren tot die, welke hier zou moeten worden ingevoerd, zeer gewaagd.

Ook hebben deze omstandigheden, waarin het Rijk zich bevindt, het gevaarlijk doen beschouwen om alle de onkosten, die tot deszelfs bestaan onmisbaar zijn, ook maar één oogenblik aan de willekeur over te laten, en heeft niet, gelijk in Engeland, kunnen worden bepaald, dat de onderstand in geld, die het volk aan het gouvernement moet geven, telken jare opnieuw zoude moeten worden toegestaan, als waardoor een oogenblikkelijke tegenkanting der Staten Generaal alle die middelen, die tot 's Rijks verdediging noodig zijn, zoude kunnen in onzekerheid brengen; maar integendeel is door de splitsing van de jaarlijksche begrooting in twee deelen, waarvan het eerste de vaste uitgaven betreft en eens vooral ingewilligd zijnde geene nadere toestemming noodig heeft buiten veranderingen, die de aard der zake medebrengt terwijl het tweede alle onzekere uitgaven bevat, die slechts voor één jaar worden toegestemd, beöogd om ten minste de onontbeerlijke benoodigdheden te verzekeren en het gou-

vernement daaromtrent van de grilligheden eener Vergadering onafhankelijk te maken.

24 Mei. Ten opzigte van de vertegenwoordiging der onderscheidene Provincien geeft de President in bedenking de verschillende gronden, waarop de evenredigheid derzelve moet worden gebaseerd, waarvan sommige vast en bestendig zijn, zooals de uitgestrektheid en vrugtbaarheid van den grond; andere veranderlijk, als bevolking, rijkdom, handel, opvoeding, beschaving en meer dergelijken; zoodat het welligt raadzaam zoude zijn de evenredigheid der representatie bij een Grondwet niet ten eeuwigen dage en onveranderlijk vast te stellen, maar alleen op eenen tijd te bepalen, na denwelken ten dien opzigte eene herziening zoude moeten plaats hebben. De bevolking alleen kan de ware grond van de volksvertegenwoordiging en hare evenredige verdeeling niet zijn; dit is een hersenschim door democratische wanbegrippen voortgebragt, alsof ieder evenveel tot de lasten der maatschappij toedragen zoude, evenveel het algemeen welzijn bevorderen. Eene goede en op gezond verstand gegronde wet moet het onderscheid tusschen menschen in het oog houden, en zoo de bevolking niet bij de verdeeling kan worden ter zijde gesteld, kan dezelve ook niet als éénige basis worden aangenomen.

Als gewigtige gronden om aan Holland en de Noordelijke Provincien een groot aandeel in de representatie toe te kennen moeten deszelfs uitgebreide handel en aanzienlijke bezittingen in andere werelddeelen beschouwd worden, wier jaarlijksche opbrengst aan het Moederland op meer dan f 40.000.000. — pleegt te worden geschat, die, hetzij in het Moederland verbruikt of naar andere landen uitgevoerd, in alle takken van bestaan leven en welvaart verspreiden. Het is wel zoo, dat bij de Artikelen te Londen bepaald deze buitenlandsche bezittingen aan het geheele Rijk zijn gemeen verklaard; doch dit staat in een onmiddelijk verband met de geheele vereeniging en vooral met de daarbij bepaalde evenredige vertegenwoordiging, zon-

der dewelke deze gemeenschap geen plaats hebben zoude.

Wilde men onbepaald óf de uitgestrektheid van den grond, óf de bevolking als de eenige grond tot regeling der representatie aanzien, dan zouden de Noordelijke Provincien bij hunnen grond dien der Kolonien, en bij hunne bevolking alle de inwoners dier bezittingen moeten voegen. Het argument, dat de inwoners der Kolonien geene vertegenwoordigers in de Staatsligchamen hebben, en alleen door den Koning worden bestuurd, zoude hier niets tegen afdoen, daar ook een zeer groot gedeelte der bevolking niet in de keuze deelt en alzoo niet vertegenwoordigd wordt, hetwelk evenwel bij de volkstellingen medegerekend wordt.

Er is nog een andere grond, waarom de Noordelijke Provincien op deze Kolonien bij de representatie aanspraak maken kunnen, en zich op dezelve beroepen om hun eigen aanzien belangrijker te houden. Niet alleen, dat die bezittingen ten koste van goed en bloed van Hollands ingezetenen ontgonnen of veroverd zijn, maar het is alleen aan de eigen beweging der Hollanders in het voorlaatste jaar, die niet gewacht hebben op den intogt der verbondene legers om het Fransche juk af te schudden en zich tot een vrij en onafhankelijk volk te verklaren, maar die reeds, voor dat de geallieerde Mogendheden daarover hadden kunnen beschikken, de Souvereiniteit aan het Huis van Oranje hadden opgedragen, te danken, dat die bezittingen, die in handen van andere Mogendheden waren, aan het nieuwe Rijk zijn teruggegeven.

Kunnen de Zuidelijke Provincien zich met grond op hunnen innerlijken vlijt, op hunne fabrieken, op hunne mijnen beroepen, de Noordelijke Provincien behoeven daarin niet achter te blijven; ook dáár heeft inlandsche vlijt en nijverheid alleen gedurende twintig jaren het gemis van buitenlandschen handel en kolonien vergoed. Ook dáár zijn belangrijke fabrieken, suikerraffinaderijen en vooral jeneverstokerijen, wier opbrengst aan accijns alleen aan den Lande op de jaarlijksche begrooting voor f 2.600.000. —

berekend is. Zoo het land geene metalen oplevert, zoo zijn de steenbakkerijen, de pijpenfabrieken, en bovenal de veenderijen, die op de begrooting voor eene opbrengst van f 1.400.000. — berekend zijn, evenwel daarmede gelijk te stellen.

30 Mei. De President ontwikkelt het systema der Grondwet in het derde Hoofdstuk. Nadat in de beide eerste over den Koning en de Staten Generaal gehandeld was, en aan het algemeen bestuur van het land die klem en magt was toegekend, die noodig kon worden gerekend om de algemeene belangen met fermeteit voor te staan en tot een eenheid te brengen en te behouden, heeft men in al wat niet noodzakelijk tot het algemeen bestuur behoorde aan de Staten van iedere Provincie de meest mogelijke vrijheid willen overlaten, altijd echter onder het oppertoezicht van den Souverein. De macht der Staten ingevolge de Grondwet kan tot eenige punten worden teruggebragt, en wel eerstelijk tot de inwendige en huishoudelijke oeconomie hunner Provincie, waaromtrent niet alleen aan de Staten Provinciaal eene groote vrijheid is toegekend, maar zelfs eene macht in veele opzichten met die der Staten Generaal gelijk staande, daar zij alle daartoe betrekkelijke verordeningen en reglementen maken, die door de sanctie des Konings evenzeer kracht van wet verkrijgen, als hetgeen door den Koning met overleg der Staten Generaal is vastgesteld. Een tweede gedeelte van de macht der Staten is de uitvoering der algemeene wetten, waarvan volgens art. 86 sommige aan hen moeten, alle andere kunnen ter executie worden gezonden, waardoor zij in de gelegenheid gesteld worden in de zaken van het meeste aanbelang, waarin ten gerieve der ingezetenen het meeste verschil tusschen de Provincien behoort te worden gemaakt, in de wijze van uitvoering die wending aan de wet te geven, die zij het voordeeligst voor hunne ingegezetenen rekenen. Ten derde oefenen de Staten Provinciaal eene soort van vaderlijke zorg uit over de Provincie, die zij bestieren en tevens vertegenwoordigen; zij kiezen de leden der Staten Generaal, zij beslechten de geschillen tusschen de plaatse-

lijke besturen; zij staan de belangen hunner ingezetenen bij de hoogere machten voor. Eindelijk, daar zij niet altijd kunnen vergaderd zijn, heeft de wet hun het vermogen gegeven door vaste Commissien of Gedeputeerden hunne werkzaamheden geheel of gedeeltelijk te doen waarnemen.

Dan hoe nuttig de vrijheid aan de Staten gegeven ook zijn moge, heeft de wet moeten waken, dat geene te groote verdeeldheid tusschen de verschillende Provincien ontstaat, waarvan dit Land, zoo immer eenig, de nadeelen heeft ondervonden; en ook hiervoor is gezorgd. Vooreerst dan worden de Staten gepresideerd door Commissarissen van den Souverein, onder den sedert ingevoerden titel van Gouverneurs, die hunne instructien van den Souverein ontvangende niet alleen de Staten kunnen terughouden van alle zoodanige besluiten, die hunne macht zoude te buiten gaan, maar ook dadelijk van alle zoodanige daden aan den Souverein kennis geven. Ten tweede, is aan de Staten verboden zoodanige bepalingen te maken, die voor andere Provinciën zouden kunnen nadeelig zijn. Ten derde zijn hunne verordeningen onderworpen aan de goedkeuring van den Souverein, zoowel als de reglementen, die zij voor zichzelve en de ondergeschikten maken. Ten vierde, is volgens de Grondwet aan de Staten Provinciaal geen beheer van penningen toevertrouwd, zoo dat zij zelfs de kosten van hun bestuur uit de Staatskas ontvangen moeten. Niet, dat, wanneer de Staten iets voor hunne Provincie nuttig zouden oordeelen, zij daartoe geene voordracht zouden kunnen doen en van den Souverein de aanwijzing van de nodige fondsen erlangen, maar zij hebben geene kas over dewelke ze zouden kunnen beschikken tot zoodanige einden, als zij dienstig zouden oordeelen. Eindelijk ten vijfde, zoo niettegenstaande alle deze voorzorgen de Staten der Provincie hunne macht zouden kunnen te buiten gaan, of besluiten nemen, die met het algemeen belang zouden strijden, geeft art. 91 den Vorst het regt hunne besluiten te schorsen en buiten effect te stellen.

Na alzoo de macht der Staten en het tegenwigt derzelve in de Grondwet te hebben aangetoond, geeft de President op, dat de daarstelling en benoeming der Staten is overgelaten aan reglementen, die onder 's Konings goedkeuring in elke Provincie sedert de Grondwet zijn gemaakt, en die onderling verschillen, hoezeer dezelve in eenige punten overeenkomen moeten, welke ook reeds in de Grondwet zijn aangeduid. Het voorname, waarop in dezen te letten is, zijn de bestanddeelen der Staten, die hoezeer in ongelijke evenredigheid in alle die Reglementen hebben moeten bijbehouden worden: de Edelen namentlijk, de Steden en het Platte Land of de Eigenerfden. Alle drie deze bestanddeelen zijn bij de Grondwet aangewezen, en het kan aan geen Provinciaal Reglement staan óf een dezer bestanddeelen weg te laten, óf een nieuw deel er bij te voegen; maar er is geene noodzakelijkheid waarom iedere Provincie dezelve op gelijke wijze zoude daarstellen; integendeel heeft men meerdere burgerlijke vrijheid, meer wezentlijk voordeel daarin gevonden, dat ieder zich op dien voet zoude regelen als het nuttigst of het voegelijkst zoude geoordeeld worden. Zoo is het dan vrijgelaten of de Edelen zich tot een College van Ridderschap zullen vormen gelijk thans in zeven der Provincien plaats heeft, dan of zij ieder individueel op zichzelve zullen staan zoo als dit in twee andere wordt bepaald.

Wat de stedelijke of plaatselijke besturen aangaat is daaromtrent wederom dezelfde vrijheid gegeven, en in iedere stad, district of dorp voorgeschreven een reglement te maken, hetwelk eerst aan de Staten der Provincie onderworpen en naderhand aan den Souverein ter goedkeuring wordt aangeboden. Alleenlijk is aangewezen hoe de volkskeus plaats hebben zal, zonder eenige volksvergaderingen toe te laten, waarvan men de noodlottige gevolgen heeft leeren kennen. Bij deze zelfde gelegenheid heeft de Grondwet in het voorbijgaan te kennen gegeven, dat de regten der voormalige heerlijkheden niet zijn miskend, hoezeer de bewoordingen van het 81ste art. ten duidelijkste

aantonen, dat het oogmerk alleen is zoodanige regten te herstellen, die het algemeen belang niet kunnen nadeelig zijn, en alzoo met de verordeningen van administratie en justitie kunnen worden overeengebragt, terwijl er ook geen reden bestaat om de eigenaars dier regten van hun wettig regt zonder redenen van het grootste gewigt te berooven. Sedert de invoering der Grondwet hebben onderscheidene wetten de juiste bepaling der herstelde regten van de heerlijkheden ten doel gehad, doch dit is nog op lang na niet voltooid.

Aan de stedelijke en plaatselijke besturen is voor hunne huishoudelijke belangen een volkomen vrijheid en onafhankelijkheid gewaarborgd, hoezeer ook hier telkens door de onderwerping aan de Staten voor misbruik van macht is gezorgd. De belastingen tot vinding van plaatselijke uitgaven te leggen, hebben de goedkeuring der Staten nodig alvorens te kunnen worden ingevoerd, en hieruit volgt reeds van zelve de bepaling, dat de Steden en Dorpen hunne begrootingen van ontvangst en uitgave en de opgaven hunner behoeften aan de Staten moeten zenden. De plaatselijke belastingen mogen geene voortbrengselen van andere plaatsen drukken, en ook dit is aan de Staten aanbevolen; doch de plaatselijke besturen, als de zorg voor hunne ingezetenen hebbende, kunnen dezelver belangen bij de Staten voorstaan. Om te beter voor de nakoming van alles te waken heeft de Souverein altijd het regt inzage te vorderen, en wederregtelijke handelingen dier besturen te schorsen of geheel buiten effect te stellen.

31 Mei. Bij gelegenheid van het Kapittel over de Justitie merkt de President aan, dat uit alle de nadeelen, die de onderscheidene revolutien aan dit land hebben veroorzaakt, ten minste er een goed was voortgekomen: de eenheid in wetgeving die men bij de Grondwet had behouden, hoezeer men er zich op had toegelegd om de regtspleging wederom tot dien vorm te brengen, die met de oude gebruiken en zeden van het land meest ware overeenkomstig; dat men echter ten dien opzichte

vooral de aanstaande wetgeving niet had kunnen vooruitloopen en zich alleen tot eenige weinige punten bepalen, die vooraf hadden kunnen worden vastgesteld. Er is sedert de invoering der Grondwet reeds veel gedaan; het Militair wetboek is gemaakt en in werking gebragt, de andere wetboeken zijn reeds gedeeltelijk aan den Koning aangeboden en in den Staatsraad gebragt, maar er blijft nog veel meer te doen overig; alle wetboeken zijn nog niet gemaakt, geene heeft kracht van wet gekregen, zoodat men uit ondervinding over dezelven niet zoude kunnen spreken, indien niet de meeste beginselen uit eene beproefde ervaring van eeuwen waren overgenomen.

Op het 104e artikel geeft de President in bedenking, dat in sommige landen de vertegenwoordiging der natie de macht in handen heeft om eenen Minister in beschuldiging te stellen, zoo als in Engeland, eene macht, die de Grondwet niet gemeend heeft aan de Staten Generaal te moeten toekennen, maar geheel aan den Hoogen Raad of den Procureur Generaal bij denzelven te moeten overlaten; dat het hem dan ook voorkomt niet nodig te zijn de Ministers en andere in het artikel vermelde ambtenaren eene meerdere waarborg te geven en dezelve voor de vervolgingen der Justitie te beveiligen, ingevalle de Staten Generaal geene autorisatie verleenen willen.

1 Junij Over de Financien zegt de President, dat zich in eene Grondwet niet veel laat zeggen, als de algemeene waarborg, dat geene belastingen zonder concurrentie van den Koning en de Staten Generaal kunnen worden geheven, terwijl de omstandigheden, waarin de Staat zich tijdens het maken der Grondwet bevond, het noodig maakte bij voorraad de oude belastingen te bevestigen, hoe drukkend dezelve ook voor de ingezetenen mogten zijn. Een algemeen stelsel van financien is een werk van zeer grooten omvang en van eenen zeer tederen aard; het eenige, wat daarover te doen was, hetgeen de volkomenste vrijheid van het Gouvernement daarin beperkte en dat tevens voor de behoefte van het oogenblik wierde gezorgd.

Het belang der schuldeischers van den Staat verdiende melding in de Grondwet, hoezeer ook daarover het Gouvernement geheel vrij moest worden gelaten; en het art. 118 geeft denzelven de verzekering, dat zij niet geheel worden vergeten zonder eenig regt te kunnen doen geboren worden.

De Collegien van Raden en Generaal Meesters van de Munt en van de Algemeene Rekenkamer hebben geene opheldering noodig; alleenlijk heeft de Grondwet gemeend dezelve zoo weinig mogelijk van den willekeur van eenen Souverein te doen afhangen, en mitsdien bepaald, dat hunne instructien bij de wet, dat is door den Souverein gezamentlijk met de Staten Generaal, zullen worden vastgesteld, en gevolgelijk ook niet dan door beider toestemming worden veranderd.

2 Juny. Het hoofdstuk van de defensie, observeert de President, heeft ten doel te zorgen voor de verdediging van de vrijheid en onafhankelijkheid van den Staat zonder in de hatelijkheden eener conscriptie te vervallen. Hiertoe dient in de eerste plaats eene staande armee, die bij vrijwillige werving wordt voltallig gehouden, en waarbij vreemdelingen individueel of zelfs bij corpsen kunnen worden aangenomen, om te gemoet te komen aan het gebrek van geschikte inboorlingen, of voor zoo verre die met meer nut in het land zelve kunnen worden gebruikt; deze armee zoowel als de zeemagt kunnen overal worden gezonden, waar de dienst van den Staat het vereischt, zelfs naar de buitenlandsche bezittingen.

Behalve deze vaste macht is het noodig een nationale militie daar te stellen, die wel altijd in den wapenhandel wordt geoefend, doch alleen in tijden van nood en gevaar bij elkander wordt gebragt. De Grondwet had te dien opzigte alleen eenige algemeene trekken opgegeven, en veel aan de wet overgelaten; deze wet is sedert gemaakt, en geeft nauwkeurig op, wie tot de Landmilitie wordt geroepen, dat dezelve nimmer in de Kolonien, en niet buiten 's lands dan met voorkennis der Staten Generaal gebruikt mag worden, hetgeen thans in de

Grondwet zoude kunnen worden overgebracht. Deze wet bepaalt verder, dat de loting wegens deze militie alleen dan zal plaats hebben, wanneer er geene genoegzame vrijwilligers zich aanbieden om het contingent eener plaats uit te maken.

De inwendige rust en alleen in hoogen nood de verdediging des lands vordert de oprigting van plaatselijke schutterijen, en ook hieromtrent is een nadere wet gemaakt, terwijl de ondervinding van het laatste jaar bevestigd heeft hetgeen men van deze inrigtingen goeds konde en mogte verwachten.

20 Juny. Omtrent het hoofdstuk van den Waterstaat zegt de President, dat in een zaak van zooveel belang als de Waterstaat in dit land is, de beide uitersten gezien zijn; dat van een geheel gebrek aan eenheid in de maatregelen, ten tijde van de volstrekte onafhankelijkheid van alle provincien, en dat van een geheele centralisatie onder het Fransche bestuur, van welke beide men het nadeel heeft ondervonden. De Grondwet heeft getracht eenen middenweg in te slaan door het daarstellen eener Generale Directie, die het onmiddelijk beheer zoude hebben over al hetgeen uit de Rijks kas wordt onderhouden en het onmiddelijke toezigt over alle werken door particulieren bekostigd, doch van algemeen nut of noodzakelijkheid; dat echter een gedeelte daarvan aan de Provinciale Staten zoude kunnen worden afgestaan, die tevens het toezicht zouden hebben over hetgeen van min algemeen belang geoordeeld wierd.

Sedert de invoering van de Grondwet is de Generale Directie georganiseerd en men is thans bezig met de Staten der onderscheidene provincien een verdeeling te maken van de werken waarover hun de beheering wordt toevertrouwd en die, welke tot de Directie behooren; deze verdeeling zal of bij onderlinge schikking geschieden, of door den Koning, na den Staatsraad te hebben gehoord, worden gemaakt. Het is niet noodig geoordeeld ver uit te wijden over het grondbeginsel, hetwelk te dien opzigte moet worden gevolgd, daar de Koning altijd het algemeen welzijn in het oog zal houden.

De President is van oordeel, dat er een algemeene Directie van den Waterstaat moet zijn, die over sommige werken een onmiddelijk beheer of een onmiddelijk toezigt behoudt, terwijl de Staten der Provincien andere werken beheeren, waartoe hun de middelen worden aangewezen, die in dat geval te hunner beschikking staan, of voor zooverre die door Districten, Gemeenten, Collegien of particulieren worden bekostigd, daarover het behoorlijk toezigt hebben; blijvende het aan den Koning voorbehouden om in Zijnen Staatsraad na verhoor der Directie en der Staten de onderscheiding te maken. Dat eindelijk en in allen gevallen de Koning over alle werken hoe ook genaamd het oppertoezigt behouden moet.

26 Juny. Wat het hoofdstuk van den Godsdienst betreft herinnert de President aan het oogenblik waarop de Grondwet gemaakt is; de volkomenste vrijheid van geweten en gelijkheid tusschen de beoeffenaars van alle godsdienstige gezindheden is in het oog gehouden; aan allen is de voortduring der ondersteuningen, die zij uit 's lands kas te voren genoten, gewaarborgd, en voor zooverre zij geene ondersteuning hadden, of die welke door hen genoten wierd ongenoegzaam was, is bijlage beloofd; de eenige onderscheiding, die gemaakt is, bestaat daarin, dat in de Grondwet een artikel is gevoegd, dat de Souverein dien Godsdienst belijden zoude, die bevorens de heerschende geweest was en nog door bij ver het grootste gedeelte der Natie beleden werd.

Wat het tegenwoordig oogenblik aangaat, zoo vindt de President noodig, dat er ten opzigte der Roomsche Geestelijkheid een concordaat met den Paus gesloten worde, om die vorderingen tegen te gaan, die de Pauslijke Stoel altijd gemaakt heeft, en zoo onder Lodewijk XIV als hedendaags nog in Spanje heeft doen gelden; dat ten dien einde in de Grondwet een artikel wordende gevoegd, het ook noodig wierd om tot waarborg van den Gereformeerden Godsdienst iets in de Constitutie gesteld worde, waartoe niets anders

srtekken kon, dan de bijbehouding van hetzelfde artikel.

Belangrijke onderwerpen werden gesteld in handen van subcommissien, die rapport in de volle vergadering moesten uitbrengen. Eenige dier rapporten mogen hier volgen:

In de zitting van 16 Mei kwam de Ministerieele Verantwoordelijkheid ter sprake; de Commissie bestaande uit de Coninck, de Thiennes, Holvoet, Elout en van Maanen bracht daaromtrent rapport uit:

Het grondbeginsel van de onschendbaarheid van 's Konings geheiligde persoon is noch in deze Vergadering noch in de Commissie betwist geworden; men heeft integendeel gemeend dat het overtollig zoude zijn eene waarheid, die ieder gevoelt, uit te drukken en van een staatkundig axioma melding te maken. Evenzeer heeft niemand in twijfel getrokken, dat Ministers, die hunne pligt overtreden, volgens de wetten vervolgd en gestraft kunnen worden. Maar uit de bepaling, dat de Strafwetten de misdaden van Ambtenaren in het uitoeffenen hunner functien konden en moesten voorzien, heeft men afgeleid, dat het derhalven overbodig was in de Grondwet zich daarmede bezig te houden.

Men heeft geantwoord, dat juist omdat het beginsel van de onschendbaarheid van 's Konings geheiligde persoon ontegenzeggelijk is, omdat deze waarheid van zelve gevoeld wordt, omdat dezelve in eenhoofdige regeeringen een axioma is, men diegene, die deze waarheid gevoelen, dit axioma erkennen, moet geruststellen wegens de Grondwet zelve, dat de Ministers in deze onschendbaarheid van den Koning geen middel kunnen vinden, om de bedingen van het maatschappelijk verdrag te miskennen of te schenden.

Men heeft er bij gevoegd, dat het voor hen, die, minder van monarchale begrippen doordrongen, niet gelijk wij den aard dier onschendbaarheid gevoelen, nuttig kon zijn, dit axioma te

herinneren en tevens te toonen, dat de Grondwet niet stilzwijgend aan de werktuigen der uitvoerende magt het vermogen geeft om de instellingen, die der Natie het dierbaarste zijn, om hare kostbaarste regten onder bescherming dier onschendbaarheid te ondermijnen.

De bedenkingen slaan alleen op die handelingen, die de Grondwet schenden, en de Commissie heeft dus reeds van den beginne af aan alle andere overtredingen of misdaden ter zijde gesteld en naar het strafwetboek verwezen.

De vraag alzoo op een enkel geval teruggebragt, heeft de Commissie zichzelven gevraagd of ook dit geval naar het Wetboek van Strafregt moest worden verwezen, dan of daarvan in de Grondwet melding behoorde te worden gemaakt? En zij heeft dit laatste gevoelen aangenomen, omdat nergens een waarborg voor de inbreuken op de Grondwet beter konde worden geplaatst als in de Grondwet zelve; en dat de bescherming, die de Natie aan diegenen, die de Kroon dienen, verschuldigd is, beschikkingen vereischende, die aan de Staten-Generaal niet een gedeelte der regtelijke magt toevertrouwen, maar het regt opdragen om welgegronde vervolgingen te doen aanvangen en anderen te weeren, deze uitbreiding van de wetgevende magt duidelijk in de Grondwet, die de onderscheidene magten toekent, behoorde te zijn uitgedrukt.

De Commissie heeft gedagt, dat het nuttig konde zijn zoo een Minister, die door de Grondwet is gewaarschuwd, dat hij belast met de uitvoering eener daad, met die Grondwet strijdig, den Koning eerbiediglijk kan en moest voorstellen, dat hij eenen verkeerden raad bekomen heeft, gevoelde, dat voor hem geene verontschuldiging bestaat, zoo hij aan eene regelmatige en constitutioneele handeling een uitbreiding of uitlegging geeft, die inconstitutioneel wordt.

Er bleef nog over te bepalen, welke voorzorg te nemen was om te maken, dat die verantwoordelijkheid niet tot voedsel van driften, tot een gevaarlijk wapen in de handen van partij-

zugtigen zoude worden. De Commissie heeft dadelijk het grondbeginsel aangenomen, dat de regterlijke magt de geheele uitstrekking harer attributen behouden moest; het is niet aan de Staten Generaal, hetzij in eene Kamer of in twee Kamers verdeeld, dat zij de kennis en beoordeeling over deze overtreding heeft opgedragen, maar aan het Hooge Geregtshof op de vervolging van het openbaar Ministerie bij hetzelve. Deze vervolging zal niet van ambtswege geschieden: de Procureur Generaal zal niets tegen eenen Minister vermogen, zoolang hij niet door de Staten Generaal gemagtigd is, en de Commissie heeft deze magtiging aan formaliteiten onderworpen, die den Minister, dewelke ten onregte wordt beschuldigd, beschermen, dengenen, die zich niet dan een oogenblik van overhaasting of eene te gemakkelijke toetreding tot eene wederregterlijke daad, die het genoeg is te herstellen, te verwijten heeft, verdedigen.

De Commissie heeft onderzogt of het voegelijk ware de straf der overtreding te bepalen. Zij helde daartoe over, om te toonen hoe eene daad met de Grondwet strijdig onderscheiden trappen van schuld kan hebben, en eene straf waarvan de bepaling veel verschillendheid toeliet de geschikste was; zij zoude de ballingschap hebben voorgesteld, die of voor weinige dagen of voor vele jaren kunnende worden uitgesproken met billijkheid kan worden toegepast, of op eene grove misvatting, die door geene kwade inzigten is veroorzaakt of op een stoutmoedig of trouwloos bestaan, strekkende tot verkorting der regten van de Kroon, van de Staten of van de Natie. Dan de Commissie heeft zich overtuigd, dat het genoeg was dit haar voornemen te kennen te geven, en dat de bepaling van straf, hoe dit ook wezen mogt, kon worden uitgesteld tot de samenstelling van een Wetboek van Strafregt, waarin dezelve behoort te worden vervat, ten einde met het algemeen stelsel van straffen, dat bij vervolg zal worden aangenomen, te worden overeengebragt.

Het is op deze gronden, dat de Commissie de redactie der navolgende Artikelen voorslaat:

1°. De persoon des Konings heilig en onschendbaar zijnde, zijn de Ministers verantwoordelijk voor alle handelingen strijdig met de Grondwet, welker uitvoering zij gelasten.

2°. Zij worden te dier zake voor het Hoog Geregtshof betrokken door den Procureur Generaal bij hetzelve Hof, en zulks op straf van dezelve Procureur Generaal bij nalatigheid zijn ambt verwerkt heeft, na eene Acte van beschulding opgemaakt door

of A. de Kamer der Gedeputeerden der Provincie en door de Eerste Kamer aangenomen op de wijze voor de aanneming der wetten bepaald;

of B. de Staten Generaal op de volgende wijze: het voorstel om een Minister in staat van beschuldiging te stellen wegens de uitvoering van eene handeling strijdig met de Grondwet moet schriftelijk gedaan en ondersteund worden door ten minste tien leden. Ten einde onderzoek te doen omtrent deze beschuldiging verdeelen zich de Staten Generaal naar rang van ouderdom in twee gelijke afdeelingen, en de beschuldiging wordt niet aan den Procureur Generaal overgezonden vóór dezelve door beide afdeelingen, ieder afzonderlijk raadplegende, aangenomen is.

Verslag eener Commissie bestaande uit de H.H. president de Coninck, Mollerus, de Thiennes, Dotrenge, Elout en van Lynden van Hoevelaken over de verdeeling der Staten-Generaal in *twee* Kamers (zitting van 22 Mei 1815).

Reeds bij den aanvang onzer bijeenkomst heeft de vergadering hare aandacht gevestigd op de vraag, of de Staten Generaal in twee Kamers zouden verdeeld worden, schijnende deze vraag haar het ernstigste onderzoek te verdienen.

Verscheidene leden hebben zich voor de gemelde verdeeling verklaard. De algemeene redenen, waarom dezelve begeerd wordt, zijn voor U open gelegd; ik zal, om in geene dissertatie te treden, mij onthouden van deze te herhalen en slechts aanmerken, dat zoodanige inrigting, welke door magtige monarchieën en door bloeiende republieken tevens als het palladium

van hare vrijheid en onafhankelijkheid beschouwd wordt, zeer wezentlijke niet alleen theoretische, maar ook door de ondervinding bevestigde voordeelen in zich vereenigt.

Een der ontwerpen aan de Vergadering voorgedragen stelt voor een Kamer van erfelijke Pairs, door den Koning in een onbepaald getal te benoemen.

Aan deze Kamer wordt het regt toegekend om over de voordragten van wet te stemmen nadat deze voordragten door de Kamer der Afgevaardigden aangenomen zijn; de nadere bepalingen staan in een geregelden zamenhang met elkander en stemmen met den geest van het ontwerp overeen.

Deze bepalingen zullen door de Commissie worden medegedeeld, indien het beginsel aangenomen wordt.

Tot staving van het ontwerp heeft men betoogd, dat „deze „instelling den troon met meerdere majesteit zal omgeven, dat „zij den afstand tusschen de gevolmachtigden of vertegen„woordigers des Volks en den Koning vermeerderen, tot een „tegenwigt tusschen het Koninglijk gezag en de magt der „Natie strekken, en de regeering beletten zal van in dwinglandij „of in democratie te ontaarden. Dat de gemelde instelling niets „in zich bevat, hetwelk met onze zeden strijdig is; want dat „de magnaten ten alle tijde een groot gezag in Belgie, alwaar „zij als steunen van den troon en tevens als beschermers der „regten des volks beschouwd werden, uitgeoefend hebben; dat „deze instelling den Souverein welgevallig, en der Natie niet „onaangenaam zal zijn; dat zij daarenboven met den algemeenen „geest van Europa overeenstemt; dat hoewel dezelve in Enge„land alleen, om zoo te spreken constitutioneel is geweest, zij „echter de grondslag is van alle de staatsregelingen, die in „deze laatste tijden gemaakt zijn, zoowel als van diegene, „waaraan thans gearbeid wordt."

Tegen het bovenstaande is geobjecteerd, dat de instelling zoodanig als dezelve voorgedragen was, ten eenenmale Engelsch is; dat een Kamer van erfelijke Pairs misschien wel voor

Engeland maar niet voor het Koningrijk der Nederlanden geschikt is; dat de Noordelijke Provincien geen groot aantal adelijke en tevens zeer rijke familien bevatten; dat de Koning om die reden verpligt zou zijn de Pairs meestal onder de Zuidelijke Provincien te kiezen; dat men om de Pairie staande te houden genoodzaakt zou zijn majoraten in te stellen, en misschien eenige huizen of enkele personen, die door hunne afkomst of wegens hunne groote daden daarop aanspraak mogten hebben, te doteeren; dat, in het algemeen, zoodanige inrigting voor het karakter van de Natie weinig berekend is, en dat zij dezelve ongaarne zou zien.

Waarop geantwoord is, dat dit ontwerp niet als Engelsch noch als een fragment van de Engelsche staatsregeling, maar als een wezentlijk monarchale instelling, als een heilzame voormuur tot bescherming van den troon en als een nieuwe waarborg voor de regten des Volks aan de Vergadering was voorgedragen.

Wat aangaat de tegenwerpingen aan de gegoedheid der Pairs ontleend, Uwe Commissie heeft gemeend, dat dezelve niet moeilijk te wederleggen waren, omdat een zeer groot vermogen geen noodzakelijke voorwaarde van het ontwerp uitmaakt, zijnde het voor den Koning en de Natie voldoende, dat een Pair van het Rijk een eerlijk en geheel onafhankelijk bestaan heeft. Voor de zoodanigen schijnt wel is waar de voordragt van een majoraat toegestemd te moeten worden, doch in een land, waarin men 5 millioenen inwoners telt, is de instelling van een gering getal majoraten geen bezwaar; dezelve ontneemt slechts aan den koophandel een geringe portie goederen, die in de massa der eigendommen onmerkbaar is; en al moet men daarbij doteeren drie of vier huizen, welke zich eeuwen lang bij de Natie verdienstelijk gemaakt hebben, of eenigen dienaar van Vorst en Vaderland, wiens groote en schitterende daden hem tot de Pairie aanspraak geven, dan zal zoodanige dotatie vanwege den Vaderlande zonder weerzin voldaan worden.

Doch wat de Commissie bijzonder getroffen heeft, is de bij

verscheidene leden der Noordelijke Provincien herhaalde verzekering, dat de Pairie, als zijnde met den aard en de gewoonten der Natie ten eenenmale strijdig, den sterksten tegenstand en een klaarblijkelijke afkeuring in dezelve zou ondervinden, waardoor aan de Grondwet die eerbied en verkleefdheid, die derzelver duurzaamheid moeten waarborgen, ontnomen zouden worden.

Het 2e ontwerp stelt voor een Eerste Kamer uit afgevaardigden van de Ridderschap zamengesteld. Deze stand maakt bij uitsluiting de Eerste Kamer uit, maar heeft geenen toegang tot de Tweede Kamer, zijnde deze alleenlijk uit Afgevaardigden van de Steden en van het Platte Land zamengesteld.

De beide Kamers hebben ieder zoowel als de Koning het regt om wetten voor te dragen; de voordragten bekomen alsdan kracht van wet, wanneer zij eenparig door hen goedgekeurd zijn.

Dit zijn de grondslagen van dat tweede ontwerp; het behelst voor het overige reglementaire bepalingen, die wij voor de Vergadering zullen ontvouwen, indien de grondslagen zelve aangenomen worden.

Dit ontwerp is vrij van eenige der bezwaren, die men tegen het eerste heeft opgeworpen; het is namelijk niet ontleend bij een vreemd volk, hetwelk andere wetten, andere zeden en eene andere staatkundige huishouding heeft; het berust op eene bloot nationale instelling, namelijk de Ridderschap; het herinnert en herstelt als het ware eene verdeeling van standen, die met meer of min verscheidenheid den grondslag van de staatsregeling onzer voormalige Provincien heeft uitgemaakt.

Men heeft deze voordeelen niet ontkend.

Doch vermits de gemelde Kamer niet ter benoeming van den Koning zou staan, zou dezelve daarom den invloed van het Koninglijk gezag niet vermeerderen, maar integendeel aanmerkelijk verzwakken. Wij beschouwen echter dien invloed onder eene monarchale regering als nuttig in gewone tijdsomstandigheden

en als noodzakelijk voor het behoud van allen, indien het onverhoopt gebeurde, dat de getrouwe en vaderlandlievende gezindheid der Staten Generaal door nijdige hartstogten geschokt of door tegenconstitutioneele meeningen verleid wierd.

Voorts heeft men geallegueerd, dat door het aannemen van dit ontwerp de Natie in twee deelen, namelijk in Edelen en niet-Edelen gesplits zou worden, en dat eene zoodanige splitsing met den geest en de geaardheid der Natie ten eenenmale strijdig, ja bijna zoo strijdig als de Kamer der Pairs was; dat dien geest en die geaardheid zoo openlijk tegen te gaan ongeschikt en misschien gevaarlijk zoude zijn.

Volgens een 3e Ontwerp zou een derde deel van de leden der Staten Generaal door de Ridderschap en uit haar midden, maar de twee overige deelen door de steden en dorpen buiten de Ridderschap worden benoemd.

De onderscheiden bestanddeelen der Nationale Vertegenwoordiging vergaderen te zamen en raadplegen gezamenlijk over de concepten van wet, welke door den Koning voorgedragen worden. Alsdan bestaat er inderdaad maar ééne Kamer waarin de Ridderschap een derde van de stemmen heeft.

Wanneer integendeel de voordragten niet door de uitvoerende magt, maar door de Staten Generaal geschieden (en dit regt behoort volgens het ontwerp alleen aan de Afgevaardigden van de Steden en van het platte Land) dan deelt de Vergadering zich terstond in twee Kamers.

Alsdan vergaderen de afgevaardigden van de Ridderschap en die van de twee overige standen afzonderlijk, er heeft een tweederlei onderzoek en eene tweederlei raadpleging plaats, en er is dan alleen een voorstel aan den Koning te doen, wanneer de beide Kamers van dezelfde opinie zijn.

Deze inrigting schijnt eenvoudig te zijn; zij is met vernuft uitgedacht, en er bevindt zich tusschen het hoofddenkbeeld en de daaraan ondergeschikte bepalingen een behoorlijk verband. Ook is dezelve vrij van het gebrek, dat men aan de andere ont-

werpen verweten heeft, en hetwelk hierin bestaat, dat dezen ev enoor den koophandel, de nijverheid of den landbouw nuttig project aan de meerderheid van een Collegie van Edelen zou onderwerpen, wier kwalijk of welbegrepen afzonderlijk belang met het algemeen welzijn strijdig zou kunnen wezen.

Dit ontwerp zal, gelijk de overige, veeltijds aan den Koning de onaangename verpligting sparen om zijn Veto uit te oefenen, hetwelk te dikwijls herhaald zijnde mogelijk ontevredenheid zou kunnen baren of de eigenliefde van de tijdelijke volksvertegenwoordigers kwetsen, en alzoo de verkleefdheid der onderdanen verkoelen.

Dit ontwerp stelt de tegenwoordige algemeene Staatsvergadering voor, wanneer er over eene voordragt van den Koning te raadplegen valt, en eene Staatsvergadering in twee Kamers verdeeld alleen wanneer de Staten zelven eenige voordragt te doen hebben.

Hetzelve vereenigt in zich verscheidene voordeelen, doch kan niet goedgekeurd worden door hen, die met de meerderheid der Commissie van gevoelen zijn, dat de benoeming door den Koning te doen onafscheidbaar is va het nut eener tweede Kamer.

De bezwaren, tegen deze verschillende ontwerpen in het midden gebragt, hebben de vraag doen ontstaan, hoedanig de instelling van eene tweede Kamer, onder welke benaming ook, behoorde te zijn, om aan den eenen kant de gevreesde nadeelen te vermijden, en aan den anderen kant de gewenschte voordeelen te erlangen.

Ter oplossing van dit vraagstuk heeft men gemeend noodig te zijn:

1°. dat de twee Kamers geenerlei wezentlijke verandering in de inrigting en attributien van de provinciale Staten noodzakelijk te weeg zouden brengen;

2°. dat de nieuwe Kamer zodanig ingerigt wierd, dat de andere den tegenwoordigen vorm der Staten Generaal behield;

3°. dat dezelve niets tegenstrijdigs hadde noch met den geest

der Grondwet, noch met het nationaal karakter, zoowel in de noordelijke als in de zuidelijke Provincien;

4°. dat zij alle overijling bij het nemen van besluiten voorkwame;

5°. dat zij in staat ware om aan de hartstogten in eene eenige Kamer ontstaan, en aan allen invloed of beheersching van factiën eenen genoegzamen tegenstand te bieden;

6°. dat zij eenen heilzamen en nimmer gevaarlijken invloed aan de Kroon bezorgde;

7°. dat zij uit haren aard behoedende ware.

Een der leden van de Commissie was van oordeel, dat eene Kamer uit veertig of zestig leden zamengesteld, zijnde allen inboorlingen en 40 jaren oud, door den Koning, onder de aanzienlijksten van het Rijk door hunne diensten, geboorte of tijdelijk vermogen gekozen en ad vitam benoemd, alle de bovenvermelde vereischten in zich zoude vereenigen.

De Commissie was overtuigd:

1°. dat het ontwerp eener in dier voege zamengestelde Kamer geenerlei verandering in de Provinciale Staten vereischt;

2°. dat de Tweede Kamer desniettemin den vorm der tegenwoordige Staten Generaal kan blijven behouden;

3°. dat het gemelde ontwerp alle overijling bij de deliberaties voorkomt.

Zoodat van de zeven vereischten, ter oplossing van het voorgestelde vraagstuk noodig, reeds drie door het bovengemelde ontwerp met zekerheid vervuld worden.

Voldoet het insgelijks aan de overige? Is hetzelve met de Grondwet of met het nationaal karakter strijdig?

Het bevestigt integendeel de beginselen, waarop de Grondwet rust, en brengt in geenerlei wijze te weeg eene al te duidelijke onderscheiding van standen, die met de zeden en gewoonten der Noordelijke Provincien strijdig zoude zijn.

Is het voorts in staat om aan de hartstogten eener eenige Kamer en aan de factien eenen genoegzamen

tegenstand te bieden? en is het uit deszelfs aard behoedend?

Men heeft gemeend, dat het deze voordeelen mede in zich zoude vereenigen, omdat het de benoeming der leden van de nieuwe Kamer toekent aan den Koning, wien het grootelijks en regstreeks aangelegen ligt, dat alle nationale instellingen en in het bijzonder de prerogativen van de Kroon behouden worden.

Omdat het tot de gemelde Kamer roept diegenen, die belang hebben om hetgeen verdedigt zal worden te helpen verdedigen, en tevens dat aanzien, hetwelk men door groote diensten aan den Staat bewezen verkrijgt, en de belooning dier edele diensten, met de meeste oplettendheid waarborgt.

Omdat het insgelijks tot de gemelde Kamer roept degenen, die de vereerende onderscheiding, welke zij genieten, aan de nagedachtenis van hetgeen hunne voorvaders voor het Vaderland gedaan hebben verschuldigd zijn; eene onderscheiding, welke bij alle vrije en welgeconstitueerde volkeren bewezen wordt aan hen, die, terwijl zij den nationalen roem hebben vermeerderd, deelgenooten van dien roem geworden zijn, en daardoor hunnen stam opgeluisterd hebben.

Het ontwerp is mede van eenen in den hoogsten graad behoedenden aard; dewijl de Kamer volgens hetzelve zamengesteld wordt uit mannen, wier belang vordert, dat het regt van eigendom, welks eerbied in aller harten diep geprent, en in alle de handelingen van den wetgever telkens voorkomende als de rijkste bron van den algemeenen voorspoed door de meest verlichte Staatsgeleerden beschouwd wordt, voor allerlei schending bewaard blijve.

Dewijl het insgelijks tot de meergemelde Kamer roept de bezitters van een aanzienlijk vermogen, hetzij dit in grondeigendommen bestaat, aan den Staat te leen verstrekt, of tot bevordering van den koophandel en de nationale vlijt op eene algemeene nuttige wijze besteed is; zoo worden allen, die de bron van den nationalen voorspoed en luister uitmaken door dit ontwerp tot het schoone regt geroepen, om den Monarch tot

instandhouding en uitbreiding van dezelve de behulpzame hand te bieden.

De invloed, welke de benoeming door den Koning te doen Hem op de hoogere klassen der maatschappij geeft, zal noodwendiglijk voor alle de overige klassen heilzaam zijn, zonder evenwel gevaarlijk te kunnen worden, omdat de keus aan den Monarch toegekend, hoe uitgebreid ook, echter binnen den kring der aanzienlijksten mannen, die de natie bezit, bepaald blijft.

Een der leden van de Commissie was van oordeel, dat deze instelling nog beter met den geest der Grondwet overeen zou komen, indien de leden van de op te rigten Kamer uit eene drievoudige nominatie van den Koning door de andere Kamer gekozen werden.

De Staten Generaal, heeft men gezegd, vloeyen uit de Provinciale Staten voort, dezen uit de Collegien van de Ridderschap, de Steden en de Eigenaars, elk van deze Collegien uit andere ondergeschikte Collegien en houden eindelijk op alleen bij die enkele personen, die, zoolang zij geen belang te be schermen hebben, het regt niet bezitten om vertegenwoordigd te worden; door de voorgestelde wijziging nu zou dit zamenstel volledig zijn.

Hetzij, dat het voordeel aan deze wijziging toegeschreven al of niet bloot theoretisch is, hetzij dezelve al of niet met den aard der monarchale regering strijdt, de Commissie althans heeft, zonder bij dezelve, als zijnde voor een nader afzonderlijk onderzoek vatbaar. te blijven stilstaan, gemeend, dat eene Kamer, op de hierboven gemelde wijze zamengesteld, wezenlijke voordeelen in zich bevatten zou; dat zulk eene zamenstelling vrij scheen te zijn van die gebreken, welke men in de overige ontwerpen meende te bespeuren, en bijgevolg, dat er redenen zijn om aan het verlangen der Vergadering te obtempereren, door aan dezelve het ontwerp met de volledige organisatie van de beide Kamers en de zamenstelling van de wet verbonden, voor te dragen.

De Rapporteur heeft een nadere redactie van het 2e Hoofdstuk voorgelezen.

Bij het hoofdstuk over den Godsdienst bracht de Commissie ad hoc, bestaande uit de H. H. van Aylva, de Thiennes, Holvoet, van Maanen en G. K., rapport uit, en stelde de volgende redactie voor; zij is van de hand van G. K.

Art. 133. De vrijheid van denken in godsdienstige zaken wordt aan elk gewaarborgd.

Art. 134. Aan alle godsdienstige gezindheden in het Koningrijk bestaande wordt gelijke bescherming verleend.

Art. 135. De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en politieke voorregten en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.

Art. 136. De openbare oefening van alle godsdiensten is toegelaten overeenkomstig de oude gewoonten en verorderingen.

Art. 137. Aan elk der onderscheidene bestaande gezindheden wordt bij voortduring verzekerd de voldoening van alle inkomsten door derzelver Leeraren thans onder welke benaming ook genoten wordende, hetzij dezelve uit 's Lands kas of uit daartoe bestemde en nog voorhanden zijnde geestelijke en kerkelijke goederen, of uit eenige plaatselijke fondsen voldaan worden.

Art. 138. In de behoeften der gezindheden welke tot hiertoe geene of min toereikende toelagen genoten hebben, zal op aanvrage daartoe te doen in billijkheid kunnen worden voorzien.

Art. 139. De Cristelijke hervormde godsdienst is die van den Koning.

Art. 140. Met opzigt tot den Roomsch-Catholyken godsdienst en deszelfs dienaren blijft het wereldlijk gezag van den Heiligen Stoel op denzelfden voet als hetzelve geregeld is door de oude gewoonten en vrijheden van den Lande en door de Concordaten met den Paus gesloten, behoudens zoodanige veranderingen als Zijne Majesteit daarin zal kunnen maken met gemeen overleg van Zijne Heiligheid.

Art. 141. Het openbaar onderwijs op de hooge, middelbare en lagere schoolen is een aanhoudend voorwerp van de zorg der regeering. De Koning doet van den staat der schoolen jaarlijks een uitvoerig verslag geven aan de Staten Generaal.

Art. 142. Als eene zaak van hoog belang wordt ook het armbestuur en de opvoeding der armenkinderen der aanhoudende zorg der regeering aanbevolen. De Koning doet insgelijks van de inrigtingen dienaangaande jaarlijks een uitvoerig verslag aan de Staten Generaal geven.

Gronden, waarop de minderheid der Commissie gemeend heeft het 133ste Artikel der Grondwet te moeten behouden (23 en 24 Juni.)

1°. Dat dit artikel eenmaal in de Grondwet zijnde geplaatst geweest, niet wel daaruit kan worden gelaten zonder aan de groote meerderheid der inwoners van de Noordelijke Provincien de vrees in te boezemen, dat de Godsdienst, waarvoor hunne voorvaderen goed en bloed hebben opgeofferd, en waaraan Hollands oude bloei en luister en de tegenwoordige vrijheid te danken was, te eeniger tijd in gevaar zoude kunnen worden gebracht.

2°. Dat de aard der Roomsche Kerk, dewelke in den Paus een opperhoofd heeft buiten en afgescheiden van het Rijk, en die zelve een wereldlijk Vorst is, het noodzakelijk en redelijk maakt, dat er tusschen den Koning en den Paus een Concordaat worde gesloten, in hetwelk de Roomschgezinden altijd een waarborg voor hunnen Godsdienst zullen vinden, die voor de Gereformeerden of Protestanten te vergeefs wordt gezocht.

3°. Dat de meerderheid van de Staten Generaal in de gegeven omstandigheden steeds den Roomschen Godsdienst belijdende, daar uit de Zuidelijke Provincien geene andere leden kunnen of zullen worden gekozen dan Roomschen, en er zeker ook eenigen uit de Noordelijke Provincien zullen worden benoemd, zoo als dit reeds plaats heeft, de Roomschen zeker kunnen zijn, dat nimmer eenige wet ten nadeele hunner Gods-

dienst kan worden gemaakt, daar dezelve geene toestemming der Staten Generaal zoude hebben, eene zekerheid, die bij het wegnemen van het artikel geheel zoude komen op te houden voor de Gereformeerden.

4°. Dit artikel kan te minder bedenking lijden daar de Koning gebonden wordt aan het uitoefenen eener Godsdienst, die uit haren aard verdraagzaamheid medebrengt, zoo als onder anderen het voorbeeld van dit Land zelve bewezen heeft.

5°. Dat er geen conscientiedwang voor den Koning in gelegen is, daar hij altijd vrij blijft om, zoo hem zijn geweten eene andere Godsdienst mogt voorschrijven, de kroon neder te leggen, terwijl dit het eenige punt niet is, waarin den Koning minder vrijheid wordt gelaten dan aan zijne onderdanen, zooals bij voorbeeld in het trouwen (art 2) of het benoemen van voogden (art. 20).

6°. Dat de bepaling van 's Konings godsdienst tot de groote belangens van Europa behoort, en de Hooge Geallieerde Mogendheden, die bij de Artikelen van Londen de bestaande wetten op de vrijheid van Godsdienst in de Nederlanden hebben gewaarborgd, zeker niet hebben op het oog gehad eene verandering toe te laten in dat artikel, hetwelk hun het meest van nabij raakte.

7°. Dat er geene groote concessie voor de belijders van andere Godsdiensten in gelegen is, daar het toch met de daad waar is, dat de Koning tot den Hervormden Godsdienst behoort, en Hij zoowel als Zijn Stamhuis te zeer daaraan is verknogt, dat zijn dierbaarste belangens, de roem zijner voorvaderen en de eer van zijn Huis te nauw daarmede verbonden zijn, om ook in de verste afstand van tijden eene verandering als mogelijk te beschouwen.

8°. Dat zoo er vrees mogte zijn, dat bij het behouden van het artikel de Grondwet in de Zuidelijke Provincien zoude worden verworpen, daartegen niet alleen overstaat de vrees van verwerping in de Noordelijke Provincien zoo hetzelve wordt

uitgelaten, maar het dan ook beter is dezelve door de Belgiers te laten verwerpen, dan zoo dierbare belangens daarvoor op te offeren.

Voorname gronden der meerderheid van 17 stemmen tegen 5 bij de discussie wegens artikel 133.

1° Dit artikel stond in de Grondwet van 1814, omdat de Gereformeerde Godsdienst de heerschende of ten minsten de voornaamste in de Noordelijke Provincien was; maar de Roomsche Godsdienst in de Zuidelijke Provincien de heerschende of voornaamste zijnde, en de Constitutie van iedere dezer Provincien hebbende medegebragt, dat de Roomsche Godsdienst die van den Souverein zijn moest, is in dit verschil geen ander middel van bevrediging, dan het 133ste artikel weg te laten.

2°. De artikelen van het protocol van Londen, die een gedeelte van het Europeesche Staatsregt uitmaken, stellen voor het Koninkrijk der Nederlanden eene volkomene gelijkheid van Godsdienst tusschen de Gereformeerde en Roomsche gezindheden, met welke het 133ste artikel strijdig is.

3° De onderdanen des Konings en de Prins van Oranje zelve hebben de vrijheid zoodanigen Godsdienst te belijden, als zij begeeren. Waarom zoude de Koning aan eenen bepaalden Godsdienst gebonden zijn?

4°. De Grondwet des Rijks heeft het geval constitutioneel voorzien, waarin eene andere familie tot den troon wordt geroepen. Zoo dit ongelukkig geval plaats had zoude ten nutte van den Staat de keus niet aan één eenigen Godsdienst moeten bepaald zijn.

Aan de leden was vrijheid gegeven afzonderlijke nota's aan te bieden, die dan bij het verbaal zouden worden gevoegd. Aylva maakte daarvan gebruik.

Les discussions sur le 8e Chapitre des Cultes ont présenté en dernière analyse deux opinions.

La première, que l'article concernant la Religion du Roi devoit rester, et que pour garantie du Culte Catholique et du pouvoir

ecclésiastique de la Cour de Rome (sauf le pouvoir séculier du Roi) il devoit être inséré un article convenable à ce dernier égard.

La seconde, que si l'article de la religion du Roi était supprimé, il ne pouvoit aussi être admis aucun article spécial en faveur de la Religion Catholique, et qu'alors on devroit se borner à assurer dans ce chapitre un traitement égal et des libertés égales à tous les Cultes et à leurs Ministres, conformément à ce qui subsiste actuellement.

La grande majorité des voix s'est prononcée en faveur de la *seconde opinion*, et il est à souhaiter que l'évènement prouvera que cette opinion est la plus conforme aux intérêts communs; quoiqu'en l'adoptant elle a déjà eu pour conséquence que la loi fondamentale ne fera aucune mention de la *Religion Chrétienne*, qui est la base des meilleurs gouvernements.

Cependant comme cette Assemblée est appelée à aviser le Roi sur les modifications ou changements utiles et nécessaires à faire dans la loi fondamentale déjà établie, conformément aux intérêts de toutes les parties du Royaume, et qu'il est et doit toujours être le maitre d'accepter le projet tel qu'il est rédigé, ou bien d'y faire des observations et des changements, il me paroit non seulement essentiel que les différentes opinions lui soient connues, mais aussi qu'il sache les motifs, qui ont été énoncés pour les appuyer.

Et c'est pourquoi je me crois obligé d'insister, que les arguments, qui ont été développés avec autant de précision que d'énergie par M. le Président en faveur de la première opinion, et qui m'ont confirmé de plus en plus dans la même opinion, que j'avois déjà énoncée dans la Commission et dans l'Assemblée, afin qu'elle puisse, connoissant *les deux opinions* avec les motifs, qui les ont déterminées, juger laquelle des deux lui paroîtra dans sa sagesse être plus propre à l'intérêt des Provinces Septentrionales et des Provinces Méridionales et à la fois le plus convenable à établir cette réunion complette et ce commun accord,

que les Hautes Puissances ont eu en vue dans les Articles du Protocole de Londres en date du— Juin de l'an 1814, et qui sont également les grands objets de la sollicitude paternelle de Sa Majesté pour toutes les parties de Son Royaume et pour tous ces fidèles sujets.

Cette demande ne paroît pas pouvoir rencontrer des difficultés dans cette assemblée, puisque presque généralement on y est convenu très souvent, qu'elle étoit appellée à présenter un projet de Loi Fondamentale, comme elle le croira le plus convenable, sauf l'assentiment et l'approbation de Sa Majesté; mais s'il en était autrement, j'insisterois que cette demande soit insérée dans le Protocole de cette Assemblée, afin de constater mon opinion et de servir à ma décharge.

H. W. VAN AYLVA.

Gronden waarop de Commissie voorgesteld heeft een artikel wegens het recht van petitie in de Grondwet te voegen (Zitting van 26 Juni).

1°. Dat uit den aard der zaak voortvloeit, dat ieder het regt heeft zich bij requeste te vervoegen tot die macht, die hij begrijpt te behooren, en bijzonder tot de Staten Generaal, die het geheele Volk van Nederland vertegenwoordigen en gezworen hebben in geene overtreding van de Grondwet in te stemmen.

2°. Dat van dit regt geen misbruik te wachten is, wanneer hetzelve wordt bepaald tot individueele verzoeken en bijzondere belangens.

3°. Dat het in alle gevallen aan de Vergadering staat, die de verzoeken ontvangt, zich onbevoegd te verklaren, zoo zij begrijpt het verzoek niet bij haar te behoren.

4°. Dat de Staten Generaal daardoor niet zullen worden opgeworpen tot opzigters der daden van den Koning en het Gouvernement, daar zij de palen hunner magt moeten kennen.

5°. Dat de requesten volgens de wetten door een bevoegd persoon moetende worden geteekend of gecontrasigneerd, daar-

door niet alleen het bestaan van de persoon of de echtheid der teekening bewezen wordt, maar ook gezorgd, dat er geen al te buitensporige verzoeken worden gedaan.

6°. Dat een groot gedeelte der natie een zekere waarborg voor zijn vrijheid en regten vinden zal, wanneer hij weet dat alle individueele bezwaren bij de vertegenwoordiging des volks ingebragt kunnen worden.

7°. Dat al zoude men eenige zwarigheden in dit regt vinden, men niets verliest met hetzelve toe te staan, daar bijaldien eenig verzoek eenige ingang vindt, hetzelve ook zeker buiten dit artikel als voorstel door een der Leden van de Kamer zoude worden ingebragt.

Gronden waarop de Commissie voorgesteld heeft een artikel wegens de vrijheid van de drukpers in de Grondwet te voegen (Zitting van 27 Juni).

1°. Dat de vrijheid van de drukpers eene der eerste behoeften is van een liberaal Gouvernement, hetwelk niet schuwt alle deszelfs handelingen aan het publiek oordeel te onderwerpen; maar integendeel wenscht te worden ingelicht omtrent bestaande abuizen en misbruiken, die anders welligt zouden kunnen worden verborgen of verbloemd.

2°. Dat wanneer de schrijver, of, zoo het geschrift naamloos is, de drukker en uitgever voor den inhoud van een werk verantwoordelijk zijn, geene vrees is, dat er van deze vrijheid zal worden misbruikt.

3°. Dat Z. M. zoozeer van deze gronden is overtuigd, dat reeds Hoogstdeszelfs Besluit van 24 January 1814 en een dergelijk Besluit in de Zuidelijke Provintien datgene heeft bepaald of verondersteld, hetgeen men in de Grondwet wenscht overgenomen te hebben, alleenlijk om te voorkomen, dat bij vervolg van tijd geene wet deze vrijheid aan banden legge.

4°. Dat er des te meer rede bestaat om deze beschikking constitutioneel te beschouwen en in de Grondwet zelve over te

nemen, daar er oudtijds in Belgie of wel in de Provincies, die daartoe behoorden, eene censuur bestond.

Gronden, waarop de Commissie voorgesteld heeft de publiciteit der zittingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal. (28 Juni, de Conink.)

1°. Dat het geheele publiek deelachtig van de raadplegingen en van de redenen, die een wet, dewelke somtijds de regten van sommigen beperkt of andere drukt, nuttig of noodzakelijk maken; dat de Natie als het ware met het Gouvernement associeert en daardoor een publieke geest geboren wordt, die de Natie vertrouwen in het Gouvernement inboezemt en haar tot de grootste opofferingen in staat stelt.

2°. Dat de Natie zichzelve kunnende overtuigen, dat hare belangen niet worden verwaarloosd en aan onberadene drift of eigenbelang opgeofferd, maar dat hare vertegenwoordigers hun tegenzeggen hebben gehad, bij het volk eene meerdere tevredenheid zelfs bij zoodanige maatregelen, die anderszins als drukkend worden beschouwd, te weeg gebragt wordt.

3°. Dat het Gouvernement in de gelegenheid wordt gesteld openlijk het voordeel der te nemen maatregelen aan den dag te leggen en de tegenwerpingen, die daartegen worden gemaakt, op te lossen, terwijl bij geheime zittingen, ieder het vermogen heeft zijne bedenkingen algemeen bekend te maken, zonder dat dezelve op een officieele wijze kunnen worden wederlegd.

4°. Dat in het algemeen het openleggen der motieven van alle wetten bij een goed Gouvernement de rigtiger uitvoering derzelven verzekert, daar men niet schroomt met de echte redenen voor den dag te komen en den waren geest open te leggen, waarin dezelve in toepassing moeten worden gebragt; terwijl deze publiciteit een slecht Gouvernement beteugelt om deszelfs bedoelingen bekend te maken, en noodzaakt ten minste eene uiterlijke hulde aan de vrijheid toe te brengen, weshalve dan

ook deze pnbliciteit tot een gematigd Gouvernement schijnt te behooren.

5°. Dat alle deze gronden door de ondervinding in Amerika en allerbijzonderst in Engeland worden bevestigd, waar de publiciteit der zittingen het algemeen belang opwekt en zoodanig eenen nationalen geest veroorzaakt, die geheel Europa aan Engeland in zekeren zin heeft onderworpen.

6°. Dat daartegen niets doet, dat door de publiciteit der zittingen en de begeerte om 's Volks gunst te capteeren eene oppositiepartij ontstaat, die zich dikwijls onaangename aanmerkingen veroorlooft en zwarigheden veroorzaakt, daar deze oppositie in het geheim werkende veel gevaarlijker is, en ook in een land, waar de Koning door de hem toegekende macht genoegzamen klem aan het Gouvernement kan bijzetten, niet is te duchten.

7°. Dat ook het oogmerk om de Natie in de raadplegingen te doen deelen niet wordt bereikt door het openlijk bekend maken van hetgeen in besloten zitting gebeurd is, aangezien zoodanige bekendmaking altijd in den geest der wet moetende zijn, weldra het vertrouwen van onpartijdigheid verliest, waar het in dezen bovenal op aankomt.

8°. Dat zoo al in een republiek of in eene eenhoofdige regeering, waar de wetgevende magt voorstellen doen kan, somtijds gevaarlijk is, dat aan de begeerte te bevallen kan worden toegeschreven zoo er vreemde voorstellen worden gedaan, dit gevaar in de tegenwoordige Grondwet niet bestaat, alzoo de voorstellen der Tweede Kamer niet tot den Koning komen, zoo de Eerste Kamer zich niet daarmede vereenigt.

9°. Dat in het maken eener Grondwet vooral moet worden gezien op den staat der maatschappij en het land, waarvoor men wetten geeft; dat de ondervinding sedert een geruimen tijd in Europa leert, dat alle eenhoofdige regeeringen tot eenen gematigden regeeringsvorm neigen, en wel bijzonderlijk tot de Engelsche, waarvan ook veel in de nieuwe Grondwet

overgenomen is, en er alzoo alle reden is om ook deze beschikking over te nemen, die met de overigen in verband staat.

10°. Dat de verbroedering tusschen de Noordelijke en Zuidelijke Provincien daardoor wordt bevorderd, zoo door de noodzakelijkheid om eene gemeenschappelijke landtaal beter te beoeffenen, als omdat in eene openbare vergadering de onderscheidene leden meerdere bedenking zouden vinden altijd de grondbeginselen hunner Provintien te behouden.

Gronden, waarop Majoraten of Stam Goederen in de Grondwet erkend kunnen worden. (zitting van 7 Juli; van Lynden van Hoevelaken.)

La Commission, chargée de faire un rapport sur la question, s'il serait utile et convenable de mettre dans la Constitution un article, qui tendrait à ériger des Majorats, ayant murement examiné cet objet, a pensé que cette proposition ne tendrait à rien moins qu'à ériger des fideicommis graduels, successifs, perpétuels et indivisibles, faits par le Testateur en vue de conserver le nom, l'éclat et la splendeur de sa maison, et destiné à perpétuité pour l'ainé de sa famille et de ses descendants; que ce ne serait donc que des substitutions indéfinies, contre lesquels on peut allégner des raisons de telle force, qu'il n'y a pas d'apparance, que dans le Code Civil à faire de telles substitutions seront permises, et que si on en permettait de telles comme les majorats, ce ne pourrait être qu'une exception à la règle générale, et qu'il faudrait des motifs bien puissants pour l'admettre.

Ces motifs elle a cru les trouver dans l'essence de la Monarchie même, qui veut, comme l'expérience le prouve, une grande différence de Rangs et bien plus grande que dans une République, où les citoyens se rapprochent plus entre eux de l'égalité.

Elle a cru les trouver encore dans ce qui est établi dans les nouvelles Provinces réunies à cet Etat, où bien des familles

depuis des sciècles jouissaient d'un ordre de succession, qui donnait à l'ainé des prérogatives le mettant en état de soutenir en digne Chef de famille le rang et l'eclat dû à son nom et de protéger les autres membres de sa famille. D'un autre côté elle n'a pu se déguiser qu'une Institution exorbitante du droit commun aurait bien des inconvéniens, et qu'il n'y faudrait procéder que modérément et avec bien des précautions; que cela allait mettre plusieurs biens fonds en mains mortes, ou hors de commerce; qu'outre le changement de l'ordre de la succession et du droit de propriété cela influencerait sur le droit d'hypothèque et autres; que l'intérêt du trésor public y pourrait être compromis aussi.

Toutes ces considérations ont fait penser à la Commission qu'en supposant qu'on puisse adopter l'institution des Majorats et que ce serait une aberration totale des principes adoptés dans le droit commun, il faudrait constater constitutionellement la possibilité de cette exception et cependant la limiter par une loi générale, afin de prévenir tous les inconvénients attachés à cette institution et empêcher qu'elle ne fut trop prodiguée; et comme ce ne serait pas l'intérêt des familles et du trésor public, qui seraient seuls intéressés à cet objet, mais que par bien d'autres considérations une telle loi serait trop difficile à faire, elle a pensé qu'il suffirait pour remplir le but de la proposition faite de mettre dans la Constitution à la fin de l'article 42 :" La loi déterminera le mode d'après lequel s'établissent les majorats (De Wet bepaalt de wijze, volgens welke Stamgoederen, majoraten, opgerigt worden.)"

De onderlinge verstandhouding was goed geweest in de Commissie, die uit zulke uit elkander loopende elementen was zamengesteld. Voor den President was het geen gemakkelijke taak, die elementen telkens tot elkander te brengen; eens scheen de vrede voor goed verstoord te zullen worden. In de zitting van 12 Juni las Dotrenge eene lange memorie voor, waarbij

hij zich verklaarde tegen het herleven van heerlijkheden, heerlijke titels en rechten. Den volgenden ochtend ontving G.K. twee missives:

Monsieur le Président!

J'ai l'honneur de vous prier d'agréer mes regrets de ne pouvoir me rendre à la convocation d'aujourd'hui; mais ayant épuisé hier toute ma patience à entendre avec modération et calme la lecture d'un mémoire aussi étonnant qu'inconvenant par le ton, les formes et le fond, rédigé et prononcé par un de nos collègues, je me suis trouvé incommodé ce matin et je crains même continuer de l'être jusqu'à l'arrivée de Sa Majesté. Permettez-moi en même tems de saisir cette occasion de vous réitérer l'expression des sentiments de la très haute considération etc.

La Haye, Le COMTE de MERODE WESTERLOO.
ce 13 Juin 1815.

Excllence!

Je m'abstiens de qualifier le mémoire qui a été lu dans la scéance de hier; je l'abandonnerais volontiers au silence qu'il mérite, s'il ne devait pas produire des effets funestes en donnant une fausse idée sur le caractère et l'esprit des Belges, surtout des personnes les plus notables.

Il n'y a pas de doute, qu'après avoir éprouvé les tourmens révolutionnaires du changement subit des lois civiles et politiques, ce serait replonger les Belges dans la même tourmente, si au moment où ils commencent à prendre une assiette tranquille dans leur nouvelle situation, on les faisait repasser à l'état antérieur.

Aucun article de la Loi fondamentale ne laisse entrevoir la possibilité d'un semblable résultat; aucune parole, aucune action de ceux que le mémoire semble désigner n'annonce un pareil projet; le mémoire ne doit donc être attribué qu'au seul plaisir de répandre des diatribes, d'insulter, de calomnier même, suivant la routine révolutionnaire, pour faire prendre le change sur le véritable état des choses; il est de mon devoir de protester contre.

Dans l'instant même on me met sous les yeux un acte par lequel 150 communes populeuses d'un district de la Flandre s'addressent à S. M., la priant de vouloir rétablir l'ancienne constitution en tout ce qui est possible.

Si j'excepte ceux, qui s'enrichissent des dépouilles des autres, et ceux, qui n'ont qu'à gagner dans le maintient absolu des innovations, je doute qu'on trouve en Belgique dix personnes dont l'opinion se rattache à celle du mémoire.

Je ne saurais dépeindre combien il m'est pénible de penser qu'encore je suis exposé à voir renaitre la scène de hier. Je compte au reste sur le discernement, la justice, le zèle de la vérité, qui animent votre Excellence. Je la prie d'agréer l'hommage de mon respect.

La Haye, le 13 Juin 1815.

Le Cte de Thiennes.

Het bleek een storm in een glas water te zijn; het beweeglijke Zuidelijke bloed kwam spoedig tot rust; althans op de vergadering van den 13[den] waren alle leden present.

Bij het eindigen der beraadslagingen legden twee leden der Commissie eene afzonderlijke verklaring af:

De ondergeteekenden verklaren, dat het ontwerp van Grondwet, door de Commissie, waarvan zij de eer hebben leden te zijn, herzien, hunne goedkeuring heeft, behoudens ieder artikel in het Hoofdstuk over den Godsdienst, hetwelk door in dat stuk bevoegde regters zal kunnen worden geoordeeld te strijden met de godsdienstige begrippen, die zij belijden. Zij vragen de vermelding in de Notulen van deze hunne verklaring.

's-Gravenhage, den 13[den] July 1815.

Graaf de Mérode Westerloo. F. du Bois.

Van denzelfden datum is het rapport der Commissie aan den Koning, waarbij het onderwerp wordt aangeboden; het dient tevens als memorie van toelichting. Men kan het vinden in de

„Aanteekeningen van het verhandelde over de Grondwet van 1815 gehouden door Mr. C. F. van Maanen".

In een brief van van der C(apellen) aan . . . ? gedagteekend: Brussel 16 July 1815, komt het volgende voor:

De Heeren van Aerschot en Holvoet hebben heden een uur bij mij doorgebragt, waarvan een gedeelte met de beantwoording eeniger vragen verlopen is, zijnde ik geheel onkundig van het resultaat der werkzaamheden van de Const: Commissie. Zij schijnen over alles te vreeden, behalve over het getal leden in de Vergadering der Staten Generaal. Niettemin zullen zij dit overal als hun werk beschouwen en doen beschouwen, en konden niet genoeg roemen van de broederlijke hartelijkheid. waarin de aanvankelijke noordelijke koudheid overgegaan was . . . Vale.

t. t.

v. d. C.

G. K. teekent ergens aan:

Bij de behandeling der ontwerp Grondwet van 1815 in de Commissie werd door een der leden een klacht ingebracht over het wegnemen van een hem toebehoorend stuk grond ten dienste der fortificatien. Ik antwoordde hem, dat onze Commissie niet bevoegd was om daarover te oordeelen. Hij beweerde, dat dit zeer wel te pas kwam bij gelegenheid van art. 164 over de schadeloosstelling voor onteigeningen tot openbaar nut.

Wij hebben dit artikel zoo gesteld, dat de schadeloosstelling zeker is, maar dat het onbepaald blijft, of dezelfve vóór of na de onteigening plaats zal hebben.

Op dezelfde wijze hebben wij onderscheiden punten overgelaten aan de wet. Ik heb meer dan eens mijne toevlugt tot dit hulpmiddel moeten nemen, wanneer wij het niet eens konden worden. In vervolg van tijd kon de Koning een ontwerp van wet met bedaardheid vast stellen, en de Staten Generaal konden het op hun gemak overwegen. Maar op dat tijdstip waren wij midden in den oorlog met den wederkomenden Napoleon. Het

kwam er op aan om den Staat te bevestigen en te vereenigen. De Grondwet diende hoe eer hoe liever aan de natie voorgedragen te worden.

Toen Europa in 1821 onrustig was schreef H. Fagel uit Londen den 18 Januari: Vous avez bien raison, Monsieur, de dire que nous recueillons dans la tranquilité intérieure de notre Royaume un fruit précieux de la Constitution, qu 'il s'est donnée. Tout le monde en fait la remarque et je reçois journellement à ce sujet des complimens, qui me sont bien agréables. C'est un avantage dont nous vous avons en grande partie l'obligation, et ni les contemporains, ni la postérité ne perdront jamais le souvenir du service important que vous avez rendu à cette occasion à notre Patrie.

Het is bekend, dat er met de stemmen der Notabelen in de Zuidelijke Provincien gegoocheld is om tot eene meerderheid voor de aanneming der Grondwet te geraken. Hierop heeft het volgende schrijven betrekking.

U.M. zal zich gelieven te herinneren, dat er eigenlijk om de meerderheid te formeeren niet anders noodig was dan 662, zijnde iets boven de helft van 1323 totaal der uitgebragte stemmen.

Volgens het nevensgaande relevé moet 796, het getal der verwerpenden, verminderd worden met 126, welke eeniglijk of hoofdzakelijk om de religie verworpen hebben, en overigens goedkeurden. Rest 670 verwerpenden.

Het getal der affirmatieven in voorschreven voege met 126 vermeerderd, komt op 653, maar zoude des noods op 661 te brengen zijn, dewijl er bij de processen-verbaal *acht* affirmatieve stemmen zijn van lieden, die om ongesteldheid de vergadering niet konden bijwonen. 661 tegen 670 is dus het uiterste, waartoe het mij gelukt is te komen.

A. R. Falck.

Met zwaarder, forscher pennestreek dan gewoonlijk schreef de Koning er deze aanmerking onder:

Het is wenschelijk, dat nog eene optelling plaats hebbe der absente leden en die niet gestemd hebben, opgevende het getal dergenen, die intusschen gestorven zijn, dubbeld genoteerd of onbekend. Verder degenen, dewelker absentie gemoveerd is of door bijgevoegde brieven of door in het protocol der vergaderingen opgenomen redenen, daar dit overblijfsel misschien ons van nut bij de optellingen kan geemployeerd worden.

18 $\frac{22}{8}$ 15 WILLEM.

In de Noordelijke Provintien moest volgens de daar reeds bestaande Grondwet het gewijzigde ontwerp in eene zitting in dubbelen getale worden behandeld. Deze zitting werd den 8sten Augustus door den Koning met een toespraak geopend. G. K. gaf als President daarop het volgende antwoord:

Sire!

Wij hebben met eene diepe aandoening het treffend tafereel waargenomen, hetwelk Uwe Majesteit met zooveel eenvoudigheid en waarheid voor onze oogen opgesteld heeft. Welk een onderscheid met vroegere dagen. Elk onzer heugt, hoe, ruim twintig jaren geleden, alles tegenliep, al onze pogingen slechts uitliepen tot onzen ondergang en de welberaden ontwerpen als door eene magtige, onzigtbare hand te niet gemaakt werden. Heden is de zon van voorspoed opgedaagd, alle pogingen worden bekroond met een goeden uitslag, en dezelfde Goddelijke hand is zigtbaar in de medewerking ten goede; zelfs wanneer rampen en gevaren schijnen te naderen, wanneer de overweldiger van Europa wederom op zijn verschrikkelijken troon gezeten is, dient zijne verheffing zijnen geheelen ondergang, en de staat van Europa en van ons Vaderland wordt nog veel meer bevestigd.

Dit treffend onderscheid in de leidingen der Voorzienigheid gaat tevens gepaard met geen minder verschil in de gesteldheid der gemoederen. In die vroegere dagen stonden twee geduchte partijen onder ons tegen elkander over; de burgeroorlog was reeds ontstoken geweest, en het vuur van haat en nijd smeulde

onder de assche. De oorzaak van onze tuchtiging werd dan ook het werktuig tot dezelve; want tweedragt breekt magt. Heden zijn alle partijdigheden vergeten, alle handen zijn in één geslagen, alle harten zijn vereenigd rondom den troon, en nieuwe gevaren strekken slechts tot een nieuwen prikkel voor eensgezindheid en vaderlandsliefde. Het bloed, Sire! van uwen heldhaftigen Zoon heeft voor ons gevloeid, en het geheele volk heeft zijn goed, zijn bloed en zijn leven voor de gemeene zaak aangeboden. De oorzaak van onze zegeningen is dan ook het werktuig tot dezelve geworden, want eendragt maakt magt. En niet alleen onder het volk van deze Noordelijke Gewesten, maar ook tusschen hetzelve en de Zuidelijke volken is dezelfde welwillendheid en eensgezindheid opgerezen. Uwe wijsheid, Sire! Uw beleid, Uwe Vaderlandsliefde heeft vele aanzienlijken uit beiderlei gewesten bijeen geroepen, teneinde de Grondwet, waaronder wij gelukkig leefden, voor uwe gezamenlijke onderdanen, als kinderen van denzelfden vader, te wijzigen. In onze raadslagen zijn genegenheid en vriendschap onderling geboren, en op gulle maaltijden, welke wij, naar de Oud-Nederlandsche wijze, aan elkander gegeven hebben en waar alle wantrouwen, alle achterhoudendheid verdween, is het mij gebeurd te zeggen, dat ik vele goede dingen wilde bijeenvoegen en instellen: onze landbouw, onze fabrieken, onzen koophandel, alle kunsten en wetenschappen, de Grondwet en den vrede; waarop een van de Zuidelijke leden in eene geestvervoering uitriep: alle deze goede dingen zullen ons geworden door de Grondwet. Met diergelijke aandoeningen bezield, aanvaarden wij heden, Sire! het werk, ons door Uwe Majesteit opgedragen; wij aanvaarden het met hartelijke liefde en getrouwheid voor onzen Koning en ons Vaderland, en met eene hartelijke eensgezindheid onder elkanderen. Wij zullen de zaak met bedaardheid overwegen, onze raadslagen zonder overhaasting voortzetten, en geene van die vormen verzuimen, welke eene zoo aanzienlijke en talrijke Vergadering voegen. Inmiddels bevelen wij ons allen in de goede

genegenheid van Uwe Majesteit, en wij bidden den Hemel, Sire! dat hij zijne keurigste zegeningen uitstorte over uw Huis en over uwen Persoon.

Van den voorzitterstoel begaf G.K. zich naar zijn ziekekamer, en woonde derhalve de behandeling der nieuwe Grondwet niet bij.

Hoewel de chronologische orde daarmede eenigszins verbroken wordt, schijnt het hier de geschikte plaats te zijn om twee stukken van G.K.'s hand op te nemen. Het eerste is van 1817 of 1818; het tweede voert geen datum en is blijkbaar geschreven ongeveer een tiental jaren na de invoering der Grondwet.

Verantwoordelijkheid der Ministers.

Wat zegt de Grondwet? Art. 75. De Koning stelt aan en ontslaat naar welgevallen. Art. 177. Zij staan te regt voor den Hoogen Raad wegens alle misdrijven — wegens misdrijven in het uitoefenen van derzelver functien begaan — uitdrukkelijk verlof van St. Generaal Daar is dus aan geen teregt stellen voor de 1e Kamer te denken. De regtbank is onherroepelijk bepaald. De zin der Grondwet is boven allen twijfel. Het verlof der Staten Gl. wordt vereischt. Dit is een schild. Tegen wien? Tegen den Koning. Hij is niet tevreden een minister te ontslaan, en wil hem nog vervolgen. Het kan zijn, dat de Minister mishaagd heeft uit ijver voor de belangen en vrijheid der Natie enz. Dan beschermen hem de Staten Gl. De vraag is niet of deze instelling de beste is, maar of zij bestaat.

Wat doen andere vrije volken? In Engeland alleen is de zaak in volle werking. In Frankrijk is de verantwoordelijkheid bij de Charter tot zekere misdrijven bepaald, en de wet op de wijze van uitvoering nog niet eens voorgedragen. In Engeland dan beschuldigt het Lagerhuis de Ministers bij een impeachment waardoor zij opgeschort zijn. Het Hoogerhuis vonnist als Opperste Regter. Hier is dus de eene Kamer van het Wetgevend Ligchaam de Beschuldiger, en de andere de Regter.

Onze eerste aanmerking op deze Engelsche verantwoordelijkheid vergeleken met de onze, is, dat in Engeland de Ministers afhankelijk worden van het Parlement, en dat zij bij ons afhankelijk blijven van den Koning. Er is weinig grondige kennis van zaken noodig om deze waarheid in te zien, en geen mensch twijfelt aan dezelve. Maar is de afhankelijkheid der Engelsche Ministers van het Parlement een gevolg van die verantwoordelijkheid? Zeer zeker. De Minister, die voor elken Raad aan den Koning gegeven, voor elk koninklijk bevel door hem getekend opgeschort en beschuldigd en veroordeeld worden kan, ziet meer op het Parlement dan op den Koning. Hij weigert aan den Koning hetgeen hij weet, dat hem in het Parlement kan doen veroordeelen, en verlaat liever zijn post, dan zo iets uit te voeren.

Onze tweede aanmerking is deze: dat de Koning langs denzelfden weg afhankelijk wordt van het Parlement. Want hij kan wel eenen Minister ontslaan, die zijn bevel niet tekenen wil; maar dan heeft hij er een ander toe noodig. Deze nu, indien er grond is voor beschroomdheid, zal wederom weigeren en zo voorts. Dus moet de Koning het Parlement naar de oogen zien. Dat dit het geval is weet iedereen, en wij gelooven dat wij de oorzaak duidelijk aangewezen hebben.

Keeren wij tot ons zelve terug, zo mogen wij vragen, hoeveel magt wij bij de Grondwet aan onzen Koning hebben willen opdragen?

Wij hadden een Stadhouder en vonden zijne magt ontoereikende, weshalve wij de Souvereiniteit in het Huis van Oranje gevestigd hebben. Nu heeft meer dan vijftig jaar geleden de vermaarde Lord Chesterfield, Engelsch Ambassadeur in den Haag, een vergelijking in druk uitgegeven tusschen de magt van een Koning van Engeland en van een Stadhouder van de Nederlanden, met dit besluit, dat de magt des Stadhouders grooter was. Indien wij derhalve de macht van onzen Koning gelijk stelden met die van den Koning van Engeland, zo zoude hij minder magt bezitten, dan een Stadhouder. Hieruit blijkt,

waarom wij bij de Grondwet geene Engelsche verantwoordelijkheid der Ministers hebben ingevoerd.

De Grondwet zegt nergens, dat een Minister de Besluiten van den Koning teekenen moet. Art. 73 wordt gezegd: „Aan het hoofd der uit te vaardigen wetten en bevelen wordt melding gemaakt, dat de Raad van State deswege gehoord is." Hoeveel meer zou de Grondwet ook de verpligte teekening van eenen Minister vastgesteld hebben, indien men zijne verantwoordelijkheid in dezen zin had willen invoeren? Nu teekent de Koning zelf, en de Staats Secretaris bevestigt de handtekening des Konings. Wilde men de Ministers op de Engelsche wijze verantwoordelijk stellen, zo zoude men vooraf de teekening van ieder Besluit door den eenen of anderen Minister moeten invoeren. Dit kan niet anders geschieden dan door eene wet, en tot zoodanig eene wet is, gelijk bij alle anderen, de toestemming des Konings vereischt. Dan hoe kan men zig verbeelden, dat de Koning van de magt Hem door de Grondwet toegekend afziende zijne toestemming geven zal? Met evenveel grond zou de Koning aan de Staten Generaal kunnen voordragen om het een of ander van hunne grondwettige regten aan Hem af te staan.

Vraagt men nu, indien de Ministers niet verantwoordelijk zijn aan de Staten Generaal, of de Staten Gl. zig dan slegts aan den Koning zelven mogen houden? Het antwoord is: ja; want de Grondwet heeft geenen anderen weg aangewezen, en de Koning toont geen andere begeerte.

Onderzoeken wij nader hoe de Staten Gl. zig aan den Koning kunnen houden. Met wetten hebben wij hier niet te doen, alzo er geene gemaakt worden dan met de toestemming der Staten Gl. Daar vervalt dus alle denkbeeld van verantwoordelijkheid. Op de Besluiten komt hier alles aan. Nu leze men de wederzijdsche verpligtingen van den Koning en de Staten Gl. in de eeden van dezelve, art. 53, 54 en 84 der Grondwet, zo blijkt klaar, dat een Besluit strijdig met de Grondwet, met de onaf-

hankelijkheid van het Rijk, met de vrijheid der ingezetenen en met de welvaart, door de Staten Gl. niet alleen mag, maar moet worden wederstaan. Hier nu is de gelegenheid toe geboren bij elke gewone zitting, welke niet missen kan ten minsten twintig dagen in het jaar te duren. Dan komen de Koning en het vertegenwoordigd Volk samen om een gemeen overleg te maken, ten allerminsten omtrent de jaarlijksche begrooting. Zijn er aanmerkingen op Besluiten te maken, hier kan dit geschieden met eene genoegzame kragt ter bereiking van het oogmerk, dat is: herstel. Is het eene zaak van algemeen belang, en dit moet het uit den aart zijn, zo mogen de Staten der Provincien dezelve ondersteunen volgens art. 151 der Grondwet. Ja, de plaatselijke Besturen mogen hunne stem verheffen, volgens art. 160. Ja, ieder Ingezeten mag zig daarop uiten, volgens art. 161. Zodat de geheele Natie haar verlangen des noods te kennen geven kan op eene bedaarde en wettige wijze Wie zal een oogenblik twijfelen, dat wanneer de Staten Gl. met regt over een Besluit klagen, en zij dan op deze wijze ondersteund worden, het herstel dadelijk volgen zal? Het is dus klaar, dat er bij de Grondwet eene genoegzame zorg gedragen is voor de zaak, welke men op het oog heeft, wanneer men eene verantwoordelijkheid der Ministers aan de Staten Gl. begeert.

Vreest men, dat bij ontstentenis van zoodanige verantwoordelijkheid een Minister, trotsch op zijne afhankelijkheid van den Koning alleen, en vertrouwende op de bescherming der Staten Gl. indien hij in regten betrokken wierd, zijn pligten verzuimen zal, terwijl een heilzaam ontzag voor de Staten Gl. hem binnen de grenzen van hetzelve zou gehouden hebben, zo is er op de eenvoudigste wijze ook hieraan te gemoet te komen.

Wij zijn gewend aan de vervolging in regten van alle overtredingen en misdaaden door middel van den openbaren aanklager *ex officio*, en wij geven hem onze bewijzen in handen, wanneer bv. een diefstal in ons huis gepleegd is. Indien nu de Staten Gl. bewijzen in handen hebben, dat een Minister

ontrouw is geweest aan zijnen eed volgens art. 76 op de Grondwet gedaan, zo kunnen zij die bewijzen in handen van den Procureur Generaal voor den Hoogen Raad stellen; zij kunnen het verlof tot procedure volgens art. 177 daarbij verleenen; zij kunnen eene Commissie benoemen, die toezie, dat er niets verzuimd worde, zelfs nadat de zitting gesloten is, en die rapport doe in de eerstvolgende zitting. De wijze waarop dit best geschieden kan, op welke het voorstel aan de eerste Kamer te doen zij ten einde gezamentlijk werksaam te zijn, op welke het regtsgeding kan voortgezet worden nadat de Staten Gl. gescheiden zijn, verdienen nadere overweging, ten einde zelfs den schijn te meiden van iets strijdigs met de Grondwet te ondernemen. Hiertoe kan aanstonds eene Commissie benoemd worden en het rapport van dezelve kan aanleiding geven tot een besluit, betwelk de Kamer nemen kan zonder eenige tusschenkomst of medewerking van buiten in te roepen.

Onder dagteekening van 7 April 1830 teekent G.K. hierop nader aan.

Ik ben naderhand van gedachten veranderd zooals blijkt uit mijne aanteekeningen op de Grondwet in het 8ste deel der Bijdragen. [1])

Ik geloof hoe langer hoe meer aan het nut van die verantwoordelijkheid, naarmate ik bij de ondervinding gewaar werd, wat er al kwaads bedreven is en stand houdt uit het gebrek aan die verantwoordelijkheid.

Ik schreef deze verhandeling op een tijd, wanneer men begon te verlangen naar de zaak. De Heer Kemper zeide hard op, dat de Zuidelijke Leden dezelve eischen. Hij sprak als iemand, die van hun gevoelen was.

---

[1]) In zijne vlugschriften bij gelegenheid van den Belgischen opstand, uitgekomen in September 1830 en volgende maanden, heeft G.K. herhaaldelijk de wenschelijkheid betoogd om de ministerieele verantwoordelijkheid in de Grondwet te brengen; hetgeen als bekend mag worden aangenomen. Een dier stukjes „de Verantwoordelijkheid" is er zelfs geheel aan gewijd. H. v. H.

De Heer van Alphen liet zich op dezelfde wijze uit. Ik reed op een ochtend naar Leijden en las hem mijne verhandeling voor. Mijn zoon Willem, dien ik medegenomen had, zeide mij naderhand, dat hij ongenoegen bespeurd had op het gezigt van van Alphen.

Ik dacht een middelweg te hebben uitgevonden en aan het verklaarde oogmerk van velen te kunnen voldoen zonder iets in de Grondwet te veranderen of daarbij te voegen.

Thans is de zaak aan de orde van den dag en sedert anderhalf jaar is er veel over gesproken in de Staten Generaal en in druk uitgegeven in het publiek.

De Koning verwerpt het denkbeeld ten eenenmale in zijne bekende boodschap van 11 December 1829, ingezonden bij gelegenheid van een ontwerp van wet op de drukpers.

Zoo ras was de Koninklijke boodschap niet bekend of men verzekerde, dat een aantal leden van de 2de Kamer een uitvoerig antwoord daarop zouden geven. Een hunner zeide tot den President: vous sentez bien que nous ne pouvons pas nous regarder comme battus.

Daar is evenwel tot heden toe niets van gebeurd, en het schijnt over het algemeen, dat de oppositie zwak is geworden, zoowel op andere punten als op dit.

GRONDWETTIGE REGERING.

Na het aandeel, dat ik gehad heb aan het maken der Grondwet, aan de invoering en handhaving derzelve en na de klagten door mij gevoerd in de Staten-Generaal en in mijne Bijdragen tot de Huishouding van Staat over de verkrachting van dezelve, heb ik nu in mijn rustend leven nagedacht over de wijze op welke de Grondwet had behooren te worden betracht. Het kan mogelijk in het vervolg van nut zijn, dat ik eenige denkbeelden op het papier breng omtrent den aard van eene Grondwettige Regering, waarbij de Geest der Grondwet zoude zijn in het oog gehouden. Ik zal de voorname deelen van onze Regering doorloopen en bij ieder van dezelve aanwijzen wat de Grondwet

wezenlijk vereischt. Het zal in deze aanteekeningen niet kunnen blijven bij de Grondwet alleen, en ik zal wel eens uitwijden op hetgeen de gezonde rede en de ondervinding aan de hand geven.

1°. De Koning.

De Koning staat aan het hoofd van den Staat, het opperste bestuur is in zijne handen, en aan de wetgeving heeft hij een uitmuntend deel. De ziel van zijne werkzaamheid moet zijn, dat hij het geheel in den zamenhang van alle zaken overziet. Dit kan niet zamengaan met de kennisneming van vele bijzonderheden. De menschelijke geest is beperkt, de vermogens van den grootsten geest hebben zekere palen, zoodat ook de verstandigste en wijsste Koning niet zoude kunnen tevens het geheel overzien en afdalen tot in alle bijzonderheden. Nu is de Kroon erfelijk en derhalve zijn er Koningen te wachten van zeer onderscheiden geestvermogens. De eerste regel voor den Koning moet zijn zich bekend te maken met het geheel en den zamenhang der zaken. Hij kan zich nu en dan meer in bijzonderheden inlaten naar mate hij grooter geestvermogens bezit. Doch hij moet nooit vergeten, dat het onderzoek van kleinigheden het grootste beletsel is voor de kennis aan de groote zaken.

De bijzonderheden moeten derhalve overgelaten worden aan hooge en lage ambtenaren, die eene zekere mate van vertrouwen moeten bezitten en aan welke eene zekere magt en eigen vrijheid moet worden toegekend. Het eerste middel om een goede keus van ambtenaren te doen, waaronder de Ministers bovenaan staan, is de ondervinding en het openbaar gevoelen te raadplegen. Een tweede middel om wel gediend te zijn is het onverwacht en nauwkeurig onderzoek van de handelingen der ambtenaren. Deze handelingen zijn aan henzelve overgelaten, zij vragen niet gedurig om bevelen en voorschriften; al wat zij doen kan ook niet worden nagegaan. Maar enkele handelingen geven aanleiding tot een bijzonder onderzoek; daaruit kan men besluiten op de verdere handelingen; het verleend vertrouwen kan daardoor toe- of

afnemen, een ontslag van den ambtenaar kan er het eindelijk gevolg van zijn.

Het openbaar gevoelen omtrent de ambtenaren zal des te meer aan den Koning blijken naar mate van de vrijheid der drukpers en van de vrijheid van elk ingezeten om met den Koning te spreken. Dat voordeel van de vrijheid der drukpers is alleen groot genoeg om alle de nadeelen van die vrijheid op te wegen, en de Koning moet zich niet storen aan eenig misbruik van de drukpers. De vrijheid van de ingezetenen om met den Koning te spreken wordt zeer onderdrukt door den glans der hofhouding en door hetgeen de étiquette genoemd wordt. De Koning kan de menschen niet genoeg op hun gemak zetten ten einde hun waar gevoelen te vernemen.

Het groote werk van den Koning in het algemeen bestuur binnen 's lands is de handhaving en de uitvoering der Wetten, dat is der Grondwet en der Wetten uit de Grondwet voortgevloeid. Die handhaving en uitvoering geschiedt door ambtenaren van behoorlijke instructien voorzien en door reglementen. Deze instructien en reglementen zijn derhalve een voornaam onderwerp van de zorg des Konings, en zij moeten niet alleen oorspronkelijk met wijsheid opgesteld, maar ook van tijd tot tijd nagezien worden, omdat de verandering der omstandigheden eene gedurige verbetering daarin eischt, terwijl ondervinding ook altijd hier en daar gebreken aantoont.

Het getal van ambtenaren moet zoo gering als mogelijk zijn, ten einde het bestuur eenvoudig te maken en geene onnoodige kosten te veroorzaken. Weinige ambtenaren, die een goed bestaan hebben, kunnen veel uitvoeren en men kan veel van dezelve vergen. Vele ambtenaren met een gering inkomen zijn niet geschikt om hunne plichten behoorlijk waar te nemen, en het zoude een ongelukkige dwaling van den Koning zijn, indien hij dacht, dat hij door zulk eene inrigting de ambtenaren meer afhankelijk maakte, en door middel van zulke ambtenaren de natie zelve meer aan zijn gezag onderwierp.

De reglementen moeten insgelijks niet vermenigvuldigd worden en niet vallen in vele bijzonderheden. De vaste regel bij het maken van dezelve is, zoo vele vrijheid aan de ingezetenen te laten als eenigzins bestaanbaar is met de wetten. Menigvuldige reglementen en bepalingen van alle bijzonderheden maken de ingezetenen tot kleine kinderen, die aan den leiband loopen, verdooven den nationalen geest en beletten alle eigen werking en nijverheid.

Verder te gaan met de reglementen dan de wetten medebrengen zoude zijn zelf wetten te maken. Maar dit kan niet geschieden zonder overtreding der Grondwet, al was het, dat de Staten-Generaal den Koning daartoe magtigden bij eene wet. Zulk eene wet zoude vlak strijdig zijn met de Grondwet, met de magt door de Grondwet aan de Staten-Generaal toegevoegd en waarvan zij zich niet mogen ontslaan. Zulk eene wet zoude te allen tijde nietig en van geene waarde zijn.

Wanneer het gemis van eene inrigting bespeurd wordt, is het de zaak van den Koning om eene wet voor te dragen, ten einde ingevolge van dezelve het noodige te kunnen verrigten.

Raakt dit het algemeen bestuur, zoo moet de voordracht geschieden aan de Staten Generaal. Raakt dit het Provinciaal bestuur, zoo moet er eene voordragt van de Staten van de belanghebbende Provincie aan den Koning afgewacht worden, ten einde een Provinciaal reglement vast te stellen, hetwelk volgens de Grondwet dezelfde kracht heeft voor de Provincie, als de wet heeft voor het geheele Rijk, mits het reglement niet strijdig zij met de algemeene wetten. Raakt dit eindelijk eene stad of gemeente van het platte land, zoo moet er eene keur gemaakt worden door de Regering van dezelve, en deze moet gezonden worden aan de Staten der Provincie om te onderzoeken of er ook iets strijdigs in zij met de algemeene wetten en met de Provinciale reglementen. Bij deze voorschriften voegt de Grondwet nog, dat de Koning bevelen kan geven ter herstel van hetgeen er verkeerdelijk mogt gedaan zijn. De wetgevende magt is op deze wijze door de Grondwet verdeeld tusschen de

Staten-Generaal voor nationale belangen, de staten der Provincien voor Provinciale belangen, de Stedelijke en Gemeente-besturen voor Stedelijke en Gemeente-belangen. Maar in elke wetgeving, nationale, provinciale of plaatselijke, heeft de Koning een noodzakelijk deel, zoodat zijne toestemming overal wordt vereischt om kracht aan de wet te geven. In nationale zaken kan de voordragt geschieden door den Koning aan de Staten-Generaal en door de Staten-Generaal aan den Koning, omdat de Koning ondersteld wordt zich voornamelijk bezig te houden met het algemeen bestuur. In provinciale zaken is de voordragt opgedragen aan de Staten der provinciën, omdat zij ondersteld worden het eerste belang daarbij te hebben, en dat de Koning niet moet afgetrokken worden van het algemeen bestuur zonder nood. Inmiddels heeft de Koning zijn Commissaris in iedere Provincie onder den naam van Gouverneur, en kan door denzelven gewaarschuwd worden, indien de Staten of plaatselijke regeringen iets noodigs of nuttigs over het hoofd zagen, waartoe zij dan kunnen opgewekt worden. In plaatselijke zaken worden de keuren gemaakt zonder eenige voordragt en met bloote kennisgeving aan de Staten der provincie, omdat zulke zaken te menigvuldig en te gering zijn voor den Koning om kennis van alle dezelve te nemen. Maar alle nieuwe belastingen maken eene uitzondering en vereischen wel degelijk 'sKonings goedkeuring. Even zoo komen ook alle de jaarlijksche begrootingen der Provinciën niet alleen, maar ook van zulke Steden en Gemeenten, als hij goedvindt, onder zijne oogen en worden door hem zelve onderzocht en bekrachtigd. De wijsheid van den Koning in het gebruik van de magt, hem door de Grondwet verleend met opzigt tot alle de drie genoemde deelen der wetgeving, zal blijken uit het aandeel, dat hij neemt in ieder van dezelve. Hij zal zich voornamelijk bezig houden met het algemeen bestuur, hij zal slechts eenigen tijd besteden aan het werk der provinciale reglementen, en hij zal zich niet bemoeijen met plaatselijke belangen zonder dringenden nood.

Hetgeen wij hierboven opgeteekend hebben aangaande de reglementen door den Koning te maken ter uitvoerig der wetten is mede toepasselijk op zijne deelneming in de drie takken der wetgeving. Ook bij deze wetgeving moet de Koning voor zijn aandeel in het oog houden, dat er niet meer door wetten, provinciale reglementen, plaatselijke keuren, met zijne inwilliging aan de ingezetenen worde voorgeschreven, dan volstrektelijk vereischt wordt voor de goede orde en de ware belangen, zonder onnoodige hindernissen aan de vrijheid van elk ingezeten in zijn bedrijf, zijne kostwinning, zijn beroep en zelfs zijne liefhebberij, in den weg te werpen. Het voorbeeld van den Koning op dit stuk zal een heilzamen invloed hebben op alle de verdere deelnemers aan de wetgeving in de Staten-Generaal, in de Staten der Provinciën, in de Stedelijke en gemeente-besturen.

Indien de de Koning een tegenovergesteld gedrag hield, zoo zoude ook dit voorbeeld denkelijk gevolgd worden, en alle de wetten, wettige reglementen, keuren, ja alle reglementen van uitvoering zouden tot in het oneindige vermenigvuldigen en tot in de geringste bijzonderheden nederdalen. Door dien vloed van voorschriften zoude de nationale geest overstelpt, alle eigen werkzaamheid onderdrukt, alle nijverheid belemmerd worden.

Of indien de natie geen genoegen nam met de handelwijze des Konings, zoude er op alle plaatsen en bij alle gelegenheden een tegenstand ontstaan, die al gedurig zoude toenemen. Dan zou er eindelijk een strijd ontstaan, die aan de zijde des Konings ontaarden zou in eene drift tot despotisme, en aan de zijde der natie in afkeer en haat tegen den Koning.

Nog erger zoude het uitvallen voor de nationale nijverheid, de middelen van bestaan, de algemeene welvaart, indien de Koning zich persoonlijk inliet met fabryken en koophandel, indien hij een huis van koophandel oprigtte, eene bank aanleide, in publieke fondsen speculeerde. Geen der ingezetenen, zelfs niet de meest vermogende, zoude bestand zijn tegen zulk een mededinging; alles zou een monopolie van de Kroon worden, de

geheele nationale nijverheid zoude aan den band komen, alle de nijvere ingezetenen zouden eindelijk vervallen tot den staat van bedienden en werklieden der Kroon. Het zoude wel eenigen tijd vereischen om zoo ver te komen, maar zulk eene uitkomst zoude onvermijdelijk zijn en dezelve zoude gepaard gaan met een groot verval der nijverheid en welvaart.

Het groote werk van den Koning in de buitenlandsche betrekkingen is het behoud van de onafhankelijkheid des Staats, de bevordering van den vrede en de uitbreiding van den koophandel.

Het behoud der onafhankelijkheid in vredestijd vereischt eene gedurige zorg voor de waardigheid van den Staat, zoodat de eerste stap tot overheersching worde voorgekomen. Dit kan gepaard gaan met een minzaam gedrag, ja zelfs met den behoorlijken eerbied voor grootere Mogendheden. Een kleiner Staat kan zich niet gelijk stellen met een grooter Staat, maar hij kan zijne onafhankelijkheid handhaven, ook wanneer hij zijne mindre magt erkent. Het behoud der onafhankelijkheid kan somwijlen meer vereischen dan vreedzame middelen en den oorlog noodzakelijk maken.

Het behoud van den vrede, als een tweede plicht des Konings in de buitenlandsche betrekkingen is derhalve ondergeschikt aan het behoud der onafhankelijkheid. Maar wijders moeten alle de handelingen met vreemde Mogendheden dienen om een goede vriendschap aan te houden, omdat de vrede op zich zelve de bron van welvaart en zegen is, en de oorlog het tegendeel.

De vrede met vreemde volken moet vooral strekken tot eene uitbreiding van den koophandel, alzoo de buitenlandsche handel op zich zelve een bron van welvaart is, en dit wijders en bovenal wordt door zijnen invloed op den binnenlandschen handel. Alle de nuttige betrekkingen met vreemde natien, vooral ter bevordering van de beschaving, worden mede gemakkelijker gemaakt door een levendigen koophandel.

De buitenlandsche handelingen leiden tot verdragen, hetzij van vrede hetzij van koophandel, of tot verbonden met eenig staat-

kundig oogmerk. De verdragen en verbonden zijn derhalve een hoofdwerk van den Koning. Het sluiten van dezelve is aan hem bij de Grondwet opgedragen, en hij moet daarbij nimmer de Grondwet uit het oog verliezen. Het is de plicht van den Koning volgens zijnen eed om bij dit gewigtig werk het nationaal welzijn te bevorderen. Het is geen mindere plicht om zich daarin te bepalen bij zijne grondwettige magt.

Hij kan zich niet verder verbinden bij een verdrag of een verbond, en moet altijd de vrijheid van de Staten Generaal voorbehouden in zaken, waarin hunne medewerking vereischt wordt.

Zulke zaken zijn onder anderen het geven of leenen van geldsommen, het vaststellen van regten op in- uit- en doorvoer.

De Koning kan zich eenig en alleen verbinden om een voorstel tot zaken van zulk een aard aan de Staten Generaal te doen.

2°. De Staten Generaal.

De vertegenwoordiging van het volk van Nederland is de voorname eigenschap van de Staten Generaal, en de Grondwet te handhaven en de wetten te maken met gemeen overleg van den Koning is hun voornaam werk.

De wet alleen moet heerschen, en onder dit woord van wet in het algemeen wordt in de eerste plaats begrepen de Grondwet, en in de tweede plaats alle de wetten ingevolge en naar het voorschrift der Grondwet gemaakt.

Aan de wet alleen in deze zin is de Nederlander onderworpen en gehoorzaamheid schuldig. Het Bestuur is niet anders dan toepassing der wet, hetzij dit Bestuur door den Koning of door den geringsten ambtenaar worde uitgeoefend.

Alle de besluiten, van de Koninklijke besluiten af, moeten derhalve op de wet gegrond zijn, en moeten die bijzondere wet, of die beschikking van eene bijzondere wet, aanhalen, ingevolge en uit kracht van welke zij genomen zijn.

Tot nog toe zijn deze denkbeelden lang niet geworteld in de harten, zoo als zij behooren te zijn onder een volk, dat prijs stelt op

zijne vrijheid. De Nederlander zal niet eer het genot van zijne Grondwet hebben, dan wanneea het beginsel van de oppermagt der wet in alle de harten levendig zal zijn, en alle de daden van het Bestuur daaraan getoetst zullen worden.

Zulk een levendig gevoel moet beginnen in de vergadering der Tweede Kamer der Staten Generaal en alle de leden van dezelve moeten daarvan doordrongen zijn. Zulk een gevoel moet vooral plaats hebben in de Tweede Kamer, waarvan de leden verkozen worden door de natie zelve voor den korten tijd van drie jaren.

Naar mate dit beginsel beter wordt ingezien en algemeen levendig wordt in de natie zullen de verkiezingen opklimmender wijze zich naar hetzelve regelen. De Staten der Provincien zullen de zoodanige tot leden van de Tweede Kamer verkiezen van welke zij vertrouwen, dat zij de uitsluitende heerschappij der wet zullen handhaven.

De drie Standen in iedere Provincie zullen op dezelfde wijze de verkiezingen doen van de leden der Provinciale Staten. De kiezers in de Steden en ten platten landen zullen dit voorbeeld volgen.

Alle de stemgeregtigden eindelijk zullen naar dezen regel de kiezers benoemen. Gebeurd dit vroeg of laat, zoo zal men op dat tijdstip kunnen zeggen, dat de Grondwet van het papier is overgebragt geworden in de harten der Nederland.

Wanneer de leden van de Staten Generaal den eed afleggen om de Grondwet te handhaven, zoo bezweeren zij het beginsel van de oppermagt der Wet, welk beginsel klaar en duidelijk in de Grondwet staat uitgedrukt en daarboven in alle de deelen der Grondwet is ingegeven.

De waarborg voor de natie, dat de Staten Generaal hunnen eed en plicht in deze betrachten zullen, bestaat in deze twee omstandigheden: eerstelijk, dat ieder lid het gemelde beginsel duidelijk kenne, en ten tweede, dat alle deszelfs handelingen naar zijn geweten ingerigt worden overeenkomstig met dat beginsel.

De eerste zaak van ieder lid der Staten Generaal is derhalve de regte kennis te verkrijgen van de oppermagt der wet, en daarmede

zal nog wel eenige tijd vergaan. Dit geslacht zal het mogelijk nooit zoo ver brengen. Wanneer die kennis zal verkregen zijn, zoo komt in de tweede plaats het moeielijkste werk, het beleven van deze kennis naar een opregt geweten. Hier staan menige belangen in den weg, de belangen der personen, der familien, der geboortenplaatsen, der Provincie.

Elk van deze belangen en alle dezelve moeten gedurig opgeofferd worden aan het gemelde beginsel om het geweten zuiver te bewaren. Hierin staat de Eerste Kamer gelijk met de Tweede, de leden door de natie verkozen met de leden door den Koning aangesteld. Zij doen allen eenzelfden eed, zij hebben allen dezelfde pligten, zij zijn alle vertegenwoordigers van het volk van Nederland.

De Grondwet onderstelt eene groote naauwgezetheid van geweten onder de natie, alzoo zij de kracht van den eed genoegzaam heeft geacht om tegen zoo menige en menigerlei belangen op te wegen.

Wij zien in de Staten Generaal meestal ambtenaren, en die het nog niet zijn kunnen het elken dag worden. Velen verlangen naar ambten, of naar eene bevordering van hun ambt tot hooger, en daarmede is een groot personeel belang in het spel.

De herziening der Grondwet was afgeloopen, de Staatsmachine op gang gebracht, de nieuwe inrichting van Europa te Weenen tot stand gekomen, eene gevaarlijke bedreiging van de zijde van Frankrijk afgewezen; de Koning bevond zich te Brussel om daar gehuldigd te worden. G.K. had dus, na bijna twee jaren inspannenden arbeid, eenigen vrijen tijd bekomen. Zijn rustelooze geest en even rustelooze pen stelden eene Memorie op over hetgeen nog tot stand te brengen viel (zie: brief van 18 Sept. 1815, bldz. 175.)

Memorie.

(in September 1815 aan den Koning overhandigd.)

Na de overwinning van Waterloo, de gevangenschap van Buonaparte en de vernedering van Frankrijk is het Koningrijk der

Nederlanden gevestigd, en het vooruitzigt op rust voor eenige jaren waarschijnlijk.

Zoo lang als de Mogendheden Frankrijk bezet houden om de betaling van de oorlogscontributie te verzekeren, zal de West van Europa denkelijk in vrede blijven.

Deze jaren zijn allerkostelijkst voor het nieuwe Koningrijk om zich van binnen sterk te maken tegen de stormen, die naderhand wederom kunnen ontstaan.

Wanneer het Koningrijk alle zijne krachten verzamelt en regelt, en daardoor in staat geraakt om een eersten aanval, zelfs van de grootste Mogendheid, een tijd lang af te slaan, zoo zal het aan hetzelve nooit aan bondgenooten ontbreken, die vervolgens tot zijne bescherming zullen optreden.

De inwendige krachten van het Rijk zijn thans niet gering, doch zullen met eenige jaren vrede gedurig vermeerderen. De ingeboren nijverheid van dit volk zal den nationalen rijkdom verdubbelen door landbouw, fabrieken en koophandel. Hiertoe wordt slechts vereischt eene goede regering en een goede regtspleging. De grondslagen tot beide dezen zijn gelegd, en het is te verwachten, onder zulk een Koning als wij hebben, dat hoeveel er daaromtrent ook te doen valle, dit alles geregeld en met een bedaarden ijver op zijn tijd zal uitgevoerd worden.

In de staatkundige woelingen van Europa hebben wij geen ander belang dan zelfsbehoud, en dit hangt af van het evenwigt, door hetwelk wij twee eeuwen lang bestaan hebben en hetwelk niet gestoord is geworden door het beslist overwigt van Frankrijk, of wij hebben ons volksbestaan verloren. Zoo sterk als wij nu zijn, zullen wij altoos niet minder geteld worden dan in onze luisterrijkste dagen, en hoe meer onze krachten toenemen, hoe beter zij geregeld worden, des te meer zal ons aanzien rijzen.

Terwijl het aanwassen van onze krachten het werk van den tijd is, zoo is het regelen van dezelven eene zaak, die geen uitstel gedoogt, en als zij nu reeds wel geregeld worden zoo voegt zich elke aanwas geleidelijk in de gestelde regelen.

Veel is er reeds geregeld, veel is er aan den gang gebragt, en veel kan er nog aan den gang gebragt worden.

De kostelijkste krachten, en zonder welke de andere weinig betekenen, zijn de zedelijke krachten. Tweespalt en onvergenoegdheid over de regering hebben veelal plaats gemaakt voor eensgezindheid en geestdrift voor den Koning en Zijn Huis. Deze gemoedsgesteldheid dient bevestigd en algemeen gemaakt te worden, en een der krachtigste middelen ten dien einde is dat de Koning voortga met zijne staten rond te reizen en vooral zelf na te gaan of de raderen der regering behoorlijk loopen. De goede stemming van het volk wordt in de Noordelijke Provintien hier en daar nog tegengewerkt door den ouden zuurdeessem van het patriotismus, en in de Zuidelijke Provintien vrij wat meer door eene domme Geestelijkheid. Dat zoogenaamd patriotismus zal uitsterven, vermits de Koning de zonden der vaderen niet vervolgt in de kinderen en naauwelijks in de vaderen zelven. De Geestelijkheid zal beter worden, als de Koning goede Bisschoppen uit zijne onderdanen krijgt, waarvoor alle middelen daartoe dienende behooren te worden in het werk gesteld.

De natuurlijke krachten van het Rijk zijn zeer groot door den aard van het Land en de talrijke bevolking. De zee, de rivieren en eenige bergen maken er een verweerende oorlog zeer gemakkelijk. Daarbij komen talrijke vestingen, door de wijsheid onzer voorouderen gesticht en geduurende het laatste halfjaar in goeden staat gebragt en vermeerderd. Hetzij ons eenige grensvestingen worden afgestaan, of dat wij er nieuwe bouwen van de Noordzee tot aan de Maas, zoo zal er in Europa geen land zijn beter geschikt ter verdediging dan het onze.

Wij behoeven bij onze legers geen zwaar geschut geduurig heen en weder te slepen, want de legers zullen op ieder punt van het land den voorraad van alle materieel vinden, dat zij noodig hebben. Deze omstandigheid zal onze manoeuvres zoodanig in de hand werken, dat wij daardoor alleen een groot voorregt boven elken aanvallenden vijand hebben zullen.

De wetten op de nationale militie en de schutterijen geven aan de geheele natie de wapenen tot verdediging in de hand, en deze merkwaardige instellingen, geboren uit den geest des tijds, wanneer de hand daaraan gehouden en aan de volmaking derzelve gedurig gewerkt wordt, zullen denzelfden martialen geest op volgende geslachten overbrengen.

De Nationale Militie levert ruim vijftig duizend man op en de Schutterijen ruim honderd vijftig duizend. De Militie kan tot versterking hetzij van de armee te velde, hetzij van garnisoenen in de vestingen strekken. De Schutterijen zijn eigenaartig geschikt voor de vestingen, zoo de Schutterijen van die vestingen zelve als van de omliggende steden en dorpen. Daar zelfs de rustende Schutterijen zich eenige dagen van het jaar in den wapenhandel oefenen, en daar de stedelijke schutterijen bij ieder Bataillon een Compagnie Artillerie hebben, zoo zullen zij den dienst in de vestingen zeer schielijk leeren. Dat nering doende burgers hunne woonplaatsen een tijd lang verlaten kunnen, is in den Haag gebleken met het veldbataillon, dat acht weken in Breda gelegen heeft. Om aan de vrouwen en kinderen der minstvermogenden inmiddels den mond open te houden, hebben wij driehonderd gulden in de week besteed uit de vrijwillige inschrijving der ingezetenen. Te Amsterdam en Rotterdam stonden er bataillons gereed om dit vorbeeld te volgen.

Moeilijker zal het zijn om een staande leger op de been te brengen en voltallig te houden. Bij tienduizend Zwitsers kunnen wij mogelijk op evenveel Duitschers rekenen. Vele van de Nationale Militie, als de vijf jaren van hunnen diensttijd uit zijn, zullen denkelijk tot het staande leger overgaan. Maar de Nationale Militie zelve, de Zeemagt, de Koopvaardij en Visscherijen, de algemeene nijverheid in alle opzigten, de Kolonien vereischen zoovele handen, dat er minder rekruten dan in andere landen voor het staande leger zullen te vinden zijn. Er is een hulpmiddel, een groot hulpmiddel, om in dit gebrek te voorzien, namelijk het armenwezen. In alle onze steden

groeien de armen ontzaggelijk aan, en de voorname oorzaak der armoede is gelegen in de menigte der kinderen, waardoor de huisgezinnen aan de bedeeling raken. De Staat kan deze oorzaak wegnemen met de ouders van het onderhoud van de zoodanige onder hunne zonen te bevrijden, welke zij niet onderhouden kunnen. Wij hebben midden in den Haag een soldatenschool onder den naam van Koninklijke Pupillen gehad, en de ondervinding heeft het nut van hetzelve bevestigd. Het was evenwel niet wijs dit gesticht in een groote stad aan te leggen en het zoude nog minder gekost hebben in een afgelegen oord, waar de levensmiddelen goedkoop zijn. Aldaar zouden ook de kinderen een gedeelte van den dag hebben kunnen werken, hetzij op den grond om aardappelen en groenten te telen, hetzij in huis aan stoffen voor hun eigen kleeding. Zulke soldatenscholen kunnen op verscheiden punten van het Rijk aangelegd worden, om de land- en zeemagt daaruit te voorzien, en zij kunnen teffens dienen om invalieden en veteranen onder te brengen als opzieners.

Voor de opvoeding van officiers tot de artillerie en de genie is reeds aanvankelijk gezorgd door de school van Delft. Voor de cavallerie, infanterie, marine kan dit verder op denzelfden voet geschieden.

Onder degenen, die het meest beloven kan men vervolgens officieren voor den Generalen Staf uitkippen. Deze kunnen eenige jaren lang in ieder wapen van de armee dienen, en alzoo uitgerust in den Generalen Staf opgenomen worden. Aldaar kunnen zij uitgezonden worden op alle de punten van het Rijk om het terrain en alle de verdedigingsmiddelen der kaart te leeren kennen, rapport daarvan te doen en opgaven te beantwoorden door uitvoerige memoriën, waarvan de beste denkbeelden in de archieven van den Generalen Staf bewaard worden.

Ten tijde van de fransche invasie heb ik mijn werk gemaakt om te vernemen hoe de franschen het zoo ver gebragt hadden tegen de beste generaals en legers van Europa. Ik hoorde, dat

zij alle de officieren van kunde en van vernuft in den Generalen Staf van elk leger bragten, dat de bataillons gekommandeerd werden door officieren den bataillonsdienst wel verstaande, en dat elke reis als er iets te doen viel een officier van den Generalen Staf eenige bataillons onder zijn bevel kreeg om de zaak uit te voeren. De bataillons, eskadrons en zelfs mobile batterijen waren dus slechts de blinde werktuigen, en de officier van den Generalen Staf bezielde alles met zijnen geest. Nog onlangs is mij verzekerd, dat de jonge Engelsche officieren van den Generalen Staf een tijd lang in de onderscheiden wapenen dienen.

De Generale Staf wordt op deze wijze de ziel van het leger en de kweekschool van Generalen en kommandeerende officieren zoo te velde als in de vestigingen. Ten einde oude en jonge officieren van denzelven nog beter te informeeren, kunnen zij gebruikt worden als gezanten en secretarissen van legatiën, waardoor zij kennis erlangen van het buitenlandsch militair en op reis van het terrein. De reizen op onze grenzen door kundige officieren kunnen mede begunstigd worden. Fatsoenlijke jongelieden kunnen aangemoedigd worden om een tijd lang in de Nationale Militie te dienen, en wanneer zij niet onder de wapenen zijn kunnen ook zij den tijd tot reizen besteden buiten kosten van den Staat.

Op zee zijn de Kolonien, de Oostzee en Middellandsche zee, waar de vlag van den Staat zich gedurig vertoonen moet, een ruim tooneel voor de oefening van zeelieden en voor de opvoeding van officieren. De jongelieden kunnen het reeds verkregen onderwijs aan boord voorzetten indien zij daar goede meesters vinden.

Ik heb gemeend deze denkbeelen op dit gewigtig tijdstip onder het oog van Uwe Majesteit te moeten brengen, alzoo een algemeen overzigt van het geheel en de aanwijzing van vele merkwaardige deelen van eenig nut zouden kunnen zijn.

's Gravenhage, Uwer Majesteit getrouwe onderdaan
den 18 Sept. 1815. HOGENDORP.

G. K. was *niet* Minister van Oorlog, en een memorie over de inrichting van den Generalen Staf is nog iets anders dan het zamenstellen van een Grondwet. Toch waren zijne denkbeelden zoo onjuist niet; de systematische detacheering van officieren van het eene wapen bij een ander is eerst in 1868 tot stand gekomen.

Na vijftien jaren kreeg G. K. deze memorie weder in handen en maakte er eenige aanteekeningen op naar aanleiding van hetgeen in dat tijdsverloop zoo al had plaatsgevonden.

Augustus 1830.

Vrije handel. Het is klaar, dat ik hier de vrijheid bedoel niet alleen voor den handel maar ook voor landbouw en fabrieken, met één woord voor de geheele nijverheid. Ik verlang alleen naar een wijze administratie en goede justitie, waaronder alle takken der nijverheid moeten bloeijen bij de natuurlijke geaardheid van onze natie. Deze denkbeelden heb ik veel meer uitgebreid in mijn advies aan den Raad van State 17 April 1816; doch mijne moeite is vruchteloos geweest, zoo als ik nu kortelijk zal aanwijzen op de volgende punten: 1°. den vrijen handel, 2°. administratie, 3°. de justitie.

1°. *De vrije handel.* Het tarif van 3 October 1816 heeft een begin gemaakt van de onderdrukking van den handel. Naderhand zijn vele andere wetten en reglementen gevolgd en maken gezamelijk een verbodstelsel uit. Ik zal hier niet verder op de zaak uitwijden en mij slechts beroepen op mijne „Bijdragen tot de huishouding van Staat," van het begin tot aan het einde. Een jaar of twee geleden is er te Amsterdam een hoogduitsche verhandeling uitgekomen. „Over de worsteling van vrijheid van handel en verbodstelsel in de Nederlanden." De schrijver is een geboren Duitscher met name Osiander; zijn werk heeft veel opzien gemaakt in Duitschland. Niet lang daarna heeft hij een ander geschreven over onze financiën, hetwelk in het fransch vertaald is geworden onder den titel van „Exposé historique" etc. Hij toont daarin, dat wij alle jaren te kort komen tusschen

de zes en acht millioenen en dat het Amortisatie Syndikaat slechts ingesteld is om die waarheid te verdonkeren en om ons blindelings te leiden naar een nationaal bankroet. Het tweede werkje schijnt tot nogtoe evenmin gebaat te hebben als het eerste. Wij blijven onder een verbodstelsel en op den weg naar het bankroet. Zoodanig zijn de vruchten geweest van dit punt van mijne memorie van 18 September 1815.

2°. *De Administratie.* Alle de vormen der administratie waren geregeld door de Grondwet alsmede door reglementen naar de voorschriften der Grondwet gemaakt voor de Staten der Provinciën, de Ridderschappen, de Steden, het Platteland. Het lot van alle deze is rampzalig geweest. De wetgevende magt is door de Wet van 6 Maart 1818 in vele opzigten overgebragt aan de Kroon, de oproeping tot de Nationale Militie en de beschikking over dezelve zijn bij onderscheidene wetten grootendeels overgebragt aan de Kroon; de Financiën zijn bij de wet op het Amortisatie Syndikaat genoegzaam geheel aan de Kroon vervallen. Alle die wetten, strijdig met de Grondwet, zijn door de Staten-Generaal ingewilligd geworden. De partij, welke die zaken doordreef, heb ik meer dan eens bestempeld met den naam van zelfmoordenaars. De bovengemelde reglementen zijn even zoo verminkt geworden als de Grondwet. In de jaren 1824 en 1825 zijn zij herzien geworden door den Minister van Binnenlandsche Zaken. De weinige vrijheid, die er in de praktijk gebleven was, is toen uit de reglementen genomen geworden. De magt der Kroon is daardoor ongemeen vermeerderd.

Volgens de Grondwet moesten die reglementen gemaakt worden door de Staten, de Steden, enz. Daarop moesten zij aan den Koning voorgelegd ter bekrachtiging. Maar nu heeft de Koning de nieuwe reglementen toegezonden aan de Staten enz., en deze hebben dezelve aangenomen. De zaak is derhalve behandeld geworden vlak strijdig met de voorschriften der Grondwet. Maar de Staten der Provincien hebben zich alles laten welgevallen op het voetspoor der Staten Generaal. Onder

andere gewigtige punten kwam het hier ook aan op het gewigtige kiesregt.

3°. *Justitie* Alle de wetboeken, de geheele regterlijke inrigting, met al wat daaraan vast is, zijn nog in een voorloopigen staat. Wij staan dus nog onder het fransche regt, onder de fransche regtspleging, en al onze regtbanken staan los. De onafzetbaarheid der regters is tot heden toe een ijdele klank, een voorschrift van de Grondwet zonder uitvoering. En daarmede zijn zestien of zeventien jaren voorbij gegaan; zoo lang hebben wij alle de kwade gevolgen van een voorloopigen staat, van het provisoir ondervonden.

Ik heb genoeg uitgewijd over deze zaak in mijne „Bijdragen". Ik zal nu slechts aanteekenen, dat de Wetboeken vastgesteld zijn op het Strafwetboek na, en dat ook de regterlijke inrigting is aangenomen. Doch op dit alles laat onze grootste regtsgeleerde zich zeer ongunstig uit. Ik bedoel den Heer J. D. Meijer. Hij verklaart, dat al ons bovengemelde werk behoort herzien en veranderd te worden tot in de grondslagen toe.

Koninklijke reizen. Het heeft niet ontbroken aan gedurige reizen van den Koning door het land. Maar het aangewezen oogmerk van die reizen is niet getroffen geworden. De gang van het bestuur moest overal onderzocht worden. Doch dit kon niet geschieden op zulke vliegende reizen en korte verblijven, als onophoudelijk hebben plaats gehad. De gewone plegtigheden, het gewoon onthaal, de groote gastmalen, deze en dergelijke hebben schier den geheelen tijd weggenomen.

Een klein getal reizen en een lang verblijf op de voornaamste plaatsen zouden gediend hebben om den gang van het bestuur na te gaan.

Het eenige nut van de vliegende reizen is geweest de populariteit te handhaven. Doch het bestuur is niet gebeterd geworden. Het loopt dagelijks meer in de war, het raakt dagelijks meer vast, en het schadelijke daarvan zal door geen populariteit worden goedgemaakt.

Bisschoppen. Het werk om goede Bisschoppen te krijgen was zoo moeijelijk niet. Het aartsbisdom van Mechelen stond open en de Heer de Pradt was naar Frankrijk teruggekeerd met een pensioen.

Het bisdom van Gent raakte schielijk open toen de Prins van Broglie voor een regterlijk vonnis was gevlugt De bisschoppen van Doornik en Namen waren zeer oud en vrij gedwee. Luik was mede open.

De kapittelen zouden wel te bewegen zijn geweest om bisschoppen te kiezen, die aan de regering toegedaan waren. De Koning had daartoe het krachtigste middel in handen, namelijk de verbetering van de traktementen der geestelijkheid. Indien deze zich tegen hem verzetten, zoo had de Grondwet eene voldoende magt aan hem opgedragen om haar in toom te houden.

Op de bisschoppen komt alles aan in de Roomsch Katholieke kerk.

Zij stellen alle de priesters aan en zij oefenen alle gezag uit op de gemoederen der echte leken. Er zijn overal in de Roomsche kerk ook onechte leken, philosophen, deisten, waar de geestelijkheid geen vat op heeft. Deze zijn zeer talrijk in onze Zuidelijke gewesten en zij behooren genoegzaam alle tot de liberale partij.

Daarom is de katholieke partij zoo zwak, ofschoon zij voorgeeft sterk te zijn, en ofschoon de regering zich heeft laten wijs maken, dat zij sterk is.

Welk een dwaas gedrag de regering, uit hoofde van deze hare dwaling, gehouden heeft heb ik elders genoegzaam uiteen gezet.

Een paar trekken moet ik er bij voegen.

Volgens de Grondwet deelen de Katholieken gelijkelijk met alle de ingezetenen in de vrijheid van geweten. Het was zoo klaar als de dag, dat er katholieke scholen mogten opgerigt tot onderwijs in het katholieke geloof. In alle bijzondere scholen, die op zich zelve stonden en niet door de regering waren ingesteld, mogt er onderwijs gegeven worden in den katholieken catechismus. De oprigting van zulke bijzondere scholen was middelijk nog onmidelijk door de

Grondwet verboden. De kleine seminarien, onder anderen, waren geheel en al wettig, en mogten evenmin door de Regering gesloten worden als alle bijzondere scholen. Met een woord, de vrijheid van onderwijs was een regt der katholieken, zoo als het een regt is van alle Nederlanders. Doch op dit blijkbaar regt werd inbreuk gemaakt van het eerste oogenblik der Vereeniging tusschen het Noorden en Zuiden af. Den 2den Augustus 1815 was er een reglement op het hooger onderwijs in de Vereenigde Nederlanden gemaakt, en Art. 2 luidde als volgt: „Het staat ieder, die zich daartoe geschikt voelt, vrij in de onderwerpen van dit onderwijs aan anderen onderricht te geven, doch bij de tijdsberekening der studien zal alleen in aanmerking komen het onderwijs genoten van inrigtingen door algemeen openbaar gezag gevestigd en erkend." Den 25 September 1816 kwam er een reglement uit op het hooger onderwijs in de Zuidelijke Gewesten, en daarin werd gemist het even aangehaalde 2de Artikel van het reglement voor het Noorden. De vrijheid van onderwijs bestond derhalve in het Noorden alleen, maar niet in het Zuiden.

De klagten over dit onderscheid werden aanstonds levendig en zijn het gebleven tot heden toe. Bij dezen eersten maatregel zijn er naderhand vele anderen gekomen, alle onder den naam van regeling van het onderwijs, doch alle even duidelijk gerigt tegen de katholieke kerk. Ik wil hier ook een blijk aanhalen van de gezindheid der regtbanken in het Zuiden, om de inbreuken van het hof van Rome op het gezag der Regering te weren. Nog voor de inhuldiging des Konings en voor de vereeniging haar beslag had, kwam er te Brussel een Monsignor . . . . . . van wegen den Paus om daar eene roomsche plegtigheid, zoo ik meen het vormsel, te bedienen. De Graaf de Thiennes nam toen het Ministerie van Justitie in Belgie waar. Hij zond aanstonds den roomschen zendeling met eenige gensdarmes over de grenzen. Naderhand kwam hij in den Haag en verzekerde mij, dat zijn gedrag zoodanig was geweest als de gewoonte onder de Oostenrijksche Regering medebragt.

Hij vond het zeer eenvoudig. Nogtans is de Graaf de Thien-

nes echt katholiek, die niets strijdigs met zijn geloof zoude laten doen.

Monsignor had zich laten brengen naar de grenzen van onze Noordelijke Provintien. Hij maakte zijn opwachting bij den Baron van Nagell in deszelfs ministerieel hotel van Buitenlandsche zaken. De ramen van hetzelve komen uit op de plaats van den Vijverberg, waar eertijds het schavot werd opgeslagen, en de Baron van Nagell leidde dit uit aan den roomschen heer ten einde hem een schrik aan te jagen. Zooveel krachtiger was het gedrag van den Zuidelijken Minister en zoo bepaalde zich dat van den Noordelijken tot de bloote bedreiging. In het jaar 1794 had ik dezen Monsignor in den Haag gezien, waar hij om dezelfde of om dergelijke reden als naderhand te Brussel gekomen was. Hij maakte toen zijn hof aan de regering en vermaande zijne geloofsgenooten tot onderwerping aan dezelve. Hij werd daarom als op de handen gedragen en men was verblijd over zijne komst, alzoo de katholieken ook van hunne zijde bekommering verwekten in den toenmaligen staat des lands.

Ik haal deze bijzonderheden aan, omdat zij mede tot bewijs strekken, dat de tegenstand van den regterlijken stand in Belgie aan de ultra-montaansche beginselen grooter was dan zelfs in onze oude Republiek.

Met zulk een gezindheid van de partij, die ik de regterlijke genoemd heb, zouden wij verre hebben kunnen komen in het Koningrijk der Nederlanden en wij zouden althans hebben kunnen ontkomen aan de vernederende voorwaarden van een concordaat.

De naam van den Graaf de Thiennes herinnert mij aan een woord, dat hij tot mij gesproken heeft: „vous êtes le seul „dans ce pays-ci, qui comprenne nos affaires.” Ik haal dit niet aan uit verwaandheid maar om aan te tonen, dat ik geen verkeerde begrippen had van de Belgische zaken. Deze herinnering brengt mij op eene andere. Toen de Koning mij tot Minister van Staat aanstelde, bij gelegenheid van zijn inhuldiging, maakte hij deze uitdrukkelijke bepaling in zijn besluit, dat ik niet zoude medegaan met den Raad van State naar

Brussel. Hij wilde mij dus buiten Belgie houden. Geen wonder, dat hij in dat land den weg niet ingeslagen is, dien ik hem zoude aangeraden hebben.

Het slot van alle mijne aanmerkingen is dit; dat de katholieke partij in rust zoude gebleven zijn, indien men haar de vrijheid van geloof en van onderwijs volgens de Grondwet ongestoord had laten genieten.

Vestingen. Wij hebben nieuwe vestingen gebouwd. De penningen daartoe hebben wij gevonden 1°. uit de oorlogsschatting van Frankrijk bij den tweeden vrede van Parijs bedongen, 60 millioen franken; 2°. uit de kooppenningen voor de Kaap de Goede Hoop bij verdrag met Engeland verkregen, 2 millioenen ponden sterling; 3° uit onze eigen middelen, eerst 20 millioen, vervolgens 8 millioen gulden en ik meen nog iets daarboven. Onder het bouwen stortte er een bastion te Namen en een te Charleroi in. Naderhand werden er ijsselijke misbruiken ontdekt te IJperen, te Ostende, en elders. Er moest veel werk vernietigd en op nieuw aangelegd worden. Mij is onder de hand maar van goeder hand verzekerd, dat de gestolene en verlorene gelden veertig millioenen bedragen. Het Hoog Militair Geregtshof zond eene Commissie bestaande uit twee van hare leden, den heer Tullingh van Oldebarneveld en den Generaal Bruce, naar de gemelde plaatsen, om een naauwkeurig onderzoek te doen. Het Hoog Geregtshof trok zich vervolgens de zaak met allen ernst aan. Doch het duurde jaren lang voor dat er iets was afgedaan. Eindelijk werd er een vonnis uitgesproken over den ingenieur van IJperen, en de straf werd gematigd door den Koning. Toen hij naar her schavot geleid werd, scheen het volk van Utrecht hem aan het lijf te willen. De President van het Hoog Geregtshof kwam daarna te overlijden en het gelukte den Heer Tullingh van Oldebarneveld niet hem op te volgen. De Fiskaal werd President. Deze Fiskaal had ook een eisch gedaan tegen den Generaal Krayenhof om twee maanden kamerarrest te hebben. Krayenhof was aan het hoofd van het

corps Ingenieurs en belast met den geheelen vestingbouw. Hij was door den Koning zelve met het groote lint van zijn orde versierd geworden. Nu moest hij zich voor het Hoog Geregtshof verdedigen en zijn stuk is in druk uitgekomen. Ik heb in zijne verdediging opgemerkt, dat hij oordeelt geheel vrij van verantwoording te zijn met opzigt tot de slechte hoedanigheid der steenen, tot de onmatige prijzen voor dezelve besteed, en tot het slecht werk daarmede verrigt. Bij slot van rekening schijnt hij voor niets verantwoordelijk te willen zijn, dan dat de uiterlijke gedaante der vesting met de teekening overeenkome. Uit den eisch van den Fiskaal kan men zien, dat hij genoegzaam daarvan overtuigd was. Het Hof scheen geheel overtuigd te zijn, alzoo het geheel geen straf uitsprak. Doch het publiek schijnt anders te denken en straft de schuldigen met zijne verachting. Reeds in het begin van het proces heeft de Koning Krayenhof buiten alle bewind gesteld. Het korps Ingeniëurs is langen tijd gebleven buiten eenige bevordering in hetzelve. De Commissaris Generaal van Oorlog is mede op een eerlijke wijze van zijn ministerieel Departement ontslagen geworden. In de plaats van hem en Krayenhof is Prins Frederik opgetreden. Daarmede is dan ook het publiek bevestigd geworden in zijn oordeel over deze zaak. Wijders heb ik opgemerkt in de verdediging van Krayenhof, dat ons Oostelijk frontier van de Maas tot de Noordzee genoegzaam openligt, en dat de linie van den Biesbos over Utrecht naar de Zuiderzee onvoltooid is. Deze linie moet dienen voor Holland, als de citadel van het Rijk. Ons geheel stelsel van vestingwerken is berekend op het beginsel, dat wij ons een tijd lang verdedigen tegen een magtigen nabuur, totdat andere Mogendheden van Europa te hulp schieten om het evenwigt te bewaren. Doch zoo lang zouden wij ons heden bezwaarlijk kunnen houden. Het kan ons ten allen tijde even zoo gaan als in 1672, toen Lodelijk XIV binnen kort in het gezicht van Amsterdam stond. Ik heb eindelijk in de verdediging van Krayenhof opgemerkt, dat hij

schuilt achter de menigvuldige reglementen en instructien voor alle de wapenen en voor alle de gezagvoerders gemaakt. Het oogmerk van alle de instructien en reglementen was, de schuld moeielijk en de straf der schuldigen gemakkelijk te maken. De uitkomst is vlak strijdig met dit oogmerk, niet alleen in dit geval, maar in alle andere. Daar is in elk departement van het bestuur zulk een zee van die en dergelijke stukken, dat het een kunst is zich met dezelve bekend te maken. Maar de overtreder neemt gaarne die moeite, en vindt er als in een tuighuis de vereischte wapenen tot zijn bescherming.

Ik besluit 1°. dat onze vestingen op een verkeerde plaats staan; 2°. volgens het bovengemelde, dat de nieuwe vestingen niet bestand zullen zijn; 3°. dat er nog zware kosten zullen vereischt worden om het slechte werk te herstellen; 4°. dat de landsdieven zijn gespaard geworden en dat een magtige hand den loop der justitie heeft gestremd; 5°. dat ons Oostelijk frontier genoegzaam open ligt; 6°. dat de linie van Holland op verre na niet voltooid is; 7°. dat het Koningrijk der Nederlauden nog geheel niet bevestigd is; 8°. dat de menigvuldigheid der reglementen enz. in deze tak en in alle de andere takken van bestuur den grond legt tot misbruiken en verwarring.

Zoo verre hebben wij het gebragt in vijftien jaren.

Nationale Militie en Schutterijen. Volgens de Grondwet moest er zijn: 1°. een staand leger bij vrijwillige werving; 2°. een Nationale Militie met een verpligten dienst van vijf jaren; 3°. Schutterijen in alle de steden en groote dorpen, met een dergelijken verplichten diensttijd.

Het staande leger diende voor den eersten aanval, alsmede voor de Kolonien. De Nationale Militie, jaarlijks twee maanden in de wapenen geoefend, versterkte al spoedig het leger in geval van nood. De Schutterijen, zoo dienstdoende tot bewaring der rust, als rustende en gereed om opgeroepen te worden, moesten te hulp komen in den oorlog en inzonderheid de vestingen

bezetten. Op deze wijze stond eindelijk alles in de wapenen, wat er bekwaam toe was, en de geheele natie verdedigde hare onafhankelijkheid. In het jaar 1818 was er een gewigtigen inbreuk gemaakt op deze grondwettige inrigting. De infanterie van het staande leger werd ontbonden en de Nationale Militie in de plaats gesteld. Het voornaamste gevolg van deze verandering was, dat de Nationale Militie voortaan veel talrijker moest zijn, zoo talrijk als te voren die infanterie en de Nationale Militie te zamen geweest waren. Hierin werd voorzien door eene wet, en eenige jaren later door een tweede wet, die men zooveel mogelijk in overeenstemming bragt met de Grondwet. Ik zal echter hier niet verder van de uiterlijke vormen spreken en mij veel meer houden aan de zaak. Wat het ongrondwettige betreft, zoo heb ik mij daarop geuit in de Staten Generaal en mijne adviezen zijn te vinden in de „Bijdragen". Van het zakelijke in die wetten is het voornaamste dat de Kroon alle jaren zooveel manschappen voor de Nationale Militie ligten kon als zij maar wilde. Het wordt niet eens bekend gemaakt aan het publiek, hoe groot die ligting jaarlijks is. De Staten Generaal, de Staten der Provincien, de geheele natie zagen dit aan en zaten stil tot heden. Mijne voorstellen zijn vrugteloos geweest en ik heb nergens ondersteuning gevonden. Zoo is het mij niet alleen gegaan in deze zaak maar ook in andere belangrijke zaken, en dit is bij mij een voorname aanleiding geweest om er uit te scheiden en de publieke zaken te laten drijven.

Een gebrek van deze nieuwe inrigting bleek in den oorlog op Java. Het was noodzakelijk geworden om troepen derwaarts te zenden en de Nationale Militie kon volgens de Grondwet niet verzonden worden naar de overzeesche bezittingen. Men redde zich door het oproepen van vrijwilligers uit dezelve, en de genegenheid van zulk een reis te aanvaarden was vrij groot. Ik twijfel echter, dat de maatregel overeenkwam met den geest der Grondwet, omdat de vrijwilligers nu vervangen moesten

worden door een ruimer ligting. Een ander gebrek zoude bespeurd worden in geval van een oorlog in Europa. De Grondwet laat toe om een vierde van de Nationale Militie onder de wapenen te houden. Dezelve kan niet geheel opgeroepen worden, behalve twee maanden in het jaar, ter oefening in de wapenen. Is haar dienst langer vereischt, zoo moeten de Staten Generaal daarin toestemmen. Wij hebben derhalve gedurende tien maanden een geringe magt, die bij een verrassing volstrekt te kort zoude schieten. De Nationale Militie kan niet eens gebruikt worden buiten de grenzen zonder de Staten Generaal. Acht jaren geleden was ik te Wiesbaden en hoorde in gezelschap zeggen, dat de Nederlandsche armee de kostbaarste van alle was en daarbij slechts een armee op het papier. Dezer dagen las ik een artikel overgenomen uit een Duitsch dagblad, en houdende dat, op de tijding der laatste gebeurtenissen in Frankrijk, het verleenen van alle verlof aan onze militairen verboden was geworden, alzoo de armee in tijd van vrede naauwlijks toereikte om de gewigtige posten te bezetten. Zoodanig zijn de gevolgen van de groote verandering, die gemaakt is in de grondwetttge bestemming der Nationale Militie.

Met de Schutterijen is de eindelijke inrigting zeer laat tot stand gekomen. Toen ik in September 1815 mijne memoire schreef, waren de Schutterijen in het Noorden opgerigt, doch in het Zuiden niet. De wet was gemaakt onder den indruk van alle de gevaren van een oorlog, die ons bestaan in de weegschaal stelde. Er was te veel gevergd van een nijver volk, hetwelk in tijden van rust en vrede zijn onderhoud moest vinden door den arbeid en niet gedurig in de wapenen kon blijven. De wet was zooveel te min geschikt voor het Zuiden, waar men toen geene schutterijen kende. Een Zuidelijk lid van de Eerste Kamer verhaalde mij nog in 1821 te Brussel, dat hij het vorig jaar in den Haag de Schutterij had zien op het plein vergaderen, dat de Koning aan het raam bij de Princes-Moeder stond, dat Z. M. hem naderhand zeide: ik heb U wel gezien,

en dat hij antwoordde: Sire, ik stond verbaasd over die Schutterij van een enkele stad, want in geheel Belgie zoude men geen stof vinden om zulk een enkele troep te verzamelen. Wij waren toen in de Tweede Kamer bezig met een ontwerp van wet op de Schutterijen, dat voor het geheele rijk dienen moest. In mijne afdeeling verhaalde ik aan de Zuidelijke leden wat er op het stuk van wapening gebeurd was in de zoogenaamde patriottische onlusten. Ik zeide, dat er toen vele vrijwillige korpsen waren opgerigt, en dat zij uit liefhebberij zich oefenden en dienst deden gelijk als linietroepen, doch dat de Regering daar zeer verlegen mede was, en gaarne had gezien, dat zij de wapenen nederleiden. Maar nu, voer ik voort, heeft het tegendeel bij ulieden plaats, en uwe burgers zijn afkeerig van den wapenhandel, en willen het behoud der rust toevertrouwen aan de bloote pompiers, die bij de brandspuiten dienst doen. Een zeer gematigd Zuidelijk lid merkte op mijne woorden aan, dat de Regering wel eens zoude kunnen verlegen raken met de Schutterijen, zooals naar mijn verhaal de Regering in het Noorden was verlegen geweest met de gewapende vrijwilligers. Zoo geringe lust bestond er van alle zijden in het Zuiden om de Schutterijen in te voeren. Ik ken in Noord Braband eenen ambtenaar, afkomstig uit Holland, een schrander man, van geloof een katholiek, in den Bataafschen tijd een patriot, en deze verzekerde mij in 1818, dat zoo wij aan de Zuidelijken de wapenen in handen gaven, zij vroeg of laat de bajonetten tegen ons zouden keeren.

Onder zulke zwarigheden moest er niettemin aan het voorschrift der Grondwet voldaan worden. Ofschoon het bovengemelde ontwerp dan ook verworpen werd, zoo volgde er naderhand een ander op, hetwelk een jaar of twee geleden is aangenomen geworden. De Generaal van den Bosch, thans Gouverneur Generaal van Indie, was toen Aministrateur van de Nationale Militie en Schutterijen in het Ministerieel departement van Binnenlandsche Zaken. Hij had de voorname hand in dit ontwerp

en verklaarde mij, dat het zoo goed was als de omstandigheden gedoogden. Hij doelde daarmede op de gezindheid der Staten Generaal, welke hij in het oog had moeten houden.

De nieuwe wet ontlast het Noorden van een al te zware dienst en legt aan het Zuiden geen ondragelijken last op. Daar is een onderscheid betracht tusschen tijden van vrede en van oorlog en in den vrede zijn de exercitien tot het noodigste bepaald. Nogthans is de inrigting nog veel te militair en het gezag over de Schutterij niet genoeg gelaten aan de Plaatselijke Regeringen. Het gaat hier zoo als bij alle inrigtingen, en het algemeen bestuur heeft er te veel de hand in. Zoo worden b.v. alle de officieren door den Koning benoemd. Ruim een jaar geleden is de Prins van Oranje tot Kolonel Generaal van alle de Schutterijen in het land aangesteld geworden. Hij heeft vervolgens het land doorreisd om elke aanzienlijke schutterij als kolonel te inspecteeren. Hij is nog niet rond geweest en zet zijne inspectien van tijd tot tijd voort. Te Amsterdam zal wel de laatste plaats hebben, alzoo er nog niets in orde is, uit hoofde van oneenigheid van de voornaamste officieren der oude Schutterij. De Koning heeft zich daarmede moeten bemoeijen en heeft een kolonel van de cavallerie aangesteld als zijn Commissaris. De officieren der onderscheiden Schutterijen hebben meestal maaltijden aan den Prins gegeven, bij welke gelegenheid hij alle de harten gewonnen heeft door zijne vriendelijke manieren. Op zijne danspartijen in den Haag heeft hij ook altijd eenige officieren van de Schutterij verzocht. Zoodanig is heden de staat van deze zaak. Het is een begin en men kan nog niet oordeelen over een zoo jonge instelling.

In 1821, toen het vorig ontwerp verworpen werd, hadden sommige leden aangedrongen op een gemakkelijke dienst in vredestijd. Zij wilden dan ook zeer kleine Schutterijen onderhouden. In geval van oorlog beloofden zij zich des te meer van de nationale geestdrift, naar mate de ingezetenen minder geplaagd zouden geworden zijn. Dit was vooral mijn gevoelen. De Minister

van Binnenlandsche Zaken, de Coninck, het ontwerp verdedigende, stelde een geoefendheid in den wapenhandel boven een onzekere geestdrift; hij merkte aan, dat het geëerde lid, hetwelk meest ingenomen was met het denkbeeld van geestdrift, de kunst bezat om geestdrift te verwekken.

Staande leger. De Infanterie is het voorname en talrijkst gedeelte van het leger. Ik heb boven reeds gemeld, dat dezelve in 1818 werd ontbonden en de Nationale Militie in de plaats gesteld. Er was voortdurend een groote desertie geweest, en deze omstandigheid alleen zou den weerzien hebben kunnen wettigen, die aanleiding tot de verandering gaf. Ik denk evenwel, dat er meer redenen van ongenoegen waren. Ik herinner mij een woord van den Baron van Brockhausen, Pruissisch gezant, zoo vroeg als 1814 uitgesproken. Ik verneem, zeide hij tot mij, dat de Grondwet voorschrijft om de armee zamen te stellen bij vrijwillige werving, ook van vreemden, en de Nationale Militie bij loting uit de inboorlingen; gij zult derhalve eene slechte armee en eene goede Milite krijgen. De regimenten of bataillons werden ontbonden naar de wet van 1818, maar de manschappen werden behouden en in de Nationale Militie gestoken, om er den tijd van hunne verbindtenis uit te dienen. De vreemden onder dezelve werden door den Koning genaturaliseerd.

Reeds te voren of misschien kort daarna was een regiment Nassauers afgedankt geworden. Dit was zeer talrijk en had met roem gediend in Spanje. De Hertog van Nassau had het bij capitulatie aan ons overgelaten. Wij hebben altijd onder de oude Republiek Nassauers in dienst gehad. Hun land heeft veel van Zwitserland, de bevolking is overvloedig. Zij is geschikt voor de militaire dienst. Wat aanleiding heeft gegeven om dit regiment naar huis te zenden is mij tot heden toe onbekend gebleven. De Zwitsers, naar ik meen zesduizend man, hebben wij eenige jaren langer gehouden. Bij de nadering van de tienjarige begrooting voor 1830 zijn zij door den Koning afgedankt geworden. Onder dezelve was omtrent een derde Duit-

schers. Aan alle de manschappen werden vrij voordeelige voorwaarden aangeboden om wederom dienst te nemen, hetzij in Nationale Militie, hetzij in de koloniale troepen. In zoo verre het noodig was werden zij genaturaliseerd. De aanleiding tot de afdanking der Zwitsers is te zoeken in den weerzin der Staten Generaal om vreemde troepen in dienst te hebben. De Zuidelijke leden waren inzonderheid daarop gesteld, dat het leger slechts uit inboorlingen zoude bestaan. Door de vereeniging van het Noorden en Zuiden had dit denkbeeld een ongemeene kracht bekomen. Het Noorden mogt een bevolking van twee millioen zielen, het Zuiden van vier millioen bevatten. Daarom was het een onvermijdelijke noodzakelijkheid voor de oude Republiek geweest om vreemde troepen in dienst te houden. Het leger, dat zij moest onderhouden, was niet te vinden uit haar bevolking. Door de vereeniging met het Zuiden was er een groot aantal landprovincien bijgekomen, waar de ingezetenen liever soldaat werden dan matroos.

Heden bestaat onze landmagt dus uit inboorlingen met eenige weinige vreemden. De geheele infanterie is genomen uit de Nationale Militie, eenige kavallerie en artillerie insgelijks. Het grootste gedeelte der kavallerie en artillerie kan den naam dragen van staande leger. Zoo als eertijds het staande leger een ruggesteun had aan de Nationale Militie, zoo heeft thans de Nationale Militie een ruggesteun aan de Schutterijen.

Er is veel te zeggen tot gunst van dit nieuwe stelsel, gelijk als het nu in praktijk is gebragt. De uitsluiting van vreemden, de ligting van inboorlingen bij loting, een diensttijd van vijf jaren, schutterijen van inboorlingen, die verdubbeld kunnen worden in tijd van oorlog, en daarboven vaste korpsen van kavallerie, artillerie, sappeurs, ingenieurs, enz; dit is een verzameling van degelijke bouwstoffen tot een goed stelsel van nationale verdediging. Het is een ander stelsel dan het stelsel bij de Grondwet voorgeschreven, en ik wil bij onderstelling toegeven, dat het beter is. Hetgeen ik dan volstrekt noodig vind, is dat het stelsel gaaf

worde aangenomen, dat het vrijelijk moge toegepast worden, dat de praktijk blijkbaar overeenstemme met de Grondwet. De ingevoerde praktijk is in strijd met de Grondwet, zij plooit zich naar dezelve zoo goed zij kan, zij wijkt af van dezelve in de daad en wordt daarmede overeengebragt in schijn. Het is nu tijd om gebruik te maken van den weg, dien de Grondwet zelve aanwijst om veranderingen daarin te maken. Hier is juist een geval, waarvoor die weg is gebaand.

De strijd tusschen de Grondwet en de praktijk is schadelijk, in de eersten plaats voor de gewapende magt, in de tweede plaats voor de regering, in de derde plaats voor de natie. De gewapende magt wordt belemmerd door sommige voorschriften der Grondwet, die men niet plooien kan. De Nationale Militie mag niet gezonden worden naar de Kolonien. Men heeft zich eens gered met vrijwilligers op te roepen, doch dit had kunnen missen, en Java had kunnen verloren gaan. De Nationale Militie mag niet buiten de grenzen gebruikt worden zonder toestemming van de Staten Generaal, en wanneer wij op het lijf gevallen werden zoude hieruit een zware schade kunnen onstaan. Wilde men daaroverheen stappen, zoo zoude een gedeelte der Militie kunnen weigeren te gehoorzamen. In Zweden is dit hetzelfde geval geweest op een beslissend oogenblik.

De gewapende magt treft dus niet haar doel, wanneer zulk een strijd tusschen de wet en de praktijk bestaat. De Regering staat nooit zoo vast als wanneer zij getrouw is aan de Grondwet. Maar nu moet zij gedurig afwijken van de Grondwet en een ander stelsel volgen in de praktijk. Dit brengt haar op den verkeerden weg. Dit verleidt haar tot veinzen en bedriegen. Op den duur zal het haar wankelbaar maken. De natie wordt op dit stuk geblinddoekt, en bemerkt, dat zij het wordt. Daarmede gaat het vertrouwen op de Regering verloren. De natie verwacht ook in andere opzigten, dat de Regering haar bedriegen wil. Zij steunt niet meer op de Grondwet, zij verzuimt de behartiging van regt en pligt. Op deze wijze raken eindelijk alle de banden los, die de maatschappij vereenigd houden.

Generale Staf. Ik heb nooit vernomem, dat mijne voorslagen op dit stuk eenigen ingang gevonden hebben. Naar mijn beste geheugen is de Generale Staf in de eersten jaren van den vrede ontbonden geworden uit hoofde van zware kosten, die er voor gebragt werden op de begrooting.

Zeewezen. Wij hebben van het begin af tot heden toe een klein eskader in de Middellandsche zee gehad. Het heeft zich al vroeg met roem beladen in den strijd tegen Algiers, door een krachtigen bijstand aan de Engelsche vloot te verleenen. Naderhand heeft het zich in den Archipel vertoond, en heeft jaren lang onze koopvaardijvloot beschermd in den Griekschen oorlog. Het gedrag van onze marine te Smijrna, te Alexandrie, in de Golf van Thessalonica wordt algemeen geprezen. In de Oostzee hebben wij een scheepje gehad tot oefening van adelborsten en jonge officiers, zoodat onze vlag er gezien is geworden. De dienst voor de kolonien is uitgestrekter geweest. In Oost-Indie is er gekruist geworden op de zeeroovers. In de West-Indien heeft hetzelfde plaats gevonden. Onze vlag is vertoond geworden op de kust van Guinea, in de havens van Bresil, van Chili, Peru en Mexico.

Onder alle die werkzaamheden is echter onze vloot zeer achteruit gegaan. Wij dachten bij den vrede een groote winst te doen in Antwerpen. Behalve vele andere zaken werden ons daar vele groote schepen overgelaten, geheel of gedeeltelijk afgetimmerd. Doch het bleek, dat men groen hout daartoe gebruikt had, en wij hebben weinig of geen dienst er van gehad. Onze linieschepen zijn vergaan of zwaar geteisterd geworden met koffie van Batavia herwaarts over te voeren. Onze werven, dokken, tuighuizen, havenwerken zijn daartegen zeer uitgebreid geworden, vooral aan den Helder. Er is derhalve geen evenredigheid hoegenaamd betracht tusschen die werken en de scheepsmagt.

In September 1822 heb ik het Noord-Hollandsche kanaal en den Helder bezocht, in gezelschap met den Inspecteur-

Generaal Blanken, die voorzien was met kaarten en mij alles heeft uitgelegd. Afscheid nemende van hem aan den Helder zeide ik: nu moet ik denken, dat het voornemen van den Koning is om den koophandel van zijne zware lasten te ontheffen, alzoo deze groote kosten anders zonder oogmerk zouden gemaakt zijn. Op mijn terugreis vraagde mijn zoon Dirk mij, of ik dacht dat de Koning zulk een voornemen had. Ik antwoordde, dat ik mij op die wijze jegens den heer Blanken uitgelaten had in de hoop, dat hij mijne woorden aan den Koning zoude overbrengen.

Kort na zijne aanvaarding van den Koninklijken titel was Willem I naar Brussel gegaan om in persoonlijke aanraking te komen met zijn nieuwe onderdanen. Falck begeleidde hem daarheen en verzond berichten aan de vrienden in Holland. Dit gaf aanleiding tot het volgend schrijven van G.K.

's-Hage, den 3 April 1815.

Uw briefje van den eersten April heb ik aan onze Collega's rondgezonden en ik ben verzekerd, dat het een zeer goeden indruk maakt op deze wijze au courant te blijven, al is het, dat er niet veel te melden valt. Men werkt dan met meer genoegen en vertrouwen voort. Weinig van uw nieuws was hier ten minste authentiek bekend. Chandel [1]) is hier t'huis gekomen; hij heeft den 25 Parijs verlaten; hij spreekt met eene groote verachting van de middelen van Buonaparte, beschrijft geheel Parijs als in neerslachtigheid gedompeld, en verzekert, dat Frankrijk eer beducht is voor eenen aanval, dan gereed om aan te vallen. Ik geef U het resultaat van zijne menigvuldige berigten, die allen in het kleine loopen. Hij spreekt ook veel van de Vendée. Te Rijssel komende hoorde hij, dat er op Buonaparte geschoten en hij in de kin gekwetst was.

---

1) Hoofd van een groot magazijn van fransche zijden stoffen te 's Gravenhage.

Het Haagsche veldbataillon zal over eenige dagen gereed zijn en de officiers krijgen al brieven uit Dordt, Rotterdam enz. om naar de gemaakte schikkingen te vernemen. Ik vleije mij, dat onze inteekening, die U uit de Staatscourant bekend zal zijn, navolgers vinden zal. De Hertogin van Brunswijk wil er inzamelingen voor doen onder de Dames.

Ik hoop, dat de voordragt tot de Militaire Orde spoedig bij de Staten Generaal inkomen zal, dat dezelve zich uitstrekken zal tot gemeene soldaten, tot de schutters en vrijwilligers, en dat men aanstonds ook eenige uitdeelingen van kruisjes doen zal onder de Helden van verleden jaar, opdat zij nu wederom voorgaan. Wij moeten de menschen nemen zoo als zij zijn, en dit middel heeft nu een groote kracht, die wij niet dienen te verzuimen.

Ik heb de Grondwet nagezien op de bijeenroeping van de Staten Generaal, die slechts op reces gescheiden zijnde, ook zonder Besluit hunne werkzaamheden kunnen hervatten. Daarom heb ik verzocht de bijeenroeping *des noods* bij een besluit te bekrachtigen. Ik laat dit volkomen aan beter oordeel over. De zaak zelve leed geen uitstel.

Uwe linie van defensie komt mij zeer uitgestrekt voor, vooral terwijl de steden slecht bevestigd zijn. Misschien kan het dienen om een met het ander het zwaard in de schede houden, totdat de bondgenooten opgekomen zijn. Anders zoude ik met zulk een vijand liever in massa blijven, ten einde hem bij den eersten aanval op het lijf te vallen en als ik hem geslagen had de eene of andere van zijn vestingen te overrompelen om voet op zijn gebied te vatten.

tt.

HOGENDORP.

De binnenlandsche politiek hield intusschen G.K. niet uitsluitend bezig; hij bleef belang stellen in hetgeen ook buiten 's lands voorviel. De onderhandelingen voor den tweeden Vrede van Parijs waren aan den gang; hij achtte het wenschelijk eenige zaken onder de aandacht van Lord Castlereagh te brengen.

Privé. La Haye, 20 Août 1815

Mylord!

J'ai été très sensible aux choses obligeantes, que Votre Excellence m'a fait dire par Lord Clancarty, et je me sens encouragé par sa bienveillance à lui ouvrir mon coeur dans un moment, où le sort de l'Europe est une seconde fois entre ses mains. Nous nous retrouvons à-peu-près au même moment où j'eus l'honneur d'entretenir Votre Excellence à la Haye, il y a un an et demi. Alors les Alliés étaient occupés à vaincre la France une première fois; aujourd'hui ils l'ont vaincue tout de nouveau. Votre Excellence m'a si souvent et si gracieusement répété, que j'ai posé les premiers fondemens de salut de ma patrie, que je ne crains plus le reproche de m'opiniâtrer dans mes efforts pour rendre sa prospérité durable. Il y a un an et demi, je priai Votre Excellence de faire rendre à la France ses anciennes conquêtes sur les Pays-Bas, ce qui mettait de notre côté les places fortes pour couvrir le nouveau royaume, et nous ouvrait la France au moment d'une guerre. Je désignai Dunkerque comme convenant à l'Angleterre pour servir de lien entre elle et nous, et pour y débarquer une armée britannique dans le plus bref délai. Votre Excellence me répondit que c'étaient des idées du sciècle du Prince Noir; je me tus alors. Mais après tout ce qui vient d'arriver je reprends la parole aujourd'hui. L'expérience nous a éclairé sur le caractère et sur les moyens de la nation française. Son caractère est un composé de gloriole, qu'elle appelle du nom d'honneur, d'une vivacité excessive, et d'un grand courage. Ses moyens sont immenses par sa population, par l'étendue et la fertilité de son territoire, par le nombre de ses places fortes et de ses arsenaux. En vertu de ce caractère et de ces moyens elle s'est promptement relevé de sa chûte après la paix de Paris; elle a rappelé Buonaparte, l'Europe a couru tous les mêmes dangers; il a fallu un assemblage inoui de talents et de valeur pour les surmonter, et maintenant encore toutes les forces de l'Europe contiennent à peine

cette nation turbulente dans la soumission. Jamais la gloriole française n'a été plus humiliée qu'aujourd'hui, jamais cette nation n'a plus respiré la vengeance, et si depuis Henri IV jusqu'à Buonaparte elle n'a jamais cessé de viser à la domination de l'Europe; par l'esprit de vengeance qui animera son ambition elle tendra au même but pendant plusieurs générations à venir. Je ne vois de sûreté pour nous et pour les autres états voisins de la France, que dans notre force et sa faiblesse. Pardonnez, Mylord, cette franche confession politique à un coeur pénétré de l'amour de sa patrie et plein de confiance dans la droiture de vos intentions. Il était de mon devoir de vous énoncer mon opinion, et déposé dans votre sein je vous l'abandonne et je suis tranquille.

Daignez agréer etc. G. C. DE HOGENDORP.

Paris, ce 10 Septembre 1815.

Monsieur!

Je viens de recevoir ici votre lettre du 28 du mois dernier avec la copie, qui y était jointe, de celle à Ld C., et je vous suis très obligé de cette communication, qui fournit de nouvelles preuves de votre patriotisme éclairé. Je n'ai pas besoin de vous dire que je partage entièrement vos oponions; mais d'après tout ce que j'apprends ici, je crains bien que cette année comme la précédente les intérêts compliqués des Puissances ne se concilieront pas avec nos voeux. En attendant vouz avez fait votre devoir, Monsieur, et c'est une consolation, que rien ne peut vous ôter.

H. FAGEL.

In 1816 was G.K. in correspondentie met den Heer Bangeman Huygens, onzen Minister te Hamburg. In een van diens brieven dd. 28 April 1816 komt het volgende voor:

Je joins en même temps un des écrits du professeur Arndt de Cologne, un auteur qui a acquis une réputation populaire extraordinaire et dont les opinions et les vues sont souvent

révolutionnaires. Protégé par M. de Stein, Gruner, Sack et Cie on le considère comme un des organes du *Tugend-Bund.* Heureusement la cour de Berlin a senti encore à temps le danger de leur influence, et l'a arrêté en gardant éloigné M. de Stein et en dispersant les autres. C'est un mélange d'idées saines et exagérées, comme dans toutes les brochures politiques dont l'Allemagne est inondée. Il paraît avoir été préparé pour les étrennes à M. de Stein, dont le parti croyait l'emporter il y a quelques mois, mais M. de Hardenberg, ayant déjoué ce succès, la publication a été probablement retardée, puisqu'elle n'a eu lieu que nouvellement. Ce parti nous étant fort contraire au point de nous ôter notre existence politique si son systême pouvoit dominer, je fais plus d'attention à ce qui vient de ces plumes tranchantes, et sous ce rapport même je crois que votre Excellence lira cet écrit de préférence à ceux, qui raisonnent politique sans direction ou systême. Tant que M. de Hardenberg reste à la tête des affaires il n'y a rien à craindre à moins que des évènements imprévus amènent une explosion politique ou intérieure en Prusse. Mais si M. de Stein rentrait dans le Ministère nous verrions mettre bientôt en pratique la théorie de M. Arndt. Lorsque j'étais en prise avec le gouverneur Sack à Aix je ne me doutais pas encore, que nous aurions à combattre tout un parti, et un parti presqu'assez fort pour renverser des empires. Ce parti ne cache pas le projet d'organiser un empire allemand plus étendu qu'il n'a jamais èxisté et sous le protectorat de la Prusse, mais au point où en sont les affaires, il y a plus d'apparence que la couronne impériale allemande sera rendue à l'Autriche, et que la crise politique, qui nous menaçait sans cela, passera sans danger.

In November 1830 teekent G.K. hierop aan:

Er waren toen groote ontwerpen in Duitschland. Een man zooals de baron von Stein stond aan het hoofd. Deze man is uit het Pruissisch ministerie gevallen en stil gaan leven op

zijne goederen in Nassau. De ontwerpen zijn als een zaad, dat uitgestrooid is in vele gemoederen, en dat vroeg of laat op zal komen. De verdeeling en versnippering van Duitschland zal eindelijk eens ophouden en de geheele natie zal zich vereenigen op eene of andere wijze tot een grooten Staat. Dit ligt in den aard der zaak en in den voortgang van den menschelijken geest.

Conversation avec le Duc de Wellington.

La Haye 23 Avril 1816.

Cette conversation commença quelques jours auparavant au diner de la Cour et fut poursuivie dans le cabinet du Duc.

Le Duc. La grande majorité des français est bien intentionnée. Elle veut la paix et les Bourbons. J'en ai été témoin dans le midi, en n'en peux douter pour la Vendée et Bordeaux, je m'en suis assuré tous les jours dans le nord; il n'y a donc que les provinces de l'est, le Dauphiné, la Lorraine etc, mais c'est qu'elles ont le plus souffert des deux invasions des armées des alliés.

Moi. J'ai toujours cru que la grande majorité des français détestait la révolution, et tout ce que j'ai appris d'eux et par eux, pendant qu'ils ont occupé ce pays m'a confirmé dans cette opinion. Mais quand j'ai vû leur conduite au retour de Bonaparte l'année passée, je me suis dit, que je m'étais trompé.

Le Duc. L'armée est pour lui, cela fait trois cent mille hommes, et non pas la nation.

Moi. Notre sort dépend de ce fait. Si la bataille de Waterloo était perdue nous avions les français devant Bréda et Bois-le-Duc, comme en 1794. Je me plais à revenir de mon appréhension en conséquence d'un témoignage si positif.

Le Duc. Vous pouvez m'en croire. Mais d'ailleurs ne craignez jamais de perdre la Belgique. Vous la garderez tant que vous ne voudrez pas vous en dessaisir.

Moi. Nous n'avons pas à désirer la possession de la Belgique pour l'amour de nous-mêmes. Nous avons longtemps été

heureux et considérés sans elle. Elle n'est pas facile à gouverner. Si les Provinces Septentrionales et Méridionales pouvaient se rencontrer, et que celles-ci dîssent: nous ne voulons pas de vous, les Provinces Septentrionales répondraient: et nous n'avons pas besoin de vous; ce qui mettrait fin au procès. Mais pour l'amour de la Maison d'Orange, pour l'amour de la paix générale et de la tranquilité de l'Europe, je ferai toujours ce qui peut contribuer à resserrer notre union.

Le Duc. Oui, la tranquilité de l'Europe l'exige, et il est bon d'agir par ce principe.

Je pris congé, et le Duc me fit mille amitiés.

Au dîner chez M. de Nagell, M. de la Tour, ministre de France, me dit: j'ai assuré M. de Talleyrand, quand il est rentré en Fance, qu'il pouvait tout oser; et le Duc de Wellington rend ce temoignage aux français, qu'ils sont aisés à gouverner.

En réfléchissant sur ces conversations je suis loin d'être tranquille pour l'avenir. Tout me prouve, il est vrai, que les français sont aisés à gouverner. Je l'ai vû sous Robespierre et sous tous les gouvernements révolutionaires. Je crois encore qu'ils avaient contre eux la majorité de la nation; mais comme elle est si facile à gouverner, ils en ont tous fait ce qu'ils ont voulu. Aujourd'hui Wellington la gouverne avec la même facilité. Qu'est-ce que cela prouve pour notre sécurité future? Absolument rien. Les cinq ans d'occupation s'écouleront, la France se rétablira de son épuisement actuel, un prince guerrier, un ministre ambitieux, un favori reprendra les projets de conquête, et on commencera, comme on a fait tant de fois, par la Belgique.

Insurrection de Bordeaux.

A table le Duc se plaignit du Comte Lynch, maire de Bordeaux. Je lui communiquai, dit-il, quand il vint me demander du secours, que nous traitions de la paix à Chatillon, et que, si elle était signée, je ne pouvais plus le protéger contre Bonaparte. Il n'a pas bien fait de ne pas en instruire ses concitoyens, comme j'avais droit de m'y attendre.

M. de la Tonr On savait cependant dans le public, à quoi s'en tenir. Tous les honnêtes gens étaient instruits de ce qui s'était passé aux conférences.

Le Duc. La proclamation gardait le silence sur ce sujet.

M. d'Alava, (ministre d'Espagne, ci-devant aide-de camp du Duc de Wellington) Quelques uns des commissaires français répondirent: n'importe.

Le Duc. C'est vrai.

Je conçus une haute opinion de la loyauté du Duc.

Abolition de la traite des noirs.

Quel fut mon étonnement. quand je lui entendis dire, et répéter avec satisfaction, qu'au Congrès de Vienne Lord Castlereagh et lui avaient jusqu'au dernier moment voté contre l'abolition.

Avant qu'on se mît à table, le Général Alava avait fait beaucoup de bruit dans le même sens. Il s'était notamment plaint de l'Autriche, qui, dit-il, n'ayant pas un seul noir, avait décidé l'abolition en se déclarant.

Il en résulte que la Russie et la Prusse ont poussé l'affaire, que l'Autriche a fini par se joindre à ces deux Puissances, que les ambassadeurs anglais alors n'ont pû tergiverser, que la France, l'Espagne et le Portugal n'ont pû s'empêcher d'y adhérer sous les restrictions connues.

C'est donc en dernier résultat l'Empereur Alexandre, qui est le véritable auteur de l'abolition, fortifié par l'opinion prononcée du peuple anglais.

Mais quelle a été la conduite des ambassadeurs de l'Angleterre ? Nous voyons tous les jours Lord Castlereagh se vanter dans le Parlement de ses prouesses en faveur de l'abolition. Cependant au Congrès il a voté contre la mesure jusqu'au dernier moment. Il avait donc des instructions secrètes, contraires aux instructions avouées et publiques.

Le Duc de Wellington annonce tout haut, qu'il a travaillé jusqu'au dernier moment contre ses instructions publiques. Que devient sa loyauté ?

J'ai eté frappé, mais surtout en ce moment, de sa tournure irlandaise.

Ook een ander gesprek deelt G.K. ons mede.

25 Avril 1816.

Je dînais chez le baron de Nagell avec le Comte Ojarowsky (Général russe, Envoyé extraordinaire pour le mariage du Prince d'Orange). Après la table le Baron d'Aylva vint s'asseoir auprès de moi et nous eûmes la conversation suivante

M. d'A. Je crois avoir compris tantôt qu'on demandait au Comte Ojarowsky s'il allait à votre thé, et qu'il répondit; je ne suis pas invité. Y a-t-il quelque malentendu? A-t-on oublié de lui porter votre carte?

Moi. Le Comte Ojarowsky n'a jamais pris la moindre notice de ma femme, il ne lui a pas même envoyé sa carte. Il l'a pourtant rencontrée en société, entre autres à la fête de Madame la Princesse; il y a été assis avec elle à la table de S. A. R., où elle était la seule dame du pays. De mon côté j'ai eu pour le Comte Ojarowsky tous les égards possibles Dès que j'eu vu sa carte je me suis rendu chez lui, mais il venait de sortir. Je fus le soir chez Mme de Phull dans le dessein de l'y rencontrer. Je lui dis les choses les plus obligeantes sur le mariage, sur la personne de l'Empereur et je lus dans les yeux de M. et Mme de Phull, de M. et Mme Freygang l'expression de la plus vive satisfaction en m'écoutant. Si après cela j'ai été parfaitement négligé, je ne m'en plains pas, je n'aurais pas même fait semblant de m'en appercevoir. Mais mon tour étant venu de m'avancer, je suis demeuré passif, et je n'ai pas fait d'invitation.

N.B. J'ai toujours entendu dire, et souvent vu, que les étrangers sont gâtés par nous, et qu'ils nous traitent avec beaucoup de hauteur.

Het geslacht van Hogendorp, waarvan de naam reeds voorkomt in de 14de eeuw, vereenigd met adelijke attributen, kan

een geregelde filiatie aanwijzen van het jaar 1450 af. Het was naar aanleiding van dezen ouderdom van het geslacht en de vele gewichtige diensten, die het ook in hooge betrekkingen bewezen had, dat Keizer Karel VI den graaflijken titel schonk aan den jongste van twee broeders van Hogendorp, die in het begin der 18de eeuw leefden; uit hem is een talrijke tak der familie gesproten, waartoe o. a. de Hogendorpen van Hofwegen behoorden. Waarom de oudere broeder, de stamvader van G.K. in die gunst niet gedeeld heeft blijkt niet. Toen met de invoering eener vorstelijke regeering na 1813 ook de noodzakelijkheid geboren werd den adelstand te doen herleven, kwam G.K. in aanmerking daarvan deel uit te maken. Bij Souverein Besluit van 28 Augustus 1814 was G.K. benoemd tot lid der Ridderschap van Holland; bij Souverein Besluit van 13 Februari 1815 werden allen, die zulk eene benoeming hadden ontvangen, gerekend te behooren tot den adelstand. Den 1en Juni 1815 werd G.K. bij Koninklijk Besluit erkend als lid van den adel met den titel van Jonkheer. Bij Koninklijk Besluit van 16 September 1815 n°. 66 ontving hij een nieuwe onderscheiding: „Willende „bij gelegenheid der vestiging van het Koninklijk gezag en „van Onze Inhuldiging een nieuw bewijs onzer blijvende er- „kentelijkheid geven voor den moed en de zelfsopoffering, waar- „mede verscheidene Nederlanders in een hachelijk tijdsgewricht „den weg gebaand hebben tot de bevrijding van het Vaderland „en de herstelling van den staat", verleende Z. M. aan G.K. den titel van Graaf. In het daarvan afgegeven diploma staat te lezen: . . . . „alzoo wij bovendien geneigd zijn om door „een bijzonder blijk Onzer welwillendheid de verdiensten te „erkennen van Jonkheer Gijsbert Karel van Hogendorp, lid „der ridderschap van de Provintie Holland, Secretaris van „Staat, Vice-president van den Raad van State, Lid van de „Tweede Kamer der Staten-Generaal; zoo is het, dat wij om „aan opgemelden Jonkheer Gijsbert Karel van Hogendorp een „nieuw en openlijk bewijs te geven van onze duurzame erkentenis

„voor het kloek en schrander beleid, den hooggestemden maar „tevens onwrikbaren moed en de edele zelfopoffering, die hij „in het beginnen, voortzetten en voleindigen van Neerlands „glorierijke herstelling aan den dag leide, hem den titel ver„leenen van Graaf, enz.” Tevens werd in zijn wapen aangebracht een nieuw kwartier: een blauw veld, waarop een pijlenbundel en het jaartal 1813 gedekt met de koninklijke kroon. Het schijnt, dat dit diploma geruimen tijd noodig heeft gehad om G.K. te bereiken blijkens het volgend schrijven.

Ik neem de vrijheid U.M. mijn eerbiedigen maar ook hartelijken dank te betuigen voor de betoonde gunst van zulk een onderscheidend wapen. Het is veel meer dan ik had durven verzoeken, of mij had kunnen voorstellen. U. M. heeft deze gunst nog verhoogd door de aangename wijze, waarop mij dezelve is komen verrasschen. Ik hoop met den tijd de gelegenheid te vinden om mijnen dank bij monde te bevestigen.

Mijne gezondheid komt langzaam weder en vooral mijne kragten, na een zware ziekte, die ik wederom uitgestaan heb.

Ik bid den Hemel voor de gezondheid en kragten van U. M. en om zijnen voortdurenden zegen op deszelfs regering.

's Gravenhage, 4 Januarij 1817.

U. M. getrouwe onderdaan
Hogendorp.

G. K'S „RETRAITE", 1816.

De Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden was vastgesteld, nu moest het huishouden van den nieuwen staat worden in elkander gezet en voor de toekomst geregeld. Van het begin hing zeer veel af, van de vaststelling der beginselen, waarnaar in het vervolg zoude gehandeld worden. Een der zaken voor den jongen Staat van het meeste gewicht was de regeling der Financien, de bepaling van het stelsel der belastingen. De Zuidelijke Provincien verlangden beschermende rechten voor hunne nijverheid, de Noordelijke wenschten lage rechten voor hunnen handel. Een mislukte oogst bracht ontevredenheid in zijn gevolg; de financieele toestand was na al de beroerten der laatste vijf jaren hoogst ongunstig; er heerschte geldgebrek in 's Rijks kas. De voorgestelde belastingen werden aangenomen niettegenstaande de hevige tegenkanting van verscheiden Zuidelijke leden. In December 1815 kwam bij den Raad van State een voordracht van den Directeur Generaal der Indirecte Belastingen, Appelius, in, bevattende de beginselen, waarop volgens hem het stelsel dier belastingen moest rusten. Dit ontwerp werd in den Raad van State goedgekeurd, maar G.K., die er zich niet mede kon vereenigen, legde aan den Raad over een nota, onder dagteekening van 9 Februari 1816, die hij ook in druk uitgaf. In latere jaren maakte hij er de volgende aanteekening op:

Ik meen, dat dit het eerste openbare stuk is, waarmede ik mij tegen het oordeel en het verlangen des Konings verzet heb. Het kwam op den grondslag aan van onze Nationale Welvaart. Ik kon derhalve mijne beginselen niet opgeven. Ik twijfel, dat de Koning mijne aanmerkingen gelezen heeft. Hij stond vast in zijn gevoelen en had het zekerlijk bekend gemaakt aan den

Heer Appelius. Deze was een man vol van geest en kunde, van ijzer en staal in het werk, en de Koning had groote gedachten van hem. Hij verwierf nog meer de gunst door zijne blinde onderwerping aan al wat hem voorgeschreven werd. Hij had Lodewijk en Napoleon gediend, en veranderde van beginsel en van stelsel met een zeldzaam gemak. Zijn advys of voorstel omtrent de indirecte belastingen was nu bij den Raad goedgekeurd. Het is op dit advys van den Raad, dat mijne aanteekening gemaakt werd.

De fransche vertaling derzelve is het werk van een commies. Zij is vrij getrouw, doch niet schoon van stijl. Ik had den tijd niet om er zelf aan te werken, en daar heb ik nog leedwezen van. De vertaling was voor de Zuidelijke leden, die geen hollandsch verstonden. Zij kon ook buiten den Raad van nut geweest zijn. Maar de Fransche heeren hechten veel aan den stijl, en het is niet genoeg, dat eene redening klem heeft, om ingang bij hen te vinden.

De bedoelde Aanteekeningen zijn van den volgenden inhoud:

9 Februari 1816.

De ondergeschrevene heeft zig slegts onder de volgende bepalingen met het Advys van den Raad vereenigd.

Hoezeer hij de voordeelen van eene heffing van de Indirecte Belastingen bij den oorsprong nog grooter agt, dan dezelve bij het Advys worden opgegeven, en sommige van dezelve met minder beschroomdheid aanprijzen kan, dan bij het Advys geschied is; oordeelt hij nogtans, dat er in de wijze van deze heffing zodanige instellingen kunnen worden gemaakt, welke alle de voordeelen zouden overwegen, door hare strekking tot nadeel van de algemeene welvaart. Zodanig eene instelling meent hij ontdekt te hebben in hetgeen de Directeur Generaal voordraagt onder den naam van „Toezigt over den In-Uit-en Doorvoer der „Voorwerpen van Indirecte Belastingen."

Zolang als de heffing zig bepaalt tot den slijt binnen 's lands is de buitenlandsche handel, de algemeene handel, daar niet in betrokken. Maar bij den in- uit- en doorvoer wordt de algemeene handel in het spel gebragt. Het oogmerk van den Directeur Generaal is om den algemeenen handel vrij te laten en de belasting slegts te doen vallen op de ingezetenen. Tot dusverre is er dan ook geen verschil van gevoelen; maar dit verschil begint bij de middelen, welke voorgeslagen worden om het doel te bereiken.

De Directeur Generaal verklaart, dat hij voor de rigtige opbrengst instaat, wanneer hij het toezigt over den In-Uit-en Doorvoer heeft; dog indien hij dit toezigt niet had, dat hij dan verkiezen zoude het geheel beginsel der heffing bij den oorsprong op te geven.

Verzogt zijnde door de Gecommitteerden van den Raad om zig nader op de bijzonderheden van dit toezigt te verklaren, zig daaromtrent te verstaan met den Directeur Generaal der Konvoyen en Licenten en eene schets op het papier te brengen, heeft de Directeur Generaal hieraan voldaan en eene concept-wet overhandigd, onder de betuiging, dat dezelve nog maar als een ruw ontwerp diende aangezien te worden.

De ondergeschreven heeft dit ontwerp, bestaande in honderd vier en vijftig artikelen, en tredende in alle mogelijke bijzonderheden, met de vereischte aandagt gelezen. Hij wil hetzelve, overeenkomstig het verlangen van den steller, als eene ruwe schets beschouwen, zig alsnog in geen bijzonderheden inlaten, en slegts zijn oordeel uitbrengen over de grondslagen van hetzelve. Op dezen voet heeft hij eene opzettelijke conferentie daarover gehouden met den Directeur Generaal en vervolgens daarop geadvyseerd in den Raad.

De voorwerpen van belasting, hier in aanmerking komende, zijn, wat den in- en doorvoer betreft, de buitenlandsche producten zo als zout, huiden, zeep, wijnen, brandewijn, bier, wijnazijn en steenkolen; dog wat den uitvoer aangaat alle de voorwerpen van deze belastingen, hetzij dezelve van buiten inkomen of van

inlandschen oorsprong zijn en niet geheel en al binnen 's lands gesleten worden. Het toezigt moet dienen om voor te komen, dat geene van alle deze voorwerpen van belasting ter slijting onder de ingezetenen worden gebragt onder den naam van te vallen onder den buitenlandschen of algemeenen handel. Ten einde dit misbruik voor te komen wordt bij de concept-wet een toezigt ingesteld, volkomen en in alle deelen gelijk aan het toezigt van de Konvoyen en Licenten, met dit eenig onderscheid, dat hetzelve toegekend wordt aan den Directeur Generaal der Indirecte belastingen. Niettemin blijft het toezigt der Konvoyen en Licenten in deszelfs geheel, wat de in- en uitgaande regten betreft, niet alleen op alle voorwerpen van handel in het algemeen maar ook op de voorwerpen van indirecte belastingen in het bijzonder. Daarboven strekt zig het toezigt van de Directie der indirecte belastingen over alle de zeeschepen, rivierschepen, ligters, wagens en karren uit, welke slegts voor een klein gedeelte voorwerpen van indirecte belastingen geladen hebben, ja zelfs welke er geen hebben, omdat ten genoegen bewezen moet worden, dat zij er geen hebben. Dit toezigt is dus een volslagen verdubbeling van de Directie der Konvoyen en Licenten, het is eene dubbele administratie, en het is de algemeene handel, welke onder deze dubbele administratie gesteld wordt.

Elk, die slegts een oppervlakkig denkbeeld heeft van den last der Konvoyen en Licenten voor den algemeenen handel, zal zig nu voor den geest kunnen brengen wat de gevolgen moeten zijn van de verdubbeling van dezen last. De honderd vier en vijftig artikelen van de concept-wet brengen den algemeenen handel overal, en tot in de minste kleinigheden toe, onder een dubbel bestuur van twee authoriteiten onafhankelijk van elkander. Daar komt nog bij, dat de Konvoyen en Licenten lastiger worden dan te voren, door de nieuwigheid van Entrepôts en van eene dubbele linie met een onvrij territoir, welke op zig zelve een meerdere hinder zijn voor den handel, en waarvan mede alle de verpligtingen verdubbeld worden.

Het is deze instelling bij de toepassing van het beginsel der heffing aan den oorsprong voorgeslagen, welke den ondergeschreven voorkomt zo nadeelig te zijn voor het algemeen welzijn van den Staat, dat naar zijn inzien het gemelde beginsel, hoe voordeelig ook, indien het niet zonder deze instelling in werking kon gebragt worden, beter geheel opgegeven is. Dog naar zijn inzien is deze instelling geheel niet noodig om het beginsel te behouden. Hij zal voortgaan met deze beide stellingen te betogen.

1°. Deze instelling zoude voor de algemeene welvaart nadeeliger zijn, dan het beginsel voordeelig zijn zoude. De ondergeschreven heeft alreeds verklaard, dat hij nog grooter gedagten heeft van de voordeelen van het beginsel dan zelfs de Raad; hij zal dus deze groote voordeelen niet nader afschilderen, maar aanstonds overgaan tot de nadeelen der instelling. Het komt hier aan op den algemeenen handel, aan welken een verzwaarde last in dubbele mate zoude opgelegd worden. Wat de last van de Konvoyen en Licenten voor den handel is, weet iedereen, namelijk een hinder in alle gevallen en menigmaal eene kwelling. De handel beschouwt deuzelven evenwel als noodzakelijk, omdat er geen ander middel is ten einde ook hem in de algemeene lasten ten behoeve van den Staat te doen dragen. Het is te verwagten, dat de handel met dezelfde onderwerping zig schikken zal naar de nieuwe instellingen van Entrepôts en dubbele linien, in zoverre deze na rijp onderzoek blijken zullen voor de algemeene welvaart meer bevorderlijk dan hinderlijk te zijn. De algemeene handel lijdt wel door dezen last, en de algemeene welvaart lijdt met denzelve; dog aan eene andere zijde dient 's Lands kas ondersteund en de fraude geweerd te worden. In vroegere dagen onder Prins Willem IV nam men in bedenking om allen onderstand aan 's Lands kas uit de regten op den handel vaarwel te zeggen, ten einde dit gemis goed te maken door de vermeerderde welvaart uit een geheel vrijen handel te voorzien. Deze vrijheid zoude niet alleen bestaan hebben in de kwijtschelding van alle regten maar ook in de ontheffing van

alle de lastige banden van het bestuur tot de heffing van die regten ingesteld Niet alleen, daartegen, zouden nu de banden naauwer toegehaald, maar zij zouden verdubbeld worden, en in diezelfde mate zou de algemeene handel den moed verliezen en zig van ons land verwijderen.

Het is dan niet te verwonderen, dat de ondergeschreven zijne stem weigert aan eene instelling zoals de meer gemelde dubbele administratie, welke strekken zoude tot groot nadeel van den gewigtigsten bron van onze welvaart.

De algemeene handel, waar zooveel op aankomt en welke daarboven 's Lands kas met eenige millioenen regtstreeks stijft, begeert geen aanmoediging, geenen onderstand van de regering, ja zelfs vereischt geene zorg, om te bloeien; neen, maar hij roept slegts in alle tijden en in alle landen, dat men hem late begaan. Wij hebben in onze tijden gezien wat de gevolgen zijn, beide van zijn uitsterven en van zijn herleven. Door de instellingen van den Geweldenaar, door het continenteel systhema, ging dezelve te gronde, en onder de menigvuldige gevolgen daarvan zal de ondergeschreven er maar twee tot een voorbeeld opnoemen: in de stad van Amsterdam trok de groote helft der bevolking onderstand van de kleine helft; in de drie jaren der Fransche overheersching waren 's Lands inkomsten, het 1e jaar 70 millioenen francs, het 2e 60, het 3e 50. Zo schielijk volgde 's Lands ondergang op dien van den handel. Van den dag van den opstand af werd daartegen de zee opengesteld, en wij zien dagelijks voor onze oogen, niettegenstaande de bloedige en kostbare oorlogen in de twee jaren sedert dien dag gevoerd, eene herlevende welvaart in alle de onderscheiden takken van bestaan, die zelfs het minst in betrekking schijnen te staan met den handel. De stad van Rotterdam, die het eerst de zee wederom bouwde, was binnen weinige weken na de omwending zodanig van gedaante veranderd, dat een verstandig man, dezelve bezoekende, uitriep, dat zij met een tooverroede aangeraakt was. De groote sommen sedert in 's Lands kas gevloeid

door milde giften en door belastingen, de veertig millioenen nog onlangs zo bereidvaardig ingewilligd, de herstelling en handhaving van het publiek krediet, het algemeen genoegen der natie en haar onbepaald betrouwen op den Koning, getuigen allen om strijd, welk een zegen de verrezen algemeene handel voor het land is. Dezen handel, zoo teder uit zijnen aart, te ontmoedigen en te verwijderen zoude voor de algemeene welvaart een doodelijke slag zijn, waartegen alle de voordeelen van eene verandering in de wijze van heffing van indirecte belastingen nooit kunnen opwegen. Hinder en kwelling zijn geslagen vijanden van den handel, die ongevoelig voor dezelve wegsmelt als sneeuw voor de zon, en in landen, waar hij dezelve ontmoet, verloopt, om zig te vestigen in andere landen, zo als er vele het onze omgeven, daar hij met open armen zal ontvangen worden. De Fransche Douanes en Droits-réunis hebben den afkeer van onze natie op den hoogsten top gevoerd, en hebben onder onze oogen dezelfde uitwerking als de tiende penning onder den Hertog van Alva. Daartegen heeft een volslagen verandering in de gronden van regering tweemaal de liefde der natie aan een Willem den Eerste bezorgd en de Souvereiniteit is op een vasten voet in het Huis van Oranje gevestigd onder het blijde gejuich over de open zee en den vrijen handel.

2°. De ondergeschreven gaat over tot het betoog, dat de meergemelde instelling geheel niet noodig is, om het beginsel van de heffing bij den oorsprong in te voeren. Vooreerst kan het voorgedragen toezicht bij de Konvoyen en Licenten blijven, al is het, dat de indirecte belastingen een veel hooger regt zijn, dan de in- en uitgaande regten. Daarmede vervalt het dubbel bestuur, met alle deszelfs zwarigheden. De impost op de buitenlandsche producten, in wiens plaats de indirecte belastingen treden, werd geheven tot heden toe bij de Konvoyen en Licenten, zo dat er niets nieuws in gelegen, neen, maar het behouden van het oude is.

Geeft dit bestuur reden van klagten over de rigtige invordering, zo is daarin door gewone middelen te voorzien. Onderstelt men, dat de in- en uitgaande regten een laxer invordering vereischen en de indirecte belastingen een straffer invordering, zo is ook dit door goede instructien te verkrijgen. Dog deze onderstelling zelve is min gegrond, alzo de afschaffing van een gedeelte der in- en uitgaande regten, onder den naam van premie en veilgeld bekend, alsmede van het aangeven op request, en dus eene vermindering van de regten aan de eene zijde, en eene meerdere gestrengheid van de aangifte aan de andere, alreeds die zogenaamde laxiteit hebben weggenomen, en de invordering zo der gemelde regten als belastingen even straf kan geschieden. Dat de regten heden straf ingevoerd worden, blijkt reeds uit de ondervinding, alzoo de Konvoyen en Licenten evenveel opbrengen na de aanmerkelijke vermindering van regten, premie en veilgeld genoemd. Dan al moest er eenig onderscheid gemaakt worden, zo valt dit onderscheid gemakkelijk uit den aard der zaak. De voorwerpen toch van de indirecte belastingen zijn gering in getal, een stuk of zes, hetwelk niets beteekent in vergelijking van vijf honderd voorwerpen van de in- en uitgaande regten. Deze weinige voorwerpen van de indirecte belastingen zijn zonder moeite te onderkennen, vooral de voornaamsten, zo als vreemde wijnen en brandewijnen, zout, huiden, zeep, en kunnen zich niet verbergen onder andere voorwerpen. Men kan dus veilig het toezigt bij de Konvoyen en Licenten laten en de voorgedragen schadelijke instelling is overbodig.

In de tweede plaats kan een gedeelte van het toezigt bij de Konvoyen en Licenten alleen, en een ander gedeelte bij de Indirecte Belastingen alleen gebragt worden. Het in- en uitklaren, met al wat daartoe gehoord, is het eigenaardig werk van Konvoyen en Licenten. Op de Entrepôts en den Doorvoer van dezelven tot aan de Binnen-Linie, kunnen de Indirecte Belastingen het toezigt hebben. Met deze verdeeling verder

voort te zetten kan men het geheel toezigt of onder de eene of onder de andere administratie thuis brengen, en de algemeene handel heeft nooit meer dan met een enkel bestuur te gelijk te doen.

In de derde plaats wordt alle zwarigheid voorgekomen door de Konvoyen en Licenten met de Indirecte Belastingen onder een en hetzelfde hoofd te vereenigen, gelijk als zij zoolang vereenigd zijn geweest, en maar zeer onlangs van elkander zijn afgescheiden geworden.

Buiten en behalve de drie aangestipte wegen om de verdubbeling der administratie uit te wijken, zouden er denkelijk nog meer te bedenken zijn, en het is waarschijnlijk, dat men daarop geraken zoude, als men kundige kooplieden over de zaak raadpleegde. Wij hebben daar een uitmuntend blijk van in ditzelfde Advys op de plaats, waar van de opgeruimde zwarigheden omtrent de zoutketens gehandeld wordt. Volgens het rapport van den Directeur Generaal, vergezeld met de klagten door de zoutketenmeesters ingediend, zoude men gedagt hebben, dat er nooit geen middel uit te vinden zoude geweest zijn om overeen te komen. Nogtans vernemen wij van den Directeur Generaal, dat het gelukt is, en mij heeft dezelve een uitvoerige opening gegeven, op welken voet het gelukt is. De belangen van de fabryk en van de rhederijen zijn volkomen bewaard, en het beginsel der heffing aan den oorsprong ongeschonden gebleven. Het gehoor aan fabrikanten en rheders verleend, kan met oneindig meer reden verleend worden aan den algemeenen handel, en het is te verwagten, als men dezen hoort, dat men komen zal, waar men zijn wil.

Zijne Majesteit toont op dit oogenblik Hoogstdeszelfs genegenheid om den handel te hooren, bij gelegenheid van het nieuw tarief. Indien nu dit punt van een dubbele administratie eenigszins bij die gelegenheid kon aangeraakt worden, zo zoude het overtollig zijn, den handel opzettelijk daar op te hooren. Dog de handel heeft geen de minste aanleiding om dit punt

zelfs te gissen, en kan er zijne gedagten niet over laten gaan, tenzij men het aan denzelven opzettelijk onder het oog brenge.

Het is op alle deze gronden, dat de ondergeschreven geöordeeld heeft aan Zijne Majesteit te moeten advyseeren:

1°. Om in het toezigt door middel van een dubbele administratie niet toe te stemmen.

2°. Of, indien Zijne Majesteit de zaak nader in overweging wilde houden, er dan niets in te beslissen zonder den algemeenen handel, door middel van eenige kundige kooplieden, daar op te hooren.

Het was een van de groote dwalingen der Fransche revolutionaire staatkunde, dat het groote rijk op zichzelf bestaan kon zonder buitenlandschen handel. Op dit beginsel werden er alle mogelijke fabryken aangemoedigd, en alle mogelijke vrugten van den bodem beproefd. Kon men er eenige uitlandsche voortbrengselen volstrekt niet telen, zo zogt men er andere op, om in de plaats te stellen. Vandaar de suiker van mangelwortel en dergelijke uitvindingen meer. Het Continenteel systhema moest eerst dienen om de zee te sluiten, dog niettemin was men reeds werkzaam om zich ook vrij te maken van allen invoer van het continent.

Ongelukkigerwijze komt deze geest van het Fransch revolutionaire bestuur vrij wel overeen met een anderen geest, die in de Oostenrijksche Nederlanden uit de omstandigheden geboren was. De Oostenrijksche Nederlanden zijn bij den vrede van Munster uitgesloten geworden van schier allen buitenlandschen handel en namentlijk van den Oost-Indischen. Alzo zij zig niet hadden willen vereenigd houden met de Noordelijke Gewesten, bedongen dezen voor zig alleen alle de voordeelen van den handel; vandaar dat de staatkunde in de Zuidelijke gewesten eeniglijk op landbouw en fabryken werkzaam bleef, en alles aan dezelve opgeofferd werd. Uit zulk een staat van zaken, die zo lang geduurd heeft, is er eene hebbelijkheid geboren, die het Fransche stelsel ongemeen veel ingang bezorgd heeft.

Bedenken wij nu, dat het Fransch bestuur in die Gewesten bijna twintig jaren geduurd heeft, en dat het in de Noordelijke Gewesten middelijk even lang, en onmiddelijk over de drie jaren geheerscht heeft, zo is het niet te verwonderen, dat er veel van den gemelden geest onder ons is overgebragt. Vele ambtenaren hebben in de Fransche raadzalen gezeten of hebben de Fransche beginselen moeten tenuitvoer brengen. De oude beginselen van eene goede staatkunde, door welke wij zo groot en voorspoedig geweest zijn, worden nog al te ligt door gewoonten en hebbelijkheden onderdrukt.

Deze oude beginselen maken egter het karakter uit van onze Omwending, of veelmeer van onze Wedergeboorte, en door dezelve kunnen wij den roem en de welvaart van vroegere dagen eeniglijk zien herleven. Aan deze egte beginselen dienen de Noordelijke Gewesten herinnerd en met dezelve moeten de Zuidelijke Gewesten als het ware bekend gemaakt worden.

Als het met den handel welgaat, zo gaat alles wel: dit was de spreuk in ons land, die in alle monden bestorven was, en die ook buiten 's lands doorging. Deze grondwaarheid steunde op eene lange ondervinding, en strekt nog tot een staatkundig axioma, bevestigd door al het gebeurde in onzen leeftijd.

De welvaart van alle beschaafde landen hangt af van den bloei van landbouw, fabryken en koophandel; dog in ons land is er bij den gewoonen koophandel, dien men in alle landen hoogagt, nog een algemeene handel gekomen, die zijn gunstigen invloed uitoefent op den gewonen koophandel, op de fabryken en op den landbouw. Deze algemeene handel blijkt uit de algemeene markt van alle de goederen der wereld, welke in ons land gevestigd is Alles kan op deze markt gekogt en verkogt worden, en eene lading, welke nergens eene markt vinden kan, zocht dezelve hier nooit te vergeefs. Er is niets, dat geen Hollandschen koopman vindt, al is het op bloote spekulatie, en er is niets, dat men bij geen Hollandschen koopman zoude kunnen ontbieden. De algemeene handel brengt ongemeen toe aan het

gemak van den gewonen koophandel, hetzij om inlandsche goederen uit, hetzij om buitenlandsche ter slijt in te voeren. Alle hulp daarmede aan den gewonen koophandel toegebragt, is mede eene middelijke hulp voor landbouw en fabryken. Door den gewonen koophandel ontlasten deze zig van hunnen overvloed en ontvangen al het benodigde, ten einde alle de takken van landbouw en fabryken op de onkostbaarste wijze voort te zetten. De algemeene handel is de bestaande markt voor den gewonen handel, hetzij tot inkoop, of tot verkoop. Vandaar dat in ons land de vrugten van den grond met zooveel voordeel zijn afgezet, dat de grond met zooveel voordeel verbeterd is geworden, dat de grond tot de kostelijkste vrugten is aangelegd. Vandaar dat sommige fabryken die ontzachelijke hoogte hebben bereikt, voor welke zij anderzins nimmer vatbaar zouden geweest zijn, gelijk als de suikerrafinaderijen, de stokerijen, de boter en kaas. In alle landen wordt boter en kaas gemaakt, dog slegts voor de dagelijksche slijt, in sommige landen wordt de kaas uitgevoerd; in ons land schier alleen is de boter een voorwerp van handel met de vier werelddeelen. Dit is het gevolg van deszelfs bewerking, en door deze bewerking wordt dezelve eene eigentlijke fabrykwaar, en iedere boerenwoning is eene ware fabryk. De uitvoer in de jaren 1802, 3, 4, 5 is gemiddeld zes millioenen ponden geweest, en heeft aan uitgaande regten verre over de twee tonnen gouds in het jaar opgebragt. In diezelfde jaren is de uitvoer van kaas twintig millioenen ponden geweest; en de opbrengst der uitgaande regten vijf en veertig duizend guldens. De uitvoer van jenever mede in die jaren is jaarlijks voor omtrent de waarde van derde half millioen guldens geweest, en de opbrengst der uitgaande regten bijna zeventig duizend guldens. Binnen 's lands hebben deze millioenen ponden boter en kaas, gevoegd bij zooveel andere millioenen voor de gewone slijt, alle het waagregt aan het Land opgebragt, terwijl de jenever aan bloten impost op de begrooting van 1815 uitgetrokken staat voor zes en twintig tonnen gouds. De suikerrafinade-

rijen waren door het Fransche stelsel te gronde gerigt, en de helft van dezelve is thans aan den gang; zo dat wij mogelijk alras de aangename taak zullen mogen op ons nemen, om ook de groote voordeelen van deze fabryk op te geven. Terwijl nu zulke aanzienlijke fabryken zo ongehoorde voordeelen afwerpen en de algemeene handel alleen zulk een uitwerking op dezelve hebben kan, zijn eenige andere fabryken als het ware door onzen rijkdom en door onze magt zelve naar elders verdreven. Duurte van arbeidsloonen heeft deze uitwerking op sommige fabryken gehad, en zij zijn geweken, hetzij uit onze handelgewesten naar de landprovincien, hetzij over de grenzen. De duurte van arbeidsloonen is het gevolg niet alleen van rijkdom, maar hoofdzakelijk van belastingen, en deze belastingen zijn nodig geweest en nog even nodig om eenen staat van oorlog op te houden, ter bescherming van onze groote welvaart. De geweken fabryken te herroepen of andere, die met ons staatkundig stelsel niet overeen te brengen zijn, te behouden, dit kan niet geschieden dan door de opoffering van den algemeenen handel, dat is, door een gemis veel grooter, dan het gemis van die fabryken. De handen, welke de kost in die fabryken wonnen, zijn even nuttig gebruikt geworden in andere neeringen, en onze bevolking heeft steeds met onze welvaart toegenomen. De goederen van zodanige fabryken koopen wij thans beterkoop van vreemdelingen en wij verkoopen daartegen aan deze vreemdelingen veel goederen, die zij nodig hebben, en krijgen op deze wijze den tol terug. welken wij aan hunne nijverheid betalen. Fabryksgoederen mogen vrij, zo als de vrugten van den grond, aan onderscheiden landen uitgedeeld zijn. God Almagtig heeft de vrugten van den grond ongelijk verdeeld onder de volken van den aardbodem, opdat de behoefte van den handel daaruit zoude geboren worden, en alle menschen in eene onderlinge verkeering zouden gebragt worden. Op de granen na, die schier overal gevonden worden, heeft elk gewas zijn eigen bodem. God heeft rijst aan Carolina, Italie, Java gegeven, katoen aan de Levant, Oost en West-Indië, en Georgie; wijn

en fruiten aan de warme landen; ijzer, hennep, bouwhout aan de koude; kina en goud aan Peru; indigo en zilver aan Mexico; specerijen aan de Molukken en Ceylon; thee aan China; koffie en suiker aan den zoom der keerkringen. Zo zijn ook de kostbaarste fabrykgoederen gegeven aan rijke en vernuftige volken, de grovere goederen aan arme en minkundige volken; deze laatste drinken onzen jenever en eten onzen suiker, waartegen wij hunne kousen dragen. Beide winnen wij daarbij.

Deze zijn de grondslagen van ons staatkundig huishouden, waarmede wij zo groot geworden zijn, en waarvan de herstelling sedert twee jaren ons Land zo spoedig wederom heeft doen vorderen op den weg naar onze oude welvaart.

De blijken van deze welvaart leven in de Geschiedenissen niet alleen van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, maar ook van het Rijk der Nederlanden onder de Huizen van Bourgondie en Oostenrijk. Elk herinnert zig den strijd der Vereenigde Nederlanden, tagtig jaren lang, met het magtig Spanje onder Philippus den Tweede, en de vestiging van groote rijken in Oost en West, midden onder dien strijd. Tromp en de Ruyter zweven nog op ieders lippen, en men roemt dagelijks nog hunne zeeslagen tegen Engeland en Frankrijk vereenigd. Willem de Derde staat door geheel Europa bekend voor den standvastigen Vorst, wiens staatkunde geheel Europa vereenigde tegen de heerschzugt van Lodewijk den Veertiende. Zo groote daden door zulk een klein volk verrigt zullen in eeuwigheid verwondering baren. Dog min bekend of erkend is het, welk een onderstand Karel de Vijfde bij zijne groote ondernemingen in zijne Nederlanden vond; weinigen heugt het, dat Karel de Stoute van Bourgondie de waagschaal hield tusschen Frankrijk, Duitschland en Engeland, en dat hij een koningrijk stond op te rigten, waarvan de Nederlanden de kern zouden geweest zijn. Men leest niet meer de treffende beschrijvingen der Nederlanden, zo als zij door vreemde reizigers, vooral door de Italianen, gemaakt zijn in het tijdvak tusschen Karel den Stoute en Karel den Vijfde. Is nu de alge-

meene handel een hoofdbron van welvaart geweest voor de Vereenigde Nederlanden, evenzo is dezelve het geweest voor alle de Nederlanden in die vroegere tijden, wanneer geen rijker, noch bevolkter land in Europa te vinden was, naar de uitspraak van ooggetuigen.

Deze oude aloude welvaart begeeren wij zeker allen weder te zien, en willen wij door onze pogingen aanbrengen. Heden is deze welvaart onmiddelijk betrokken in de verhandelingen over de Indirecte Belastingen en de In- en Uitgaande Regten. Nodig zijn de Belastingen en de Regten tot behoud der welvaart, die wij reeds hebben, en die wij nog zullen verwerven. Drukkende op de nijverheid zijn zij altijd uit derzelver aard, en eenig nadeel moeten zij onvermijdelijk hier en daar aanrigten. Dan op het meer of min komt hier oneindig veel aan en de hoofdbronnen der welvaart, het stelsel van ons staatkundig huishouden, deze dienen zoo min mogelijk aangeraakt te worden; het meer gewigtige kan nooit onderdoen voor het min gewigtige.

De ondegeteekende heeft deze aanmerkingen bij gelegenheid van de Indirecte Belastingen voorgedragen, ofschoon dezelve gedeeltelijk slaan op de In- en Uitgaande Regten. Hij heeft daarmede beantwoord aan het gevoelen van den Raad, welk ook het zijne is, en op onderscheiden plaatsen van het Advys voorkomt, namelijk, dat de Indirecte Belastingen door de heffing bij den oorsprong naauw verknogt raken met de In- en Uitgaande Regten, en dat men deze beide voorwerpen zo min van elkanderen scheiden kan, dat men dezelve veel meer te gelijk zal dienen vast te stellen.

Dan in zooverre nu reeds een bepaald oordeel op eenige bijzondere punten kan vallen, zo meent de ondergeteekende, dat Zijne Majesteit behoort geadvyseerd te worden om de belastingen op buitenlandsche voorwerpen zo als wijnazijn, harde zeep, niet hooger te stellen, dan zij voorgedragen zijn. De buitenlander zal maar al te genegen zijn om ook onze waren te belasten, en zal gemakkelijk ons voorbeeld volgen met de Inkomende

Regten laag te laten en alles op den impost te werpen. Gaan wij eens na welk een uitvoer wij dit jaar van vrugten van ons Land gehad hebben, en bedenken wij, waaraan wij ons bloot stellen, als wij den buitenlander aanleiding geven om dezelve uit weerwraak te belasten.

Hoe meer de algemeene handel onder alle de volken bloeit, hoe grooter aandeel wij ook aan denzelven hebben zullen, en hoe meer daardoor onze gewone koophandel, onze fabryken in het algemeen en onze landbouw zullen wel varen.

Nog twee andere advysen zijn voorhanden, die een proeve geven van G.K.'s werkzaamheid in den Raad van State.

Aanteekening op het Advys van den Raad van State omtrent de Indirecte Belastingen dd. 1 Juni 1816.

De Ondergeschrevene maakt zwarigheid om zig met des Raads Advys te conformeren op de volgende punten.

1°. De bepalingen omtrent de wijze van werken in de stokerijen, branderijen, zeepziederijen en azijnmakerijen.

Deze bepalingen zijn te vinden in de concept-wet.

Deze bepalingen strekken om den fabriekant te hinderen in zijn gewigtigst werk, de fabrikatie te belemmeren, en de gefabriceerde waar slegter te maken.

Hierdoor komen de nationale industrie en 's Lands kas ongemeen te lijden en beide zonder voldoende reden.

De ondergeschreven heeft, in alle zijne advysen op deze belangrijke en omslagtige zaak van de Indirecte Belastingen in in het algemeen, een beginsel tot grondslag gelegd, dat hij eerst uitvoerig ontwikkeld heeft, en waarop hij gedurig teruggekomen is, namelijk, dat bij de wijze van heffing de belaste voorwerpen dienen bewaard te blijven, omdat deze voorwerpen niet kunnen agteruit en verloren gaan, zonder dat de belastingen mede agteruit en verloren gaan, en zonder dat de nationale industrie zware schade lijdt.

In de toepassing van het algemeen beginsel op deze vijf trafieken zij slechts de jenever tot een voorbeeld genomen. In de Noordelijke Provincien alleen wordt de fabricatie geschat op honderdzestigduizend oxhoofden 's jaars, die naar den prijs van 48 tot 50 gld. het oxhoofd, eene som van omtrent agt millioen guldens waard zijn. De helft daarvan, om en bij, dient tot uitvoer naar buiten, de andere helft is impostsubject. De opbrengst van de belasting over het Koninkrijk wordt door den Directeur Generaal gesteld op nabij de vijf millioen guldens. Welk een verlies voor de nationale industrie, in den ruimsten zin, welk een verlies voor 's Lands kas, indien deze trafiek agteruitgaat.

De bepalingen omtrent de wijze van werken in de vijf opgenoemde trafieken raken het kooksel, en het kooksel is in dezelve de ziel van de zaak. De zorg, waarmede hetzelve dient verrigt te worden, gaat alle andere te boven, en een mislukt kooksel is eene zware schade. In dit kooksel ligt de groote kunst van den trafiekant en somtijds zijn geheim. De kunst heeft het nog niet zoverre gebragt, dat een kooksel aan het andere gelijk is; zo naauw luistert dit wezentlijk gedeelte van de bewerking. Nu zegt de wet: begin op dit uur, schei uit op dat uur, werk slegts zo lang, het vuur mag niet aangelegd dan zo laat, het dient weggenomen zo laat; hapert daar iets aan, zo volgt de straf als fraudateur. De ondergetekende oordeelt, dat de trafiekant de volkomen vrijheid in zijn werk dient te behouden, of dat de trafieken agteruit zullen gaan. Hij beschouwt deze belemmeringen als strijdig met het oogmerk; men wil de opbrengst der belastingen verzekeren en men bederft het belaste voorwerp, de gefabriceerde waar.

De Directeur Generaal en de Commissie van den Raad hebben de kragt van deze redenen volkomen ingezien met opzigt tot de steenkolen; en de concept-wet op deze belasting heeft de aanmerkelijkste veranderingen ondergaan, waarbij elk zig bij de vergelijking van het eerste met het tweede Concept over-

tuigen kan. Eerst was de bewerking in de mijn aan toezigt en bepalingen onderworpen, thans is zij vrij. Daarmede is deze aanzienlijke tak van de nationale industrie gered en wel door het allereenvoudigst middel. In de plaats van de belasting op de groeve te heffen, wordt zij geheven op de uitgehaalde kolen, liggende op den rand der groeve.

Op dezelfde wijze kan het werk in de vijf genoemde trafieken vrijgesteld worden, indien de belasting geheven wordt op de gefabriceerde waar, jenever, bier, zeep, azijn, voordat dezelve de trafiek uitgaat.

Dit eenvoudig middel om alle zwarigheden te mijden, door het voorbeeld van de kolen als met den vinger aangewezen, heeft egter tegenwerpingen ontmoet, die een voor een ter toetse gebragt zullen worden.

De eerste is, dat zulk eene verandering strijden zoude tegen het beginsel der heffing aan den oorsprong. Dan alle de redenen geopperd voor dezelfde verandering met opzigt tot de kolen zijn ook hier toepasselijk. Bij de belastingen op de Waag en Rondemaat is men evenzo van het beginsel afgeweken, alzo degeen, die granen koopt en te markt brengt, de belasting draagt, en niet de landman, die dezelve teelt, veel min het veld, waarop zij gegroeid zijn, of de inhoud van dat veld. Een van de leden van den Raad heeft met regt opgemerkt, dat in alle deze gevallen niet afgeweken is van het beginsel, maar dat hetzelve gewijzigd geworden is. Deze zelfde wijziging, bij drie belastingen aangenomen, kan op vijf andere toegepast worden. De oorsprong van de belasting op het bier, bij voorbeeld, is ook veel meer het bier zelf dan de kuip of de inhoud van de kuip. De heffing op het bier is dus de ware heffing aan den oorsprong van de belasting op het bier; de heffing op den inhoud van de kuip is eene heffing boven den oorsprong.

Een tweede tegenwerping is deze, dat men de heffing aan den oorsprong verlatende, in de oude Hollandsche wijze vervalt, of veel meer in de *droits réunis,* die slegts de oude Hollandsche

wijze tot eene meerdere volmaaktheid gebragt zouden zijn. Dan wordt deze tegenwerping in goeden ernst gemaakt? Zijn er slegts twee wijzen van heffing, of velerlei? Is men met de kolen, de waag en de rondemaat in de *droits réunis* vervallen? Dit dilemma schijnt een geschikte bullebak voor oppervlakkige geesten te zijn. Men geeft de keuze tusschen twee uitersten: wagt u voor de *droits réunis* en kies daarom de kuip.

Eene derde tegenwerping is uit de fraude ontleend. „Het „is veel gemakkelijker toezigt te houden over de kolengroeve, „dan over de jeneverstokerij; de eene op het veld, de andere „in de stad". Er zijn ook jeneverstokerijen en andere van de genoemde fabrieken op het platte land. Dog wat zegt deze tegenstelling van stad en platteland? Tot heden toe heeft men algemeen gedagt, dat het toezicht gemakkelijker was in de steden dan daar buiten. Op dit beginsel worden bij deze zelfde ordonnantien de fabrieken van het onvrij grondgebied toegelaten in de steden, en geweerd van het platteland. „Ja, „maar het sluiken van kolen gaat niet zo gemakkelijk als van „jenever, en er komt niet zooveel op aan." Naar mate de zaak van grooter belang is, moet het toezigt vermeerderen, doch niet alleen als de belasting van de gefabriceerde waar geheven wordt, maar in alle gevallen, ook als de heffing op den inhoud van de kuip geschiedt. Men heeft dus zeer wel gevoeld, en van daar zo vele bepalingen, die juist het kwaad aan de industrie doen. De heffing op de gefabriceerde waar zal veel eenvoudiger en kragtiger kunnen zijn. Nu bepaalt men, bij voorbeeld, den juisten tijd binnen welken een brouwsel gedaan moet zijn, uit vrees, dat er twee gedaan en slegts voor een betaald wordt. Als de belasting van het bier zelf geheven wordt, zoo verdwijnt deze vrees.

De tegenwerpingen houden dus geen steek. Dan, gesteld eens dat de lastige bepalingen op de wijze van werken in deze vijf trafieken de fraude moeilijker maakten (des neen) zo zou de schade aan de industrie toegebragt veel grooter zijn voor

'sLands kas, dan de geweerde fraude geweest ware. De vermindering in de slijt binnen 's lands en in den uitvoer naar buiten zal het Land van een veel grooter inkomen beroven. Boven dit verlies voor 's lands kas zal de geheele Natie een tweeden impost dragen met dezelfde prijzen voor slegte waar te betalen. En boven dezen tweeden impost zal de gezondheid lijden door slegt bier, slegte azijn, slegten jenever, en de zindelijkheid door slegte zeep.

2°. Het andere punt, waarmede ondergeteekende zich niet kan conformeren, is de cautiën of borgtogten voor de belastingschuldigen. Bij de eerste voordragt van den Directeur Generaal, waarop de Raad zijn advys aan Zijne Majesteit uitgebragt heeft, is er van geen borgtogt gewag gemaakt. Het punt is dus nieuw, en deze deliberatien waren de eersten op dezelve.

In de eerste voordragt wordt de noodzakelijkheid van credieten aangetoond. In de plaats van de belasting te heffen op den consommateur of slijter, dat is, op duizenden, op millioenen ingezetenen, zouden zij nu geheven worden op eenige honderde fabrikanten, eigenaars van mijnen, veenders, kooplieden in- of uitvoerende. De groote sommen, door deze op te brengen, en vervolgens op de slijters te verhalen, vereischten een zeker crediet, ten einde tijd te geven om het geld van de slijters te ontvangen. Dan voor dit verleend crediet heeft het Land eene behoorlijke zekerheid nodig, en deze wordt gevonden in een legaal hypotheek op de belaste specien. De geheele voorraad van bier, azijn, jenever, zeep, in de trafieken voorhanden, is altijd onder de magt van de administratie, tot zekerheid van het verleende crediet. Zo verre is er niets op te zeggen; men kan zelfs dit legaal hypotheek op de gebouwen van de trafiek uitstrekken. Maar nu komt er in de algemeene wet de cautie bij, op welke vervolgens in alle de speciale ordonnantien gewezen wordt. De cautie is of in geld tegen vijf p.c. of reëel, of personeel, of eindelijk gevestigd op de gefabriceerde waren in het entrepôt gelegd. Het Land krijgt daardoor eene tweede

zekerheid, boven en behalve het reeds gemelde legaal hypotheek.

De vraag is of het Land bij deze tweede zekerheid voordeel of nadeel heeft.

Het voorstel is, dat in sommige buitengewone gevallen het legaal hypotheek op de gefabriceerde waar en op de gebouwen niet voldoende zoude zijn.

Het nadeel is, dat de belastingschuldigen gedrukt worden, alzo het stellen van borg thans moeilijk en kostbaar is. Cautiën te vinden is schier even moeilijk als geld te vinden. Aan geld ontbreekt het vooral bij de herlevende nijverheid. Van kapitaal zijn wij vooral ontbloot door twintig jaren van ongehoorde rampen. De last van borgtogten is dus eene wezentlijke belemmering voor de industrie en den koophandel. Indien zij daaronder gebukt gaan en aan het kwijnen geraken, zal er 's Lands kas oneindig meer door lijden, dan door een of ander bankroet van gecrediteerde belastingschuldigen, daar men zo bang voor is, en dat men door oplettendheid wel voor kan komen.

De ondergetekende heeft zig daarom niet met de nieuwe en tweede zekerheid van cautien kunnen vereenigen.

3°. Het derde punt van verschil is de dubbele administratie bij de concept-wet op den In-Uit-en Doorvoer voorgeslagen. Hij herinnert daaromtrent hetgeen hij gezegd heeft in zijne aanteekening op des Raads Advys van 9 Februari n°. 7. Dit alleen voegt hij er nog bij, dat hij meent door zijne aanmerkingen op de gemelde concept-wet genoegzaam aangetoond te hebben, de noodzakelijkheid om dezelve alsnog na te zien met hulp van een kundig koopman. Op de zeep zijn zeepzieders, op het bier brouwers enz. gehoord; de in-en uitvoerende koopman staat in dit opzigt gelijk met de trafiekanten en er is evenmin reden om hem te bezwaren zonder nut voor 's Lands kas. Dit onnut bezwaar kan voorgekomen worden met hem in zijne belangen te hooren.

4°. Het vierde punt van verschil bestaat in de huiszoekingen

bij particulieren. Sommige leden hebben geoordeeld, dat eene autorisatie en bijstand van de politie of plaatselijke regering hier niet genoeg en dat er een gewijsde van den gewonen regter noodig was. De ondergetekende is van dit laatste gevoelen, als overeenkomstig met overoude gebruiken in deze landen. Hij ziet niet wat groot belang de Directie der Indirecte Belastingen stellen kan in den inbreuk op dezelven. Het komt hier aan op het vinden van een ketel tot brouwen of distilleeren in een partikulier huis. Indien de geregtelijke formaliteiten den tijd lieten, om den ketel weg te schaffen zo zullen er nog andere blijken en getuigen genoeg zijn om tegen den schuldigen te procederen. Dit voorbeeld van invallen in de woning van een partikulier, zonder regterlijk gezag, komt al te gevaarlijk voor om de gevolgen.

5°. Eindelijk heeft de ondergetekende eenen voorslag gedaan, die geen ingang gevonden heeft. Hij had gewenscht, dat de Koning bij de wet geautoriseerd ware geworden om de invordering te wijzigen naar de ondervinding en de omstandigheden. Hij heeft daartoe de volgende beweegredenen gehad. Vijftien wetten, vele honderde artikelen ter invoering van een geheel nieuw stelsel zullen denkelijk onverwachte zwarigheden in de uitvoering ontmoeten, daar het zelfs in den loop der deliberatien gebleken is, dat men gaandeweg op zulke zwarigheden stoot. Het komt daarbij op zeer belangrijke deelen der nationale nijverheid aan, en op de welvaart en de gezondheid der ingezetenen. Niet minder is het belang van 's Lands kas daarmede gemoeid. Om deze redenen oordeelt de ondergetekende, dat die gemelde autorisatie voor den tijd van een jaar nodig zoude zijn, en dat de Koning dan bij eene conceptwet op de gewone wijze aan de Staten Generaal die veranderingen zou kunnen voorleggen, welke de ondervinding als noodzakelijk of nuttig aan de hand gegeven had.

Dan noch met deze propositie, noch met deze zijne aanmerkingen in het algemeen, heeft de ondergeschreven zijn gevoelen eenigzins willen drijven. In de deliberatien over deze gewigtige

en omslagtige zaak, heeft hij zig twee regelen voorgeschreven en dezelve betragt: de eerste, om slegts van wezentlijke punten te handelen, met agterlating van alle anderen; de tweede om zijne denkbeelden duidelijk voor te dragen en te ontwikkelen, en voorts de conclusie op te maken met de meerderheid.

Zijn oogmerk bij deze aantekening is, dat denkbeelden, welke nu tot eene groote klaarheid bij hem gekomen zijn, na al wat hij onderzogt en gehoord heeft, mogen bewaard worden in de Registers van den Raad van State, ten einde in tijd en wijle te kunnen dienen bij volgende raadslagen, indien de ondervinding dezelve noodzakelijk maakte op een tijd, daar deze denkbeelden mogten verflaauwd zijn in zijnen geest, of wanneer hij dezelfde vermogens niet meer bezitten of zelfs niet meer onder de levenden zijn mogt.

's Gravenhage, den 3den Juny 1816.

Gijsbert Karel van Hogendorp.

Praeadvies op het Concept-tarief, uitgebragt in den Raad van State den 16 Augustus 1816.

Wij zijn heden vergaderd over een der gewigtigste zaken, waarover Z. M. ooit om ons advys gevraagd heeft, de huishouding van den Staat.

Daartoe gehooren alle de zaken van finantien, doch bij uitnemendheid het tarief.

Wij hebben geadviseerd op begrootingen, op directe, indirecte belastingen, op geldligtingen, op de munt, op de maten en gewigten, alle welke zaken tot een stelsel van huishouden van den Staat gehoren; doch waarvan geen eene zoo naauw daarmede verknocht is, als het tarief.

In deze deliberatien zal vooral te pas komen een geest van eenigheid, een verlangen om de vereeniging te bevestigen, om alle de ingezetenen van hetzelfde Rijk, te lang van een gescheurd, tot hetzelfde nationaal belang in een te smelten.

Bezield met deze gevoelens heb ik het echt nationaal belang

onderzocht, de eenigheid voorgesproken en mij met eene edele verontwaardiging uitgelaten tegen een klein aantal onrustigen, die de verdeeling willen vereeuwigen.

In dezen geest van vereeniging en van nationaal belang leg ik nu de deliberatien aan. Mogen wij na een bedaard onderzoek van de zaak en verstandige wisseling van onze gedagten, een advies aan Z. M. vaststellen zoo als het betaamt aan goede burgers, die slechts het algemeen welzijn beöogen, aan goede onderdanen, die aller geest en aller ziel vereenigen willen rondom den troon.

Mijne aanmerkingen zijn of algemeen op het geheele stelsel, of bijzonder op de onderscheidene artikelen van het tarief.

Ik zal natuurlijk beginnen met de eerste. Wij hebben hier drie concept-tarieven voor ons en de stellers van alle dezelven hebben over de beginselen uitgewijd waarop dezelve gebouwd zijn.

In deze beginselen vind ik geen groot onderscheid. Ik zal aanstonds de hand leggen op het tederste punt, omdat wij ons allen lang met de zaak hebben bezig gehouden, en weten waar het eigentlijk op aankomt.

Het fabriekwezen wordt meer voorgestaan in het eene tarief, en minder in het ander. Dit is het verschil tusschen de bestaande tarieven in de N. en Z. Provincien, en dit verschil is overgebragt in de Concept-tarieven.

Moeten wij het fabriekwezen voorstaan, dat is, vereischt het welzijn van den Staat de bevordering van dit belang? Dit is eene eerste vraag, die ik volmondig met ja beantwoord.

Landbouw, fabrieken en koophandel maken de zuilen der nationale nijverheid uit; dus moeten wij het fabriekwezen voorstaan.

Kan de eene tak van de nationale nijverheid bevorderd worden zonder afbreuk van de andere, zoodat zij alle tegelijk voorgestaan worden?

Deze vraag beantwoord ik even bevestigender wijze.

En daarmede zoude dan alle verschil van denkwijze kunnen ophouden. Het komt er alleen op aan de middelen duidelijk aan te wijzen, door welke alle de takken, en het fabriekwezen inzonderheid, kunnen aangemoedigd worden.

De fabrieken zijn of in eenen bloeienden staat, of opkomende, en, naar mate zij tot de eene of andere beschrijving gehoren, worden zij door andere middelen of staande gehouden of voortgeholpen. Bloeiende fabrieken steunen op den uitvoer naar buiten 'slands, en des te meer naar mate het land minder uitgestrekt is, en de binnenlandsche slijt niet voldoet aan hare werkzaamheid. De koophandel is de vriendin van bloeiende fabrieken en met de vrijheid van denzelven neemt haar bloei toe. Het echte middel van bevordering der bloeiende fabrieken is dus de bescherming van eenen vrijen handel. Opkomende fabrieken hebben alles te duchten van de mededinging der buitenlanders, die beter en beterkope waar leveren dan zij. In hare oogen is de koophandel eene vijandin, omdat dezelve die vreemde waren aanbrengt. Doch komen zij desniettegenstaande op, bloeien zij op hare beurt, zoo ondervinden zij dezelfde hulp van den koophandel en zijn er mede verzoend.

Wij hebben bloeiende en opkomende fabrieken. Ik heb dezen winter meermalen gehoord, dat de lakenfabrieken van Verviers, onder de eersten van Europa gehoorende, geene ondersteuning vragen en slechts verlangen naar eenen vrijen handel. Ik zie niet, dat de uitvoer van garen kanten in de Z. provincien belast is. In de N. provincien dragen de sterke dranken, de boter en kaas gewillig uitgaande regten tot 3, 4 en 5 pct. toe. Meer andere zoude ik kunnen noemen.

Bij deze bloeiende fabrieken hebben wij er vele opkomende, vooral in de Z. provincien. Het zijn de opkomende fabrieken, welke haar heil zoeken in de hooge regten op hare mededingers, tegen welke hooge regten de koophandel roept, en door welke het belang van den landbouw veelal lijdt.

Moeten nu de opkomende fabrieken, die wij ons verpligt achten,

voor te staan, door die middelen bevorderd worden, welke zij zelve opgeven, of zijn er andere en beter? Hier begint het verschil van denkbeelden. Velen zien geen ander middel dan hooge regten. Anderen verwerpen de hooge regten ten gunste van den landbouw, zonder iets in de plaats te stellen. Vandaar een hevige strijd, waarmede de Maatschappij in hare grondslagen geschudt wordt.

Ik vind hulp in eene goede staatkunde, welke nadeelige middelen verwerpt en goede middelen in de plaats stelt, waardoor het nationaal belang op de uitnemendste wijze bevorderd wordt.

Ten einde deze middelen aan te wijzen heb ik noodig geoordeeld vooraf nog het een en ander over koophandel en fabrieken, over onzen koophandel en onze fabrieken, in het midden te brengen, hetwelk mij voorgekomen is of niet, of niet genoeg overwogen te zijn geworden in de stukken waarover wij raadplegen. Uit deze voordragt zal vervolgens van zelf het middel uitgaan, waarmede ik acht, dat alle de onderscheiden belangen tot een nationaal belang kunnen vereenigd worden.

Onder de oogmerken, welke met dit Tarief moeten bereikt worden, blinkt vooral het oogmerk uit om de inlandsche fabrieken voor te staan. Ik zal dan zeker in den zin van het tarief spreken met den staat van eene Nederlandsche fabriek van groot belang af te schetsen, namelijk den scheepsbouw.

Wat heeft deze fabriek noodig om zich te herstellen, om tot hare oude grootheid terug te komen? Den koophandel. Hoe meer handel des te meer scheepvaart, hoe meer scheepvaart, des te meer scheepsbouw.

Deze gewigtige fabriek zal dus van zelve opkomen, en door de uitbreiding van den handel. En hoe zal de handel opkomen? Evenzo door zichzelven. De handel vraagt geene ondersteuning, geene opofferingen, geene vrijstellingen.

Hij heeft slechts noodig, dat men hem late begaan, dat men hem niet belemmere. Hooge regten kan hij niet dragen, maar bij matige regten brengt hij den lande millioenen op. De onder-

vinding van de twee laatste jaren heeft wederom geleerd, dat de opbrengst toeneemt naar mate de regten verminderd worden.

In de plaats van lage regten vind ik op het tarief vele artikelen van 8, van 10, van 12, van 15, van 20 percent.

Deze hooge regten dienen om onderscheiden fabrieken te beschermen. Onderzoeken wij dan met opzigt tot eenige van de voornaamsten onder deze fabrieken waar deze hooge regten henen leiden.

Vooreerst de katoenen.

De katoenfabriekanten zeggen, dat er zal moeten gekozen worden tusschen dezen tak van nationale nijverheid en den handel in deze stoffen.

Wat deze handel is blijkt uit een request van kooplieden in katoenen te Amsterdam. Het is aan de Oost-Indische Compagnie gebeurd om alleen voor ruim 12 millioen guldens aan lijwaten op een jaar te verkoopen. In de jaren 1814 en 1815 zijn er te Amsterdam zoo 20 duizend balen of kisten ingevoerd, en te Rotterdam, Antwerpen en verder in het geheele Rijk 25 duizend. Eene baal op duizend glds. geschat maakt dit 45 millioenen guldens uit of 22½ millioen ieder jaar. Duizende menschen hebben in dezen handel, zoo in het groot als klein, hun bestaan gevonden. Te Amsterdam alleen drie duizend menschen. Moet er dan eene keuze gedaan worden, zoo kenne en onderzoeke men wat men kiest en wat men verwerpt.

Fabriek tegen fabriek; zoo bestaat er eene fabriek, de katoendrukkerijen in Holland, welke bij uitsluiting O. I. lijwaten tot grondstof gebruikt. Met het continenteel systema en de gesloten zee heeft zij beproefd om brabandsche lijwaten te gebruiken. Deze hebben geene kleuren willen houden en zij is er mede bedorven geworden. De fabriek heeft stilgestaan. Vele van hare gebouwen zijn zelfs gesloopt. Thans heeft zij hare grondstof wedergevonden, de O. I. lijwaten; hoe beterkoop deze zijn, hoe meer zij bloeit. Aanmerkelijke vorderingen maakt deze tak van nationale nijverheid elken dag.

In de Memorie welke wij de eer hadden onlangs aan Z. M. te presenteeren namen wij de vrijheid aan te merken, het bijna geheele verval van onze katoendrukkerijen, dagteekenende van den invoer hier te lande van het Fransche stelsel van staatsoeconomie en het zoogenaamde continenteel systema, hetwelk de onbezonnenheid der Fransche staatkunde bij onzen landaard vereenigt. Sints dien tijd konden de katoendrukkerijen in de Noordelijke gewesten geene andere dan Brabandsche katoenen bekomen; maar deze lijwaten voor den druk althans bij de fabrieken in de Noordelijke Provincien, zoo als de ondervinding geleerd heeft, volstrekt niet geschikt zijnde, heeft zulks ten gevolge gehad, dat verre de meeste dier lijwaten volstrekt bedorven van de katoendrukkerijen zijn afgeleverd, waardoor vele dier fabriekanten geruineerd, en als het noodzakelijk gevolg hiervan vele hunner drukkerijen ten prooi der sloopers hebben moeten worden.

En wat is daartegen nu ten opzigte van de overgeblevene dier fabrieken het geval? dat zij, nu weder op O. I. lijwaten kunnende drukken, met het beste gevolg wederom aan den gang geraakt zijn, en de fabriekanten de meest zekere uitzigten hebben om allengs hunne drukkerijen tot den vorigen staat en bloei te verheffen, indien de prohibitive maatregel door den Directeur Generaal geproponeerd, en van elders zoo machtspreukig ondersteund, hun die uitzigten met derzelver bestaan niet voor altijd doen verliezen.

De tegenwoordige staat van onze drukkerijen is aanmerkelijk verbeterd, zoodat een derzelven van de Heeren van Landt en van Marle te Rotterdam, zeker 15000 à 16000 stukken in dit jaar zal drukken.

Om Amsterdam aan den Overtoom en nabij de stad zijn thans 8 drukkerijen in activiteit, behalve vele trafieken alleen gebruikt wordende tot het inschilderen en kleuren van katoenen lijwaten, om nu niet te spreken van de aanzienlijke klanderijen en glanzerijen met voornoemden in onmiddelijk verband; onmogelijk is het op te geven hoe veel stukken elk dier drukkerijen

thans bewerkt; men denkt het minimum op 4000, het maximum op 10000 stukken te kunnen bepalen, hetwelk bij den verderen aanvoer van O. I. katoenen lijwaten moet vermeerderen, en voorheen zoo aanzienlijk was, dat wij het niet durven begrooten.

Alleen Oost-Indische lijwaten worden op de drukkerijen in de Noordelijke Provincien gedrukt; de drukkers weigeren de Brabandsche op gronden voormeld.

Behalve voornoemde drukkerijen te Rotterdam en te Amsterdam bestaan er nog belangrijke in de volgende plaatsen, om even als voormeld van minder beduidende te zwijgen, te Utrecht, Gouda, Zutphen, Zwolle, Grave, Helmond, Eindhoven, den Bosch en op vele andere plaatsen.

Ook aanzienlijke blaauwverwerijen enz. doch is het niet wel mogelijk de hoeveelheid der gedrukt wordende stukken op te geven.

Ook deze aloude Hollandsche fabriek zoude moeten opgeofferd worden.

De hoogste regten worden gelegd op de grofste stoffen, hetzij die wit gesleten of gedrukt worden. Ook onze drukkerijen gebruiken de geringste soorten. Wit of gedrukt zal dus al het gemeene goed verduren, dat is, de dragt van den geringen burger en den gemeenen man. Wie draagt thans geen katoen? Van top tot teen zijn wij er mede bekleed, met mutsen en kousen. Voedsel, huizing en kleeding zijn de drie eerste en grootste behoeften van den mensch. De kosten van kleeding gaan algemeen zwaarder worden. Dit moet noodzakelijk de werkloonen verhoogen.

De bescherming van een fabriek sluit die van anderen in, en wij zien dit uit het tarief. Voor velen derzelven, schier allen, worden er hooge regten voorgedragen. Bij de katoenen komt het ijzer, bij het ijzer de huiden, bij de huiden de wol, bij de wol het linnen, enz. De prijzen van alle deze artikelen opslaande, zal er eene algemeene rijzing het gevolg van zijn

door den onfeilbaren invloed van het een op het ander. Niet alleen zullen alle fabrieken en handwerken hooger prijs stellen, maar de voornaamste tak der nationale nijverheid, de landbouw, die alleen alle de fabrieken zaamgenomen overweegt, zal door de duurte van kleeding, gereedschappen en werkloonen, het voedsel en de grondstoffen tot hooger prijzen leveren.

Neemen wij slechts tot een tweede voorbeeld, na de katoenen het ijzer.

De 100 ℔ worden belast met een inkomend regt van 30 stuivers. Vele jaren dooreengenomen zijn de 100 ℔ ijzer 10 gulden waard en het inkomend regt bedraagt dus 15 pct. Hoe uitgebreid is niet het gebruik van ijzer. Bepalen wij ons tot hetgeen voor ons bestaan vereischt wordt, molens, sluizen en andere waterwerken, en tot onze belangrijkste fabrieken al wederom molens en schepen. Wie is er niet te halfweg Haarlem geweest en heeft van daar met eenen opslag van het oog de honderde molens van den Zaankant gezien? Oliemolens, papiermolens, snuifmolens, zaagmolens, en wat al meer.

Duizende polders worden slechts droog gehouden door molens, en leveren dan dat kostelijk gras op, tot voedsel van het vee, hetwelk de schat van den landbouw is, een landbouw zoo vruchtbaar als er ergens een gevonden wordt, getuige niet alleen de uitvoer van grondstoffen, zooals huiden, wol, vleesch, horens, enz, maar vooral de vele millioenen ponden boter en kaas uit elke boerenwoning als uit een fabriek uitgaande naar alle oorden der wereld. Wij hebben het gewigt van onzen scheepsbouw nader ingezien; het ijzer is een grondstof voor denzelven en kan niet belast worden zonder een doodelijken slag aan denzelven toe te brengen. En nu de geheele Maatschappij zonder een enkel mensch uit te zonderen, allen hebben gebruik aan ijzer, hetzij als werktuig, hetzij tot slijt, en meestal beide. Duurte van ijzer is een algemeene last en strekt regelregt om alle prijzen op te jagen.

Zoo zouden wij kunnen de verder genoemde artikelen door-

gaan en zouden altijd op dezelfde uitkomst nederkomen, namelijk algemeene duurte.

Deze duurte is de ergste belemmering voor allen uitvoer, zoo van de vruchten van onzen landbouw als van de vruchten van onze nijverheid. De duurte vermeerdert alle de uitgaven der regeering en maakt nieuwe belastingen noodig.

Nieuwe belastingen verhoogen wederom de prijzen van alles en dus de uitgaven der regeering. In dezen kring loopen wij dan jaarlijks rond, totdat de belastingen ondragelijk worden, gelijk als Engeland dit heden ondervindt.

Bij deze rampen komt dan eene kwaal, die dezelven altijd verzelt, en die aangroeit in een dubbele mate van de middelen tegen dezelve in het werk gesteld, de sluikhandel. Wij zien deze kwaal voor onze oogen in de Provincien, waar hooge regten geheven worden. De Staten van Oost-Vlaanderen schilderen ons den sluikhandel in katoenen af, als plaats hebbende op alle de punten van de kust en de rivieren. De goederen alomme gelost, worden aanstonds in alle winkels te koop aangeboden. 's Lands ambtenaren van de Convoyen zijn te vergeefs vermeerderd, zij dienen verdubbeld, te vergeefs gewapend, zij geven zich over aan omkooping. Wat beteekent deze algemeene sluikhandel, deze verkoop in alle winkels, en dus de aankoop door de geheele Maatschappij ?

Dit, dat de belangen van allen hier zamenspannen om de goedekoop te handhaven, behalve het enkel belang der fabriekanten.

En nogtans wil ik het belang van deze fabriekanten niet uit het oog verliezen. Ik wil het belang van alle de verdere fabriekanten behartigen. Al is hun aantal gering, zeer gering in vergelijking van de geheele Maatschappij, wil ik hun belang ter harte nemen. Zij vragen hooge regten, waarmede de Maatschappij en de Regeering bedorven worden ; hooge regten, waarmede onze bloeiende fabrieken zelven, als kanten, sterke dranken, lakenen, geheel niet gediend zijn. Hooge regten, die het

eigenlijk lokaas zijn van den sluikhandel, met welken sluikhandel zij alles verliezen wat zij wanen gewonnen te hebben, door welke 's lands kas beroofd wordt van haar geheel inkomen, en in welke een zedelijk bederf van alle standen gelegen is. Al dit kwaad roepen zij op hun eigen en op ons hoofd; doch van dit alles wil ik hen bevrijden, en hun langs eenen veel onschuldigeren weg alle die voordeelen bezorgen waar zij op gesteld zijn.

Het bedrag van de hooge regten, waarmede zij de vreemde goederen bezwaren, willen zij hun zelven toegelegd. Neemen wij al wederom de katoenen tot een voorbeeld. Dertig gulden legt het tarief op de 100 ℔. Een matig regt zoude gelijk staan met 10 gulden; geven wij dan aan de inlandsche fabriekanten een premie van 20 gulden voor de 100 ℔. Dit moge vrij 2, 3 tonnen gouds in het jaar bedragen, deze zijn te vinden. Evenzoo met het ijzer. Een regt van 10 stuivers op de 100 ℔ is reeds zwaar en men draagt 30 stuivers voor. Laten wij des noods de 10 stuivers, en wegen wij 1 gulden op de 100 ℔ aan de ijzermeesters toe. Maken zij 30 millioenen ponden, zoo ontvangen zij 3 ton; 60 millioen, 6 ton. Die schat is te vinden. Alle de verdere fabriekanten naar evenredigheid.

Om de penningen te vinden zal ik niet zeggen, dat de werkloonen een derde van den prijs der waren uitmaken, dat een derde der werkloonen in 's lands kas komt aan gewone lasten, dat het land dus een negende trekt of 11 pct. van al wat er gefabriceerd wordt, en dat deze 11 pct. meer opbrengen dan de tonnen gouds, die ik aan de fabriekanten toevoegen wil. Ik zoude dit alles kunnen zeggen, en betoogen, dat de voorgestelde toelage slechts een teruggave is, zoodat het Land aan de fabrieken zoude uitkeeren, hetgeen zonder die fabrieken nimmer zoude ontvangen zijn.

Dan alle 's Lands inkomsten uit de fabrieken kunnen behouden blijven, en de tonnen gouds worden niettemin gevonden. De ingezetenen der Nederlanden drinken jaarlijks 18 millioenen

℔ koffij op. Betalen zij daarvan 1 st: het ℔, zoo zijn 9 ton gevonden. Negen ton niet voldoende, zoo brengen 1½ stuiver 13½ ton op. Met deze som zullen wij er gemakkelijk komen. Of wil men de schamele gemeente van dezen last bevrijden, en denzelven op de meer bemiddelden alleen leggen, zoo berekene men het aantal huisgezinnen op ten minste 1 millioen, late de helft als mindervermogend vallen en heffe op een half millioen huisgezinnen een koffijgeld van 3 gld door de bank, volgens eene klassificatie van 1 tot 10 of meer guldens, hetwelk anderhalf millioenen opbrengen zal.

Dan hebben de fabrikanten al wat zij begeeren, om tegen vreemden te markten. Dan blijft de handel vrij of slechts aan matige regten onderworpen. Dan brengen deze regten te meer op in 's Lands kas naarmate zij lager zijn. Dan houden alle de prijzen de gewone prik, en noch voor vreemde, noch voor inlandsche waren is er eenig voorwendsel tot verhooging. Dan blijft de nuttige mededinging tusschen vreemde en inlandsche fabrieken stand houden, zonder welke dezen laatsten zich versloffen en slechte waar leveren. Dan is het uit met den sluikhandel. Dan gaan de katoendrukkerijen niet te gronde om de katoenweverijen op te houden. Dan wordt de geheele Maatschappij van een dreigende ramp verlost. Dan vermeerderen de uitgaven der regering niet, ingevolge van rijzende prijzen, en dus vervalt de noodzaak van nieuwe en telkens toenemende belastingen. Dan zijn alle de standen van de Maatschappij te vreden met de regering en vereenigd onder elkander.

De last van eenige tonnen gouds om al dit heil te verkrijgen wordt door de geheele Maatschappij evenredig gedragen, vrijwillig gedragen, uit weelde gedragen.

Voor den koophandel is er bij de eene wijze van heffing moeite aan vast, omdat de belasting op de binnenlandsche slijt gelegd wordt, en de wederuitvoer dus aan formaliteiten moet onderhevig zijn. Doch daarentegen bekomt de koophandel een algemeen laag tarief en vrijheid.

Nu wij de groote zwarigheid van hooge regten op vreemde fabriekwaren te boven zijn, kunnen wij het geheele tarief op de eenvoudigste grondslagen bouwen.

Alle de vruchten van den landbouw kunnen iets dragen tot stijving van 's Lands kas; en dat men de meeste geheel vrijgesteld heeft is geschied om goed te maken, dat men sommige zoo zwaar belastte. Een half tot 1 pct. kunnen zij ligt opbrengen. Vele grondstoffen, van buiten inkomende, zijn van een gelijken aard, en die niets dragen kunnen zijn veeleer uitzonderingen.

Inlandsche fabriekwaren mogen vrij uitgaan. Vreemde fabriekwaren kunnen nu tot 5 pct. toe inkomende belast worden.

Alle artikelen van zuiveren koophandel, die tot de groote markt behooren, kunnen met 1 pct. inkomende en uitgaande belast worden, zooals de algemeene regel van het Placaat van 1725 was; eenige uitzonderingen onbegrepen.

Daarmede zal de algemeene opbrengst veel grooter zijn, dan van het concept-tarief anders te wachten is. Want vele kleintjes maken een groot.

Bij het Concept-tarief zoude er van den landbouw weinig komen, niettegenstaande de 8 pct. op de aardappelen inkomende en de 10 pct. op de boter uitgaande, welke regten tegen alle gelegde grondslagen indruischen. Een zeer matig regt op alle de vruchten van den landbouw belooft een veel ruimer som totaal.

Bij het concept-tarief zoude er van vreemde fabriekwaren genoegzaam niets te halen zijn, en alles zoude in handen van de sluikers vallen.

Bij het concept-tarief zoude de handel ongemeen verminderen en dus minder opbrengen. Wint derhalve 's Lands kas onmiddelijk bij de inkomende en uitgaande regten, veel grooter winst zal zij nog halen uit de steeds wassende welvaart der Maatschappij, welke met vrijen handel zamenhangt.

De voordeelen middelijk en onmiddelijk voor 's Lands kas zijn tastbaar.

De voordeelen voor de fabriceerende Provincien even zoo. Drie tot zes tonnen gouds, bij voorbeeld in de ijzerprovincien, alle jaren gestort, zullen daar een ongemeenen welstand aanbrengen.

De geheele Maatschappij zal den zegen van voortdurende lage prijzen genieten.

Als natie zullen wij op de voetstappen van onze voorouderen het prohibitief stelsel verwerpen en het verkeer met alle natien der wereld blijven aanhouden. Alle natien zullen den weg tot ons open vinden, en als zij allen tot even wijze denkbeelden zullen zijn teruggebragt, zal de algemeene vrijheid, daar zij allen bij moeten winnen, des te gemakkelijker de plaats innemen van eenen verderflijken dwang.

Niet alleen in den Raad van State, ook in de Staten Generaal zoude G K. zijne beginselen hebben te verdedigen. Om die beginselen duidelijk uit een te zetten, om niet telkens in herhaling te moeten vervallen, om alle misvatting zoo veel mogelijk te voorkomen, stelde hij een „Advys" op, dat hij onder dagteekening van 17 April 1816 liet drukken ten einde het aan zijn medeleden van den Raad van State en van de Staten-Generaal rond te deelen, zonder het voor het publiek verkrijgbaar te stellen. Het is gesplitst in vijf hoofdstukken: 1°. Nationale Schuld; 2°. Vereeniging; 3°. Financien; 4°. Algemeene Welvaart; 5°. Publieke Geest. Het 1e, 2e en 4e hoofdstuk zijn weinige jaren later opgenomen in het 1e deel der bekende „Bijdragen tot de Huishouding van Staat," en kunnen dus voor iedereen bereikbaar geacht worden; het 2e en 5e hoofdstuk werden daar niet in opgenomen, omdat zij met het doel van dat werk weinig gemeen hadden; zij mogen hier thans een plaats vinden.

Het geheele Advys werd voorafgegaan door deze korte inleiding.

Geroepen om binnen kort te advyseeren op concept-wetten van groot gewigt, namelijk op het stuk van Finantien, heb ik de gronden, waarop mijne advysen steunen zullen, eenigzins uit-

voerig op schrift gesteld, ten einde mijne medeleden daarmede bekend te maken. Ik verzoek de Heeren dezelve op hun gemak te willen inzien, opdat ik des te beter moge verstaan worden als ik er mij op beroepen zal.

's Gravenhage, 17 April 1816.

GIJSBERT KAREL van HOGENDORP.

2°. Vereeniging.

Door wederzijdsche opofferingen is de vereeniging tot stand gebragt, doch ieder deel is maar al te zeer genegen om de zijnen alleen in het oog te vatten. Vandaar zoo vele eenzijdige klagten, welke de gemoederen van elkanderen verwijderen, en om welke te verzagten het niet ondienstig zal zijn die opofferingen in haar waar daglicht te stellen.

Wij hebben groote opofferingen aan de Mogendheden gedaan, door wier tusschenkomst wij vereenigd geworden zijn, zo als blijkt uit de onderscheiden verdragen aan de Staten Generaal overgelegd. Uit dezelve blijkt, dat wij vijf en twintig millioen Hollandsch van de Russische schuld tot onzen last nemen, en dat wij aan Groot-Brittanje de Kolonien van de Kaap de Goede Hoop, van Essequibo, Demerary en van de Berbice afstaan.

Wanneer wij de onderscheiden verdragen lezen en vergelijken, zoo komen deze schikkingen hierop neder: Rusland heeft van de medeteekenaren van het verdrag van Chaumont derzelver eischen overgenomen voor de kosten der bevrijding van Belgie, en ontvangt tot vergoeding van deze kosten vijftig millioenen Hollandsch. Zweeden treedt Guadeloupe af ter bevordering van den vrede, en wordt door ons schadeloos gesteld. Van deze verpligtingen aan onze zijde neemt Groot-Brittanje de helft der vergoeding aan Rusland en de geheele schadevergoeding aan Zweden voor zijne rekening. Het geeft daar boven ter bevestiging van het Koningrijk, en om eene rij van vestingen langs de Fransche grenzen te bouwen eene som van twee millioenen Sterling of twee en twintig millioenen Hollandsch, onder de voor-

waarde van het besteden eener gelijke som door ons tot hetzelfde einde. Tot vergoeding van al hetwelk, het dan de bovengenoemde kolonien behoudt.

Onderzoeken wij nu deze opofferingen één voor één, zoo bevinden wij, dat de vijftig millioenen van Rusland geheel door ons gedragen worden, alzoo wij de eene helft werkelijk betalen, en voor de andere helft kolonien afstaan.

Deze kolonien worden echter door de Noordelijke Gewesten alléén afgestaan, bij het verdrag van 13 Augustus 1814; terwijl in de overblijvende vijf en twintig millioenen door het Koningrijk voorzien wordt. Deze opffering aan de vereeniging geschiedt derhalve voor eene helft en een vierde door de noordelijke en voor een vierde door de zuidelijke gewesten.

Wij zien voorts, dat de schadevergoeding aan Zweden, door het gemis van kolonien geboet, geheel eene opoffering is voor rekening van de noordelijke gewesten.

De som tot opbouw van vestingen bedongen splitst zich in twee deelen, de eene helft door Groot-Brittanje betaald, de andere door ons zelven. Voor de helft van Groot-Brittanje hebben de noordelijke gewesten hunne kolonien mede afgestaan bij de conventie van 1814. De andere helft blijft voor het Koningrijk, en de zuidelijke gewesten deelen daarin.

Na de opofferingen aan vreemde Mogendheden gedaan, volgen degenen, welke wij aan elkanderen gedaan hebben.

Op het stuk van den godsdienst hebben wij over en weder moeten toegeven.

Onder de Fransche overheersching hadden wij gelijk gestaan; alle godsdienstige gezindheden genoten dezelfde regten in den staat; dat is, alle de kerken en leeraars werden met gelijke verachting geslagen, en de leeraars zouden eindelijk van gebrek uitgestorven zijn. Bij de herstelling van den staat der Vereenigde Nederlanden herinnerde men zich wel hoe deze zaak, voor den inval der Franschen, bestaan had; dat de Hervorming de grondslag was geweest van onze onafhankelijkheid, en dat

daaruit een heerschende godsdienst was geboren, dat is een godsdienst door alle leden der regering beleden, met eene ruime verdraagzaamheid voor alle andere gezindheden. Nogthans keerde men niet tot dezen ouden staat van zaken terug, als goed voor de dagen van zijnen oorsprong, maar niet overeenkomstig met de onzen. Bij de Grondwet voor de Vereenigde Nederlanden maakten wij geen onderscheid voor leden der regering, noch andere ambtenaren, maar lieten de zaak zoo als wij ze vonden en zagen niet op de gezindheid in de betrekkingen tot den Staat. Slechts twee punten stelden wij vast ter gunste van de Hervormde Kerk: dat de Souverein een lid van dezelve zoude zijn, en dat haar leeraars door den Staat bezoldigd zouden worden. Daarenboven stond het vrij om in de behoeften van andere leeraars te voorzien, gelijk als ook aanstonds geschied is.

Toen de zuidelijke gewesten van de Fransche overheersching bevrijd waren, en over hun aanstaande lot gehandeld werd, waakte mede in dezelve de herinnering op aan het geledene. De Roomsche godsdienst bestond er schier uitsluitend en was voor dezen de heerschende geweest. Jozef II had echter dit grondbeginsel niet erkend, en onder de Franschen was er een protestant prefect te Gent geweest. De groote Mogendheden, als zij het Koningrijk der Nederlanden oprigtten, beslisten de zaak voor het vervolg in dezer voege: „er zal in de artikelen „der Grondwet (van de Vereenigde Nederlanden) die alle gods-„diensten gelijke bescherming en voorregten verzekeren, en „de benoembaarheid van alle burgers, welke ook hunne gods-„dienstige gezindheid zijn moge, tot openbare waardigheden en „ambten daarstellen, niets worden veranderd" (Zie 8 art. in Juny 1814 te Londen vastgesteld, art 2).

Niettegenstaande al wat er in dezen staat der zaken kon gezegd worden voor het behoud der bepaling, dat de Koning den Hervormden Godsdienst belijden moest, hebben de Hervormden daarvan echter afgezien, en de herziene Grondwet is, met uit-

lating van het bedoelde artikel, in de noordelijke gewesten eenparig aangenomen.

In de Zuidelijke gewesten hebben de bisschoppen zich tegen de Mogendheden verzet; zij hebben vele notabelen bewogen om de Grondwet af te stemmen, vele anderen om den eed en om ambten te weigeren; zij hebben eene leer van onverdraagzaamheid opgezet, die naar de duistere eeuwen zweemt, en hun beginsel, dat al de leden der regering en ambtenaren Roomsch dienen te zijn, zoo verre uitgebreidt, dat het zelfs den Koning insluit.

Het punt van de bezoldiging der leeraars is tot een algemeen beginsel gebragt voor alle gezindheden bij art 194 der Grondwet, zoodat alle de bestaande tractementen behouden blijven en meerder verleend kunnen worden. Reeds vòór de vereeniging had de Koning de som tot onderhoud van de Belgische geestelijkheid bestemd, met de helft vermeerderd, zoodat de vermeerdering nu grondwettig wierdt. Ook op deze inrigting is de toestemming der noordelijke gewesten eenparig geweest. Thans doet derhalven de Staat voor den Godsdienst het wezentlijkste, dat hij voor denzelven doen kan, namelijk, hij zorgt voor het onderhoud van deszelfs leeraars, waardoor elke bijzondere gezindheid in hare bijzondere belangen gediend is, en hij beschermt wijders in het algemeen den Godsdienst, zonder onderscheid van bijzondere leerstellingen.

Een tweede stuk, waaromtrent wij aan elkanderen hebben moeten toegeven, is de vertegenwoordiging van de Natie in de Staten Generaal. De zuidelijke gewesten bragten in het midden, dat hunne bevolking drie millioen en twee maal honderd duizend zielen bedroeg, en die van de noordelijke slechts twee millioenen. Deze daarentegen droegen voor, dat hunne bevolking zich niet bepaalde tot Europa, dat zij bezittingen in alle de werelddeelen hadden, en dat onder dezelven het eiland van Java alléén vier tot vijf millioenen inwoneren telde. Zij oordeelden derhalven, dat ofschoon de bevolking alleen geen genoegzame

grondslag der vertegenwoordiging was, nogthans ook op dezen grondslag de meerderheid aan hunne zijde was. Onder de verdere grondslagen, die hier in aanmerking kwamen, telden zij de uitgestrektheid van den grond, de vruchtbaarheid van denzelven, de welvaart, op te maken uit den uitvoer van voortbrengselen en de opbrengst van lasten, den staat van kunsten en wetenschappen. Onder de behandeling van deze belangrijke punten bleef eindelijk een denkbeeld boven drijven, namelijk dat bij de vereeniging aan de eene zijde een gevestigde Staat was, die met zijne groote overzeesche bezittingen meer dan twee eeuwen bestaan had, en die zich onmogelijk aan eene meerderheid van aankomende leden onderwerpen kon; terwijl aan de andere zijde zoo uitgestrekte en volkrijke landen waren, dat zij zich tot geene minderheid van leden konden verstaan. Het slot is geweest, dat de harmonie meest zoude bevorderd worden, met de vertegenwoordiging over en weder gelijk te stellen: vervolgens is die van de noordelijke gewesten gebleven zooals zij was, en er is eene even talrijke van de zuidelijke bijgevoegd. Nog verlangden deze laatsten, dat de nationale vertegenwoordiging zoude verdeeld worden in twee kamers; en hoe vreemd dit was voor de denkbeelden der noordelijke, gaven dezelve echter daarin toe, uit hetzelfde beginsel van harmonie.

Vatten wij nu deze hoofdzakelijke opofferingen gezamentlijk in het oog, zoo blijkt klaar, dat zij in meer dan één daglicht gesteld en beschouwd kunnen worden, en dat er veel aanleiding in was tot verschillende uitleggingen en gevolgtrekkingen. Er is veel over getwist, en er zal nog lang over getwist worden. Ik heb geen oogmerk gehad om eenigzins te twisten, maar eenig en alleen om de zaak tot meerder klaarheid te brengen, opdat men zich ten minste verstaan moge.

Ik verlang slechts, om tot een enkel besluit te komen, hetwelk van een algemeen praktisch nut is: namelijk, dat wij ons door niets beter voor alle opofferingen in het vervolg bewaren

kunnen, dan door eenigheid; en dat wij wel vereenigd sterk genoeg zijn om voortaan niets meer te moeten afgeven.

5°. Publieke geest.

In de maand November 1813 was de publieke geest niet dubbelzinnig in Holland. Deze provincie stond tegen de overheerschers op en riep de verbonden legers, die van zelven niet voor het volgend voorjaar zouden opgetrokken zijn. De veldtogt, die geëindigd scheen, won een ander aanzien, duurde den geheelen winter in het harte van Frankrijk voort, en eindigde met den val des geweldenaars. Aan dezen publieken geest beantwoordde de Koning met zich ongewapend en alleen te werpen in de armen van zijn volk. De geestdrift rees ten top, een landstorm kwam op de been, twintig duizend man land-militie werden gewapend, evenveel troepen van linie gevormd, kavallery, infantery, artillery, de zwaarste oorlogslasten gedragen, eene Marine voorbereid, en wat al het andere overtreft, eene algemeene harmonie onder alle partijen aangenomen en gehandhaafd. Zulke wonderen doet de publieke geest.

Een jaar later scheen al het verrigte ongedaan, en de weinige vrienden van den geweldenaar, zijne terugkeering op den troon vernemende, zagen reeds weder het Vaderland onder den Franschen scepter teruggebracht. De herboren Natie deed eene tweede poging gelijk aan de eerste, stelde haar bloed en schatten veil, en de keurbende van Bonaparte viel in de vlakte van Waterloo, onder de slagen van Engelschen, Pruissen en Nederlanders, eene overwinning zoo beslissende, zoo rijk aan de heerlijkste vruchten, als geene andere in de geschiedenis.

De eerste struikelblok voor den publieken geest is de vereeniging van alle de Nederlanden geweest. De noordelijke gewesten hadden zoo langen tijd op zich zelven gestaan, en zich wel daarbij bevonden, dat het publiek niets anders begeerde, en gevaar in verandering zag. De koopman vreesde de mededinging en de geopende Schelde; de godsdienstige voorzag

scheuringen; de krijgskundige tilde aan de verdediging van een land zonder frontier. In de zuidelijke gewesten verlangden velen om weder onder Oostenrijk te komen, anderen om onder Frankrijk te blijven, sommigen om een eigen Staat uit te maken; de bekommering om den godsdienst kwelde de vroomen, en de geestelijkheid verhief hare stem op het congres van Weenen. Men bespeurde alles onder de volken, behalven de zugt naar vereeniging.

In de noordelijke gewesten kwam de zaak van boven, uit de raadzalen der regeering, het eerste ter sprake. In de zitting der Staten-Generaal, waarin de Vorst de Koninglijke waardigheid aanvaardde, in de dubbele Vergadering der Staten-Generaal, waar de herziene Grondwet voor het Koningrijk eenparig werd aangenomen, daar werd de vereeniging in haar ware daglicht voorgesteld; en de gronden voor dezelve werden alomme verspreid, gewikt en gewogen. Het gezond oordeel van de Natie leidde haar op het regte spoor. Onze voorvaderen, zeide men, hebben gewenscht de scheuring voor te komen, en nadat dezelve geschied was, die landen beschouwd als onze voormuur; hoe zouden wij dan niet ons aan dezelve sluiten? Europa heeft beslist, dat de vereeniging noodzakelijk is voor het evenwigt, voor het gemeen belang; wat kunnen wij in dit besluit veranderen? Raadplegen wij inmiddels de oudheid, zoo vinden wij, dat wij vereenigd zijnde groot en voorspoedig waren, onder de Vorsten van Bourgondie en Oostenrijk. De geschillen over den godsdienst hebben ons van elkanderen verwijderd; doch wij beleven een eeuw van verdraagzaamheid, die in Duitschland, in Frankrijk, en ook onder ons de overhand gewonnen heeft. Algemeene bescherming is de regering schuldig aan den godsdienst, hoedanig ook gewijzigd; en algemeene gehoorzaamheid is het volk schuldig aan zijne vorsten, van welk geloof ook. Christenen haten en vervolgen elkander niet meer om onderscheiden meeningen. Deze denkbeelden werden hoe langer hoe algemeener, en de Natie in de noordelijke gewesten is zoo ver-

genoegd met de vereeniging, dat er niet één geschrift tegen uitgekomen is.

In de zuidelijke gewesten is men lang onzeker van zijn lot gebleven, hetwelk den publieken geest wankelende liet. Toen echter op de verschijning van den aarts-vijand, de Koning zich verklaarde, en met de Koningin, een kind aan hare hand, in het bedreigde Brussel verscheen, toen ontvlamde ook dáár eene schoone geestdrift, en alle harten vlogen den Vorst te gemoet. Als kort daarop de slag van Waterloo gewonnen was, verhief de geheele vereenigde Natie den jongen Held tot in de wolken, en zijn bloed scheen alle de Nederlanders voor altijd te verbroederen.

In dezen stand van zaken werd de Grondwet bekend en ter aanneming aangeboden, zooals dezelve herzien was door eene zamengestelde commissie van Noord- en Zuid-Nederlanders. De gedachten aan oorlog en gevaar verdwenen zijnde, was nu aller aandacht gevestigd op het aanstaande. De Roomsche bisschoppen vonden zwarigheid in de gelijke bescherming van alle godsdiensten; zij oordeelden, dat hunne kerk nu slechts verdragen, in plaats van heerschende was; zij konden daar geen eed op doen, noch toelaten; zulk eene Grondwet diende afgestemd. De bisschop van Gent stelde zich aan het hoofd, eerst om de Grondwet te verwerpen, vervolgens om den eed op dezelve te verbieden. Hiermede begon de tegenpartij, welke sedert onophoudelijk werkzaam is geweest. Uit een geheel anderen hoek kwam een tweede partij opdagen, die op eene eigene theorie van Staatkunde grootsch, hare beginselen wilde doorzetten. Deze maakte ontwerpen van eene Grondwet, onderzocht alle de besluiten der regering, prees en laakte bij afwisseling. In den beginne toonde zij zich vrij wel te vreden, beide met de Grondwet en met de houding van de regering in het algemeen. Allengs verklaarde zij zich meer tegen beide dezelven, liet zich meer uit ten gunste van de Fransche instellingen, en eindigde met de voorkeur ondubbelzinnig aan deze laatsten te geven. Zij

veizelde het karakter van den Koning op, doch beklaagde hem van zoo deerlijk bedrogen te worden; zijn wil is goed, doch al wat hij doet is slecht. Deze theoristen voerden aanvankelijk eenen fellen oorlog tegen de Bisschoppen; naderhand hebben zij dien gestaakt, naarmate hunne wederzijdsche belangen meer overeenkwamen. De Bisschoppen, alle drie onderdanen van het gewezen Fransche rijk, geen van allen een Nederlander, hadden het oog op Frankrijk, voornamelijk de Bisschop van Gent, die zijn lieve vaderland openlijk inriep; de theoristen deelden rijkelijk in dezen Franschen geest. De Bisschoppen voeren uit tegen alle protestantsche ambtenaren, de theoristen tegen alle Noord-Nederlandsche ambtenaren. De Bisschoppen gaven grooten eerbied voor jegens den persoon van den Koning, terwijl zij hem eigenlijk uitsloten, de theoristen schilderden hem af als een sukkel onder den plak van zijne Ministers. Door zulke ineensmeltende belangen geleid, kwamen de beide partijen tot een en hetzelfde punt, waartoe alle hare redeneeringen strekten, mamelijk: waren wij toch Fransch! en wierden wij nog eens weder Fransch! De Fransche geest woelt in die streken en ondermijnt er gedurig den publieken geest. De gedrukte bewijzen van al het bovengemelde zijn in ieders handen. Deze geschriften hebben zeer veel kwaad bij onkundigen gedaan. Zij hebben daartegen ook de heimelijke bedoelingen der hoofden in het licht gebragt, en de waarheid zal dus in het eind zich zelve redden.

Onder de woelingen gaat de regering haren vasten gang voort en doet al het goede, dat zij kan. Wij hebben in de vorige hoofdstukken veel van dit goede aangestipt, hetwelk verrigt is in zoo korten tijd, onder den druk van twee zware oorlogen en met alle de moeyelijkheden van de vereeniging. In de regering komen de Noord- en Zuid-Nederlanders bijeen, leeren elkander kennen, en groeijen zamen tot ééne Natie. Door al wat er voorgaat, leert het volk de regering beoordeelen, niet uit woorden, maar uit daden, en verkrijgt een welverdiend vertrouwen. Men tast dat er geen godsdienst *verdragen* wordt, hetwelk een

heerschende godsdienst onderstelt, maar dat elke godsdienst alle bescherming, gelijke bescherming geniet. Men ziet, men tast, dat de Koning niet geregeerd wordt, maar regeert. De zorg voor het algemeen welzijn wordt erkend uit de vruchten van het gevestigd publiek crediet en uit de alomme wassende welvaart. De pogingen der kwaadwilligheid zetten deze daadzaken in een klaarder licht, en zullen de eindelijke uitwerking hebben om zich zelve met schande te overladen, en het vertrouwen op de regering te vestigen.

De woelingen van den kwaden geest zijn natuurlijk tot in de Staten Generaal doorgedrongen, waar dezelve het schoonst tooneel voor zijne bedrijven hoopt te vinden. Ook hier hebben wij reeds blijken van eene gelijke eindelijke uitkomst zijner pogingen ontwaard. De maatregel strekkende om de veertig millioenen van de oorlogskosten te dekken, hierboven breeder uitgelegd, ondervond er een sterken tegenstand. Sommige leden kwamen er voor uit, dat er oproer uit te dugten was, en andere gaven te kennen, dat er de geestelijkheid onder roeide. Als, door kracht van goede redenen overtuigd, eene groote meerderheid eindelijk de wet aannam, tekenden twee leden nog hunne afkeuring aan, ten einde verantwoord te zijn bij de gevolgen. En welke zijn de gevolgen geweest? Dat de maatregel met gemak is uitgevoerd, en dat er geen ongenoegen is verwekt. Onze naburen onder de Pruissische heerschappij benijden ons lot, daar wij voor de oorlogsbelasting een papier in handen hebben, dat bij de negentig pct. waard is, terwijl zij hun geld kwijt zijn. Alle de woelingen van den kwaden geest hebben in deze zaak zigtbaarlijk de uitwerking gehad van meer vertrouwen op de regering in te boezemen.

Door de openbare zittingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal verkrijgt deze uitwerking nog meer kracht. De gronden voor en tegen de voorzeide wet zijn gehoord, opgeteekend, in alle de couranten gekomen. De Natie wist hoe de zaak stond en maakte haar oordeel op, nog eer dezelve beslist was; zij

nam deel in de raadslagen; zij vernam, niet van ter zijde, uit den mond van listige vijanden, maar op de plegtigste wijze, wat er tegen te zeggen viel, en in denzelfden adem de oplossing van de zwarigheden. De gelegenheid was er geweest en gebruikt om openlijk daarvoor uit te komen, dat de regering geen hair breed uit den weg ging voor de oproerige bisschoppen. Het nut van het publiek crediet was op tastbare gronden betoogd, en men had leeren inzien, dat de opofferingen om dit crediet te vestigen gering waren in vergelijking van deszelfs invloed op de algemeene welvaart.

Het is waar, de debatten zijn tot heden toe zeer onvolmaakt aan het publiek bekend geworden, en de courantiers zijn nog verre van de bekwaamheden der Engelsche en Fransche op dit stuk. Men zoude zich zeer bedriegen als men zich op de Staatscourant zelve verliet, die zeer verkeerdelijk in dit opzigt als officieel beschouwd wordt. Sommige leden hebben er hunne advyzen, zo als zij die voorgelezen hadden, doen plaatsen, en dan heeft het aan het oogmerk beantwoord. Doch de weinige, die voor de vuist spreken, komen er het slechtst af, en zulke advyzen worden nooit behoorlijk overgebragt. Hetgeen nog niet gebeurt, zal evenwel met den tijd geschieden, en het groeiend belang der Natie in deze debatten zal een spoor voor de courantiers worden. Thans redeneeren de tijdschriften op het verslag van de couranten, en men raakt zoo verre van de waarheid af door misverstand op misverstand, dat de zaken eene geheele verkeerde gedaante krijgen. Wij hebben dit gezien met twee wetten, die door de Tweede Kamer afgekeurd geworden zijn. De eerste betrof zekere acten van eenen Notaris te Rotterdam, daar uiterlijke formaliteiten aan ontbraken, en die de Koning voordroeg om geldig te verklaren, ten nutte van de belanghebbenden. Wij voegen het rapport daarop uitgebragt hierachter zoo als de Griffier het heeft gesteld, ten einde tot meerder opheldering te dienen. Het is klaar, dat het gebrek aan eenige der vereischte formaliteiten, thans eerst ontdekt, in het vervolg

aanleiding kan geven tot twisten en gedingen. Op dit oogenblik denken de belanghebbenden aan niets dergelijks en de zaak is gemakkelijk te herstellen tot genoegen van alle de partijen. Maar dit kan door geen bestaande magt geschieden, door geen regtbank, door den Koning zelven niet, en de wetgeving alleen heeft dit vermogen. Deze eenvoudige voordragt, zoude men denken, moest voldoende geweest zijn; maar het mistrouwen roeide er onder. Sommigen meenden dat het op de schuldbevrijding van den Notaris gemunt was, terwijl zijne schuld of onschuld volstrekt dezelfde bleef, met zijn acten geldig te verklaren. Anderen vreesden, dat er belangen van aanzienlijke lieden onder schuilden, hetwelk in de Fransche tijden een juiste gissing geweest ware. Er werden vervolgens groote beginselen van staatsregt ingeroepen, die op zich zelven waar zijn mogten, doch waarvan de toepassing bij de hairen getrokken was. Bij deze gelegenheid is de aanmerking gemaakt, dat wij niet meer in tijden leven, waar men verklaarde, honderdduizend zielen gaarne ten offer aan het behoud van één beginsel te brengen. De gepastheid van deze aanmerking ging inmiddels geheel verloren in de berigten van de publieke papieren. Zoo herinneren wij ons, dat een tijdschrift ook geheel niet begrijpen kon, hoe beide de partijen geholpen konden zijn met deze acten geldig te verklaren, waarschijnlijk, voegde hij er tusschen twee haakjes bij, een van beide de partijen. Onder dit schrijven zijn wij op nieuws verwonderd, dat een zoo eenvoudige zaak als deze, waar het alleen op het gezond oordeel aankomt, zoo verkeerd heeft kunnen ingezien worden, en wij weten nog geen andere reden te vinden van de vooringenomenheid, dan het mistrouwen waarvan de kwade geest zich bediend heeft, om alles in een valsch oogpunt voor te stellen. De tweede afgekeurde wet betrof het beslag op 's lands penningen, effecten, enz. Deze wet was den 24 Januari 1815 vastgesteld voor de Vereenigde Nederlanden, en zoude nu ook toepasselijk worden op het geheele Koningrijk. Wij voegen dezelve tot beter verstand

hierachter en merken daarbij op, dat het opschrift derzelve niet goed is. Hetzelve past niet op de wet, zoo als aanstonds uit de voordragt blijken zal, en is denkelijk het werk van een onkundig Commies. Dan in de debatten kwam dit niet te pas, alzoo de wet aldaar zonder opschrift verschijnt. Het wezen van deze wet is te vinden in het eerste artikel, op hetwelk alleen dan ook de inleiding ziet en zien moest. Tot regel wordt gesteld, dat er geen arresten zullen verleend worden op gelden, effecten, enz. berustende onder publieke administratien. Zulk een regel is noodzakelijk om den gang van het bestuur te verzekeren, en de ondervinding heeft dit bewezen. Maar in zooverre particulieren daardoor zouden komen te lijden, worden er uitzonderingen vereischt, telken reize als het publiek belang zulks gedoogt. De eerste uitzondering komt voor in art. 2, en is voor alle mogelijke arresten; dezelve behelst, dat men zal mogen verzoeken om een arrest te leggen, en dat de Koning zelf, op het advys van het hoofd eener administratie zal beslissen. Beter kan men het publiek en particulier belang wel niet overeenbrengen. De tweede uitzondering betreft militaire tractementen en gaat door alle de volgende artikelen der wet. De militaire tractementen zijn mede 's land penningen, en niemand heeft er regt op, voordat zij verdiend zijn. Ten einde echter een crediet aan officieren te bezorgen, die in hun zwervend leven crediet noodig hebben, laat de wet toe, dat er voor gemaakte schulden een arrest op een derde van de uitstaande tractementen gelegd worde. Daardoor verkrijgt degeen, die hun iets levert of voorschiet, eenige zekerheid van betaling, en verleent dienvolgens crediet. Op dit beginsel rusten alle de beschikkingen, en het oordeel over de wettigheid der schuld wordt overgelaten of aan de partijen, als zij het eens zijn, of aan den regter als zij verschillen. In het geval, dat de schuld erkend is, verleent de Minister het arrest; als dezelve betwist wordt, wijst hij partijen naar de justitie. Dat er nog andere beschikkingen van minder gewigt te maken zijn, is klaar uit den aart der zaak, en men zal dezelve

in de wet vinden zonder eenige zwarigheid, als men in dezen geest leest. Wat al zwarigheden nogtans in de Staten-Generaal gemaakt zijn gaat alle denkbeeld te boven. De voornaamste was, dat de regterlijke magt aan de Ministers werd opgedragen, en deze, gelooven wij, zal wel het minste vat hebben op al wie deze voordragt gelieft te overwegen. Eene reden van afkeuring is mogelijk te vinden in het aanwezen van zulk eene wet in de zuidelijke gewesten, waaruit eene naijver ontstond, welke wet de beste ware en meest de eer verdiende om algemeen te worden. Met regt merkte een bekwaam regtsgeleerde op, dat alle dubbele wetgeving nadeelig is, en dat men trachten moest de Natie onder gelijke wetten te brengen. Uit deze aanmerking werd aanleiding genomen, om in te scherpen, dat men eenige onvolmaaktheden, ondersteld dat dezelven bestonden, over het hoofd moest zien, ten einde spoediger het doel te bereiken. Deze onvolmaaktheden, ging men voort, zijn onafscheidelijk van de omstandigheden, die wij beleven; namelijk twee jaren gestoord door twee geduchte oorlogen, en door de moeilijkheden van de vereeniging. Het kan niet alles volmaakt zijn; het komt voornamelijk aan, om het gebouw op te rigten en men zal het naderhand polijsten. Zulk een denkbeeld hebben wij hierboven meer dan eens geopperd, en het vloeit uit den aard der zaken voort. Hoedanig hetzelve is verdraaid geworden, ten einde het te ontzenuwen, heeft men in de tijdschriften kunnen lezen.

Tijd- en schotschriften in dien geest komen er in de zuidelijke gewesten vele uit, onderwijl de noordelijke gewesten door rust en bedaardheid uitmunten. In de noordelijke gewesten kent men evenwel de opofferingen, die zij aan de vereeniging gebragt hebben, leest men de kwaadaardige uitlatingen van de vereenigde landgenooten tegen taal, zeden, wetten, karakter en al wat dierbaarst is. Men zwijgt daarbij stil, en komt er een boekje uit, zoo is het eene *Hand van broederschap, enz.*, of dergelijke tot eenigheid opwekkende. Wij zijn verre van den geest der zuidelijke tijd- en schotschriften aan de zuidelijk gewesten te

wijten; maar wij onderscheiden klaar in die gewesten het oogmerk van de bovengeschetste tegenpartij, wanneer zij al wat Noord-Nederlandsch is, hatelijk, verachtelijk en bespottelijk tracht te maken. Zij wil de vereeniging tot eene bloote schim wegredeneeren, opdat het oude Belgie in de daad op zich zelf blijve, en gereed zij om over te slaan, als het oude Frankrijk van Bonaparte en Robespierre wederom zal opstaan. Dit hoopt en voorziet zij, en daarin wordt zij bevestigd door de Fransche tijd- en schotschriften van vlugtelingen, welke dagelijks te Brussel en in andere zuidelijke steden uitkomen. Het eerste middel om in de daad afgezonderd te blijven, is eenen bijzonderen naam te dragen en daartoe is die van *Belg* uitgekozen. Nu is *Belga* in het Latijn, *Belge* in het Fransch, letterlijk niets anders dan Nederlander, onze oude gezamentlijke naam, van de eeuw van Cesar af. Maar deze gemeenschappelijke naam moet regt opzettelijk voor de zuidelijke gewesten afgezonderd worden, ten einde de afscheiding te bevorderen, en hiertoe werkt mede het gebruik twintig jaren geleden door de Franschen ingevoerd om de zuidelijke gewesten bij uitsluiting *Belgique* te noemen, en de noordelijke *Hollande*. De gedurige grootspraak op den uitsluitenden naam van Belg heeft de Noord-Nederlanders afkeerig daarvan gemaakt, omdat zij niet willen den schijn hebben van een vreemden naam aan te nemen, nadat zij onder dien van Nederlanders een roemrijk bestaan van eeuwen als een onafhankelijk gemeenebest gehad hebben, waarvan de zoogenaamde *Belgique* niet droomen kan. Het tweede middel tot afzondering, door tegenpartij gebruikt, is de taal; onze moedertaal, zeggen de tijd- en schotschriften, is de Fransche; Engelschen spreken de Engelsche taal, Duitschers de Duitsche, Franschen de Fransche; en Nederlanders zouden geen Nederlandsche spreken! In Engeland zijn millioenen Ieren, Welschen, Bergschotten, die eigen talen spreken; doch het Engelsch is de nationale taal. In Frankrijk is er een *patois* in het Noorden, in het Westen, in het Zuiden, haast even onverstaanbaar voor

wie Fransch spreekt, als het Duitsch van den Elsas; doch het Fransch is de nationale taal. In de Nederlanden zijn eenige gewesten, op de grenzen van Frankrijk, onder den naam van Waalsche bekend, in het bezit van een Fransch *patois*; vele lieden in de *Belgique* hebben onder de Spaansche, Oostenrijksche, Fransche heerschappijen eene vreemde taal aangenomen, doch de Nederlandsche is de nationale gebleven. Deze tastbare waarheid wordt echter vlak tegengesproken, en de tijd- en schotschriften beweren, in zeer middelmatig Fransch, dat het Fransch de moedertaal der Belgen is. Het derde middel van afzondering zijn de wetten; deze wil de tegenpartij houden zooals zij zijn, dat is Fransch, het Code Napoléon; want, zeggen onze fransche landgenooten, als een land van regering verwisselt, zoo komt er een ander Vorst, en een ander leger, maar al het andere blijft. Dit beginsel wordt uit eenen Franschen schrijver gehaald, die den sterksten weerzin had tegen geweld en overheersching, Montesquieu, en moet dienen om het werk van overheersching en geweld te handhaven. Vele andere middelen volgen nog, die reeds van tijd tot tijd zijn opengelegd, en die door het gezond oordeel van Zuid-Nederlanderen zelven wel nader zullen ontleed worden.

Al deze woelingen kunnen gerustelijk aan datzelfde gezond oordeel worden opgedragen. In het publiek, in de Staten-Generaal, binnen- en buiten 's lands, is de partij bekend. Zij heeft eene hulp gevonden in de dweeperij, en nu trekken dweeperij en ongodsdienstigheid verbonden tegen de regering op. De regering vervolgt inmiddels hare wijze en weldadige ontwerpen, schept orde uit verwarring, publiek crediet in vervallen geldmiddelen, welvaart op de puinen van den oorlog, licht in de duisternis; en met een oog op God gerigt, wiens hand zigtbaar medewerkt, stapt de Koning moedig onder den laster voort, in dat volle vertrouwen op de zuiverheid van zijn hart, hetwelk een vast en zelfstandig karakter over allen tegenstand doet zegevieren.

De toezending van dit stuk aan medeleden en goede vrienden lokte menig antwoord uit; de voornaamste brieven laten wij hier volgen, daar de indruk, die het maakte, zich daarin eenigzins weerspiegelt.

Mijne hand heeft juist zooveel kracht herwonnen, dat ik U zelf het buitengemeen genoegen melden kan, met welk ik de hierbij gaande vertogen heb gelezen. De gemeenmaking derzelve voor het publiek, zoodra de omstandigheden en de loop der discussien dit zullen veroorloven, zal zonder twijfel velen de oogen doen opengaan en een zwaren stoot toebrengen aan het mercantiel stelsel, welks ellende aan het voorbeeld van Engeland treffend aangewezen is. Maar kan en moet men het goede *uno impetu* doorzetten, zoolang niet deze en soortgelijke overredingen eenigzins ruim baan zullen gemaakt hebben in den drom der vooroordeelen?

tt.

Woensdag. A. R. Falck:

Londres le 25 Juin 1816.

Monsieur!

J'ai différé de répondre à votre lettre du 8 et de vous remercier, comme je m'empresse de le faire aujourd'hui, de la communication confidentielle de votre mémoire jusqu'à ce que j'en eusse achevé la lecture. C'est ce que j'ai fait avec l'attention, que le sujet mérite. Les principes généraux d'économie politique, que vour y professez, me paroissent marqués au coin de la sagesse, et leur application à notre nouveau Royaume présente des vues d'un grand intérêt. Il y a sans doute aussi beaucoup de vrai, Monsieur, dans ce que vous dites des désavantages du systême prohibitif tel qu'il existe dans ce pays-ci. Mais ce systême n'est pas l'unique cause de la détresse qu'on y éprouve dans ce moment, et qui tient à un ensemble de circonstances dont plusieurs sont passagères. Il s'écoulera, je le crois, encore bien du temps

avant qu'on adopte ici cette entière liberté en matière de commerce, que je crois avec vous être le plus convenable à notre patrie. . . . .

J'ai l'honneur etc.

H. Fagel.

Londres le 5 Juillet 1816.

Monsieur!

. . . . . En vous parlant dans ma dernière de la pièce imprimée, dont vous m'avez fait l'honneur de me faire part confidentiellement, je n'aurais pas dû négliger de vous témoigner avec quelle satisfaction j'ai vu un tableau clair et frappant de ce qui a été opéré dans notre Patrie depuis la restauration.

J'ai l'honneur etc.

H. Fagel.

Vienne ce 8 Août 1816.

Monsieur le Comte.

. . . . . J'ai lu avec plaisir et avec beaucoup d'intérêt l'avis que votre Exc. a donné dans le Conseil d'Etat, et je Lui fais bien des remercimens de me l'avoir communiqué. Je désirerois fort qu'il fut traduit en allemand; il seroit très bon à être lu en Allemagne et surtout dans ce pays-ci. On n'y connoit plus ce qui se fait dans notre bon ancien pays, qui, depuis qu'il est réuni à un autre, semble oublié comme s'il n'avoit jamais existé auparavant. Vous y avez traité l'Autriche avec une grande indulgence, et il seroit trés heureux pour Elle qu'il n'y eût pas plus de mal à dire de son administration intérieure.

J'ai l'honneur etc.

G. C. de Spaen.

Weledelgeboren Heer!

Mij ontbrak gister de tijd om U.W.Edg. bij het terugzenden

der bewuste memorie mijn dank voor de mededeeling daarvan te betuigen; verschoon mij dat ik dezelve langer dan mij was toegestaan gehouden heb; maar het stuk was van te veel aanbelang, dan dat ik mij met een leezing zoude hebben kunnen vergenoegen. Ik beschouw deze memorie als een classiq stuk, hetwelk in het bureau van den Staatsman en in de bibliotheek van den Staathuishoudkundige behoort; behalve een zeer duidelijke ontwikkeling en nader betoog van erkende beginselen, vond ik daarin daadzaken en opmerkingen, die voor mij althans geheel nieuw en overtuigend waren; en alles zodanig behandeld, dat ik, om eenmaal een lofrede op den autheur te kunnen zamenstellen niet anders zoude nodig hebben als zijn *vita publica* en deze memorie.

4 December 1816. M. C. van Hall.

Hoogwelgeboren Heer!

Ik betuijg U.H.W.Geb. mijn opregten dank voor de toezending van het stuk 't welk ik door den Heer Graaf van Strium ontvangen heb; eene vlugtige lezing heeft bij mij al dat genoegen en alle die deelneming achtergelaaten, welke ik van het geschrijf van eenen man, zoo juist door de bekwame pen van van der Palm geteekend, verwagten konde; indien prijs op Uwe talenten en zuijvere, ongekrenkte liefde voor Koning en Vaderland U niet belgen, vergeef dan mijne hartelijke bede, dat gij nog lange Uwen ijver en vermogens voor de goede zaak, door U gestigt, moogt aanwenden; en vooral, dat U.H.W.Geb. niet aarzelen moogt, na leven en bezittingen voor de vrijheid van 't Vaderland te hebben vei! gesteld, ook des noods eenig eigengevoel daar aan prijs te geeven, en alzo eenen loopbaan te blijven bewandelen, welke voor de grootste mannen te midden van alle moeijlijkheden of teleurstellingen dien vrede des gemoeds bestendigt, welke uijt de zelfbewustheid van het goede te willen geboren wordt. Alles roept U hiertoe; mijne stem is

slegts de weerklank daarvan, en mijne agting voor U.H.W.Geb. doet mij daarop aandringen met eene vrijmoedigheid, welke door belangstelling in den roem van Z.M. regering en het welzijn van ons dierbaar Vaderland in mij wordt aangevuurd. Verhoor ter liefde van die gevoelens mijn bemoeijing; ik zoude eene edele zelfvoldoening genieten, indien ik nog iets tot het behoud van U.H.W.G. voor 't Vaderland konde toebrengen.

Met verschuldigde hoogachting, enz.

Haarlem,

31 October 1816. VAN TETS VAN GOUDRIAAN.

Deze laatste brief doelt op de moeilijkheden, waarin G.K. was ten gevolge van zijn advies. Door den arbeid in zijn ambtsbetrekkingen en aan dit stuk te zamen had hij weder een aanval van zij kwaal gekregen. Hij zond dus het manuscript van zijn advies aan den Koning met een mondelinge boodschap, dat hij ongésteld was. Als antwoord kwam het volgend schrijven.

's-Gravenhage den 6 Mey 1816.

De Koning heeft aan Hoogstdeszelfs adres ontvangen eene portefeuille, inhoudende eene zeer uitvoerige memorie van Uwe Excellentie, welke de gronden bevat, waarop de advyzen van Uwe Excellentie op de Conceptwetten op het stuk van Financien zullen steunen. Die Memorie is begeleid door eene nota den 17den April door Uwe Excellentie ondertekend, waaruit deszelfs bedoeling blijkt om die stukken aan deszelfs medeleden bekend te maken. In de onzekerheid of er ten dezen een abuis in de expeditie plaats heeft, had Zijne Majesteit mij gelast van Uwe Excellentie mondeling de nodige inlichting deswege te vernemen. Doch daar de ongesteldheid van Uwe Excellentie mij tot mijn leedwezen niet heeft toegelaten persoonlijk mijne opwachting te maken, neem ik de vrijheid mij door dezen van dien last te kwijten, en Uwe Excellentie de verlangde infor-

matien ten aanzien van de bestemming van de bovenstaande stukken te verzoeken.

Aan Z. Exc. den Heere
Staatsminister Grave
G.K. van Hogendorp.

Uwer Exc. geh. Dr.
J. G. de Mey van Streefkerk.

Mondeling werd over deze zaak nader verhandeld: de Koning nam met genoegen kennis van het stuk, maar wenschte voor 's hands, dat er geen publiciteit aan gegeven werd. Eenige weken verliepen; de behandeling der concept-wetten naderde met rassche schreden; wilde G.K. het doel bereiken waarvoor hij den arbeid had ondernomen dan moest het stuk in handen zijner medeleden komen. Hij beschouwde dus des Konings restrictie als vervallen door het verloop van tijd, drukte zijn stuk en begon met de uitdeeling. Dit kwam den Koning ter oore.

Naar hetgeen ik UHWG. gedurende deszelfs laatste ziekte door de Heeren Falck en de Mey had laten meededeelen, mogt ik misschien verwagten, dat de bekendmaking van deszelfs manuscript geen verder gevolg zoude gehad hebben. Nu dezelve echter plaats vindt en mijne vreeze maar al te zeer geregtvaardigt wordt, moet ik ten minsten zorgen, dat de voor het publiek belang nadeelige effecten, zooveel mogelijk worden voorgekomen of verminderd, en hiertoe is het noodzaakelijk UHWG. attent te maken, dat hoewel het regt van zijne meening te uiten voor alle ingezeetenen geldt, Ambtenaeren nogthans en wel bijzonder Ministers door een vroegtijdig publiek maken van hunne opinien zig in eene verkeerde situatie brengen, en in het geval komen van mijne voornemens te schaaden, terwijl het hunne plicht en beroep is dezelve in de hand te werken. Veelen zullen hetgeen in Uwe memorien voorkomt aanzien als de geloofsbelijdenis van het Gouvernement, en de Zuid-Nederlanders zullen er geen aanleiding in vinden tot de bevestiging van het wederkeerig vertrouwen, iets, wat in de omstandigheeden van het nieuwe Rijk vooral nood doet. Indien UHWG. er prijs op stelt

om bij voortduring in de Raad van Staten de directie der deliberatien,waarbij de onpartijdigheid allerbijsonderst vereischt wordt, te voeren, verwachte ik dat de gebuteerde Fransche uitgave niet alleen agterweegen blijve, maar dat ook de Hollandsche exemplaren zonder verdere distributie blijven berusten. Ik zie te gemoet UHWG. verklaring omtrend het bovengemelde, en verzoeke dezelve binnen kort te doen geworden.

'sHage, den 13 Juny 1816. WILLEM.

P. S. Waarschijnlijk heeft een misverstand plaats omtrend het gezegde des Heeren Berg. Ik had dezelve niet aan UHWG. gerenvoyeert, maar aan den Heer van Nagel, ten einde zig met hem nopens brieven van voorschrijving voor den Heer van Spaen te aboucheeren.

De eigenhandige minuut van het antwoord van G. K. (waarboven aangeteekend staat: „alzoo verzonden,") geeft te lezen:

Ik zal de Hollandsche exemplaren niet verder uitgeven en de fransche inhouden, zoo als U.M. verlangt. De woorden van de Heeren de Mey en Falck heb ik geheel anders verstaan. Mijn oogmerk is geweest om alle de uiteenloopende gevoelens te vereenigen, en ik verwagtte dit van een bedaard onderzoek van mijne duidelijk ontwikkelde grondbeginselen.

Den last van U.M. volbrengende, en mij zonder eenig uitstel verklarende, zoek ik eenig en alleen aan Deszelfs begeerte te voldoen, en geenszins mijn eigen belang. Ik heb twintig jaren in de verdrukking geleefd, getroost door het gevoel van mijn pligt te betragten. Ik ben eensklaps in groote ambten gekomen, en heb er derdehalf jaar lang zeer zwaar werk in verrigt, onder hetzelfde gevoel van mijn pligt te doen. Dog ik heb van den eersten dag af mijn hart van de aanlokkingen van eer en aanzien vrij gehouden, en mijne onderwerping aan het verlangen van

U.M. op dit oogenblik vloeit in generlei opzigt voort uit eenige gehegtheid aan mijn post.

's Gravenhage, U.M's getrouwe onderdaan
14 Junij 1816. HOGENDORP.

Ik heb de eer U.M. kennis te geven, dat mijne hevigste pijnen bedaard zijn, en dat ik hoop over een dag of veertien te kunnen uitgaan. Inmiddels heb ik uit dezen nieuwen aanval, zoo kort gevolgd op den voorigen, duidelijk gezien, dat mijne kragten niet evenredig zijn aan mijne werkzaamheden. Reeds anderhalf jaar geleden heb ik aan U.M. geschreven over de noodzakelijkheid om mij na eenigen tijd tot rust te begeven. Ik had toen niet gedagt, dat ik het zoo lang uithouden zou, maar des te meer is het nu mijn tijd om uit te scheiden. Zoo als ik in staat zal zijn om uit te gaan, zal ik mijn eerbiedig verzoek ten dien einde aan U. M. voordragen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan,
27 Augustus 1816. voor mijn Vader.
HESTER van HOGENDORP.

Den 6de September schreef Falck aan G.K.

. . . . . Het hoofdoogmerk van mijn komst was de mij reeds een paar dagen geleden door den Koning opgedragen commissie van U namelijk te zeggen, dat Hoogstdezelve het onderwerp van Uw laatste missive liefst mondeling met U behandelen zal, zoodra U Uwe gezondheid toe zal laten op het Paleis te komen. Het afdoen van eenige zaken, die haast hadden, en het spreken van menschen, die haast maakten, heeft mij belet U die boodschap gisteren te brengen.

Die „laatste missive" zal waarschijnlijk de hier voorgaande van 27 Augustus geweest zijn. Wanneer het aangekondigde gesprek heeft plaats gehad blijkt niet; wel 's Konings wensch, dat G.K. zijn aanvraag om ontslag in nadere overweging zoude nemen.

Uwe Majesteit heeft begeerd, dat ik mij nader bedenken zoude op mijn verlangen om van mijne ministerieele bediening uit te rusten, en ik heb aangenomen om mijne gedagten aan U. M. te melden tegen het einde van deze maand. In de verlopen weken is mijne gezondheid wel eenigszins hersteld, doch mijn lichaamsgestel blijft hetzelfde en het werk zou mij schielijk doen instorten. Ik heb drie jaren lang met dit lichaamsgestel gekampt, en mij al gedurig opgeofferd voor de groote belangen van mijn Vaderland. U.M. kan zig herinneren mij gevonden te hebben aan mijn stoel geklonken door het podagra; daar is eene zware ziekte op gevolgd; de eerste commissie van de Grondwet heb ik in huis, altemets op mijn slaapkamer, waargenomen; den kabinetsraad heb ik langen tijd niet kunnen waarnemen; de brieven naar buiten 's lands heb ik meestal op mijn bed gedicteerd; den volgenden zomer lag ik wederom met podagra en koorts te bed op den verjaardag van U. M.; midden in den winter moest ik het presidie van de Staten Gl. aan den Heer van Hoevelaken overgeven; in de zitting van de aanvaarding der Kroon nam ik de vergadering waar, dog keerde onmiddelijk terug naar mijne ziekekamer; de tweede Commissie van de Grondwet hield ik mede in mijn huis zonder ooit geheel welvarende te zijn; na het openen van de dubbele vergadering van de Staten Gl. kwam dienzelfden avond het podagra uit; dit voorjaar heb ik een zwaren aanval gehad, dezen zomer insgelijks; ja zelfs in de tusschenpozingen van mijne kwaal heb ik veel te lijden en te meiden; mijn been wordt tweemaal daags verbonden; ik kan geen uur op een gewonen stoel zitten zonder dat het zwelt en zeer doet; ik heb veel slaap nodig om de kragten te herstellen, en ben eerst geregeld te tien uur naar bed gegaan, vervolgens te half tien, en eindelijk te negen uur. Met zulk een lichaamsgestel is het niet te verwonderen, dat ik mij eindelijk ongeschikt oordeel voor alle ministerieele werkzaamheid, waarvan ik de driejarige ondervinding heb, terwijl U.M. zelfs mij in den beginne, uit hoofde van ditzelfde lichaams-

gestel ongeschikt gevonden heeft voor het Buitenlandsch Ministery. Ik neem dan de vrijheid U.M. nogmaals te verzoeken om mijne Retraite.

Van tijd tot tijd zijn mij nog stukken in handen gegeven van menschen, die verlangen in de Orde van den Leeuw opgenomen te worden. Ik heb dezelve alle bijeen verzameld, in zoo verre zij mij voorgekomen zijn de aandacht van U.M. te verdienen. Het is geen sollicitatie, die ik doe, en waartoe ik mij ook niet verbonden heb. Ik wensch maar U.M. in staat te stellen om naar de verdiensten te laten onderzoeken, en in zooverre heb ik aan mijne belofte voldaan. Sommige hebben zig denkelijk reeds aan U.M. gewend; van den Heer Feuilleteau de Bruin wist ik het, en heb hem daarom niet op de lijst gebragt. Pronk is in bedroefde omstandigheden, en zegt mij, dat U.M. hem laatst wederom naar mij gezonden heeft. Hij zal nu een request indienen om bij de nieuwe inrigting van de Konvoyen en Licenten geplaatst te worden, hetwelk op eenen wenk van U.M. gemakkelijk zoude gaan.

U. M's.
getrouwe onderdaan
HOGENDORP.

's-Gravenhage,
27 October 1816.

Niettegenstaande de gespannen verhouding, waarin hij tegenover den Koning gekomen was, bleef G.K. 's Lands belang behartigen en zond aan Z.M. een advies, waarvan de kopy bewaard is gebleven.

Ik heb gister een Engelsch heer bij mij gehad, die dezen zomer overgekomen was, en wiens brieven uit Engeland medebrengen, dat de oogst over het algemeen slegt uitgevallen is, dat er vele levensmiddelen van buiten zullen ingevoerd worden en dat de wissel, die ingevolge daarvan sterk daalt, nog veel lager vallen zal. Ik heb in de Times gelezen, dat men de van buiten benodigde granen op zeven of acht millioenen sterling schat. Er zijn vele schepen uit Engeland naar de Oost-Zee ge-

zeild, en andere worden gereed gemaakt. Hier te lande moet reeds veel opgekocht en eene aanzienlijke menigte aardappelen dadelijk vervoerd zijn.

Deze groote trek naar Engeland is eene zeer buitengewone omstandigheid, geboren uit de bekende Cornbill, die Engeland eerst eenen tijd lang voor allen toevoer gesloten heeft en nu eensklaps openzet. De onzekerheid van de openzetting heeft den geheelen zomer geduurd, en de beslissing heeft plaats bij de nadering van den winter. Daarom is de trek zoo geweldig en wij zullen als naburen den sterksten schok er van gevoelen.

Bij deze zeldzame omstandigheid komt er een tweede, namelijk, dat het misgewas uit de zware regens ontstaan zig niet bepaalt tot onze streken, maar dat dezelfde oorzaak schier in geheel Europa en zelfs in Noord-Amerika gewerkt heeft, zodat men van alle kanten hoort, van verbod van uitvoer en premien op den invoer. Ik lees, dat te Hamburg de rijst zelfs zeer gerezen is.

Zulke omstandigheden zijn uitzonderingen op den algemeenen regel, en het komt mij voor, dat er eene voorzorg nodig is om hier te lande voor gebrek behoed te blijven. De volgende maatregelen zouden daartoe kunnen dienen :

1°. een verbod van uitvoer van aardappelen voor zes maanden ;

2°. Een verbod van uitvoer van granen aan de landzijde voor een gelijken tijd;

3°. eene opschorting van gelijken uitvoer in de zeehavens, totdat men onderzogt hebbe, wat er van buiten ingevoerd is, en hoeveel daarvan gemist kan worden, blijvende de vrijheid van uitvoer voor al wat er voortaan zal ingevoerd worden.

Op deze wijze geloof ik, dat het oogenblikkelijk nationaal belang best overeen te brengen is met het onveranderlijk nationaal belang van den vrijen handel in granen.

Alzo ik dezen zomer op dit stuk geadviseerd heb in den Kabinetsraad naar de omstandigheden van dien tijd, heb ik mij

verpligt geagt U.M. thans te adviseeren naar de veranderde omstandigheden.

'8-Gravenhage, U. M's. gehoorzame onderdaan
31 October 1816. G.K.

Na eenig dralen kwam er antwoord op den brief van 27 October.

Wij Willem, enz.

Disponeerende op het verzoek door Onzen Staats-Minister, Grave van Hogendorp herhaaldelijk aan ons gedaan om, uit hoofde zijner verzwakte gezondheid, van zijne ministerieele bediening en van alle daaraan verbonden werkzaamheden te worden ontslagen.

Willende, terwijl Wij voldoen aan een verzoek, dat op zoo regtmatige gronden steunt, een nieuw bewijs geven van den hoogen prijs, welken wij op de bekwaamheden en het doorzigt van voorn: Staats-Minister stellen, en van de erkentelijkheid, die hij bij Ons en alle beminnaars van het Vaderland heeft opgewekt, door zich, na kragtdadiglijk en met edelmoedige zelfopoffering tot herstel van de onafhankelijkheid te hebben medegewerkt, geheel en al aan de vervulling van de belangrijke pligten toe te wijden, die hem sedert drie jaren, in verschillende betrekkingen en bijzonder bij het ontwerpen en herzien der Grondwet, zijn opgelegd geweest.

Hebben goedgevonden en verstaan: onzen Staats-Minister Grave van Hogendorp honorabel en onder dankzegging voor zijne veelvuldige diensten te ontslaan van zijnen post van Secretaris van Staat, Vice President van den Raad van State, zoo als Wij hem ontslaan bij deze; onder bepaling echter, dat hij den titel en den rang van Staats-Minister zal behouden; Ons reserveerende om hem als zoodanig bij gewigtige gelegenheden en voor zooverre zijne gezondheid het zal veroorloven, tot onzen Kabinetsraad of andere Raadsvergaderingen

te doen roepen, en den Staat alzoo verder en zoo lang mogelijk de vruchten zijner ondervinding en beproefde kunde te verzekeren.

Wordende hem voorts bij deze voor zijn leven een jaarlijksch pensioen van tienduizend gulden toegelegd, in te gaan met 1° Januari 1817, tot welk tijdstip hij in het genot van zijn traktement blijven zal.

Afschriften enz.

Brussel, WILLEM.
7 November 1816.

Door het Besluit hetwelk ik gisteren op UHWG. herhaald verzoek van ontslag genomen heb, zal dezelve vernemen, dat ik aan hetzelve voldaan heb; zulks is niet geschied zonder leedweezen, daar ik gaarne gewenscht had verder UHWG. raad en meedewerking te blijven behouden; dog ik hoop, dat ik altoos zal kunnen op deszelfs raad in hoofdaangelegenheden rekenen, en naar het tafereel van den staat UHWG. gezondheid geschetst hebbe ik mij moeten overtuigen, dat het blijven staan op het verlangen van derzelver aanhoudende en bestendige meedewerking veeleer moet plaats maken aan de erkentelijkheid van bij zulken gezondheidstaat zulke bezigheeden te hebben volbracht. Dit gevoel is en zal altoos bij mij blijven, en ik hoop, dat UHWG. zig zal overtuigd houden, dat ik altoos de wezendlijke diensten zal indagtig blijven, die UHWG. aan 't Land en aan mij hebt beweezen. In het vertrouwen, dat eene benoeming van de Eerste Kamer der Staaten Generaal niet tegenstrijdig zijn zal met UHWG. gedachten, zoo geeve ik aan dezelve te kennen, dat ik van intentie zoude zijn UHWG. bij de eerste aanstaande benoeming meede daaronder te begrijpen. UHWG. zal daardoor eene nieuwe geleegenheid hebben deszelfs Vaderlandsliefde verder te toonen, zonder dat deszelfs gezondheid zulks zoude bezwaarlijk maken.

Brussel, den 8 November 1816. WILLEM.

(Kopy: het origineel aldus verzonden).

Ik heb de eer U.M. mijn opregten dank te betuigen voor het honorabel ontslag mij op eene zoo onderscheidende wijze vergund, en voor het aanzienlijk pensioen daarbij gevoegd. Het spreekt van zelf, dat ik altijd met mijn geringen raad tot dienst van U.M. zal staan. Ik heb altijd naar gelegenheden gewenscht om het Huis van Oranje diensten te kunnen bewijzen, en die wensch blijft levendig in mijn hart, ofschoon hetzelve nu zo hoog verheven is, dat ik er minder kans toe zie in het vervolg. Ik ben even te vrede als voorleden jaar met mijne plaats in de Tweede Kamer der St. Gl. en verlang niet naar de Eerste. Niettemin erken ik dat gunstbewijs door U.M. mij toegedagt, en betuig ook daarvoor mijnen dank, al neem ik die verheffing niet aan. Ik bid den Hemel voor een aanhoudend roemrijke regering en alle mogelijk bijzonder geluk aan U.M.

's Gravenhage, U.M.s. getrouwe onderdaan
10 November 1816. HOGENDORP.

Madame!

Attaqué de nouveau et très sévèrement par la goutte, j'ai eu lieu de me convaincre, que je ne puis plus supporter le fardeau d'un emploi public, et qu'il est temps de songer à ma retraite. J'ai pris la libertè d'en donner connoissance au Roi et j'en dois la communication à V. A. R. aussitôt que j'ai pris ma résolution. Je m'étois proposé plusieurs grands objets, auxquels j'ai eu effectivement le bonheur de contribuer par mes efforts. La grandeur de la Maison d'Orange, qui est plus grande que jamais, l'indépendance de ma patrie au dehors, qui paroît bien affermie, une sage constitution au dedans, dont nous jouissons. Ce qui reste à faire, de plus jeunes et de plus forts pourront aider au Roi à l'effectuer et mes fils s'élèvent pour prendre ma place.

V. A. R. m'obligera beaucoup en m'envoyant cette production de M. de Gagern, dont j'ai entendu parler. Elle doit être fort

intéressante dans les circonstances, où se trouve l'Allemagne. J'ai lû l'antidote au Congrès de Radstadt, qu'Elle a eu la bonté de me prêter. Il y a des traits de génie, des idées justes, des expressions heureuses, avec beaucoup de fatras. A tout prendre je trouve cet ouvrage encore plus piquant à lire aujourd'hui, qu'à l'époque où il a paru.

Je félicite V. A. R. de l'heureuse arrivée des illustres époux, qu'à mon très grand regret je ne verrai peutêtre pas de longtemps.

Je suis avec le plus profond respect.

au nom de mon Père

Hester de Hogendorp.

Het antwoord liet zich niet wachten.

Le 31 d' Août 1816.

Monsieur!

C'est avec une peine extrème que je vois par la lettre de Mlle votre fille du 27, que j'ai trouvée hier au soir à mon arrivée, que vous aviez derechef un violent accès de goutte, qui vous mettoit hors d'état d'écrire, et vous avait même fait prendre la résolution de vous décharger du fardeau des affaires publiques, de ce dont vous aviez donné connoissance au Roi; je ne puis vous exprimer, Monsieur, combien tout ceci me fait de la peine, et combien je souhaite le rétablissement de votre santé; il est juste sans doute que vous la ménagiez, et que vous preniez le repos qu'elle exige; mais j'aime à me flatter qu'elle se remettra et que votre intention n'est pas, en ce cas, de vous retirer entièrement des affaires; le Roi y perdroit trop, et il reconnoit trop bien vos services et ce que la patrie vous doit, pour ne pas désirer également que vous puissiez les lui continuer. J'apprendrai les progrès de votre convalescence, que l'on me fait espérer, avec cet intérêt que j'ai toujours pris à ce qui vous regarde, et

c'est dans les sentiments de la reconnoissance la mieux sentie et d'une considération distinguée que je ne cesserois d'être,

Monsieur,

Votre affectionnée servante

WILHELMINE.

Twee weken later, den 26 September, na een en ander over ontvangen boeken, schrijft de Prinses:

Je vois avec beaucoup de peine, Monsieur, que vos forces reviennent lentement, et l'espèce d'accablement que vous en éprouvez; je conserve cependant l'espoir que nous ne vous perdrons pas. C'est avec ce voeu bien sincère que je finis ce barbouillage. Mes sentiments vous sont connus.

WILHELMINE.

Den 7de November werd het Besluit van ontslag te Brussel geteekend; den 11 ontving G.K. het volgend schrijven:

Si l'heure de deux heures vous convient, Monsieur, je serai charmée de vous recevoir à cette heure-là, et en vous restituant les papiers, de vous renouveller l'assurance des sentimens, que vous me connoissez et qui n'ont jamais varié.

WILHELMINE.

Wat er op die audientie zou zijn besproken? Het volgende briefje laat het wel raden.

Le 18 Novembre 1816.

Mr. Schomberg (G.K.'s arts) avoit déjà passé chez moi pour me dire, qu'il vous avoit défendu de sortir par ce très vilain tems, et je l'ai prié de vous témoigner mes regrets, monsieur, mais en vous assurant cependant, que je préférais que vous ménagiez votre santé et ne l'exposiez pas à ce que vous vous fassiez le moindre tort en venant chez moi, bien persuadée

d'ailleurs que personne ne prend plus de part que vous à la double fête que nous célébrons aujourd'hui et à laquelle il m'eût été aussi particulièrement agréable de vous réitérer l'expression de ma reconnoissance et de ma considération la plus distinguée et la plus parfaite.

WILHELMINE.

De herdenking van 17 November 1813 werd in die tijden te gelijk met den verjaardag der Koningin op den 18den gevierd.

Zijn „Advijs" heeft G.K. blijkbaar aan de Hooge Vrouwe ter lezing gegeven, althans het volgende is uit haar pen gevloeid:

Le 25 Novembre 1816.

Cest avec bien des remercimens que je restitue, Monsieur, les pièces intéressantes, que vous avez eu la bonté de me communiquer; quoiqu'elles ne fussent pas entièrement à ma hauteur, ni de mon ressort, je ne les ai pas moins lues avec tout l'intérêt qu'elles commandent, et le tableau que vous tracez de l'esprit public me paroit renfermer beaucoup de verités, mais qui ne seront pas agréables aux oreilles de nos frères méridionaux; il faut espérer, que dans quelque tems ils vous fourniront les moyens d'en tracer un plus favorable . . . . . .

WILHELMINE.

Deze was niet de eenige correspondentie, waarin G.K. gewikkeld werd ten gevolge van zijn aanvraag om ontslag; hij ontving tal van brieven, waarvan de voornaamste hier volgen.

Hoogedelgestrenge Heer!

Nimmer nam ik aangenamer taak op mij, dan dien welken ik thans volbrenge, maar ook nimmer deed ik het met meer huivering, omdat ik alle de zwarigheden kenne, welk het gelukken daarvan in den weg staan.

Gij kent mijne menigvuldige betrekkingen te Amsterdam, en

ik behoef u de algemeene stemming der gemoederen aldaar bij het doorgaan van het nieuwe stelsel van C(onvooyen) en L(icenten) niet te doen kennen. De ontevredenheid der Brabanders zelve omtrent een punt, waarin de Hollanders meenen dat hun belang aan dat van Braband is opgeofferd, werkt niet mede om deze stemming beter te maken; men vergelijkt de hartelijke verkleefdheid, waarvan Holland zooveel bewijzen gegeven heeft, met der Brabanderen meeningen, de waardige toon der eerbiedige verzoeken met de onbezuisde en bijna hatelijke drift van de eischen der laatsten, de Hollandsche resignatie met der Zuidnederlanderen ondankbaarheid, en de algemeene stemming, welke hiervan het gevolg is, is niet gunstig. Het is mij echter gelukt veele dezer klagten tot zwijgen te brengen. De verzekering, dat Z.M. zelve niet meer dan een proef wil nemen, dat een liberale administratie bij de entrepôts veelen der onaangenaamheden zal matigen, en de overtuigende uiteenzetting, dat het nu wel niet anders kan, daar men vooreerst geen ander plan bij de hand had, de grenslinie tusschen Braband en Holland niet kon blijven bestaan, en de kans om een ander en beter plan tot stand te brengen bijna onbereikbaar was, hebben gunstig gewerkt, en ik geloof dat de schok zonder nadeel voor den publieken geest zal doorgestaan zijn, indien niet een omstandigheid alles weder omverwerpt: Uwe aftreding namelijk van het Staatkundig tooneel.

De herstelling van Holland is van Uwen naam onafscheidbaar. Het door Uwe optreding verkregen goed wordt door Uwe aftreding gerekend in gevaar gebragt te zijn, en de triomph van een gewezen prefect op den eersten hersteller van Hollands onafhankelijkheid, voor een zegepraal van Fransche beginselen gehouden.

Er is nu maar een middel om de kwade, onberekenbaar kwade gevolgen dezer indrukken voor te komen, en dit middel, voor anderen misschien, doch zeker voor G.K. van Hogendorp niet te zwaar, is een tweede opoffering van uzelve voor het

belang des Lands en des Konings. Dan, het is niet alleen eigen overtuiging, het is voldoening aan het verzoek van velen, wanneer ik U in den naam des Vaderlands bidde, Uw verzoek om ontslag terug te nemen.

De hoop is aan uw aanblijven verbonden. Uw openlijk aftreden zal het signaal worden, dat de Hollandsche partij geen hoop meer heeft, en de verwijdering zal met elken dag groter worden.

Ik heb op mij genomen U dezen staat van zaken te doen kennen, ik heb anderen doen hopen, omdat mij zelven het denkbeeld onverdragelijk was, dat de nijd eene oorzaak van triumph zoude hebben, en het Vaderland een man zoude verliezen, dien het in den tegenwoordigen stand der zaken niet ontbreken kan.

Ik weet alles, wat deze stap voor U onaangenaams hebben moet, ik voel alles wat U dezelve kosten moet; maar kan er een offer te groot zijn voor een man, die getoond heeft leven, vrijheid en bezittingen voor het Vaderland veil te hebben? Het Vaderland heeft die mannen het meest nodig, die voor zich het Vaderland het minst behoeven.

Gij leest, H.E.Gestr. Heer in deze wenschen de gevoelens van velen der stevigste zuilen van onzen handel; mogten die wenschen eenigen invloed op Uw besluit hebben, het zoude zeker een der aangenaamste tijdingen zijn voor hem, die nimmer zal ophouden met de onbepaaldste achting te zijn,

H.E.Gestr. Heer
U.W.Ed. Gestr. Dw. Dr.
J. M. Kemper.

Leyden,
6 November 1816.

Monsieur le Comte.

J'ai l'honneur de remercier Votre Excellence pour la pièce, qu'Elle a bien voulu m'envoyer. Je la conserverai comme un don de l'amitié, et en la consultant de tems en tems, je me rappellerai l'instabilité humaine et l'inconstance des Cours et

des Cabinets. Si l'ingratitude de quelques gens en place a pu surprendre la religion du Monarque, S. M. rendra cependant toujours justice à ce que Votre Excellence a fait pour Elle, sa cause, et la Patrie, et votre consolation, Monsieur le Comte, se trouvera dans la reconnaissance de la Nation. Si le décret avait été signé le 17 *de ce mois* il aurait fait Epoque! . . . . .

J'ai l'honneur etc.

La Haye, 12 Nov. 1816. LAMPSINS.

Monsieur le Comte!

. . . . Quand je me rappelle, Monsieur, la noble activité, qui précéda votre courageuse entreprise, vos glorieux travaux, et votre brillante retraite, je ne sais quelle est la période que je doive admirer le plus, et je cherche en vain dans tout le drame de notre révolution un plus beau rôle et que j'aurais aimé remplir autant.

Pardonnez, Monsieur, ce langage, qui peut paraître peut-être flatteur dans la bouche de quelqu'un, qui vous doit sa fortune, son rang, son bonheur, mais ce langage que j'ai tenu lorsque votre gloire consistait à n'avoir aucune influence, lorsque votre courage vous mettait a deux doigts de votre perte, je le tiens lorsque vous vous retirez des affaires; c'est celui du coeur, qui provient du sentiment et de la conviction . . . . .

J'ai l'honneur etc.

Berne, 26 Novembre 1816. E. VAN DER HOEVEN.

HoogWelgeboren Heer!

. . . . . Het heeft mij in mijn ziel leed gedaan uit de papieren gelezen te hebben, dat Uwe Excellentie zich werkelijk retireert; het is mijn intentie niet om UHoogwelgeboren bij deze gelegenheid complimenten te maken — maar het is eene zekere waarheid, dat het Hollandsch belang er door lijdt, en gevolgelijk ook het algemeen belang, en dus beschouw ik het

als een algemeen verlies; alle weldenkenden zijn van mijn gevoelen ook omtrend Uw Exc. gedrukt advies, dat het in de grond niets als nuttige waarheden behelst, die niemand kwetsen kunnen als de zodanigen, die reden hebben om al te aantrekkelijk te zijn; ik heb nog altijd eene stille hoop, dat er nog eens weder verandering in zal komen; is die hoop wel zoo geheel ongegrond? . . . . .

Hoogachtend, D. F. van Alphen.

Brussel, 28 Nov. 1816.

Ik ben met duizenden brave Vaderlanders over het ontslag van den Heer van Hogendorp in de ziel bedroefd. Men leest er eene zwakheid in het karakter des Konings in, welke men bij H.Dz. niet had vermoed. Hoe toch kan men voor de nu vereenigde Natie wederzijds recht verwachten, wanneer de waarheid niet als waarheid kan worden gehoord en als dan aan den invloed der nieuwe landskinderen, aan hunne domheid en stijfzinnig egoisme, Mannen moeten opgeofferd worden, welke zich bij de branding van het gevaar met lijf en goed gewaagd hebben voor het heil van Vaderland en Vorst.

(Naar een minuut van de hand van van IJzendoorn.)

Madrid 30 December 1816.

Monsieur le Comte.

J'ai appris avec le plus vif chagrin votre retraite des affaires. Ce n'est pas cependant que cette nouvelle m'ait surpris. Avant mon départ pour l'Espagne j'ai vu se rassembler les éléments d'une lutte, que la médiocrité combinait contre une grande réputation, capable de lui imposer d'autant plus d'envie, que se rattachant à une époque glorieuse, elle semblait accuser secrettement ceux, qui dans le calme d'une prudence expectative n'avaient pas voulu s'y associer.

Il est des hommes pour qui le devoir est un besoin, que

chaque contradiction irrite, et qui ne se croyent dans l'entière possession de leur charge, qu'autant qu'ils ayent repoussé les derniers traits de lumière, que la supériorité du talent jettait comme par hasard sur leur travail imparfait. Votre démarche confidentielle et amicale auprès de Monsieur (de Spaen) de Voorstonde offrit un prétexte trop spécieux pour qu'on ne s'en soit pas saisi et servi pour vous nuire.

Je connais le calme de votre âme et rentré dans le cercle de vos occupations privées vous ne vous en estimerez pas moins heureux. Les places et les faveurs sont amovibles, mais la médiocrité ne fera pas que l'époque de Novembre 1813 disparaisse de l'histoire; là sa haine sera impuissante. Pour moi je me sens heureux en pensant à la part que j'ai eue à ces évènnemens et au témoignage que je puis rendre de l'effet magique qu'opéra sur l'esprit des généraux-en-chef alliès le noble soulèvement que vous seul avez fait naître, et qui seul nous a sauvé de cette administration mixte, dont tant de Provinces dans leur impassibilité ont fait la triste expérience.

Nonobstant l'inconcevable effet d'une jalousie, ennemie de nous-mêmes, qui tend à rapétisser l'importance de cette époque, l'Europe entière, ne saisissant que les grands traits du Tableau, vous venge de cette ingratitude nationale, et une postérité moins préocupée et mieux instruite vous érigera la statue, devant laquelle aujourd'hui trop de monde aurait à rougir . . . . .

J'ai l'honneur etc.

H. DE ZUYLEN DE NYEVELT.

Kemper's schrijven werd aldus beantwoord:

's-Hage, 8 November 1816.

Hoogwelgeboren Heer!

Uwe geëerde van 6 dezer is mij zoo even geworden en ik betuig U mijne dankbaarheid voor de bewezen genegenheid. Ik ben mede zeer gevoelig aan die van Uwe vrienden te Am-

sterdam. U.H.W.G. doet mij regt met geen twijfel te stellen in mijne vaderlandsliefde, welke mij tot alle opofferingen bereid maakt. Zoude ik echter in deze zaak door zulk een opoffering mijn Vaderland dienst doen? U.H.W.G. oordeelt van ja; doch ik zie de zaak anders in. Daar breedvoerig over uit te wijden in geschrifte is niet doenlijk; maar alzo ik mij vleie, dat U.H.W.G. volgens afspraak eens familiair bij ons zal komen eten, kunnen wij het dan op ons gemak verhandelen.

Inmiddels enz.

HOGENDORP.

Aan zijn Schoonvader, de Admiraal van Kinsbergen, schreef G.K. het volgende:

Monsieur et très-cher Père!

Je suis extrêmement sensible à la part que vous prenez à ma retraite du ministère, et aux choses obligeantes que vous avez la bonté de me dire. On ne peut voir, à mon avis, plus juste que Vous faites par rapport à la stabilité des affaires en Europe. Il y a encore une grande fermentation dans les esprits et nous savons par une triste expérience, quels sont les effets de l'opinion publique. Mais n'y a-t-il pas dans cette circonstance un motif de plus pour moi de me ménager en ce moment et de me refaire de tant de fatigues essuyées durant trois ans? Il viendra peutêtre encore des moments critiques, où je pourrai rendre quelque service, et il vaut la peine d'être alors frais et alerte.

La victoire d'Algers étoit bien faite pour inspirer un héros de la marine, et pour agir salutairement sur son physique. Rien ne devoit être plus bas que notre marine; et voilà qu'elle est subitement relevée dans l'opinion publique. C'est notre élément que la mer, inutilement fermée pour nous un si long temps, puisque nous y reparaissons d'abord avec notre ancienne gloire. L'esprit,

qui l'animoit dans vos beaux jours, et auquel vous aviez puissamment contribué, respire encore dans notre marine.

Agréez etc.

La Haye, HOGENDORP.

29 Novembre 1816.

G. K. deelde aan zijn broeder Dirk in Brazilie zijn ontslag mede; hij zeide het gevraagd te hebben, omdat zijn gezondheid het geregelde werken niet toeliet; in de Staten Generaal kon hij blijven omdat hij tusschen de zittingen weder op zijn verhaal kon komen. Maar de broeder liet zich niet verschalken.

J'ai appris avec peine, zoo schrijft hij 10 Februari 1817, que vous vous êtes retiré des affaires, car je pense que malgré vos infirmités vous eussiez pu être encore très utile à notre pays. Aussi entrevois-je fort bien ce qui en est en réalité et cela ne fait qu'augmenter le dégoût et le mépris, que m'ont inspiré les hommes et les affaires de ce monde.

En daarna den 27 Maart: Je ne vous dirai pas grand chose au sujet de votre retraite du service; vous jugerez aisément que je ne saurois me méprendre sur les causes et les circomtances. Voilà donc la reconnoissance pour de si éminens services.

Van der Duijn heeft eenige aanteekeningen betrekkelijk deze episode gemaakt. Na een karakterschets van den Koning en van G. K. gaat hij aldus voort:

Il n'est pas étonnant, que deux hommes si différents en toutes choses, placés vis-a-vis l'un de l'autre, dans la position où ils se trouvaient ne pussent ni s'entendre, ni convenir; ils devaient se gêner réciproquement, ne possédant ni l'un ni l'autre assez d'adresse dans l'esprit, ni assez de liant dans les formes pour que le ministre pût arriver à subjuguer le prince, sans qu'il s'en doutât, ou bien que celui-ci parvint à s'habituer à ménager les faibles de son ministre, en s'attachant exclusivement à faire usage des talens éminens de l'homme d'état, que lui offrait une fortune qu'il ne sut pas apprécier.

Cependant et malgré le peu de rapports réciproques, qui existaient entre ces deux personnages, le talent pour les affaires d'une part et de l'autre la faiblesse de caractère, une reconnaissance pour des services immenses, qu'on n'osait encore avoir l'air d'oublier, le manque d'habitude du pays dans les premiers temps eussent pu prolonger l'influence de M. de H. et le faire rester quelques années de plus dans les fonctions de Vice-Président du Conseil d'Etat, place qui lui donnait séance au Conseil des Ministres, dit Conseil du Cabinet, si d'autres rivalités ambitieuses n'avaient cherché à tirer parti de l'éloignement que le Roi éprouvait pour son ministre. L'inimitié déclarée, née en partie je pense de la jalousie de deux de ses collègues ministres, hommes d'infiniment d'esprit sans doute, mais d'un esprit méchant et moqueur, poussa à la roue pour renverser celui en qui ils reconnaissaient des talens supérieurs aux leurs. L'un de ces ministres était le Baron de Nagell et l'autre le Secrétaire d'Etat Falck. Le caractère décidé et les manières dictatoriales du Comte de H. offusquaient leur amour propre. Il gênait surtout le secrétaire d'Etat Falck dans son désir de s'emparer de la confiance du Roi. Ces deux ministres pleins d'adresse, doués à un haut degré de cette tournure d'esprit ironique qui rend habile à saisir les ridicules et à les faire ressortir avec un adroit persifflage, n'épargnèrent pas M. de H., qui prêtait malheureusement le flanc aux réflexions satyriques et aux épigrammes de ses ennemis politiques. Ils réussirent bientôt à rendre M. de H. sinon odieux, au moins fatiguant et pénible au Chef de l'Etat, principalement du moment, où l'on eut réussi à lui faire croire que son ministre aspirait à le gouverner, et plus encore que la réputation d'habileté et la grande popularité de M. de H. rendraient la chose possible aux yeux de bien des gens, et comme il n'y a rien que les petits esprits et les princes médiocres surtout craignent autant, que de passer pour être gouvernés, cette inquiétude continuelle devint insupportable au Roi. Ceci joint au poids de la reconnaissance suffit pour faire désirer à celui, qui se piquait d'autocratie ou

plutôt de gouverner à la Frédéric II, de se débarasser d'un *Mentor*, ou tout au moins d'un observateur indépendant et par là incommode.

Voilà les causes indirectes de la retraite de l'homme, qui malgré des défauts plus apparents que réels eut su gouverner le pays comme il avait su le délivrer de l'étranger, car c'est une justice que je me plairai toujours de rendre au comte de H., c'est à *lui-seul* qu'est due l'idée et l'éxécution du soulèvement contre les français, et par conséquence de la révolution, qui a porté en 1813 la Maison d'Orange à la tête du Gouvernement, et particulièrement la personne de Guillaume I. Bien certainement ce n'est pas ce Prince que les Souverains alliés et le cabinet Anglais surtout, y eussent appelé, si la délivrance du pays eût été la conséquence de l'occupation des armées coalisées.

Quant à l'occasion immédiate, qui amena la retraite de M. de H. ce fut la défense péremtoire, qui lui fut faite de la part du Roi, de publier un mémoire rédigé par lui, et présenté au Roi en Avril 1816. Dans cet écrit l'auteur parlait de la dette publique, de la réunion de la Hollande et de la Belgique, des finances, de la prospérité nationale et de l'esprit public. Indigné de cette défence le comte de H. fut encore pendant quelques mois combattu entre son désir de continuer de servir son pays et de le préserver du tripotage financier, auquel il le voyait prêt à être livré, et l'impuissance où il allait être réduit, malgré la connaissance de ses forces et de son talent, d'être vraiment utile à sa patrie sous un prince faible et ingrat. Monsieur de H. demanda enfin sa démission, et, ce qui peut jusqu'à un certain point paraître extraordinaire, il eut quelque peine à l'obtenir; soit quelque remords, soit fausse honte, soit crainte de l'opinion publique, qui ne pouvait être que péniblement affectée de la retraite de l'homme, auquel on savait devoir la délivrance de la patrie du joug de Napoléon, soit semblant de tout cela, il est certain que l'on ne se pressa pas d'accorder la démission itérativement demandée. On répondit qu'on voulait laisser le temps de bien

considérer la chose et de revenir sur ce qu'on affectait de regarder comme un mouvement d'humeur. Et lorsqu'enfin le comte de Hogendorp eut fixé le jour auquel il se considérait comme déchargé du devoir de sa place, je fus chargé par le Roi de faire un dernier effort pour engager mon ami à revenir sur sa résolution. Toute cette *Jésuiterie* fut inutile; l'homme ferme et décidé persista en disant dans son langage un peu sententieux: „le voile est dé-„chiré et l'illusion détruite".

In later jaren teekent G.K. bij een terugblik op zijn levensloop ten aanzien dezer zaak het volgende aan.

In 1814 mocht ik rekenen, dat ik het toppunt van mijn wenschen bereikt had. Doch het duurde niet lang of ik werd gewaar, dat de Geest der Regeering overhelde van de burgerlijke vrijheid tot de alleenheersching, en dat de vrije handel stond plaats te maken voor het verbodstelsel. Weinige hadden dezelfde gelegenheid als ik om dit te zien, en deze weinige schenen hunne ogen daarvoor te sluiten. In 1816 liet ik derhalve mijne grootheid varen en bepaalde mij tot de Nationale Vertegenwoordiging ten einde aldaar de burgerlijke vrijheid volgens de Grondwet, en den vrijen handel volgens de echte beginselen der huishouding van Staat te handhaven. Dit was eene opoffering met weinig vooruitzicht op een goeden uitslag. Kemper trachtte mij om te zetten, en verklaarde mij in het midden van mijne kinderen, dat hij door al wat aanzienlijk en achtenswaardig in Amsterdam was, gelast was geworden om mij te bewegen tot volharding op mijn post. Men oordeelde, dat ik niet te vergeefs zoo velen over het hoofd moest gesprongen zijn, om hun opeens wederom plaats te maken. Naderhand, omstreeks 1820, is mijn besluit, dat ik volgehouden had, op eene merkwaardige wijze beoordeeld geworden door een aanzienlijk ingezeten van Leuven. Hij wilde mij overhalen om mij voor een zaak te verklaren in de Staten Generaal en begon met deze woorden: „vous qui avez préféré l'honneur aux honneurs". De zaak was de verwerping van de belasting op het gemaal;

dit dacht hij, dat niet te verkrijgen was zonder mijne medewerking. Ik heb van 1817 tot 1824 in de Staten Generaal gezwoegd zonder mijn oogmerk te bereiken. Gemeenlijk had ik de Noordelijke of de Zuidelijke leden tegen mij. Wanneer ik ijverde voor de burgerlijke vrijheid stonden mij de Noordelijke tegen. Wanneer ik den vrijen handel voorsprak verijdelden de Zuidelijken elke poging. Zoo was mijne opoffering vrugteloos geweest. In den loop van die moeilijke 7 jaren was mijne gezondheid nog meer verzwakt en waren mijne krachten afgenomen, naar mate van den klimmenden ouderdom. Ik kwam derhalve wederom tot een nader besluit. Ik liet mijne laatste openbare betrekking varen om eindelijk uit te rusten. Misschien, dacht ik, herstelt zig mijne gezondheid, en vergader ik eenige krachten tegen den tijd waar eene nieuwe werkzaamheid kan gevorderd worden. Op een verkeerd bestuur kan een groote verwarring volgen, en in die verwarring, in de verlegenheid daaruit geboren, kan men goeden raad zoeken bij den ouderdom en de ondervinding, kan men wederom de redding verwachten van die zijde, waar zij reeds eenmaal is opgedaagd geweest.

Er schijnt wel eens een bittere ironie in den loop der gebeurtenissen te liggen. Juist in dezen tijd verscheen van der Palm's beroemd „Gedenkschrift", de vrucht van een prijsvraag door den Admiraal van Kinsbergen uitgeschreven.

La Haye, ce 26 Sept. 1816.

Monsieur et très cher Père!

J'ai reçu de votre part deux exemplaires de l'ouvrage de Monsieur van der Palm, l'un pour moi, l'autre pour mon fils van Citters. Agréez, Monsieur et très cher Père, mes sincères remercimens pour cet agréable cadeau. Vous avez provoqué par votre générosité un des plus beaux morceaux de litérature nationale, et Vous m'avez en particulier procuré plus d'honneur que je ne mérite.

J'ai l'honneur etc.

Ch. de Hogendorp.

Aangaande dit werk teekent G.K. nog het volgende aan.

Op een ogtend kwam Kemper bij mij met van der Palm en zeide: wij hebben nu lang genoeg gelezen, dat den zooveelsten dat gebeurt is; hier is een man, die in den geest der omwending dringen wil en de pen opvatten volgens de uitnoodiging van Kinsbergen. Ik gaf aan van der Palm alle de inlichtingen, die hij begeerde en alle de papieren en stukken, die ik bij de hand had. Ik bezorgde hem ook de kennis van Stirum, van der Duyn en anderen. Hij verzocht mij daarom, voor rede gevende, dat hij een mensch moest zien en spreken om zich een goed denkbeeld van zijn gedrag en karakter te maken.

De lijst dezer geleende stukken is nog aanwezig; de stukken zelve zijn getrouw terugbezorgd.

Bij al deze wrijvingen was intusschen de gewone correspondentie tusschen den Koning en den Vicepresident van den Raad van State voortgegaan.

Ik heb de eer U.M. te berigten, dat de justiteit van de Belastingen, conform aan het rapport van de Commissie is aangenomen. Nu gaan wij morgen over tot de wijze van invordering. Onder deze twee hoofden heb ik geagt, dat alle de aanmerkingen te brengen waren.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan

26 Mey 1816. Hogendorp.

(Minuut)

De Koning heeft met genoegen de beterschap van U.Exc. en deszelfs voornemen om op morgen den Raad voor te zitten vernomen. Z.M. maakt dadelijk van de informatien dienaangaande aan Hoogstdenzelven gegeven gebruik om U. Exc. te herinneren aan de conceptwetten betrekkelijk 1°. de Nationale Militie, 2°. het Regt van de Jacht en Visscherij, en 3°. de Munt, dewelke,

wanneer dezelve successievelijk afgewerkt wierden, de vergadering der Staten Generaal bezig zouden kunnen houden.

Ik heb de eer enz.

'8 Gravenhage, W. F. D. RENGERS.
26 Mey 1816.

Ik heb de herinnering van U.M. aan drie conceptwetten wel ontvangen en zal er morgen in den Raad mijn werk van maken. Nader sprekende met den Heer van Gennep over eenige punten, heb ik gezien, dat er onderscheiden ophelderingen bij de deliberatien nodig zullen zijn, die hij evenwel, heden vertrekkende, niet zal kunnen geven. Ik heb dierhalve den Heer Appelius uitgenoodigd om morgen den Raad bij te wonen.

'8 Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
26 Mey 1816. HOGENDORP.

Ik heb gister uit een Zuidelijk lid van de tweede Kamer verstaan, dat er zig eene partij opdoet, die de moeilijkheden in de zaken van Godsdienst op wil ruimen, door middel van een voordragt om den Gereformeerden in de N. en den Roomschen in de Z. provincien heerschende te verklaren, zo nogthans, dat alle gezindheden eene gelijke bescherming zullen behouden en tot alle ambten en bedieningen toegelaten worden; men had ook hem willen werven, dog hij had bedankt. Ik vroeg wat de meening van die woorden: heerschende Godsdienst, dan wel zijn mogt; maar dit wist hij mij niet te zeggen.

Ik heb gister aan den Heer de Meij een denkbeeld gegeven van de laatste deliberatien in den R. v. S. over de Indirecte Belastingen. Indien het U.M. behaagt, kan ik er Zaterdag of Zondag een uitvoerig verslag bij monde van doen.

'8 Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
29 Mey 1816. HOGENDORP.

Het begrip twee heerschende godsdiensten te hebben, in ieder gedeelte van het Rijk een, en vervolgens gelijke bescherming

van alle gezindheden, schijnt mij zoo tegenstrijdig te zijn met alle uitvoerbaarheid, dat ik hetzelve niet kan anders beschouwen als eene hersenschim, waarmede men zig occupeert, dog hetwelk tot geene realiteit ooit zal kunnen komen. Indien U.H.W.G. nogthans iets naders hieromtrent verneemd, zal het mij aangenaam zijn van het verdere insgelijke te horen. — Indien U.H.W.G. Sondag nae kerktijd wilt bij mij komen zal ik gaarne verneemen het verslag, hetwelk dezelve aanbied van de laatste deliberatien in de R. v. S. over de Onbeschreeve Middelen. Nogthans vertrouwe ik dat de R. v. S. zig omtrent dezelve deeze week finaal zal pronuncieeren ten einde, ik het advies spoedig bekomende, dit belangrijk object in de volgende week aan de deliberaties der Staten Generaal zal kunnen worden onderworpen. Ik verzoeke U.H.W.G. de deliberatien van de R. v. S. in dien zin te willen dirigeeren, ook de expedities vervolgens verhaasten, ten einde mij dit belangrijk stuk zoo spoedig mogelijk te doen geworden.

'sHage, den 31 Mey 1816. WILLEM.

Ik heb de eer U.M. te berigten, dat het Advys van den Raad op de Indirecte Belastingen ter conclusie gebragt, en dat men gister reeds aan de afschriften voor de expeditie begonnen is. Ik zal de eer hebben morgen na kerktijd het nader verslag te komen doen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
1 Juny 1816. HOGENDORP

Ik heb eenige belangrijke omstandigheden aangaande de conceptwet op de geldleeningen vernomen, dog welke te uitvoerig en te veel in het klein vallende zijn om op schrift te brengen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
3 Juny 1816, HOGENDORP.

Ik heb de eer aan U.M. te berigten, dat het Advys van den Raad op den Munt zo even zonder resumtie gearresteerd is, en.

dat men bezig is met hetzelve over te schrijven. Op het stuk van het Regtsgebied in de enclaves door Pruissen afgestaan hopen wij Donderdag hetzelfde te doen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
11 Juny 1816. HOGENDORP

Ik heb de eer aan U.M. te berigten, dat de H.H. Berg, vader en zoon, gister bij mij geweest zijn. Ik meen van hen verstaan te hebben, dat U.M. ze bij mij gezonden had en ik betuig daarvoor mijn nederigen dank. Ze hadden evenwel ook uit henzelven reeds vroeg belet bij mij gevraagd, ingevolge een afspraak met mijne correspondenten te Amsterdam. Deze laatsten hebben zig, met overleg van mij, naar de begeerte van het Huis van Goll geschikt, dat namelijk dit Huis vooreerst de zaak aanleggen zou en de houders zou oproepen als het niet vlotten wilde. De H.H. Berg hebben U.M. verzogt om ondersteuning op hunne pogingen, en ik neem de vrijheid mij tot hetzelfde einde bij hen te voegen.

Heden wordt mij uit Amsterdam geschreven dat er aanzienlijke commissien op Keizerlijke (Oostenrijksche) effecten van buiten 's lands gekomen zijn. Dat is een gunstig gevolg van de betere vooruitzigten en brengt geld van buiten in. Mevrouw van Kinsbergen had in 1794, toen het hier begon slecht uit te zien, veel geld in deze effecten gestoken en ik heb er tot heden toe weinig genot van gehad.

U.M. zal uit de inkomende advysen gewaar worden, dat de Raad deze week niet heeft stil gezeten.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
13 Juny 1816. HOGENDORP

In den Raad van State is gister een advys tot conclusie gebragt op het stuk van de Eeden, en dus mede op den eed van de Roomsche Geestelijkheid. Er zijn redenen voor en tegen den eed van de Bisschoppen ingebragt en met kracht aangedrongen. De Heer Goubeau was er sterk voor en de Heer van Aerschot

even sterk tegen. Deze laatste heeft de meerderheid van ééne stem gehad. Mogelijk zal U.M. begeeren de bijzonderheden nader te horen, waartoe ik bij monde gereed ben.

'S Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
29 Juny 1816. HOGENDORP.

(Minuut).

De Koning gelast mij U.Exc. te herinneren aan de wetten op de N. Militie en de Jagt, met kennisgeving van Z.M[s]. verlangen, dat de afdoening dezer onderwerpen zoo veel mogelijk bij den Raad bespoedigd worde.

Ik heb de eer, enz.

'S Gravenhage, W. F. L. R(ENGERS).
2 July 1816.

Ik heb de eer U. M. te berichten, dat de gecommitteerden van den Raad voor de Nationale Militie mij dezen morgen gezegd hebben de conceptwet door te zijn en over eenige dagen het rapport in extenso te zullen uitbrengen.

'S Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
2 July 1816. HOGENDORP.

Ik heb de geheele week onafgebroken getragt om de conceptwetten op de Nationale Militie nader aan het eind te brengen. De Raad heeft over alle de punten van gewigt en van geschil onder de gecommiteerden gedelibereerd, opdat het rapport des te spoediger zoude kunnen geconcludeerd worden, wanneer het overeenkwam met de gedagten van den Raad. Nu wordt mij het rapport Vrijdag aanstaande beloofd.

Ook de Jagt vordert en wij zullen het misschien eens kunnen worden omtrent de hoofdtrekken terwijl de bijzonderheden zouden worden overgelaten aan de Provintiale Reglementen, goed te keuren door U.M.

Met de Reglementen voor het Platte Land gaan wij dagelijks vooruit.

'S Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
13 July 1816. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid aan U.M. te berigten, dat ik den Baron van Neverlee sedert eenigen tijd heb leeren kennen als een verstandig en welgezind man. Dezer dagen gaf hij mij daarbij te kennen, dat hij zeer weinig hier te doen had, en zeer naar werk verlangde. Ik heb van mijnen pligt geagt dit verlangen ter kennis van U.M. te brengen, alzoo ik mij verbeelde, dat U.M. met hem gediend zoude zijn in de eene of andere Commissie, en dat hij daar een groot genoegen in scheppen zoude.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
15 July 1816. HOGENDORP.

Ik neem de vrijheid twee boekjes aan U.M. te zenden, die pas in Engeland uitgekomen zijn, geschreven door een geestelijke, naar het Zuiden van Frankrijk opzettelijk gezonden om den Staat der Protestanten aldaar op te nemen. Op bldz. 63 en 79 van het grootste werkje zal U.M. gewigtige daadzaken lezen. Het schijnt, dat het Fransche Gouvernement om den tuin is geleid door de Roomsche autoriteiten in Nimes, en dat het vervolgens ter goeder trouw ook de Engelsche en namentlijk den Hertog van Wellington misleid heeft.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
16 Juli 1816. HOGENDORP.

De Koning gelast mij Uwe Excellentie uit HoogstDeszelfs naam zeer te bedanken voor de toezending der beide boekjes, dewelke Zijne Majesteit verlangt nog eenige tijd te behouden, om deze werkjes, daar U.Excell: dezelve zeer aanprijst, geheel door te kunnen lezen.

Nog gelast mij Zijne Majesteit aan Uwe Excellentie te melden, dat Hoogstdezelve geinformeerd zijnde, dat het rapport der Commissie over de conceptwet der Convoyen en Licenten zedert eenige dagen is uitgebragt, verlangt, dat de deliberatien daarover in den vollen Staatsraad zoo spoedig mogelijk mogen aangevangen worden, daar het niet noodzakelijk zal zijn het tarief,

hetwelk voor afzonderlijke overweging vatbaar is, gelijktijdig te behandelen. Het zal Zijne Majesteit aangenaam zijn door Uwe Excellentie onderricht te worden, wanneer de deliberatien over bovengemelde concept-wet in den Staatsraad zullen plaats hebben.

Uw Excellentie gehoorzame dienaar
De Kabinetssecretaris des Konings
W. G. VAN DE POLL.

's-Gravenhage,
18 July 1816.

Ik heb den eer aan U.M. te melden, dat de Raad van State Dingsdag aanstaande over de Wet van de Convoyen en Licenten delibereeren zal, en ik neem de vrijheid om te vernemen, of het U.M. goedkeuring heeft, dat ik er de Directeurs Generaal van de Convoyen en van den Koophandel toe uitnoodige.

's-Gravenhage,
19 July 1816.

U.M. getrouwe onderdaan
HOGENDORP.

De Koning gelast mij aan Uwe Excellentie te melden, dat, daar de deliberatien eerst een aanvang nemen, het waarschijnlijk voor alsnog niet nodig zal zijn de Directeuren Generaal van Koophandel en Kolonien en van Convoyen en Licenten tot het bijwonen van de vergadering uit te nodigen, en het beter voorkomt daarmede te wachten, totdat uit den loop der zaken mogt blijken, dat hunne tegenwoordigheid nodig zoude zijn.

V. D. P.

De Raad van State heeft zig gedurig bezig gehouden met de Hoogescholen in de Zuidelijke Provintien, de Nationale militie, den ophef der Middelen te water en de Jagt, daar ik hoop in de volgende week door te komen. Deze onderscheiden concepten behelzen egter zo vele artikolen en zo vele zaken van gewigt, dat de zittingen menigvuldig en langdurig zijn. Met de Militie en de Hooge Scholen heb ik vooraf eenige punten van gewigt in deliberatie gelegd, opdat de rapporten daarnaar ingerigt zouden worden en dus minder veranderingen ondergaan.

Op den ophef der Middelen heb ik de deliberatien gebragt

onder vier hoofden, door den Heer Wichers voorgedragen als afwijkingen van het Plakaat van 1725: 1°. de Recherche, 2°. de Doorvoer, 3°. de Entrepôts, 4°. het Lastgeld. Eenige aanmerkingen strekkende om een nutteloos oponthoud aan den Koophandel uit te winnen zijn aan den Heer Wichers gezonden met verzoek om er zijne bedenkingen op te willen mededeelen. Nu gaan wij over tot den Doorvoer.

Het stuk van de Jagt ontmoet zwarigheden bij den Heer van Heeckeren, die genoegzaam geene veranderingen in de bestaande wet begeert. Wij zullen eerst voorlopig onze gedagten eenigzins in den Raad bepalen en dan den Heer v. H. inroepen. Het rapport strekt om de afpalingen en registratie aan de Provintiale Staten op te dragen, met overleg van den opperhoutvester en behoudens goedkeuring van U.M.

Indien het U.M. behaagde, zoude ik gaarne omtrent dit een en ander mijne gedagten mondeling aan Uwe Majesteit voordragen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
26 July 1816. Hogendorp.

De Koning doet aan Uwe Excellentie mededelen het navolgend artikel van het Journal de la Belgique van den 26 dezer:

Brussel 25 Juillet 1816.

On apprend de la Haye, que dans son rapport présenté au Roi le conseil d'Etat a proposé l'érection de trois universités dans les provinces méridionales, qui est le nombre de celles, qui existent dans les provinces septentrionales.

Ofschoon over deze zaak aan Z.M. niets bekend is, is het echter mogelijk, dat het rapport dienaangaande werkelijk in den Staatsraad uitgebracht zij, en zoo ja, verlangt de Koning dat door Uwe Excellentie meer geheimhouding ten opzichte der deliberatien van den Raad van State aan de Leden van dit Hoge Collegie aanbevolen worde.

Ik heb de eer Uwe Excellentie verder te informeeren, dat

Zijne Majesteit Uwe Exc. heden avond om half zeven uren afwachten zal.

'a-Gravenhage, Uw Excellentie gehoorzame Dienaar
28 July 1816. W. G. van de Poll.

De Raad heeft Dingsdag het Advys op de conceptwet tot Heffing der Middelen te water geresumeerd. Op denzelfden dag hebben de gecommitteerden het slot van hun rapport op het Tarif uitgebracht, waaraan alle handen van het begin af werksaam zijn geweest, om af te schrijven, alzo gemelde Heeren niet voor het drukken waren.

Ook de Nationale Militie is nu gearresteerd, op de artikelen van de Marine na, en de commissie werkt heden aan de extensie van sommige stukken, opdat de resumtie Vrijdag zoude kunnen geschieden.

's-Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
7 Augustus 1816, Hogendorp.

Wij hebben dezen ogtend de Nationale Militie afgedaan op de artikelen van de Zeemilitie na, waarmede de gecommitteerden nog niet gereed waren, dog welke zij tegen Maandag beloofd hebben.

Nog hebben wij vervolgens een begin gemaakt met de Z. Hoge Scholen en 70 artikelen afgedaan. Dingsdag beginnen de deliberatien op het Tarif.

Gisteren hebben wij over de Jagd gezeten. Er is zoveel zwarigheid in deze zaak gevonden vooral daar het Platte Land nog niet in orde gebragt is, dat men bijna eenparig besloten heeft om U.M. te advyseeren om de wet nog een jaar uit te stellen en het zo lang te laten bij de wetten in N. en Zuiden bestaande.

Ik zoude gaarne de geopperde zwarigheden bij monde aan U.M. berigten, alzo dezelve in geschrifte al te wijdlopig zouden worden.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
9 Augustus 1816. Hogendorp.

Ik heb de eer te berigten, dat ik het pootje aan de regterhand gekregen heb en genoodzaakt ben de hand van mijn dogter te gebruiken.

De Secretaris 's Jacob heeft mij verzogt een goed woord bij U.M. in te leggen om voor een dag of agt naar Amsterdam te gaan. Hij vrijt daar om eene jufvrouw Rochussen en wilde gaarne zijn best doen om te trouwen vóór de Brusselsche reis.

'S Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
18 Augustus 1816. voor mijn Vader
HESTER VAN HOGENDORP.

De Koning gelast mij aan Uwe Excellentie Hoogstdeszelfs leedwezen te betuigen over den nieuwen aanval van 't pootje en wenscht Uwe Exc. een spoedig herstel.

Zijne Majesteit willigt gaarne in het verzoek van den Heer 's Jacob, mits dat hij door de reis naar Amsterdam de Staten Generaal niet verzuime.

's Hage, Uw. Excellentie geh. Dienaar
18 Augustus 1816. W. G. VAN DE POLL.

Zijne Majesteit dagelijks des namiddags naar het Huis in het Bosch gaande, gelast mij Hoogstdezelve aan Uwe Excellentie te melden daardoor verhindert te zijn om Uwe Exc. in de eerstkomende dagen af te wachten, en daar het vertrek naar Amsterdam voor alsnog niet voorhanden is, zoo heeft de Koning zulks uitgesteld tot aanstaande Vrijdag of Zaturdag, en zal Uwe Exc. nader doen verwittigen van het uur dat Hoogstdezelve Uwe Exc. op een der voornoemde dagen alsdan in goeden welstand hoopt te zien.

's Hage, Uwer Excellentie geh. Dienaar
7 September 1816. W. G. VAN DE POLL.

De laatste reis, dat ik de vrijheid gebruikte U.M. over de Weener Schuld aan te spreken meldde ik, dat de houders besloten hadden om de pogingen van het Huis van Goll af te wagten.

Sedert is de jonge Heer Berg onverrigter zake thuis gekomen en heeft mij bij monde uitvoerig berigt, dat hij niets verkregen heeft. De houders zijn vervolgens bijeen gekomen en hebben een eerbiedig request aan U.M. om ondersteuning bij het Hof van Weenen getekend. De zaak is heden van erger aart dan zij was, door het aanbod van de effecten aan te nemen in eene nieuwe leening met eene bijbetaling gevens geld nagenoeg de tegenwoordige waarde van effecten. Indien de houders daardoor zig lieten wegslepen, zoude er vijftien millioen uit het land gaan, en de houders slegts in denzelfden staat teruggebragt worden, waarin zij nimmer hadden behooren gestoord te zijn. Zij komen mij voor gereed te zijn tot eigen pogingen te Weenen, op den voet als de Zweedsche houders gedaan hebben te Stokholm, indien zij zig slegts vleijen mogten de goedkeuring van U.M. daarbij weg te dragen. Het is mij toegeschenen, dat U.M. in den loop van den voorleden zomer daar wel genegen toe was; ik heb mij nogthans niet uitgelaten, ten einde geenszins vooruit te lopen, maar de tegenwoordige beslissing van U.M. af te wagten. Alleenlijk neme ik de vrijheid om, behalve door mijne tekening van het request, ook nog in het byzonder den vermogenden bijstand van U.M. in te roepen voor eene zaak, waarin zo vele familien groot belang hebben en waarin ik zelf door de beschroomdheid van mijn schoonmoeder in het netelige tijdstip van 1794 voor anderhalve ton in betrokken ben.

Ik vraag U.M. nedrig om verschooning, dat ik een oogenblik van Deszelfs kostbaren tijd hier mede bezet heb.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
13 December 1816. Hogendorp.

(Minuut)

Het request door de houders der Weener Effecten ingediend is van 's Konings wege aan de Departementen van Buitenlandsche Zaken en Financien gezonden, om daarop te dienen van consideratie en advies. Ik vinde mij door Z.M. geauthoriseerd Uwe

Excellentie daarvan in antwoord op deszelfs brief van den 13de dezer te informeeren en tevens daarbij te voegen, dat, hoezeer het rapport niet is ingekomen, het zich echter als waarschijnlijk laat aanzien, dat de dispositie op dat request aan de genoemde houders dezelfde welwillendheid zal verzekeren, welke in der tijd aan die van de Zweedsche effecten is betoond.

Ik neem met een bijzonder genoegen enz.

Brussel, (paraaf onleesbaar).
19 December 1816.

In dezen tijd vallen eenige brieven van G.K. aan Prof. van Assen van vriendschappelijken aard.

'S Hage, 4 December 1816.

Prins F(rederik) heeft mij veel genoegen gegeven met wat bij mij te komen praten. Hij spreekt dagelijks beter Hollandsch. De liefhebberij van de Prinses van O(ranje) voor onze taal is een aangenaam voorteken. Indien wij eene andere taal als mede nationaal moesten aannemen, wenschte ik ten minsten, dat het niet de fransche was. Wat een kwaad heeft Frankrijk niet in Europa gestigt, en hoe verbasterd is die Natie heden nog! Met hare taal komt er zooveel kwaads over, dat het eene schande zoude zijn dezelve onder ons genaturaliseerd te zien.

Scheltema heeft in Diligentia eene schoone redevoering gehouden over Laurens Reäal. Wij hebben treffelijke mannen onder ons gehad, zij verdienden meer bekend te zijn; door de menigvuldigheid derzelve zijn wij, klein volkje, zo groot geworden, en hunne levensbeschrijvingen zouden eenen geschiedschrijver in staat stellen om onze Historie even belangrijk te maken als de Grieksche en Romeinsche . . . . .

HOGENDORP.

's Hage, 11 February 1817.

Met verlangen zie ik de verlossing van de Prinses van Oranje te gemoet. Zij heeft mij zeer ingenomen, de eenigste reis, dat ik haar gesproken heb. U.W.E.G. bevestigt, door al wat ik van

U verneem, mijn gunstig gevoelen omtrent haar karakter. Ik hoor gaarne, dat zij te Soestdijk eenigen tijd zal doorbrengen. Men zegt, dat hare gewezen gouvernante weder bij haar is, denkelijk eene belangrijke vrouw.

Dezer dagen heb ik vele bezoeken van thuiskomenden uit Brussel gehad, en alle spreken zij uit éénen mond, en overeenkomstig met Uwe brieven. Het stuk van de granen schijnt ons geheel van elkander afgescheurd te hebben. Op liefde zal wel niet meer te rekenen zijn. Een wijs en regtvaardig bestuur kan agting verwekken en de onderwerping verzekeren. Het ergst is de dweperij. Bij de deliberatien over de wet omtrent de huwelijken hebben de helderste Zuidelijken, hoe vrijmoedig zij ook in de sectien gesproken hadden, zig in de volle vergadering niet durven te uiten uit vrees voor de geestelijkheid, of om dezelve te winnen. Bij dit alles hebben wij te doen met een volk, welks zedelijkheid diep vervallen is, zo als deszelfs vertegenwoordigers zelve erkend hebben, bij gelegenheid van den eed op de successie, dien zij voor een kragteloos middel uitgaven. Tijd, veel tijd alleen, kan een gunstigen keer aanbrengen, en geduld en volharding zijn onze taak. Wij dienen vooral de ogen te openen omtrent den waren toestand, en ons niet zelve willen begochelen.

Onze Prinsen hebben de schoonste gelegenheid om de wereld, de menschen en vooral de Natie te leren kennen. Al wat zij zien is wel eenige ernstige overdenking waardig. In de aanzienlijkste gezelschappen wordt alles ligtvaardig en op een spottenden toon behandeld; maar dit kan op den duur niet toereiken. Al lachende en spottende zijn alle de aanzienlijke geslagten, met de Bourbons, uit Frankrijk gejaagd; en die ze verjoegen hadden alles met ernst overlegd. Het groot gebrek van onze eeuw is ligtvaardigheid, en wij zullen nooit tot een vasten stand terugkomen zonder zedelijkheid, noch tot praktikale zedelijkheid zonder Godsdienst.

Ik groet U.W.E.G. hartelijk enz.

Hogendorp.

's Hage, 14 April 1817.

Ik wensch hartelijk, dat Anna Paulowna de beschermster van onze letterkunde moge worden, en ik heb van den eersten dag af dit en meer in Haar meenen te zien. De koelheid der Brusselaren bevreemt mij geenszins. Een regtvaardig en wijs bestuur over die Provincien dient naar mijn inzien het eenig oogmerk der Regering te zijn. Liefde kan met den tijd komen, dog er moet niet om gedagt worden. Toen ik van Hamburg naar Lubeck moest over een langen steenigen weg, zeide Klopstock tot mij: denk maar, dat hij geen einde heeft, dan zal de aankomst u verrasschen. Dit is een volk, dat zig laat regeren door de vrees van geen aflaat te krijgen. Meer behoeft men niet te zeggen. Hun evenmensch heeft zig in den tempel Gods geplaatst, om als God te heerschen. Daar kunnen wij niets aan veranderen, zo lang als zij blind willen zijn.

Ik verneem met genoegen, dat U.W.E.G. voortgaat met de navorschingen omtrent Philips den Goeden. De mededinging tusschen Edelen en Steden is naar mijn oordeel vrugteloos op te speuren in den strijd van Hoekschen en Kabeljauwschen, ofschoon dezelve er hier en daar bij te pas kwam. Ons Land is verdeeld geweest, als het eigene van vrije volken. Dan worden alle bijzondere twisten gemengd in een algemeenen twist, die op het laatst geen bepaalde oorzaak meer heeft, zodat het bij partijen alleen daarop aankomt, wie meester zal zijn in de Regering. Die tijden waren beroofd van orde in de Regering, van eene Grondwet, en van daar dat de partijen eindelijk altijd oorlog voerden. Heden bestaat er eene wettige Oppositie, het kunststuk van de volksvertegenwoordiging, en de wapenen blijven buiten het spel. Geen mensch wil den Vorst aantasten, maar slegts zijne maatregelen. Philips de Goede heeft de Steden voorgestaan en van haar zijnen bijnaam ontvangen. In de Steden was de bron van alle welvaart, en deze vloeide uit de Steden over het geheele land. Philips was zo wijs, dat hij dit inzag, en daarom heb ik hem tot een voorbeeld gesteld in mijn eerste Discours

sur l'Histoire des Provinces Unies. Heeft Hare Keiz: Hoogheid dit ooit gezien? Ik heb er copijen van gegeven aan de beide Prinsen, zo dat zij het onder Haar bereik heeft.

De Lofrede op J. de Witt is in den geest van het ogenblik. De welvaart wordt gestremd en de liefde tot Oranje bekoeld. Het is niet mijne schuld. Drie jaren geleden was Amsterdam van den eersten tot den laatsten Oranjegezind, zo als niemand uit dit Huis het gekend had. Mijne pogingen om het zo te houden zijn verijdeld geworden. De weg is nogthans open om wederom zo ver te komen. Menschen zijn kinderen, welke door vallen leeren gaan. Uwe bemerking, dat onze letterhelden veelal anti-monarchisch zijn, is waar. Ik heb meermalen naar de oorzaak daarvan hooren vragen. Ons Hof en de Parnas zijn nooit regt verbonden geweest. Ik wensch, dat U.W.E.G. een schakel aan de keten tot vereeniging moogt worden.

t.t.

HOGENDORP.

STATEN. GENERAAL
1814—1825.

Wie hier een uitvoerige mededeeling verwacht van G. K.'s werkzaamheid in de Staten Generaal zal zich teleurgesteld vinden. Hij heeft zelf bijna al zijn adviezen uitgegeven in zijne bekende „Bijdragen", zoodat het niet noodig voorkomt die hier nogmaals af te drukken. Wel heeft hij buiten het te boek gestelde soms het woord opgevat, doch dan was het alleen om een enkele opmerking in het midden te brengen. Zoo maakt hij in de zitting der 2e Kamer van 12 Mei 1819 er opmerkzaam op hoe wenschelijk het ware, dat de Ministers, de Voorzitter en de Vice-Voorzitter der 1e Kamer de zittingen der 2e Kamer bijwoonden. Hij sprak vooral over de onderwerpen die betrekking hadden tot de financien, het vak waarin hij thuis was en zijn eigen denkbeelden had. Doch ook aan andere zaken wijdde hij zijn aandacht, al trad hij daarbij niet op den voorgrond. Wat hij kon goedkeuren ondersteunde hij, maar aan hetgeen hij niet in het belang van het land achtte onthield hij zijne stem. Hij voerde dus geen stelselmatige oppositie maar oordeelde over ieder onderwerp afzonderlijk. Het spreekt van zelf, dat hij daardoor in strijd geraakte met den Koning, die vooral in financieele zaken het niet met hem eens was. Welke de gevolgen waren van die verschillende zienswijze hebben wij gezien in 1816 toen hij zijn ambten neerlegde; doch daarbij bleef het niet.

In de Fransche revolutie aan het einde der 18e eeuw had een nieuw begrip zich baan gebroken, een begrip, dat de verhouding tusschen regeerders en geregeerden wijzigde. Maar de menschheid die nu eenmaal traag in het leeren is, heeft dat niet dadelijk begrepen; meer dan een halve eeuw moest voorbijgaan alvorens zij er vertrouwd mede zoude geraken. Koning

Willem I, reeds man en vader toen hij in 1795 het land verliet, dus volkomen kind der 18e eeuw, had even als de overige vorsten van het vaste land, eene opvatting van het koningschap die in strijd was met de nieuwe begrippen, en dan ook niet gedeeld werd door hen, die met hun tijd medegingen. Hij wilde alleen regeeren, en moest hij al door de tijdsomstandigheden de medewerking der Staten Generaal gedoogen, dan wilde hij althans dat lichaam maken tot een gedwee werktuig naar zijn hand en alle tegenstrevende elementen daaruit verwijderen. G.K's. zelfstandigheid was lastig in de 2e. Kamer, in de 1e. Kamer zoude hij onschadelijk zijn; de zittingen van dat lichaam waren niet openbaar, de leden behoorden grootendeels tot de omgeving van het Hof en waren dus zeer volgzaam, en de benoeming was een koninklijke gunst. Wel had G.K. reeds tweemalen daarvoor bedankt, laatst nog in November 1816, maar met eenige handigheid zoude hij voor een fait accompli gesteld kunnen worden. Een Koninklijk Besluit werd genomen:

Wij Willem enz. Hebben goedgevonden en verstaan tot lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal te benoemen, zooals daartoe benoemd wordt bij dezen Graaf G.K. van Hogendorp. Het traktement van den benoemde zal morgen ingaan.

Brussel, 30 Juny 1817. WILLEM.

Van wege den Koning
A. R. FALCK.

Bij missive ddo 2 Juli 1817 gaf Falck hiervan kennis aan G.K.; tevens ontvingen de Provinciale Staten van Holland er mededeeling van terwijl zij juist vergaderd waren om o. a. opengevallen plaatsen in de 2e Kamer te vervullen. Maar G.K. was er de man niet naar om zich te laten verschalken. Volgens de bewaarde eigenhandige minuten schreef hij den 5de Juli, dus onmiddelijk naar ontvangst van de officieele kennisgeving, de twee volgende brieven:

Sire!

Gister avond is mij het besluit geworden, waarbij U.M. mij benoemt tot lid van de Eerste Kamer. Ik meen daarin het voornemen te zien, om mij de gelegenheid te geven van alsnog in de Eerste Kamer te kunnen komen, indien ik van gedachte veranderd ware. Dan ik neem de vrijheid van U.M. van het tegendeel te verzekeren, alzoo ik nog even als een half jaar en als anderhalf jaar geleden verkieze om in de tweede Kamer te blijven. Ik betuig U.M. derhalve mijn nederigen dank voor de bewezen gunst, al is het, dat ik er geen gebruik van make.

Het zij mij geoorloofd deze gelegenheid waar te nemen om U.M. geluk te wenschen met de bevestiging van den aartsbisschop van Mechelen.

's Gravenhage, U.M. getrouwe onderdaan
5 Juli 1817.

En aan den Heer van Tets van Goudriaan, Gouverneur van Noord-Holland, President van de Staten.

Hoogedelgestrenge Heer!

Ik heb de eer U.H.E.G. in vertrouwen te melden, dat Z.M. mij benoemd heeft tot de eerste Kamer, en dat ik er voor bedankt heb, verkiezende om in de tweede Kamer te blijven. Het zoude nu kunnen gebeuren, dat ik verkeerdelijk gebragt werd op de lijst der aftredende leden, in wier plaats anderen moeten gekozen worden, en mijn oogmerk bij deze is om alle misverstand voor te komen. Ik zit in de tweede Kamer tot in 1819 volgens de Grondwet, en mijn regt daarop kan door niets verkracht worden. Indien er de minste twijfeling hier omtrent konde ontstaan, zoo verzoek ik U.H.E.G. mij zulks nu of als het gebeurt te melden, opdat ik mij in persoon naar Haarlem begeve en bij de Staten gehoord worde. Doch ik maak mij denkelijk zonder reden beschroomd.

Hebbe de eer, enz.

's Gravenhage,
5 July 1817.

On croit même, schrijft van der Duijn, qu'il a souri en notifiant son refus, lui qui ne rit guère.

Nog een andere poging zoude worden aangewend om G.K. uit de Tweede Kamer te verwijderen. In 1819 was zijn mandaat verstreken. Van der Duijn, in December 1817 tot Gouverneur van Zuid-Holland aangesteld, ontving den wenk te zorgen dat G.K. niet herkozen werd, maar weigerde aan die opdracht gevolg te geven ([1]) en G.K. werd herkozen.

Was het een gevolg van deze weigering of hield het daarmede geen verband? Genoeg, de Koning nam een Besluit onder dagteekening van 22 Mei 1819, La I, n°. 19.

Gelet op ons Besluit van den 7 November 1816, la C3 n°. 67, waarbij Wij op het verzoek van den Grave G.K. van Hogendorp, herhaaldelijk uit hoofde zijner verzwakte gezondheid aan Ons gedaan, hem van zijnen post van Secretaris van Staat, Vice-President van den Raad van State, hebben ontslagen en tevens bepaald, dat hij den titel en den rang van Staats Minister zoude behouden, Ons reserveerende om hem als zoodanig bij gewigtige aangelegenheden, en voor zoo verre zijne gezondheid het zoude veroorloven tot Onzen Kabinetsraad of andere raadsvergaderingen te doen roepen, ten einde den Staat alzoo verder en zoo lang mogelijk de vruchten zijner ondervinding en beproefde kunde te verzekeren;

1.) Zie C. F. van Grovestins, Gedenkschriften van den Graaf van der Duijn van Maasdam, bldz. 32. Daar wordt voorgesteld, dat deze geschiedenis in 1818 zoude zijn voorgevallen; uit de Notulen der Provinciale Staten blijkt echter, dat de herkiezing van G.K. voorviel in de vergadering van 8 Juli 1819. Het mag misschien eenige verwondering baren te hooren gewagen van een Gouverneur van Zuid- en van Noord-Holland, daar de Grondwet van 1815 slechts ééne Provincie Holland kent. Onder de Republiek reeds was deze Provincie administratief gescheiden in het Noorder en Zuiderkwartier; in den Franschen tijd was die verdeeling min of meer behouden gebleven; in 1814 was zij bestendigd; Noord- en Zuid-Holland ontvingen ieder een Gouverneur maar vormden toch te zamen ééne Provincie; de Staten vergaderden om het jaar te 's Gravenhage en te Haarlem; de beide Gouverneurs waren dan beurtelings President en Vice-President der vergadering;

En in aanmerking nemende, dat er redenen en omstandigheden bestaan, die Ons verhinderen om eenig gevolg te geven aan hetgeen Wij Ons bij opgemeld Besluit hadden voorbehouden;

Hebben goedgevonden en verstaan:

Dat gedeelte van Ons Besluit van den 7 November 1816, La C[3] n°. 67, waarbij wij hebben bepaald, dat gemelde Graaf den titel en rang van Staats Minister zoude behouden en Ons hebben gereserveerd om hem, als zoodanig, bij gewichtige gelegenheden en zooverre zijne gezondheid het zoude veroorloven, tot Onzen Kabinets Raad of andere Raadsvergaderingen te doen roepen, te stellen buiten effect, gelijk geschiedt bij dezen; blijvende voor het overige het vastgestelde bij opgemeld Besluit, ten aanzien van het jaarlijks pensioen van Tien duizend guldens, door meergemelden Graaf sedert den 1 Januari 1817 genoten, volkomen in deszelfs geheel.

Afschriften dezer resolutie zullen worden gezonden aan Onze respective Ministers en verdere hoofden van Departementen van Algemeen Bestuur, aan den Raad van State, aan de Algemeene Rekenkamer en aan den Graaf G.K. van Hogendorp, tot informatie en narigt respectivelijk.

Brussel, den 22 Mey 1819. WILLEM.

J. G. DE MEIJ VAN STREEFKERK.

Op den 24 December 1819 bij de behandeling der 10 jarige begrooting hield G.K. in de Tweede Kamer eene redevoering; het was de eerste maal nadat bovengemeld besluit tot zijn kennis was gekomen. De slotwoorden van zijn advies klinken als een antwoord; zij luiden:

Terwijl ik mijne rede eindige, moet ik hier nog één woord bijvoegen, doch het is slechts één enkel woord, omdat het mij zelven raakt. Men weet, dat ik geheel mijn leven onveranderlijk heb doorgebragt onder de leuze van: *Oranje Boven.* Wel nu: Ik zal tegen alle deze Concept-Wetten stemmen, onder leuze van: *Oranje Boven.*

De verhouding met de Prinses Moeder bleef nog altijd even hartelijk; twee groote zielen, die elkander verstonden. Het bovenvermeld gaf aanleiding tot eenige kenmerkende brieven.

Welgelegen, 15 Juillet 1819.
(Het Paviljoen te Haarlem.)

Je vous remets ci-joint, Monsieur, les sermons d'Ancillon, que vous avez paru souhaiter de lire. Permettez-moi de vous témoigner en même tems, combien j'ai été charmé d'apprendre, que vous étiez réélu membre des Etats Généraux. Ce n'est pas que j'aie douté, que vous ne le seriez, la chose parloit de soi-même et je m'y attendois; mais dans ce moment j'eusse été doublement fachée, si elle n'avoit pas eu lieu, parceque je nourris l'espoir, que dans la prochaine assemblée il se présentera des occasions qui vous mettroient à même d'effacer le sentiment pénible, qui pèse sur les coeurs de vos vrais amis, par la manière dont vous avez paru dévier de vos anciens principes durant la dernière assemblée. Je vois d'ici votre réponse, vous avez suivi votre conscience, vous avez voté avec conviction et par là offert une preuve que vos principes sont inébranlables, etc. Mais, Monsieur, quand je vous accorderai tout ceci, et certes je suis trés éloignée de vouloir le contester et de vouloir entrer en discussion sur une matière, que je n'entends pas, je n'en concluerai pas moins, que *la manière*, dont vous vous y êtes pris, est fautive, et que vous avez entièrement méconnu le caractère du Roi, en croyant arriver au but de cette façon; cela fait une vraie peine, et je n'en ressentirai pas moins, si vous persistez dans cette marche si indigne de vous, en voyant le tort réel qu'elle fera à votre réputation auprès de tous ceux, qui sont dignes de l'apercevoir, et jamais je ne pourrois me persuader, que vous recherchez celle d'un chef d'opposition, qui, sous le masque de patriotisme, ne voit que lui et devient bien souvent le jouet des autres, dont les vues sont moins pures; ce seroit vouloir courir le risque de détruire votre propre ouvrage, en augmentant les embarras du Gouvernement, et fa-

vorisant les troubles intérieurs. Un tel rôle peut-il jamais convenir à un des *Libérateurs de la patrie,* à celui, qui m'écrivait: „je „me tiens à la brêche, et n'en bougerai pas jusqu'à ce que l'évène- „ment se décide." Il fut décidé par l'arrivée de mon fils, qui méprisa tous les dangers, auxquels il s'exposoit; du moment qu'il crut sa présence nécessaire à sa patrie il vint se jeter dans vos bras, et s'il ne fut pas venu, et si vous ne l'aviez pas attendu, tout eût été perdu pour la patrie! Ce sont des vérités qu'on ne peut oublier, et l'entier dévouement du Roi au bien-être de cette patrie, et ses vues aussi pures que désintéressées ne doivent pas l'être non plus; ce n'est pas lui qui cherchoit la couronne, il ne l'accepta que lorsque vous l'eûtes convaincu que le bien de l'Etat l'exigeoit. Mais je m'arrête; le sujet m'entraine trop loin; c'est la première fois que je me suis émancipée à vous entretenir, Monsieur, de choses si délicates pour moi à traiter; l'avenir m'apprendra si j'ai bien ou mal fait. Agréez en attendant l'assurance de ma considération et de cette reconnoissance qu'une série de plus de 30 années vous a acquise de ma part et que je me fais un plaisir de vous renouveler.

WILHELMINE.

P. S. En relisant ma lettre je suis tenté de la jeter au feu; si je ne le fais pas, c'est que je crois vous donner par là une nouvelle preuve de ma haute estime.

Madame!

Très sensible à la bonté, que Votre Altesse Royale a eue de m'envoyer les sermons de M. Ancillon, j'ai l'honneur de les Lui rendre en Lui témoignant ma reconnoissance. — Je saisis cette occasion de Lui rendre mes hommages par anticipation pour son prochain anniversaire, qu'Elle va célébrer d'une manière si agréable au sein de son auguste Famille. Puissent ses jours être prolongés au milieu de nous dans cette douce tranquilité, qui marque le soir de Sa vie.

Je suis affligé des reproches que me fait Votre Altesse Royale sur la marche, que j'ai suivie aux Etats Généraux. C'est un

nouveau chagrin, qui vient se joindre à celui que j'éprouve depuis longtemps de quelques mesures du Gouvernement, qui me paroissent aussi contraires au bien public qu'aux intérêts de la Maison d'Orange. Dès la dernière année de mon ministère elles m'ont fait tant de peine, que ma santé délabrée n'a pu y résister. Réduit aux abois je me suis retiré avec une lueur d'espoir de pouvoir un jour encore rendre quelques services aux Etats Généraux. Le repos d'esprit, de petites courses, les eaux, mais surtout le remède anglois pour la goutte ont servi à réparer mes forces, qui n'ont jamais été considérables. Je me suis trouvé appelé à développer de nouveau des maximes, que je crois salutaires à ma patrie, et qui ne me paroissent pas avoir changé de nature par la réunion. En le faisant et de la manière dont je l'ai fait, je pense que j'ai servi le Roi et la Patrie. L'édifice, que j'ai contribué à élever, me semble devoir se consolider par des discussions franches et ne courir d'autres dangers que ceux, qui peuvent naître des mesures, que je combats. Je me flatte que la simplicité de cet exposé calmera les inquiétudes de Votre Altesse Royale, et qu'il ne diminuera pas son estime pour moi dont Elle daigne me réitérer les assurance les plus gracieuses.

Je suis etc.

La Haye, Ch. de Hogendorp.

ce 29 Juillet 1819.

Welgelegen, le 9 Sept. 1818.

J'ai des excuses à vous faire, Monsieur, de n'avoir point encore répondu à votre dernière lettre; je l'ai reçu au moment de mon départ de la Haye . . . En attendant, Monsieur, vous ne sauriez douter de ma reconnoissance des voeux, que vous avez formé à l'approche du 7 d' Août, et pour lesquels je vous fais mes bien sincères remercimens. Je vous en dois également pour l'indulgence avec laquelle vous avez jugé les réflexions que j'ai osé vous adresser sur un sujet, qui n'est pas de mon ressort; vous paroissez avoir rendu justice à mes intentions, et je croirois en y réfléchissant que vous reconnoi-

trez aussi, Monsieur, que la part que j'ai prise à ce qui vous regarde depuis votre enfance, a autant contribué à la démarche que je me suis permise, que l'intérêt que je porte à la chose publique, à la prospérité du royaume, au contentement du Roi; car je ne puis admettre en vous voyant vous opposer avec passion aux mesures du Gouvernement, que vous blâmez, et contrecarrer presque tout ce qui en émane, vous ne nuisiez pas à la belle réputation, que vous méritez si bien de conserver, et à laquelle je me suis plue à rendre justice, en fournissant quelques matériaux pour votre biografie. Vos amis s'en affligent, et vous faites sourire vos ennemis, et qui n'en a pas? Les démagogues, les brouillons, les intriguans, qui ne visent qu'à leur intérêt personnel, tous ceux en un mot, qui cherchent à nuire au Gouvernement, s'en prévalent pour suivre votre exemple, mais pas avec des vues si pures que les vôtres, et sans avoir vos talens; tandis qu'en employant ceux-ci avec plus de modération et quelques ménagemens, il est très probable que vous auriez atteint votre but, que maintenant vous devez nécessairement ou bien manquer tout-à fait, ou bien obtenir par des moyens au dessous de vous et facheux dans leurs conséquences pour l'intérêt de la patrie, peut être autant que les mesures que vous combattez. A Dieu ne plaise que je prétende juger la question, en décident si ces mesures sont bonnes ou mauvaises et si dans le principe vous avez raison ou non, seulement j'ai osé avancer que vous méconnoissiez le caractére du Roi, et c'est ce que je dis encore; il répugne au Roi de se laisser forcer, et ce qu'il accorderoit parfois après *une discussion franche* mais calme (qu'il aime autant que vous et à laquelle il ne se refuse pas dans le particulier) il ne sauroit l'accorder, quand on veut le lui arracher; une telle marche de la part de ceux qu'il estime, commence par l'affliger et finit par l'aigrir. D'ailleurs, Monsieur, permettez moi de vous observer qu'il ne peut jamais exister des *discussions franches* dans l'assemblée de la Seconde Chambre, qui délibère en public, et où on lit main-

tenant de longs avis préparés d'avance et sur lesquels bien peu de membres (excepté vous, Monsieur,) sont en état après cela d'entrer en discussion; à juger la plupart par leurs discours on dirait, qu'ils cherchent principalement l'applaudissement des tribunes, ils se perdent dans de belles phrases, qui font perdre bien du tems, sans mener toujours à une bonne conclusion; dans les sections je veux croire que la discussion peut avoir lieu, et qu'elle est très utile pour préparer les objets, il me semble qu'il seroit à souhaiter, qu'elle fut reservée pour les sections et qu'après avoir suffisamment débattu la matière dans celles-ci, l'affaire ne fut portée dans l'assemblée, qu'après que les membres seroient d'accord sur leur vote. J'ignore si cela pourroit se traiter ainsi; au moins cela abrégeroit la besogne, ce qui toujours seroit un gain. Mais je m'arrête, j'en dis beaucoup trop, et il est plus que tems que je finisse; sans nécessité, Monsieur, je n'en parlerai plus; avant de terminer ma lettre je dois encore observer ici que j'ai cru devoir garder pour moi *seule* ce que j'ai pris la liberté de vous dire dans ma précédente lettre et dans celle-ci, et que c'est absolument de mon propre mouvement, que j'ai entamé ce sujet, si délicat pour moi à traiter. Je ne puis en terminant cette longue lettre, que vous répéter, que je crois vous donner par là la plus forte preuve de ma profonde estime, et de ma confiance dans la pureté de vos intentions; il me sera toujours agréable de vous convaincre de ces sentimens et de tous ceux que je vous dois et qui ne peuvent changer.

WILHELMINE.

Schrijfster en schrijver van deze drie brieven hebben hunne minuut zorgvuldig bewaard.

Nog slechts weinige brieven van geen algemeen belang zoude de Hooge Vrouwe aan Haar vroegeren beschermeling richten; zij overleed op het Loo den 9 Juni 1820. Korten tijd voor haar dood stelde zij het volgende codicil op;

En premier lieu je désire, si cela se peut et que je meure dans ce pays, que ma dépouille terrestre soit placée à côté de celle de feu ma chère fille, et que mon enterrement se fasse avec le moins de cérémonies possible. Je dispense le Roi mon fils, mes petits-fils et mes arrières petits fils, de la peine de suivre le convoi funèbre ; je sais qu'on le considère comme un dernier devoir rendu à la défunte ; mais il est toujours infiniment pénible pour ceux qui restent. Je désire que ma famille, et surtout mon fils, conserve de moi un bon souvenir, *que je vive dans leurs coeurs.* J'ai tâché de ne pas les tourmenter de mon vivant, je ne veux pas les tourmenter après ma mort. Si cela se peut je voudrais que ma dépouille terrestre soit placée à côte de celle de ma chère fille défunte dans notre caveau de famille. Je dispense aussi mes Dames et les Mrss. de ma Cour de veiller auprès de mon corps; c'est aussi une cérèmonie pénible et très inutile. Je lègue à ma chère belle-fille, la Reine des Pays-bas

Verder heeft de pen geen dienst meer kunnen doen; maar meer was ook niet noodig om nog eenmaal de Groote Vrouw te schetsen: „je veux vivre dans leurs coeurs." De minister van Justitie van Maanen schreef er van: „Het onvoltooide „codicil, dat naar mijn gevoel een waardig en aandoenlijk ge- „denkteeken is van het edele hart der overledene, en mij de „tranen uit de oogen heeft geperst."

De Prins van Oranje (later Willem II.) schreef aan G.K.

Soestdijk, 9 July 1820.

. . . , J'étais persuadé que vous regretteriez sincèrement ma pauvre Grand-Mère dont vous étiez capable d'apprécier les grandes qualités, et qui a été souvent méconnue, mais dont la perte se fera sentir surtout à la Haije.

In dezen tijd valt eene correspondentie van G.K. met zijn broeder Dirk in Brazilie, die voor beider gemoedstemming belangrijk is. G.K. heeft na 1813 zich het lot van dien broeder steeds aange-

trokken ; hem met raad en daad en ook financieel steeds gesteund, al ondervond hij daarbij niet altijd de dankbaarheid, die hij meende te mogen verwachten. Toch werd zijn hulpvaardigheid op prijs gesteld zoowel door Dirk als door diens zoon Carel Sirardus Willem, den lateren Raad van Indie en waarnemenden Gouverneur Generaal. Deze schrijft na den dood zijns vaders: Batavia 8 April 1823: „vous et le cousin Jean, vous ne l'avez pourtant pas abandonné; „vous avez fait beaucoup pour lui. Jusqu' à mon dernier soupir „je le reconnaîtrai, vous en remercierai, vous benirai pour ce „que vous avez fait pour mon Père depuis la malheureuse „année 1815; que ne puis-je comme je désirais vous prouver „toute l'étendue de ma reconnaissance. Votre coeur généreux le „conçoit et trouve en lui-même, et dans la certitude d'avoir „fait le bien, la plus noble comme la plus sûre des récompenses".

In Mei 1814 deed Dirk van Hogendorp te 's Gravenhage aan G.K. het voorstel naar Londen te gaan om aan den Gezant der Nederlanden aldaar alle mogelijke inlichtingen te geven aangaande onze Oost-Indische Bezittingen met het oog op de teruggave daarvan door het Engelsche Gouvernement. Eenige nota's van D's hand over deze bezittingen waren daarvan het gevolg. In de boven medegedeelde correspondentie met den Souvereinen Vorst wordt daarop gedoeld. G.K. bewaarde ze in een omslag, waarop hij in Juni 1830 deze aanteekening stelde:

Deze papieren zijn van de hand van mijn broeder Dirk. Ik heb ze hem gevraagd kort na zijne terugkomst van Hamburg, en heb ze aan den Prins, thans Koning, laten lezen.

Zij zijn op zich zelf belangrijk, omdat zij de kern van zijne gedachten over die bezittingen van den Staat behelzen. Hij is zoo lang in Bengalen, te Batavia, op de Oostkust van Java geweest, hij heeft zooveel daarover geschreven en gedeeltelijk in druk uitgegeven, dat deze papieren wel verdienden bewaard te worden.

Mijn oogmerk was tweeledig. Ik wilde mijn best doen om mijn broeder wederom in het bestuur van Nederlandsch Indie te brengen. Gelukte dit niet, zoo wenschte ik den Prins wat

meer genegen voor mijn broeder te maken. De Koning was zeer tegen hem ingenomen; en ik gis, dat dit zijn oorsprong had in Weenen. In deze stad waren zij te zamen geweest, de Prins in Oostenrijksche dienst, mijn broeder Hollandsch Gezant onder Lodewijk. Ik heb altijd gedacht, dat mijn broeder daar het een of ander gezegd of gedaan had, dat een wrok had verwekt.

Niet alleen heb ik zelf voor mijn broeder gesproken, maar ook den Heer Goldberg, Directeur Generaal der Kolonien, daartoe aangespoord. Deze verzekerde mij na eene vruchtelooze poging, dat er niets te doen was, en dat de Koning hem geantwoord had, dat hij niets over had voor mijn broeder, dan op zijn best de Kust van Guinea. Goldberg zelf vond dit bespottelijk. De Prins zeide onder anderen, dat mijn broeder een Europeesche reputatie had (namelijk in den kwaden zin), en dat hij zich om zijnentwil niet kon brouilleeren met den Keizer van Rusland.

Toen Keizer Alexander in den zomer 1814 hier was, zeide hij mij, dat hij mijns broeders kennis gemaakt had. Hij meende mijn neef, den Burgemeester van Rotterdam, die hem zoo even overal in zijn stad had rondgebragt. Dit merkte ik eerst later, en vermits hij mijn broeder genoemd had, trachtte ik zijn gedrag zooveel mogelijk goed te maken. Mijn broeder was Bataafsch Gezant te Petersburg geweest onder Schimmelpenninck, en Alexander had zijn zoontje ten doop gehouden en hem zijn naam gegeven. Het is mogelijk, dat de Keizer aanstonds daarna aan tafel van den Prins gaande zitten, en door mij aan mijn broeder herinnerd zijnde, iets tot zijn nadeel gezegd heeft.

Alreeds voor dat mijn broeder teruggekomen was, toen hij het nog in Hamburg tegen den Kroonprins van Zweden hield, vleide ik mij hem te kunnen overbalen tot onze zijde. Ik droeg dit voor aan den Prins en verzocht om zijn woord tot aanstelling van mijn broeder in onzen dienst. De Prins antwoordde niets, en zijn stilzwijgen had iets verschrikkelijks.

Op dien zelfden tijd deed de Prinses-Moeder uit Berlijn eene poging van denzelfden aard als ik doen wilde. De Kroonprins

van Zweden verkreeg van haar, dat zij hem een brief voor mijn broeder zond. Van het aanwezen van zulk een brief heeft mijn broeder ook kennis gehad, zooals ik naderhand uit hemzelven vernomen heb. Het schijnt mij toe, dat hij dien niet heeft willen aannemen.

In den winter van 1812 tot 1813 door Berlijn komende had hij de Prinses zijne opwachting gemaakt. Hier heb ik hem bij haar gebragt. Maar uit hare woorden en brieven is mij haar afkeer voor hem duidelijk gebleken.

Toen ik geen emplooi voor mijn broeder verkrijgen kon, verzocht ik om een pensioen, en de Prins leidde hem drie duizend gulden 's jaars toe. Ik deed eene vruchtelooze poging om meer te bekomen. Goldberg deed er ook een, doch de Prins antwoordde, dat hij meenigeen in het zelfde geval met zevenhonderd gulden afgescheept had.

Mijn broeder had op het laatst van zijne dienst bij Napoleon veertigduizend franken tractement genoten. Hij genoot daarenboven een tweede som van veertigduizend franken 's jaars uit landgoederen hem door Napoleon geschonken in den omtrek van Maagdeburg. Hier kan ik niet nalaten in het voorbijgaan om eene vergelijking te maken tusschen de belooning van mijns broeders diensten door Napoleon en de belooning van de mijne door den Koning. Wij hebben beide denzelfden titel en een grootkruis bekomen; ik heb nooit het minste geschenk van den Koning ontvangen. Ik heb eerst gehad een traktement van tien duizend guldens, naderhand van dertienduizend, eindelijk van vijftienduizend. Toen ik mijn ontslag genomen heb uit het Ministerie is mij een pensioen toegelegd van tien duizend guldens en dit geniet ik nog. Mijn rang en titel van Minister van Staat zijn mij afgenomen geworden in 1819, omdat ik mij in de Staten Generaal verzet had tegen een finantieel stelsel en belastingen, die mijn Vaderland moesten bederven. Twee jaren daarna veranderde het stelsel; er was maar ééne stem, dat mijn gevoelen gezegevierd had; doch ik bleef beroofd van mijn rang en titel.

Mijn broeder kon niet besluiten om van drie duizend guldens te leven. Hij raadpleegde slechts zijn wanhoop en voegde zich bij Napoleon, toen deze in het voorjaar 1815 teruggekomen was van Elba. Dit deed hij op zijne wijze met veel verstand en beslistheid. Hij huurde te Rotterdam een scheepje, nam een lading hoepels in en zeilde naar Duinkerken. Ik wil zijn daad niet beoordeelen, maar ik moet hier aanteekenen, dat hij mij denkelijk een kwade dienst gedaan heeft.

Hij verkreeg van Napoleon om niet tegen ons te dienen; hij werd commandant van Nantes; hij raakte uit dit alles met den val van zijn meester.

Toen vertrok hij naar Bresil; ik ondersteunde hem met penningen; ik deed hetzelfde tot aan zijn dood toe; mijn neef J. F. van Hogendorp was mij daarin behulpzaam. Mijn broeder vertrouwde echter niet daarop alleen, en zijne handen verslapten niet. Hij kocht op krediet een stukje lands bij Rio Janeiro, hij verbrandde de hooge boomen tot houtskolen, die een goede markt in de stad vonden; hij maakte wijn van oranjeappels, azijn van hout, hij plantte koffijboonen. Thans is de koffijteelt zeer uitgebreid in Bresil, toen werd er naauwelijks om gedacht, en het voorbeeld van mijn broeder heeft zeker veel invloed gehad.

De omwendingen in Europa hadden het hof van Portugal in Bresil gebragt; de Koning was er vervolgens overleden; zijn jeugdige zoon volgde hem op. De Prins moest eene partij nemen en kiezen tusschen Portugal en Bresil. Hij raadpleegde mijn broeder en bezocht hem van tijd tot tijd. Mijn broeder haalde hem over om Bresil te kiezen en den Keizerlijken titel aan te nemen. Dit is mij naderhand wederom bevestigd geworden door onzen ambassadeur Falck te Londen, die het vernomen heeft uit den mond van den Bresilschen Gezant in die stad, en die meende mij iets nieuws te vertellen.

Napoleon heeft bij zijn testament honderdduizend franken aan mijn broeder gemaakt, die naar gedachten nooit zouden zijn betaald geworden. Ook is er de tijding van aangekomen

in de woning van mijn broeder eenige dagen na zijn overlijden.

Lodewijk Napoleon heeft kwaad gesproken van mijn broeder in zijne *Documens sur la Hollande.* Hij had hem tot zijn Minister van Oorlog gemaakt en berispte zijn gedrag in die hoedanigheid. Toen mijn broeder dit las werd hij zeer verstoord, nam de pen op en schreef daartegen.

Door zijne natuurlijke bekwaamheden en verkregen kunde, zoude hij onafhankelijk hebben kunnen zijn en blijven. Op zijn een en twintigste jaar kwam hij thuis uit de Pruissische dienst, en toen hoorde ik dit getuigenis van hem uit den mond van den Baron van Brakel, lid van de Staten Generaal: men kan alles van hem maken, generaal, ambassadeur, staatsman, alles wat men wil.

De eenzaamheid in Brazilie had groote schaduwzijden voor een man, die steeds midden in het gewoel van het leven had verkeerd; zijn brieven zijn dan ook niet aan den vroolijken kant; sommige zelfs zeer neerslachtig en bitter. Zoo schrijft hij den 31 December in 1818 in een zeer ongelukkige stemming aan G.K.:

Des évènemens inouis et pour moi et pour bien d'autres très malheureux m'ont ruiné! Ces mêmes évènemens ont été fortunés pour vous. Ce n'est pas une raison pour moi de les chérir, surtout après la manière dont j'ai été traité cruellement et injustement. Vous me dites qu'éloigné du ministère, actif aux Etats Généraux, je puis et dois comprendre que vous ne pouvez pas solliciter en ma faveur. Eh! oui! je comprends tout cela très bien! C'est donc là le résultat du sciècle d'or, que vous avez ramené? Votre sort est assurément bien doux et ne laisse rien à désirer. Mais laissons là la politique, ce creuset abominable de tout ce qu'il y a de plus pourri, et de plus infâme dans la nature humaine.

Het was voor G.K. pijnlijk juist in die dagen van strijd en tegenspoed dezen brief te ontvangen. Het antwoord uit Brussel den 2 April 1819 draagt er de teekenen van.

Du reste les titres sont à la baisse en Europe, vous aurez vu par les papiers publics que les ci-devant privilégiés font partout des efforts auxquels s'opposent les libéraux. On se fait de part et d'autre des reproches les plus sanglants, qui portent ordinairement sur de prétendues arrière-penseés. Vous voulez ramener les beau jours du despotisme. Vous prétendez recommencer la révolution et le jacobinisme. Voilà comme on se traite. Je suis d' opinion que le sciècle marche et ne saurait être arrêté, ni surtout rétrograder. Je doute que les titres se soutiennent jusqu'à la fin du sciècle. En me parlant du sciècle d'or, que je n'ai pas ramené, vous n'aurez pas la moindre peine à me faire convenir de votre opinion. J'ai rétabli l'indépendance de ma patrie, je l'ai placée sur la ligne des puissances, qui autrement allaient l'envahir, je lui ai donné une constitution pour barrière éternelle au pouvoir absolu, et aujourd'hui je sacrifie toutes mes grandeurs à une place aux Etats-Généraux, où je me rends l'organe des vérités que tout le monde n'a pas le courage de proclamer. Tout cela servira peutêtre à amener un jour quelque sciècle qui ressemble à de l'or. En attendant j'aurai quitté longtemps ce théâtre pour un autre plus noble, plus digne de nos voeux, où nous serons plus près du maître que nous servons. Le véritable sciècle d'or se de trouve que là.

7 Juillet 1819.

. . . . . . Si j'ai obtenu par mes travaux le sentiment d'avoir fait mon devoir aux Etats-Généraux, c'est au prix de mon rang et de mon titre de ministre d'état. J'en ai été privé sans indication de la cause. Ainsi n'en parlons plus. Je vis plus content que jamais dans ma famille et avec mes amis, et ne m'occupe d'affaires, qu'autant qu'elles viennent me chercher. J'en doute que l'envie d'en chercher me revienne dans l'espace de temps qui me reste à vivre. Le terme de ma mission aux Etats Généraux étant arrivé, les Etats de Hollande viennent de me nommer de nouveau pour trois ans. J'ai été absolument passif dans cette élection.

. . . . , . Ce n'est pas que je croye que dès son introduction (der Grondwet in Pruissen) elle fera tout le bien que j'en attends. Mais c'est un commencement, et si les progrès de la civilisation amènent les constitutions, les constitutions à leur tour achèvent la civilisation. Je me flatte même quo ce progrès des lumières et la part que prennent les peuples au gouvernement rendront plus rares les guerres en coupant les racines à l'offensive et en fortifiant la défensive. Mais il faut du tems pour opérer ce bien comme tout autre, et nous ne le verrons pas effectué. Pour les évènements ordinaires, ils m'intéressent peu, à moins qu'il se rattachent à ces grandes vues, les seules qui demeurent en possession de m'émouvoir.

D. v. H. aan G.K. 4 Oct. 1819.

. . . . . . J'ai vu avec beaucoup de peine et d'indignation un article dans le Staatscourant du 7 Juin. Je ne ferai là -dessus aucune remarque; seulement je désire vous temoigner la part que je prends à ce qui vous arrive et à l'ingratitude qui est la récompense de tout ce que vous avez fait pour cette cause.

. . . . . . Je vous félicite du nouveau choix des Etats de Hollande, qui vous fait beaucoup d'honneur, et vous en fera bien plus aux yeux de la postérité, que toutes les dignités et titres conférés sur vous avant cela.

5 Mars 1820.

. . . . . . Votre lettre du 2 Avril (1819), que j'ai devant moi, me prouve ce dont je ne doutais pas, que vous avez le coeur gros[1]), de la manière dont on vous a traité, et dont je ressant moi-même une vive indignation.

[1]) Zoude D. v. H. den brief van G. K. dd°. 2 April 1819 soms beter begrepen hebben dan Mr. J. A. Sillem in zijn „Dirk van Hogendorp" bldz. 325 ? Het wil toch voorkomen, dat in dien brief minder farizeeuwsche eigengerechtigheid dan wel droeve mismoedigheid na miskenden arbeid gehoord wordt. — Tevens zij hier opgemerkt dat Mr. Sillem op bldz. 141 eene zinstorende verbetering heeft aangebracht: G.K. toch heeft zeer duidelijk met eigen hand geschreven: „qui convient à *mon* esprit".

Een jaar later kon G.K. hem aangenamer tijding zenden.

Bruxelles, 7 Juillet 1821.

Il a été fait une proposition royale d'un nouveau système d'impositions, assez conforme aux principes, que j'avais longtemps défendus. Dans cette ville et dans ces provinces on ne respire encore que prohibitions, et rien n'est moins populaire que le système libéral. Mais j'ai osé dire la vérité contre le voeu du gouvernement et je la dis aujourd'hui contre le voeu des Belges. Je la defendrai toujours avec la même énergie. En attendant je dois au changement que je viens de vous expliquer un accueil très distingué de la part du Roi. J'en ai été touché, et je vous avoue, je trouve mille fois plus agréable de me trouver du côté du gouvernement que de l'opposition . . . . . . Je veux me retirer doucement des affaires et jouir tranquilement de la vie. Je viens d'obtenir la seule chose, que je désirais encore: savoir, l'adoption de bons principes pour l'administration intérieure, surtout en fait de finances. Tout m'avait réussi pour le bien public, mais sur ce point j'avais échoué. Maintenant mes voeux sont comblés, et c'est à de plus jeunes à me succéder.

Deze zaak had zich zoo toegedragen. G.K. wilde de kuur gaan doen te Wiesbaden en nam daarvoor zijn weg over Parijs in gezelschap van zijn oudsten zoon. Te Mons tastte hem zijn kwaal aan vergezeld van koorts, zoodat hij te Roye niet verder kon en zich daar vier dagen moest ophouden. Eindelijk bereikte hij Frankrijks hoofdstad, maar had weinig genot van zijn verblijf aldaar; ongeveer de helft van den tijd moest hij zijn kamer houden; de tooneelvoorstellingen, waarop hij zich had verheugd, waren nagenoeg voor hem verloren. Toch liet dit verblijf bij hem menige herinnering achter, die hij negen jaren later opschreef in zijn Dagboek, dat hierna wordt medegedeeld. Toen hij er over dacht de reis voort te zetten bereikten hem de conceptwetten op de belastingen; hij toog dadelijk aan het werk; „ik kon naauwelijks gelooven hetgeen ik las", schrijft hij. Eenige

kort daarop ontvangen brieven gaven leedwezen te kennen dat hij nu juist afwezing zoude zijn; zoo schreef o. a. zijn jongere broeder, na over particuliere zaken gehandeld te hebben:

Ik wil niet afbreken zonder U geluk te wenschen met Uwen zegepraal; men bedroeft zich U niet aanwezig bij de debatten te zien, en ik worde overstelpt met aanvragen of Ge dan niet terugkomt, èn om uwen invloed in de vergadering, èn omdat het soms aan ééne stem kan gelegen zijn. Overigens schijnt men nu meer van de zijde van ons land dan wel van die van de Zuidelijke Provincien tegenstand te vreezen. Wij zullen de uitkomst moeten afwachten, die men schijnt te willen bespoedigen ten spijt van de bewoordingen van het ontwerp, die mij schenen berekend te zijn op den tragen gang, welken men steeds aan de verrigtingen van het Gouvernement ziet geven.

Aanstonds was het besluit genomen. De reis naar Wiesbaden werd uitgesteld, de terugtocht naar Brussel aanvaard, doch vooraf een brief aan den Koning geschreven.

Sire!

Ik heb den dag van gisteren besteed aan de stukken betrekkelijk het nieuw finantieel stelsel, door Uwe Majesteit voorgedragen. Hetselve heeft mijne verwachting verre overtroffen, zelfs die gunstige verwachting, welke de woorden van Uwe Majesteit bij mij verwekt hadden. Het is een geheel, waarvan alle de deelen uitmuntend op elkander slaan, en gebouwd op zulke echte beginselen van huishouding van Staat, dat wij de algemeene welvaart daaruit voorspellen mogen, en dat het een model kan worden voor andere Staten. Dezelfde goedkeuring, die ik geef aan het stelsel, ruim ik in dezelfde mate aan de voordracht in. Deze verwekt aanstonds een klaar en duidelijk denkbeeld van het geheel en leidt naderhand den geest met een groot gemak tot in de kleinste bijzonderheden toe. Ik zal mij niet ophouden bij een of twee denkbeelden, die voor mij overgebleven zijn, noch bij eenige weinige punten, die ik anders gewenscht

had; maar ik verzeker Uwe Majesteit, dat naar mijn inzien het werk zich zoodanig zelf prijst, dat het geene voorspraak noodig heeft, en dat het door den tijd alleen en zonder eenige vreemde hulp ingang vinden moet bij alle onbevooroordeelde gemoederen. Weet ik er niets anders voor te zeggen, zoo wil ik echter dit weinige niet verzwijgen en vooral niet nalaten om mijne stem openlijk voor dit ontwerp uit te brengen. Ik heb reeds naar Brussel geschreven om te vernemen wanneer de openbare discussie en de eindelijke stemming zullen plaats hebben. Ik zal mijn reis dienvolgens afbreken en inrichten, en mijn verblijf te Wiesbaden daarnaar uitstellen. Mijne gezondheid heeft nogthans èn de reis, èn het bad hoog noodig, vermits ik nog niet in staat ben om dezen brief zelf te schrijven, en dien aan mijn zoon gedicteerd heb.

Ik ben, enz.

Parijs, 15 Mei 1821. G. K. van Hogendorp.

Vernomen hebbende, dat U.H.W.G. te Brussel teruggekomen is, zoo haast ik mij den ontvangst van deszelfs missive uit Parijs geschreven te accuseeren, teffens aan dezelve mijn genoegen over haren inhoud betuigende. Ik zoude zulks reeds vroeger gedaan hebben, was het niet, dat mij verzekerd wierd, dat U.H.W.G. reeds op reis nae herwaards zoude zijn. Hartelijk wensche ik, dat deze reis geene nadeelige gevolgen voor U.H.W.G. gezondheid zal hebben, en dat dezelve, nae te hebben medegewerkt tot stand brenging van het in overleg zijnde finantieel stelsel, nog alle mogelijke goede uitwerkingen zal mogen genieten van het gebruik der Wiesbader baden. Het zal mij zeer aangenaam zijn gelegenheid te hebben U.H.W.G. nader mondeling te kunnen herhalen de verzekering van de prijs, welke ik stel op de bekome overtuiging der overeenstemming onzer denkbeelden in eene voor Nederland zoo gewigtige materie, als deszelfs finantieele belangen zijn.

Laken, den 5den Juny 1821. Willem.

Den volgenden dag werd G.K. ten paleize ontboden en door den Koning ontvangen in particuliere audientie „op de gedistin-„gueerdste en vleiendste wijze". „Mijn brief, zoo schrijft hij, „heeft evenveel genoegen aan Z.M. gegeven, als het ontwerp „aan mij, en ik heb een uur bij HoogstD. doorgebragt op de „oude vertrouwelijke wijze. Niets dergelijks had ik voorzien, doch „ik ben er blijde over". Eenige dagen later werd hij ook ten eten gevraagd.

Toen de werkzaamheden in de Tweede Kamer afgeloopen en de wetten aangenomen waren nam G.K. afscheid om naar Wiesbaden te gaan. Zijn oudste zoon, eenigzins sceptisch aangelegd, meldt daarvan:

Ik was op de audientie met mijn Vader om afscheid te nemen. De ontvangst was vrij koel en kort; een groote twee uur wachtens, door de menigte personen, leden van de eerste Kamer, Staatsraden, enz. die rang boven mijn vader hebben en voor hem ingelaten zijn. Waartoe deze terugkeer van mijn Vader personeel gediend heeft, na alle de avanies en onaangenaamheden, die hem nu vier vijf jaren en hem en de zijnen zijn aangedaan? Een diné aan het Hof, waarbij men pralen wilde met zijne toestemming tot de nieuwe projectwetten, maakte toch wel niets goed.

Zoo geheel onjuist was dit oordeel niet; de schijnbare verzoening, de onderteekening der preliminaires, zooals Kemper het noemde, leidde tot niets. Het nieuwe stelsel was wel aangenomen, maar toen het tot de uitvoering kwam werd het verloochend, en mocht G.K. al zijn schoone verwachtingen in rook zien verdwijnen. Tijdelijk had echter de toenadering eenige gevolgen; in December van dat jaar schrijft zijn zoon; „Papa krijgt tegen-„woordig alles in handen, ook het geheimste, en naar zijn raad „wordt goed geluisterd, zoodat hij op dit punt zeer te vreden is".

„Je veux me retirer doucement des affaires" had G.K. aan zijn broeder Dirk geschreven in 1821. De kracht was gebroken, de lust was er uit. Toch bleef hij nog een paar jaar volhouden

in den strijd. Eindelijk gaf hij het op. De mogelijkheid, de waarschijnlijkheid eener verandering bij Koning en Staten Generaal nam hij aan; maar hij begreep, dat hij dat tijdstip niet zoude beleven; zoolang het gebouw der Huishouding van Staat werd opgetrokken bleef hij bezield met de levendigste hoop; toen het genoegzaam voltooid was moest hij alle hoop opgeven. (Bijdragen dl. X, bl. 157). Hij teekent nog het volgende op:

Ik ben in de 2e Kamer der Staten Generaal geweest van 1814 tot 1825. In alle deze jaren is er een Begrooting vastgesteld, altemets twee Begrootingen. In 1820 een tienjarige. Maar in de volgende heb ik er geen deel aangenomen: 1817, 1822, 1825. Het onderzoek van deze en alle andere begrootingen is begonnen in October van het jaar te voren. In October 1816 was ik bezig met mijne retraite uit het Ministerie, vervolgens ziek den geheelen winter, zoodat ik niet naar Brussel kon gaan. In November 1822 werd ik ziek te Brussel en had veel moeite om terug te keeren naar den Haag. In October 1824 schreef ik aan den President te Brussel, dat ik door ziekte belet werd over te komen. Ik had reeds in het voorjaar 1824 het besluit genomen om uit de Staten Generaal te gaan. Maar ik wilde mijn ontslag niet aan den Koning vragen, die deze verpligting aan de volksvertegenwoordigers had opgelegd, naar mijn inzien strijdig met de Grondwet. Ik wachtte de maand July 1825 af, en schreef toen aan de Staten van Holland, dat ik verzocht om niet weder gekozen te worden. Ik ben meest altijd President van mijne Afdeeling (Sectie) geweest, en de wezentlijke punten van dezer adviezen waren gemeenlijk overeenkomstig mijn gevoelen.

In November 1824 schreef hij aan zijn oudsten zoon: „Ik „begrijp nogal, dat men U vraagt of ik niet te Brussel komen „zal. Maar wie mijn laatste stuk van de Bijdragen leest, zal „geloof ik voldaan zijn, dat mijn werkzaamheid in de Staten-„Generaal heden zonder oogmerk en zonder vrucht zoude zijn. „Ik moet de zaken laten loopen zooals zij willen en weet mijn

„tijd beter te besteden." En in Juli van het volgende jaar: „Mijn bedanken voor de Tweede Kamer zal U niet verwonderd „hebben, alzoo het een noodzakelijk gevolg is van al wat er „was voorafgegaan. Mijn gezondheid gaat gedurig vooruit, en „ik vaar beter dan ik gedaan heb, hetzij in het Ministerie, „hetzij in de Staten Generaal. Maar toen had ik hoop en voor„uitzigten om mij een opoffering te getroosten, en die heb ik „nu niet meer."

Den 7 Juli 1825 schreef G.K.'s jongere broeder uit Haarlem: „Uw verzoek om niet wederom herkozen te worden is doorge„gaan, hoezeer het met groot leedwezen vernomen, en niet dan „op aandrang toegestemd is geworden".

De loop der zaken bij de Staten Generaal en de wijze waarop deze door de Regeering behandeld werden was niet naar den zin van G.K. Zoo werd er in 1816 een leening gesloten voor den Waterstaat. In 1830 teekent hij daaromtrent aan:

Op deze geldleening zijn er andere gevolgd. Omstreeks het jaar 1818 is er een gedaan van zes millioenen. Aangaande deze hoorde ik kort daarna uit den mond van den Staats-Minister Röell, dat zij gedaan was geworden omdat er geld noodig was in de kas. Onder anderen is er eene gedaan om het Koegras aan den Helder te ontginnen en in vruchtbaar land te herscheppen. Verwonderd was ik derhalve toen ik den Helder in 1822 bezocht en het Koegras woest zag liggen. Ik vernam, dat de penningen besteed waren aan dijken en zeeweeringen, waarvan de kosten te laag gesteld waren geweest. Wij dachten in de Staten Generaal, dat de ingewilligde penningen een goeden interest zouden opbrengen. Deze en dergelijke teleurstellingen hebben niet weinig toegebragt om mij in 1824 te bewegen vaarwel te zeggen aan zulk een vergadering, die zich alles wijs liet maken.

Bij het Koninklijk Besluit van 8 Juni 1820 n°. 1 werd bepaald,

dat de Hoofden van Ministerieele Departementen niet anders in aanraking met de Staten Generaal mochten komen, dan zooals in de Gronwet was voorgeschreven en verder met voorkennis des Konings tot het toelichten van wetsontwerpen. In December 1830 schrijft G.K.:

Dit stuk is merkwaardig, omdat het behoort tot het aangenomen stelsel om de Staten Generaal klein te maken. Misschien had de uitslag van die pogingen toen den hoogsten top bereikt. De Staten Generaal lieten zich ook dit Besluit welgevallen. Twee jaren geleden, toen de oppositie in België de stem verheven had, is er hard geklaagd over dit Besluit. Onlangs bij gelegenheid van de Ministerieele Verantwoordelijkheid is er in eene Afdeeling de aanmerking gemaakt dat er denkelijk niet anders noodig was dan de bloote intrekking van dit Besluit. Ik maak deze aanteekening voor het hoofdstuk de slaapmutsen.

Kort te voren had GK. een aanteekening ter neer geschreven:

De vooruitzigten omtrent den val der slaapmutsen zijn zeer ongegrond geweest, alzoo zij nog regeren. De edele pogingen hebben daartegen niets gebaat, en de welgezinden hebben moeten naar huis gaan.

Van G. K.'s positie in de Staten Generaal schrijft van der Duijn: »Tout en combattant toujours avec franchise et quelquefois avec »succès les mesures du Gouvernement, il ne put jamais acquérir »dans l'assemblée l'ascendant, qu'il méritait à tant de titres et »qu'il eût été à désirer dans l'intérêt de la chose publique qu'il »obtint. Je crois que là aussi, et plus encore que dans les »discussions du cabinet du conseil d'Etat, ses formes trop impé»ratives, son débit long et sententieux éloignèrent et, qui pis »est, ennuyèrent des gens, qui ne le valaient pas sous aucun »rapport". Slechts zelden maakt G.K. er zelf gewag van in zijn intieme brieven. Zoo b. v. in November 1819 aan zijnen jongeren broeder:

Wij hebben het ongemeen druk met het Budjet. Goddank ik vaar vrij wel, dog leef ook zeer stil om mijne gezondheid en krachten te bewaren. Ik tracht door eene groote werkzaamheid aan een ongemeen vertrouwen van mijne medeleden en aan de verwagting van het publiek te beantwoorden.

En een jaar later December 1820:

Aan oplettendheid als ik spreek ontbreekt het niet, en dit beurt mij op. Mijne denkbeelden zullen met den tijd wel vrugten dragen. Intusschen schijnt het, dat mijn zoon (zijn oudste) om mijnentwil mishandeld wordt. Noch zijn lijden onder de Fransche overheersching, noch de wapenen tweemaal opgevat, noch goede en lange studies, bekroond door eene schitterende promotie, kunnen hem de geringe bevordering tot Referendaris bij den Raad van State bezorgen, daar hij om verzogt heeft.

En aan zijn broeder Dirk, Februari 1820:

Ma santé allant un peu mieux je puis faire quelques efforts en faveur de ce que je crois la bonne cause. On en pofite peutêtre dans un sens que je n'approuve pas, je suis applaudi peutêtre par des anarchistes, mais on abuse de tout. Il ne faut pas se laisser empêcher par là de faire le bien.

In December van hetzelfde jaar aan zijn oudsten zoon:

Mijn advys op het budget staat in l'Oracle: toen ik het uitbragt maakte het grooten indruk op de beide Kamers en op het publiek . . . . Bij de meeste leden van de Staten Generaal is er eene min of meer vrijmoedige uitboezeming. Bij den Raad van State ligt er in het algemeen eene geheime angst verscholen, uit eene onzigtbaren dwang gesproten, oppervlakkig met een valsch lachje bedekt . . . . . . Het goede te doen omdat het goed is, alles over te hebben voor zijn pligt, is onder de maan weinig of niet in gebruik.

Hoeveel moeite hij zich gaf ook bij de voorbereidende werkzaamheden moge blijken uit het volgende stuk, waarschijnlijk

een rapport zijner sectie op eene belastingwet in Januari 1816 uitgebracht, toen hij behalve met de werkzaamheden der Staten-Generaal ook nog met die van den Raad van State belast was:

6e. Section. Réponse aux observations sur les lois de perception du droit sur les chevaux et les domestiques du 10 février 1816, dans leur rapport avec le Budget de 1816.

Quand nous avons examiné la partie des dépenses nous y avons donné notre consentement, sauf quelques éclaircissements à demander et quelques observations à offrir au gouvernement, pour y faire attention à l'avenir. Nous ne croyons pas qu'on puisse rien retrancher de la partie des dépenses, quoiqu'elle soit portée au maximum le plus haut, L'ordre des finances exige un maximum afin que chaque objet soit traité séparément, et que le service ne soit jamais dans le cas de souffrir. Nous avons expliqué ceci fort en détail. Pour le cours de cette année le maximum est porté plus haut que d'ordinaire, par l'ignorance où nous sommes sur plusieurs objets, et il faudra une expérience d'un an ou deux pour faire des calculs approximatifs. Mais quelque élevée que soit la somme totale de la dépense il n'en sera pas employé un sou de plus. C'est ainsi que nous sommes entrés dans l'an 1815 avec plus de dix millions épargnés de l'an 1814. Le Gouvernement s'attend si bien à ne pas atteindre le maximum de la dépense, que pour ouvrir celle-ci, il demande six millions et demi de moins. Par cette seule circonstance il est palpable que tout ce qu'on pourrait retrancher sur la somme totale de *f* 82 000 000, — est virtuellement retranché par le Gouvernement lui-même. Le Gouvernement s'attend à de grandes épargnes sur plusieurs objets, mais il ignore quels seront ces objets, ainsi que la quotité de l'épargne sur chaque objet, et il retranche six millions et demi sur la somme totale. Pour couvrir *f* 82 000 000, — il demande *f* 75 500 000—. Nous concluons qu'il ne peut pas être question de retranchement sur la partie de la dépense. Que si on rencontrait dans la partie de la recette quelque impôt qu'on

ne put pas adopter, il faudrait le remplacer aussitôt par un autre.

Nous n'avons rien trouvé dans la partie des dépenses qui fut contraire à la Loi fondamentale. S'il est fait mention de prisonniers de la haute police, nous croyons, que les éclaircissemens demandés sur ce point dissiperont toutes les inquiétudes.

Nous considérons les impôts sur les domestiques et les chevaux sous un point de vue tout-à-fait différent. On y voit quelques modifications dans le tarif, nous y trouvons un dégrèvement très considérable. On parait regarder comme très désastreux qu'on veuille imposer tout à la fois le travail, l'agriculture, et le luxe, sources de notre prospérité. Nous savons par notre propre histoire et par celle de toutes les nations civilisées que les impôts n'ont pas d'autres sources que la prospérité, et qu'en cherchant autre part un revenu pour l'Etat on n'en trouverait point. Cette vérité se démontre elle-même.

On revient cependant à cette objection en nommant les deux lois impolitiques et l'on prétend n'imposer ni l'agriculture ni le travail. Si cette maxime était admissible, il ne faudrait donc imposer que le luxe seul ; mais tous les impôts sur le luxe rendent le moins, et d'ailleurs on nous dira plus bas qu'il ne faut pas imposer le luxe.

Mais il est impossible de s'attacher plus longtemps à relever une erreur qui ne peut séduire personne et qui se contredit elle-même *in terminis*.

Une erreur de fait non moins frappante c'est que dans les Provinces Septentrionales le travail ne serait pas la source des richesses et que ce serait l'adresse des spéculateurs à propos des spéculations et des trafics. On n'a qu'à faire le tour des Provinces Septentrionales pour voir partout le travail d'un peuple innombrable. Il n'y a pas de peuples plus laborieux au monde, et il est inconcevable qu'au milieu de la Haye, qu'au milieu de la Hollande, on en ait pu douter un instant.

Nouvelle erreur. On croit que les Hollandais se sont soumis

à ces deux impôts afin de n'être pas tiercé. On a donc oublié ce que nous avons exposé au long de d'historique de ces impôts, qui ont eu lieu longtemps avant les révolutions et le tiercement, qui ont été abolis par l'usurpation française et qu'on a réintroduits trois ou quatre ans après le tiercement, afin de pousser la guerre contre la France. Tous les raisonnements, qui suivent, toutes les conséquences qu'on tire de ces fausses prémisses sont également dénués de fondement, et ce serait perdre un temps précieux que de s'attacher à les réfuter.

La comparaison de ces impôts avec les gabelles en France et le dixième denier du duc d'Albe ne peut pas soutenir le plus léger examen. Ces deux impôts ne rapportent pas une grande somme sur tout le Royaume, et cette circonstance seule prouve combien ils sont modérés. On ne demande à personne au de là de ses moyens, mais chacun contribue aux besoins de l'Etat une très faible partie de ses profits; il y a loin de là à la gabelle et au dixième denier. La gabelle ruinait l'industrie en France, le dixième denier ruine encore aujourd'hui l' industrie en Espagne. L'impôt sur les Domestiques et les Chevaux a été introduit en Hollande dans les temps les plus prospères, sous les magistrats les plus sages, et n'a jamais fait de mal à personne. Loin de hasarder la guerre pour se délivrer de cet impôt les Hollandais ont rétabli cet impôt en Décembre 1813 pour servir à faire la guerre contre un usurpateur, qui avait aboli cet impôt.

On veut nous persuader qu'il faut encourager le luxe. La république des Provinces Unies a fait les plus grandes choses en honorant le travail et l'économie. Elle n'a ni encouragé ni comprimé le luxe, mais elle l'a fait contribuer au besoin de l'Etat, de même que le travail. Les impôts sur le luxe sont les moins productifs, mais on a toujours tenu pour maxime, que le riche doit donner l'exemple des contributions, afin que le peuple s'en acquitte sans murmure. Espérons que les sages maximes, qui ont fait la grandeur de l'Etat pendant deux sciècles de gloire, ne seront pas oubliés par cette génération.

On nous dit que ces impôts sont vexatoires. Nous en jugeons par l'expérience de tant d'années et nous n'y avons trouvé que les vexes inévitables qui sont attachés à tous les impôts. S'il y a quelques articles qu'on voudrait modifier, il sera fort aise de s'entendre.

On nomme inconstitutionnel l'article 19 de la loi sur les domestiques et l'article 24 de la loi sur les chevaux. L'art. 187 de la Loi fondamentale abandonne à la loi, c'est-à-dire à la législation ordinaire, le mode de procédure en matière d'impôt. Par les deux lois en question la jurisdiction sur les impôts est attribuée à la députation des Etats Provinciaux. Il n'y a donc rien d'inconstitutionnel, et il ne reste qu'à examiner si la mesure est sage. Or rien n'est plus facile à démontrer et nous le savons encore par expérience.

Nous sommes d'avis que le travail et le luxe doivent être imposés pour les besoins de l'Etat, et nous ne connaissons pas d'autres matières imposables. Le travail se partage en trois branches principales ; l'agriculture, les fabriques, le commerce. Ce que l'Etat ne demande pas à l'une de ces branches, il doit le prendre sur l'autre. Une sage politique repartit les charges le plus également possible, car la perfection ne peut s'atteindre dans les institutions humaines. Nous rencontrons dans la partie de la recette l'application de ce principe. Nous y voyons divers impôts, qui pèsent sur différentes classes de la nation; ils ne sont pas trop nombreux, mais assez multipliés pour que tout le monde soit atteint soit par un impôt soit par l'autre. Nous avons écouté et discuté franchement les objections, nos coeurs étaient ouverts à la conviction, mais nous n'avons rien entendu qui put ébranler notre assentiment au projet de loi et nous donnons cet assentiment sans balancer.

Il nous reste une observation générale à faire. Les comparaisons entre les Provinces Septentrionales et Meridionales n'amènent aucun résultat en économie politique. De l'un et de l'autre côté il y a commerce, fabriques et agriculture. La seule

différence se trouve dans la proportion entre ces différentes sources de prospérité. C'est ainsi que d'un côté il y a plus de commerce et de l'autre plus d'agriculture. Mais tous ces intérêts divers se réuniront pour la plus grande prospérité publique. L'agriculture fournit les matières premières. Le commerce et les fabriques s'emparent du superflu; le commerce fournit à tous les besoins qu'on a de l'étranger; les fabriques obtiennent de lui des matières premières et le chargent de leurs objets manufacturés. Ainsi le travail produit le plus grand nombre d'objets, et ces objets atteignent la plus haute valeur, ce qui fait la richesse nationale. Cette richesse nationale est le premier chapitre des finances et chacun doit contribuer à l'Etat en proportion de ses profits. En applicant ces maximes nous nous réunirons et nous serons forts; en faisant des comparaisons odieuses nous nous disputerons et nous seront faibles.

30 Janvier 1816.

Ook nadat G.K. gemeend had zich te moeten terugtrekken uit de Staten Generaal bleef hij de zittingen van dat lichaam met belangstelling volgen en de belangen des Vaderlands in het studeervertrek behartigen. Zijne aanmerkingen op hetgeen verhandeld werd stelde hij op schrift, waardoor wij die nu in het licht kunnen geven.

STATEN GENERAAL 1824—1825.

Ik heb deze vergadering niet bijgewoond, doch de handelingen derzelve uit de nieuwspapieren en bijzondere berigten vernomen. Ik zal derhalve eenige aanteekeningen maken op de voornaamste zaken, die er voorgekomen zijn.

Begrooting.

Er zijn groote veranderingen voorgedragen en aangenomen in de tienjarige begrooting. Zulke veranderingen kunnen door de Kroon voorgedragen worden, maar de Staten Generaal hebben

de volkomen vrijheid om ze al of niet aan te nemen. De grondslag van de voorgedragen veranderingen is hoofdzakelijk geweest de algemeene goede koop van goederen en dagloonen. Het is al lang geleden, dat alle de aannemingen en leveringen uit dien hoofde minder gekost hebben. Er moet derhalve al sedert eenige jaren een ruim overschot plaats gevonden hebben op de tienjarige begrooting. In de laatste jaren is deze aanmerking gedurig gemaakt geworden, vooral op het Ministerie van Oorlog. Doch mij heugt onder anderen, dat de Commissaris Generaal van Oorlog eens geantwoord heeft, dat het overschot gediend had om sommige uitgaven te doen, als bij voorbeeld de inkoop van paarden, die anders aanleiding zoude gegeven hebben tot nieuwe posten.

Dit jaar is men er voor uitgekomen, dat er eenige millioenen op de tienjarige begrooting zouden overschieten; en derhalve heeft men eenige posten van de jaarlijksche begrooting op de tienjarige gebragt.Het gevolg daarvan is, dat deze posten komen vast te staan voor alle de jaren van de tienjarige begrooting tot 1840 toe. De Staten Generaal hadden eene vrije stem van jaar tot jaar omtrent deze posten, zoo lang als zij op de jaarlijksche begrooting stonden. Nu zij gebragt zijn op de tienjarige begrooting moet alle verandering daarin door de Kroon voorgedragen worden, vóór dat de Staten Generaal dezelve mogen onderzoeken. Hiermede hebben derhalve de Staten Generaal wederom een groot gedeelte van hunne grondwettige magt aan den Koning overgeleverd. De jaarlijksche begrooting was zeer gering in vergelijking met de tienjarige, en nu is zij nog veel minder geworden.

Het beginsel, waarop deze overdragt van posten op de tienjarige begrooting is gedaan, schijnt te zijn, dat er eene som van bijna zestig millioenen ingewilligd geworden is voor de tienjarige begrooting, en dat deze som dezelfde moet blijven. Maar dit beginsel is geheel strijdig met de Grondwet. Bij de tienjarige begrooting werden eerst zekere voorwerpen van uit-

gave vastgesteld en vervolgens de vereischte penningen bij raming ingewilligd. De grondslag is derhalve niet de som van zestig millioenen, maar het zijn de voorwerpen der uitgave, waarvan die som eene bloote raming is. Ieder jaar moet er een uitvoerig verslag gedaan worden aan de Staten Generaal van de bestede penningen aan de voorwerpen van uitgave. Komt er te kort, hetwelk bij de ruimte der raming zelden gebeuren kan, zoo moet de vereischte som gevraagd worden bij de jaarlijksche begrooting. Schiet er over, hetwelk genoegzaam altijd het geval zal zijn, moet het overschot dienen in mindering van de jaarlijksche begrooting.

Uit deze eenvoudige voordragt blijkt klaar, dat het tegendeel geschied is van hetgeen had behooren te geschieden volgens de Grondwet. Het blijkt klaar, dat de Staten Generaal wederom zijn verkort geworden in hunne magt, en dat zij zelve daarin toegestemd hebben. Het blijkt klaar dat deze stap het vervolg is van zoovele stappen van een gelijken aard, waardoor de magt der Kroon met de daad al gedurig uitgebreid wordt.

Amortisatie Syndikaat.

Toen ik in de vorige vergadering mijn voorstel gedaan had om het gedrag van het Amortisatie Syndikaat te onderzoeken, werd er veel gesproken in de Afdeelingen van een jaarlijksch verslag, dat men afwachten moest. Zulk een verslag is voorgeschreven aan het Amortisatie Syndikaat bij de wet op deszelfs instelling. De Staten Generaal hadden zulk een verslag voor de eerste reize te wachten in de volgende vergadering, dat is eenige maanden later. Mij heugt niet, dat ik in de Staatscourant of in eenig ander blad iets gevonden heb van dat verslag. Gehoord heb ik er ook niet van. Indien het derhalve bij deze vergadering ingekomen is, zoo is het zeer stil en ongemerkt toegegaan. Al was nu dit verslag zeer uitvoerig geweest en al was het behoorlijk onderzocht geworden, zoo zoude er nogtans maar een klein gedeelte van datgene aan het licht gekomen

zijn dat ik bij mijn voorstel bedoeld had. Dan nu schijnt er eigenlijk niets voorgevallen te zijn, misschien niet eens *pro forma.* De groote vergadering van het Amortisatie Syndikaat heeft plaats eens in het jaar en ik heb meer dan eens leden van de Eerste en Tweede Kamer uit dezelve zien terugkomen met klagten, dat het onderzoek mede was *pro forma* geweest. Het wezen van de instelling van het Amortisatie Syndikaat is de onttrekking aan de Staten Generaal van de groote financieele maatregelen en van de beschikking over een schat van Domeinen, en van een jaarlijksch inkomen van zes of zeven millioenen uit opcenten. Deze geheele uitgebreide magt wordt door het Amortisatie Syndikaat uitgeoefend onder het onmiddelijk bestuur van de Kroon.

Eenige dagen, nadat ik dit geschreven had zijn mij de gedrukte papieren van de laatste vergadering der Tweede Kamer geworden. Ik vind daarin twee stukken het bovenvermelde verslag van het Amortisatie Syndikaat uitmakende. Dit verslag schijnt voor notificatie aangenomen te zijn.

Er blijven derhalve vijf en twintig millioenen klinkende munt in kas en onverantwoord. Nu is het juist de verantwoording dezer aanzienlijke som, die bij mijn voorstel geeischt wierd, omdat ik wel begreep, dat dezelve niet gedaan zou worden volgens de wet alleen. De ondervinding toont, dat ik dit zeer wel ingezien heb: het verslag is ingekomen en het punt waar alles op aankomt is er niet in aangeraakt. Misschien is er niet één lid in de Kamer geweest, die dit begrepen heeft, en denkelijk hebben de meesten ook maar verlangd naar een verslag *pro forma*, om zich daarmede te laten sussen en om van alle verdere moeite bevrijd te zijn.

Een brief uit Amsterdam in den loop van dezen winter aan een van mijn vrienden hier geschreven behelsde de vraag, of de evengemelde verantwoording geschied was, met de bijgevoegde verklaring, dat, indien zij niet geschied was, onze geheele financieele staat in het duister bleef. Deze verklaring is volmaakt gegrond, omdat de Hooge Regering vijf en twintig millioenen in

handen heeft, waar allerhande gaten mede gestopt kunnen worden. . . . Met zulk eene onverschilligheid aan de eene zijde, en zulke ingewikkelde maatregelen aan de andere, verliezen wij ons hoogst waarschijnlijk hoe langer hoe meer in den doolhof van verwarring, waaruit de natie eensklaps met den uitersten schrik zal wakker worden. Dan het kan al ligt mijnen tijd uithouden en dat noodlottig einde kan ligt voorvallen na mijnen dood. Ik heb althans mijn hart moeten aftrekken van eene zaak, daar ik niets meer aan doen kon, en waarin ik verlaten was geworden door diegenen zelve, die eeds- en plichtshalve mij hadden behooren te ondersteunen.

Munt.

In deze vergadering is de wet van 28 September 1816 op de Munt in werking gebragt. De fransche munt is daarmede in de Zuidelijke gewesten buiten omloop gebragt. De franc was te hoog gesteld in zijne evenredigheid tot den gulden. Nu hielden de gevolgen van deze verkeerde beschikking op, en de franc bleef een negotiepenning zoo als alle vreemde munt. Maar het tweede gebrek van de wet van 1816 is niet weggenomen, Dit gebrek bestaat in den dubbelen standaard van goud en zilver. De wet schrijft de hoeveelheid fijn zilver voor, die in den gulden komt. De wet schrijft vervolgens de hoeveelheid fijn goud voor, die in het tienguldenstuk komt. Daarmede is dan ook de evenredigheid bepaald tusschen goud en zilver. Maar zulk een evenredigheid kan de wet niet bepalen. De evenredigheid tusschen goud en zilver verandert gedurig naarmate het zilver of goud meer getrokken zijn. De wet moet derhalve kiezen tusschen goud en zilver, om of het een of het ander tot een standaard te gebruiken. Nemen wij den zilveren gulden tot een standaart, zoo kunnen wij wel gouden stukken slaan, die min of meer tien guldens waard zijn; maar het gouden stuk zal nu eens meer en dan eens minder in de wandeling gelden. Wanneer de Wet van 1816 is overwogen geworden heeft men de zwarigheid gering gesteld, omdat men zeide, dat er weinig goud

geslagen zoude worden. Het meeste goud zou bestaan in dukaten als negotiepenning en zonder de waarde van dezelve uit te drukken.

Bij de uitkomst is dit anders gebleken. Ik heb goede reden om te gelooven, dat er voor zestig of tachtig millioenen guldens aan gouden tienguldenstukken geslagen is. Dit geschiedt met voordeel naar de tegenwoordige waarde van het goud, dat is naar de evenredigheid tusschen goud en zilver. Het gouden tienguldenstuk is twee stuivers minder waard dan tien guldens in zilver. De Staat geeft derhalve voor tien guldens uit hetgeen twee stuivers minder waard is en wint daarmede twee stuivers op de tweehonderd of 1 percent. Het overblijvende gebrek in de wet van 1816 wordt daardoor verre van gering, en heeft veel meer alle de nadeelige gevolgen daaruit voorzien.

De winst blijft niet in handen van den Staat, zooals geschieden zoude indien de Munt het goud sloeg voor de schatkist. Nu is het de Bank van Brussel, die het goud voor hare rekening slaat en er de winst van geniet.

Ik had mij gevleid, dat het slaan van zooveel goudstukken strekken zoude om alle de slechte en gesleten zilveren munt in de schatkist te brengen. Dit zoude geschied zijn, indien de Staat altijd goud uitgegeven had, terwijl hij zilver ontving. Dan, dacht ik, zou de oude zilveren munt geheel zijn ingesmolten geworden tot nieuwe zilveren munt. Maar tot heden toe zie ik niets dergelijks gebeuren, en de oude gesleten munt blijft in de wandeling.

Het is heden eene bekende zaak, dat de zesd'halven in menigte ijn geslagen geworden buiten 's lands, en met groote winst onder ons ingevoerd. Men verstaat de kunst om nieuwe munt het uiterlijk te geven van oude munt. Op deze zelfde wijze zal het gaan met alle onze oude zilveren munt, die volgens de wet eene gelijke waarde heeft met de nieuwe munt. De nieuwe munt zal gedurig verdwijnen en plaats maken voor die oude munt, uit hoofde van het voordeel op die verwisseling. De oude munt behoort geheel en al versmolten en uit de wande-

ling gebragt te worden. De nieuwe munt behoort alleen te gelden en een wettigen omloop te hebben.

Zoodanig was het oogmerk der wet van 1816, zoodanig is het belang van handel en nijverheid, en al het knoeijen, dat sedert vele jaren heeft plaats gevonden, is hoogst nadeelig voor de nationale welvaart.

De nieuwe munt is slecht uitgevallen, terwijl de algemeene verwachting was, dat zij zeer schoon zoude zijn. Het voorname punt in deze is het snoeijen of ontranden voor te komen. Men moet het een stuk aanstonds kunnen aanzien, dat het gesnoeid is. Gesnoeide stukken moet de Staat weigeren om aan te nemen. Daarmede zullen zij zekerlijk uit den omloop geraken. Indien nu de nieuwe munt niet fraai is, maar genoegzaam voldoet aan het gemiddeld voorname punt, zoo zal ik het mij nog getroosten. Doch indien de slechte slag aanleiding geeft tot gemak in het snoeijen, zoo is er veel verbeurd.

STATEN-GENERAAL 1825-1826.

De voornaamste zaken, in deze zitting verhandeld, zijn geweest: 1°. de Begrooting, 2°. het Collegium Philosophicum; 3°. de Indische geldleening, 4°. het Tarief op den in-, uit- en doorvoer. Ik zal het noodzakelijkste van ieder punt afzonderlijk opteekenen.

1°. de Begrooting.

De jaarlijksche Begrooting was gedurig ingekrompen door overdragten op de tienjarige. Hiermede is ook dit jaar voortgegaan, zoodat de jaarlijksche begrooting welras tot niet zal gebragt zijn. Eenige weinige leden schijnen deze strekking bemerkt te hebben, doch verre de meesten zijn er blind voor, of sluiten de oogen vrijwillig toe. Het is op deze wijze, dat de Grondwet op dit gewigtig stuk wordt weggecijferd, en zoo gaat het op andere stukken ook. Inmiddels hoor ik niet dan een openbaren en algemeenen lofzang over ons liberaal Gouvernement en nationale vrijheid. De taal en de manieren blijven zeker even zacht

onder alle deze veranderingen, doch de grondslag wordt gelegd tot eene volstrekte magt. Ik ben te oud geworden om mij tegen den stroom te verzetten en ik kan niet dan de schouderen ophalen en toezien.

2°. Collegium Philosophicum.

Dit Collegium is aan de Hoogeschool te Leuven opgerigt ten dienste van de Roomsch-Katholijke geestelijkheid. De jongelieden moeten daar de humaniora studeeren, vóór dat zij in de Bisschoppelijke Seminariën worden opgenomen.

In deze Seminariën studeeren zij de Theologie, voor welke er geene Faculteit aan de Hoogescholen voor de Roomsche Kerk bestaat. De Bisschoppen hadden kleine Seminariën voor de humaniora opgerigt, en deze kleine Seminariën werden ongevoelig openbare scholen voor de geheele Roomsch-Katholijke jeugd. Uitlandsche Broederschappen leverden er leermeesters, vooral de zoogenaamde Ignorantijnen en de geheime Jezuiten. Het Gouvernement vreesde, dat er op deze wijze een zeer kwade geest zoude worden ingevoerd en voortgeplant onder de groote meerderheid der Nederlandsche jeugd. De Ignorantijnen en Jezuiten werden vervolgens weggejaagd, de kleine Seminariën gesloten, het Collegium Philosophicum opgerigt.

Deze zaak heeft ongemeen veel opziens gebaard binnen en buiten 's lands, en het Hof van Rome heeft er zich ook mede gemoeid. De bigotte Roomschen schreeuwden over de schending van de vrijheid van geweten en de onderdrukking van de Katholijke Kerk. Verstandige Roomschgezinden hieven mede kunnen klagten op, dat een vader zijne zonen niet kon laten opvoeden en onderwijzen waar hij wilde, dat hij dit volgens Koninklijk Besluit van 14 Junij 1825 doen moest binnen 's lands en dat de gelegenheden binnen 's lands waren beperkt en bepaald geworden tot een Koninklijk Collegium.

Bij de opening van de Staten-Generaal raakte de aanspraak van den Koning het Collegium Philosophicum aan, en bij de

overweging van het antwoord daarop verlangden sommige leden van de Tweede Kamer, dat er geene onbepaalde goedkeuring aan deze zaak zoude gegeven worden. Andere leden drongen aan op zulk eene goedkeuring, welke dan ook bij meerderheid van stemmen doorging.

Het is merkwaardig, dat deze zaak slechts zijdeling en als in het voorbijgaan bij de Staten-Generaal bekend gemaakt geworden is. Het is merkwaardig, dat de oppositie zoude tevreden geweest zijn met de zaak onbeslist te laten zonder goed- of afkeuring. Het is merkwaardig, dat de voorstanders eene goedkeuring hebben doorgezet, welke de zijdelingsche bekendmaking schijnt bedoeld te hebben. De oppositie bestond gedeeltelijk uit vrienden van het Gouvenement, maar die hier òf de vrijheid van geweten, òf de vrijheid van onderwijs te kort gedaan vonden. De voorstanders waren gedeeltelijk leden van de gewone oppositie, maar die hier de liberaliteit tegen het fanatisme wilden beschermen. Voor- en tegenstanders bepaalden zich eigenlijk tot de Roomsche Zuidelijke leden, de Noordelijke en Protestanten lieten er zich niet veel op in. Een kwade tong zoude misschien zeggen, dat de tegenstanders bigotte Roomsch Katholijken en de voorstanders Philosophen waren.

De overweging van het antwoord op de Koninklijke aanspraak geschiedde met gesloten deuren, zoodat het publiek niet eigenlijk verwittigd werd van het gebeurde. De tegenstanders wilden echter bekend zijn en zich van de verdenking zuiveren, dat zij de zaak mede goedgekeurd hadden. Zij namen derhalve de gelegenheid van de openbare overweging der Begrooting waar om hun gevoelen nogmaals voor te dragen en te ontwikkelen. De voorstanders bleven geen antwoord schuldig. Vandaar dan, dat de overweging van de Begrooting een zekeren schijn had van eene Kerkvergadering. Zoo als er vele gesprekken en vele geschriften in het publiek voorafgegaan waren, evenzoo volgden er nu velen op, en de gisting is 't sedert al gedurig toegenomen.

Het eigenlijk geschil is niet over de vrijheid van godsdienst

en geweten, maar over de vrijheid van openbaar onderwijs. De vrijheid van geweten komt hier slechts in de tweede plaats en als een gevolg in aanmerking. Maar de godsdienst is zulk eene tedere zaak, en de geestelijkheid trekt zoo sterk partij, dat de geheele aandacht van de voorname zaak op de ondergeschikte van het onderwijs op den godsdienst is overgegaan.

Ik heb dit op de vrijheid van het openbaar onderwijs aan te merken, dat dezelve een natuurlijk recht is evenals de vrijheid van spreken en van de drukpers. Bij de Grondwet wordt het openbaar onderwijs aan niemand verboden en blijft dus aan iedereen geoorloofd. Art. 226 van dezelve stelt, dat het openbaar onderwijs een aanhoudend voorwerp van de zorg van de Regering is. Hiermede wordt de Regering verpligt om zorg te dragen, dat er een openbaar onderwijs bestaat. Maar naast het openbaar onderwijs door de Regering ingesteld, behoudt iedereen het regt om ook een openbaar onderwijs te geven. Voorleden jaar heb ik eerst eene andere leer in de Zuidelijke dagbladen gevonden, en dáár met verwondering gelezen, dat de Koning het regt heeft om een openbaar onderwijs in te stellen. Naderhand heb ik dezelfde leer ontmoet in stukken, die een officieel aanzien hadden. Eindelijk heb ik bemerkt, dat ook de besluiten en instellingen der Regering van dit verkeerd beginsel uitgingen De zaak vervolgens nader onderzoekende, heb ik gezien, dat de grondslag van onze tegenwoordige handelingen te vinden is in de wet van 3 April 1806 onder den Raadpensionaris Schimmelpenninck, door welke het monopolie van het middelbaar en lager onderwijs gevestigd wordt in de Regering. De kracht van deze wet in onze tijden wordt afgeleid uit het tweede additionele artikel der Grondwet, strekkende dat alle thans in werking zijnde wetten kracht behouden, totdat daarin op eene andere wijze zal voorzien. Ik weet wel, dat vele oude wetten op deze zelfde wijze zijn in kracht gebleven, doch dit is geheel strijdig met het oogmerk der Grondwet. De Grondwet onderstelt klaarblijkelijk, dat er hoe eer zoo beter nieuwe wetten naar den

geest der Grondwet zullen worden gemaakt, en zij voorziet eenig en alleen bij dit additioneel artikel in de tusschenruimte van tijd, die noodig is tot het maken van nieuwe wetten. Ook hier is eene merkwaardige verdraaying der Grondwet openbaar, doch ik zal er op deze plaats niet meer van zeggen, omdat ik er volledig over gehandeld heb in mijne Bijdragen.

Ik besluit met deze eenvoudige stelling dat wij volgens de Grondwet een openbaar onderwijs moeten hebben, ingesteld door de Regering; dat elk ingezeten daarboven de vrijheid heeft en het regt bezit om in het openbaar te onderwijzen, behoudens zijne verantwoording aan den gewonen regter, zoo als bij de drukpers en alle andere handelingen; dat elk ingezeten even zoo de vrijheid en het regt behouden heeft om zijne kinderen zoodanig openbaar onderwijs te laten genieten als hij verkiest, hetzij dat van de Regering of dat van bijzondere personen, hetzij binnen 's lands of buiten 's lands. In zoo verre als deze grondwettige vrijheden van den Nederlander verkort zijn geworden is de Grondwet geschonden.

Wanneer men deze vrijheid van openbaar onderwijs vergunt, zoo zal er ook niet geklaagd worden over eene verkorting van de vrijheid van geweten en godsdienst. Daar zullen dan wel scholen bestaan, die niet in den zin der Regering zijn, en het is niet te ontkennen, dat het onderwijs in dezelve kwade vruchten zal voortbrengen. Maar het weren van zulke scholen, alle dwangmiddelen om de jeugd in de scholen van de Regering te bergen, hebben nog veel erger gevolgen. Zoo zien wij nú eene aanzienlijke jeugd uit ons land weggezonden naar de scholen van de Jezuiten in Frankrijk Alle dwang komt uit op vervolging, alle vervolging verbittert en maakt hardnekkig, het oogmerk wordt geheel vermist, en de Regering bevordert hetgeen zij beletten wil.

3°. De Indische geldligting.

Een waarborg van de Staten Generaal is gevraagd geworden op eene geldleening van twintig millioen, waarvan de renten en

aflossing komen tot last van de Indische Regering. Deze waarborg is vervolgens bij eene wet verleend geworden, die bijna met eenparige stemmen in de Tweede Kamer is aangenomen.

Zulk een algemeene goedkeuring heeft des te meer verwondering gebaard, omdat men zes weken te voren juist het tegendeel verwachtende was. Maar de overweging van deze zaak heeft zeker gediend om de leden van de Staten-Generaal meer bekend te maken met de overzeesche bezittingen, vooral in Oost-Indie.

Ik heb sedert vele jaren en bij vele gelegenheden de voordeelen aangewezen van die bezittingen voor het moederland, en dit onlangs wederom gedaan in een bijvoegsel tot het 10de en laatste Deel van mijne Bijdragen. Ik zal derhalve hier in geene herhalingen vallen en dit alleen opmerken, dat de meeste leden van de Staten-Generaal nog zeer onkundig waren op dit stuk. Met deze overweging zijn zij echter oplettend geworden, hebben het een en ander gelezen en kundige lieden geraadpleegd, vervolgens vele ophelderingen gevraagd en bekomen in de onderscheiden Afdeelingen, en zijn op deze wijze overtuigd geworden van het echt belang van Staat. Dit is dan een zeer heilzame vrucht geweest van de gevraagde waarborg.

De meeste sprekers hebben de Grondwet zoo verstaan, dat de overzeesche bezittingen geheel onder de Kroon staan, en dat de Staten-Generaal zich niet daarmede mogen bemoeijen. Eenige weinige leden hebben de Grondwet uitgelegd zoo als ik gedaan heb in mijne Bijdragen, inzonderheid Deel 8, Hoofdstuk Grondwet. Bij slot hebben de Staten-Generaal aandeel gekregen in het Koloniaal Bestuur, ingevolge van het artikel der wet, houdende, dat de Koloniale Begrooting om de vijf jaren onder hun oog zal gebragt worden. Door deze inzage in de financien bekomen zij de inzage in alle zaken van gewigt, en de aanleiding om zich op alle dezelve uit te laten. Hiermede is de grondslag gelegd tot zulk eene deelneming van de zijde der nationale Vertegenwoordiging, als nuttig en noodig is om dat Bestuur op een goeden voet te houden. Indien het zoo begrepen was geweest van het

begin af, zou er eene publiciteit hebben plaats gevonden, waar nu de geheimhouding het kwaad heeft laten inkankeren. Daar wordt een algemeen gevoel van verantwoordelijkheid opgewekt door de bloote publiciteit, en dit gevoel alleen belet reeds veel kwaads en sticht veel goeds.

De Zuidelijke leden hebben vooral wel gevat, dat onze Oost-Indische bezittingen een goede en ruime markt konden uitleveren voor onze fabrykaten. Dit alleen was genoeg om dezelve te overtuigen, maar zij zijn tevens voor den dag gekomen met hunne uitsluiting van vreemden en het gewone verbodstelsel. Hierin is de Heer van Alphen hun inzonderheid toegevallen met verzekering van zijne bekende liberale beginselen. Hij heeft naderhand bij gelegenheid van het Tarief op den in-, uit- en doorvoer verklaard, dat hij genoegen aan de Zuidelijken leden gegeven had op den handel met Nederlandsch-Indie, in de hoop, dat zij hem genoegen zouden geven op den handel van Nederland. Hij moet zich wel daaromtrent bedriegen, omdat zijne uitzondering op den regel eigenlijk eene inconsequentie was, en dat de Zuidelijke leden dezelve zouden moeten hebben beantwoorden met eene andere inconsequentie. Nederlandsch-Indie en Nederland moeten bloeijen of kwijnen volgens dezelfde beginselen in dezelfde huishouding van Staat. Zij maken gezamelijk één groot Rijk uit, en zoo als Holland en Brabant moeten wel varen ter bevordering van ieders welvaart, evenzoo moeten Nederland en Nederlandsch-Indie wel varen met eene gelijke uitkomst.

De Zuidelijke leden verheffen de Handelmaatschapij zeer hoog, omdat zij reeds voor millioenen aan fabrykaten heeft opgekocht en besteld, en zoo is de lof van die Maatschappij dan ook bij gelegenheid van deze overwegingen gezongen. Het debiet van onze fabryken aan de Handelmaatschappij is een oogenblikkelijk en voorbijgaand voordeel. De langzame en degelijke aanknooping van betrekkingen der fabrykanten met de particuliere kooplieden zou daartegen een duurzaam en gedurig aangroeijend voordeel opleveren. Maar nu zal de Handelmaatschappij alles tot zich

trekken, en dan de prijzen aan de fabryken voorschrijven. Na dit tijdperk van haar monopolie zal het tijdperk van de verwarring van hare zaken en van haren val komen. Maar zoo verre zien noch de fabrykanten, noch de Staatslieden van onzen tijd.

Deze Handelmaatschapij baant ongevoelig den weg tot eene opstanding van het stelsel der oude Oost-Indische Compagnie. De Handelmaatschappij zal het monopolie door den daad verkrijgen, zoo als de Oude Compagnie het bij octrooi bezat, omdat de particuliere kooplieden zullen afgeschrikt worden en uitscheiden. In de handelingen en betrekkingen van de Handelmaatschappij met de Regering, hetzij in Indie, hetzij bij het Ministerie alhier, zal de Handelmaatschappij haar belang doen bovendrijven, den hoogen toon voeren, Indische Regering en Ministerie tot hare werktuigen maken. De lof der oude Compagnie is in de Staten-Generaal gezongen geworden door den Heer van Alphen, en daarmede is als het ware de aanwijzing gedaan om den geest van de oude in de nieuwe Maatschappij over te brengen. Te voren was de Raad van Indie Muntinghe overgekomen met een ontwerp van Maatschappij, en hij brak het ijs op eenen tijd, daar alle gedachten van eene Maatschappij vervreemd waren. Muntinghe was nooit geen voorstander van het oude stelsel geweest, maar juist het tegendeel, en nu verklaarde hij ook, dat hij het oude niet wilde herstellen. Hij oordeelde, dat wij te verre gegaan en in een ander uiterste vervallen waren, dat de Engelschen het bij het beste eind hadden, met eene politieke Regering in te stellen zonder de Compagnie geheel af te schaffen. Zoo is het plan der Handelmaatschappij uit zijne voordragt geboren, maar anders uitgevallen, dan hij gewenscht had, zoodat hij beschaamd naar Indie teruggekeerd is. Wij hebben nu een stelsel van bestuur voor Nederlandsch-Indie zonder vaste grondslagen, zonder overeenstemming van de onderscheiden bestanddeelen, hetwelk heen en weder slingeren zal, niet alleen in gevolge van strijdige beginselen, maar ook van strijdige belangen.

Het is een wonderlijk schouwspel geweest, de Staten-Generaal te

zien raadplegen over de aangewezen gebreken in het Indisch Bestuur, waaruit de financieele verlegenheid is geboren worden. Deze gebreken zijn door het Ministerie aan de Afdeelingen opgegeven in de antwoorden op hare vragen. Ik zal er eenige van opnoemen. Er wordt verweten aan de Indische Regering, dat zij de publieke schuld gedurig vermeerderd heeft, en hier te lande is er sedert tien jaren niet anders in eene driedubbele mate gedaan. Er wordt verweten aan de Indische Regering, dat zij te veel publieke werken heeft aangelegd, en wij houden hier te lande niet op publieke werken aan te leggen alsof wij goudmijnen tot onze beschikking hadden. Er wordt aan de Indische Regering verweten, dat hare Departementen van Bestuur al zo omslachtig en kostbaar zijn, en dat het getal van de ambtenaren veel te groot is, en wij houden hier te lande een geweldigen omslag van bestuur, een zeer kostbaar bestuur, en zulk een menigte van ambtenaren, dat er bij alle de Departementen lange lijsten van ambtenaren bestaan, die op wachtgeld gesteld zijn. De ministerieele ophelderingen stellen evenwel de Staten-Generaal gerust met de bevelen aan te kondigen, die op alle deze stukken naar Indie gezonden zijn. Het kwam mij natuurlijk voor, dat de Staten-Generaal hiermede op den weg zouden gebragt zijn geworden om te begrijpen, dat het tijd was om hier ook het kwaad te stuiten en de gebreken te heelen, hetwelk dan hun werk zoude moeten zijn. Daarin heb ik mij echter bedrogen.

Voorname sprekers onder de Zuidelijke leden hebben veel meer getracht om hun geliefd verbodstelsel naar Indie over te brengen en zoodoende een groot gebrek in de Huishouding van Staat ook van dat land bij alle andere te voegen. Zij zouden gaarne geene andere waren toelaten op de markt van Indie dan voortbrengselen van Nederland, en alle de voortbrengselen van Indie bij uitsluiting naar Nederland overvoeren. Wij zullen in het vervolg van tijd gewaar worden, of hunne verklaarde wenschen eenigen indruk hebben gemaakt. Wij zullen gewaar worden of de Commissaris-Generaal du Bus daartoe adviseeren

zal, en of hij het eens is met zijne voormalige ambtgenooten in de Tweede Kamer, waarin hij zelfs het voorzitterschap bekleed heeft. Nadat de geldligting vastgesteld was, verwachtte ik, dat zij aangekondigd worden zou ten laste van de Indien en onder waarborg van de Staten-Generaal, naar inhoud van de Wet. Maar ik vind mij wederom bedrogen, en het Amortisatie Syndikaat kondigde eene geldleening aan van veertig millioenen, waaronder de twintig millioenen voor de Indische behoeften begrepen waren. Het schijnt derhalve, dat het Amortisatie Syndikaat het geld aan de Indische Regering schieten en de renten en aflossing van dezelve ontvangen zal. Wilde ik derhalve deel nemen in de geldleening, zoo zoude ik niet de Indische Regering tot schuldenaar hebben, maar het Amortisatie Syndikaat. Daarom heb ik er ook niets in genomen. Ik hoor, dat het publiek even huiverig is geweest en dat er weinig aandeel is genomen in de gemelde veertig millioenen. Dan eensklaps hoort men, dat de Bank van Brussel al het geld geschoten heeft. Het program van het Amortisatie Syndikaat voor de geldligting kwam mij reeds zoo ingewikkeld en duister voor, dat ik de hoop heb opgegeven om het te begrijpen en het derhalve niet bestudeerd heb. Nu komt er deze stap van de Bank van Brussel bij, daar ik nog minder inzigt in heb. Ik laat derhalve deze zaak zoo als zij is, en getroost mij niet meer te weten van den tegenwoordigen staat van onze financien.

4°. het Tarief op den in-, uit- en doorvoer.

Dit tarief staat bloot aan gedurige veranderingen ingevolge van de veranderde omstandigheden. Onder de Republiek van de Vereenigde Nederlanden kwam er jaarlijks een plakkaat uit van belastingen en ontlastingen. Het stelsel bleef niettemin altijd hetzelfde, en de belastingen en ontlastingen van sommige waren geschiedden altijd in den geest van het aangenomen stelsel.

Heden is er geen vast stelsel, maar het slingert gedurig tusschen de beginselen van vrijen handel en verbod en belemmeringen.

De koninklijke voordragten spreken gedurig van het aangenomen beginsel van den vrijen handel en komen daarbij met de hoogste regten voor den dag. De Zuidelijke leden van de Staten-Generaal roepen gedurig om meerdere belemmeringen en uitgebreider verbod. De Noordelijke Staten klagen meest allen over de kluisters en het verval van den handel.

De belastingen en ontlastingen, die heden alle jaren worden voorgesteld, bepalen zich ook geenszins tot eene bloote verandering van omstandigheden, met behoud van het aangenomen stelsel. Deze belastingen zijn veel meer geheel of gedeeltelijk inbreuken op het stelsel zelf, naar mate de geest van den vrijen handel of beperkten handel op het oogenblik bovendrijft.

In de voordragt van dit jaar ontdekte ik gunstige en ongunstige voorslagen met opzigt tot den handel en was benieuwd naar de wijze, op welke de Minister van Financien deze tegenstrijdigheden uitleggen zoude bij zijne verdediging van het ontwerp van de wet. De heer Appelius was op den dag van de publieke overweging ziek en de Minister van Binnenlandsche Zaken Gobelschroy voerde het woord in zijne plaats. Hij zeide, dat hij geene genoegzame kennis had van alle de bijzonderheden, maar hij verdedigde het algemeen beginsel van het ontwerp, zoodat ook mijne verwachte uitlegging door hem gegeven werd. Hij zeide, dat de Koning een groot voorstander was van landbouw, fabryken en koophandel, en dat men derhalve ook gunstige beschikkingen op alle deze zuilen van de de nationale welvaart in het ontwerp van wet ontmoette. Deze woorden zijn zeer aardig uitgekozen om het denkbeeld uit te drukken, dat er geheel geen vast stelsel noch beginsel aangenomen is.

In de adviezen van vorname Zuidelijke leden heb ik o vooroordeelen en begrippen wederom gevonden, die ik dacht, dat al lang uit de wereld verdwenen waren. De heer Gerlache van Luik, een verstandig man en die vele bekende werken van dezen tijd aanhaalt, spreekt gedurig van het geld, dat uit het land gaat voor vreemde waren, en van het geld, dat in het land

komt voor onze uitgezonden waren. Dat invoer en uitvoer eene ware ruiling zijn, dat de eene waarde de andere dekt, dat de rekening wordt gemaakt met wisselbrieven, en dat op zijn allerbest een saldo in geld wordt uitbetaald, schijnt hem nog niet bekend te zijn. De heer Suermondt van Jealsberge van Gend, een verstandig man en die ook veel leest, heft aan met de stelling, dat de politieke economie eene wetenschap is, die leert om rijk te worden, met veel te verkoopen en weinig in te koopen. Hij loopt in hetzelfde spoor met eerstgenoemde.

Onder verscheiden uitmuntende adviezen van Noordelijke leden tot voorspraak van den vrijen handel heeft mij dat van den heer Beelaerts van Blokland het meest getroffen. Ik vind daarin eenige voorname stellingen, die verdienen om hier uitgeschreven te worden:

(12 July 1821). „Naar aanleiding der bestaande en zoo voor de Regering als voor de Staten-Generaal verbindende kracht hebbende wet, geloof ik dan, overeenkomstig den aard der zake, de volgende stellingen als waarheden, over welke men het eens is, te kunnen aannemen:

„Een tarief van in-, uit- en doorvoer is geen eigenlijk gezegd middel van inkomsten van 's Lands Schatkist.

„Het is veeleer een weegschaal, die de gelijke bescherming regelt van alle takken van nijverheid.

„Die bescherming bestaat voor den handel in vrijheid en lage regten, voor de andere takken van nijverheid in het bevorderen van derzelver mededinging tegen vreemde voortbrengselen.

„Door hooge regten kan dat doel niet worden bereikt, zoo omdat hooge regten den handel belemmeren, en daardoor aan alle andere takken van nijverheid het middel van circulatie benemen, als omdat zij de sluikingen bevorderen.

„De sluikerijen werken in de omgekeerde rede van de bescherming door de wet bedoeld, bederven de zedelijke geaardheid des volks, en benadeelen 's lands schatkist.

„De sluikingen leveren een bedriegelijk resultaat op, omdat men omtrent de hoeveelheden van goederen, welke ter sluik

worden ingevoerd en aan het naauwste toezigt ontsnappen, nimmer eenige zekerheid kunnende hebben, de publieke administratie dus buiten staat wordt gesteld te oordeelen, of de zoogenaamde hooge regten doeltreffend zijn geweest.

„Lage regten daarentegen zijn volkomen geschikt daaromtrent een juisten maatstaf aan de hand te geven.

„Matige regten bevorderen de eerlijkheid in den handel, en moedigen het vertier aan bij den consommateur.

„De schatkist mag zich van een tarief, als weegschaal van bescherming beschouwd, door het middel van matige regten voordeelen beloven, toevallig maar zeker, gemakkelijk in de perceptie, en tot nieuwe voordeelen leidende door eene vermeerderde consumptie.

„Matige regten den invoer begunstigende bevorderen ook den aftrek van eigen voortbrengselen, omdat het onmogelijk is uit den aard der zaak, dat hij, die invoert, ook niet verpligt zoude zijn uit te voeren.

„Om zich den aftrek van eigen voortbrengselen te verzekeren wordt de fabryceerende nijverheid oplettend op de hoedanigheid van hare voortbrengselen en de vreemde mededinging is daartoe een sterke prikkel."

Hoe waar ook deze stellingen zijn, worden zij niet erkend door de meerderheid, maar daar is eene minderheid, die dezelve schijnt regt vast te houden. De heer Dr. Yeury vroeg mij onlangs of ik niet oordeelde, dat men voort moest gaan de echte beginselen voor te spreken. Ik heb hem daarin bevestigd, en denk wel, dat er een tijd zal geboren worden voor de zegepraal der waarheid. Maar ik zal dien niet beleven, en daarom ben ik uitgescheiden met een kostelijken tijd daaraan te besteden en nuttiger werk na te laten. Hetgeen ik nu van tijd tot tijd daarover in geschrift stel, zal denkelijk nog eens zijne eigene uitwerking hebben, wanneer hetgeen ik in de Staten-Generaal daaromtrent zoude hebben uitgesproken allang vervlogen en vergeten zoude zijn. In de Staten-Generaal kon ik

slechts op enkele zaken en naar de voorhanden omstandigheden mijn advies uitbrengen. Op mijne kamer kan ik de groote zaak der nationale welvaart geregeld, algemeen, op een vrije en eigene wijze behandelen.

Het hangt eigenlijk geheel van den Koning af om den vrijen handel of het verbodstelsel in te voeren. Doet hij een voorstel in den geest van het verbodstelsel, zoo voegt een aantal leden van de Kamer zich uit overtuiging daarbij, en een ander aantal leden, dat altijd ja zegt, neemt ook dit voorstel aan. Doet de Koning daartegen een voorstel in den geest van den vrijen handel, zoo vallen in de eerste plaats de ja-zeggers toe en daar voegen zich bij de voorstanders van den vrijen handel, waaruit dan wederom een meerderheid geboren en het ontwerp van wet aangenomen wordt.

Mij is verzekerd, dat sommige Zuidelijke leden een voorstel in den geest van den vrijen handel ook zouden aannemen; al is het, dat zij niet daarom stemmen tegen een voorstel van verbod, uit vreeze voor hunne kiezers. Van Gend is mij inzonderheid de verzekering gegeven dat het beginsel van den vrijen handel er dagelijks meer veld wint. De heer Geelhand de la Faille van Antwerpen heeft zelfs verklaard, dat het tarief geen verder bezwaar dragen kon, en heeft ook tegen dit ontwerp van wet gestemd, waardoor hij verder is gegaan, dan eenig ander Zuidelijk lid. De kans kan derhalve ieder jaar keeren; hetgeen in andere landen gebeurt zal daaraan veel toebrengen; hetgeen onder ons in het licht gegeven wordt zal mede veel invloed hebben op het openbaar gevoelen.

Dit openbaar gevoelen kan echter nog niets uitwerken tegen het gevoelen van den Koning, maar het kan ook invloed hebben op zijn gevoelen, en aanleiding geven tot eene wijziging en verandering van hetzelve. Het vereischt niet meer dan een opslag van het oog om het groot onderscheid gewaar te worden tusschen het tarief van de Vereenigde Nederlanden onder den Souvereinen Vorst, en het tarief van het Koningrijk der Nederlanden na de

vereeniging met Belgie. Het eerste was gunstig voor den vrijen handel en overeenkomstig met onze aloude huishouding van Staat; het tweede belemmert den handel en is in den geest van de Fransche en Belgische verbodswetten. Wij mogen uit deze omstandigheden besluiten, dat de Koning eerst heeft toegegeven aan de belangen der Noordelijke Gewesten en naderhand zijn stelsel veranderd heeft naar de belangen der Zuidelijke Gewesten, waaruit een stelsel is geboren, gegrond op tegenstrijdige beginselen· Indien nu het openbaar gevoelen ook in het grootste gedeelte van de Zuidelijke Gewesten gunstig werd voor den vrijen handel, zoo zoude men mogen verwachten, dat de Koning een ander voorstelde. De wet van 12 July 1821 had reeds deze verwachting bij mij opgewekt; maar toen de beginselen van die wet toegepast werden bij het tarief van Augustus 1822, zag ik dat ik was bedrogen geworden. Nu kan ik geene zoo spoedige verandering in het openbaar gevoelen hopen, dat er nog in mijn leeftijd eene gunstige verandering voorvallen zal.

Besluit.

De Staten-Generaal hebben het een en ander goede verrigt en kwaads belet, ook in deze zitting, doch zij zijn nog verre van te beantwoorden aan het oogmerk van hunne instelling. Dit oogmerk is aangewezen in de Grondwet, en ik heb hetzelve nader ontwikkeld in mijne aanmerkingen op de Grondwet, te vinden in het 8e Deel van mijne Bijdragen. Mijne verwachtingen waren groot, toen ik aan de Grondwet gewerkt heb; zij waren nog groot, toen ik werkzaam was in de Staten-Generaal; maar eene ondervinding van ruim tien jaren heeft mij geleerd, dat het oogmerk niet zoo spoedig bereikt kan worden.

De Staten-Generaal zijn gedurig achteruit gegaan en hebben hunne grondwettige magt op allerhande wijze overgegeven aan de Kroon. Ik heb dit aangewezen in mijn voorgemeld 8e Deel van de Bijdragen met opzigt tot drie voornamen punten: 1°. in de Wetgeving, dat is het grondwettig aandeel in het maken

van de wetten; 2° in de Defensie, inzonderheid op het stuk der nationale militie en van de bepaling van het getal derzelve; 3°. in de Financien, voornamelijk door de verdeeling van het jarig en tienjarig budget en door de instelling van het Amortisatie Syndicaat.

Ik zal hier in geen herhaling vervallen van het gemelde 8e Deel, en mij slechts bepalen tot een enkel punt als het gevolg van de overgave der Grondwettige magt. Het Amortisatie Syndikaat zorgt voor vele zware uitgaven, die uit zoogenaamde buitengewone middelen gevonden worden. Daaruit vloeit dan voort, dat de zoogenaamde gewone uitgaven door de gewone inkomsten gedekt worden en dat er geen te kort meer bestaat. Maar de buitengewone middelen van het Amortisatie Syndicaat bestaan onder anderen uit de Domeinen, die het tot geld maakt, dat is uit een nationaal kapitaal, waarmede gedeeltelijk de jaarlijksche uitgaven betaald worden. In zooverre nu het nationaal kapitaal jaarlijks vermindert, bestaat er een te kort van de inkomsten. Het is derhalve eene volkomen dwaling, dat er geen te kort meer zoude zijn, en dit te kort is er even als te voren. Maar de Staten-Generaal zien dit te kort niet; het Amortisatie Syndikaat schuift er een gordijn voor en nu zeggen de leden van de Staten-Generaal dat er geen te kort is. Zulk eene blindheid is een tastbaar blijk van den verachterden staat van de nationale vertegenwoordiging. Ik zou nog andere voorbeelden bij dit voorbeeld kunnen voegen.

Dan hoezeer de Staten-Generaal achteruit zijn gegaan, hoe weinig zij voldoen aan het oogmerk van hunne instelling, zoo houden zij zich echter staande als de voornaamste instelling van eene vertegenwoordigende Regering. Zij komen jaarlijks bijeen en handelen over de belangen van den Staat, over de financien, over nieuwe wetten. De natie geraakt in de gewoonte van de Staten-Generaal te zien bijeenkomen en iets verrigten, al is het dan ook niet al wat men zoude wenschen. Ook de Kroon geraakt in de gewoonte om sommige zaken met gemeen overleg van de

Staten-Generaal te bedrijven, om gedurig in de Staten-Generaal van de Grondwet te hooren en van de Grondwet te spreken. Op deze wijze blijft de wortel van den boom in stand, al zijn de takken afgehouwen en de stam gekwetst. Vroeg of laat kan de stam zich herstellen en nieuwe takken schieten naarmate er geest en kracht in de natie komt. In Engeland is het Parlement zeer laag geweest onder Hendrik VIII en Elisabeth. Onder de Stuarts is het daartegen overgegaan tot buitensporigheden. Maar onder Willem III is het de grondslag geworden van die Constitutie, waaraan de Engelsche natie hare welvaart, hare grootheid, hare vrijheid te danken heeft.

In het jaar 1825 schreef GK. eene Verhandeling over den Koophandel, waarvan het volgende gedeelte niet onbelangrijk voorkomt.

Het komt dan eindelijk zoo verre onder de beschaafde natien als te verwachten was van eene toenemende verlichting en kennis van het waar algemeen belang. Zulke verwachtingen heb ik altijd gekoesterd, en op zulk een wijze heb ik onze handelsverdragen willen inrigten van het tijdstip van onze herstelde onafhankelijkheid af. Het is nu meer dan elf jaar geleden, dat ik het Departement van Buitenlandsche Zaken had, en aan onzen toenmaligen Souvereinen Vorst de volgende Memorie inleverde.

Memorie over de handelsverdragen.

Heden zijn de handelsverdragen eenvoudiger geworden, omdat het algemeen regt der volken een groot aantal oude bepalingen overtollig maakt. Men kan deze nog meer vereenvoudigen.

De hoofdpunten zijn de volgende:

1°. eene volmaakte vrijheid van scheepvaart en handel onder de verdragende partijen;

2°. gelijke inkomende en uitgaande regten met de meest begunstigde natie;

3°. eene duidelijke beschrijving van de contrabande goederen

in geval van oorlog en van de wijze van onderzoek der koopvaardijschepen.

Indien de eene verdragende partij geen volmaakte vrijheid aan scheepvaart en handel toe wil staan, zoo moet de andere partij zich het regt voorbehouden om dezelfde beperkingen te maken.

Indien er voor de inkomende en uitgaande regten grootere voordeelen zijn te bedingen, dan zelfs de meest begunstigde natie geniet, zoo is het des te beter, maar het blijft eigenlijk eene uitzondering op den regel.

De beschrijving der artikelen van contrabande is gemakkelijk over te nemen uit de jongste verdragen; voor het onderzoek der koopvaardijschepen dient men tot grondslag te leggen, dat de scheepspapieren te goeder trouw als echt worden erkend, en dat deze papieren derhalve alleen het onderwerp van onderzoek der lading uitmaken.

Het is toch in het belang van alle de zeevarende volken, dat de goede trouw hersteld worde met opzigt tot de scheepspapieren, zoodat men op den inhoud derzelve moge vertrouwen stellen totdat het tegendeel blijke.

In overeenstemming met deze beginselen is het volgend ontwerp van een verdrag geschetst.

Art. 1.

De onderdanen van A zullen vrijelijk mogen varen op alle de havens van B, hetzij zij zich derwaarts begeven uit hun eigen land, of uit een vreemd land, of eindelijk uit eene andere haven van B.

Art. 2.

De onderdanen van B zullen dezelfde vrijheid genieten in de havens van A.

Art. 3.

Alle de regten op de scheepvaart, hoedanig dezelve ook worden geheven, hetzij per ton of per last en op alle andere

wijzen, zullen over en weder gelijk gesteld worden, bij Reglementen door A en B aan elkanderen mede te deelen.

Inmiddels zullen de onderdanen over en weder behandeld worden op den voet van de meest begunstigde natie.

Art. 4.

De onderdanen van A zullen eene volmaakte vrijheid van koophandel genieten in alle de landen van B. gelegen in Europa. Zij zullen aldaar behandeld worden, zoo in het algemeen als met opzigt tot de inkomende en uitgaande regten in het bijzonder, op den voet der meest begunstigde natie.

Art. 5.

De onderdanen van B. zullen hetzelfde genot hebben en op dezelfde wijze behandeld worden in de landen van A gelegen in Europa.

Art. 6.

De eenigste uitzondering op art. 4 en 5 zal mogen plaats vinden in geval van eenig verbod van invoer van een koopwaar. In geval van zulk een verbod, gedaan door een der beide partijen, zal de andere een wederkeerig regt behouden.

Art. 7.

Wanneer een van de beide partijen in oorlog geraakt met eene derde, zoo zal de andere partij niet belemmerd worden in scheepvaart en handel met de vijanden van de eerstgemelde.

Art. 8.

Er heeft geene andere uitzondering plaats op art. 7 dan met opzigt tot krijgsvoorraad, duidelijk beschreven als contrabande in dit verdrag.

Art. 9.

Artikelen van contrabande in den oorlog zijn de navolgende, enz.

Art. 10.

De koopvaardijschepen van de onzijdige partij zullen niet mogen worden onderzocht in volle zee door de oorlogvoerende partij, dan eenig en alleen door oorlogschepen. Het onderzoek zal eenig en alleen bestaan in het nagaan der scheepspapieren, aan welke een volkomen geloof zal worden gegeven.

Art. 11.

Ten einde een koopvaardijschip te onderzoeken, zal de bevelhebber van het oorlogschip een officier met een sloep naar hetzelve zenden. De officier zal alleen aan boord overstappen en de papieren nagaan. Vindt hij daarin de behoorlijke aanleiding, zoo zal hij het koopvaardijschip mogen brengen in een haven van zijn land.

Art. 12.

De contrabande-waren, gevonden op het onzijdig schip, mogen verbeurd verklaard worden door een gewone Regtbank en volgens de bestaande wetten. Het schip zelf met de verdere lading moet aanstonds vrij gegeven worden.

Op zulke grondslagen kunnen alle de verdragen gebouwd worden met inachtneming der omstandigheden en der bijzondere belangen in ieder geval.

Ik behoef niet te zeggen, dat deze mijne Memorie op dien tijd zonder gevolg is gebleven; doch het is treffend om waar te nemen, dat mijne toenmalige beginselen heden worden toegepast. Op dien tijd droeg ik kennis, dat het Engelsch Ministerie geen verdere moeite wilde doen om handelsverdragen te sluiten, omdat het begreep, dat alle de Kabinetten vooringenomen waren met een denkbeeld, dat zij daarmede door Engeland om den tuin geleid zouden worden.

Nu Engeland het beginsel van den vrijen handel heeft aangenomen en de vreemde waren bij den dag ontlast, zoo moet die vooringenomenheid ook met den tijd verdwijnen, naar mate alle reden van dezelve vervalt. Nu biedt Engeland de weder-

keerigheid aan, en verklaart aan alle volken, dat het vreemde schepen, en goederen op vreemde schepen evenzoo belasten zal als hare eigen schepen en goederen in hare eigen schepen. Engeland verlangt slechts om dit toe te staan, dat de andere partij wederkeerig hetzelfde inruime. Daarmede is der beroemde acte van navigatie de bodem ingeslagen.

Hierboven is reeds melding gemaakt van G.K.'s voorgenomen reis naar Wiesbaden in 1821, die te Parijs gestuit werd door de voordracht aan de Staten Generaal van een nieuw stelsel van belastingen. G.K. keerde naar Brussel terug om de beraadslagingen bij te wonen. Toen die waren afgeloopen begaf hij zich op nieuw naar de bekende badplaats, ditmaal over Luik en Keulen. Na zijn terugkeer heeft hij te midden zijner andere bezigheden een lijvig verhaal van die reis opgeschreven, doch niet ten einde gebragt; hoewel voor de *Bijdragen* bestemd, is het daar dan ook niet opgenomen. Een en ander wordt daarvan hier medegedeeld.

Ik hield mij een paar dagen op te Luik om een bezoek te Serain te geven, om te vernemen, naar den staat van het wederkeerig onderwijs in die provincie, om de verfraaijingen der stad te zien, en dergelijke meer.

De weg van Brussel naar Luik over Leuven is een grond met zachte glooiingen, hier en daar bosch, enkele beeken, vrugtbaar, wel gebouwd, kleine eigendommen, veele huizen, overal menschen en vee. De bevolking neemt zigtbaar toe op Luikschen bodem, en teffens wordt het onderscheid tusschen rijk en arm grooter. In de schilderagtige vallei van Luik staan meer heerenhuizen, zijn meer buitenplaatsen, zoo als wij zeggen, te zien, dan ik ergens in de Zuidelijke provincien waargenomen heb. Luik was eertijds een staat op zigzelve, met vorst en adel, en de overvloed der bevolking begaf zig, zoo als de Zwitsers, in vreemde krijgsdienst. Van daar de regimenten Walen in onderscheiden landen. Onder het kontinenteel stelsel zijn de

fabrieken opgekomen, de armen zijn in dezelve aan de kost geraakt, totdat de werktuigen wederom veele verstooten hebben. De eerste uitwerking was niet zoodanig, omdat het vertier der fabriekaten gedurig toenam; maar met de vermindering van dit vertier is het er wel degelijk toe gekomen. Er vindt dus hier iets dergelijks plaats als in Engeland, en de gemeene man moet al gedurig van minder leven. In zulke omstandigheden is de belasting op het gemaal niet welkom, te min daar de werkman nog over het algemeen zuiver tarwebrood eet. Van de arbeidslieden in de lakenfabrieken te Verviers werd mij op de zekerste wijze bescheiden, dat hun gewoon voedsel in tarwebrood, aardappelen en koffij bestaat. Nu ziet men slechts op de belasting en agt niet op de ontlasting. Ik heb de ontlastingen opgesteld in mijn advys, en kan er voor deze streken altoos nu nog een bijvoegen; namelijk de afschaffing der belastingen op de koffij. Voor den gemeenenen man overwegen de ontlastingen voorzeker de belastingen, en dit zal met den tijd algemeen erkend worden.

Ik had Serain voor het eerst bezogt in 1817, en het volgende jaar ziek door Luik reizende had ik egter nog eenige woorden gewisseld met den heer Cockrill, die mij was komen zien. Na drie jaren vond ik nu de onderneming schoon gevorderd, beide te Serain en in de stad. Te Serain stonden vele stoomwerktuigen gereed om afgeleverd te worden, er was een hooge oven gebouwd voor de gieterij, er werden steenkolen gekalcineerd om houtskolen te vervangen, en de verlichting geschiedde met gas, de spinwerken waren jaarlijks toegenomen. In de stad stond er een grooter stoomwerktuig om alles in beweging te brengen, ik ontmoette eenige nieuwe uitvindingen, en het spinwerktuig was tot een hooger trap van fijnheid gebragt. Ik verheugde mij over den hoogen oven en de gekalcineerde steenkolen (cokes) alzoo ik daaruit een aanstaande verbetering spellen mogt in de bewerking van het ijzer. Zulk een voorbeeld kan niet nalaten vroeg of laat navolgers te vinden . . . . . Dit en al wat ik verder heb opgemerkt en kortelijk aangeteekend, toont duidelijk

aan, dat deze onderneming gedurig en met sterke schreden vooruitgaat. Ik meld het met genoegen, omdat ik gaarne de vlijt door zulke uitkomsten beloond zie; maar ik meld het ook opdat het bekend worde, en omdat het weinig bekend is. Het is nuttig, dat het bekend worde en dat men wete onder de menigvuldige klagten over stilstand van fabrieken en neeringloosheid, dat er fabrieken vooruitgaan en zoo veel aftrek hebben als zij maar willen. Dit wordt, daar het bestaat, verzwegen; de fabriekant zelf zwijgt, omdat hij geen beweegreden heeft zijn gelijk uit te bazuinen. Tot zoover kan het er door; maar de klagende partij, de ontevredene burgers, de schreeuwers tegen de Regering, deze verzwijgen zoo iets niet zonder schuld. Is het niet genoeg, dat al wien het welgaat stilzwijgt en al wien het tegenloopt schreeuwt? Moeten nog de toezieners, die zig als onpartijdig opdoen, het goede en den voorspoed verduisteren? Daarom oordeel ik mijnen pligt, en een verschuldigd getuigenis aan de waarheid, op deze zaak aan te dringen. Er zouden meer ondernemingen welgaan, indien zij met verstand aangelegd en met beleid voortgezet werden . . . . .

De verfraaijingen der stad vielen mij ook mede, vooral op het plein van de Schouwburg. Dit plein is groot, er loopt een arm van de Maas door en in de hoogte klimt de berg op als een amphitheater; alle welke omstandigheden, gevoegd bij de nieuwe gebouwen waaronder de fraaie Schouwburg, er iets buitengemeen schoons van maken. Die huizen en tuinen boven elkanderen opklimmende, als trappen, en door den begroeiden top des bergs bekroond leveren alleen een betoverend gezigt op. De arm der Maas is versierd door een schoone kaai, waarlangs de wandeling loopt. Dit is een werk voor rekening der stad, die meer zoude doen naar mij berigt werd, indien zij niet arm was. De schouwburg en de naaste gebouwen zijn een onderneming van particulieren, in den vorm van aktien. Met groot genoegen ontmoet ik van tijd tot tijd zulke genootschappen, die dagelijks in getal toenemen, om de nuttigste oogmerken te bereiken; getuige de brandwaarborgen,

de scholen, en dergelijke meer. Behalve deze kaai zijn er nog andere aan de rivier zelve, boven en beneden de stad. Konden dezelve verbonden worden, en een lange kaai doorlopen langs de geheele stad, ja, aan beide zijden der Maas, zo zou deze verfraaiing alles te boven gaan. Thans moge de stad arm zijn, indien wij den vrede behouden, zo zullen hare schulden afgedaan worden, en eene bloeijende gemeente zal vele kosten goed kunnen maken. Zulk een bloei wagt ik van het thans aangenomen stelsel van belastingen, waarmede alle de middelen van bestaan bevorderd zullen worden, in weerwil van de vooroordeelen daartegen ingeworteld, en van de ongerijmde zwarigheden daartegen ingebragt . . . . .

Luik was in groote beweging de beide dagen van mijn verblijf, door het pleidooi voor de assises van de zaak des burgemeesters Hennequin van Maastrigt. De deelneming van het publiek was groot en de vreugde onbeschrijfelijk bij de vrijspraak van dezen heer. Zooveel ik van de zaak vernam is het stedelijk reglement gunstig voor het gehouden gedrag van den beschuldigde, of was hij ten minste overtuigd van het wettige van zijn gedrag, ingevolge dat reglement. Er is dus iets toevalligs, en wel een zeer ongelukkig toeval, bijgekomen hetwelk zulk een onaangename wijziging van de openbare meening heeft veroorzaakt. Voor vreemden onder een volstrekte heerschappij gewend te leven hadden de vreugde en eerbewijzen, aan den vrijgesprokene en wederom op vrije voeten gestelde luidrugtiglijk en overvloediglijk gespild, het aanzien van een opstand tegen de Regeering. Bedaarde nederlanders, en daarbij zeer welgezind voor de Regering, zagen daartegen in al wat er voorviel de heerschappij der Wet, volgens welke beide de beschuldiging en de vrijspraak waren geschied. Dit neemt niet weg, dat er in dit gejuich een kwade geest doorstraalde, een geest van ontevrededheid en veragting van het gezag. Deze geest is niet vreemd sedert dertig of veertig jaren, eene gelijke ontevredenheid en veragting heeft men getoond onder Napoleon, onder

de republiek, onder vroegere besturen. Toen zo als nu, was deze geest niet algemeen; sommigen en wel eens veelen waren anders gezind; dog ook in dit opzigt waren de vergenoegden meestal stil; en de onvergenoegden luidrugtig. Vrugteloos zouden de pogingen zijn om dezen geest te dempen, hetwelk eenig en alleen het werk van den tijd kan zijn. Fronderen is eene mode geworden (men vergeve de fransche woorden, om der kragtige beteekenis wille) en de mode is veranderd in eene hebbelijkheid. De Regering moet zich dit eenmaal getroosten, en kan desniettemin op de baan der regtvaardigheid standvastig voortgaan. Als zij regt doet zal deze geest haar niet deeren, en dan dient zij standvastig genoeg te zijn, om niet eens op dezen geest te letten, hem vooral niet te vleien. Zij heeft hem slegts te vreezen wanneer zij onregt doet, verkeerd handelt, omdat het algemeen ongenoegen dan luider uitgesproken wordt . . . . .

Op dezen zelfden tijd hielden de Provinciale Staten hunne gewone jaarlijksche vergadering en waren bezig met een vertoog aan den Koning tegen de nieuwe wet op het algemeen stelsel van belastingen. Geen wonder dus, dat de gesprekken daarover liepen, en dat ik met sommige leden van mijne kennis in geschil daaromtrent geraakte . . . . . Dit alles en meer hoorde ik aan zonder het tegen te spreken; dog ik kon nooit toestemmen, dat het nieuw stelsel van belastingen het kwaad erger maakte. Er was wel veel op de zaak zelve aan te merken, dog het dringendste op dit oogenblik was het stelsel van belasting te verdedigen. Ik toonde dan aan, dat de belasting door de ontlasting werd overtroffen en de dagloonen dus verligt in de plaats van bezwaard. Het kwam nu tot cijferen; alzoo wij het bij monde niet eens werden, zo verzocht ik om eene rekening op schrift. Deze rekening moest, zeiden mijne tegenstanders, bewijzen dat de werkman meer belast werd dan hij nu was. Te vergeefs heb ik egter op deze rekening aangedrongen, en heb ze niet mogen bekomen; waaruit ik dan ook het besluit heb opgemaakt, dat men al cijferende tot een beter begrip van de zaak is overgegaan.

Men dagt mij in de verlegenheid te brengen met de vraag, waarom het brood was belast en de koffij niet? Ik verblijdde mij, dat mij de gelegenheid werd aangeboden om eenige verkeerde begrippen te regt te brengen. Met deze en alle andere indirecte belastingen, antwoordde ik, heeft men voor, de ingezetenen naar mate van ieders vermogen te bezwaren. De groote opgave om elk naar zijn vermogen te belasten zoude ligt op te lossen zijn, indien men de inkomsten der ingezetenen kende, of zonder gevaar en onderdrukking konde nasporen. Nu dienen onderscheiden belastingen in haar zamenstel en allen gezamenlijk om dit oogmerk te bereiken. Naar dit oogmerk dienen zij dus beoordeeld te worden en men behoort te onderzoeken of de gezamentlijke belastingen, het stelsel uitmakende, dat oogmerk op de beste wijze treffen De belasting op de koffij bederft een voornaam gedeelte van den handel in koloniale waren, en daarmede zelfs dien handel in het algemeen, alzo de verdere artikelen dit voornaam artikel volgen, en met hetzelve ons land verlaten. Wij zijn niet meester om eene waarde koffij van dertig of veertig millioenen guldens in onze havens te doen binnenvallen. De vreemde koopman, de schipper zelf, eilt voorbij, omdat de belasting en de omslag afschrikken. Hij kan beter te regt in Bremen, in Hamburg, waar niets dergelijks plaats vindt. Dat deze havens zouden verkozen worden, is genoeg vooruit gewaarschuwd; dat zij verkozen zijn en dagelijks worden, is door eene droevige ondervinding gebleken. De geheele handel in koloniale waren is verlegd, en deze handel is een voornaam deel van den algemeenen handel. Ook andere deelen, ja, het geheel volgt van tijd tot tijd denzelfden loop. Zie daar de kwade uitwerkingen van deze belasting op den handel, op de nijverheid, op den nationalen rijkdom. Kan men nu andere belastingen in de plaats stellen, die het oogmerk even zeker bereiken, zonder dezelfde uitwerkingen, zo zijn dezulke immers verkieslijk. Van de belasting op de koffij zegt men inzonderheid, dat zij dienen moet om de weelde te treffen en het blijkt uit ons nieuw stelsel, dat men

de weelde treffen kan zonder deze belasting. Dog de koffij dient niet tot voldoening van de weelde alleen, en uit denzelfden mond die mij de vraag gedaan heeft, waarop ik nu antwoord, heb ik even te voren de verklaring gehoord, dat de daglooner te Verviers van tarwebrood, aardappelen en koffy leeft. De handel in granen, ja, is zeer groot en van een soortgelijk gewigt voor den nationalen rijkdom, als die in koffij en andere kolonialen waren; maar de belasting op het gemaal stoort dien handel niet, treft niet de granen in het algemeen en raakt eenig en alleen dat gedeelte van de granen, hetwelk tot verbruik gemalen wordt. Konde men ook dat gedeelte alleen van de koffij belasten, hetwelk in het molentje komt, zo zoude men gerust de belasting op de koffij behouden. Het gemaal drukt zekerlijk meer op den gemeenen man, dan op de hoogere standen; maar daartegen drukt het personeel op deze standen alleen, waarmede de evenredigheid hersteld is. Het nieuwe stelsel, in zijn geheel beschouwd, treft elk naar evenredigheid van zijn vermogen, in een veel juister mate, dan tot heden toe geschied was, en met minder kwetsing van de nijverheid en van de middelen van neering en voorspoed, dan bij het oude stelsel plaats vindt. . . . . .

Met zulke gesprekken en redekavelingen geloof ik, dat er iets gevorderd wordt, maar vooreerst weinig. De vooroordeelen en valsche beginselen hebben diep wortelen geschoten; het onderzoek geschiedt zeer oppervlakkig, eenige lieden, vooral in Brussel, geven den toon, verre de meesten praten na. Daar komt dan een groote drift bij, waarvan het kenmerk altijd een soort van blindheid is. Ik zal er een enkel staaltje van opgeven. Dezelfde lieden, die mij meermalen zelfs openlijk voorgehouden hadden, dat wij onzen ouden koophandel nooit terug konden krijgen, en dat wij aan zulk een harsenschim geen wezentlijke voordeelen moesten opofferen, deze zelfde hebben mij nu gezegd, dat zij dagten, dat de koophandel nu regt zoude bloeien in Holland en de fabrieken te niet gaan in Belgie. Hetgeen den eenen dag een harsenschim was is dus den anderen dag iets wezenlijks. Zo blind is

de drift. Voor mij, die niet gedurig van Holland en Belgie droomt, maar die altijd het algemeen welzijn van het Koninkrijk in het oog houdt, is de koophandel geen hersenschim, en worden de fabrieken naar waarde geschat. Voor mij bestaan er meer fabrieken in het Noorden en meer handel in het Zuiden, dan men gewoonlijk aanneemt, of zig gelieft in te beelden. En zo voor den handel als voor de fabrieken, gelijk als voor de nijverheid in het algemeen en in hare geheele uitgestrektheid, agt ik, dat het nieuw stelsel van belastingen zeer gunstig is, zoodat de nationale rijkdom in weinige jaren er de merkelijkste vorderingen door maken zal. Onze Zuidelijke broederen zullen dit uit de ondervinding leeren, en van tijd tot tijd zullen zij de oogen openen omtrent het algemeen belang, welk ook hun belang is.

De gedurige herhaling van deze gesprekken had mij vermoeid. Reeds te Brussel waren mij de zaken lastig gevallen. Ik was lang niet hersteld van mijnen zieken en zwakken staat door het togtje naar Parijs, toen ik naar Brussel terugkeerde. Te Brussel was ik veel langer gebleven, dan ik verwagt had. Eerst duurde het lang voordat de groote zaak afgedaan was bij de Tweede Kamer. Toen bleef ik nog om mijn advys gedrukt te krijgen, hetwelk tijd en moeite kostte. Daarop haperden er nog drie vier dagen aan, om de uitkomst bij de Eerste Kamer te vernemen. Vertrekkende van Brussel vond ik in Luik het oude onderwerp aan de orde van den dag. Nu was het tijd om mijne gedagten wat te verzetten en om te zorgen voor mijne gezondheid. Deze verzetting viel mij te beurt in den volmaaktsten zin door het gezigt van den Rhijn en van zijne oevers.

De stroom van den Rhijn is snel, en waar hij veel van zijne gewone breedte verliest, wordt die snelheid gevaarlijk. Zijn loop alleen treft dus alreeds de verbeelding, en deze wijdt uit tot aan de plaatsen, van waar en werwaarts de wateren vloeien. Zeer verschillend is de gedaante der oeveren, bij Keulen nog een wijde vlakte met twee ketenen van bergen op een verren afstand; boven Bonn geene vlakte meer, boven Koblentz de

bergen zo digt aan elkanderen, dat de stroom geene ruimte schijnt over te houden voor zijne vloeden. Het verhevene van dit gezigt tusschen de rotsen grenst aan schrik, en het hart verlangt naar eenige opening voor het oog. Zoo voel ik nog levendig het genoegen, waarmede ik den mond der Lahn ontdekte en de vallei naspeurde, door welke zij in den Rhijn vloeit. Hier en daar wijken de bergen agteruit, zoo als te Neuwied, te Koblentz. Het lachende van zulke valleien wordt nog verhoogd door hare vrugtbaarheid. Voor het eerst weidde zig daar mijn oog aan het gezigt van velden en boomgaarden tot één gebragt. Op een geringen afstand van elkanderen staan allerlei vrugtboomen, en onder dezelve groeien alle soorten van granen en van moeskruiden, somwijlen tot wijnstokken toe. Op zekeren afstand zijn de bergen minder stijl, de hellende zijden zijn meer beteeld en bewoond, de zijwateren vloeien overal den Rhijn toe, steden en dorpen vertoonen zig alomme. Dit vervrolijkend gezigt verkoos ik boven het verhevene, mijn hart ging open, en ik riep uit met den grooten duitschen dichter:

Auch hier stand die Natur, da sie mit milder Hand
Ueber Hügel und Thal Anmuth und Schönheit goss,
Mit verweilendem Tritte,
Diese Thäler zu schmücken, still.

Onder alle de liggingen munt die van Koblentz uit, waar de Moesel door haar eigen vallei den Rhijn nadert, en aan de overzijde een keten van bergen met Ehrenbreitstein op den top pronkt.

Ik kon tot boven op deze vesting met mijn rijtuig komen en het heerlijke gezigt van daar genieten.

Naderhand ben ik van den Taunus afgekomen uit het Nassausche, van agteren op Ehrenbreitstein af, en zo vertoonden zig diezelfde bergen onder mijne voeten. Maar het gezigt wordt voor mij niet schooner, hoe hooger ik opklim. Het is, ja, wederom verhevener, men ziet met eenen blik meer land, dan men op eenen dag bereizen kan. Maar de voorwerpen verdwijnen, de

bergen schijnen heuvelen, de steden huizen. Afdalende van de hoogte bereik ik wederom een punt, van waar ik minder gewaar word, dog beter. De bevalligheid neemt hier de plaats in der verhevenheid, en de aangenaamste verscheidenheid en afwisseling van gedaante wordt geboren uit dezelfde voorwerpen, naar mate men zijnen weg vordert en andere zijden en onderlinge betrekkingen van dezelve waarneemt. Uit den aard der zaak is het verhevene zeldzamer, het bevallige meer algemeen, en zo strekt het eerste zelfs tot kruid voor het andere. Bij zulk fraai weder en helder zomerlicht als mij in die Rhijnlanden verzeld hebben, is de ziel voortdurend in een staat van opgetogenheid, die alle zorgen verbant en als nieuw leven aanbrengt.

Min geestig, maar stoffelijk, werken op de gezondheid de wateren, tot welke de Rhijnwegen mij leiden moesten. In de diepe dalen van den evengemelden Taunus komen zij uit de ingewanden der aarde op, te Wiesbaden, te Ems, te Schwalbach, te Schlangenbad, enz. Op de beide eerste plaatsen hebben zij eene ontbindende, losmakende kragt, op de derde eene versterkende, op de vierde een verzagtende. Uit de ondervinding zijn deze kragten het best gekend, ofschoon de scheikunde dezelve hoofdzaakelijk tot zwavel en staal brengt. Maar scheikunde brengt onze kennis slegts tot eene bepaalde hoogte, zo als de ontleedkunde, van welke het scherpste mes nog verre van den oorsprong in het organismus afblijft. De meeste wateren dienen niet alleen om te baden, maar teffens om te drinken. Aan bronnen alleen geschikt tot drinken is de Taunus even rijk, blijkens Selts (eigenlijk Selters), Fachingen, Geilnau, enz. Als een bewijs in de vorderingen in de kennis der kragten van deze wateren, in het algemeen, diene de omstandigheid, dat de bron van Selts in de vorige eeuw verpacht werd voor eenige weinige gulden 's jaars, en dat hij heden van tagtig tot honderdduizend guldens opbrengt, ingevolge van den grooten trek tot in andere werelddeelen toe.

Onder de meest bezogte badplaatsen behoort Wiesbaden.

Toen ik het voor half Augustus verliet, waren er al bij de agtduizend menschen geweest, ten deele ook uit nieuwsgierigheid en om het vermaak. Ook te Ems verhaalde men mij, dat er in het Badhuis, aan de publieke tafel alleen agttien-duizend borden gezet waren gedurende de drie goede maanden, zodat er door de bank tweehonderd menschen daags gegeten hadden. Wij ontmoetten eene goede behandeling op de onderscheiden badplaatsen; er wordt zorg gedragen voor de lugtigheid en zindelijkheid der baden, de bediening is er naar wensch. Ik heb de baden gebruikt te Wiesbaden, en een vlugtig oog geworpen op die van Ems, Schwalbach en Schlangenbad, dwars door het Nassausche reizende, van Frankfort naar Koblentz. Er staan overal schoone gebouwen tot nut en vermaak van badegasten met aangename wandelingen, en het getal wordt nog veranderd. Wiesbaden was beroemd voor goede logementen, en onlangs is er een bijgekomen, hetwelk alle anderen overtreft. De *Vier Jaargetijden* hebben het uiterlijk van een paleis; er zijn honderd vijftig vertrekken en twee en veertig baden, een uitmuntende eetzaal, een biljart, kamers om de nieuwspapieren te lezen. Het gebouw is het hoekhuis van een fraaie straat, die het gezigt op het land heeft, zo als de nieuwe uitleg in den Haag op het Bosch, en de Boompjes in Rotterdam op het Overmaasche. Eerst ziet men op de breede straat, dan op een laan platanen parallel aan de straat, dan op moestuinen, eindelijk op velden, met enkele boerenwoningen en boomen versierd. Deze velden loopen op tot eene aanzienlijke hoogte en vormen een amphitheater van voren en ter linkerzijde, terwijl de stad Mentz zig regts in het verschiet vertoond. Om den hoek begint een ruim vierkant plein hetwelk in verband met de kuurzaal daarover, met de groene plaats voor deze, en met de rij en wandelwegen naast de groene plaats, een langwerp wordt, dat onder de schoone pleinen van Europa zal genoemd worden, zo rasch als de nieuwe schouwburg er staan zal, op den hoek over de Vier Jaargetijden. De kuurzaal is een zeer elegant ge-

bouw, met een uitmuntende danszaal, een eetzaal en speelvertrekken. Rondom de kuurzaal loopt een groote engelsche tuin met een waterstuk, en uit den tuin is de wandeling voortgezet door het veld langs een beekje, tot aan een molen, waar de gewone ververschingen te bekomen zijn. Nog meer ververschingplaatsen bieden zig aan op de bergen, in de valleien, op een meerder of minderen afstand. Wil men een geheelen dag besteden zo bezoekt men de Rheingau, tusschen een keten van den Taunus en de rivier gelegen, waar deze met een bogt Oost en West loopt, in voege dat de helling van den bodem de stralen der middagzon inzuigt en de kostelijkste wijnen voortbrengt, Steinberger, Johannisberger, enz. Hier liggen aan eenen oever van zes uurtjes lengte twaalf steedjes en dorpen op een half uur afstand van elkander, vereenigende Biberich met Rudesheim tot een grooten wijngaard, tot een uitgebreid park. Belangrijk uit een ander oogpunt is Idstein, over de bergen in het binnenland, waar eene schoone instelling van de Regering te zien is, om theorie en praktijk van den landbouw en de veeteelt te vereenigen. Verder liggen de mijnwerken, beroemd door uitmuntend ijzer, ook door andere metalen, vooral door de kundigste bewerking, welke een geheel andere waarborg uitlevert voor den bekenden trek van dit ijzer, dan hooge regten en verbodswetten ooit zouden kunnen doen. Een uitstap naar Mentz kost een uur rijdens, naar Frankfort drie of vier, naar Darmstad vier of vijf uren, en deze steden bieden nut en vermaak van veelerlei aart aan. Het ontbreekt derhalve nooit aan uitspanningen, noch zelfs aan opruimende bezigheden onder het gebruik van deze wateren. Ik heb met opzet uitgewijd op deze bijzonderheid, omdat zij lang niet onverschillig is voor de gezondheid. Men moet zig niet vervelen, niet naar huis verlangen, geen verdriet hebben, en de kuur wordt integendeel bevorderd door opgeruimdheid van den geest en beweging van het lichaam. Geen wonder dan, dat zo menige badegasten naar eene plaats toe stroomen, waar al het vereischte tot genezing samentreft.

De Regeringen van zodanige landen, en namentlijk van het Hertogdom Nassau, verzuimen ook niets van al wat eenige waarde kan toevoegen aan de natuurlijke hoedanigheden der plaats Zij hebben de tastbare ondervinding van het voordeel, dat duizende vreemdelingen daar hunne verteeringen aanbrengen. Ieder Vorst begeert dit te genieten en aan zijn volk te bezorgen, weshalve op den aart van alle bronnen gelet wordt, en gedurig nieuwe bronnen voor den dag komen. Nabij onze grenzen maakt thans de Graaf van Bentheim Steinfurt een schoone badplaats gereed. Ook binnen ons land heeft men niet stil gezeten, getuige de zeebaden rondom den Haag, en de warme baden van Chaufontaine bij Luik. Het komt er alleen op aan, dat de uitwerkingen op eenige ongesteldheden duidelijk blijken om gasten te trekken, niet alleen uit het land, maar ook uit vreemde landen. Wanneer ik in dit geval de hulp der Regering zoude inroepen om orde, ruimte, gemak, vermaak bij die inrigtingen te bevorderen uit het belang van Huishouding van Staat, zo meen ik egter geenszins een verbod aan te raden, dat mijne landgenooten zouden moeten vreemde wateren voorbijgaan en de onze gebruiken. De rhumatieke Nederlander ga vrij naar Aken of Wiesbaden, en de buitenlander herstelle vrij zijne zenuwen in ons zeebad.

Na het bad maakt men wel in Duitschland een tweede kuur of nakuur; bestaande in een reisje door aangename landouwen. Men besteedt daaraan een gedeelte van den zomer, om de schoonheid van het jaargetij, en daarmede valt men niet onmiddelijk uit de baden in de koude, maar gaat op de zagtste wijze tot eene groote verandering over. Voor mij kwam deze nakuur des te nuttiger voor, omdat ik terugkeeren moest in eene meer noordelijke en vogtige luchtstreek, welke de verandering zelfs gevaarlijk konde maken. Ik besloot er dus gaarne toe en bezogt de boorden van den Main, van de Nekkar, eenige dagen vertoevende in Mentz, in Frankfort, in Darmstad, in Mannheim.

De Main bevalt in zijne loop, ook na het gezigt van den

Rhijn. De wegen leiden er niet langs, zij geven niet het denkbeeld van kaaien, zo als ik aan den Rhijn menigmaal om de kaaien van de Seine dagt; maar zij brengen op schilderagtige punten, waar het oog met genoegen op den stroom verwijlt. Zoo reed ik van Wiesbaden dwars door uitgestrekte en golvende velden naar Hochheim aan den Main, waar de beroemde wijnen van dien naam groeien, niet verre van den uitloop der rivier in den Rhijn. Schoner is het belvedere, *die schöne Aussicht*, te Frankfort, eene kaai onlangs aangelegd aan de nieuwe zijde der stad. De Main scheidt Frankfort af van Saxenhausen, die beide eigentlijk maar eene stad uitmaken. De gemeenschap wordt hersteld door eene lange steenen brug, vanwaar de stroom met zijn eilandjes en armen zig heerlijk vertoont. Van de brug oostwaarts loopt de nieuwe kaai langs een nieuwen uitleg, en vereenigt de stad met de rivier tot een schoon geheel. Men verlangt naar een voortzetting dezer kaai, men begeert ze mede aan de overzijde van het water, men verheugt zig te vernemen, dat er aan beide zijden reeds aanvankelijk iets daarvan bestaat. Boven Frankfort ligt aan den zuidelijken oever van den Main het kasteel van Rumpelheim, zomerverblijf van den Landgraaf van Hessen Kassel, eertijds gouverneur van Maastrigt, en die mij, kan ik zeggen, onthaald heeft met een hollandsch hart. Het gezigt van daar op de bergen aan de overzijde, op Frankfort, op Hanau, op den stroom, op de schipbrug, biedt wederom nieuwe schoonheden aan. Men komt er over Offenbach, een regulier en welvarend steedje, vervuld met fabrieken, met pakhuizen van Frankforter kooplieden en met fraaie tuinen en tuinhuizen. Een van deze laatsten aan den Main gelegen heb ik bezogt en het lieflijkst gezigt op den stroom gevonden. Eene koepel, schier in denzelven gebouwd, rust op ruime kelders, verdeeld in badvertrekken, uit welke men met een trapje in een boot stapt. Hier is dus alles tot vermaak en gemak vereenigd, om de rivier te zien, om er in te baden, om er op te varen. Terugkomende van Offenbach naar Frankfort geniet men al naderende een grootsche

vertooning; de stad namelijk met den stroom aan hare voeten, den Taunus in den rug. Het is als een groote schilderij; het gebergte donker gemaakt door den helderen hemel en het landschap met de stad daarop uitkomende. Aan deze zijde vertoonen zig de meeste nieuwe gebouwen, die in de laatste jaren op den grond der geslegte vesting zijn opgevoerd. Men ziet zelfs eenige der openbare tuinen en wandelingen, die de plaats van wal en bolwerken innemen. Even aangenaam is een rit aan de noordzijde van den Main tot Hanau. Het punt van deze stad heeft veel belangrijks; eerst de stad zelve, mede regelmatig gebouwd voor twee derde deelen, door de nederlandsche kolonie aan de vervolgingen van Alva ontvlugt, en door de fransche kolonie van uitgewekenen bij de intrekking van het edict van Nantes. Vervolgens bezocht men het ruim kasteel van Philipsruh met een aangenamen tuin en oranjerie op den oever, tot wandeling en vermaak aan het publiek vrijgelaten; eene fasanerie of menagerie een kwartier uurs verder, zes of zeven honderd morgen groot, meest bosschen, en eindelijk het Wilhelmsbad met elegante gebouwen en een fraai engelsch park, dat op geene badplaats hiermede gelijk staat. Ware de kracht van het water evenredig aan de natuurlijke schoonheden der plaats, zo zoude Wilhelmsbad even bezogt zijn als eertijds. Al deze even aangestipte plaatsen zijn aan elkanderen verbonden door lange, breede lanen, die in het vierkant dooreen loopen, geen zeldzaam gezigt in de Nederlanden maar wel in Duitschland. De boomen op de wegen zijn hier meestal vrugtboomen, en opgaande boomen ontmoet men anders weinige, behalve in bosschen. Zo ligt er een aangenaam bosch bij Frankfort aan de zuidzijde van den Main, den stroom af. Men komt er langs een vorstelijke landekonomie van den Heer van Bethman en de lieve buitenplaats Louisenburg van denzelfden. Dit bosch is een van de menige lustplaatsen, waar de inwoners van Frankfort vooral op Zondagen zig in zulke getalen verspreiden, dat de stad als ledig loopt, en wagten bij de brandspuiten moeten gekomman-

deerd worden om de grootste onheilen van brand te hoeden.

Ik heb den Nekkar het eerst gezien aan haren mond te Mannheim, wederom een regelmatige stad en mogelijk het model van alle de andere. Toen Lodewijk XIV de Palts deed verwoesten werd ook Mannheim op zijn last vernield en aan dat ongeluk verdankt het een regelmatigen opbouw. Nog onlangs was het eene vesting, beurtelings door de Oostenrijkers en de Franschen bezet, ja, dezer dagen is er op den bondsdag beraadslaagd, om het opnieuw te bevestigen. Mannheim, aan zo veele gevaren ontkomen, ligt thans open met geslegte wallen, midden in tuinen en bouwlanden, aan den samenloop van vaarbare stroomen, en kan den zegen van handel en nering genieten, naarmate deze vrij worden en ongestoord bloeien mogen. De grond wordt vrugtbaarder, hoe meer men van de lage Rhijnoevers naar Heidelberg opklimt. Bij deze stad op de helling van bergen gelegen, dringt de Nekkar door een keten van bergen heen, komende uit het lachende Nekkardal en haren weg banende Rhijnwaarts. Dit punt is een der schoonste en beroemdste van het Zuiden van Duitschland. Ik was voornemens om hier terug te komen en mij eenige dagen in Heidelberg op te houden. Maar ongunstige omstandigheden noodzaakten mij vervolgens om dit aangenaam ontwerp tot een volgend jaar uit te stellen.

Te Heidelberg is men op de bergstraat en houdt dezelve tot digt bij Darmstad; het is een weg aan den voet van den boven reeds gemelden bergketen, welke op drie vier uren afstand van den Rhijn loopt. De wijnstokken zijn hier overvloediger dan ik ze ergens aangetroffen heb, en bedekken niet zelden de hoogste toppen van het gebergte. Dit wendt zig Oostwaarts bij Heidelberg om de Nekkar door te laten, en zo ontstaat er eene Zuidzijde tegenover de middagzon, zo als in de Rheingau. Daar is vervolgens niet anders te zien, dan een enkelen wijngaard, en ik begreep op eens hoe het grootste wijnvat van de weereld op deze plaats was gemaakt. Bij den overvloed van wijn komt langs de bergstraat ook de overvloed van alle andere gewassen

en vrugtboomen. Het waren de warmste dagen van Augustus, die ik op op dezen weg heen en weder genoot, en op het gezigt van zulk een wonderbare vrugtbaarheid, in zulk een fraaien oord, ademende een heldere zomerlugt, riep ik in verrukking uit:

Hier ist die Fülle des Lebens.

In de uitgebreide vlakte tusschen deze bergen en den Taunus ligt aan deze zijde Darmstad, zo als Frankfort aan gene. Hier is de grond zandig, maar de vlijt der inwoneren niet geringer dan rondom Mannheim. De dorpen dragen alle sporen van een laten oorsprong en zijn fraaier en regelmatiger. Zoo is ook Darmstad voor het grootste gedeelte een nieuwe schepping, en de Rhijn- en Nekkar-straten vertoonen een verschijnsel in de bouwkunst . . . . .

Aan den voet van den Taunus wedergekomen, verkoos ik nu dwars over het gebergte naar Koblentz te reizen. Schwalbach ligt reeds midden in de ketenen, dog van daar noordwaarts klimt men in de wolken. Een fijne en digte regen verduistert de lugt, totdat men wederom iets lager daalt. Daar ontdekt men dan op de naaste toppen de hangende wolkjes als een hairtooisel aan de boomen vastgehegt, en men begrijpt, dat men door dezulke is heengereden. Het gewoon gezigt op deze hoogte is hetzelfde als op een golvende vlakte, totdat men hier of daar eene opening naar het dal opspoort, of met verwondering den Rhijn in de diepte vloeien ziet. Van deze breede ruggen zakt de weg naar de oevers der Lahn, die aan de voeten der bouwvallen van het aloude kasteel van Nassau de natte beemden vormt (*die nasse Au*), waarvan dat doorlugtig geslagt den naam heeft aangenomen. Snel is de stroom, op sommige plaatsen zo warm door de opwellende bronnen, dat men er de hand niet in houden kan. Aan de overzijde bedekt de wijnstok wederom het gebergte zuidwaarts, en de weg leidt door het enge dal naar Ems. Hier staat een enkel badhuis als een paleis met bergen en rotsen in den rug en aan beide zijden, met een

wandeling en rustplaatsen lang den oever, met een brug over de rivier, met een weitje aan den anderen kant en daar agter met hooge wijnbergen, als suikerbrooden gevormd, en daardoor rondom blootgesteld aan de levenwekkende zonnestralen.

Van Ems reist men wederom nabij de wolken tot Koblentz, waar ik nu de Moezelvallei met een verdubbeld genoegen en op mijn gemak bezogt. Wijders op den reeds bekenden weg tot Keulen bemerkte ik doorgaans, dat dezelfde gezigten fraaier waren den stroom af dan op reizende. Nu bleef ik nog aan den Rhijn tot Dusseldorp, om ook daar de herschepping van eene vesting in nieuwe straten en vorstelijke tuinen te zien. De fransche magt, zo als de lans van een held onder de oude Grieken, heeft hier gewond en geheeld. Nog heden wordt er veel gebouwd en zelfs geplant, terwijl het verbaasd oog van den reiziger vraagt of deze publieke wandeling voor de stad of de stad voor het park aangelegd is?

Den Rhijn, die alles versiert wat hij aanraakt, verliet ik hier, met een blik van verlangen naar Elberveld. Van daar en uit de omstreken wijd en zijd komt de menigte van fabrieksgoederen bewerkt door een vlijtig volk, midden onder kolengroeven en ijzermijnen. Ik wendde mij naar Kreveld, daar geen mindere vlijt, bij soortgelijke omstandigheden, den oorsprong aan een der liefste stadjes heeft gegeven, regelmatig, sierlijk, zindelijk, volkrijk. Kleef, zo sterk bezogt door onze landgenooten om zijn statigen diergaard en lachende belvedere, was mijn laatste verblijf in Duitschland, en ik begaf mij over de woestijnen van Elten naar den IJssel. Op een geringen afstand over dezen Vaderlandschen vloed ging mijn hart open in het paradijs van Velp, al wederom verfraaid in de laatste drie jaren. Nog hooger sloeg mijn hart op den nieuwen straatweg tusschen Arnhem en Utregt, door de schoonste landstreek, aan alle zijden versierd met landhuizen en tuinen; een tooneel van rijkdom en goeden smaak vereenigd, zo als geen ander land denkelijk oplevert. Overal, dog in de Provincie van Utregt

inzonderheid, waren de gelukkigste ontginningen zichtbaar. Te Amersfoort bezogt ik een nieuw werkhuis, te Soestdijk het afgebouwd kasteel, hield mij een paar dagen op te Amsterdam, en bereikte eindelijk den Haag, na een jarige afwezigheid.

Behalve het herstel van kragten en verbetering van gezondheid, waren er ook eenige opmerkingen uit de reis geboren onder de beschouwing van zo veele en belangrijke voorwerpen en in de gesprekken met verstandige menschen. Ik zal tragten al het dagelijksche te mijden, hetwelk in alle beschrijvingen te vinden is om slechts het merkwaardige uit te kippen, dat te pas komt in de Huishouding van Staat.

De velden heb ik meestal vrugtbaar en welgebouwd bevonden Ik ben het meest verwonderd geweest over de menigte van landvrugten, die op kleine stukjes naast elkanderen gelegen groeiden, alles in den lommer van ooftboomen. Ik twijfel nog of ik boomgaarden gezien heb met veldvrugten er onder, of velden met ooftboomen er op. Dit verschijnsel begon in het Rhijndal, waar het nauw wordt, en waar ik een meerdere warmte gewaar werd tusschen de hooge bergen. Ik schreef zulk een buitengewone vrugtbaarheid toe aan die warmte, gevoegd bij het Rhijnwater. Maar naderhand ontmoette ik hetzelfde verschijnsel in Nassau, op hooge gronden, op de bergstraat, daar geen water vloeit, en elders. Mij heugt van een rid langs de Zuidzijde van den Main, beneden Frankfort, waar aan de linkerhand een onafzienbaar veld tarwe, en regts een dergelijk stuk haver lagen, geheel bedekt met ooftboomen, in zulk een uitgestrekte vallei, dat de verafgelegen bergen er geene de minste terugkaatsing van zonnestralen konden verwekken. Hier en daar bemerkte ik wel, dat er onder de oude boomen een mindere groei plaats vond, dog over het algemeen was dit niet het geval. Ook merkte ik meenigmaal op, dat de ooftboomen toenemen, niet alleen langs wegen, daar zij pas voor het eerst geplant zijn, maar ook agter de rijen langs den weg, naar het binnenste van het veld toe. Het blijkt dus, dat dit dubbel gebruik van denzelfden grond over

het algemeen voordeelig geagt wordt, hetzij omdat de natuurlijke vrugtbaarheid en de kunst een genoegzaam voedsel tot tweeërlei oogst verschaffen, hetzij omdat de beide onvolmaakte oogsten nog meer opbrengen, dan eene enkele volmaakte oogst zou doen. Onder deze ooftboomen zijn veele notenbomen, en van de noten wordt oly geslagen, terwijl de stammen verwerkt worden tot schoone meubelen. Ook de stammen der karsenboomen dienen tot dit gebruik. Op sommige plaatsen worden de karsenboomen opgeslagen, zo als de gewone boomen, om lange stammen te verkrijgen.

Waar ik de meeste vrugtbaarheid van den bodem waarnam, daar heb ik doorgaans de kleinste stukjes land bij elkanderen gevonden. Uit deze kleine stukjes land besluit men gemeenlijk, dat de eigendommen klein zijn; en met regt. Een groot eigendom wordt gewoonlijk in groote stukken gebouwd en levert die onafzienbare velden op. Een klein eigendom moet in veele behoeften van een huisgezin voorzien, en het wordt opzettelijk versnipperd om allerhande vrugten voort te brengen. Maar was nu de meerdere vrugtbaarheid der kleine eigendommen eene oorzaak of een gewrogt? Was zij eene oorzaak en kon de grond gesmaldeeld worden omdat hij zo vrugtbaar was? Was zij een gewrogt, en was de grond zo vrugtbaar geworden, omdat hij gesmaldeeld was? Ik heb de ruimste velden gezien, daar allerhande granen stonden, tarwe op het eene, rog op het andere, en zoo voorts, alles even welig zodat de grond zeker vrugtbaar was, hoe groot ook de eigendommen. Door zulke velden heb ik een geheele zomeravond gereden, boven Bonn, logerende bij den Godesberg, waar de laatste Keurvorst van Keulen een tweede Spa meende te stigten. Maar even ruime velden heb ik op een zandigen bodem gezien, bij Darmstad, bij Mannheim, waar granen, ja tabak en hennep zeer schraal en karig groeiden. Hier was de vlijt der landbouwers zeer in het oog springende, alzo deze alleen de onvrugtbaarheid van den bodem had kunnen overwinnen, en vrugten er uit had gehaald, die een rijken grond vereischen. Er zijn

dus onder de groote eigendommen zowel vrugtbare als onvrugtbare landen, en op beide kan de vlijt des landmans uitblinken. Maar waar is de kleine eigendom, die slegte vrugten oplevert? Het dorre zand verandert onder de hand van den kleinen eigenaar in een vrugtbare korst. De kleine eigendommen zijn vrugtbaar door de natuur of worden het door de kunst.

Behalve de algemeene vorderingen in de landbouwkunde, waaraan de vrugten voor de geringste opmerkzaamheid bloot liggen, zijn de voortbrengselen van den grond ook nog in veele landen vermeerderd door den overgang van eigendom. Zo is er een menigte van kloostergoederen in de handen van landbouwers gevallen, die er een dubbele vlijt aan besteeden en er meer uithalen. De gebouwen zelf zijn veranderd in boerenwoningen, en op dezelve plaats, waar een lui en ledig leven veelal geleid werd, daar werkt nu de nijverheid aan de vermenigvuldiging der levensmiddelen. De Rhijnlanden stonden meest onder geestelijke heeren, en dus zijn hier meer dan elders zulke overgangen van eigendommen voorgevallen. Daar komen nog bij de verkochte domeinen door de pruissische regering, die ook in deze landen aanzienlijk zijn geweest. Niet slegts rijke lieden zijn daar koopers van geworden; maar de boeren, de oude bruikers, in de jaren 1816 en 1817 rijk geworden, ingevolge de hooge prijzen der granen, zijn opgeklommen tot den stand der eigenaren. Dit verschijnsel heeft Duitschland gemeen met de Nederlanden en met Frankrijk, en overal moet het een merkelijken invloed hebben op den staat van den landbouw. Deze wordt er door verbeterd, en uit elke verbetering vloeit een evenredige vermeerdering van den jaarlijkschen oogst voort.

Zodanige vermeerdering van landvrugten heeft moeten op de prijzen drukken, vooral bij jaren van overvloed, zo als wij heden beleven. Ook hoort men alomme over de lage prijzen der granen klagen en ronduit verklaren, dat de landman daar niet mede bestaan kan. Nu zijn tog de winsten van den landman,

daar wij hierboven van gewaagd hebben, zo groot geweest in de dure jaren, dat er altoos geen dringende nood voor het oogenblik zijn kan. Maar ik wenschte ook wel de hedendaagsche lage prijzen vergeleken te zien bij de lage prijzen van dertig, veertig, vijftig jaren geleden. Wij waren ten eenen male gewend geraakt aan oorlogsprijzen, door alle de oorlogen voortgevloeid uit de fransche omwenteling. Nu de vredeprijzen terugkeeren, komen zij ons onnatuurlijk voor, en zijn het denkelijk niet. Ik verbeeld mij, dat uit een naauwkeurig onderzoek blijken zou, dat de oude lage prijzen nog lager waren, dan onze tegenwoordige. Op dien tijd waren, ja, alle andere goederen beter koop, en er bestond eene evenredigheid tusschen de lage prijzen der fabriekaten en de lage prijzen der levensmiddelen. Maar ook heden dalen de prijzen van alle goederen en de fabriekaten komen dagelijks nader aan de gestoorde evenredigheid met de levensmiddelen. Van de katoenen stoffen is het al lang bekend, dat zij zeer goedkoop geworden zijn na den vrede. Van de wollen stoffen, namenlijk de lakenen, hoort men nu hetzelfde. De kleine koopman, die duur ingekogt heeft en nog een voorraad heeft, houdt de prijzen op zo lang als hij kan. Dog men verneme bij de groote kooplieden naar de prijzen in het gemeen, en het antwoord zal zijn, dat alle prijzen naar den staat van vrede terugkeeren, en dat er slegts eenige uitzonderingen alsnog overblijven, zoo als de koffij onder de koloniale waren. Er moest wel ergens een begin zijn, en dit is niet onnatuurlijk bij de levensmiddelen geweest. Daarop volgt nu al het andere, en beide de onderlinge evenredigheid tusschen levensmiddelen en fabriekaten en de algemeene goede koop worden er door hersteld. Wanneer nu de landman weinig geld ontvangt voor zijne vrugten, zo zal hij ook even weinig uitgeven voor zijne behoeften.

De algemeene daling der prijzen redt niet alleen den landman uit den nood, maar heeft nog heilrijke gevolgen voor de meeste standen in de maatschappij. Elk, die een bepaald inkomen heeft,

wint bij een algemeenen goeden koop, zo als hij verloor bij een algemeene duurte. De dagloner kan nu bestaan en zijn huisgezin onderhouden. Te voren bleef hem niets over dan de verhooging der daghuur, maar het is een bekende zaak, dat zulk een verhooging allermoeielijkst valt, en dat het lang duurt eer het daartoe komt. Men weet en erkent eenstemmig, dat de daglonen verre beneden hun ouden stand en evenredig veel te laag zijn. Welk een aanmerkelijk gedeelte van de maatschappij maakt nu niet de dagloner uit, en deze groote menigte wordt uit de behoeftigheid en den nood geholpen door algemeene lage prijzen. Evenzeer als de dagloners hangen alle dienstbare menschen, die een jaarlijksche huur trekken, van de prijzen af, en ook hun getal is zeer groot. Alle de ambtenaren, hetzij van den Staat, hetzij van mindere lichamen, van den aanzienlijksten tot den geringsten, hebben meer of min aan hunne vaste wedden, naar mate van de hooger of lager prijzen van alle dingen. Evenzoo de leeraars van den godsdienst, van wetenschappen, van kunsten. Niet minder de rentenier, wiens inkomen hetzelfde blijft, ook wanneer alles duurder is geworden, ja, die in zulke tijden het meest aan bankrotten bloot staat. Schier al de leden der maatschappij hangen dus af van de hooge of lage prijzen, omdat zij alle een inkomen in geld hebben, hetwelk weinig of niet verandert. De landman en de fabriekant staan schier alleen tegen elkander over met gelijke voordeelen. Bij eene algemeene duurte koopen zij duurder in, maar verkoopen naar evenredigheid, en zij verliezen niet. Het is als het ware een ruiling van fabriekaten en levensmiddelen, en de prijzen worden onverschillig. Dan bij deze uitzondering blijft het voordeel slegts aan de hoofden, en de dienstbaren, de dagloners, zo op het land als in de fabrieken, deelen er niet in. Die met een vast inkomen altijd van de prijzen afhangen, deze maken de massa van de maatschappij uit. Genoegzaam de geheele maatschappij heeft een merkbaar belang in de daling der prijzen en in den algemeenen goeden koop.

Niet minder belang heeft de Staat, die zijn inkomen uit belas-

tingen trekt, die mede een vast inkomen heeft, en die te kort moet schieten, wanneer alle de voorwerpen van zijne noodwendige uitgaven duurder zijn geworden. Wat dan gedaan en op welke wijze het meerder geld, dat onmisbaar is, gevonden? Door nieuwe belastingen, waar de geheele maatschappij wederom door lijdt, en dit zonder eenige uitzondering van stand of nering.

Wij hebben gezegd, dat de daling der levensmiddelen een begin heeft gemaakt van de algemeene daling der prijzen. Bij een dieper onderzoek zal men bevinden, dat dit begin niet toevallig is, en dat er in de prijzen der levensmiddelen iets is, hetwelk tot een regel strekt voor alle andere prijzen. Het is daarom natuurlijk, dat de daling bij de levensmiddelen begint. Na den vrede in November 1815 stond dan ook eene daling het eerst te wagten, maar de regens en misgewassen der volgende jaren hebben het belet. De granen bleven duur, werden duurder en de algemeene daling kon niet volgen. Eindelijk zijn de oogsten overvloedig geworden, en nu komen de granen niet alleen terug van de laatste rijzing, maar ook van de oorlogsprijzen. Op deze daling volgt mede een algemeene daling, en de staat van oorlog maakt plaats voor den staat van vrede. Nu hebben wij het vooruitzigt op een algemeenen goeden koop, waarbij de geheele maatschappij tot verademing komen zal.

Maar veele staatkundigen hadden dezen natuurlijken loop der zaak gaarne gestuit. Zij hadden gaarne gehoor gegeven aan het geschreeuw van den landman, en hetzij door verbod van invoer, hetzij door andere wetgevende maatregelen de prijzen der levensmiddelen opgehouden. Daarmede ware dan die zegen voor de maatschappij, zo als wij denzelven geschetst hebben, in de geboorte gesmoord geworden. De vloek der algemeene duurte ware in een minder of meerder trap gehandhaafd geweest. In sommige landen is dit wezenlijk het geval, omdat men aan ander geschreeuw heeft gehoor gegeven, omdat men door middel van de wetten den prijs der fabriekaten heeft opgewonden, en omdat men nu hetzelfde niet durft te weigeren voor de levensmiddelen. In Groot-

Brittanje worden de korenwetten gehandhaafd, ofschoon men openlijk erkent, dat zij nadeelig zijn. Op dit stuk is het rapport, den 18 Juni 1821 in het Huis der Gemeenten uitgebragt, hoogst merkwaardig. De Maatschappij van Weldadigheid heeft hetzelve vertaald in *de Star*, en daarmede dienst gedaan aan het publiek. Wij hebben ons zelve gelukkiglijk nog niet aan zo vaste banden gelegd als de Engelschen, en het valt ons gemakkelijker bij tijds terug te keeren. Hebben wij de verderflijke verhooging van eenige prijzen door overdreven hooge regten op vreemde fabriekaten bewerkt, bij de nieuwe wet is een maximum voor deze regten gesteld en het kwaad binnen zekere perken gebragt. Voor de verder gaande eischen der fabrikeurs, die zig gewend hebben en die men gewend heeft om voorregten te genieten boven hunne medeburgeren en ten koste van het algemeen, voor die eischen wordt gezorgd door de premien in de plaats van hooge regten. Het is eigen aan de premien om de prijzen eer laag te houden en zelfs te drukken, zo als het eigen is aan de hooge regten om de prijzen op te jagen. Door onze onthouding van alle tusschenkomst omtrent de prijzen der levensmiddelen, en door de afschaffing der hooge regten op de vreemde fabrikaten, zullen wij dan weldra tot dien natuurlijken staat der prijzen terugkeeren, waaruit een algemeene welvaart voortspruit, door sommige volken vrugteloos begeerd, en ook ons bijna door waanwijsheid ontroofd.

Ontginningen heb ik bijna of niet in Duitschland bemerkt, en heidelanden eerst wederom gezien tusschen Keulen en Dusseldorp. Later stiet ik op de Gochsche heide bij Kleef en zag Pfaltsdorp liggen, daar ik voeger van gewaagd heb. Eindelijk reed ik vrij lang door de heide bij Elten, waar de grenzen tusschen ons en de pruissische provincien loopen. Sporen van oude ontginningen heb ik daartegen veele in Duitschland ontmoet en er reeds van gewaagd. Nieuwe teelten zijn mede een soort van ontginning en zo heb ik tabak in den omtrek van Mannheim opgemerkt. De boeren, zeide men, waren er rijk mede geworden. Onafzienbare velden waren er mede bedekt, dog de plant stond zeer schraal.

Welk een onderscheid met den tabak, die ik kort daarna te Biljoen en in den omtrek van Rheenen zag. Ik dagt daarbij aan de volle airen en de dorre airen van Pharao. Even schraal stond de hennep op dezelfde plaats, en nogthans bleek uit de menigvuldigheid der teelt, dat het met geen van beiden eene proefneming was. Ik teeken deze gebrekkige teelt aan, als iets dat de aandagt verdient, omdat andere vrugten er in een volmaakter staat gebouwd waren, en men deze nogthans verkoos te bouwen.

In Gelderland en Utregt heb ik veele jonge ontginningen gezien en onder anderen de menigte van boomgewas. Ik zag er des te meer nieuws, alzo ik den nieuwen straatweg voor het eerst reed. Voor dezen was dezelve bekend onder den naam van zandweg, en ik was er in geen vijf en twintig jaren geweest. Nu vloog ik met mijn koetsje, waar ik te kroien plag, eene eerste aangename verandering. Dog wat was er 't sedert niet gebouwd, geplant, geteeld! Ik vond korenvelden, bosschen, buitenplaatsen, waar mij duidelijk heugde, dat ik de kale heide gelaten had. Op de dorste heide stonden nu schotsche dennen in bosschen van allerlei hoogte. Deze boom groeit overal, en ik heb dien ook in Duitschland aangetroffen, midden in de groote bosschen op den Taunus. Het domein had er veele overgenomen van de gemeenten tegen de schulden in de oorlog gemaakt en die zij niet in staat waren te betalen. Alle de ledige plekken, te dor voor ander geboomte, waren er met jonge dennen aangevuld. Ook tusschen Frankfort en Mannheim was het schrale zand, dat hier en daar alle andere teelt scheen uit te sluiten, daarmede beplant, en de boomen stonden meestal zeer hoog. Deze ontginning is de langzaamste, maar zeker. De grond wordt er door voorbereid tot eene onbekende vrugtbaarheid en tot den veldbouw. Langs den straatweg van Biljoen af over Arnheim tot Utregt toe stonden eiken, beuken, iepen, linden ook larixen, veelal in dubbele rijen. Aan beide zijden van den straatweg waren nieuwe wegen op denzelven aangelegd, en ook deze beplant. Wij bezitten weinige bosschen althans van eenige uitgebreidheid, maar de menigte van beplante wegen

met de veele buitenplaatsen bedekken ons land met zoveel opgaand geboomte als Duitschland. Zelfs rondom de velden en weilanden begint men hooge boomen te planten. Misschien is er eene zwarigheid te overwinnen, die in hooge gronden geen plaats heeft. De boomen schieten niet zo hoog op en de schaduw is dus hinderlijker aan gras en veldvrugten. Vlaanderen is evenwel op veele plaatsen mede een laag land en als men die provincie van den toren te Antwerpen ziet vertoont zij het gezigt van een groot bosch. Ik geloof, dat men bij ons de kunst van opslaan niet algemeen genoeg verstaat, of veel meer, dat men er de hebbelijkheid niet van heeft.

Hoeveel heide er ook ontgonnen is, blijft er egter zeer veel over, dat er vatbaar voor is. Ik zal slegts eene strook aanwijzen, het land van de Greb tot Amersfoort. Hetgeen daar geteeld wordt toont genoegzaam aan, dat het geheel zou kunnen geteeld worden. Maar het ontbreekt er vooral aan eene vaart, eerst om het noodige aan te brengen, dog hoofdzakelijk tot afvoer van de vrugten. Zulk een vaart zou er gemakkelijk temaken zijn. Van Wageningen tot aan de Greb loopt een hooge dijk, om het water van de Lek te bedwingen, hetwelk anders verre over het land zoude stroomen. Bij de Greb ligt er eene sluis in den dijk, en door dezelve loopt het water een paar uren ver tot aan het dorp Veenendaal. Dit water wordt bevaren door turfschuitjes. De Ems te Amersfoort ontstaat uit de samenvloeiing van eenige beekjes van de Veluwe, voornamelijk van de Lunterschе beek, die mede reeds een gedeelte van het jaar voor schuitjes vaarbaar is. Het water van de Greb, de Grift genaamd, zou dus ligt te vereenigen zijn met de Ems, en de groote Lek zoude de uitputtelijke kolk zijn voor de nieuwe vaart met alle hare sluizen. Van Amersfoort vloeit de Ems in de Zuiderzee, en wordt gedurig bevaren door beurtschepen en andere over de zee naar Amsterdam. De markt van Amsterdam zou dus gereed staan en bij de hand zijn voor alle de vrugten van dit land. Niet alleen de landbouw zou er door bloeien, maar ook de fabrieken van Scherpenzeel en andere

dorpen zouden er voor aan- en afvoer door winnen. Het land noodigt als het ware tot graven uit door de helling van de wederzijdsche hoogten, namelijk de hooge Veluwe en de zoogenaamde Amersfoortsche bergen, tot een breede vallei. Eertijds diende deze tot een overstrooming en dekking van een militaire linie. Heden is de linie agter uit gebragt tot bij de stad Utregt. Is deze eens voorhanden, zo zullen er andere vaarten op aangelegd worden, zo als de wegen op den straatweg. In de buurt ligt het schoone dorp Barneveld, en zo dit als andere zullen de gemeenschap te water zoeken, waartoe de bestaande beeken den weg zullen wijzen. De prijs van de veldvrugten zal rijzen, en gevolgelijk de prijs der landerijen. Reeds in mijne jeugd heb ik over het nut van zulk eene vaart hooren uitwijden; aan de Greb hoorde ik er nu wederom van spreken, en dezer dagen bij gelegengeid van schattingen voor de registratie vernam ik klagten, dat er in Utrecht landerijen waren dragende de schoonste tarwe, en geen honderd rijksdaalders den morgen waard, om de moeielijkheid van vervoer. De schuld daarvan wordt alligt aan het provinciaal Bestuur geweten; dog mij is bekend, dat dit er zig mede bezig houdt, en er is veel meer zwarigheid bij de landeigenaren, die de handen dienen in één te slaan. Laten onkundige boeren het nut eener vaart nog niet inzien, en door de gewoonte beheerscht, verkiezen om den weg met gespan te ploegen; groote eigenaren, beschaafde lieden, moeten voorgaan en met hun voorbeeld de algemeene stemmen winnen. Aan de straatwegen zien wij, wat het goede voorbeeld en de volharding vermogen, en binnen hoe weinige jaren de grootste ondernemingen voor partikuliere rekening zijn tot stand gebragt. Bij ditzelfde Amersfoort wordt er wederom een straat weg aangelegd van een uur gaans en als tot eene proeve, ofschoon het nut van denzelven niet op eenen dag te noemen is bij dat van de vaart. Maar daar is een liefhebberij ontstaan voor de straatwegen, zo als die in vroeger eeuwen bestond voor de vaarten, waarmede Holland en Utregt zo rijkelijk zijn voorzien geworden.

Zulk een vaart heb ik nu nog voor het eerst leeren kennen in de provincie Utregt, bij Neerlandsbroek onder den naam van de Wetering, vallende in den Krommen Rhijn, en dienende tot gemeenschap van een groote streek lands met de stad van Utregt. De Wetering loopt door zeer lage gronden, oudtijds een moeras, dewelke tot bouw- en weiland is geworden, ja, waar heden de schoonste huizen met buitenplaatsen staan. Ik kan niet verzwijgen, noch vergeten, dat ik daar in een groot huis door hem zelven gebouwd den ouden Heer van Lynden van Luneburg bezogt heb, die op zijn negentigste jaar te voet naar en uit de kerk wandelt, zijne geestvermogens volkomen bezit, als een patriarch onder zijne talrijke bloedverwanten woont en mijn hart verheugde met een zegenwensch uit te spreken over mijne pogingen tot welzijn van het Vaderland. Mogt ik eene vrugtbare poging gedaan hebben om de welvaart van Neerlan ls-broek over te brengen, of veel meer na te bootsen, in de vallei van de Greb. De beginselen daarvan heb ik reeds gezien, onder anderen op het landgoed de Treek, eene schepping van den Heer de Beaufort, wiens voorbeeld en oogmerken de hoogste aandagt verdienen. Ik was twee jaren te voren door Amersfoort gekomen zonder de Treek te kennen, dog werd opmerkzaam gemaakt door een vriendelijken wenk, daar ik deze reis gevolg aan heb gegeven.

Langs de naakte heide, ja in dezelve, heb ik gezegd, dat de heerlijkste buitenplaatsen gelegen waren, en daar moet ik nog op terugkomen, als een punt van vergelijking met de vorstelijke tuinen in Duitschland. Zo als ik tog Biljoen in het gezigt kreeg, herrinnerde ik mij, dat zulke statige lanen in Duitschland het zeker kenmerk waren van een Vorstelijken tuin. Hetgeen men onder ons in menigte vindt, toebehoorende aan partikulieren, is zeldzaam in Duitschland en slegts eigen aan Vorsten. Onder alle de schoone buitenplaatsen, menigmalen grenzende aan elkanderen, op den langen weg van Zutphen, Arnhem, Utregt, Amersfoort, Amsterdam, Haarlem en den Haag, wil ik hier maar eene uitkippen, Broekhuizen aan deze zijde van Amerongen, en die voor mij nog

nieuw was. Het huis, de oranjerie, omringd van een waterstuk, gezamentlijk versierd door een rijzig geboomte, zouden alleen de verwondering van reizigers verdienen. Het oog ontdekt inmiddels een eind van de hartekamp, verlevendigd door spelende rheetjes, en die op zigzelve een park is. Dit tweede tooneel wordt afgewisseld door een derde van groote dennenbosschen op heuvelen, en op den hoogsten een Zwitsersch huisje met een ruime bovenzaal, van waar veertig torens zig aan het bloote oog en zestig door een verrekijker vertoonen. Hier kan elk zo lang vertoeven als hij wil, en er komen dagelijks gezelschappen om thee te drinken, of met de koude keuken om er een dag door te brengen en geheel Broekhuizen te bewandelen. Dit leveren van een gebouw en van een pragtige wandeling aan het publiek is op zig zelf iets vorstelijks. De vorsten in Duitschland doen dit algemeen en hunne fraaie tuinen zijn de aangenaamste publieke wandelingen. Enkele partikulieren, die zulke tuinen aanleggen, volgen dit gastvrij voorbeeld. Ik schepte grooter genoegen in het gezigt van het Zwitsersch huisje, dan ik verwagt had na de ruime gezigten, die ik in Duitschland had genoten. Ook hier zag ik den Rhijn in het verschiet, maar welk een verschil met den Rhijn tusschen de hooge bergen, waar de stroom met twee armen een eiland omvat, en dan met een grooten slinger de gedaante van een meer aanneemt. Hier is alles kleiner, dan dit kleine lijdt ook een naauwkeurig onderzoek van het spiedend oog. Honderdmaal zo uitgebreid en meer zijn de gezigten van de bergen, en de verzameling van zo veele voorwerpen, als zig teffens opdoen en zo schilderachtig groepeeren, maken een betoverend geheel uit. Zoek dan een van de duizende voorwerpen uit, het uitmuntendste van allen, en op zig zelf is het niets bij een Zeist, bij een Doren, bij een Driebergen. Onder de Duitsche tuinen heeft Schwetzingen een grooten naam; het is nabij Mannheim gelegen en de Keurvorsten van de Palts hebben er een moeras gedempt, om een klein Versailles te scheppen. Als tuin is Schwetzingen egter niet grooter noch schooner dan een Holland-

sche buitenplaats van den eersten rang. De veele gebouwen, tempelen, badhuizen, bouwvallen, standbeelden, kenmerken den vorstelijken aanleg. Maar de engelsche partij, die de fransche omcingelt, is niet eens naar de nieuwste vrije manier, en ademt nog de eerste beschroomde proeven van dezelve. Wat is het nu, dat ons klein landje, onzen moerrassigen grond, zo vorstelijk heeft uitgedoscht? Van waar deze parken van partikulieren aan wederzijde van lange wegen? Wat heeft hier die wonderen uitgewerkt, daar elders of vorsten of vorstelijken personen mede pronken? Het is de koophandel in de eerste plaats; en geen mensch ontkent dit of twijfelt er aan. Ja, het is niet alleen de handel van oude tijden, het is ook die van heden, in zijn onderdrukten staat. Wie het zien wil ga eenen aanleg bij Arnheim bezoeken, waar nieuwe schatten van Amsterdam de lachende beemden van Gelderland zullen optooien. Inmiddels zet het handelshuis zijn luisterrijken loop voort, en nadat er zo veele millioenen zijn uitgegaan, houdt het ongestoord zijnen rang staande in den weereldhandel. Ik heb denzelfden invloed van den koophandel op den landbouw te Frankfort opgemerkt, niet alleen in de fraaie tuinen en buitenhuizen rondom de stad, maar ook in de landgoederen op een verderen afstand door kooplieden gekogt. De overgewonnen kapitalen van Frankfort worden aangelegd tot verbetering der grondeigendommen in Nassau, in Hessen-Darmstad, in Hessen-Cassel, zo als dezelfde kapitalen van Holland den grond verbeteren in Utregt, in Gelderland, in Overijssel.

In de gebouwen zijn geen mindere veranderingen voorgevallen, dan in den landbouw, en de bouworde van onderscheidene landen en tijden levert eene aangename beschouwing aan den reiziger op. Van Luik te Aken komende, hoe kort deze afstand en hoe ongevoelig deze grensscheiding zij, was ik wederom getroffen over het onderscheid tusschen de nederlandsche steden en de duitsche. Veel grooter onderscheid werd ik gewaar in Keulen, welke stad ik nu voor de eerste reis zag. Mijne verwondering groeide in Bonn, in Andernach, in alle de dorpen tusschen de steden en

langs den Rhijn tot Koblentz toe. Het eerst, dat mij tegenstond waren de naauwe en veel al kromme straten, waar de lugt geen vrij spel heeft, waar het water stinkt, waar eene stinklugt uit de huizen komt, waar de huizen weinig daglicht genieten, waar de onzindelijkheid in de woningen in de gemeene buurten walgelijk wordt. Ik bevond mij beter binnen de fatsoenlijke huizen, zelfs in mijn logement, en meende er eene tuinlugt te ontdekken. Maar op straat vielen mij gedurig de woorden van Jean Jacques in: *pourquoi avez-vous bâti des villes?* Te Koblentz werd ik twee steden gewaar, een oude en een nieuwe. De oude valt onder de voorgaande beschrijving, de nieuwe schijnt door de Keurvorsten van Trier in later tijden aangelegd te zijn. In deze haalde ik adem ziende uit mijne kamer op den Rhijn en de schipbrug. Ik bevond mij op eene kaai, daar ik zo lang naar verlangd had. Niets kan eene stad aan eene rivier zo versieren, zo gezond maken, als kaaien. Het gezigt, de wandeling, de frissche lugt vereenigen zig tot nut en vermaak. Maar om te beginnen met Keulen en voortgaande tot het kleinste dorp aan den Rhijn, had ik schier geen huis ontdekt met een gezigt op het water. De stadsmuren dienden tot een scherm, of de huizen stonden met den rug derwaards. Ook voelde ik mij benaauwd, zo als ik een stad of dorp inreed, en mijn borst werd eerst ruimer, wanneer ik in het open veld terugkwam. Ik lette menigmaal op het gelaat van de inwoners, om te onderzoeken of de kwade lugt geen invloed had op hunne gezondheid. Zij kwamen mij bleek en mager voor, en wel voornamelijk de vrouwen en de kleine kinderen. Grooter kinderen in de dorpen zagen er reeds beter uit, omdat zij medegingen op het veld. De kleeding in het algemeen was onzindelijk zo als de woning hetzij in de dorpen of in de agterstraten der steden. Door middel van kaaien zoude men de gezondheid en de zindelijkheid zeer bevorderen, men zou het gebruik van lugt en water ongemeen uitbreiden. Staaltjes van kaaien zijn er voorhanden en kunnen reeds dienen om de lust daartoe op te wekken. Over Keulen ligt het steedje Deutz, waar men aanlandt met de schipbrug. Daar is een fraaie zaal

aangelegd met terrassen langs het water en de Keulenaars vermaken er zig, hetzij onder dak of in de open lugt, het oog op den stroom en op hunne stad gekeerd. Op deze plaats, zoude men zeggen, moet het hun gedurig invallen, dat een kaai aan den Rhijn langs de geheele uitgestrektheid der stad een ware behoefte voor dezelve in alle opzigten is. Te Bonn heeft het oud Keurvorstelijk paleis, heden aan de Hoogeschool verleend, een uitzigt op het veld, maar de tuin strekt zig uit tot aan den Rhijn en eindigt met een terras, op welke het gezigt uitmuntend is. Ook deze terras zal wel met den tijd uitgezet worden tot eene kaai. Degene, die mij te Koblentz zo wel beviel, loopt nog maar langs een klein gedeelte van de stad, en aan de overzijde is er ook nog maar iet of wat van een dergelijke in het steedje het Dal of het Dal van Ehrenbreitstein. Aan de zijde van de Moesel is er een langer kaai, die evenwel veel verder zoude kunnen gaan; ja ook aan de overzijde der Moesel zoude er een kunnen gemaakt worden om te dienen tot een publieke wandeling. Te Mentz is er een goed begin gemaakt met beiden, en de wandeling behaagt er vooral; men prees er Napoleon voor de kaai en Jean Bon de St. André voor de wandeling. Hebben vreemdelingen en veroveraars zulke voorbeelden gegeven, zo mag men denken, dat Vaderlandsche vorsten en besturen die zullen volgen en overtreffen.

Na Koblentz vertoonde zig gedurig het gezigt van een oude en nieuwe stad, vooral te Mentz, Wiesbaden, Frankfort, Darmstadt, Mannheim, Dusseldorf. Het nieuwe onderscheidt zig merkelijk van het oude en schijnt op zijn hoogst eene halve eeuw te rekenen. Het nieuwe getuigt niet alleen van welvaart maar ook van smaak. Meestal heb ik slegts het uiterlijke gezien, zo als de schoone gevels; waar ik egter binnen geweest ben, heb ik alles meer geschikt tot gemak en meer elegant gevonden. Het gevoel van het schoone in de kunsten en in de toepassing daarvan op het gemeene leven hebben groote vorderingen gemaakt in de laatste halve eeuw. Deze vorderingen

hebben zelfs twee tijdperken, en in het tweede zijn zij met versnelde schreden geschied. Van daar dat de nieuwe stad gemeenlijk niet alleen uitsteekt boven de oude, maar dat de nieuwste nog verschilt van de nieuwe. In de groote steden valt dit nader onderscheid aanstonds in het oog en men bemerkt ligt wat er na den laatsten vrede gebouwd is. In Frankfort, in Darmstad, ziet men dit in het groot, met eenige opmerksaamheid ook elders. Te Dusseldorf zijn er drie namen voor de drie tijdperken, de oude stad, de Karlstad, de nieuwe stad. Te Wiesbaden is de oude stad in het midden en de nieuwe straten daar rondom aangelegd. De buitenzijde is zeer elegant, de volgende straat veel minder, en het binnenste gelijkt naar een dorp. Behalve dat de huizen en de oude steden lelijk zijn, zo ontbreekt ook alle regelmatigheid aan de straten, die door elkanderen heen slingeren, geen zelfde breedte hebben, en schier overal te naauw zijn voor twee rijtuigen. In de nieuwe steden zijn de straten breed, regt en doorsnijden elkanderen met regte hoeken. Hiermede zijn schoonheid en bruikbaarheid vereenigd, de huizen komen beter uit, de geheele straat vertoont zig aangenamer, de lugt speelt er gemakkelijk door heen, het water vloeit onafgebroken weg, menschen en paarden hebben de vereischte ruimte. Alle deze voordeelen vallen als op eens onder het oog, bij de eerste verschijning van regelmatigheid, en verwekken een gevoel van vergenoegdheid. De vergelijking van het oude met het nieuwe brengt deze vergenoegdheid tot op den hoogsten top. Een merkwaardig contrast in dien zin levert de Jodenbuurt in Frankfort op, alzo een gedeelte er van afgebrand was in 1796 door het bombardement van Generaal Jourdan, en zeer fraai werd herbouwd. Ik reed deze buurt met pret door, omdat ik altijd veel daarvan had gehoord, als voor dezen het eenig kwartier waar de Israëlieten mogten wonen en waar zij des avonds opgesloten werden. Nadat ik de nieuwe straat door was schrikte ik op het gezigt van de oude, die al het afgrijslijke insluit, dat hier-

boven in het algemeen aangestipt is. Veele huizen stonden open met de warmte, en ik verloor mij als het ware in de diepte derzelve, aan akelige spelonken gelijk. Het eenig troostelijk voorwerp leverde aan mijn hart de vriendelijke groetenissen van de inwoners op, die eene dankbare blijdschap schenen te betuigen over de eer, welke hun door de nieuwsgierigheid van een reiziger te beurt viel. Dergelijk een kontrast werd ik nog gewaar, toen ik het stadhuis en van daar het casino en het museum van Bethman bezogt. Het stadhuis is een overoud gebouw, waar, op een ouderwetsche zaal, de Keizers werden verkoren en vervolgens van de puije uitgeroepen. Deze puije ziet op de vierkante marktplaats, waarvan alle de huizen aan de middeneeuwen herinneren. De markt zelve wekt geen andere denkbeelden op, en het geheel heeft iets dofs en is als onder het stof reeds half begraven Het casino staat in de schoonste buurt, eene straat zo breed, dat zij naar een plein gelijkt, meestal nieuwerwetsche huizen, opgeschilderd helder van kleur. Groote vertrekken met elegante meubelen, een boekvertrek met alle de nieuwspapieren, een biljardkamer, een vrolijk uitzigt, licht en lugtigheid, een gemakkelijke trap, bieden alle de aangenaamheden voor de gezelligheid aan. Het museum van Bethman staat als een tempeltje midden in een engelschen tuin op de publieke wandeling. Daar binnen vindt men de verzameling van de parijsche nabootsing der voornaamste antieken, en op zijn parijsch eenen man om alles aan te wijzen. In het laatste vertrek, waar men geleid wordt, staat de Ariadne van Dannecker, een fraai marmorbeeld, beweegbaar op een spil, zo dat men het in het regte licht kan brengen op honderd wijzen. Dit meesterstuk van een Duitsch beeldhouwer en met tien duizend guldens betaald, is hier gemeen gemaakt aan alle liefhebbers door den rijken en edelen eigenaar. Nog een kontrast ontmoette ik buiten de stad. Op eenigen afstand van dezelve naar de vier hemelstreken zijn vier wagttorens gezet (Warten) in de middeneeuw om van daar den vijand te bespieden, dat hij de stad

niet overrompele. Deze oudheden getuigen van de barbarij der tijden, van het vuistregt. Zij hebben een uiterlijk zulke tijden waardig en boezemen afgrijzen in, hetzij men in- of uitga. Men vergelijke daarbij de schoone hekken, die de plaats der geslegte poorten vervangen, der afzigtelijke, duistere poorten. Deze hekken zijn naar de elegantste bouworde gezet, aan de publieke tuinen belend en verlevendigen het denkbeeld van een park. Zij behooren tot de tijden van heden, waar de kleine oorlogen tusschen duizend kleine staten hebben opgehouden, en waar een regt der volken en des oorlogs in den strijd tusschen mogendheden voor wild- en woestheid beschermt. Te Wiesbaden, Darmstad, Mannheim staan dergelijke hekken en spellen een gelijke gerustheid en beschaafde eeuw·

In sommige steden is er geen oude en nieuwe stad, maar zij zijn geheel regelmatig, geheel nieuw. Te Mannheim is het een gevolg geweest van vernielenden oorlog, te Neuwied, te Offenbach, vloeit het voort uit edeler oorzaken. De kleine vorsten van Neuwied, van Isenburg, hebben daar groote voorbeelden gesteld, de navolging der mogendheden waardig. Zij hebben de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van handel en nering ingevoerd. Daarmede zijn deze steedjes uit den grond opgerezen, Offenbach grooter en fraaier aan de boorden van den Main, in de buurt van het rijke Frankfort, Neuwied kleiner en burgerlijker aan den mond van een riviertje in een lachende Rhijnvallei. Zo heeft deze zelfde vrijheid, door de protestantsche vorsten van Hessen-Kassel begunstigd, een nieuw Hanau bij het oude gevoegd. In de zestiende eeuw lieten er zig nijvre Nederlanders neder, gevlugt voor de inquisitie en den Hertog van Alva; in de zeventiende eeuw werden er uitgeweken Fransche Hugenoten opgenomen, vervolgt door de dragonaden van Lodewijk XIV. Deze beide kolonien hebben als om strijd eene regelmatige stad gebouwd, terwijl hare beide kerken onder een en hetzelfde dak maar een enkel gebouw uitmaken, ademende haren broederlijken geest.

De vrijheid in Kerk en Staat is heden meer algemeen geworden; de groote mogendheden zijn zo wijs geworden als de kleine

vorsten. Protestantsche regeringen bouwen Roomsche kerken; Roomsch Katholieke regeringen ruimen kerken aan protestanten in. Ook in de bouworde van deze God gewijde huizen is het onderscheid der tijden opmerkelijk. Onder de eerste Franken, onder de Karolingen, in den Bizantijnsche smaak, in den gotischen, zijn van tijd tot tijd de oude kerken gestigt. De gotische orde is lang als oudduitsch doorgegaan, volgens hedendaagsche nasporingen is dezelve een gewrogt der middeneeuw, eene verbastering der italische wijze. Nietemin is deze orde grootsch, en de verbeelding is levendig getroffen door het kolossaal ontwerp van den dom van Keulen, zelfs in de onvolmaakte uitvoering. De grijze oudheid is eerwaardig in dezen dom, in dien van Mentz, in zo veele andere kerken, ja, in menig een oud raadhuis of publiek gestigt, en zelfs in bouwvallen, in poorten en muren. Maar voor het gebruik, voor het gemeene leven, voor het gemak bouwt men heden beter en doelmatiger. Onze nieuwe kerkgebouwen zijn geschikter voor een aanbidding in geest en waarheid, onze schoolhuizen bevorderen de verbeterde leerwijze, onze museën zijn inger.gt naar de groote vorderingen van kunsten en wetenschappen, onze gasthuizen getuigen van eene menschelijker behandeling der zieken.

Ik heb in verscheiden steden woonhuizen gezien, die voor het oog en in het gebruik even aangenaam waren. Een tuin is altijd een groot sieraad van een huis, vooral wanneer hij hetzelve ook aan beide zijden insluit. De vrije takken der boomen steken aardig af bij den smuk der witte muren, der zuilen, der groote vazen. De bewoner geniet de natuur door het gezigt, op de wandeling, of gezeten in den lommer met zijn huisgezin en zijne vrienden. Hij heeft de ruimte om iets te bergen, om eene loots, om eene bijwoning op te zetten. Zo zag ik enkele huizen nooit zonder genoegen, en verblijdde mij over het geluk der eigenaren. In Darmstad vond ik geheele straten, een nieuwe stad, alzoo aangelegd. De Rhijnstraat loopt in het gezigt van het vorstelijk slot oost- en westwaards, de Nekkarstraat doorsnijdt dezelve met een regten hoek, en de geheele nieuwe stad heeft daarmede een regelmatige rigting bekomen, zodat alle de tusschen-

straten, reeds aangelegd of nog aan te leggen, dezelfde rigting moeten volgen, Deze beide hoofdstraten zijn zeer breed, breeder dan de nieuwste straten van Parijs. Het merkwaardigste nogtans, het oorspronkelijke der bouworde, is dat elk huis op zigzelf staat, op eenigen afstand van het naaste, omringd van zijn tuin, met kleine gebouwen tot berging of andere diensten. Hier heugde mij levendig de stiklugt van sommige oude steden en dorpen, hier prees ik de inwoneren gelukkig, dat zij in eene stad zo lugtig en gezond woonden, als buiten; hier dagt ik, dat de knorrigste wijsgeer niet meer vragen zoude, waarom wij steden hebben gebouwd.

De dorpen van onze Maatschappij van Weldadigheid zijn volgens ditzelfde beginsel aangelegd. De huizen staan er op eenigen afstand van elkanderen, makende een regte en breede straat uit. Hetzelfde is mij hier en daar in Duitsche dorpen voorgekomen, en deze droegen het kenmerk van een nieuwen aanleg. Ik heb dorpen in Noord-Brabant gezien, daar de huizen wel op vrij groote afstanden van elkanderen maar niet op een rij stonden. De huizen waren als verstrooid, hetwelk geene onaangename vertooning gaf. Nog verder uitéén zijn de Hollandsche boerenwoningen, ieder in het midden van hare weilanden. In Duitschland ontmoet men niets dergelijks, zekerlijk omdat de veiligheid bevorderd wordt door de nauwere zamenwoning. In min bevolkte streken is men dan ook verwonderd, zo als ik reeds in Frankrijk heb opgemerkt, over de uitgebreide korenvelden zonder eenige woning in het gezigt. De boeren komen van afgelegen dorpen of steedjes om het land te bouwen. Men ziet ze den geheelen zomer door heen- en wederloopen, om klaver en ander voeder te snijden en aan hun vee op stal te brengen. Daartoe gebruiken zij ook ezels en karretjes. Sommigen hebben al veel vee op stal, naar mate zij met ossen ploegen, en ossen voor de wagens spannen. Dat snijden geschiedt op velerlei wijzen, zo als het maaien in het algemeen. Op hetzelfde veld heb ik onderscheidene gereedschappen zien

gebruiken. Ook heb ik vrouwen en kinderen zien maaien en snijden. Gelukkig, dunkt mij, zouden deze landslieden zijn, indien zij een kostbaren tijd konden uitsparen, door te wonen midden in hunne landerijen. Een goed bestuur, meer zedelijkheid onder het volk, en misschien boven al eene meerdere volkrijkheid, zullen wel met den tijd dit geluk aanbrengen.

De wegen heb ik overal in den besten staat gevonden, straatweg op straatweg. Het aangename van dezelve gevoelde ik dubbel, wanneer ik somwijlen op een dwarsweg geraakte. In de Pruissische Rhijnlanden zijn de slagboomen eerst kort geleden ingevoerd of hersteld. Er worden hooge tollen daar en in alle andere landen betaald, dog dat geld geeft men gaarne uit voor het blijkbaar nut, dat men er aanstonds van trekt. De wegen zijn niet eigenlijk gestraat, noch met groote steenen, zo als in Frankrijk en onze Zuidelijke gewesten, noch met gebakken steentjes, zo als in onze Noordelijke gewesten. Men brengt er een soort van kalksteenen, of zoogenaamde kiezelen uit groeven, die al te mets ver af gelegen zijn. Deze steenen op hoopen liggende langs de wegen, en vrij groot, worden op de plaats klein gemaakt met ijzer gereedschap. Ik heb wel vijftig menschen te gelijk daaraan bezig gezien. Met de kleine stukjes worden alle de gaten aangevuld of ook wel de geheele weg opgehoogd, zo als wij doen met puin. Maar deze steentjes ontbinden zig tot gruis door den invloed van den regen, ja zelfs van de lugt. Daarmede wordt de weg als een kolfbaan, behalve dat hij stuift bij groote hitte en droogte. Op dezen last na ken ik er geen aangenamer, alzo de wielen geen gedruisch ter wereld maken, en men elkander in het rijtuig gemakkelijk hooren kan. Ik herinner mij, dat wij ook zulk een weg hebben van Namen tot Luik. Een postmeester op een van deze wegen leide mij de kosten van elke vierkante roede uit, tredende in de kleinste bijzonderheden. Beide de maten en de munten waren mij tamelijk vreemd, en daarom heb ik de bijzonderheden niet opgetekend; maar bij de uitkomst waren de kosten zwaar, inzonderheid van den veelen handen-

arbeid. Dezen kan men in die landen bij een nieuwe fabriek vergelijken door de groote vermenigvuldiging der straatwegen. Het is wezenlijk een uitweg voor dagloners, die uit kragt van de machinerie niet te regt kunnen in oude fabrieken. Moeielijk en kunstig is dit werk zeker niet, vrouwen en kinderen heb ik er aan bezig gezien en gezond is het vrij wat meer, dan spinnen, weven, smeden en dergelijke meer.

De schoonste wegen lopen langs den Rhijn, omdat de grond er hard is en somwijlen in de rotsen uitgehouwen. De Keurvorst van de Palts, Karel Theodoor, heeft in 1768 deze wegen begonnen, en de Fransche besturen hebben dezelve bijna tot stand gebragt. Nu legt er het Pruissisch bestuur de laatste hand aan en verwijdt nog hier en daar den weg door het springen van rotsen. Grooter schoonheid wordt voor deze wegen geboren uit de nabijheid van den Rhijn, waarvan zij op veele plaatsen als kaaien zijn. Ook zijn zij even beroemd als bezogt, men treft er de menigte der reizigers aan, de logementen zijn talrijk en goed. Ik moet dit laatste in het algemeen getuigen en schrijf het toe aan de baden. Geheel Duitschland schijnt in den zomer op te staan om de baden te bezoeken, en de menigte van reizigers lokt uit om goede herbergen aan te leggen. Inzonderheid egter is de doortogt levendig om en bij Frankfort, en nergens heb ik ooit zo veel postpaarden en rijtuigen op de wegen ontmoet. Frankfort is als een middenpunt in Europa; van Oost naar West, van Noord naar Zuid reizende, komt men er door. Het is daarom ook een geschikte plaats voor den bondsdag, om dien statenbond te vertegenwoordigen, die in het midden ligt van alle de mogendheden van Europa. Nergens heb ik meer moeite gehad om postpaarden te krijgen, uit hoofde van de sterke vraag. Anderzins viel er weinig te klagen over het postwezen, en het eenig ongemak van hetzelve is de duurte, een ongemak, dat ik ook in andere landen niet geringer bevonden heb.

In onze Noordelijke provincien zijn de postpaarden nog duurder dan in Frankrijk en in onze Zuidelijke. Dat dit niet anders

zijn kan heb ik bij een vroeger gelegenheid erkend. De algemeene duurte van dit land, in vergelijking der andere, maakt dit onderscheid noodzakelijk, wil men het wezentlijk voordeel, dat een postwezen aanbrengt, genieten. Ik heb op mijn thuisreis het onderscheid op meer dan eene plaats uitgerekend, en bevonden, dat het een derde bedraagt, De paarden kosten hier een derde meer. Inmiddels vindt er zulk een verschil in Frankrijk zelf plaats, tusschen de omstreeken van Parijs en de provincien. In deze omstreken worden de poststanden korter genomen, en alzoo betaalt de reiziger meer. Ik gis, dat dit ook wel een derde bedragen zal, en gelijk staan met Holland. Nog eene andere rekening maakte ik, vergelijkende de kosten op dezelfde wegen eer zij gestraat waren, met de kosten van heden. De zandweg van Utrecht naar Arnheim kon men niet rijden dan met vier paarden, waar heden drie genoeg zijn. Nu kosten heden de drie paarden van de post, met alle de tollen op den straatweg, niet zoveel, als voordezen de vier paarden. Op den weg van Amsterdam naar den Haag staan de kosten genoegzaam gelijk, of zijn een kleinigheid toegenomen. Er blijft dan in alle gevallen een winst van gemak en van tijd. Van gemak omdat men te voren door het zand zwoegde, van tijd omdat men nu de helft van den tijd pas noodig heeft. De winst van tijd op reis is menigmaal ook een sparing van kosten, ja zelfs een ware geldwinst. Niettemin heugt mij levendig hoe men tegen de straatwegen opzag, slegts vijf en twintig jaar geleden. Thans staat het ei van Columbus overeind, en deze schoone zaak draagt niet eens meer den naam van een nieuwigheid. Even zo met den tijd zal het ook gaan met de paardenpost. Ons leven wordt onophoudelijk aangenamer gemaakt, ofschoon er een zekere tegenzin heerscht om dit te erkennen.

Op mijn reis door de Pruissische Rhijngewesten hoorde ik van een aanschrijving aan de postmeesters, om de reizigers beter te bedienen en daarmede voor te komen, dat dezelve liever andere wegen insloegen. Ik weet niet of de Pruissische

Regeering hetzelfde hart heeft voor de vaarten als voor de wegen, maar aan de scheepvaart aan den Rhijn kon ik het niet bemerken. Het was voor mij een gedurige aanleiding tot verwondering, dat ik niet alleen geen zeil, maar naauwlijks een roeiboot gewaar werd, van Keulen af tot Mentz toe. In de nabijheid van deze beide steden lagen vijftig tot honderd groote en kleine vaartuigen, meest beurtvaarders. Zij lagen stil en ik bemerkte geen leven, zo als bij laden en lossen plaats heeft. Te Koblentz berigtte men mij, dat er wekelijks een keulenaar of drie opvoer, dog dat er in dit saizoen weinig of geen afvoer was. Te Frankfort vernam ik, dat er wekelijks een enkel Keulenaar aankwam, dit is dan een van de drie, die Koblentz voorbij varen. Voor reden werd er bijgevoegd, dat er veel minder goederen van Holland worden getrokken, dat alle de manufacturen over Hamburg komen, en dat er met dezelfde gelegenheid veele koloniale waren volgen. Te Dusseldorf beneden Keulen, kwamen nog de gewone beurtschepen uit Holland aan dog voor dezen bragten zij volle ligters mede, en thans hadden zij halve lading. In de Fransche tijden, zeide men algemeen, was de vaart op den Rhijn zeer druk. Toen werd ook het oktroy ingevoerd, dat is een verdrag tusschen alle de vorsten langs den Rhijn tot regeling der scheepvaart. Bij dit oktroy zijn de tollen bepaald, worden dezelve in een gemeene kas gestort, is er gezorgd voor de goede orde en afdoening van alle geschillen, en wordt eindelijk het stapelregt van Keulen en Mentz op een redelijken voet gebragt. Naderhand is dit oktroy op twee punten gewijzigd door het kongres van Weenen. De ontvangst der tollen voor de gemeene kas is aan elken oeverstaat gelaten en het stapelregt der twee steden is vernietigd. Onder den Franschen invloed werd de stroom geheel vrij gehouden, en de watermolens werden er uit geworpen. De watermolens staan op vlotten en worden in beweging gebragt door den stroom. Men vindt ze heden wederom bij Keulen en in twee lange rijen, als halve schipbruggen te Mentz. Het is waarschijn-

schijnlijk, dat zij kwaad doen aan het bed der rivier, maar zij brengen zware pagt aan de steden op. De Franschen hebben noodhavens gemaakt te Dusseldorf, te Keulen, denkelijk nog elders, waar de schepen zig in den winter bergen, terwijl zij in den zomer veilig liggen in den stroom, als op een reede. Hier zijn wederom blijken van dien werksamen aart, aan revolutionaire regeeringen eigen, eenig goed bij veel kwaad, daar ik menigmaal in Duitschland op gestooten ben, en waarin Napoleon uitgemunt heeft, even als Cromwell.

De Franschen hadden ook het ontwerp gemaakt van een vaste brug te Mentz, en daar wordt nu nog van gesproken. Te Mannheim heb ik mede van zulk een ontwerp gehoord, als genoegsaam beslist. Tot nog toe liggen er op den Rhijn slegts schipbruggen en gierbruggen. Te Dusseldorf, Keulen, Muhlhausen, Neuwied ben ik op gierbruggen overgevaren en heb mij dan telkens ongemeen verlustigd in het heerlijk gezigt op den stroom. De schipbruggen zijn met een halven boog aangelegd, waarvan de rug den stroom is toegekeerd en de kragt van denzelven eenigzins breekt. Deze kragt is vooral zigtbaar bij de snelle vaart der vlotten, die op de schipbrug afzakken. Te Koblentz heb ik dit tooneel tweemaal uit een bovenraam van mijn logement op de kaai gezien. Mannen te paard komen de nadering van het vlot met haast aankondigen, en daarmede is alles in rep en roer. De brug wordt bij gedeelten afgebroken en de stukken drijven af naar de kaai. Naauwelijks is de opening in het midden wijd genoeg, of men wordt het vlot gewaar, een groot vierkant met houten huizen, in het midden de Rhijnvlag op dezelve wapperende, vijftig tot honderd roeyers verdeeld tusschen het boven en beneden eind, om met de riemen het werk van een roer te doen. Als een peil vliegt het vlot door de brug en laat beneden dezelve het anker vallen. De stukken der brug worden aanstonds met touwen wederom aangetrokken en alles is eindelijk hersteld zo als het was voor anderhalf of twee uren. Het ankeren van het houtvlot geschiedt

denkelijk om te betalen en over de betaling vooraf te handelen. Aan de tolhuizen altoos hebben zulke handelingen plaats, er wordt zo en zo veel gevorderd en zo en zo veel geboden, naar mij verzekerd is. Maar zulke klagten van onze zijde over de Duitsche tollen worden even luide beantwoord door klagten van de Duitsche zijde over onze tollen. Een Duitsch koopman heeft mij verzekerd, dat er geen de minste rekening op de kosten aan onze watertollen te maken is, dat er alles willekeurig behandeld wordt. Het Rhijnoktroy is nogthans ingevoerd niet alleen om de kosten op de vaart op een redelijken voet te brengen en te houden, maar ook om een vasten regel te stellen, daar de handel zig naar rigten en dien hij tot grondslag mede van zijne speculatien nemen kan.

Zulke misbruiken geven natuurlijk aanleiding tot verloop van de scheepvaart, en werken den vervoer te lande in de hand. Deze vervoer is daarboven sedert eenigen tijd ongemeen verbeterd zo in Frankrijk als in Duitschland, deels door de goede wegen en deels door de goede orde. De koopman weet op een hair wat de vragt bedraagt, wat onkosten er op vallen, op wat dag en uur hij de waren ontvangt. Een Fransch koopman in wijnen heeft zig te Wiesbaden neergezet en laat ze van Parijs te lande komen. Hij kent zeer wel den weg over zee van Bordeaux naar Rotterdam, maar verkiest dien te lande. Hollanders hebben een rijtuig te Offenbach doen maken en met stukken in een wagen gepakt te lande verzonden naar Holland. Te Keulen bekwam ik het geloofwaardigst berigt, dat er een partij Javakoffy was aangekomen, eerst ontscheept te Havre, van daar te lande naar Mets verzonden tot zes franken het centner, en vervolgens de Moesel af voorbij Koblentz in den Rhijn tot drie franken het centner.

Dit laatste zeer treffende geval wekte mij op om de kosten en den tijdsverloop van het vervoer te water en te lande nog nader te vergelijken. Ik verkreeg eene uitrekening van de de kosten van vervoer te lande van Havre tot Straatsburg en

Basel en van vervoer op den Rhijn naar deze steden. In deze uitrekening won Frankrijk het van Holland, en zo als met de kosten kwam het ook uit met den tijd. Dertig dagen juist waren genoeg voor Havre, en voor Rotterdam stelde men veertig ten minste en het kan tot twee maanden duren. Het is op grond van dit verschil, dat er nog eens zooveel koloniale waren van de Fransche zeehavens deze weg vinden dan de Hollandsche, gelijk als gebleken is uit zekere debatten in de Fransche Kamer van Afgevaardigden. Een jaar of twee drie geleden namelijk, had men uit den Elzas het verzoek ontvangen om den doorvoer aldaar te vergunnen van zulke waren, die den Rhijn zo verre opkwamen, en die vervolgens te lande vervoerd werden, maar aan de Duitsche zijde. Men begeerde de voordeelen van den doorvoer aan de Fransche zijde te genieten. Groot was de tegenstand aan dit verzoek geboden door het belang der zeehavens, waar men vreesde, dat de Hollandsche handel daardoor bevoordeeld zoude worden ten koste van den Franschen. Dog in de volgende vergadering toonde de Directeur-Generaal der Douanes aan, dat hiermede geen ander voordeel zou verleend worden, dan aan den doorvoer langs den Franschen Rhijnoever, boven dien langs den Duitschen; terwijl de aanvoer uit de Fransche zeehavens dezelfde zoude blijven als de te voren, dat is: het dubbele van den aanvoer uit Holland. Ik kreeg ook een vergelijkende rekening voor Mentz, die wat de kosten betrof een weinig oversloeg ten voordeele van Holland, en met opzigt tot den tijd niet zo nadeelig was voor Holland, als de andere. Dog hier was nog bijgevoegd een opgaaf der regten van doorvoer, en de vergelijking van deze was wederom in het voordeel van Frankrijk.

De gezamentlijke Rhijnstaten zullen zig dit jaar van het aanvankelijk verloop van de vaart kunnen overtuigen, door de verminderde opbrengst van het oktroy, welk kenteeken alleen beslissend zoude zijn.

Wat ons gedeelte van den Rhijn betreft, zo verre dezelve

door de Nederlanden loopt, kan ik nog een paar getuigenissen aanhalen. Aan de publieke tafel van een Duitsche stad heb ik een koopman van Elberfeld hooren verklaren, dat alle verzendingen van daar en van de omstreken naar zee thans over Hamburg gaan en dat men gevolgelijk ook al het benoodigde van Hamburg trekt, dat de Pruissische Regering de wegen al gedurig verbetert, dat de regten op den doorvoer laag en de formaliteiten gering zijn, dat dit eertijds het geval was in Holland, dat men toen ook geen anderen uitweg kende, dat indien zijn vader opstond en hoorde dat zijn zoon met Hamburg handelde, hij hem voor gek uitroepen zoude, dat heden de formaliteiten alleen van Holland afschrikten, en dat er vrij wat verandering zoude moeten komen eer men de aangeknoopte betrekkingen met Hamburg liet varen. Nu is het bekend, dat die landen, waarvan deze koopman sprak, zeer rijk zijn, dat zij wemelen van fabrieken, en dat zij even veele goederen trekken en verzenden. [1])

In December 1813 diende de Kamer van Koophandel te Amsterdam bij den Souvereinen Vorst eene Memorie in over de vaart op Oost- en West-Indie. G.K. maakte naar aanleiding daarvan eenige aanteekeningen in Juni 1830.

Deze memorie van de Kamer van Koophandel te Amsterdam is voorafgegaan en gevolgd door aanteekeningen van mijn vriend van IJzendoorn, die toen te Amsterdam was, en naar mij voorstaat eenig beheer van koloniale zaken had, ook onder de Franschen. De Kamer van Koophandel was ook een fransche instellingen hare werkzaamheden werden bij voorraad aangehouden. Naderhand hebben wij die nuttige instelling ook in onze constitutie overgenomen.

Wij zien hier den ouden handelsgeest herleven in zijne vorige

1) In onzen reislustigen tijd kan het misschien aan sommigen belangrijk voorkomen te weten hoeveel het reizen vroeger kostte. Uit een bewaarde aanteekening blijkt, dat G.K's reis per rijtuig van Brussel naar Parijs hem kwam te staan op f 350.— en evenveel in omgekeerde richting. Het traject van Brussel naar Wiesbaden over Aken, Keulen en Mainz in elf dagen kostte f 525.—.

kracht, met een voorvaderlijk overleg. Groote woorden en wilde verbeeldingen komen hier niet voor, maar de omstandigheden worden geraadpleegd en het geheele ontwerp is praktikaal.

Reeds vroeger in de eerste dagen van onzen opstand, nog eer wij Napoleon hadden vervallen verklaard, kwam de Heer Jan Voute met een Amsterdamsch koopman bij mij en verklaarde, dat er allerhande speculatien werden gemaakt in het vooruitzigt van een open zee.

De Helder bleef langer in Fransche handen, dan ik mij gevleid had, en daarom moest de handel van Amsterdam over Katwijk gaan. De moeijelijkheden daaruit ontstaan bewogen mij om de heffing van in- en uitgaande regten genoegzaam door de vingeren te zien. Dit duurde evenwel niet langer dan mijne magt.

Te Rotterdam was de handel levendig van het eerste oogenblik af, zo als van der Palm dit naar waarheid beschreven heeft op het slot van zijn Gedenkstuk.

Dezelfde nationale geest openbaarde zich niet alleen in den koophandel, maar ook in alle andere takken van nijverheid, ja zelfs in alle andere voorouderlijke deugden. Hij had niet anders noodig dan bescherming en eenige leiding. De Regering behoefde niets aan te wakkeren, veel min iets te scheppen. Het zaad van al het groote en goede lag in den boezem der natie, en de algemeene geestdrift zoude alles hebben doen kiemen en groeijen en vruchten dragen.

Doch een andere geest kwam dezen geest uitblusschen. Eigen werkzaamheid scheen te mishagen. De Regering moest alles bedrijven, de eerste aanleiding tot alles geven, alle zaken aan reglementen onderwerpen, de geheele natie aan een leiband houden.

Ik zelf heb het eerst den doodelijken invloed van dien nieuwen geest ondervonden. Mijn eigen geestdrift bezweek het eerst.

Vele jaren later, in den zomer van 1821, viel er iets voor in de Staten Generaal te Brussel, dat ik mij bij deze gelegenheid herinner. Wij waren vele maanden lang bezig geweest met een ontwerp van wet op de schutterijen, waarin ook alles haarklein

was voorgeschreven en de vrije Nederlanders behandeld werden als houten poppen. Het ontwerp werd afgewezen met een groote meerderheid; en ik geloof, dat ik daaraan veel heb toegebragt. Ik sprak er tegen, en zeide onder anderen, dat men de gewapende burgers niet moest lastig vallen en vermoeijen in tijd van vrede, dat er geen zoo zware dienst noodig was om de rust te bewaren, en dat men bij een uitbrekenden oorlog kon rekenen op de geestdrift. De Minister van Binnenlandsche zaken, De Coninck, antwoordde onder anderen, dat het niet veilig zoude zijn zoo groot vertrouwen op de geestdrift te stellen; dat het geëerde lid, hetwelk de geestdrift met de meeste kracht had aangeprezen, de gave bezat om geestdrift te scheppen, doch dat dit niet aan iedereen gegeven was. Of hij dit van mij gezegd heeft uit eigen beweging, dan of het hem in den mond gelegd was, weet ik niet.

De Koophandel, als de bron van Nederlands grootheid in het verleden en het voornaamste middel tot bevordering van 's Lands welvaart, hield G.K's aandacht voortdurend gaande. Natuurlijk bleven de Kolonien, die machtige bronnen voor onzen handel, niet buiten beschouwing. G.K. had echter in het eigen land te veel te doen om in groote mate zijn werkzaamheid aan de overzeesche bezittingen te wijden; zijn aandacht schonk hij hun intusschen wel. Uit den aard der zaak zijn er weinig memoriën en brieven van belangrijken inhoud voorhanden. Wat hier volgt kan een denkbeeld geven van G.K's belangstelling in den gang van zaken.

Op den omslag van het volgende staat deze aanteekening.

Het oorspronkelijk stuk van mijn hand is zekerlijk aan den Koning verzonden geweest, zoo als de vraag, waarmede het begint, ook van hem zal afkomstig zijn. Wij hebben dat jaar en het volgende verdragen met Engeland over de kolonien gesloten. Doch de ruilingen in Oost-Indie zijn voornamelijk geschied bij het verdrag van 1824, hetwelk men toeschrijven kan

aan Falck en Canning. Dit laatste verdrag is blijkbaar gebouwd op hetzelfde beginsel als dit stuk.

's-Gravenhage, 17 Juni 1814.

Vrage: Wanneer de Engelschen ons de Oost-Indische Bezittingen teruggeven, hetzij op den voet van 1794 of van 1802, en dan over eenigen derzelven willen handelen; welke zouden wij dan kunnen missen?

Van de Bezittingen aan Nederland toebehoorende in Oost-Indie in 1794 hebben de Engelschen bij den vrede van Amiens in 1802 zich het bezit van Ceylon voorbehouden. Deze aanwinst was voor hen van het grootste aanbelang, zoowel uit hoofde van de belangrijkheid van dat eiland, als wegens deszelfs ligging bij hunne andere Bezittingen, en voornamelijk om de haven van Trinconomale die voor hunne zeemagt in alle seizoenen eene veilige ankerplaats verschaft, die hun in den Golf van Bengalen en langs de kust van Chormandel geheel ontbrak. Of nu deze afstand van 1802 door de Engelschen als finaal zal beschouwd worden, of Ceylon weder als een voorwerp van onderhandeling aangezien, is de vraag, die het eerst in aanmerking komt. Zoo het eerste plaats vindt, valt er niets verder over te zeggen. In het tweede geval zouden dan die Bezittingen misschien het eerst in aanmerking komen om er over te handelen. Onder het Bestuur van de voormalige Oost-Indische Compagnie was Ceylon reeds een lastpost geworden, omdat de onkosten van bestuur en verdediging verre te boven gingen de voordeelen en winsten die deze Bezitting, in weerwil van het rijke product van Caneel door de gebrekkige administratie en inrigting van inwendig bestuur, aan de Maatschappij opbragten.

Ofschoon nu wel onder eene betere administratie deze bezitting meerdere voordeelen zoude kunnen geven en althans ruim de onkosten van deszelfs bestuur en verdediging goedmaken, zoo zal echter altoos zijne ligging, digt onder de Engelsche Bezittingen en verwijderd van de onze, hetzelve ten minste rela-

tief van minder belang voor ons doen zijn, dan andere bezittingen meer in verband staande en nader gelegen aan onze hoofdbezittingen, en dus, indien er over een afstand gehandeld moest worden, in aanmerking kunnen komen.

De Kaap de Goede Hoop, nu ook reeds twee malen door de Engelschen veroverd, wordt zeker door hen van groot aanbelang en als een beveiligend bolwerk voor hunne aanzienlijke Aziatische Bezittingen beschouwd. In den tegenwoordigen staat van zaken en de naauwe staatkundige en vriendschappelijke betrekkingen tusschen dat land en ons, volgens dewelke, als bijna dezelfde belangen hebbende, wij in de Engelsche overmagt ter zee de veiligste zekerheid en defensie voor onze Oost-Indische Bezittingen mogen vinden; zoo zoude men ook uit hetzelfde oogpunt, de possessie van de Kaap, verdedigd door de Engelschen, evenzoo voordeelig en nuttig voor de veiligheid van onze bezittingen kunnen beschouwen, als of wij zelve daar meester van waren. Ja, mogelijk nog voordeeliger; want zeker zal de Kaap niet ligt, en althans in de eerste tijden niet, zoo veel kunnen opbrengen om de kosten van deszelfs bezetting en verdediging te kunnen goedmaken.

De veranderde omstandigheden, zoo omtrent den Oost-Indischen handel in het algemeen, als in het bijzonder door de verkregen oppermagt der Engelschen over Hindostan, in Bengalen, en op de kusten van Chormandel en Malabar maken het bezitten van vestingen of bevestigde factorijen aldaar niet alleen geheel onnut maar zelfs nadeelig en kostspillig. Men zoude dus, in geval er van eenige afstanden questie moet zijn. alle die comtoires als in Bengalen, Chintchura, Cassimbaser, Patna, enz. op Chormandel, Masulipatnam, Paleacatte, enz. op de Malabar, Cochin en onderhoorigheden en zelve de factory te Suratte, als voorwerpen van onderhandeling kunnen aanbieden, om daarvoor eenige andere bezittingen of wel voorwerpen of voordeelen van anderen aart in vergoeding te verkrijgen.

Mogelijk konde men met de Engelschen tot eene liberale

soort van schikking of overeenkomst komen. Om namelijk, wanneer men van alle bezittingen in de West van Indie, en vooral die in hunne bezittingen geënclaveerd, afstand deed en zich verpligtte om benoorden en bewesten of buiten de Straten van Malacca en Sunda geene etablissementen te behouden of te maken; als dan de Engelschen zich wederzijds ook wilden verpligten bezuiden en beoosten of wel binnen die zelfde Straten van Malacca en Sunda geen etablissementen te zullen behouden of aanleggen.

Ten vervolge hiervan zouden de Engelschen onze kleine bezettingen op de Westkust van Sumatra, namentlijk Padang, Poelo, Nias en onderhoorigheden, die zij reeds sedert lang op ons veroverd hebben, behouden, maar ook daarentegen hun etablissement op Poeloe-Pinang of Prince of Wales Island, aan ons moeten overgeven.

Op deze wijze zoude men alle moeielijkheden en oorzaken tot verschil in Oost-Indie uit den weg geruimd, en als 't ware onmogelijk gemaakt hebben. Omtrent den handel op onze wederzijdsche bezittingen zoude men mede eene overeenkomst kunnen maken, op den liberalen grond van aan hen in onze bezittingen dezelfde voorregten en vrijheden toe te staan, die zij aan ons in de hunne vergunnen.

Onze bezittingen in de groote Oost, zoo zal men die noemt, zouden alsdan in een sterk verband, het rijke eiland Java als hoofdbezitting beschouwd, gebragt en ligtelijk bestierd en verdedigd kunnen worden. De Engelsche vlag vriendschappelijk vereenigd met de onze, zoude aan onze beide natien de opperheerschappij van zeevaart en handel in Oost-Indien verzekeren, en daarvoor aan ons Vaderland de gelegenheid bezorgen en verzekeren om van die onwaardeerbare overzeesche bezittingen en den handel op dezelve alle die voordeelen te trekken, die dezelve onder een goed bestuur en den zegen des Allerhoogsten in zoo ruime mate in staat zijn op te leveren.

Bij een briefje van J. Goldberg, dd°. 17 Dec. 1814, ten geleide

van eenige stukken ter inzage, teekent G K. 16 Juli 1830 aan:

De Heer Goldberg was toen Directeur Generaal van het Departement van Kolonien. Hij gaf mij nog al kennis van het een en ander, omdat hij wist, dat ik hem tot zijn post had voorgedragen. Ik had mij op hem bepaald, omdat hij het meest voor een liberaal bestuur over de Kolonien gezind was.

Uit het eerste stuk blijkt het stelsel van het Engelsch Ministerie om den koophandel zooveel mogelijk te ontlasten. Aan dit stelsel is het Ministerie tot heden toe getrouw gebleven. Het heeft ditzelfde beginsel over alle belastingen binnen 's lands uitgestrekt. Naarmate het de inkomsten daarmede vermeerderde, heeft het zijn uitgaven bezuinigd. Bij de uitkomst heeft het meestal de aangename ontdekking gedaan, dat geringer lasten en regten evenveel opbragten en altemets meer. Door de vermindering der lasten, namelijk, wordt de nijverheid opgebeurd, de individueele winsten worden vermenigvuldigd, de binnenlandsche vertering en buitenlandsche handel nemen toe. Het natuurlijk gevolg van dit alles is eene meerdere opbrengst van de regten en belastingen. Verstandige schrijvers over de huishouding van Staat hadden deze kostelijke waarheid al lang betoogd, en nu is dezelve door de ondervinding op een groote schaal bevestigd geworden. Hoe weinig wij dezelve hebben ter harte genomen in ons Staatsbestuur kan den oppervlakkigsten waarnemer blijken.

Het tweede stuk is een klaar bewijs van de goede trouw van het Engelsch Ministerie omtrent het teruggeven van onze Oost-Indische bezittingen.

Dit tweede stuk is een uittreksel van eene depêche van den Gezant Fagel te Londen dd°. 9 December 1814 van den volgenden inhoud:

Lord Buckinghamshire, Président du Conseil des Indes, m'ayant fait prier de passer à son Bureau, je m'y suis rendu avanthier,

Sa Seigneurie &a; à cette occasion j'ai cru pouvoir demander à Lord Buckinghamshire quelles étaient les instructions, qui

avaient été envoyées au Gouverneur de Java; il me répondit, qu'on n'avait jusqu'à présent transmis à ce Gouverneur que des instructions générales, dont la teneur est de remettre cette Colonie et ses Dépendances aux troupes du Prince Souverain dès qu'elles arriveraient.

Brief van Falck aan G.K.

Brussel, 21 December 1814.

Z.K.H. heeft langen tijd onder zich gehouden en inmiddels in den waren zin van het woord *bestudeerd* het uitgewerkte Rappt. v. d. R. v. St. over de O.I. zaken en zich, op weinige punten na, daarmede vereenigd. De conclusie in de vier laatste regels heeft speciaal bedenking gebaard, 1° dat *de nu bestaande staat van zaken* eene wat al te stellige uitdrukking of benaming was voor de inrigtingen van Raffles, en deze inrigtingen nog niet zoo nauwkeurig bekend zijn als het in verband brengen van onze veranderingen zoude vorderen; 2° dat de revisie der Instructien en Regln, zoo ze derzelver eerste makers opgedragen wierd, tot vele zwarigheden en langwijligheid aanleiding zouden geven. Tijd ondertusschen scheen er niet te mogen worden verspild. Het resultaat van alles is geweest het begeeren van zijne Z.K.H., dat het werk hier en onder zijne oogen en onverwijld zoude verrigt worden. Dat bij deze redactie genoegzaam aan Hoogstdeszelfs intentien op de materie en bijgevolg aan de denkbeelden v. d. R v. St. voldaan is, daarvoor zoude ik, hoewel in haast en à bâton rompu gewerkt hebbende, wel durven instaan, maar iets anders is het verband, dat er tusschen de Instructien onderling en tusschen deze en het Reglt. zijn moet. De meening van den R. v. St. daaromtrent kwam mij ook niet in allen opzichte duidelijk voor; apparent omdat het rapport onder twee verschillende impressien gesteld is, die der monopolische beschroomdheid, welke vóór de apparitie van Raffles werk plaats vond, en die van een heugelijk uitzicht op Europesche regelmatigheid en vrijheid, hetwelk eerst door dat werk geopend is.

In deze mijne ongerustheid zend ik de stukken hiernevens met verzoek dat ze door U onder assumptie, des verkiezende van den Heer de Mey, of zelfs van den Hr Queijsen eens nagegaan worden, en waar door bijvoeging, weglating of verschikking van eenige woorden een hiatus aangevuld of eenig noodzakelijk verband verduidelijkt worden kan, heb de goedheid van daar vrijelijk de pen te gebruiken en alsdan de revisie te completeeren. Om verder U de bewustheid te bezorgen, dat door deze veranderingen niets van het zakelijke verloren gaat, zooals Z.K.H. het heeft gelieven te bepalen, zend ik ook bij dezen, doch verzoeke vervolgens terug te krijgen, Hoogstdeszelfs eigenhandige aanteekeningen.

Op elke andere zaak zoude ik minder angstvallig zijn geweest en vooral vermijd hebben U, mijn hooggeachte vriend, te importuneeren. Maar deze is zoo gewigtig en aan uwe zorgen reeds zo veel verschuldigd, dat ik gemeend heb voor de voltooing op Uwe medewerking te mogen rekenen, en hoe gemeenzamer UEd. met het ontwerp is, hoe gemakkelijker de bedoelde revisie wezen zal.

Uwe brieven geven Z.K.H. veel genoegen, door dat zij Hoogstdeszelfs vertrouwen doen aangroeien op het geleidelijk afloopen der belangrijkste zaken, en speciaal op de mogelijkheid van de Commercie wel niet langs dezelfde wegen en door gelijke middelen als bij de vorouderen, maar toch in gelijke mate te doen floreeren. De uitrustingen naar de Havana zijn daarvan een frappant voorbeeld. Ik heb ook gehoord van eene expeditie uit Amstm. naar Rio Janeiro voor rekening van een Rott: huis, maar ik weet niet of ze tot stand is gekomen. Tu fac ut valeas et me, quod facis, ama.

tt.

A. R. F.

Aanteekening ddo 30 Juni 1830 op een omslag, inhoudende diverse stukken over de West Indien.

1°. Zoo waren deze zaken gesteld bij de inlijving in Frankrijk. Daar was een groot gebrek aan eenheid en eenvoudigheid. Maar de regten waren laag en werden met veel zachtheid ingevorderd.

De handeldrijvende provincien, Holland, Zeeland, Friesland, kregen in de meeste opzigten haren zin. Onder de drie was Holland vooral sterk, en in Holland was het de stad van Amsterdam. De geest en het bestuur der oude republiek was derhalve een vrije handel en lage regten.

Men kan van het geheel oordeelen uit een deel. Daarom bewaar ik dit echt bescheid van de lasten van den handel met geheel Amerika.

2°. Deze onderscheiden stukken toonen aan hoe de zaken stonden ingevolge van de Engelsche verovering, en onze eerste pogingen om ze teregt te brengen.

De Engelschen waren er zeer genegen toe, mits hun de zaken duidelijk en verstaanbaar werden gemaakt. Daarom gaf ik aan den Ambassadeur een stuk in het Engelsch over, geschreven door den kundigen koopman Swarth, toen lid van de Kamer van Koophandel van Amsterdam. Ik maakte mij verder met de zaak bekend en droeg zelf alles voor, hetzij aan Lord Clancarty hier, hetzij aan den Ambassadeur Fagel te Londen, waarmede alles naar genoegen afliep en binnen een zeer korten tijd.

27 Juni 1830.

Teruggeroepen van Batavia was Daendels geplaatst geworden in het Fransche leger. In Polen vernam hij den algemeenen staat van zaken in Europa en vervoegde zich bij de Prinses-Moeder in Berlijn. Deze zeide mij naderhand, dat hij toen dezelfde rol in ons Vaderland wilde spelen, die ik reeds gespeeld had.

De Prins ontving hem vriendelijk en heeft hem aan zijn tafel toegelaten. Hij hoorde hem aan, doch bevorderde hem

slechts tot Gouverneur van de kust van Guinee. Aldaar heeft Daendels groote ontwerpen gevormd, doch niet uitgevoerd. Hij stierf een slachtoffer van het klimaat.

Daendels zoude gaarne zijn bestuur over Indie hervat hebben. Hij gaf te dien einde een zeer uitvoerig verslag uit, niet alleen van zijn gehouden bewind, maar ook van den staat der bezittingen. Dit werk moet hem tienduizend guldens gekost hebben en is heden genoegzaam vergeten. Hij bragt er mij de hoofdstukken van, naarmate zij gedrukt waren, en dan spraken wij veel over den inhoud. Maar zijn eerste beginsel was monopolie, en op monopolie kwamen alle zijne ontwerpen uit. Wij konden het dus niet eens worden.

Eene aanteekening over den thee-handel, 1 Juni 1830.

Deze staat van den voorraad Thee toont aan, dat de speculatien op dit artikel in de benaauwdste tijden levendig bleven. Dit kon niet anders zijn bij de algemeene behoeften in onze Noordelijke provincien.

Onder de Oost Indische compagnie had deze alleen het regt om ons daarvan te voorzien. Naderhand is het monopolie gehandhaafd geworden, doch men heeft het bij stukken en brokken verdeeld onder particuliere kooplieden. Na de inlijving in Frankrijk werd deze zaak natuurlijk behandeld op zijn fransch. In de eerste dagen van onze herleving vatte men den draad op, zoo als de zaak stond vóór de inlijving.

Maar teffens werd de vraag geopperd, wat voor het vervolg te doen? De Compagnie was weg. Zal nu de Staat in hare plaats treden en thee uit China halen? of zal de theehandel vrijgesteld worden zoo als alle andere handel? Deze vragen waren meermalen opgeworpen in gedrukte stukjes, en het publiek was verdeeld, zoodat ook de kooplieden en de leden der Regering tot tegenstrijdige gevoelens oversloegen.

In den Kabinetsraad van den Souvereinen Vorst ging het niet anders. Sommigen wilden het monopolie voor den Staat bewaren, anderen den handel vrijstellen tegen inkomende regten.

Canneman ijverde sterk voor den vrijen handel. Ik was altijd de sterkste voorstander van den vrijen handel in het algemeen, doch met uitzondering van de thee. Ik merkte evenwel, dat een lange en harde slavernij de zucht naar vrijheid, ook op dit stuk, zeer had aangewakkerd. Daarom gaf ik toe en verklaarde, dat ik binnen kort een algemeen aanzoek verwachtende was, om het monopolie te herstellen. Mij dacht, dat de partitculiere ondernemingen niet dan schade zouden geven, en dat men spoedig van dezelve zoude afzien.

Ik had altijd bemerkt, dat de toevoer bij een vrijen handel overgroot was en de prijzen drukte, tot schade van den speculateur. Al werd de aanvoer door vreemden verboden, zoo had dezelve plaats in de ruimste mate door de smokkelaars. De drukking der prijzen bestond dan niet veel minder. Maar wanneer de Staat geregeld aanvoerde zooveel er voor de behoefte noodig was, gaf de smokkelhandel niet meer hetzelfde voordeel en kon eer geweerd worden.

In China kochten wij de thee in de enkele haven van Canton, en van de enkele Hong kooplieden. De verkoopers hadden een monopolie en schreven ons den prijs voor. Daarom oordeelde ik, dat het monopolie even noodig was bij den verkoop hier te lande. Wij moesten hier meester zijn om de prijzen te stellen naar mate van de prijzen, die wij hadden moeten besteden.

Het duurde niet lang, of de algemeene meening scheen wederom over te hellen tot mijn gevoelen. Daar werd eene Chineesche Compagnie opgerigt met octrooi van den Vorst, die er zelf een aanzienlijk getal actien in nam. Doch de Compagnie was niet gelukkig in hare eerste ondernemingen. Teffens had ik het Ministerie en den Raad van State verlaten.

Toen kwam er bij de Staten-Generaal in de Vergadering van 1817 een ontwerp in, om de actien in te lossen, de Compagnie te ontbinden en den handel vrij te stellen. De vrijheid scheen ook zeer te behagen aan de Zuidelijke leden, die dachten, dat zij door de Compagnie uitgesloten waren. Het ontwerp werd

aangenomen, en daarmede werd de aanvoer door ingezetenen veel minder belast dan de aanvoer door vreemden.

De ingezetenen maakten vervolgens wederom slechte rekening en scheidden er hoe langer meer uit, totdat de aanvoer door vreemden alleen geschiedde, inzonderheid door Noord-Amerikanen. De gemeene soorten van thee zijn door dezelve in zulk een overvloed aangebragt, dat de prijzen derzelve zeer laag zijn gevallen. Onze kooplieden, die de Amerikaansche ladingen in consignatie krijgen, houden gedurig aan op eene vermindering van inkomende regten, ten einde het hoofd te kunnen bieden aan den smokkelhandel.

Al wat mij duister blijft in deze geheele zaak is dit, dat de Noord-Amerikaanschen den aanvoer kunnen volhouden. Zij varen beterkoop dan wij. Hiermede hebben zij op ons hetzelfde voordeel, dat wij voordezen op alle andere volken hadden. De vrachtvaart moet daardoor in hunne handen vallen. Zij zeilen ook sneller, dan wij. Daardoor winnen zij hun geld in korter tijd. Wanneer wij 9°/$_0$ winnen in twaalf maanden en zij 9°/$_0$ in negen maanden, zoo trekken zij van hun kapitaal 1°/$_0$ in de maand en wij maar ¾°/$_0$. Ook hunne kapiteins en carga's zijn kundiger en hebben betere manieren dan de onzen. Zij redden zich beter door alle moeilijkheden en worden onthaald als fatsoenlijke lieden. Deze omstandigheden zijn zeker van groot gewigt; doch niettemin komen zij mij niet voldoende voor om de zwarigheid geheel op te lossen. Ik heb altijd vermoed, dat er nog andere redenen bestonden, die mij onbekend gebleven zijn.

Sedert bijna vijftig jaren, dat de voorstanders van den vrijen handel zich hebben laten hooren, inzonderheid de beroemde makelaar Robert Voute en zijne familie, hebben zij geschermd met onzen uitvoer naar buiten. Wat Engeland betreft, zoo hebben zij gelijk, dat wij daar veel thee kunnen insmokkelen, omdat hun eigen thee belast is met 100°/$_0$. Maar wat betreft het vaste land, zoo is onze uitvoer al te gering, om eenigzins in aanmerking te komen bij het aannemen van eenig stelsel.

Brief van van der Capellen aan G.K.

Buitenzorg, den 22e November 1816.

Hoogedelgestrengen Heer!

Reeds voorlang had ik mij voorgenomen Uwe Excellentie eenige berigten van hier te doen toekomen en mij bij die gelegenheid in de voortduring van derzelver aandenken aan te bevelen. Maar wetende, dat mijn ambtgenoot Elout aan Uwe Excellentie schreef, vreesde ik door herhalingen te verveelen, daar wij dezelfde facta meldende ook waarschijnlijk dezelfde aanmerkingen daarbij zouden voegen, terwijl wij op verre na de meeste zaken alhier uit hetzelfde oogpunt beschouwen.

De vertragingen, die wij bij onze komst alhier en tot aan de overname van het Bestuur op 19 Augs. ondervonden hebben, zijn Uwer Excellentie bekend. Die vertragingen en belemmeringen hebben in sommige oogenblikken onze positie gansch niet aangenaam gemaakt en wij hebben veel moeten doorworstelen. Thans begint alles een beter aanzien te bekomen en ik hoop zeer veel van de toekomst.

Hetgeen tot dusver veel heeft toegebragt om onze personeele betrekkingen te veraangenamen is de bestendige vertrouwelijke en vriendschappelijke voet, waarop Commissarissen Generaal steeds met elkander zijn omgegaan. Hoe meer ik den Heer Elout van nabij leer kennen, hoe meer mijne achting voor zijne talenten zoowel als voor zijn helder verstand en edel hart is toegenomen, en ik verheug mij dagelijks, dat Zijner Majesteits keuze op hem gevallen is. Wij mogen soms in enkele gevallen van opinie verschillen maar nimmer kan dit eenigen nadeeligen invloed hebben op de behandeling der zaken, hebbende wij altijd zeer ligtelijk middel gevonden onze gedagten ten meesten nutte en opregtelijk te concilieeren. Met den Schout-bij-nacht Buijskes zijn wij beiden op denzelfden goeden en aangenamen voet.

De staat, waarin wij hier alles gevonden hebben is bijna

zoodanig als ik mij herinner, dat ook Uwe Excellentie zich dezelve voorstelde, evenwel met eenige modificatien. Hetgeen ik met veel genoegen dagelijks ondervinde is dat in het algemeen het door het Britsch Bestuur ingevoerde systhema van Land Revenue veel meer voorstanders heeft dan ik mij had voorgesteld. Dit is waar, dat men daartegen zeer vele klagten hoort, die oppervlakkig gegrond schijnen, maar bij een nader onderzoek blijken of uit eigenbelang voort te spruiten door verliezen van voorregten, die met de tegenwoordige orde van zaken en met de meer liberale principes, die de gouvernementen bestieren, onbestaanbaar zijn, of wel (en dit is nog gemeenlijker) in de toepassing van het systhema en niet in de gronden van hetzelve gelegen zijn. Zoo hoort men dagelijks, dat de Land Revenue niet op te brengen is, dat de gemeene Javaan alles heeft moeten verkoopen om zijnen pacht te kunnen voldoen, en dat daarom het systhema te verwerpen is, Maar wanneer men dan wederom van den anderen kant verneemt, dat in eenige districten het systhema zonder de minste kennis van hetzelve is ingevoerd door jonge militaire officieren, die alleen door een hoogen aanslag bij hun Gouvernement dachten zich verdienstelijk te kunnen maken zonder op de onuitvoerlijkheid daarvan verder te denken, zoodanig, dat in eenige districten die aanslag met 50 pct, heeft moeten verminderd worden, hetgeen mischien nog niet voldende is, dan behoeft men zich over die klachten niet te verwonderen. Het systhema zelve hoort men weinig met eenigen grond aantasten, en zoo verbeelde ik mij, dat na de ondervinding van eenige jaren die men nu heeft, en na een streng onderzoek van de rectificatien, die de toepassing van het systhema behoort te ondergaan, hetzelve niet alleen zal kunnen worden bijbehouden daar waar de Engelschen hetzelve hebben ingevoerd, maar dat het hoe langer hoe meer ook in de andere streeken van dit Eiland (waaronder ook de Vorstenlanden) en in eenige overige Oostersche bezittingen Zijner Majesteit als eene heilzame maatregel voor de ingezetenen en eene rijke bron

van inkomsten voor het Gouvernement zal kunnen ingevoerd en gehandhaafd worden.

Dit is mijne voorloopige opinie omtrent deze zeer gewigtige materie. Zij steunt echter nog maar op rapporten, conversatien en briefwisselingen, want met eigen oogen heb ik tot dusverre niets gezien. Het is mij onmogelijk geweest om nu reeds de omstreeken van Batavia te verlaten. Ook zal eene reize door het Eiland en speciaal in den Oosthoek van meer nut zijn, wanneer alle de Residenten, door ons aangesteld, ons het omstandig en volledig rapport over den staat hunner Residentie, speciaal ook met betrekking tot de Land Revenue en hetgeen daartoe behoort, ingevolge hunne instructie zullen hebben ingezonden.

Het achterblijven van de schepen de *Brabant* en *Maria Reijgersbergen* (welk laatste sedert den 29 October ter reede van Batavia gelegen is) is ons ten uiterste hinderlijk geweest, en ik had wel gewenscht, dat men besloten had tot den overvoer der troupes op die bodems ingescheept, transportschepen in Engeland in te huren. Dan hadden zij te gelijkertijd met ons hier kunnen zijn en bovendien waren de enorme kosten door het verblijf der troupes op de Engelsche kusten en de reparatien van de schepen in Engeland vermijd geworden. Nu wacht ik de *Prins Frederik* niet voor het einde van de volgende maand. Intusschen heb ik door het goed slagen der werving, waartoe een goed handgeld veel heeft bijgedragen, kunnen voldoen aan het verlangen van Commissarissen Generaal om troupes disponibel te stellen niet alleen voor Macassar, werwaarts ik 450 Europeezen gezonden heb, voor Palembang, Banca, en Banjermassing (welke twee laatste expeditien dezer dagen vertrekken) maar ook voor de Moluccos, zoodanig, dat, wanneer ook de *Prins Frederik* niet spoedig komt opdagen, een compleet battaillon infanterie met de noodige artillerie gereed is om Ambon, Banda en Ternate te gaan bezetten. Daar het mij ook aan officieren mankeerde, heb ik eenige voormalige hollandsche

officieren, die ik hier gevonden heb, bij Z. M. armee benoemd, zoodanig dat nu alles in orde is. Ik had mij in den beginne met dien goeden uitslag niet durven vleijen, en het is mij des te aangenamer, daar tot de werving volstrekt geen dwangmiddel gebezigd is, en dezelve geheel vrijwillig geweest is. Ik heb dienaangaande strenge bevelen gegeven. Dit alles heeft, om niet van andere importante uitgaven te spreken, niet zonder veel geld kunnen geschieden, en niettegenstaande de geldleening die wij verpligt geweest zijn te doen, is veel op dit oogenblik nog achterstallig. Intusschen zal dit ook spoedig verevend kunnen worden, wanneer wij in het vol bezit onzer inkomsten zullen getreeden zijn, hetgeen op verre na nog niet het geval is. Extraordinaire uitgaven van uitrustingen, reparatien van gebouwen en werken, die in den *deplorabelsten* toestand zijn, en weinige inkomsten, maakt den toestand van het oogenblik nog moeielijk. De oprigting der Coloniale Marine, waarmede nu een begin zal gemaakt worden, absorbeert eene zeer aanzienlijke som. Die uitgaaf is echter zeer noodzakelijk, daar door de geheele verwaarloozing der verdediging door de Engelschen de stoutheid der zeeroovers tot eene verregaande hoogte gereezen is. Tot een staaltje daarvan kan dienen, dat zij in de voorleden week digt bij de kust nabij Paccalongang een vaartuig hebben veroverd na een der passagiers en 5 man te hebben doodgeschoten. De passagier was de heer Beth, wiens lijk na te zijn *gebraden* door de anthropophagen is *opgegeten*. Dagelijks worden vaartuigen aangerand. Ik zal Uwe Excellentie niet opnoemen alle de aanzienlijke objecten van betaling, die wij te doen hebben, om het Gouvernement geheel in werking te brengen, zoodat men zich in de eerste jaren in het Vaderland waarlijk niet te veel van de overwinsten moet voorstellen, zoo als men wel genegen is te doen. Voor het vervolg, ik herhale het, ben ik niet bevreesd voor onze finantien.

De handel van dit Eiland kan niet nalaten toe te nemen, vooral wanneer de betrekking met de Moluccos wederom hersteld zal zijn. Ook is uit dien hoofde de Engelsche bezetting

van deze Colonie niet nadeelig geweest. Verscheiden Engelsche huizen van negotie, waaronder eenige aanzienlijke, hebben zich te Batavia nedergezet en hebben het voornemen er te blijven, hetgeen natuurlijker wijze (ofschoon tegen den zin van eenigen die de monopolie wenschen te hebben) door ons wordt geprotegeerd. Deze huizen zijn in betrekking met Bengalen en andere gedeelten van Indie, hetgeen voor den handel dezer plaats niet dan voordeelig kan zijn.

De Koffie Cultuur, die in het begin der Engelsche bezetting geweldig was teruggegaan, voornamelijk door de lage prijzen der koffie, is sedert een paar jaren wederom toegenomen, en ik geloof dat dezelve steeds zal vermeerderen tot het maximum, dat te wenschen is, onder bescherming van het Gouvernement en zonder dwang. Niet een ieder is van deze opinie. In die districten, namelijk de Preanger Regentschappen, waar de oude inrigting nog bestaat, is het ontwijfelbaar, dat die cultuur zal verminderen, wanneer de nieuwe inrigtingen aldaar worden ingevoerd, maar misschien kan dit vergoed worden door de vermeerdering op andere plaatsen, zooals men reeds koffietuinen ziet aanleggen in streeken, waar zij te voren nimmer geweest zijn. De Rijst Cultuur is zeer sterk in deze streeken toegenomen, zoodat men zich zulke lage prijzen als thans niet herinnert (de groote Tjaing Padi komt thans 15 Sp. matten; een Tjaing houdt 5000 ℔) en er is overvloed. Het is de geliefde Cultuur van den inlander. Evenwel ben ik het met diegenen niet eens, die beweeren, dat de inlander geene andere behoeften zoude hebben, of voor meerdere behoeften niet vatbaar zoude zijn. De ondervinding leert dit anders. Eene Cultuur, waarvoor veele liefhebberij begint op te komen, is die van Catoen, die ook zeer wel slaagt. Aanzienlijke stukken lands zijn voor die Cultuur aan het Gouvernement gevraagd.

De betrekkingen met de inlandsche Vorsten zijn zoodanig als men dezelve zoude wenschen. Zij hebben blijken gegeven van hunne vreugde over de terugkomst der Nederlanders. De

tractaten door de Engelschen met hen gesloten, en waarvan wij de voortduring hebben beloofd, zijn voor ons zeer voordeelig en kunnen ons voor het toekomende zeer gerust doen zijn. De afstand van de Cadoe is zeer belangrijk voor ons. Deze schoone streek draagt alleen in de Land Revenu 400.000 Ropijen en men meent algemeen dat de aanslag niet hoog is. De acquisitie van Banca is niet minder belangrijk zoo als Uwe Excellentie overbekend is.

Aan de centrale administratie hebben wij dadelijk bij de aanvaarding van ons Bestuur eenen vorm gegeven, die de behandeling van zaken regulier maakte. Eene adviseerende Commissie om ons in belangrijke zaken te kunnen voorlichten, een College van Finantien, bestaande uit eenen vasten president (den Heer Muntinghe) en zes leden, en eene Algemeene Rekenkamer, zijn de collegien, die ons onvermijdelijk voorgekomen zijn, en die reeds daartoe bijdragen onze taak te verligten.

Een man, van wien ik veel verwagtte en die Uwe Excellentie ook hoogschatte, was de Heer Veeckens, die reeds voor mijne aankomst overleden was. Dit is voor mij eene groote misrekening geweest.

Ik vrees Uwe Excellentie reeds te wijdloopig over een en ander onderhouden te hebben, maar wetende, dat U. Exc. in de Oost Indische zaken veel belang stelt, heb ik mij dit veroorloofd.

Ik verzoeke Uwe Excellentie de verzekering te willen aannemen van de opregte hoogagting waarmede ik de eer heb mij te noemen enz

van der Capellen.

Etout aan G.K.

Buitenzorg, 4 April 1817.

Hartelijk hoop ik, dat U. E. nog lang in staat zal zijn van tijd tot tijd eens met Uwen goeden raad te dienen. Uwe Exc. weet welken prijs ik op Uwe gevoelens stel. Ik heb met gretigheid de stukken gelezen, welke Uwe Exc. mij de vriendschap bewezen heeft toe te zenden. Daar Uwe Exc. met mijne wijze van zien bekend is, zal het U niet verwonderen, dat ik veel

van mijn denkbeelden daarin ontmoet heb. Wij zullen ook van Uwe denkbeelden veel nut kunnen trekken.

Van der Capellen aan G.K.

Buitenzorg, 6 April 1817.

Hoogedelgestrenge Heer!

Ik ben Uwe Excellentie ten uiterste verpligt zoo voor den brief aan mij op den 21 September 1816 geschreven, als voor de mededeelingen aan mijn ambtgenoot den Heer Elout gedaan met verzoek dezelve ook aan mij te communiceeren. Met de meest mogelijke belangstelling heb ik alles gelezen en daarin vele nieuwe blijken van Uwe onvermoeide pogingen tot welzijn van het Vaderland aangetroffen, waarvan wij reeds zoo vele bewijzen hadden. Hartelijk wensche ik, dat overal en in alle takken van bestuur de ware middelen mogen aangewend worden, om tot het gewenschte einde te geraken, en dat ik bij mijne terugkomst in het Vaderland de verschillende gevoelens zoodanig door de ondervinding vereenigd moge vinden, dat men het omtrent het aan te nemen systema geheel eens zij en zich daarbij gelukkig bevinde. Ik zal daarover in geene bijzonderheden treeden, en mij vergenoegen met U.H.E.G. te betuigen, dat ik door Uwe aanmerkingen en opgaven veele zaken uit een nieuw oogpunt heb gezien, dat mij des te aangenamer was aan te treffen, als ik lang gewenscht had veele theoretische denkbeelden, die ik ook door U.H.E.D.G. heb opgesteld gevonden, te kunnen zien uitvoeren, maar dikwijls aan de mogelijkheid getwijfeld heb. Iets heeft mij leed gedaan (ik kan het niet ontkennen) namelijk het oordeel van U.H.E.D.G. over den publieken geest. Is die geest waarlijk zoodanig? Dit zoude mij zeer bedroeven, en mag ik gelooven, dat U.H.E.D.G. met te zwarte kleuren geschilderd heeft? [1])

Ik vertrouw, dat U.H.E.D.G. mijn brief van 22 November zal ontvangen hebben en neem de vrijheid mij aan den inhoud daarvan de refereeren. Wij gaan allengskens voort met de invoe-

1 De schrijver doelt hier op G.K.'s Advies van April 1816. H. v. H.

ring van een meer geregeld bestuur dan wij gevonden hebben. Wij ondervinden veele moeilijkheden, en naar mate wij de bijzonderheden meer van nabij leeren kennen, ontdekken wij ook in veele takken van administratie meerdere onachtzaamheid en onnaauwkeurigheid, om geene hardere woorden te gebruiken. Aanhoudend toezigt en strenge waakzaamheid zullen onophoudelijk het Indisch Bestuur moeten leiden, en men zal lang werk hebben om in het gemoed van elken ambtenaar die gezindheden te prenten, die wij gewoon zijn van een ieder te verlangen, en bijna als zeker te verwagten. . . . . .

Met de beste wenschen voor U.H.E.D.G. gezondheid en al wat U verder aangenaam zijn kan heb ik de eer enz.

van der Capellen.

Elout aan G.K. 11 Dec. 1817.

Bij het doorlezen onlangs van Uwe Memorie in 1804 gedrukt merkte ik klaar, dat de daarin opgegeven beginselen, welke ik voor zoo lang reeds bij mij als de goede had beschouwd, mij ongevoeliglijk bestierd hadden, en dit kan ik U. E. tot troost zeggen, dat de meesten een praktikalen toets kunnen doorstaan.

G.K. aan Elout.

's-Hage, 18 Sept. 1818.

HoogEdelgestr. Heer!

Uwe Excellentie kan zich ligt verbeelden hoezeer ik verheugd ben geweest over de medegedeelde schikkingen omtrent de koffieteelt, alzo ik in de eerste plaats daaruit zie, dat de aangenomen grondbeginselen in praktijk worden gebragt en door de ondervinding bevestigd, en mij in de tweede plaats eenig deel kan toeschrijven in de aanneming van die beginselen, waaruit een gelukkiger staat voor eene zoo tarijke bevolking staat voort te spruiten Deze laatste gedachte wekt in mij den moed op bij de pogingen, welke ik sedert een paar jaren doe, om ook de echte beginselen der Huishouding van Staat in ons

Vaderland aannemelijk te maken door middel van mijne reisjes in hetzelve en *de Bijdragen*, waarvan ik denk dat Uwe Exc. het tweede deel reeds zal ontvangen hebben. Mogelijk zal ik ook de gelegenheid bekomen om op Java iets te verrigten, en de daad bij de woorden te voegen, zooals ik meen te mogen opmaken uit de mededeelingen mij door Uwen Heer Broeder op Uw last gedaan, aangaande het oogmerk om eenige landerijen tot kolonisatie af te zonderen. De landerijen, mij in de eerste plaats aan de Kaap afgestaan, zijn door Engelsche particulieren naar mijne ontwerpen gekoloniseerd, en heden bevinden er zich twee duizend drie honderd zielen in volle werkzaamheid.

De wateren (van Aken) hebben goed aan mijne gezondheid gedaan. Inmiddels ben ik niet meer geschikt voor aanhoudend en geregeld werk, maar dien zoo als een dichter de oogenblikken waar te nemen dat de geest getuigt. Ik ga naar Brussel voor de Staten Generaal, meer gedreven door een gevoel van pligt en door verlangen mijner medeburgeren, dan door eenig vooruitzigt van genoegen, dat ik eertijds in de behandeling van publieke zaken ondervond. Ofschoon ik mij op stukken van gewigt tegen de maatregelen van de Regering heb moeten verklaren, ben ik onlangs met veel goedheid door den Koning op het Loo ontvangen geworden, hetwelk bij mijn onwankelbaar gevoelen voor zijn Persoon en Huis niet nagelaten heeft een aangenamen indruk te maken.

Ik heb de eer enz.,

HOGENDORP.

Brief van G.K. aan Prof. van Assen.

Februari 1834.

. . . Ik wil toegeven, dat de Generaal van den Bosch al de verbeteringen gemaakt heeft, dat de inkomsten nu de uitgaven verre te boven gaan, dat er een overschot van millioenen herwaarts overgemaakt kan worden. Maar waar van daan is dat meerder inkomen? Het is de vrucht van den ge-

dwongen arbeid der inboorlingen, een dwang sedert jaren geheel en al afgeschaft, doch nu wederom ingevoerd. Zullen de Javanen zich daaraan onderwerpen? Of zullen zij ons moede worden en wegjagen? De tijd zal het leeren; ik zal het niet beleven; de Generaal van den Bosch ook niet.

Het mag bijna overbodig heeten hier met een enkel woord te gewagen van G.K.'s *Bijdragen tot de Huishouding van Staat*, het meest bekende werk van zijn hand, dat bij de studie van Geschiedenis en Staatsrecht nog steeds in eere wordt gehouden. Zijn doel daarbij was zijne gedachten en opmerkingen, in redevoeringen en gesprekken ten beste gegeven, in meer blijvenden vorm te brengen. Alles wat daartoe bruikbaar was verzamelde hij in de jaren 1818 tot 1825 in dit werk, een monument niet alleen van zijn kunde en helder doordenken, maar ook van zijn onverdroten werkzaamheid, die hem den tijd deed vinden om te midden zijner menigvuldige bezigheden deze tien deelen voor de pers gereed te maken.

Aan het slot neemt hij afscheid van het openbaar leven met deze woorden:

Inmiddels is het gebouw van onze Huishouding van Staat genoegzaam opgetrokken en bijna voltooid, door middel van vele wetten en instellingen, die voor een langen tijd berekend zijn. Zulk een samenstel van wetten en instellingen, zulk eene gevestigde Huishouding van Staat, als wij nu verkregen hebben is geen werk, dat van een enkel ontwerp van wet of van begrooting afhangt. Hoedanig ook in het vervolg de ontwerpen van dien aard gewijzigd, aangenomen of verworpen worden, zoo blijft het in stand. Hetgeen ik verwacht, wanneer ik zeg, dat mijne voorgedragene beginselen met den tijd en door de vorderingen der beschaving zullen aangenomen worden, is geene kleine verandering, maar veeleer een nieuw gebouw, eene andere Huishouding van Staat. Daartoe wordt eene groote verandering in de gesteldheid der gemoederen vereischt, daartoe moeten de

Koning en de Staten-Generaal het eens worden op andere beginselen.

Hoezeer ik nu de mogelijkheid van zulk eene verandering inzie, hoezeer ik de waarschijnlijkheid daarvan aanneem, hoezeer ik daarin bevestigd word door de gebeurtenissen onder andere volken; zoo begrijp ik niettemin, dat er bij mijne gevorderde levensjaren geen kans is, dat ik het gelukkig tijdstip beleven zal, dat ik tot een doel van mijne werkzaamheden gesteld heb. Ik kan zelfs de weinige levensjaren, die mij overschieten, niet meer met eenige vrucht aan dit werk besteden. Zoolang als het gebouw van onze Huishouding van Staat werd opgetrokken bleef ik bezield met de levendigste hoop. Nu het genoegzaam voltooid is, moet ik die hoop opgeven, en ik doe dit met een volkomen onderwerping aan de leidingen der Voorzienigheid. Zij had pligten aan mij opgelegd in betrekking tot mijn Vaderland, waaraan ik voldaan heb. Ik heb het talent, dat mij verleend was, niet begraven.

BRIEVEN

EN

GEDENKSCHRIFTEN

VAN

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP

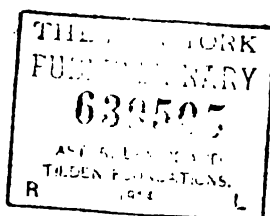
UITGEGEVEN DOOR

MR. H. GRAAF VAN HOGENDORP

ZEVENDE DEEL

1825—1834

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1903

BRIEVEN

EN

GEDENKSCHRIFTEN

VAN

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP

BRIEVEN

EN

GEDENKSCHRIFTEN

VAN

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP

UITGEGEVEN DOOR

MR. H. GRAAF VAN HOGENDORP

ZEVENDE DEEL

1825—1834

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1903

GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP

NA 1813

BRIEVEN EN GEDENKSCHRIFTEN

UITGEGEVEN DOOR

Mr. H. GRAAF VAN HOGENDORP

DERDE DEEL

1825—1834

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1903

1825—1834.

G.K. had dus het openbaar leven vaarwel gezegd. Met een warm hart voor het welzijn van Nederland, met groote liefde voor het Huis van Oranje, had hij getracht tot stand te brengen wat hij achtte het belang van zijn Vaderland te zijn; maar hij had niet bereikt wat hij wenschte, meer nog, hij zag de zaken een weg opgaan, die naar zijn inzicht niet dan verderfelijk kon zijn. Hij was zijn tijd te veel vooruit; zijn denkbeelden vonden nog geen weerklank; hij had het zaad gestrooid en moest nu wachten tot het zoude ontkiemen; dat ging langzaam, zeer langzaam en in het verborgen, hij moest het aan den tijd overlaten en geduldig toezien. Op twee en zestig jarigen leeftijd vergunde zijn zwak lichaamsgestel hem niet langer zich voortdurend in te spannen en een strijd te voeren, die voor 's hands nutteloos was. Hij gaf den strijd dus op. Belangstelling in hetgeen om hem heen gebeurde ontbrak echter niet. Waar wat goeds en edels te verrichten viel, was hij steeds bereid om mede te werken; waar een ongezochte gelegenheid zich aanbood om zijne beginselen voor te staan, daar liet hij zich gereedelijk vinden. Toen de opstand der Grieken tegen het Turksche dwangjuk in Europa deelneming vond, aanvaardde hij het voorzitterschap van een Centraal Comité in Nederland, dat gelden verzamelde om de oude natie, die weder tot bewustzijn kwam, in haren strijd te ondersteunen door hulp in de verpleging harer gewonden en in de opvoeding van jonge mannen, die van de westersche beschaving voordeel wilden trekken ten behoeve van hun land. Aanzienlijke sommen werden ontvangen en met wijs overleg gebruikt, opdat geen avonturiers zich gelden zouden toeeigenen, die voor een nationaal doel waren bestemd.

In Februari 1825 werden de kustlanden der Zuiderzee be-

zocht door den bekenden hoogen watervloed. G,K. was dadelijk bereid de handen aan het werk te slaan tot leeniging van den nood, maar ook zijn vlugge pen stelde zijn gedachten op het papier zooals hieronder blijkt.

Zeevloed, 4 en 5 February 1825.

Haarlemmer Courant, 19 February. Volgens bijzondere brieven uit Overijssel zijn de zeeweringen van Kampen af tot aan de Kuinder toe bijna geheel vernield. In berigten van goederhand ontvangen wordt het navolgende verzekerd:

In Overijssel zijn drie duizend menschen zonder kleeding of voedsel, zijn 12000 beesten verdronken, is eene aanzienlijke hoeveelheid turf weggedreven, en zijn 1500 woningen geheel of gedeeltelijk vernield.

dito 24 February. Niettegenstaande het deel, hetwelk de steden Purmerend en Monnikkendam in de algemeene rampen van den watervloed hebben gehad en nog hebben, en de menigte van menschen en vee, welke zij herbergen en verzorgen, is in de eerste *f* 1100.— in de tweede *f* 1373.17[5] gecollecteerd ten behoeve van de noodlijdenden in Noord-Holland. De personen, zich in het gevangenhuis te Alkmaar bevindende, hebben voor de noodlijdenden bijeengebracht en aan het bestuur van het genootschap ter zedelijke verbetering der gevangenen doen toekomen eene som van *f* 15.—. In een bijzonder berigt uit Oost-Friesland worden de aldaar overstroomde landen op 300.000 hannoversche morgens, de geledene schade aan huizen, dijken, vee en waren voorloopig op 3 millioenen rijksdaalders berekend.

Deze artikelen zijn genoeg om een algemeen denkbeeld van de zaak daarop te gronden. Het was namelijk een ongewone springvloed met een storm uit het Noord-Westen, die de Noordzee op onze en de Duitsche kust dreef. De lange Zuid-Weste winden hadden daarboven den afloop der zee door het Kanaal gestuit. Onze groote schade heeft plaats gevonden op de eilanden, de kusten van Groningen, Vriesland, Overijssel en Gelderland, waar

de wind vlak op stond. Daar is bijgekomen een dijkbreuk bij Durgerdam op het punt van vereeniging van het Y en de Zuiderzee, door de persing van het water op een zwakken dijk. Met deze doorbraak is half Noord-Holland onder water geraakt en hebben de rijke fabrijken van de Zaankant veel geleden.

Merkwaardig is de omstandigheid, dat de Hollandsche Zeeweringen, alsmede de Zeeuwsche van Walcheren, de woede van de Noordzee in dien storm hebben doorgestaan, wel is waar met schade, doch zonder doorbraak en overstrooming.

De rampzalige doorbraak bij Durgerdam schijnt aan verzuim te moeten worden toegeschreven. Die dijk is verzwakt geworden door eene batterij, aangelegd in den Engelschen oorlog. Het advertentieblad meldt, dat het beheer van dit stuk van den dijk in geschil was tusschen het militair en provinciaal gezag, en dat de beslissing aangekomen is op den noodlottigen 4 February. Mij is gebleken uit een egt berigt, daar ik geloof aan geef, dat de opgezetenen ter plaatse al lang over den zwakken staat der zeewering geklaagd en om de noodige verbetering verzocht hadden, ja, dat zij eindelijk hadden aangeboden om dit werk zelf te verrigten, doch dat de Gouverneur van Noord-Holland slechts beloofd had na 14 dagen hierop te antwoorden. Ik begrijp, dat hij het aanbod niet heeft durven aannemen zonder verlof van hooger hand, en dat hij 14 dagen noodig achtte om dit te bekomen. Dit zou dan een luisterrijk voorbeeld zijn van de noodlottige uitwerkingen van die wijze van bestuur, die ik zoo menigmaal onder den naam van *centralisatie* afgeschilderd en veroordeeld heb.

De stormwind heeft gestaan op de kusten van Groningen, Vriesland, Overijssel en Gelderland, zoodat de schade aldaar veroorzaakt niet verwonderen kan. Over het algemeen is deze schade echter niet zoo groot geweest, hoe groot ook, als op de kusten van Duitschland tot aan Sleeswijk toe. Wij hebben dit zeker in de eerste plaats te danken aan onze eilanden, die het eerste geweld der zee stuiten en breken. Daarom hebben die eilanden ook zooveel meer geleden, en daaruit blijkt tevens het

nut om dezelve te onderhouden ter behoeding van het vaste land. Wijders is onze schade grooter geweest op de kusten der Zuiderzee, dan op de kusten der Noordzee in Groningen en Vriesland. Ik gis, dat de dijken aan de Noordzee steviger zijn en beter bestand tegen den aandrang der zee. De Zuiderzee is het verst ingedrongen in Vriesland, omdat die geheele Provincie zoo vlak is. In Overijssel, Drenthe en Gelderland, waar de grond schielijk opklimt, heeft de zee lang niet zoo verre kunnen indringen. Nogtans is dezelve, onder anderen te Meppel en verder op, hooger opgeklommen, dan men voor mogelijk gehouden had, zoodat er ook niet de minste voorzorg gebruikt of eenig behoedmiddel bij de hand was.

Wij lezen dezer dagen in alle de nieuwspapieren uittreksels van het bekende annuaire, jaarlijks uitgegeven in Parijs, waarbij de springvloeden van dit jaar als ongemeen hoog worden voorspeld, ingevolge van sterrekundige uitrekeningen. Ik weet niet wanneer dat annuaire is uitgekomen, maar al was het nu eerst bekend geworden, zoo zouden onze geleerden op onze hooge scholen diezelfde sterrekundige uitrekeningen kunnen gemaakt hebben, en onze waterstaat behoorde de hooge vloeden te hebben voorzien. Hierin is juist een van de middelen van een Ministerie en van een algemeen bestuur gelegen. Waren alle de plaatselijke besturen bij tijds gewaarschuwd geworden, zoo zouden zij de handen wel uitgestoken hebben om zichzelve te bewaren. In de plaats daarvan hebben wij hierboven gezien, dat de handen van sommigen zijn gebonden geweest.

De narigten van de verwoestingen zijn vrij laat verspreid geworden, en de eerste waren lang niet de ergste. Ik heb uit vele artikelen van de nieuwspapieren opgemaakt, dat men eerst allengs de geheele uitgestrektheid van den ramp heeft leeren kennen. Hier in den Haag is men eenige dagen lang onkundig gebleven, alzoo Noord-Holland onder water raakte in den nacht van Donderdag tot Vrijdag, en het niet vóór Maandag regt ruchtbaar in den Haag was. Het publiek schijnt gedeeld te hebben in den slaap

der Regering. Daartegen is het publiek wakker geworden op eene zeer loffelijke wijze, en is er van alle zijden hulp toegezonden aan de noodlijdenden. Er is aanstonds voorzien geworden in de eerste behoeften van de overstroomden en gevluchten door middel van vrijwillige bijdragen. Vervolgens zijn er Provinciale en plaatselijke Commissien opgerigt en werkzaam geweest met eene meer geregelde hulp. Eindelijk is er eene algemeene collecte over het gansche land gedaan, die veel schijnt te zullen opbrengen.

Sedert eenige dagen hoort men van het opslaan der levensmiddelen, hetzij op het oogenblik, hetzij te wachten over een korten tijd. Dit is eene nieuwe schade voor het algemeen, waarvan de uitgestrektheid nog niet af te meten is. Evenwel kan men zich niet beletten aan alle de klagten over de lage prijzen der levensmiddelen te denken. Zoo is mij wel ter oore gekomen, dat vele boeren naar oorlog zouden verlangd hebben, opdat de prijzen in de hoogte zouden gaan. Denkelijk verlangden zij naar geen oorlog in hun land maar in vreemde landen. Nu hebben lucht en zee den oorlog gevoerd, niet in vreemde landen, of niet alleen in vreemde landen, maar ook in ons land. Ik twijfel, dat deze oorlog aan het verlangen zal voldoen, zelfs met de hooge prijzen, die er uit volgen. Evenwel hoor ik nu reeds, dat sommige ingevolge van dezen watersnood groote winsten gedaan hebben en onder anderen de opkoopers van vee, die in het najaar gekocht hebben tot lage prijzen, leverbaar in het aanstaande voorjaar, wanneer de waarde misschien verdubbeld zal zijn. Dit is dan eene uitzondering.

In de Staatscourant van den 28ste February lees ik een artikel van Petersburg met eene opgaaf van de geleden schade aldaar door de overstrooming van November laatsleden, getrokken uit een officieel stuk, waaruit blijkt, dat de schade aan lijven en huizen in die stad en omtrek denkelijk grooter is dan in ons geheele land. Maar onze schade aan landerijen en vee kan in geene vergelijking gebragt worden.

Wanneer wij zulke verschijnselen der natuur, zulke natuurlijke

rampen vergelijken met de rampen, die de menschen zich zelven op den hals halen, zoo komen zij al zeer gering voor. De oorlog alleen kost duizende levens in een enkelen veldslag, en het is bekend, dat er vrij wat meer krijgslieden omkomen door ziekte, door gebrek, in de gasthuizen, dan in het gevecht. In 1812 trok Napoleon met vijfmaal honderd duizend man in Rusland, en hoe weinige kwamen daaruit. Het verlies van de zijde der Russen was mede aanzienlijk. Wie weet of alle de verlorene lijven door overstroomingen, door aardbevingen, door vuurbrakende bergen, van den Zondvloed af tot heden toe het in getal kunnen halen bij dien enkelen Russischen veldtogt. En wat de schade betreft, door de natuurlijke rampen veroorzaakt, zoo is er mede geene vergelijking te maken. Voor den korten veldtogt van Waterloo hebben wij veertig millioenen aan buitengewone kosten gehad, waarmede onze nationale schuld is vermeerderd geworden, en nu worden er acht millioenen gevraagd voor de kosten spruitende uit dezen watersnood. Verre het grootste deel der openbare inkomsten van alle Staten wordt besteed aan de Zee- en Landmagt, die wij in vollen vrede onderhouden, eenig en alleen om gereed te zijn bij den oorlog, die altijd ondersteld wordt op handen te zijn. De schade aan onze goederen toegebragt door natuurlijke rampen is derhalve mede eene kleinigheid in vergelijking van de schade door den blooten oorlog en door onze eigen schuld veroorzaakt.

Er is eene stem opgegaan uit de school van Bilderdijk, dat deze zeevloed een goddelijke straf zoude zijn voor het schuldig Nederland. Het is zeer vermetel in den mensch de goddelijke wegen zoo bepaaldelijk uit te leggen, een natuurlijke ramp tot een straf te verklaren en de schuld zelve aan te wijzen. Ik heb reeds hervormde preeken aangekondigd gezien, die regelregt schijnen ingerigt te zijn tegen zulk een dwaalbegrip. De schuld, door die school in de eerste plaats bedoeld, is, dat de Hooge Regering geen biddag heeft uitgeschreven bij het zigtbaarlijk opkomend gevaar. Zulk eene uitschrijving is onder ons met

groote zwarigheden verbonden, alzoo de overgroote meerderheid der natie roomsch-catholijk zijnde met processien en allerhande bijgeloovigheden zoude lastig gevallen geworden zijn. Zonder eene uitschrijving van de Hooge Regering en zonder eenige oproeping zijn alle de gezindheden, op alle plaatsen, in alle kerken, vrij om den goddelijken bijstand in te roepen. De geestelijkheid kon overal daarmede voorgaan, en waar dit niet geschiedt, kan elk ingezetene zijnen pligt daaromtrent betragten. Wie zegt, alle de ingezetenen, die zegt de geheele natie. De geopperde zwarigheid vloeit voort uit ons Staatsgestel, waarbij de Regering verpligt en gehouden is tot eene gelijke bescherming van alle godsdiensten in tegenstelling van een heerschenden godsdienst. Nu ligt hierin juist het groote verwijt door die school aan onze Grondwet gedaan: zij wil den hervormden godsdienst in zijne heerschappij herstellen, en zij stelt dan ook in den grond de groote schuld van Nederland in de onttrooning van den hervormden godsdienst. De verstandigste en vroomste leeraars der hervormde kerk beschouwen deze zaak geheel anders ook in openbare geschriften en plegtige redevoeringen. Zij oordeelen, dat de zuivere godsdienst veel gewonnen heeft met de afscheiding van den Staat, dat de Staat maar eens heeft moeten dienen ter bescherming van de leer onder het Israëlietische volk, dat de leer tegenwoordig geen eigendom is van één volk, maar van eene kerk uit vele volken, dat het rijk van het Hoofd dezer kerk niet is van deze wereld, en dat de uitdrukking van godsdienst van den Staat geen zin heeft. Ik wenschte wel te weten hoe de hervormde kerk wederom tot de heerschende in ons land zoude kunnen gemaakt worden zonder een burgeroorlog, waarin de hervormden zouden staan als één tegen zes. Dan nog zouden zij allen moeten het zwaard trekken, en ik twijfel hard, dat een tiende deel derzelve het zwaard in deze zaak trekken zoude. Boeten en bekeering mogen vrij bevorderd worden door de beschouwing en ondervinding van zulke groote natuurlijke rampen, en zulk een indruk heeft ook deze ramp

zekerlijk gemaakt, misschien zelfs de verwachting van dezelve. De gemoederen zijn gestemd geweest tot een groot liefdewerk, en de christelijke liefde heeft zoo luisterrijk geblonken in deze omstandigheden als ooit te voren en onder eenig volk. Johannes de Dooper riep uit: doet werken der bekeering waardig. Onze Heiland zeide: daaraan zal ik erkennen, dat gij in mij gelooft, als gij mijne geboden houdt. Die bekeering en dat geloof mogen nu opgemaakt worden uit de liefdewerken. Wij mogen hopen, dat de Heiland heden zegt: aan de goede vruchten erken ik den boom. Wij weten daartegen, wat de uitschrijving van vele biddagen in vroegere tijden heeft uitgewerkt, wat politieke geschillen er op den kansel gebragt zijn, hoe de verwaandheid is gestreeld geworden, hoe de partijzucht is aangekweekt geweest, wat ongoddelijke vruchten deze boom heeft gedragen.

Onder het schrijven werd mij gisteren door een goed vriend een stukje gezonden, getiteld: *Ernstige toespraak* van een lidmaat der hervormde gemeente te *Amsterdam* aan A. S. Thelwall, over het ongepaste, ontijdige, onregtzinnige, onware en onchristelijke van zijn zoogenaamde „Christelijke Opwekking „aan de Nederlanden", en bijzonder over zijne ongegronde beschuldiging van de hervormde predikanten; te Amsterdam bij Lodewijk van Es, 1825. Dit is dan ook in mijnen geest en zin geschreven, doch de stijl is ruw, de verwijten zijn hard, het komt zelfs tot scheldwoorden. Op deze mijne aanmerkingen wordt geantwoord, dat de heer Thelwall het evenzoo gemaakt had en derhalve op zijn eigen wijze moest behandeld worden. Ik heb in dit stukje van nog grooter ramp door een zeevloed gelezen, in de volgende woorden:

„Wij denken aan den watervloed, die op den 25 en 26 „December 1717 Noord-Holland, Friesland, inzonderheid de Pro- „vincie van Groningen teisterde, toen er alleen in dit laatste „gewest bijna 16000 (zestienduizend) huizen wegspoelden, 2000 „menschen in de baren hun graf vonden, 14000 hoornbeesten en „paarden met 22000 schapen en varkens verdronken."

Ik schrijf deze plaats uit, omdat de ramp van dien tijd nog zooveel grooter is, dan de ramp van dezen. Hoezeer wij van tijd tot tijd zulke zware zeevloeden gehad hebben, schijnen evenwel de oude zwaarder geweest te zijn, dan de nieuwe. Ik heb daar iets van gezegd in mijn Bijdragen, 5 Deel, op de reis door Drenthe met opzigt tot die Provincie en de naburige. Mij heugt, dat ik ergens gelezen heb van den Cimbrischen vloed, den oudsten van allen, waar de Romeinen bij overlevering van hoorden dat de Zuiderzee er door zoude ontstaan zijn. Eenige eeuwen later moet de Noordzee doorgedrongen zijn tot rondom de stad van Utrecht, vanwaar men uitging op het vangen van zeevisch in de overstroomde landen. Het is verwonderlijk na te gaan hoe de menschelijke nijverheid ons land bij stukjes en plekjes heroverd heeft op het geweld der zee. Zulk een zware en aanhoudende kampstrijd tusschen den mensch en het element, ook beschouwd als een van Gods wegen in het bestuur der wereld, geeft aanleiding tot nuttige overwegingen. Zoo veel is wel zeker dat wanneer een volk zulk een land als het onze tot zijne woonplaats verkiest, het zich van tijd tot tijd blootstelt aan hooge vloeden en overstroomingen. Dit ligt in den aard der zaak en in de geschapenheid van onzen aardbol.

G.K. nam ook zitting eerst in het plaatselijk, naderhand in het hoofdbestuur van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, en stelde groot belang in de werkzaamheden van dat lichaam, zoowel hier te lande als in de kolonien; zoo kwam hij ook in aanraking met het Nederlandsch Zendinggenootschap.

Gedurende zijn geheel leven had hij nooit den Bijbel verwaarloosd; nu hij meer tijd te zijner besschikking had, de levensavond zich neigde, en het heengaan zijner gade in 1826 hem meer dan vroeger eenzaam liet, gaf hij veel aandacht aan de bestudeering van het Grieksche Testament en van de interpretes. Reeds in 1812, dus nog te midden der politieke beslommeringen schreef hij aan Professor van der Palm:

Hooggeleerde Heer!

Ik neem de vrijheid, schoon laat, U.H.Gel: te bedanken voor de gunstige toezending van uwe uitmuntende Bijbelvertaling. Dagelijks geniet ik het genoegen om daarin te lezen, en ik heb alle de boeken van Moses gelezen zonder een letter van den inhoud en de aanteekeningen over te slaan, en nu houde ik mij op dezelfde wijze bezig met de Prophetien. Gedurig herinner ik mij de schrandere, ja, maar langdradige aanmerkingen van Michaëlis en Eichhorn, die ik in mijne mannelijke jaren tot eene aanleiding heb genomen voor eene nieuwe studie van mijn Godsdienst. Nu in mijnen ouderdom vind ik in uwe aanteekeningen al het zakelijke weder, en de schoonste keuze onder de verschillende gevoelens. Daarbij wint U.H.G. het oneindig op het stuk van taal, alzo Michaelis klaar en duidelijk, maar laf en gemeen schrijft. Ik meen de vertaling van den Bijbel en niet de aanteekeningen. Onze gewone overzetting heeft mij altijd behaagd, maar op ontallijke plaatsen hebben de overzetters den tekst niet verstaan, en dan verstaan wij hen evenmin. U.H.G. maakt alles verstaanbaar, en doet dit in den stijl van van der Palm. Ik heb er dan ook het grootste genoegen van, en tel de uren daaraan besteed onder de aangenaamste van mijn leven. Nu wensch ik, dat wij het Nieuwe Verbond even uitmuntend mogen ontvangen.

Inmiddels gelieve U.H.G. met deze betuiging van mijn opregten dank de verzekering aan te nemen van mijn hoogagting en eerbied.

G.K. van Hogendorp.

De Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem heeft in der tijd een prijsvraag uitgeschreven, waarop voor 1° Januari 1827 moest geantwoord worden. Het onderwep was: „Welke zijn de ware oorzaken van het verval des Nederland- „schen handels? zijn dezelve in het algemeen van dien aard, „dat zij kunnen worden beschouwd als door eigen toedoen, hoe-

„danig dan ook, te zijn voortgebragt en diensvolgens door eigen „kracht en beter inzien te kunnen worden uit den weg geruimd, „of moeten dezelve hoofdzakelijk worden gezocht in den veran„derden stand van zaken, welke ten gevolge van de allengs „meer verspreide civilisatie en voornamelijk door de algemeene „en langdurige oorlogen met den aankleve van dien bij de meeste „volken is teweeggebragt? En zoo ja: welk gedeelte des voor„maligen algemeenen handels mag men diensvolgens voor het „tegenwoordige voor ons als geheel of gedeeltelijk verloren be„schouwen, en wat blijft ons daarentegen in den tegenwoordi„gen stand der bekende wereld over, hetgeen aan de zoo teregt „geroemde nijverheid en ondernemenden geest der Nederlanders „eene gegronde hoop tot herstel of uitbreiding des handels alsnog „kan aanbieden?"

Het ingekomen antwoord werd aan G.K. ter beoordeeling gezonden; hij vond daarin aanleiding tot het volgende op 21 Februari 1827 gedagteekende

Advies.

De schrijver begint met een historisch tafereel van het merkwaardig tijdperk, loopende van den Amerikaanschen Oorlog af tot den eindelijken val van Napoleon toe. Hij teekent daarin met korte en duidelijke trekken den invloed der gebeurtenissen op den wereldhandel en op onzen handel. In dit tafereel zijn de vragen der Maatschappij gedurig in het oog gehouden en de geest van den lezer wordt er door gestemd tot de beantwoording, die volgen zal.

In dit belangrijk stuk komen eenige zaken voor, die ik als strijdig met de geschiedenis beschouw, en andere, die in twijfel kunnen getrokken worden. Maar ik zal mij geenszins daarbij ophouden, omdat het tafereel daardoor niets komt te verliezen van zijne verdiensten met opzigt tot den koophandel. In het belang der geschiedkunde zoude men die punten nader kunnen overwegen, maar in dit onderzoek van den handel zijn zij mij onverschillig voorgekomen.

De schrijver gaat vervolgens over tot eene aanwijzing van de oorzaken van het verval van onzen handel en van de vooruitzigten op een herstel van denzelven. Zoowel dit verval als herstel zijn hoofdzakelijk te vinden in het historisch tafereel, en deze beide gewigtige hoofdstukken zijn eene ontwikkeling der gronden in het verhaal der gebeurtenissen gelegd. De oorzaken van verval en de middelen van herstel staan in de naauwste betrekking tot elkander, en wij moeten uit de les der ondervinding het licht halen, dat wij noodig hebben.

Volgens deze wijze van behandeling komen dezelfde belangrijke zaken driemaal voor, eerst in het historisch tafereel en aan elkanderen verbonden, vervolgens in het onderzoek van het verval iedere zaak meer op zichzelve, en ten derde onder de middelen van herstel op dezelfde meer bijzondere wijze. Er wordt uit deze methode eene groote duidelijkheid geboren, die veel toebragt tot de nuttige strekking van deze verhandeling. Indien er ook in dezelve eenige punten van gewigt overgeslagen waren, zoo zouden zij naar aanleiding van dezelfde methode kunnen opgehaald en bij deze verhandeling gevoegd worden om een geheel uit te maken.

In het laatste hoofdstuk geeft de schrijver nieuwe bronnen op van den algemeenen handel en verhandelt eenige nieuwe instellingen van ons land op den handel betrekkelijk. Dit stuk is mede van het hoogste belang en munt uit door klare voordragt der zaken, zoo als deze bekend en door gewigtige bijdragen tot de kennis van dezelve.

De meeste onderwerpen van deze schoone verhandeling zijn meesterlijk behandeld, en ik zal geen van dezelve inzonderheid opnoemen, ten einde zelfs den schijn te vermijden alsof of ik eene mindere goedkeuring aan andere gaf. Ik moet betuigen, dat ik deze verhandeling in het algemeen hoogacht, en dat zij in het algemeen aan de verwachting van de Maatschappij beantwoordt.

Eenige stellingen heb ik echter ontmoet, die in mijn oog dwalingen zijn, dwalingen van groot gewigt en van des te grooter gewigt naar mate zij in eene verhandeling als deze voorkomen.

Ik zal mij over deze punten moeten uitbreiden, omdat ik zulk een kundigen schrijver niet durf tegen te spreken zonder redenen te geven. Het meeste dat ik goedgekeurd heb, dat heb ik in korte woorden kunnen aanwijzen, het minste dat ik afkeur vereischt eene kleine verhandeling. Ik zal dus met een enkel woord goedkeuren en met vele woorden afkeuren, hetwelk mij op zichzelf leed doet. Maar dit is in den aard der zaak gelegen. Om den schrijver uitvoerig te prijzen zoude ik zijne verhandeling moeten uitschrijven en ik wil mijne lezers veel liever tot de verhandeling zelve wijzen.

De schrijver heeft op zich genomen eene verdediging van de invoering van hooge regten op den koophandel. Wij lezen dezelve op blz. 116 tot 121, en daarboven hier en daar bij voorkomende gelegenheden. De schrijver verdedigt niet de hooge regten op zich zelve, en hij wenschte veel meer, dat de regten op in- uit- en doorvoer alleen strekten tot bescherming van den koophandel, en geenszins tot stijving van de schatkist. Maar deze echte stelling van eene goede huishouding van staat geeft hij als ter loops op en de invoering en handhaving van het tegendeel verdedigt hij op eenige bladzijden en bij onderscheidene gelegenheden. Dit staat wonderlijk in den mond van een ervaren reeder en bekwamen koopman, zoo als de schrijver door zijn geheele verhandeling toont te zijn. Welke verandering mogen wij hopen in dit beginsel van 's Lands bestuur, wanneer kooplieden zelve de verdediging daarvan op zich nemen. ? Wij hadden de hoop opgevat op eene gunstige verandering, toen de wet van 12 Juli 1821 was aangenomen. Deze wet draagt den naam van Wet van beginselen, en er bleek duidelijk uit dezelve, dat de belastingen binnen 's land zouden verzwaard en de buitenlandsche handel ontlast worden. De reden van deze beschikking is zoo eenvoudig, dat een kind ze begrijpen kan. Het belasten van den buitenlandschen handel strekt eenig en alleen om dien handel weg te drijven en de bron van de belasting te stoppen. Van de opbrengst der belastingen binnen

'slands heeft de schatkist daartegen eene volkomene zekerheid. Deze laatste belastingen werden ook zoo verzwaard, dat zij schatten hebben opgebragt, getuigen het personeel en het gemaal. Maar desniettemin zijn de regten op den koophandel hoog gebleven, en dezelve storten jaarlijks millioenen in de schatkist. Deze millioenen komen zeker niet voort uit den handel, dien wij wegdrijven, maar uit den handel, dien wij niet missen kunnen. De onmisbaarste handel moet derhalve den geheelen last dragen. En onder zulke omstandigheden treedt een kundig koopman op en verdedigt de invoering en de handhaving van zulk een stelsel. Indien de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen mede haar zegel daaraan hecht, zoo wordt het kwaad nog veel grooter, en ik hoop, dat dit nooit geschieden zal. Ik wil daarom niet afraden om deze verhandeling te bekroonen, maar ik wil ze niet onvoorwaardelijk bekroonen. Ik acht, dat de Maatschappij verpligt is om dit punt bij name uit te zonderen van hare algemeene goedkeuring.

Wij lezen op bldz. 116 de volgende woorden: „Men was „dan ook redelijk genoeg om niet regtstreeks den persoon des „Konings te beschuldigen, maar de schuld werd op de Ministers „geladen, welke zoodanige belemmerende en bezwarende ont„werpen hadden voorgedragen, waarvan de schoonschijnende „*theoriën* Zijne Majesteit tot de goedkeuring hadden wegge„sleept, maar welke duidelijk bewezen, dat zij de *praktijk* des „handels niet verstonden. Dit laatste was niet te ontkennen, „waar zouden zij het ook in de laatste twintig jaren geleerd „hebben? Oude staatkundigen, welke de kracht en werking „des vroegeren Hollandschen handels nog gekend hadden, „herinneren wij er ons niet destijds meer te bestaan." Hiermede druischt de schrijver aan tegen al wat bekend is bij geheel Nederland en in geheel Europa. In het Ministerie en in de Staten-Generaal zijn er van het begin af de krachtigste pogingen gedaan om lage regten op den koophandel te onderhouden; alle de tijdschriften zijn daarvan vol geweest, en de

gedrukte werken getuigen dit nog. De aangehaalde stelling van den schrijver is dan ook inzonderheid van dien aard, dat zij de goedkeuring van de Maatschappij nimmermeer kan wegdragen.

Dergelijke bijzondere aanmerkingen zijn er nog vele te maken op dit wonderlijk betoog; doch wij zullen ons tot eene enkele en laatste bepalen. De schrijver oordeelt, dat de handel weggedreven was, en derhalve door geene hooge regten is weggedreven geworden. Is dit eene verdediging van de invoering van hooge regten met eenigen schijn van waarheid? Dan zelfs moeten de hooge regten den handel beletten om terug te komen. Dan zelfs zijn lage regten het echte middel om den handel terug te roepen. De echte koopman vraagt zelf om niet anders dan lage regten en vindt al het andere in zich zelve. Hij verlangt geene gunst, maar slechts verschooning van bezwaar. Hadden wij de twaalf laatste jaren het bezwaar van hooge regten op den handel niet gehad, zoo zouden handel en vaart tot eene groote hoogte opgeklommen zijn. Dat de regeering heden scheepvaart en koophandel tracht te ondersteunen, dit zoude geheel onnoodig geweest zijn bij lage regten, en de aanleiding daartoe is eenig en alleen te zoeken in de gevolgen der hooge regten.

Hiermede hoop ik genoeg gezegd te hebben tot waarschuwing der Maatschappij om haar te behoeden voor eene onvoorzigtige goedkeuring van zulk eene ontzagchelijke dwaling.

Eene tweede dwaling van den schrijver moet ik aanwijzen met opzicht tot ons Koloniaal stelsel. Hij beschuldigt hetzelfde van overdrevene liberaliteit, en zijne voorname klagten gaan over het toelaten van vreemde schepen tot den handel in onze Kolonien, hoofdzakelijk in Oost-Indië.

Ik begrijp ligt, dat bijzondere personen hunne schade meenen te zien in deze toelating. De fabrikant had liever de vreemde fabrykwaren uitgesloten. De koopman is niet gesteld op de mededinging van vreemden op de markt van de Kolonie en bij den inkoop der producten. De reeder verwacht, dat hij hoogere

vrachten zal bedingen, wanneer de vreemden schepen geweerd zijn. Over het algemeen is het zeer moeyelijk en bijna onmogelijk de zoodanigen te overtuigen, dat niet alleen de nationale welvaart, maar ook hun eigen belang, vereischt om de vreemde schepen toe te laten. Enkele personen onder de genoemden zijn slechts verlicht genoeg om een betoog te vatten, hetwelk niet strookt met hun oogenblikkelijk voordeel.

De Hollandsche Maatschappij van wetenschappen heeft daartegen hare vragen voorgesteld met geen oog op het oogenblikkelijk belang van sommigen, noch zelfs van geheele klassen, maar met een oog op de nationale welvaart. Ik zal dan ook den aanval des schrijvers op ons Koloniaal stelsel uit het oogpunt der Maatschappij beoordeelen.

De Kolonien zijn rijke bronnen van scheepvaart, koophandel, fabryken en landbouw van het moederland. Hoe meer producten de Kolonien leveren, des te meer voortbrengselen van den landbouw en de fabryken worden er ook gesleten. De ruiling van de wederzijdsche voortbrengselen van het moederland en de Kolonien is de grondslag van handel en vaart over en weder. De schrijver erkent, dat wij in Nederlandsch Indie onze voortbrengselen kunnen verspreiden onder eene bevolking van vijftien millioenen zielen. Hij verklaart deze vaart en handel te houden voor waardig om aan het hoofd van alles te staan. Het is derhalve klaar, dat wij den landbouw in de Kolonien zooveel mogelijk dienen te bevorderen. Naar mate de producten in de Kolonien vermeerderen, kan die bevolking meer van de voortbrengselen van onze fabryken slijten. Het is met de Koloniale producten, dat de goederen van het moederland betaald worden, en zoo hangen alle de verwachte voordeelen af van den overvloed van die producten. De krachtigste aanmoediging van de Kolonien om veel voort te brengen bestaat in de zekerheid van het afzetten van hare voortbrengselen. Wanneer de kooplieden en de schepen ontbreken, zoo wordt er eene gevaarlijke stremming geboren, de landbouw ondergaat eenigen

stilstand, en de bron, waaruit alle de nationale voordeelen moeten vloeijen, begint op te droogen. Wanneer de kooplieden en de schepen menigvuldig zijn, zoo werkt de vraag naar producten een aansporing van den landbouw uit, de producten vermenigvuldigen van jaar tot jaar en de nationale welvaart wordt uitgebreid tot aan de uiterste grenzen toe. Daarom nu worden de vreemde schepen toegelaten, en dit is de weldadige uitwerking van ons Koloniaal stelsel. Daarbij is er wel degelijk gezorgd, dat de vreemde schepen niet op een gelijken voet staan met de Nederlandsche, neen, maar dat de Nederlandsche handel altijd een voorregt behoude. Hieruit volgt, dat onze eigen speculatien en onze eigen scheepvaart zeker blijven om den geheelen voorraad van Koloniale producten te kunnen beslaan. De vreemden kunnen dan eerst te regt komen, wanneer het ontbreekt aan onze eigen schepen. Daartoe zijn de noodige regten ingesteld, die zooveel zwaarder op de vreemden drukken, dat deze de nationale vaart niet kunnen benadeelen. Aan de andere zijde is er wederom zorg gedragen, dat die regten niet zwaar genoeg zijn om de vreemden geheel uit te sluiten, en daarmede het groote oogmerk van hunne toelating te missen.

Ziedaar ons Koloniaal stelsel, waaruit eene groote nationale welvaart moest geboren worden. Fabryken, kooplieden, reeders moesten allen in de gevolgen deelen. Hoe uitgebreider vaart op de Kolonien, des te meer voordeel was er te behalen voor alle dezelve. Gesteld nu, dat de vreemde vaart uitgesloten werd, zoo zouden de kooplieden, reeders en fabrykanten in de eerste jaren daarbij kunnen winnen, ten koste van den landbouw en de Kolonien. Maar op den duur zou de vaart gedurig afnemen, omdat de Koloniale landbouw gedrukt zou zijn, en diezelfde fabrykanten, kooplieden en reeders zouden het zich te laat beklagen.

De hooge prijzen van goederen en van scheepsvrachten zouden mede aanleiding geven tot dezelfde schadelijke gevolgen, die zij altijd en overal hebben, De sluikhandel in onze Kolonien zoude

er een aanmerkelijk voedsel door bekomen. Wij zouden minder of in het geheel niet kunnen dingen met de Engelschen en Amerikanen op alle de vrije markten van den Archipel en van het vaste land. Hoe lager de prijzen daartegen vallen, des te meer goederen zullen er gevraagd worden in de Kolonien, des te meer producten zullen er kunnen worden afgehaald worden, des te meer handel zullen wij drijven in geheel Oost-Indie, en uit de menigte van bedrijven zullen de echte winsten voor den Staat en voor de particulieren ontstaan.

De schrijver erkent volmondig, dat er eene groote vraag naar manufacturen van Europa bestaat onder vijftien millioenen Indianen, die onder onze heerschappij of onder onzen invloed staan. Hij weet, dat de Engelschen er voor eenige millioenen Nederlandsch van hunne manufacturen jaarlijks gesleten hebben. Maar dit is onlangs onder de kooplieden bekend geworden en was zoo vele jaren lang een geheim gebleven. Nu het geheim is ontdekt geworden, vertrouwt de schrijver, dat onze kooplieden er ook wel op uit zullen gaan.

Verzetten wij ons nu een oogenblik met onze verbeelding in Nederlandsch Indie, om ons een denkbeeld te maken van de wijze op welke deze zoogenaamde heimelijke handel is gedreven geworden. Java is zoo groot als het Koningrijk der Nederlanden, Sumatra nog eens zoo groot als Java, Borneo nog eens zoo groot als Sumatra, de verdere eilanden van den Archipel, groot en klein zijn genoegzaam talloos. In die uitgestrekte landen, in die menigte van havens, onder zoovele millioenen van inlanders, worden de Engelsche manufacturen gesleten in zulk een overvloed en al gedurig jaren achtereen. Onze kooplieden varen op die landen, hunne carga's en schippers hebben hunne oogen medegenomen, Nederlandsche kooplieden hebben zich nedergezet in die oorden en onderhouden eene briefwisseling met Nederland, wij hebben alom in die Kolonien ambtenaren in familiebetrekking staande met onze kooplieden. Het is klaar, dat de handel in Engelsche manufacturen voor alle deze niet verborgen blijven kan, dat hij

bij allen in de oogen moet springen, dat zulk eene zaak een geheim te noemen met ons gespot is. Ziedaar wederom eene krachtige aanleiding om de goedkeuring van de Maatschappij aan den aanval op ons Koloniaal stelsel te ontzeggen.

De schrijver strekt zijn aanval uit tot een pamphlet, dat voorleden jaar te Leeuwarden bij Suringar is uitgekomen en waarschijnlijk door eenen Indischen ambtenaar geschreven is. Ik twijfel geen oogenblik, dat die ambtenaar zich gemakkelijk tegen onzen schrijver zal verdedigen. Des te meer moet ik de Maatschappij afraden om zich partij te stellen. Met deze verhandeling onvoorwaardelijk te bekroonen zouden wij den schijn aannemen van goed te keuren hetgeen onze schrijver tegen dien ambtenaar inbrengt, en daar zouden wij kwalijk bij kunnen varen. Laten wij daartegen den geheelen aanval op het Koloniaal stelsel voor rekening van den schrijver, en zonderen wij die uit van onze algemeene goedkeuring; zoo blijven wij in ons geheel.

Dergelijk eene aanmerking moet ik maken op een anderen aanval van onzen schrijver op den Directeur-Generaal in der tijd voor Koophandel en Kolonien. Wij kunnen hier des te minder partij kiezen, omdat onze schrijver zich voorbehoudt om met nadere stukken voor den dag te komen. Houden wij ons buiten alle oordeel over zijne Koloniale denkbeelden, zoo blijven wij ook buiten den strijd van den schrijver met den Directeur-Generaal.

Ik heb mij tot nog toe bepaald tot Oost-Indie en heb nu nog iets bij te voegen over West-Indie.

Het is den schrijver te veel, dat de Noord-Amerikaansche schepen worden toegelaten in Suriname om de overtollige molassen af te halen. Deze toelating van vreemden is al zeer gering, en na al wat ik reeds over zulk eene toelating gezegd heb, zal ik het hierbij laten.

Maar een punt van het hoogste gewigt voor de West-Indische Kolonien is de slavenhandel. De schrijver verfoeit niet alleen dezen handel, maar ook de slavernij. Hij wil de slavernij geheel afschaffen en dus alle slaven vrij maken. Maar hij wil niemand

verongelijken en derhalve aan de eigenaars eene schadevergoeding geven. Hij roept de Engelsche natie op, om dit gezamenlijk met alle de andere natien uit te voeren. Indien het oogmerk van den schrijver is om den slavenhandel voort te zetten, totdat deze algemeene vernietiging der slavernij en vrijstelling van alle slaven, gelijk als hij dezelve voordraagt, plaats zal vinden, zoo kan de slavenhandel nog eeuwen lang duren.

Volgens den schrijver zouden de slaven jaarlijks verminderen op de plantagiën, uit gebrek van aanvoer door den handel. Hieruit schijnt hij te willen afleiden, dat òf de slavenhandel moet toegelaten blijven, òf de slavernij opgeheven en de planters schadeloosgesteld worden. Zijne stelling, dat de slaven uitsterven uit gebrek van aanvoer komt geheel te vervallen door de getuigenissen van het hoogste aanzien in Engeland en in Frankrijk. Lord Clancarty is verscheidene jaren Ambassadeur in ons land geweest; te voren was hij President van den Raad van Koophandel in Engeland, en hij heeft mij meer dan eens verzekerd, dat de bevolking van slaven in Jamaïca gedurig toeneemt zonder eenigen aanvoer van buiten. Hij heeft mij meer dan eens verzekerd, dat hij in zijn vroeger ambt langen tijd een tegenstander was geweest van de afschaffing van den slavenhandel, maar dat hij door de ondervinding en door de gevolgen van de afschaffing overtuigd was geworden van het nut van dezen maatregel. In Frankrijk is er dezer dagen geraadpleegd geworden in de Kamer der Pairs over eene nieuwe wet ter meerdere beteugeling van den slavenhandel. Bij deze gelegenheid heeft de eerste Minister Villèle openlijk verklaard, dat de Fransche eilanden geen aanvoer van slaven noodig hebben, daar zij in den oorlog jaren lang zonder aanvoer zijn gebleven, en dat op dien tijd het getal der slaven niet is afgenomen. Zulke getuigenissen doen alles af wat de noodzakelijkheid van aanvoer betreft, maar sluiten geenszins de mogelijkheid uit, dat de slaven op enkele plantagiën verminderen. Ik wil niet spreken van buitengewone gevallen van ziekten en dergelijken, maar in den gewonen loop van zaken komt hier

alles aan op de goede of kwade behandeling der slaven. Met eene kwade behandeling neemt hun getal af, met een goede behandeling neemt hetzelve toe. Ook is er geen twijfel, dat de afschaffing tot een algemeen gevolg heeft gehad eene meer menschelijke behandeling der slaven, omdat de planters zeer wel weten, dat de voortgang der bevolking daardoor moet bevorderd worden, en dat mishandelingen het tegendeel uitwerken en dus op hun eigen nadeel uitloopen.

Uit zulk een verbeterden staat van slaven zoude allengs hetzelfde gevolg voortvloeijen, als ook in Europa zelve heeft plaats gehad. Onder alle de volken van ons werelddeel zijn de slaven tot lijfeigenen opgeklommen, de lijfeigenen tot leenroerige onderdanen, de leenroerige onderdanen tot vrije burgers en ingezetenen. Waar deze laatste verbetering nog niet is tot stand gekomen, daar wordt toch reeds aan dezelve gewerkt. Zoo zouden de slaven in de West Indiën van tijd tot tijd beschaafder en vrijer worden. Doch de Engelsche natie wil die langzame bevorderingen bespoedigen, het Parlement dringt gedurig daarop aan, het Ministerie houdt zich op de krachtigste wijze daarmede bezig. Het oogmerk is om de slaven in staat te stellen iets voor zichzelve te verdienen en zich vervolgens vrij te koopen, zoodat de planter zijne schadevergoeding in den koopprijs vinden zou. De wetten in dezen geest te maken zijn nog in overweging, zoowel in Engeland als in West-Indie, en daarom durf ik mij niet vermeten er een oordeel over te vellen. Maar dit is zeker dat er in deze wijze van doen een vooruitzigt opgesloten ligt, om het voorgestelde doel met gemakkelijkheid en voorzichtigheid te bereiken. Dit is geen droom der verbeelding, zoo als het ontwerp van onzen schrijver.

Ik meen hier mede genoeg gezegd te hebben om ook de Maatschappij op dit stuk te waarschuwen, dat zij haar zegel niet hechte aan des schrijvers denkbeelden op dit gewigtig deel van ons Koloniaal stelsel. Ik geloof dat de Maatschappij aan hare eigene waardigheid verschuldigd is, om ook hieromtrent alles te laten

voor rekening van den schrijver, hetwelk geschieden kan met des schrijvers geheele betoog over Koloniale zaken van hare goedkeuring uit te zonderen.

Er is een derde dwaling van den schrijver, waarover ik iets zeggen wil. Hij heeft natuurlijk menig eene aanleiding gevonden om van Engeland te spreken, en om zich uit te laten op het stelsel van handel in Engeland aangenomen. Zijne algemeene aanmerking, dat de Engelschen zich langen tijd hebben afgezonderd door verbodswetten, maar dat zij in de laatste jaren het nadeelige en gevaarlijke daarvan hebben ingezien, is volkomen overeenkomstig met de waarheid en ook eene wereldkundige zaak. Maar nu kan de schrijver niet wijs worden uit de veranderingen door de Engelschen in hunne verbodswetten gemaakt, en hij oordeelt, dat het Ministerie zich in de uiterste verlegenheid bevindt, geen vasten gang houdt, tegenstrijdige maatregelen neemt en met een woord geen bepaald stelsel heeft. Om deze dwaling van den schrijver in een klaar daglicht te stellen, zullen wij de grondslagen van het Engelsch stelsel met groote trekken schetsen omtrent de drie voorname punten van Scheepvaart, Koophandel en Koloniën.

De vreemde schepen hadden zware kosten te dragen in de havens van Engeland, en heden zijn de vreemde schepen daaromtrent gelijk gesteld met de Engelsche. Voor nationale en vreemde schepen beiden zijn alle die kosten zeer verminderd. De eenige voorwaarde, waarop deze ontlastingen aan vreemde schepen verzekerd zijn, is deze, dat de Engelsche schepen in vreemde havens behandeld worden op denzelfden voet als de schepen van het land. Er is derhalve bij de nieuwe wet een beginsel aangenomen van wederkeerigheid, daar alle vreemde volken gebruik van kunnen maken. Ieder Staat en Mogendheid, die schepen wil behandeld hebben in de Engelsche havens zooals de Engelsche schepen, die heeft slechts de Engelsche schepen te behandelen in zijne havens zoo als zijne eigene schepen.

Deze groote verandering is gevolgd door eene even groote

verandering in de meeste landen, welke deel nemen aan den wereldhandel. Daar is een naijver ontstaan om overal de scheepvaart te ontlasten, opdat dezelve niet voornamelijk zoude getrokken worden naar Engeland.

Een andere en nog zwaarder last drukte op alle de vreemde schepen in Engeland. De goederen door dezelve in- en uitgevoerd waren zwaarder belast, dan diezelfde goederen geladen in Engelsche schepen. Ook hieromtrent is het beginsel van wederkeerigheid bij eene algemeene wet aangenomen geworden. Het staat nu aan elke vreemde natie vrij om dezelfde regten in Engeland te betalen als de Engelschen, en daartoe is niet anders noodig, dan dezelfde regten in haar land van de goederen op Engelsche schepen te heffen, als van diezelfde goederen op hare eigene schepen. Behalve de meerdere regten op de goederen, worden er ook in Engeland zwaardere tonnengelden van de vreemde schepen geheven. Dan ook de tonnengelden zijn betrokken geworden onder het beginsel van wederkeerigheid.

De gevolgen van deze groote veranderingen lezen wij dagelijks in de nieuwsbladen en wij ontmoeten gedurig nieuwe verdragen van koophandel, gegrond op het beginsel van wederkeerigheid. Wij mogen daaruit besluiten, dat de scheepvaart der geheele wereld gevolglijk zal toenemen, en wij vernemen reeds uit de handelingen van het Engelsch Parlement, dat er eenige vermeerdering is gekomen in de vreemde scheepvaart op Engeland.

De voorname reden door den Minister Huskisson aangedrongen, ter afschaffing van het oude stelsel en ter aanneming van het beginsel van wederkeerigheid, is dat het oude stelsel het oogmerk niet bereikt, noch ooit kon bereiken. Dit oogmerk was de bevordering der eigen scheepvaart, en ten dien einde werd de vreemde scheepvaart gedrukt. Langen tijd hebben alle de vreemde schepen onder dezen druk gezucht, en er zijn slechts hier en daar in andere landen maatregelen genomen van wedervergelding. Maar na de vrijverklaring van Noord-Amerika is er in het nieuwe Gemeenebest een geest van wederstand ontstaan, die uit de Engelsche

Staatkunde oorspronkelijk was en door de drift van den burgeroorlog werd aangezet. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika hebben het beginsel van wedervergelding aangenomen en de Engelsche scheepvaart in hunne havens op dezelfde wijze en in dezelfde mate gedrukt, als hunne scheepvaart in de havens van Engeland gedrukt was. Dit voorbeeld is vrij algemeen gevolgd geworden en heeft den staat der zaak ten eenenmale veranderd. Wanneer de Engelsche schepen thans overal bezwaard worden op dezelfde wijze als de vreemde schepen in Engeland, zoo is het klaar, dat de Engelsche scheepvaart geen voorregt meer geniet. Hetgeen zij toch vooruit heeft in de Engelsche havens, dat komt zij te verliezen in de vreemde havens en de scheepvaart van alle volken komt daarmede gelijk te staan. De eenige verandering door de hooge regten voortgebragt bestaat in een bezwaar van de scheepvaart der geheele wereld. De gelijkheid tusschen alle schepen bestond zonder eenige regten, en dezelfde gelijkheid bestaat met de hoogste regten. Men heeft derhalve niet anders uitgewerkt dan een algemeen bezwaar en dit bezwaar is hoogst nadeelig voor den Koophandel in het algemeen. Daarom is het tijd om den koophandel van zulk een bezwaar te ontlasten en de hooge regten op de scheepvaart te laten varen. Dan blijft dezelfde gelijkheid tusschen Engelsche en vreemde schepen, die ook plaats vindt bij de hoogste regten, uit hoofde van de wedervergelding. Het eenigste waar op te letten valt, is, dat Engeland de vreemde scheepvaart niet ontlastte, zonder zeker te zijn van de ontlasting der Engelsche scheepvaart door vreemde volken. En daartoe dient het beginsel van wederkeerigheid, als de voorwaarde, op welke de ontlasting en de gelijkstelling van alle vreemde volken is aangeboden.

De heilzame gevolgen van de ontlasting der scheepvaart voor den Koophandel zijn alreeds bespeurd geworden door de vermeerdering der scheepvaart en dus door den invoer en uitvoer van goederen met deze meerdere schepen. De scheepsreeders en scheepstimmerlieden zijn met harde klagten gekomen en hebben

onder anderen aangetoond, dat het getal van vreemde schepen ongelijk meer is toegenomen, dan dat van Engelsche schepen. Dit brengt in de eerste plaats geene verandering in de uitbreiding van den koophandel, die uit dezen maatregel is voortgevloeid, en het is onverschillig voor de uitbreiding van den koophandel op zichzelve met wat schepen in- of uitgevoerd wordt. Maar in de tweede plaats is de vermeerdering der Engelsche scheepvaart, in welke evenredigheid zij ook staan moge met de vreemde, een heilzaam gevolg op zich zelf en strekt tot blijkbaar voordeel van reeders en timmerlieden. Uit de meerdere vreemde scheepvaart wordt er voor de Engelschen geen nadeel geboren, en de vreemde vermeerdering geschiedt niet op kosten van de Engelsche. De aanleiding tot de vermeerdering van beiden is dezelfde, namelijk, de algemeene ontlasting en gelijkstelling van alle schepen. Wilde men het gevolg wegnemen, dat de vreemde scheepvaart vermeerdert, zoo zoude men de oorzaak moeten te niet doen en de hooge en ongelijke regten wederom invoeren. Maar dan zou ook het ander gevolg vervallen en de Engelsche scheepvaart werderom afnemen. Al stond nu de vreemde vermeerdering tot de Engelsche gelijk als zes tot een, zoo zou de Engelsche scheepvaart niet te min haar één verliezen. De Engelsche reeders en timmerlieden zouden derhalve in zooverre teruggaan. Zij ondervinden dus geene de minste schade door de vermeerdering der vreemde scheepvaart, en zij genieten veel meer een stellig voordeel uit dien maatregel, waardoor de vreemde scheepvaart is vermeerderd geworden. Met deze redenen, die aan elk onpartijdige genoegen geven, heeft de Engelsche Minister dan ook zijn zaak gewonnen in het Parlement. Dan hoezeer het hem gelukt zij om staatsmannen te overtuigen, reeders en timmerlieden met al den aankleve van de scheepvaart zal hij nog lang niet overtuigen, omdat het belang, het oogenblikkelijk belang, te sterk spreekt en het verstand blind maakt.

Het tweede punt van de nieuwe Engelsche wetgeving is de Koophandel, en met opzigt tot dezen is een voornaam beginsel

de afschaffing van alle verbod hoegenaamd. De Engelsche koophandel moet geen verbod van invoer kennen en zelfs geene zoo hooge regten behouden, die gelijk zouden staan in de uitwerking met een verbod. Er moeten eenig en alleen beschermende regten overblijven, die voor de binnenlandsche nijverheid een waarborg zijn, dat zij niet onderdrukt wordt door de goede koop van buitenlandsche goederen. De hooge regten, thans of toen bestaande, op eens te verminderen en tot die laagte te brengen, welke op zich zelve en in het afgetrokken nuttig zoude zijn, is niet raadzaam uit hoofde van den schok daaruit te voorzien, en van de zware verliezen, die velen daardoor zouden lijden. De vermindering der hooge regten kan niet dan een langzaam werk van den tijd zijn, en zoo zal ook de tijd leeren, op welk een trap van laagte men het brengen kan.

De bescherming van eigen nijverheid bepaalt zich tot den slijt van vreemden goederen binnen 's lands, en daarom kan men de hand ligten met alle doorgevoerde goederen. Alles wat ingevoerd wordt om wederom te worden uitgevoerd, dat heeft niets te doen met de eigen nijverheid. De eigen nijverheid heeft geen beschermende regten op zulke goederen noodig, en zij wordt zelfs bevorderd door den in- en uitvoer van zulke goederen. Wanneer alle mogelijke goederen uit de geheele wereld naar de markt van Engeland stroomen, zoo komt men ook uit de geheele wereld in Engeland om daar alle mogelijke goederen af te halen. Met diezelfde gelegenheid komen dan ook de eigen goederen aan den man, en er wordt eene vraag naar dezelve geboren, die anders niet in dezelfde mate bestaan zou hebben. Beiden, de algemeene en de eigen handel nemen derhalve met gelijke treden toe en de een helpt den ander opkomen. De wereldhandel ontstaat en wordt uitgebreid, hetwelk het verklaarde doel van de nieuwe wetgeving is. De middelen om dit doel te bereiken bestaan in de meest mogelijke vrijheid en de laagst mogelijke regten, waarom dit stelsel den naam ontvangen heeft van Vrije Handel.

Het Engelsch Ministerie gaat sedert eenige jaren voort op den

weg om zijn doel van den vrijen handel te bereiken; het ondervindt natuurlijk een gedurigen tegenstand van strijdige belangen, het moet nu en dan eens stil staan en zelfs een stap achteruitgaan. Maar de aanhoudende strekking van zijnen gang en de vastheid van zijne beginselen blijken niet te min zonneklaar.

Het derde punt der nieuwe wetgeving zijn de Kolonien. Omtrent dezelve is het beginsel langen tijd vastgehouden geworden, dat alle gemeenschap zich bepalen moest tot het Moederland, en dat alle scheepvaart van vreemde volken moest uitgesloten blijven. Ook in dit opzigt hebben de Staten van Noord-Amerika, toen zij nog Kolonien van Engeland waren, den eersten schok gegeven en het beginsel aan het wankelen gebragt. Er zijn kolonien en kolonien, en het verschil tusschen dezelve is ontzaggelijk groot. Eene Kolonie van plantagien en slaven in de West-Indien kan geheel anders bestuurd worden, dan eene kolonie van vrije menschen, oorspronkelijk uit Engeland en andere landen van Europa, op een zoo uitgebreid grondgebied, dat de bevolking zonder mate kan toenemen. Engeland heeft bij ondervinding gezien, dat zulke vrije kolonien tot natien en tot eene nationale onafhankelijkheid opgroeien. Het heeft nu de ondervinding van vele jaren, dat het meer goederen in Noord-Amerika slijt, en meer voortbrengselen uit Noord-Amerika ontvangt, dan ooit te voren. In dit opzigt is Noord-Amerika voor Engeland driemaal zooveel waard en driemaal zoo nuttig als een vrij land dan als eene kolonie. Nog worden alle kolonien in dat opzigt en tot zulk een nut aangelegd: de ruiling van goederen en voortbrengselen tusschen het moederland en de kolonie is het groote oogmerk. De geheele wereld en Engeland zelf waren ook verwachtende, dat de onafhankelijkheid der Engelsche Kolonien in Noord-Amerika de zwaartste slag voor de welvaart van het moederland zoude zijn. Nadat de ondervinding het tegendeel heeft geleerd, zoo schijnt er een groot licht voor Engeland te zijn opgegaan met opzigt tot de Spaansche en Portugeesche Kolonien in Noord- en Zuid-Amerika.

Engeland heeft door middel van Spanje en Portugal en ook regtstreeks door den sluikhandel een groot aandeel gehad in den handel van deze kolonien. Maar in onze dagen hebben soortgelijke omstandigheden met de Spaansche en Portugeesche kolonien plaats gevonden als vroeger met de Engelsche. Alle de kolonien van Amerika, Noord en Zuid, zijn onafhankelijke Staten op zich zelve geworden, en alle dezelve bieden Engeland dezelfde voordeelen aan als de Vereenigde Staten. De schoonste manufacturen, overvloedige kapitalen, kunde en voortvarendheid onder de kooplieden, hebben reeds aan Engeland een ruim aandeel verzekerd in den handel van de nieuwe staten. De bevolking en de landbouw van deze moeten uit den aard met snelle schreden vooruitgaan, en zoo moeten ook voor Engeland de voordeelen van jaar tot jaar grooter worden. Deze vrije staten zijn derhalve niet alleen zoo veel waard en zoo nuttig aan Engeland, als of zij deszelfs kolonien waren, maar nog veel meer en op dezelfde wijze als wij dit hebben gezien met de Vereenigde Staten.

In Azie heeft Engeland het beroemde rijk van Britsch Indie gesticht, hetwelk te wel bekend is om het hier te beschrijven. Ook van daar vloeyen de kostelijkste voortbrengselen naar het moederland. De katoen van Indie wordt in Engeland verwerkt en alzoo gedeeltelijk naar Indie teruggevoerd. De suikerbouw is reeds aanmerkelijk, en vatbaar voor eene groote uitbreiding. De indigo is een voornaam artikel geworden en onlangs is er te Londen publiek verkocht voor zesmaal honderd duizend pond sterling, ruim zeven millioen Nederlandsch, terwijl er in October te voren eene andere veiling had plaats gehad. Engelsche manufacturen worden er hoe langer hoe meer in Britsch Indie gesleten. Uit Britsch Indie wordt er handel gedreven op alle de havens van Azie, en alle vreemde schepen, zelfs uit Europa, worden toegelaten in de havens van Britsch Indie. Dit rijk staat nog onder een Oost-Indische Maatschappij, doch deze heeft den alleenhandel verloren; alle de kooplieden van Engeland varen vrij op Indie, en daarmede is de handel ongemeen

aangegroeid. De Maatschappij heeft slechts den uitsluitenden handel op China behouden, en zij voert dezen niet met geld alleen, maar voor een groot gedeelte met Katoen van Indie. Een geheel vrijen handel hebben de Engelschen beproefd op Poelo Pinang of Prins van Wallis-Eiland in de Straat van Malakka; er zijn inwoners op hetzelve toegevloeid uit alle oorden en de landeigendom is er ingevoerd. De snelle vorderingen van dit kleine landje in handel en welvaart zijn verbazende en zouden veel grooter zijn geweest zonder gedurige tegenkanting van de Oost-Indische Maatschappij. In de laatste jaren is het Eilandje Sincapore op dezelfde beginselen tot eene vrije handelplaats aangelegd geworden. Aan den Oostelijken ingang van de Straat van Malakka gelegen, staat het in verband met Britsch Indie, met China, met den Indischen Archipel en al verder met de geheele wereld. Hier wordt geen tegenkanting meer bespeurd en de vrijheid trekt er vaart en handel naar toe, in voege, dat de inlandsche handelaar van den Archipel Batavia verlaat voor Sincapore, en dat er niet alleen de Noord-Amerikaan verschijnt, maar ook de West-Indische Maatschappij van den Rijn een schip van Hamburg derwaarts zendt. De kosten van de Regering bedragen acht en tachtig duizend piasters of tweehonderd twintig duizend guldens en worden gevonden uit geringe belastingen zonder eenige inkomende noch uitgaande regten op den koophandel. Zulk eene uitwerking heeft de vrije handel als eene tooverroede, welke overal de nijverheid opwekt, de beschaving uitbreidt, nieuwe behoeften voortbrengt en de onuitputtelijke bron wordt van algemeene welvaart. Door den vrede met de Birmannen heeft Engeland drie groote gewesten verkregen op de westkust van het schiereiland aan gene zijde der Ganges. Dit vruchtbaar land is bestemd tot een schakel tusschen Britsch Indie, Malakka, Cochinchina, tot China toe. Er wordt eene hoofdstad met den naam van Amherst gebouwd aan den mond van eene groote rivier; het geheele bestuur wordt daar aangelegd op den voet

van Sincapore en de Gouverneur Crawfurd als stichter van Sincapore voert er het oppergezag. Dezelfde beginselen worden alreeds toegepast op het onmetelijke rijk van Britsch Indie; men is teruggekomen van de vrees om Engelsche en andere vreemden onder de Hidoes in het binnenland toe te laten; allengs zal men land in eigendom aan dezelve vergunnen en daarmede den landbouw en alle de nuttige kunsten bevorderen, waarvan de landbouw een grondslag is. Ook van de vreeze, dat de prediking van het Christendom onlusten zoude kunnen veroorzaken, is men teruggekomen en Bijbelgenootschappen en Zendelingen genieten alle bescherming van de Regering, rigten vele scholen op en onderwijzen duizenden van kinderen der inboorlingen uit de Heilige Schrift. De Staatsman beschouwt deze instellingen als gunstig voor de beschaving, en dit oogpunt sluit geenszins het oogpunt van den Christen uit. De Christen werkt hier uit een edeler beginsel, maar het beginsel van den staatsman is niettemin gegrond op waarheid. Godsdienst, wetenschap, verlichting bevorderen de beschaving; de beschaving baart nijverheid; de nijverheid is een bron van handel en welvaart. Het is op zulke gronden, dat de magt van Engeland in Azie aan de bekrompen inzigten van eene uitsluitende Maatschappij ontrukt en in de handen van een verlicht Ministerie, bezield door den openbaren geest der natie, overgebracht is.

In Afrika heeft Engeland groote bezittingen, eenige aan de Westkust, andere aan de Kust van Guinea, het eiland St. Helena, de Kaap de Goede Hoop, het eiland Mauritius. Door middel van Mauritius wordt er eene aanhoudende gemeenschap onderhouden met het groote eiland Madagascar en met de Oostkust van het vaste land. Voeg bij deze bezittingen in het Westen, het Zuiden, het Oosten van dat werelddeel, de Engelsche handelsplaatsen in de Middellandsche zee, Gibraltar, Malta, de Ionische Eilanden, zoo wordt Afrika door Engeland ook aan de Noordzijde in het oog gehouden en is derhalve rondom als bezet.

Langen tijd heeft Afrika voor den handel slechts gediend om goud, ivoor, gom eenige andere artikelen, doch voornamelijk om slaven daaruit te halen, waartegen eenige koopwaren uit Europa en Oost-Indie werden in ruiling gegeven.

Sedert dertig jaren is de kring van den handel vrij wat verder uitgebreid en er worden groote oogmerken aangekondigd. Aan de Westkust is de kolonie van Sierra-Leone aangelegd geworden, om er de West-Indische voortbrengselen met vrije handen van inboorlingen uit den grond te halen. Het is blijkbaar, dat de kosten vrij wat minder moeten zijn om suiker en katoen te bouwen op een grond waar zij van zelve groeijen, en die zoo nabij aan Europa gelegen is, dan om de inboorlingen van ditzelfde land te koopen, naar de West-Indien te vervoeren en daar tot hetzelfde einde te gebruiken, om de vruchten van hunnen arbeid over den breeden oceaan naar Europa te brengen. Maar op eens heeft dit niet kunnen gelukken, omdat het veel moeyelijker valt, dan men had kunnen denken, den Afrikaan aan een geregeld en aanhoudend werk te gewennen. Het ligt evenwel in den aard der zaak, dat de geliefde artikelen ook eindelijk in de gewesten van Afrika tusschen de keerkringen zullen worden geteeld. Hiertoe is vooral een staat van vrede onder de verscheidene volken en stammen, eene meerdere beschaving noodig. De slavenhandel heeft de nationale zedelijkheid in geheel Afrika verwoest, en het zal tijd vereischen om dezelve tot op eene redelijke hoogte terug te brengen.

In het Zuiden, aan de Kaap de Goede Hoop, een land zoo groot als Spanje, hebben de Engelschen zich toegelegd om den landbouw aan te moedigen, en zij hebben er kolonisten bij duizenden gebragt. Kaapsche wijnen en Kaapsche wol vinden eene gereede markt in Engeland. Langs de kusten van de Kaap is er eene groote walvischvangst en robbenslag, die van daar ook gedreven worden in alle de Zuidelijke zeeën. De Engelschen doen gedurig ontdekkingsreizen naar binnen 's lands en naar het Noorden, waar zij nieuwe volken en stammen leeren kennen, betrekkingen

met dezelve aanknoopen en den grondslag leggen tot een wederkeerigen handel.

In het Oosten is Mauritius de zetel van groote ontwerpen op Madagascar, om dáár den slavenhandel geheel uit te roeijen, om de verschillende volken aldaar te beschaven, om de inwoners te voorzien van Engelsche manufacturen. Deze oogmerken en de middelen om ze te bereiken worden vervolgens mede uitgebreid tot op het vaste land van Afrika.

Maar de voornaamste ontdekking, waarop de Engelschen gesteld zijn, is die van de groote binnenlanden van Afrika aan wederzijde van de Niger en tot aan Egypte toe. Zij weten lang, dat de karavanen van Marocco en van de Barbarijsche Staten jaarlijks door de woestijn derwaarts trekken en handel drijven. Zij weten lang, dat die landen zeer vruchtbaar, zeer volkrijk, zeer rijk aan goud zijn. Maar zoo weinig hebben zij nog tot eene juiste kennis van die landen kunnen geraken, dat de loop van de Niger, een der grootste stroomen van het aardrijk, tot heden toe twijfelachtig blijft. Het schijnt evenwel na vele pogingen van reizigers zoo verre gebragt te zijn, dat men het denkbeeld laat varen van een loop West en Oost tot aan het binnenmeer van Wangar, niet verre van den oorsprong des Nijls, en dat men midden in Afrika eene wending van den stroom zuidwaart onderstelt, zoodat dezelve zich in de bogt van Benijn zoude ontlasten. Aldaar vloeit namelijk eene rivier in zee, van onds onder eenen anderen naam bekend, en dien men dacht niets gemeens te hebben met de Niger. Niet verre van den mond dezer rivier ligt het eiland Fernandes, waar de Engelschen zich onlangs nedergezet hebben om van daar den handel te drijven de Niger op naar de binnenlanden.

Alzoo trachten de Engelschen den handel in Afrika uit te breiden door middel van betrekkingen van vriendschap, door de beschaafdheid onder barbaren en onder wilden te brengen, door den landbouw op deze wijze allomme aan te moedigen, en door eindelijk de verbruikers van hunne manufacturen met duizenden en millioenen te vermeerderen.

Het is de handel, de nijverheid, de welvaart van Engeland, die bedoeld worden, en de eerste vrucht van al de pogingen is de beschaving en de verhoogde zedelijkheid. Evenzoo is het gesteld met het Christendom, als het beste middel van beschaving, en de pogingen van alle Christelijke genootschappen vinden, ook in dit uitgestrekt werelddeel, de meeste ondersteuning van wege de Regering.

Bij de vier werelddeelen is er in onzen tijd een vijfde gevoegd geworden, ingevolge van vroegere en latere ontdekkingen. Hetzelve bestaat uit Nieuw-Holland en duizende eilanden, groot en klein, in den Stillen Oceaan en de Zuidelijke zeeën.

In Nieuw-Holland en onderscheidene eilanden hebben de Engelschen kolonien aangelegd, en betrekkingen aangeknoopt. De kolonien in Nieuw-Holland groeijen bij den dag aan, en de uitbreiding van dezelve is genoegzaam onbepaald in dat groote land. Engeland trekt alreeds van daar eene groote hoeveelheid van de schoonste wol en slijt er vele manufacturen. Alomme in dit nieuwe werelddeel wordt er gewerkt op kolonisatie, op beschaving, op verspreiding van het Christendom. Op deze wijze wordt de markt voor de Engelsche nijverheid gedurig uitgebreid. De overtollige bevolking van Engeland vindt er een geschikten uitweg, er worden hoe langer hoe meer voortbrengselen van woeste gronden naar Engeland overgebragt. Hier vinden wij dezelfde beginselen weder in het gedrag van Engeland, die wij opgemerkt hebben in de andere werelddeelen.

Wij zijn de kring van de Engelsche kolonien rondgewandeld op de West-Indische na, en zullen met deze besluiten. Zij liggen gedeeltelijk in het Noorden van de Vereenigde Staten. Onder dezelve zijn Kanada en Nieuw-Schotland het meest bekend; doch alle dezelve dragen den algemeenen naam van Nieuw-Brittanje, en strekken zich uit van den Atlantischen Oceaan tot aan den Stillen Oceaan. De scheepvaart van Engeland op deze kolonien wordt geschat op een vierde van de scheepvaart van het geheele Rijk. Houtwaren zijn tot nog toe het voornaam artikel van uit-

voer in Kanada. De granen komen daarbij. De visscherijen van Nieuw-Foundland zijn bekend. Het verbruik van Engelsche manufacturen neemt jaarlijks in die kolonien toe. Op dit oogenblik wordt het ontwerp van eene groote kolonisatie in Kanada door het Parlement overwogen. Duizende huisgezinnen in Engeland zijn zonder brood, door den ongemeenen aangroei der bevolking en door de verbetering en vermeerdering van werktuigen voor den landbouw en de fabryken. Men wil nu duizende huisgezinnen jaarlijks overbrengen naar Kanada, waar velen reeds op een vruchtbaar land leven, en de armoede in hun Vaderland verwisseld hebben met een ruim bestaan in de kolonie. De beschaving wordt ook hier beschouwd als het krachtig middel tot uitbreiding van nijverheid en handel. De Engelschen zien zeker even klaar in als wij, dat die kolonien den weg der onafhankelijkheid zullen inslaan, en over eene eeuw misschien twee, zullen worden zoo als de Vereenigde Staten. Maar inmiddels zal Engeland de ruimste vruchten van de kolonien geplukt hebben, en de eindelijke onafhankelijkheid zal denkelijk even gunstig uitvallen voor de nijverheid en den handel van Engeland, als de onafhankelijkheid der Vereenigde Staten gedaan heeft.

De verdere West-Indische kolonien zijn de eilanden, regt eigenlijk onder dien naam begrepen, Jamaïca en zeer vele andere, Demerary, Honduras. Hier is alles geheel anders gesteld, hier zijn de plantagieën, de negerslaven. Koffie, suiker en katoen zijn langen tijd voornamelijk uit de West-Indien in Europa gekomen. Op deze West-Indien is het koloniaal stelsel inzonderheid toegepast geworden; alle de voortbrengselen moesten regelregt naar Engeland vervoerd, alle de behoeften regelregt uit Engeland ontboden worden, en wel met Engelsche schepen. Heden zijn deze bepalingen voor het meerdere gedeelte opgeheven; vreemde schepen worden in de kolonien toegelaten en de handel met vreemde landen staat door dezelve open in de kolonien. Zulke vergunningen heeft Engeland gemeend aan de kolonisten schuldig te zijn om ze op te beuren onder de groote

verandering van omstandigheden in den handel der wereld. Deze kolonien zijn thans omringd van vrije staten, waar alle dezelfde voortbrengselen in den ruimsten overvloed kunnen groeijen en geteeld zullen worden. Deze mededinging is schier zonder grenzen en zal hoe langer hoe meer den prijs der West-Indische voortbrengselen drukken. Nog sterker moeten de gevolgen der mededinging ondervonden worden uit hoofde van de afschaffing des slavenhandels en van de voorgenomen trapsgewijze opheffing der slavernij. De planters, de geldschieters op plantagieën zouden te gronde gaan door het volhouden van het oude koloniaal stelsel. Engeland verliest wel bij de nieuwe wetten een gedeelte van den aanvoer uit de kolonien en van de voorziening in de behoeften van dezelve. Maar Engeland heeft reeds een ruim aandeel verkregen in den aanvoer uit de nieuwe staten en in de voorziening van de behoeften derzelven. Evenzoo is het gesteld in de andere vreemde werelddeelen, en overal doet Engeland groote aanwinsten van gelijken aard met een vooruitzigt van gedurigen toewas. Het is derhalve eene en dezelfde oorzaak, waaruit het verval van den ouden West-Indischen handel en de voorspoed van den algemeenen handel of wereldhandel spruiten. De veranderde staat der wereld is de oorzaak van het een en ander, en het oude koloniale stelsel moest opgegeven worden om de winsten van den wereldhandel te verzekeren.

Brengen wij nu de drie verhandelde stukken, scheepvaart, koophandel, kolonien, onder één en hetzelfde oogpunt, zoo zullen wij zien dat alle de nieuwe maatregelen doelen op den wereldhandel. Engeland moet de groote markt van dien handel worden. De Engelsche schepen moeten in alle vreemde havens op den voet van de inlandsche kunnen varen en daarom wordt hetzelfde regt bij wederkeerigheid toegestaan aan alle de vreemde schepen in de havens van Engeland, ja zelfs aan de Engelsche kolonien. De koopwaren uit alle oorden der wereld moeten in Engeland ingevoerd worden hetzij tot verbruik, hetzij tot weder-

uitvoer, en daarom zijn alle verbodswetten afgeschaft en alle hooge regten zijn zooveel verminderd, als maar eenigzins overeen te brengen was met de bescherming der eigen nijverheid. De voortbrengselen der kolonien en de slijt van Engelsche goederen in dezelve moeten zooveel mogelijk uitgebreid worden, en daarom worden er de bevolking en de beschaving bevorderd. Een groot gedeelte van Amerika en andere landen, op het geheele aardrijk verspreid, bieden dezelfde voordeelen aan als de kolonien, en daarom werden dezelve uit het oogpunt van kolonien beschouwd en behandeld. De oude verboden en belemmeringen hebben derhalve plaats gemaakt voor een vrijen handel met alle de volken der wereld; de beroemde akte van navigatie is te niet gedaan; het koloniaal stelsel is opgegeven. De staat der wereld was veranderd door de jongste gebeurtenissen en vooral door de onafhankelijkheid van geheel Amerika, en de staatkunde van Engeland heeft zich naar dien veranderden staat geschikt. Engeland had wel aan de eene zijde een hoogeren trap van voorspoed bereikt, doch het verwacht uit zijn nieuw stelsel eene nog veel grootere welvaart. Engeland heeft daartegen ook aan de andere zijde te kampen met groote zwarigheden, een groot gedeelte van de bevolking is zonder brood en werk, de bankbreuken hebben zich zeer vermenigvuldigd, de lasten drukken ongemeen zwaar op het volk, de nationale schuld is tot eene ontzettende hoogte opgeklommen. Doch uit deze zelfde zwarigheden wordt mede een dringende aanleiding genomen tot eene verandering van stelsel. Ook daarom worden over de geheele wereld nieuwe markten gezocht voor den slijt van Engelsche goederen; ook daarom wordt er werk gemaakt van de beschaving van barbarische volken en wilde stammen, ook daarom worden woeste landen bevolkt en ontgonnen, ook daarom wordt eindelijk de handel met alle de volken geregeld op den grondslag van wederkeerigheid. Het oude verbodstelsel kon de groote zwarigheden van dezen tijd niet wegnemen, ja, het had dezelve gedeeltelijk

veroorzaakt of verergerd. Eene verandering, een nieuw stelsel, waren noodzakelijk geworden.

Dit stelsel nu van een vrijen handel is echter verre van te zijn ingevoerd of op eens te kunnen worden ingevoerd. De invoering van hetzelve vereischt een geruimen tijd, omdat het verbodstelsel zoo diepe wortelen had geschoten en omdat zoo veele belangen gesproten waren uit dat verbodstelsel, welke allen heden opkomen tegen den vrijen handel. Vandaar dat het Ministerie en het Parlement nu en dan moeten stil staan op den betreden weg, dat zij wel eens een stap moeten achteruitgaan; maar dit brengt geene verandering in hun voornemen, en zij verliezen het doelwit nooit uit het oog.

Ik heb het stelsel van Engeland en het gedrag van het Ministerie wat uitvoerig behandeld, omdat ik wenschte op het hart van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te drukken, hoe nadeelig het voor den goeden naam en roem derzelve zijn zoude, hare goedkeuring aan het oordeel van onzen schrijver op dit stuk zelfs in schijn te verleenen. Ik denk, dat het volstrekt noodzakelijk is dit oordeel van den schrijver van alle goedkeuring uit te zonderen.

Ik verzoek de Maatschappij om daarbij te overwegen, dat het stelsel van vrijen handel door Engeland aangenomen noodzakelijk en uit den aard gepaard gaat met de vorderingen van beschaving en verlichting, zoo als ik dit hierboven bij meer dan een gelegenheid uitdrukkelijk aangewezen heb. Ik zeg niet, dat de staatkunde daarbij werkzaam is uit een wijsgeerig of christelijk beginsel; ik stem toe, dat zij alleen doelt op de nationale welvaart; doch dit neemt niet weg, dat het gevolg en de uitkomst van hare pogingen dezelfde blijven, namelijk, een voortgaan in de beschaving der geheele wereld. Zulk een stelsel verdient derhalve ook in dit opzigt de bescherming en de voorspraak van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, die verlichting en beschaving tot haar voornaam oogmerk gesteld heeft, en die door hare pogingen om het te bereiken zoo roemrijk bekend is.

Ik zal nu eene plaats van onzen schrijver aanhalen, waarin hij zijn oordeel duidelijk en onbewimpeld voordraagt. Hij zegt: „Wij vergelijken het weifelen van het handelsbeginsel in „Engeland bij eenen snel omloopenden wind en eenen hevigen „storm, onbestemd rondgierende en als zoekende een vast punt „te vinden, waar hij zich vestigen kan om van daar den storm „te verdrijven . . . . . Ziedaar den storm van binnen, welken „het bestuur verlangt te doen bedaren, maar voor alsnog het „juiste en vaste punt in het aanwenden der middelen niet gelukkig „treffen kan, zonder van de duizelende hoogte, waarop het staat, „de verkeerde helling af te storten Men zou oppervlakkig „beschouwd den vromen wensch kunnen vormen, dat alle havens „door de geheele wereld voor alle schepen en goederen, door „welke natie ook aangebragt, vrij en onbelemmerd mogten „openstaan. Bij de eerste ontleding nogtans van dien mensch- „lievenden wensch valt het dadelijk in het oog, dat, zou de „andere dan niet overheeren, ook de krachten van alle volken „in voortbrengselen van grond en in handelsvermogen, in het „bezit van even rijke kolonien moesten *gelijk* staan, en dewijl dit „noch bestaat, noch verkrijgbaar is, moet ook terstond de moge- „lijkheid om aan dat verlangen voldoening te geven vervallen."

Ik wenschte wel te weten wat de vrijheid van den handel met eene volmaakte gelijkheid in den staat van alle de volken gemeen heeft. Wij hebben Engeland een handelsverdrag met Hamburg zien sluiten, en de grondslag van wederkeerigheid is voordeelig voor beide de partijen. De schrijver denkt, dat hij eene treffende en baarblijkelijke waarheid voor den dag gebragt heeft, en hij is vervallen in eene ongerijmdheid. Ik besluit bij herhaling, dat de Maatschappij hare goedkeuring niet verleenen kan aan het oordeel van den schrijver over het nieuwe handelstelsel van Engeland.

Eene vierde dwaling van den schrijver, die ik meen te moeten aanwijzen, is zijn oordeel over de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

In de eerste plaats lees ik, dat Noord-Amerika alles in zichzelve heeft. Hieruit schijnt de schrijver te besluiten, dat wij niet veel zouden hebben aan de onafhankelijkheid van dat land ter uitbreiding van onzen koophandel. Nu is het eene bekende zaak dat de Vereenigde Staten van Noord-Amerika voor honderd millioenen Nederlandsch in het jaar aan Engelsche manufacturen gebruiken. Als kolonien verbruikten zij een derde van deze waarde, en naar mate zij volkrijker geworden zijn en hunne welvaart is toegenomen, is het verbruik vermeerderd. De Noord-Amerikanen hebben dus op verre na niet alles in zich zelve, en nadat zij vrij geworden zijn en de vreemde manufacturen hebben kunnen koopen waar zij willen, zoo hebben ze zeker de deugdzaamste en goedkoopste waren verkoren. Onze manufacturen hebben slechts deugdzamer en goedkooper dan andere te zijn om de markt van Noord-Amerika te voorzien. De voortbrengselen van Noord-Amerika zijn voor ons en onzen algemeenen handel van groot gewigt, zoo als tabak, katoen, rijst, enz. Wij hebben derhalve veel aan Noord-Amerika en zouden er nog veel meer aan kunnen hebben.

In de tweede plaats herinner ik mij eene uitdrukking van den schrijver tegen het einde van zijne verhandeling, waar hij zegt, dat de Amerikaansche schepen overal komen snuffelen. Deze uitdrukking is eenigzins verachtelijk, en welk eene zaak wordt daarmede beteekend? Het zijn de pogingen der Amerikanen om hunne scheepvaart uit te breiden, om overal vrachten of zelfs ladingen voor eigen rekening op te doen. Zij trachten hunne vrachtvaart en hun aandeel in den wereldhandel uit te zetten. Ditzelfde deden wij met den besten uitslag in de vermaarde zeventiende eeuw, toen wij geacht werden genoegzaam den geheelen algemeenen wereldhandel in handen te hebben. Die eeuw maakt onzen roem uit; onze natie is er trotsch op; vreemde natien zwaaijen ons daaromtrent eenparigen lof toe; onze schrijver zelf voegt zich bij de algemeene goedkeuring. Heden doen de Amerikanen hetzelfde, en zij verdienen daarin

geprezen te worden, al was het, dat zij ons in den weg stonden. Zij zeilen geheel Amerika rond met eene lading van geringe waarde, ruilen pelterijen in op de NoordWestkust van dat werelddeel, brengen dezelve naar China en nemen daar eene lading thee in, vervolgen hunnen weg voorbij de Kaap de Goede Hoop naar Europa, zetten er de thee af, laden andere goederen, en komen thuis met eene kostbare lading van eene reis rondom de wereld. De Amerikanen hebben noch manufacturen voor den uitvoer, noch kolonien, waarop de vaart en handel van andere volken veelal gegrond is. Zij bevaren nogtans alle de zeeën, zij handelen in alle de werelddeelen, zij verschijnen inzonderheid in Oost-Indie, waar men altijd gedacht heeft, dat nederlatingen en vastigheden noodzakelijk waren. Zij zijn deze groote vorderingen verschuldigd aan werkzaamheid, aan eene geestdrift geboren uit de vrijheid. Laat ons niet verachten hetgeen wij behoorden te prijzen, hetgeen ons eertijds groot gemaakt heeft en heden nog groot maken kan.

Wij behoeven over het algemeen geen ongunstig oog te slaan op de Amerikanen, op de Engelschen, noch op eenige andere natie, die haar aandeel zoekt in den wereldhandel. Deze handel is hoe langer hoe meer uitgebreid geworden, en vooral in onze dagen. Al zijn derhalve de mededingers toegenomen, zoo is er evenwel genoeg voor elk derzelven om te vreden te zijn. Dit is eene omstandigheid van het hoogste gewigt in het onderzoek, daar wij ons mede bezig houden. Indien de wereldhandel dezelfde gebleven ware, zoo zoude het aandeel van elke natie ongemeen verminderd zijn geworden. Dan zouden wij nu al een zeer gering deel kunnen hebben van hetgeen wij in de zeventiende eeuw hadden. Maar zoo uitgebreid als de wereldhandel heden is geworden, is het met de zaak geheel anders geschapen. Gesteld eens, dat wij heden evenveel handel dreven als in de zeventiende eeuw, zoo zouden wij nog maar een klein gedeelte van den wereldhandel beslaan. Het tooneel van den wereldhandel is door de ontdekkingen van tijd tot tijd gebragt geworden in alle de zeeën

en op alle de kusten van het aardrijk. Eene menigte van landen, die woest lagen, zijn ontgonnen en bevolkt geworden. Barbaarsche volken en wilde stammen zijn overgegaan tot eene meerdere beschaafdheid. Groote kolonien zijn nog grootere vrije Staten geworden, en nemen dagelijks toe in volkrijkheid en welvaart. Europa is meer bevolkt, de bevolking neemt er gedurig toe, de overvloed van hare bevolking stroomt hoe langer hoe meer uit naar andere werelddeelen. Uit deze aangroeijende bevolking van de geheele wereld vloeit alreede een meerder verbruik voort, ook van die voortbrengselen en manufacturen, welke eigenlijk tot den wereldhandel behooren. Zoo is bijvoorbeeld het gebruik van koffij zoodanig toegenomen, en neemt nog zoodanig toe, dat de jaarlijksche pluk van dezelve over de geheele wereld in geene de minste vergelijking staat met de pluk van de zeventiende eeuw. Het is zeer mogelijk, dat de jaarlijksche aanvoer van koffij in onze havens in deze dagen zoo groot is, als de aanvoer in alle de havens van het aardrijk geweest is in de zeventiende eeuw. De koffij is een levensmiddel, en wij zullen een ander voorbeeld nemen uit de kleedingstoffen. Onze katoenfabryken in Nederland alleen verwerken zooveel katoen tot garen en lijnwaden, als denkelijk niet is verwerkt geworden in alle de landen van Europa zamengenomen in de zeventiende eeuw. De katoen is eene vreemde grondstof en nu zullen wij eene Europische en gedeeltelijk Nederlandsche grondstof tot een voorbeeld nemen, de wol. Het zou mij geenszins verwonderen, dat er heden in Verviers alleen zooveel lakens worden gemaakt als in alle onze Nederlandsche fabryken zamen genomen in de zeventiende eeuw. Zoo als wij de koffij ontvangen uit onderscheiden oorden van de wereld, Oost en West, evenzoo verzenden wij onze katoenen waren en lakenen naar alle oorden der wereld, hoe ver afgelegen ook. Ik heb slechts voorbeelden opgenoemd en zoude hetzelfde kunnen zeggen van suiker, indigo, linnens, boter en kaas, jenever, tabak en vele andere artikelen van den wereldhandel. Het verbruik van alle dezen is toegenomen en neemt gedurig toe, naar mate alle de

landen van het aardrijk zijn bekend geworden en de bevolking en de beschaafdheid overal zijn toegenomen. Het verbruik van kostelijke voortbrengselen en manufacturen is zelfs toegenomen buiten de gemelde omstandigheden naar mate er meer smaak voor dezelve is geboren en het genot van dezelve tot eene gewoonte is geworden. Wij kunnen dit gewaar worden in ons land en in geheel Europa. Hierin is mede eene oorzaak gelegen van de uitbreiding van den wereldhandel en deze oorzaak blijft werken, niet alleen in Europa, maar in alle de werelddeelen. De markt van den wereldhandel is derhalve in alle gevallen heden geheel anders gesteld, dan hij was in de zeventiende eeuw. Wij kunnen heden nog een even grooten wereldhandel drijven met en benevens andere volken, als wij gedaan hebben in de zeventiende eeuw, ofschoon toen genoegzaam alleen en zonder mededinging.

Ik heb eene meerdere ontwikkeling aan dit denkbeeld gegeven, omdat het zoo weinig bekend schijnt te zijn. Wie dit wel overweegt zal niet in de gewone dwaling vallen, dat wij niet meer onzen ouden handel kunnen herstellen. Indien wij daartegen een even grooten handel kunnen drijven als eertijds, zoo dienen wij ook ons best te doen om het zoover te brengen, en onze wetten en ons bestuur behooren naar dit beginsel ingerigt te zijn. Inmiddels ontmoeten wij niet alleen onder het publiek van het Koninkrijk de gemelde dwaling, maar ook menig een staatsman is met dezelve ingenomen. Deze dwaling huisvest voornamelijk in de Zuidelijke gewesten en wij hebben daarvan een voorbeeld onder onze oogen in de verhandeling *B*, die mede op deze vragen van de Maatschappij ingekomen is. De schrijver derzelve, die zeker een kundig en verstandig man is, gaat in alle zijne redeneringen van het beginsel uit, dat wij den wereldhandel verloren hebben en niet kunnen wederbekomen. Hij verwart twee zeer onderscheidene zaken; de eene is den wereldhandel genoegzaam alleen drijven, de andere is, een groot aandeel in den wereldhandel hebben. Wij kunnen niet alles krijgen, en daarom moeten wij niets zoeken, dit is het verkeerd besluit. In de Noordelijke gewesten gaat men niet zoo

verre, en zoo zien wij in deze verhandeling *A*, dat de schrijver nog goede vooruitzigten behoudt op een groot aandeel in den wereldhandel. Maar of hij dit aandeel zoo groot stelt als het geheel geweest is in de zeventiende eeuw, daaraan twijfel ik met reden uithoofde van den geheelen inhoud zijner verhandeling en van den loop zijner redeneringen. Gaan wij over van het publiek tot de staatsmannen, zoo heb ik slechts de handelingen der Staten-Generaal in de laatste tien jaren te noemen. Deze handelingen zijn openbaar geweest en in druk bekend gemaakt. Wij vinden daarin gedurig de klaarste blijken, dat sommige leden den wereldhandel voor ons beschouwen als verloren, en alle pogingen om denzelven weder te krijgen als vruchteloos en verderflijk. Wij zien, dat andere leden gelooven, dat er nog veel van weder te krijgen is, maar op verre na niet al wat wij gehad hebben. Het is echter volstrekt noodzakelijk, dat het denkbeeld bekend en aangenomen worde, dat wij evenveel handel kunnen drijven, als onze vaderen in de zeventiende eeuw gedaan hebben, ingevolge van de groote uitbreiding van den wereldhandel sedert dien tijd. Zoolang toch als dit beginsel niet wordt erkend en aangenomen, is het onmogelijk, dat onze wetten en ons bestuur zoodanig ingerigt worden, dat wij ons aandeel in den wereldhandel kunnen bekomen. Het is derhalve de gevaarlijkste dwaling voor onze welvaart, die ik heb moeten openleggen, eene dwaling waardoor beide de natie en de regering belet worden om de vereischte pogingen aan te wenden. Wanneer men niet weet wat men verkrijgen kan, wanneer men denkt dat het niet te verkrijgen is, zoo doet men ook geene moeite om het te verkrijgen. Het gebeurt zelfs, dat men dan naar iets anders tracht, dat men zijn heil zoekt in iets anders en dat dit andere van minder belang en van minder gewigt is, ja strijdig met de groote zaak, die men heeft laten varen.

Hoe meer de aandacht van de natie en van de Regering getrokken wordt op dit gewigtig onderwerp van den wereldhandel, des te meer reden hebben wij om te verwachten, dat de werk-

zaamheid van onze kooplieden zal toenemen, en dat onze wetten en ons bestuur verbeteringen zullen bekomen. Ik heb daarom met groot genoegen een opstel van den Heer de Jonge gelezen in het Tweede Deel van zijne Verhandelingen en onuitgegeven stukken: Over den invloed, welken het ontstaan en de vestiging van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden op den toestand der overige volken van Europa gehad hebben. De Heer de Jonge meldt ons, dat hij veel gebruik daarbij gemaakt heeft van het bekende werk van den beroemden Historieschrijver Heeren over de nieuwe geschiedenis van Europa. Hij behandelt daarin opzettelijk het onderwerp van den handel, toont aan hoe groot onze handel in de zeventiende eeuw geweest is, en hoe de andere volken van Europa van ons geleerd hebben. In zijne aanteekeningen achter het opstel levert hij merkwaardige plaatsen uit het betoog van den vermaarden Walter Raleigh aan Koning Jacob II, behelzende klagten over den geringen handel van Engeland in vergelijking met de Nederlanden. Wij zien daaruit, dat onze welvaart en magt uit den handel geboren noodzakelijk tot gevolg moesten hebben, dat andere volken hunne krachten inspanden, om gelijke voordeelen te bejagen.

Engeland maakte een begin en is heden aan het hoofd der handelstaten gekomen zoo als wij eertijds waren. De middelen daartoe gebezigd zijn onlangs beknopt en met kracht voorgedragen in eene redevoering van den Minister Huskisson in het Parlement. Wij leeren uit dit stuk, dat de uitbreiding van den wereldhandel, de mededinging van zoo vele volken, oude en nieuwe, de verspreiding van kundigheden, die geene geheimen van den handel meer overlaat, de maatregelen van wedervergelding tegen de Engelsche verbodswetten genomen, zoovele klemmende redenen zijn geweest om Engeland te noodzaken zijn verbodstelsel op te geven en het beginsel van wederkeerigheid aan te nemen. De handel laat zich niet meer dwingen; kapitalen en kundigheid zullen voortaan den uitslag geven, niet alleen in Engeland maar over de geheele wereld, en evenzoo onder ons.

Behalve deze toetreding van Engeland tot een vrijen handel, ontmoeten wij ook in Amerika de meest liberale beginselen. De Vereenigde Staten hebben reeds met sommige nieuwe staten handelsverdragen gesloten, waarbij het beginsel van vrij schip vrij goed wordt vastgesteld, en uitgebreid tot alle volken; die het mede willen aannemen. De afschaffing van alle kaperijen door particulieren op gezag van de Regering trachten de Vereenigde Staten mede door te zetten. En zo wordt de geheele wereld hoe langer hoe meer opengesteld voor een vrij en onbelemmerd handelsverkeer onder alle de volken.

Wij Nederlanders hebben eenige voorregten onveranderd behouden, zoo als onze geographische ligging en onze nationale nijverheid. Wij hebben nog kapitalen, wij zijn niet verstoken van kundigheid. Het komt nu daarop aan, dat wij onze kundigheden vermeerderen, dat wij gaarne leeren al wat vreemde volken boven ons vooruit hebben, dat onze jongelieden reizen doen in vreemde landen en andere werelddeelen, dat niet alleen onze schippers en carga's kundig worden. Het is te verwachten, dat wij onze oude vooroordeelen zullen afleggen, en dat wij bijvoorbeeld niet zullen vasthouden aan oude koopconditien, waarop ook de schrijver van onze verhandeling met regt gevallen is.

Het is te hopen, dat onze wetten en ons bestuur zich mede zullen regelen naar den veranderden staat van den wereldhandel. De ziel van alles bestaat in lage regten op den handel, ten einde ons land te maken tot eene markt van alle de voorwerpen des wereldhandels, tot een ruim entrepôt voor alle de volken. Daarmede zullen de kapitalen wederom in den handel toevloeijen uit de vreemde fondsen, waarin zij thans gestoken zijn. Wij zullen geene wetten behoeven om het beleggen in vreemde fondsen te vermoeijelijken, zoo als onze schrijver die wederom inroept en naar een inkomend regt op de vreemde schuldbrieven verlangt. Wanneer de handel vrij zal zijn, wannneer dezelve winst zal bezorgen, zoo zullen de kapitalen bij voorkeur daarin

geplaatst worden, en de trek van vreemde geldleeningen zal ophouden.

De bloei des handels zal het onvermijdelijk gevolg hebben, dat de seheepvaart ongemeen zal toenemen, en uit de toegenomen scheepvaart zal van zelve de scheepsbouw een nieuw leven krijgen. Zoo volgt alles het een uit het ander, wanneer eenmaal goede gronden gelegd zijn; en het komt niet zoozeer daarop aan, dat de nijverheid aangemoedigd en uitgelokt worde, als dat slechts de hinderpalen en bezwaren worden weggenomen. Bij de groote uitbreiding van den wereldhandel, die heden plaats heeft en nog gedurig voortgaat, zal of kan ten minste in het vervolg het aandeel van Nederland in denzelven grooter worden, dan ooit de handel in vroegere dagen geweest is.

Wij houden ons thans bezig met een correspondentie tusschen G.K. en zijn oudsten zoon, Willem, dezelfde die in de herfst van het jaar 1813 als garde d'honneur naar Frankrijk is gevoerd en in dien winter uit Metz heeft weten te ontsnappen (zie Deel III, bldz. 301). Voor inleiding geven wij het woord aan G.K. zelve.

26 Juli 1830.

Mijn oudste zoon, Referendaris bij den Raad van State, heeft den Heer Du Bus verzeld [1]), als de eerste in zijn gevolg. Met het einde van 1828 was zijn diensttijd uit. Toen is hij nog veertien maanden op Java gebleven en heeft binnen 's lands gereisd, inzonderheid op het tooneel van den oorlog. Hij had het groote rapport van Du Bus op de kolonisatie gesteld, waarmede hij veel eer heeft ingelegd bij het Ministerie en den Raad van State. Aldaar is hij aanstonds als de steller bekend geworden. Hij is verre van zijne goedkeuring te kennen te geven, noch aan het bestuur van den Baron van de Capellen, noch aan dat van den Burggraaf Du Bus.

Thans is de Generaal van den Bosch als nieuw Gouverneur

1) De Burggraaf du Bus de Gisignies vertrok als Commissaris Generaal naar Oost Indie in 1825. H. v. H.

Generaal werkzaam, en de tijd zal leeren wat stelsel van bestuur hij volgen zal.

Ook de Minister van het Departement van Kolonien heeft plaats gemaakt voor een ander, de Heer Elout voor den Heer van Gobbelschroy. De eerste heeft zijn afscheid genomen, volgens het algemeen gevoelen, omdat de Gouverneur Generaal van den Bosch het geheel vertrouwen had gewonnen. De Minister van Gobbelschroy weet niets van Koloniale zaken. Ik gis, dat men het vrij onverschillig geacht heeft een kundig Minister te hebben, omdat de Gouverneur Generaal van den Bosch meer dan Minister is.

Hij heeft mijn zoon willen overhalen om bij hem te blijven, doch deze heeft dit niet kunnen overeenbrengen met den toestand van zijne gezondheid.

Ik zoude het mij getroost hebben, indien hij eenige jaren lang tot nut van Indie had kunnen blijven dienen. Meer dan dertig jaren heb ik mij bemoeid met de Indische zaken, en zou er veel voor over gehad hebben, dat zij eindelijk op een duurzamen voet waren ingerigt geworden.

Thans heb ik alle reden om te twijfelen, dat dit geschieden zal. Ook in deze zaak is het tastbaar, dat wij niet kunnen vorderen zonder eene Ministerieele verantwoording. Er is zooveel te berispen, zooveel te herstellen, zooveel kwaads te zeggen, dat de goede naam van den Koning er onder lijden moet. Daarom komt men er dan ook niet behoorlijk mede voor den dag.

Inmiddels is het ook niet mogelijk geheel te zwijgen. Ik wil daarvan een voorbeeld aanhalen uit het pamphlet over Du Bus. De schrijver zegt, dat de meeste klagten over het bestuur van Du Bus geboren zijn uit het muntstelsel en uit een buitensporige uitgifte van nieuwe duiten. Hij voegt daarbij, dat Du Bus niet de minste schuld heeft gehad aan dit een en ander. Het is derhalve klaar, dat hij den last daartoe van den Koning ontvangen had. Op deze wijze wordt men gedurig door de kracht der waarheid gedrongen om de schuld op den Koning te werpen. Ik heb dit

tienmaal bijgewoond in de openbare vergadering der Staten-Generaal, wanneer de Ministers moeite hadden hun gedrag goed te maken. Wij zijn daartoe gelast, zeiden zij.

Onder al de menigvuldige regeringen, die elkander in mijn Vaderland opgevolgd zijn, heb ik de echte beginselen van koloniaal bestuur voorgestaan. De verzameling van mijn gedrukte werken is er getuige van. Neêrlands Indië kon de rijke bron van voorspoed zijn voor onzen handel en voor onzen Staat. Doch Indië is nooit wel bestuurd geworden, ja de handel zelf is onderdrukt.

Over het tot stand komen van het bovengemeld rapport schrijft Willem van Hogendorp uit Batavia aan zijnen vader, G.K. in Augustus 1827:

Hiernevens ons rapport aan den Minister over het punt van colonisatie op Java, met de bijlagen. Dat het mijn werk is, behoef ik u wel niet te zeggen, na de brieven, die ik u over nagenoeg al wat daarbij verhandeld wordt, geschreven heb. Ik ben er zeer verlegen mee geweest, als geen kans ziende om mij te plooien naar de incohaerente en oppervlakkige denkbeelden van mijn chef, en zoo ben ik al meer en meer mijn eigen weg gegaan. Het is goed afgeloopen, alzoo Z. Exc. zich vergenoegd heeft mij pro forma het stuk te doen voorlezen, en die lectuur geregeld door te slapen, waarna Zij geparapheerd en geteekend heeft, zonder op dit oogenblik nog te weten wat er in staat.

Het eerste gebrek van het stuk is gebrek aan genoegzame orde in de voorstelling. Dit komt van te veel werk. Het heeft soms geheele dagen moeten stilstaan. Het omvangt de geheele vrage eener colonisatie op Java in toepassing op alle de belangen der colonie, en houdt daarbij ook nog wel een en ander in, waarvan ik U nog niet geschreven heb. Wat de aanhaling van feiten betreft is het naauwkeuriger dan ik wel altijd in mijn brieven heb kunnen zijn. Waar verschil is moet ik U alzoo verzoeken U aan dit stuk te houden.

Het oordeel van den Vader was gunstiger dan van den steller zelve. Den 24 Mei 1828 schreef G.K. aan zijn zoon:

Uw groot rapport heb ik bijna uitgelezen, en ben er zeer wel te vreden van. Ik zeg, zoo als de Minister Elout, dat het aangenaam leest. De denkbeelden vloeijen gemakkelijk en geleidelijk uit elkanderen voort. Het zal ook wel tot een grondslag van de administratie aangenomen worden. Ik heb daarin gelezen, dat er op Buitenzorg maar één chineesch koopman is. Neef Karel heeft mij evenwel gezegd, dat er in die Residentie een geheel Chineesch kamp is. Gij herinert U zeker zijn proces met een landeigenaar over onderdrukking der inlanders. Nu had ik wel gewenscht, dat Gij de behoorlijke middelen tegen dat misbruik haddet voorgedragen.

27 Mei. Ik heb uw rapport uitgelezen en ben zeer wel voldaan. Het is een geheel, waarvan alle de deelen zeer wel zamenhangen. De beginselen zijn met klaarheid voorgedragen en de gevolgen daaruit getrokken zijn blijkbaar en overtuigend. Ik begrijp nu waarom het sluit met de verklaring, dat dit voor het oogenblik genoeg is. Er zijn namelijk verdere ontwikkelingen te wachten, die beter uitgesteld zijn, totdat het rapport aangenomen is, en tijd en ondervinding nadere lessen zullen gegeven hebben. — Ik keur zeer goed, dat Gij niet alles tegelijk aanvatten en veranderen wilt, dat gij de inrigting van de Preanger landen vooreerst wilt aanhouden, dat gij de landrente vooreerst op den tegenwoordigen voet laat. Gij draagt slechts voor om de landrente voor vijf jaren vast te stellen, en ik vertrouw, dat Gij hiermede een maximum bedoelt, maar dat Gij de vermindering derzelve bij een slechten oogst geenszins uitsluit.

Ik heb mede een plaats gevonden, waar Gij de onderdrukkingen van den Javaan door de Europesche landeigenaren opzettelijk behandelt. Ik geloof met U, dat het belang van den landheer gebiedt den Javaan wel te behandelen, en dat dit wezentlijk geschied is in de Vorstenlanden. Maar dit neemt niet

weg, dat er op ons grondgebied mishandelingen plaats vinden. De zaak is al te zeker om er over heen te loopen. Gij zegt met reden, dat de Regering daartegen waken moet, dat de regtbanken het moeten straffen. Dit is zoo, maar het geschiedt niet, en de residenten en regters moeten beter gehouden worden aan hunnen pligt. Dit is dan een van de stukken, waarop ik eene nadere ontwikkeling te gemoet zie. — Men heeft U tegengeworpen, dat Gij geene landerijen hebt om uit te geven, die niet aan den eenen of anderen dessa toebehooren. Hier mede wordt de geheele grondslag van uw ontwerp aangetast. Gij antwoordt, dat die landerijen woest liggen, en dat de dessa's er geen gebruik van maken. Dit komt mij voor niet geheel waar te zijn. Gij berigt ons zelfs, dat de bevolking gedurig toeneemt en dat er gevolgelijk van jaar tot jaar meer landerijen in gebruik komen. Wel is waar een gedeelte van de overvloeijende bevolking gaat omzwerven op de bergen, maar een ander gedeelte ontgint woeste gronden. Ik zou denken, dat regt en rede vereischen om de woeste gronden van elke dessa bij vrijwillige overeenkomst te verkrijgen, hetzij bij koop of tegen afstand van eenig voordeel. Zulk een geringe opoffering zoude kunnen terugvallen op den europischen planter, en de regering buiten last blijven. Een nieuw ontwerp vooral, hetwelk tot welzijn van den Javaan mede strekken moet, dient niet te beginnen met hem te berooven van datgene zelf, waarvan hij weinig gebruik, maar evenwel eenig gebruik maakt. Hij heeft toch het gevoel van zijn regt daarop, zoo geen eigendom, dan bezit en gebruik, aanstaande en mogelijk gebruik. Dit gevoel is denkelijk algemeen en nationaal, en kan niet zonder gevaar gekwetst worden.

Gij spreekt in het voorbijgaan van eene uitgifte van landerijen aan de hoofden, in de plaats van traktementen. Dit punt zal dan ook wel tot een nadere ontwikkeling aanleiding geven. Mij dunkt, dat daarbij in aanmerking zoude kunnen komen, dat de hoofden als de meest verlichte onder de inlanders het eerst gene-

gen zullen zijn tot eene navolging van de europische planters.

Onder het lezen van uw stuk is mij menigmaal mijne kolonisatie aan de Kaap ingevallen. Ik heb daar juist datgene ondernomen, dat Gij aanprijst voor Java. Ik heb daar alle die voortbrengselen willen aankweeken, waar de grond en de luchtstreek vatbaar voor waren. Ik heb eene geregelde vaart willen aanleggen van mijne kolonie op Amsterdam. Ik heb zooveel mogelijk willen gebruik maken van den vrijwilligen arbeid der Hottentotten. Ik heb ook Europeanen aan het werk willen zetten omdat het klimaat gematigd is. Mijne beginselen waren derhalve volkomen dezelfde, en de toepassing werd alleenlijk gewijzigd door den aard van het land. Ik ondernam deze groote zaak om mijn voorgedragen stelsel van koloniaal bestuur te bevestigen op eene proefondervindelijke wijze, en om een voorbeeld te geven aan anderen, voor de Kaap in de eerste plaats, doch wijders mede voor onze verdere bezittingen.

Zoo zijn wij van zelve gekomen op de correspondentie tusschen vader en zoon. Zij bevat mededeelingen aangaande familiezaken en gebeurtenissen van den dag, die òf voor het publiek onbelangrijk, òf van elders bekend mogen geacht worden. In G.K's brieven komen echter kenmerkende trekken voor, of oordeelvellingen over personen en zaken, die, als hier op hun plaats, medegedeeld kunnen worden. De correspondentie werd eerst gevoerd tusschen 's Gravenhage en Brussel, later, na 1825 tusschen het moederland en Java.

1 November 1820.

Men schrijft thans het een en ander over onze nieuwe wetboeken, en ik zal gaarne van U vernemen, hetgeen dienaangaande wetenswaardigs ook tot Uwe ooren komt. De groote misgreep in de behandeling van deze zaak is naar mijn oordeel, dat het ontwerp geen publiciteit heeft gehad. Door de publiciteit zouden de denkbeelden tot rijpheid gekomen zijn en ik zoude met vrijmoedigheid mijne stem hebben kunnen uitbrengen.

18 November 1820.

Mijn werk gaat mij vrij gemakkelijk af, maar indien het ooit vrugt draagt, zal het denkelijk zijn na mijn tijd.

25 December 1820.

Onder de drukste bezigheden kan men zijn hand bewaren, zoo als ik gedaan heb. De methode van het stellen heeft bij mij den gelukkigsten invloed gehad op het schrijven. Ik behoef niet schielijk te schrijven uit vrees van mijne denkbeelden kwijt te geraken. Zij liggen in orde met korte woorden voor mij. Dan breide ik ze langzaam uit en verander zelden iets in het eerste schrift.

19 November 1824.

Ik heb mijn hart van de zaken in het algemeen te veel afgetrokken, om op het een of ander bij voorkeur te letten. Maar wat op zichzelf belangrijk is, of door de omstandigheden wordt en niet n de couranten staat, dat wil ik het liefst van U weten.

29 November 1824.

Ik zou van het begin af de uitgestelde schuld aan haar zelve overgelaten hebben, en zou de amortisatie-kas hebben laten inkoopen en deel hebben in de loting, en op deze wijze zouden wij de uitgestelde schuld allengs meester geworden zijn. Maar het is te veel gevraagd van groote staatslieden en groote financiers om niets te doen en de zaken over te laten aan haren natuurlijken gang. Zij moeten gedurig in de weer zijn, en wanneer zij het hoofd gestooten hebben aan de eene muur, moeten zij loopen naar de andere. Ik heb de keuze van de Staten Generaal juist zoo gewacht als zij uitgevallen is. In deze zaak is de geest der vergadering niet goed geweest, zooals dezelve niet goed is in de meeste zaken. Onder al wat bedorven is en dagelijks meer bederft onder ons, behoort ook de nationale vertegenwoordiging. De beste zaken worden slecht door een slecht gebruik.

De groote vorderingen van de schilderkunst nu wederom te Brussel gebleken bij de vertooning, (tentoonstelling), verheugen mij ongemeen. Deze liefhebberij is geheel nationaal, deze kracht is ingeboren, de ontwikkeling derzelve is vrijwillig. Hieruit besluit ik, dat er nog een nationale energie overgebleven is, dat de natie geen dood werktuig worden zal.

18 Mei 1825.

Wij geven onze regten, het eene voor, het andere na zoetsappig over. Hebben wij toch ons geld gegeven aan de Handel-Maatschappij en daardoor met de daad een enkel man tot eenig koopman in het land gemaakt. Zijn wij zoo laf met onze burgerlijke regten, zou zullen wij het veel meer zijn met onze politieke regten. Ik kwel er tegenwoordig mijn geest niet veel mede, maar ik lees vlijtig de debatten van het Engelsch Parlement. Die krachtige natie valt heden met de borst op eene goede Huishouding van Staat ter bevordering van de algemeene welvaart en daardoor de beschaafdheid en echte verlichting. De Engelschen waren diep gezonken in het slijk van het verbodstelsel en hadden de wereld daarmede besmet. Zij verheffen zich daaruit met de gewone nationale energie, en hun voorbeeld zal een licht voor de geheele wereld worden.

1 Januari 1826.

Dit artikel (in de Haarl. Cnt.) is met verstand geschreven en zal dienen om eenige kennis van de Oost-Indische zaken gemeener te maken en om de weetgierigheid naar die zaken meer op te wekken. Daartoe zal dan voornamelijk dienen de publieke overweging in de Staten Generaal, die voor zichzelve in de vragen aan het Gouvernement de klaarste blijken hebben gegeven, dat de meeste leden er weinig of niets van weten. Nederlandsch Indie zal des te nuttiger worden aan Nederland, naar mate het beter aan hetzelve bekend wordt. Mijn geheel leven lang heb ik daar het mijne toe gedaan, en Gij hebt nu nog beter gelegenheid dan ik zelf ooit gehad heb, om daartoe mede te werken.

18 July 1826.

Ik sluit hierin het rapport van Goldberg, daar Gij mij om verzocht hebt en dat ik van den Heer Baud voor U heb verkregen. Goldberg is niet lang geleden bij mij geweest en heeft wederom getracht zijn stelsel te verdedigen. Hij herinnert mij aan mijne afkeuring van zijn verhoogde waarde van den gulden in 1815. Doch Gij kunt denken, dat hij mij nu nog onhandelbaarder vond na de verkregen ondervinding. Toen hij mij de vertrouwelijke mededeeling in 1815 deed, was de kogel door de kerk, het besluit genomen en verzonden. Volgens de Grondwet kon dit Besluit niet genomen worden zonder eerst den Raad van State te hooren. Was dit geschied, zoo zoude ik mijne gedachten uitgebragt en ontwikkeld hebben, en mogelijk zou dus het geheele Muntstelsel in de publicatie van 1817 geene plaats gehad hebben. Maar zoo als de Raad van State was voorbijgegaan, en de kennis door mij verkregen enkel en alleen voortvloeide uit eene vertrouwelijke mededeeling van Goldberg, mogt ik niet eens op mij nemen den Koning over de zaak aan te spreken en achterna pogingen doen tot herroeping van het Besluit. Ik begreep zeer wel, dat ik met opzet was voorbijgegaan, en dat de Koning mij niet had willen hooren.

Toen de zwarigheden over het Muntstelsel voorleden jaar opkwamen, heb ik aanstonds geoordeeld, dat de gulden hersteld moest worden. Daarmede was gezorgd voor alle groote handelingen en voor de buitenlandsche betrekkingen. Maar ik heb na rijp overleg mij verklaard voor het behoud van de verdeeling van den gulden in 30 Indische stuivers, alsmede voor het behoud van de gelijkstelling van 4 duiten met den enkelen stuiver. Daarmede zouden alle de kleine handelingen onaangeraakt gebleven zijn. Op dit aangelegen stuk is mijne stem evenmin gehoord geworden, als mijn advys is gevraagd geweest in 1815.

U heugt zeker nog van de stapels papieren, die ik voorleden jaar op mijne kamer heb gehad en alle gelezen heb. Uit die

stukken heb ik zelf het oogpunt gekozen, waaruit ik de Indische zaken beschouwd heb. Dit oogpunt heb ik van niemand aangenomen.

. Eene plaats in de nota van den Heer Verstolk van Soelen heeft onder de geheele natie een groot genoegen verspreid, namelijk, dat de Koning zijne kroon niet ontvangen heeft van vreemde Mogendheden, maar door de keuze van een vrij volk, enz. Dat dit waar is in het Noordelijke gedeelte van ons Koningrijk, maar niet in het Zuidelijke gedeelte, schijnt aan de aandacht van de meesten te ontglippen.

10 October 1826.

Wij hebben nu de zaak van het Instituut van Talen op Java zoo verre gebragt in de algemeene vergadering van het Bijbelgenootschap, dat wij den Heer Guerike uitzenden om den grondslag daarvan te leggen. Het Bijbelgenootschap is volkomen overtuigd en in het goede spoor gebragt, zoodat mijne wenschen in zooverre vervuld zijn. Het nut van zulk een Instituut, wanneer het behoorlijk gevestigd zal zijn en uit verscheidene leden bestaat, zult Gij ligtelijk inzien, niet alleen met opzigt tot het Christendom, maar ook met opzigt tot de Javaansche taal. Naar mate deze meer gevestigd wordt door zulk eene vertaling, meer geleerd wordt door de Nederlanders, zullen de betrekkingen van vriendschap tusschen Nederlanders en Javanen ook allengs toenemen.

Ik ben overtuigd, dat het werk van beide Genootschappen namelijk van den Bijbel en de Zendelingen, dienen kan tot verspreiding van het Christendom. Evenzeer ben ik overtuigd, dat hun werk mede dienstig kan zijn tot de beschaving en tot de welvaart van de Indische volken. Een Staatsman zou derhalve die Genootschappen moeten beschermen en ondersteunen, al was hij geen Christen.

Onze financiën worden hoe langer hoe minder gekend; deze kwaal is vandien aard, dat zij lang kan smeulen totdat er onver-

wachts eene uitbarsting komt. Zoo iets heeft gedeeltelijk plaats gehad met het zoogenaamde speciale fonds van den vestingbouw, zoodat de Generaal Kraijenhoff een paar jaar geleden het eene *cordon* gekregen heeft, en nu misschien een ander had verdiend.

De grondslag van onze welvaart blijft nogthans aanwezig: een vrugtbaar land, een nijver volk, een schoone gelegenheid aan zeeën en rivieren. Daaruit kan ten alle tijde een herstel geboren worden. Zoo denk ik zal het in Nederlandsch Indië ook wel gesteld zijn.

Het zedelijk gedeelte van ons nationaal bestaan is ook niet hopeloos. De gedachten verschillen, er wordt getwist, er wordt kwaads bedreven, doch de waarheid komt gedurig meer voor den dag, de deugd is in geene verachting, en men ziet hoe langer hoe meer in, dat de grondslag der deugd in den godsdienst te zoeken is.

Bezitten wij derhalve onze zielen in lijdzaamheid, doen wij zooveel goeds als wij kunnen, dragen wij onze denkbeelden met eene bescheidene vrijmoedigheid voor, en laten wij de uitkomsten over aan de goede Voorzienigheid.

7 November 1825.

Uit een brief van Uwen broeder Dirk zult Gij denkelijk reeds vernomen hebben, dat Uwe Moeder niet meer leeft. Zij is zacht ontslapen aan een geheel verval van krachten. Wij hebben haar lang opgepast, en zij heeft menigmaal hare dankbaarheid aan ons betuigd. Met de vermindering van hare krachten is er een groote kalmte van ziel ontstaan, die onze genegenheid en dienstwilligheid gedurig meer opwekte. Den laatsten avond van haar leven wenschte ik haar goeden nacht, en zij zeide: Ik weet niet of ik slapen zal, maar ik ben niet bang voor den nacht, omdat mijn lieve Dirk (haar derde zoon) mij gezelschap houden zal. Den volgenden morgen vond ik haar om acht ure buiten kennis, doch op mijn bloote bijzijn kwam zij na een poosje wederom bij, zag mij aan met kennis en groote vriendelijkheid, deed

eene merkelijke poging om te spreken en bragt duidelijk deze woorden uit: Bedaar — voortgaan — niet zoo bedroefd zijn. Nu begon zij weer met meer gemak te spreken en zeide eindelijk: Ik ben beter, laat mij wat alleen. Na een uurtje heeft zij de handen gevouwen, de oogen naar den hemel geslagen, het hoofd naar den muur gekeerd, en den laatsten adem gegeven.

Wij hebben in deze zes weken van bedlegering een nieuwen band van liefde aangeknoopt tusschen haar en ons allen, en deze band duurt voort onder ons, nadat zij ons verlaten heeft. Mij is nooit in mijn leven iets overkomen, daar ik meer aandoening van gehad heb, maar ook niets dat zulk een zachte, tevens aangename en weemoedige herinnering in mijn hart heeft nagelaten.

23 November 1826.

De groote verlegenheid in Engeland is al gedurig verminderd en vermindert dagelijks. Alle oogen zijn nu gevestigd op het Parlement en op de Graanwetten inzonderheid. De verandering in de Graanwetten zal een grooten invloed hebben op den handel in het algemeen en op den voortgang van het stelsel van vrijen handel. De handel van Engeland staat in zulk een naauwe betrekking tot den handel van alle de volken der aarde, dat de wereldhandel een onmiddelijken invloed zal genieten van de Engelsche wetten. De vrije handel wordt in Engeland sterk voorgestaan en sterk wedersproken . . . . . Gij hebt deze laatste schrijvers met vrucht gelezen op uwe uitreis, en Gij moet noodzakelijk lezen wat er tegen dezelve in te brengen is. Naar mijn oordeel dwalen zij zeker op één punt, namelijk, dat zij de menschen beschouwen als werktuigen bestuurd door eigenbelang alleen, en als volmaakt bekend met hun eigen belang. Vooroordeelen, hebbelijkheden, driften overwegen menigmalen het eigenbelang, en dit eigenbelang zelf wordt door de meeste menschen verkeerd ingezien.

15 December 1826.

Het woord stelsel geeft aanleiding tot dubbelzinnigheid. Er is

namelijk een politiek stelsel en een administratief stelsel, welke beiden zeer van elkanderen verschillen en geheel onderscheiden dingen zijn. Eene Maatschappij van Kooplieden, die de Hooge Regering van een land uitmaken, behoort tot een politiek stelsel, dat ik afkeur. Mijn voorname reden van afkeuring is, dat zulk een politiek stelsel aanleiding geeft tot eene verkeerde administratie, tot een slecht administratief stelsel. De tegenwoordige Regering van Indie komt mij voor ingerigt te zijn naar een beter politiek stelsel, en aanleiding te geven tot eene betere administratie, een beter administratief stelsel. Maar deze Regering zoude niet te min kwalijk kunnen administreren, en haar administratief stelsel zoude nog slechter kunnen zijn, dan het oude administratieve stelsel van de Oost Indische Compagnie. Ik heb in mijn laatste deelen van de Bijdragen drie voorname misslagen aangewezen in de administratie van de tegenwoordige Regering. Maar met deze berisping van het administratief stelsel heb ik altijd vereenigd den lof van het tegenwoordig politiek stelsel. In het hoofd van den Heer v. A. twijfel ik, dat deze en dergelijke denkbeelden klaar en duidelijk voor handen zijn. Ik bemerk met een groot genoegen, dat alle zulke denkbeelden in uw hoofd tot meerder klaarheid zijn gekomen en nog dagelijks blijven komen.

5 January 1827.

Het is opmerkelijk, dat de Heer Olivier ook de kolonisatie voorspreekt, en niet geeft om de gewone tegenwerpingen. Ik hoop, dat Gij dit punt wel degelijk zult onderzoeken en zonder alle vooringenomenheid beslissen.

16 Januari 1827.

Ons groot inwendig nieuws is de verwerping van de Begrooting. De voorname aanleiding is zeker geweest een post van 15 of 16 ton voor rivier en zeewerken. De rivierwerken moesten dienen tot het groote plan van afleiding van het Rijn- en Maaswater tot behoud der dijken en voorkoming van overstroomingen. Doch men wil geen voorloopig werk en voorloopige kosten

toestaan, zonder het groote plan te kennen, en dit is nog op de pers. De zeewerken zijn een kanaal van de Westzijde van het Pampus door Noord Holland naar Monnickendam over het eiland Marken, en de vereeniging van dit eiland met den vasten wal door eenen dam. Dit is een voorbereiding tot de afdamming van het Y met sluizen voor de kleine zeevaart. Amsterdam is daartegen; de Heeren Clifford en Hooft hebben de zwarigheden zoo krachtig voorgedragen, dat zij het gewonnen hebben.

Ik sluit hierin eene Verhandeling over het instituut van talen op Java, die ik geschreven heb op het verzoek van het Hoofdbestuur van het Bijbelgenootschap, en volgens welke die Instelling denkelijk zal opgerigt worden. Dit is de eerste steen van een groot gebouw, namelijk de verspreiding van het Christendom door de bekendmaking van de Heilige Schrift in de Javaansche taal en andere talen van den Archipel. Dit kan niet dan langzaam werken, doch werkt zeker. Thans oordeelt de Inlander over het Christendom naar het gedrag der Christenen. Ik denk, dat deze oorlog geen klein bewijs oplevert van het Mahomedaansche fanatisme. De Staatsman, die geen Christen is, zal met den Christen wenschen, dat de Javaan den Koran verlate.

13 April 1827.

De strijd in Spanje zou schielijker tot een afdoening komen indien de partijen niet zamenhingen met de partijen door geheel Europa. Het wordt hoe langer hoe meer in Europa en in de wereld een stijd van begrippen, zoo als in het tijdperk van de Hervorming en godsdienstige oorlogen.

Ik gebruik gaarne mijne krachten om te zien en te beoordeelen, wat er omgaat, maar ik heb niet de minste lust om mede te doen, en de wereld komt mij al te mets voor als een gekkenhuis. Gij zult beter tijden beleven en doet wel U daartoe voor te bereiden. Er zal evenwel veel onheil te verduren zijn, en het zal nog meer aankomen op karakter dan op verstand, op deugd dan op kunde, op God dan op menschen.

26 April 1827.

De ongemeene voorspoed van Amerika onderstelt een ongemeene kracht. Die kracht is gelegen in de eenvoudige instellingen van de Regering, in de Constitutien, in de staatkundige en burgerlijke vrijheid. Wij loopen hier in Europa met onze oude instellingen onder een last van vooroordeelen en dwaze gewoonten. De menschelijke natuur is op nieuw jong geworden in Noord Amerika, de maatschappij is dáár ingesteld geworden naar de begrippen van de verstandigste Europeanen, en nu mogen wij wel van onze leerlingen gaan leeren, wat voorspoed en welvaart aanbrengt.

De bank van Engeland is bij haar charter verpligt om voor alle briefjes goud te geven, wanneer de houder zulks begeert. De bankbriefjes drukken eene waarde in zilvergeld uit, en voor elke een en twintig schellingen moet de Bank een guinje geven. Daaruit zijn groote ongelegenheden van tijd tot tijd voor de Bank ontstaan, vooral toen de opschorting van betaling in geld heeft opgehouden. Hier is wederom de dubbele standaard van goud en zilver, de vaste en wettelijke verhouding van de waarde der beide metalen, en dus iets, dat niet bestaat, noch ooit bestaan kan. Mij heugt, dat eenige jaren geleden deze ongerijmdheid door Lord Lansdowne is aangewezen geworden in het Muntstelsel, dat toen werd aangenomen bij de algemeene verwisseling der oude en versleten munt. Hij was in de oppositie en vond geen gehoor, maar ik heb er naderhand menigmaal over gedacht, ik heb ook in het bekende werk van Lowe de verwarringen daaruit ontstaan zeer duidelijk beschreven gevonden, tot voordeel van de kooplieden, tot schade van de Bank.

Ik heb op meer dan eene plaats in mijne Bijdragen den vrijen handel in de Molukken aangeprezen, en denk wel, dat men eindelijk zoo wijs zal worden. Hetgeen ik vroeger niet heb kunnen doen zien, dat wordt eenige jaren later begrepen. Ik wil het Amortisatie Syndikaat tot een voorbeeld aanhalen. Drie jaren geleden heb ik een uitvoerig vertoog in de Staten

Generaal gedaan om hun de oogen te openen op het bedrijf van dat ligchaam, en dezen winter heb ik meermalen in de debatten opgemerkt, dat men klaagt over de duisterheid en verborgenheid van deszelfs werkzaamheden. Gij zijt in de kracht van Uw leven en zult getuige zijn van een dageraad, die na mijn dood zal opgaan. Ik heb nog wel eenige nuttige denkbeelden mede te deelen, maar ik breng ze op papier voor het nageslacht. Die nu leven en regeren, die kunnen of willen niet verstaan.

Ik heb u de intrekking van de Wet op de drukpers (in Frankrijk) gemeld, en maar weinige dagen daarna volgt eene afdanking van de nationale garde van Parijs. Gij zult de bijzonderheden in de papieren lezen; ik zal er slechts bijvoegen, dat het hoe langer hoe meer spant in Frankrijk, en dat men algemeen oordeelt, dat de zaken wederom een gelijken loop nemen als onder Lodewijk XVI. Indien de uitkomst een tweede revolutie is, zoo verwacht ik evenwel niet dezelfde buitensporigheden. De ondervinding is al te versch, de verstandige lieden zullen beter toezien, het zal ook niet komen tot een aanval op den godsdienst in het algemeen, het Christendom zal geen nood lijden, Rome alleen loopt gevaar, zoo als in de eeuw van de Hervorming.

12 Juny 1827.

Gij bevindt u voorzeker in ongunstige omstandigheden wat de Godsdienst betreft. In Oost Indie is men daar over het algemeen weinig om bekommerd. Op Buitenzorg bestaat noch kerk, noch leeraar; maar dat u nooit ontvallen kan is de Heilige Schrift, het Evangelie, en welk een steun en troost men daaraan heeft, ondervind ik sedert jaren in de omstandigheid van mijne ongesteldheden. Ik kan niet zonder pijn in de kerk zitten, omdat het meeste kwaad nog in de knieën schuilt; de koude is voor mij doodelijk, met moeite heb ik het voorleden zomer zoo verre gebragt dat ik heb kunnen in de kerk en zelfs twee maal ten Avondmaal gaan. Maar ik begin altijd mijn dag met

de Heilige schrift. Ik heb zoo menigmaal het Evangelie gelezen, dat ik onder het lezen altijd vooruit weet wat er volgen zal. Ik vergelijk ieder stuk met het geheel, en zoo wordt mij het geheel gedurig klaarder, terwijl het geheel wederkeerig dient om ieder stuk op te helderen. Alzoo ik dezen weg sedert vele jaren betrede ben ik verre gevorderd in duidelijke denkbeelden zonder drift en zonder moeite, veel meer met een gerust gemoed. In den loop van den dag worden mijne gedachten veelmalen daarop teruggeroepen. Ik lees nooit zonder te bidden om verlichting van mijn verstand, en ook dit bidden komt menigmaal in den loop van den dag terug met eene verheffing van het hart zonder woorden. Ik meld U dit omdat het u aangenaam kan zijn te vernemen, op welke wijze ik de moeyelijkheden overwonnen heb, die mij in den weg stonden.

23 Augustus 1827.

Het zedelijk doel dat gij mist (in het streven der natie) is naar mijn gevoelen niet te bereiken door een Regering, maar de natie zelve moet naar een zedelijk doel streven. De regering moet zorgen voor de onafhankelijkheid van buiten, voor de veiligheid van binnen, zoodat elk zijn vrijheid geniete. Ik wil niet aan den leiband loopen van de regering in het zedelijke, in kunsten en wetenschappen, de Godsdienst, in al wat innuttig is voor de maatschappij, in al wat goed en edel is. Ik neem het zeer kwalijk aan de regering wanneer zij zich daarmede bemoeit. Zij doet het, en wij worden een volk van onmondigen en van kinderen. Ik heb u zooveel gemeld als ik kon, vooral hetgeën u kan op het spoor brengen van het zoogenaamde algemeen gevoelen. Dit bezitten wij eigentlijk niet, en het zal mogelijk lang duren eer het zich onder ons vestigt.

8 January 1828

Een zaak, die veel gerucht heeft gemaakt, is het kanaal van Marken, en de vraag of de Koning het kan doorzetten buiten de Staten Generaal, omdat hij er geen geld voor vraagt.

Misschien vraagt Gij mij, waar komt dan het geld van daan? Ik weet het niet. Ik weet niet eens, waar het amortisatie.syndikaat de twintig millioenen en de zeven en twintig ton voor de overzeesche bezittingen gevonden heeft. De finantien in het algemeen zijn een raadsel geworden; dat is gezegd geworden, is geklaagd in de Staten Generaal. Maar sommige leden hebben ook verklaard, dat de staat der finantien jaarlijks beter wierd, ja nu reeds mooi was. Zij zouden geen rekenschap kunnen geven van hun gevoelen. Schier niemand neemt moeite om er kennis van te krijgen, Fockema doet er zijn best toe, deelt zijn ontdekkingen aan de Kamer mede, en deze worden op last der Kamer gedrukt. Maar hij klaagt, dat hij niet gelezen of verstaan wordt. Het uiteinde van het ingewikkeld en heimelijk beheer der finantien zal een verschrikkelijke uitbarsting zijn.

8 April 1828.

Ik heb mij van den winter bezig gehouden met een *Discours sur Frédéric Henri* te schrijven, waar de Prinses van Oranje mij om verzocht had tot gebruik van hare zonen. De oudste van deze is nu elf jaren oud, en zij zijn allen tot die jaren gekomen, dat zij de zaak min of meer kunnen begrijpen. Het afschrift was gereed een dag voor het vertrek van den Prins van Oranje naar Petersburg. Toen heb ik het ingezonden en een dag of vijf daarna is de Kamerheer van Nagel bij mij gekomen om mij een vriendelijken brief van de Prinses te overhandigen en haren dank te betuigen.

28 Juny 1828.

Het is een schoon blijk van vertrouwen, dat men u gegeven heeft met U te willen voordragen tot President van de Bank (in Indië). Niet minder aangenaam is mij uwe weigering geweest, en de beweegreden van Uwe weigering. Gij wilt u daar niet vastzetten, maar terugkomen, en het is u slechts te doen geweest om die belangrijke bezittingen te leeren kennen. De Heer Baud zeide, dat hij wel gewenscht had, dat Gij het aan-

genomen had voor een half jaar om de zaak aan den gang te brengen. Doch Gij geeft mij ook goede reden van het niet aannemen voor een korten tijd, omdat gij oordeelt, dat de zaak verkeerd aangelegd is. Ik houde alle Banken slecht ingesteld, daar de Regering de hand in heeft. Het moet een particuliere zaak blijven onder de algemeene wetten, of zelfs door wetten op de Banken in het algemeen geregeld. Maar wijders moet er niet eens een octrooi, eene bijzondere vergunning voor elke Bank noodig zijn. Eene Bank, met één woord, moet zijn als een huis van Koophandel. Uwe zwarigheid, dat er een genoegzaam circuleerend medium is, namelijk het koper, is slechts in zooverre gegrond, dat men ongelijk doen zal aan de houders van dat koper. Want indien er geen ruimte is voor banknoten en duiten gezamentlijk, zoo zullen de duiten buiten gebruik raken, in alle handelingen waarin men teregt kan met de banknoten. De duiten zullen derhalve ijselijk op de handen wegen aan velen, die ze niet zullen kunnen uitgeven. Daarmede zullen de duiten hoe langer hoe meer van de nominale waarde tot de reëele overgaan, en schromelijke verliezen geleden worden.

Ik zie nu dat de Commissaris Generaal U vrij verklaard heeft om naar huis te gaan, ofschoon hij in de verlengde kommissie heeft toegestemd. Gij wilt wel nog wat blijven; maar de grondslag van uw besluit is een ijdele hoop. Gij hoopt op een man met een kop, en ik zie klaar, dat het blijven zal bij den man zonder kop. Mij dunkt zelfs, dat Gij dit even klaar moet zien uit hetgeen onder uwe oogen komt. De verwijdering tusschen u en hem neemt gedurig toe en het is beter een eind aan de betrekking te maken. Beter is het uiterlijk als goede vrienden te scheiden.

Het groote nieuws is hier de verloving van Prinses Marianne met den Prins van Zweden, zoon van den gewezen Koning. De Staatscourant heeft de zaak gisteren bekend gemaakt.

Ik geloof, dat de tegenwoordige staat van Nederlands Indie, waarin dezelve sedert twee jaren gebragt is, de ernstige aan-

dacht wekt, dat men de noodzakelijkheid gevoelt van een vast stelsel, en dat het aannemen en invoeren van hetzelve zoude kunnen aanleiding geven tot verandering in het personeel, opdat menschen en zaken op elkanderen mogen slaan.

Gij zult bemerkt hebben uit mijne brieven en alle publieke berigten, dat het hier evenzoo gesteld is met alle de groote vakken van bestuur. Er is niets op een vasten voet gebragt, alles schijnt in de geboorte te blijven; maar de barensnood wordt des te grooter, en wij zijn gedreigd met een algemeene verwarring.

Ik ben ongemeen verheugd over het naderend einde van uwe betrekkingen tot Du Bus, zonder dat het gekomen is tot een openbaar verschil en breuk. Nu vertrouw ik dat het blijven zal op een schappelijken voet, en dat gij de vruchten plukken zult van uw geduld en voorzigtigheid. Melvill heeft mij gezegd, dat hij altijd daartoe heeft aangemaand. Hij erkent het moeielijk humeur van Du Bus, en het lastige van uwen post. Hij verklaart, dat hij het niet eens is met Du Bus omtrent vele zaken. Maar hij beschouwt hem als een man van verstand, van kunde, van werkzaamheid, en die veel kennis opgedaan heeft van Indische zaken. Hij is de eerste en tot nog toe de eenigste, die mij iets goeds van Du Bus verteld heeft; van u heeft hij mij met de uiterste achting en vriendschap gesproken.

24 July 1828.

De ongewone sterfte van voorleden jaar in Amsterdam geeft u aanleiding om wederom van vaccine te spreken. Hier heeft men geene aanleiding daaruit genomen om de vaccine te beschuldigen. Het verschil van gevoelen op dit punt blijft evenwel levendig; doch zoo, dat de overgroote meerderheid van stemmen voor de vaccine is. Het gaat daarmede als met andere geneesmiddelen, waaromtrent men eeuwenlang voor en tegen geschreven heeft. Mijn gevoelen blijft gunstig voor de vaccine. Vervolgens komt Gij tot de gevolgen voor de bevolking en schildert de

nadeelen van eene overbevolking af. Malthus heeft vele lezers daarmede bang gemaakt, alsof de bevolking van ieder land daarin opgesloten was, en er niet uit kon. Uit zijn eigen vaderland is evenwel bijna geheel Noord-Amerika bevolkt; Nieuw-Holland en zoo vele andere landen worden dagelijks bezet door zijne landgenooten. Verhuizingen en kolonisatien zijn begonnen in de eerste dagen der wereld en zullen voortduren totdat de aardbodem geheel bevolkt is. Daar is het nu nog verre van daan. Amerika heeft nog geen honderdste deel van zijne aanstaande bevolking. In Europa zelf worden dagelijks woestijnen bevolkt. In ons eigen land vinden duizende ingezetenen hun bestaan door de ontginning van heigronden. En nu heb ik nog niet gesproken van de mogelijke volmaking van den landbouw, noch van andere middelen om eene grootere bevolking te voeden in den tegenwoordigen staat van den landbouw. In Frankrijk is de bevolking sedert verdubbeld door allerhande oorzaken. Waar is nu de reden van vrees voor overbevolking? Er zijn overal uitwegen binnen en buiten 's lands. Dat het aan werk ontbreekt is de schuld der wetten en der regeringen.

Hiermede kom ik op het hoofddenkbeeld van Sismondi, dat Gij naar waarheid hoogschat, en daar ik hoop, dat wij nader over zullen spreken. Uwe stelling, dat Sismondi sommige schrijvers niet verstaan heeft, komt mij minder aannemelijk voor. Ik denk zoo als Sismondi, dat die metaphysische schrijvers zich zelven niet altijd verstaan. Zij schermen veel te veel met afgetrokken denkbeelden. Zij onderstellen, dat ieder mensch zijn belang kent, en dat hij naar zijn erkend belang handelt. Noch het een, noch het ander is waar. Weinige menschen zijn verlicht genoeg om hun belang te kennen. Die het kennen geven nog meer gehoor aan gewoonten en aan driften. Die heeren veronderstellen wijders, dat elk met gemak en aanstonds zijne kostwinning veranderen kan, dat een paardensmid een horologiemaker worden kan. Op alle zulke ongerijmde stellingen bouwen zij theoriën als kasteelen in de lucht. De zaken en gebeurtenissen,

die mij beschreven worden door Sismondi en Jacob, zijn mij vrij wat meer waard, dan alle de werken van Ricardo. Ik wil liever zelf denken, dan de denkbeelden van anderen overnemen.

23 Maart 1829.

Mijn handschrift, dat hij (Swarth) met de pen in de hand lezen zal, is een onder den titel van *Lettres sur la prospérité publique.* Drie vierde van hetzelve is gereed, en ik zal het in Brussel laten drukken. Ik houd er mij dagelijks mede bezig. De natie is wakker geworden, het onderzoek van de gewigtigste belangen wint hoe langer hoe meer veld, en zoo is de gelegenheid zeer gunstig om nog iets goeds uit te werken. Ik dacht het niet toen ik voorleden jaar het werk opzette, maar ik word er door aangemoedigd om het behoorlijk ten einde te brengen.

De leden van de Eerste Kamer verwachten alle dagen eene oproeping om te raadplegen over een adres aan den Koning met overgifte van het rapport op de bekende petitien. De aanstootelijke scheiding tusschen het Noorden en Zuiden zal naar mijn inzien plaats vinden in de Eerste Kamer even als in de Tweede. Daar is een geest van ijverzucht en van nijdigheid ontstaan, die de noodlottigste gevolgen hebben kan. Ik heb altijd zulk een wantrouwen in de Staten Generaal bespeurd. De Noordelijken denken altijd, dat er bij de Zuidelijken geheime oogmerken schuilen en zoo omgekeerd. Dan verzet men zich niet tegen een voorstel, maar tegen het ondersteld geheim belang. Nu komt er bij, dat er onder geroeid en gestookt wordt. Wij hebben evenwel een klein aantal Noordelijke leden zien stemmen voor het adres, en zoo bemerk ik reeds in het publiek, dat het oordeel van sommige hun gedrag goedkeurt. Ik wenschte wel, dat men het geheim oogmerk aanwees, en dit geschiedt eenigzins in onze couranten. Zij geven op eene duistere wijze te kennen, dat z[illegible] -aat-
bang zijn voor eene omwenteling in den oud-Franschen en B[illegible] -dezelve
schen geest. Mij is verzekerd, dat de beruchte Barrère in [illegible] -rdeel aan
woont. Uit de woorden van een fransch dagblad moet ik

dat de oude Sieyès er ook zijne toevlugt genomen heeft. Spaansche en Portugeesche vlugtelingen zijn er in getale. Alle die vreemden houden sommige voor aanblazers. Ik wil al die onderstellingen toegeven, doch geloof nooit, dat de opstokingen eenige kracht zouden hebben, indien er geene welgegronde bezwaren bestonden en al lang bestaan hadden. Dit is de stof, waarop de aanblazers met vrucht werken. De aanleiding tot klagten moet weggenomen worden en alle andere middelen zijn even dwaas.

Ik geloof, dat gij nogal wat nieuws kunt vernemen van uwen vriend Gevers omdat zijn vader alles opspoort en overschrijft. Ik ben daar niet toe geschikt en loop er niemand om na. Wie bij mij komt en vrij spreken wil, vindt een goed onthaal. Op deze wijze hoor ik vele zaken zeer laat, maar des te grondiger.

22 Juni 1829.

Men zegt, dat de Prins van Oranje eene aanspraak gedaan heeft aan den Raad van State, waarin hij heeft aangedrongen op de noodzakelijkheid om de praerogatieven der kroon te handhaven. Men zegt, dat hij verleden winter in een loge belet heeft, dat de gezondheid der petitionarissen gedronken wierd, en dat hij over het algemeen minder ingenomen is met de Zuidelijke Heeren. Het denken en spreken is nu ook in het Noorden begonnen. Sommige belijden dezelfde bezwaren als het Zuiden, andere maar gedeeltelijk, en vele spreken ze tegen. Ziedaar de kaart van het land. Ik ben een bloot aanschouwer, en word door niemand ergens in getrokken.

Zoo als wel te begrijpen is was dit G.K.'s eenigste correspondentie niet; eenige grepen uit zijn copieboek van uitgaande stukken geven een denkbeeld van den ruimen kring zijner gedachten, de verscheidenheid der onderwerpen, die hem belang inboezemden, en de vele personen, met wie hij dien ten gevolge in aanraking kwam.

Aan ? Maart 1824.

De nationale geest is verslapt en heeft veel van zijne veer-

kracht verloren onder eene vreemde heerschappij en een despotick gezag, zoodat hij tijd noodig heeft om zich te herstellen onder goede wetten en door het genot der aloude vrijheid.

Aan H. J. de Swarth. 1 Juny 1825.

Ik heb de hand aan de zaken van financien gehouden zoo lang ik er iets aan doen kon; maar toen de Staten Generaal zooveel hadden overgegeven, dat zij niets meer konden stuiten, en toen zij niet eens rekenschap wilden vragen, zoo heb ik geen kans meer gezien om iets uit te rigten. Nu loopt de wagen naar mijn oordeel bergaf, en mij altoos is niets overgebleven, dan af te wachten waar en op welke wijze hij tot staan komen zal.

Den Heer van Hulthum. 8 Juny 1826

Mij komt niets schadelijkers voor, dan het toegeven aan een oud vooroordeel, dat de vreemde fabrykaten moeten verboden of tenminste bezwaard worden. Zulk een stelsel kan geen ander gevolg hebben, dan in de eerste plaats, dat de pogingen der fabrykanten om gedurig vooruit te gaan verflauwen door gebrek aan mededinging en in de tweede plaats, dat de deuren voor onze fabrykaten gesloten worden in alle vreemde landen uit wedervergelding.

Ons stelsel behoorde, naar mijn inzien, te zijn dat wij alle vreemde fabrykaten toelaten onder een matig inkomend regt. Maar van deze toelating moeten wij de fabrikaten van die landen uitzonderen, die onze fabrykaten verbieden of zwaar belasten. Dit is dan een uitzondering op den regel, dit is eene vergelding van geleden kwaad, dit is tevens een tijdelijke maatregel, die ophoudt, wanneer de oorzaak van denzelven is het verbod of bezwaar in een vreemd land te doen ophouden en dat land tot een gelijk stelsel van vrijheid te noodzaken.

Onder de middelen van opbeuring van onze fabryken kan ik de Nederlandsche Handelmaatschappij niet brengen. De Maatschappij koopt nu wel veel fabrykaten op en vervoert dezelve naar buiten 's lands, waardoor een oogenblikkelijk voordeel aan

de fabryken is toegebragt; maar de strekking van deze Maatschappij is om dit alleen te doen, en de moed zal ook hoe langer hoe meer aan de bijzondere kooplieden ontvallen. Daar zal een tijd komen, dat onze groote fabryken geen anderen uitweg hebben zullen naar vreemde landen, dan de Handelmaatschappij, en tegen dienzelfden tijd zal die Maatschappij den weg zijn gegaan van alle dergelijke maatschappijen en in de war geraken. Dan zullen de fabrykanten ondervinden wat het is maar een enkele snaar op zijn boog te hebben en geen betrekkingen te onderhouden met bijzondere kooplieden. De betrekkingen met bijzondere kooplieden kunnen altijd afgebroken worden en de fabrykant kan overgaan van dengeen over wien hij te klagen heeft, tot een ander in wien hij meer vertrouwen stelt. Maar wanneer de Handelmaatschappij eens gevestigd zal zijn in den handel met onze fabrykaten, en al de byzondere kooplieden zal uitgesloten hebben, zoo zullen de fabrykanten zuchten onder een harde wet, aan welke zij zich niet zullen kunnen onttrekken. Dit kwaad zal den val der Maatschappij nog voorafgaan.

Doch wij hebben de Handelmaatschappij ingevoerd en zij wordt door vele fabrykanten hoog geprezen. Wij hebben ook een stelsel van verbod en bezwaar ingevoerd, en het wordt door vele fabrykanten als nog niet krachtig genoeg beschouwd. Zij roepen om nog meer verbod en nog meer bezwaar. In de Staten Generaal heb ik opgemerkt, dat ook onderscheiden stemmen zich verheffen in denzelfden zin omtrent beiden het verbodstelsel en de Handelmaatschappij. Ik heb er mijn handen van afgetrokken, omdat ik onder zulk eene overhelling van de Kroon en van de Wetgevende Magt geen kans meer gezien heb om den storm te stuiten.

De gevaren van eene onnatuurlijke aanmoediging van het fabrykstelsel, door zulke middelen als wij op de oude voorbeelden van Engeland in het werk stellen, blijken heden op de tastbaarste wijze uit de ondervinding en de gebeurtenissen in datzelfde Engeland. Vele duizende arbeiders in de fabryken zijn er afge-

dankt en worden onderhouden door aalmoezen. De openbare rust is menigmaal gestoord geweest; de werktuigen in de fabryken en zelfs geheele fabryken zijn kort en klein geslagen geworden; de gewapende magt heeft ware gevechten moeten leveren, en er zijn vele gekwetsten en gesneuvelden aan wederzijde geweest. Welke verdere gevolgen er uit zullen ontstaan, wat er worden zal van de broodelooze menigte, hoe het gaan zal met de fabryken en den handel in fabrykaten, dit en meer zal de tijd ons gaande weg leeren. Inmiddels ondervinden wij reeds den terugslag van de onheilen in Engeland, en de fabrykstaat van het vaste land komt er door te lijden. Wat zal het zijn, wanneer ook onze onnatuurlijke middelen van aanmoediging onze nijverheid en fabrykatie gebragt zullen hebben buiten alle redelijke grenzen, en wij onmiddelijk met dezelfde gevaren zullen hebben te worstelen? Dan zal men te laat begrijpen, dat men blind geweest is, dan zal men leeren uit ondervinding en met groote schade, en dan zal men wel genoodzaakt zijn om terug te komen tot dat stelsel, hetwelk heden wordt versmaad.

De voorspelde uitkomst zal ik denkelijk niet beleven uit hoofde van mijn gevorderde jaren. UEdgestr. heeft veel kans om er getuige van te worden.

Aan H. J. Swarth. 9 Juny 1826.

Ik geloof, dat de energie van de Engelsche natie haar wederom redden zal, en dat de zaken haren natuurlijken gang ook zullen hernemen. Alle de inwerkingen van de Regering en kunstige pogingen hebben op den duur hetzelfde einde, namelijk, dat de zaken wederom vallen in den natuurlijken loop. Maar inmiddels worden er zware verliezen geleden door de afwijking van hetgeen zoo natuurlijk en gemakkelijk had kunnen gaan buiten alle tusschenkomst van het Bestuur. Een tastbaar blijk van de nationale energie hebben de Engelschen gegeven in Oost-Indie met zulk een luisterrijk einde te maken aan twee oorlogen op de meest verwijderde grenzen in het Oosten en Westen van hun onmeetlijk Rijk. Ik had dit noch zoo gunstig, noch zoo spoedig verwacht.

Aan Kolonel Nahuys. 14 Juny 1826.

Ik heb een groote achting voor de kunde van de Engelschen in het algemeen, en het komt mij ontegensprekelijk voor, dat zij zulk een onmetelijk rijk voornamelijk in gehoorzaamheid houden door middel van de kundigheden van de leden van het Bestuur en van alle de ambtenaren. Ik wensch hartelijk, dat wij dit goede voorbeeld mogen volgen.

Aan Ds. Stuart. 26 Juli 1826.

Het fanatismus, door den Koran verwekt, kan nooit beter worden tegengewerkt, dan door een beter gevoel opgewekt door middel van den Bijbel. Het is zeker, dat de Koran meer dan ooit verspreid wordt, en dat de Priesterschap van Mecca het voorbeeld volgt van onze Bijbelgenootschappen. Onze vertaling en verspreiding van den Bijbel (in de Oost) is een middel, dat langzaam en op langen tijd moet werken, doch het is ook het sterkste en zekerste middel. Het fanatismus bestaat in het menschelijk hart, en het moet dáár ook overwonnen worden. Dit kan alleen geschieden door overtuiging, en de heilzaamste overtuiging vloeit voort uit Gods Woord. Indien wij eene goede Javaansche vertaling leveren, zoo beschouw ik dezelve van nu af aan als het beste tegengif van den Koran, van het fanatismus door den Koran verwekt, en van alle de gevaarlijke gevolgen van dit fanatismus.

Aan C. Ledeboer, Secr: v. h. Zend. Gen:
1 Aug. 1826.

Ik hoop, dat de zendelingen ook het voorbeeld van arbeidzaamheid geven zullen, hetzij in huis door nuttig en te pas komend fabrykwerk, hetzij in den tuin door het aankweeken van nuttige planten. Zulk een voorbeeld heeft veel kracht.

Aan Mr. Tobias, Oud-Commissaris op Borneo en Celebes.
24 Aug. 1826.

UEd. heeft duidelijk aangetoond, welke groote vorderingen

die volken maken, door eene meerdere beschaving, en wat groot nut wij daarvan kunnen trekken. De beginselen naar welke die volken moeten gebragt worden tot eene meerdere beschaafdheid, zijn mij toeschenen de echte te zijn, namelijk zekerheid van personen en eigendommen en vrijheid van handel, onder een regtvaardig bestuur en met geregelde belastingen. Ik geloof met UEd. dat wij die volken op zulk eene wijze uit hun tegenwoordige ellende kunnen verlossen en tot een onbekenden staat van welvaart en geluk opleiden. Ik geloof met UEd. dat de bevolking daarmede ongemeen zal toenemen, dat er een schat van tropicale vruchten zal geboren worden, en dat wij gedurig meer voordeelen uit den handel met die bezittingen zullen halen. Wanneer ik de droevige uitkomst van de aangewende pogingen beschouw: oproer, oorlog, verwoesting van land en volk, ziekte en sterfte onder onze troepen, schatten besteed en tot nog toe verloren, zoo komt de vraag bij mij op: vanwaar zulke rampzalige gevolgen bij zulke heilrijke beginselen? Ik meen, dat wij de oorzaak van het kwaad moeten zoeken in den zedelijken aard van die volken. Zij zijn gewend aan het despotismus, aan mishandelingen, en zij zien altijd op naar hunne vorsten als naar hooger wezens uit den hemel nedergedaald, De nieuwe orde van zaken tast regelregt deze hemelingen aan in hunne dierbaarste aardsche belangen. Geen wonder, dat zij zich daartegen verzetten, dat zij daartoe gebruik maken van hun gezag over het volk, en dat zij dweepzucht en het verschil van godsdienst te baat nemen om de gemoederen op te stooken. Mij dunkt, dat wij langzamer moeten werken om zeker te gaan, en dat wij ons deze eerste reis bedrogen zien, omdat wij te schielijk hebben willen het goede doen. De volken hebben dit goede niet kunnen begrijpen noch inzien. Zoo is het b. v. gesteld met de geregelde belastingen gepaard met de zekerheid en vrijen handel. Den last der belastingen hebben zij aanstonds gevoeld, lang vóór zij den zegen van een wettig bestuur konden smaken.

Aan Prof. van Akkersdijk te Luik.
6 September 1826.

Stelsels van politieke economie neem ik niet meer bij de hand, maar heb genoeg aan Adam Smith, Steward, Kraus, Storch en eenige oude Fransche schrijvers. Wordt nu het een of ander beginsel aangevallen, zoo heeft de strijd daarover eenig belang voor mij. Doch een geheel stelsel op nieuws door te loopen verveelt mij.

Ik ben altijd door de schrijvers gebragt geworden op eigen nadenken, en weet niet zoo zeer wat ik bij slot van den een of ander aangenomen heb, als wat mijn beginselen eigentlijk zijn. De schrijvers in het algemeen zijn naar mijn zin al te afgetrokken, en zij maken de wetenschap te metaphysisch. Bij deze wetenschap komt een groote menschenkennis te pas; de politieke economisten nemen veel te veel het beginsel van eigenbelang als het eenig roersel van het menschelijk hart aan, en zij onderstellen bij elk een kennis van het ware eigenbelang, die weinige menschen bezitten, en die vooral niet gevonden wordt onder de arbeidende klasse, dat is de talrijkste van allen. In dit opzicht geeft Mac Culloch zich ongemeen bloot aan M'Donnell, en deze wint het ongemeen in menschenkennis en toepassing van de hebbelijkheden en vooroordeelen van het volk . . . . . Ik ben verre van te wanhopen aan den staat van Engeland, en aan de pogingen van zijn verlichte Ministers. Ik zie ook de mogelijkheid zeer wel in, dat zij langzaam en voorzigtig naderen tot den vrijen handel, dat deze nadering zelve de aflossing van de nationale schuld bevordere, dat dan de verminderde belastingen wederom meer vrijheid van handel veroorloven, en dat de wetgeving in dezen kring rondwandelend het land eindelijk brengen zal op een gelijken voet met vreemde landen, waardoor dan met den tijd de regel van den vrijen handel zoude kunnen algemeen worden tot heil en welvaart van alle volken.

Aan H. I. Swarth. 19 Juli 1827.

Ik heb den moed verloren om iets nuttigs voor dit geslacht uit te werken. Mijne tegenwoordige aanteekeningen bewaar ik voor een volgend geslacht, en mijne kinderen mogen dezelve na mijnen dood uitgeven.

Aan Mr. A. F. Lammens,
Pres: v. h. Hof v. Justitie in Suriname.
5 Augustus 1827.

Onze Oost-Indische bezittingen hebben lang gestaan onder het souverein bestuur van eene Maatschappij van Koophandel. Dit is het bestuur, dat ik altijd afgekeurd heb. Daartegen heb ik altijd aangeprezen een politieke regering, die geen koophandel dreef, maar den koophandel aan partikulieren overliet. Zulk een regering is vervolgens ingevoerd geworden in 1816, en zulk een politieke regering heb ik altijd voorgestaan tegen de vrienden van de oude Oost-Indische Compagnie.

Eene politieke regering kan zich echter kwalijk gedragen, en het land slecht besturen; en dan mag ik vrij het stelsel goedkeuren, volgens hetwelk de regering ingesteld is, en de maatregelen afkeuren, die de regering neemt.

Nu zal UWEdgestr. ook verlangen te vernemen of de Engelsche berigten geloof verdienen, en of de zaken op Java geheel in de war zijn. Het ziet er erg genoeg uit, doch niet hopeloos. Dat wij den opstand zullen dempen komt mij waarschijnlijk voor. Maar dan blijven wij zitten met de gevolgen van den oorlog, en onder deze gevolgen met eene zware Indische schuld. Er is dus eene verdubbelde noodzakelijkheid voorhanden, dat de Indische regering goede maatregelen neme, en daarin ondersteund worde door de Nederlandsche regering. Die maatregelen behooren tot den aanstaanden tijd, daar ik niets van zeggen kan. Ik heb de publieke zaken al drie jaren geleden verlaten; ik heb niettemin een hart behouden voor mijn Vaderland, dat ik mijn leven lang met zooveel ijver gediend heb en daar ik goed en

bloed voor over heb gehad om het te redden uit de vreemde overheersching.

Zoo is mij ook de bloei van Suriname altijd zeer belangrijk geweest, en heb ik nooit eene gelegenheid verzuimd om door de daad of bij geschrifte de zaak van die schoone kolonie voor te staan. Het belang van Suriname voor Nederland is groot, en ik ben in mijn hart bedroefd, dat er zulke klagten van daar komen, als ik nu van UWEdg. vernomen heb.

Het is in mijn oog eene onmogelijkheid om klinkende munt in Suriname in omloop te houden. De koophandel van de kolonie is genoegzaam geheel bepaald tot het moederland. Genoegzaam alle de vruchten van de kolonie worden naar het moederland gezonden en daar tot geld gemaakt. Dit geld wordt meestal verteerd in het moederland door de planters, die weinig of niet in de kolonie leven, door de geldschieters, die er nooit komen, door de kooplieden, die tusschen de planters en geldschieters staan, en die wel goederen maar geen geld naar de kolonie zenden. Er kan dus maar weinig geld in de kolonie zijn, en dit weinige komt gedurig in handen van dezulken, die begeeren om er vreemde goederen voor te koopen, waardoor het uitgevoerd wordt. Van daar de noodzakelijkheid van papieren geld, die er altijd bestaan heeft, en die zo lang duren zal als de tegenwoordige omstandigheden. Het papierengeld blijft in de kolonie, omdat het geen waarde daar buiten heeft. Daarmede zoude het aan het oogmerk voldoen, indien de houders geen wisselbrieven daarmee kochten, ten einde met die wisselbrieven vreemde goederen te betalen. Om wisselbrieven te bekomen gaan zij bij de Administrateurs, die als het ware den wissel in monopolie hebben. Nu wordt er al meer en meer papieren geld voor wisselbrieven geboden, en zoo daalt gedurig de waarde van het papierengeld. Dan geeft de Regering gedurig nog meer papierengeld uit, waardoor hetzelve nog meer daalt. Eindelijk is er driemaal zooveel in omloop, als er klinkende munt zoude noodig zijn.

Om nu het kwaad van eene verdere daling te stuiten, schijnt

men eerst het monopolie van de wissels te moeten aantasten. Dit zoude kunnen geschieden, wanneer de Koloniale regering ook wissels aan te bieden had en haar best deed om dezelve tot de laagste prijzen af te geven. De Koloniale regering zoude kunnen op den duur voorzien worden van wissels op Nederland, indien de belastingen van de plantaadjes door de planters wierden opgebragt in zulke wissels. De planter betaalt alles, en dus ook zijne belastingen, uit de vruchten van zijnen grond, en deze vruchten zendt hij naar het moederland. Hij kan derhalve gereedelijk wissels afgeven op den verkoop in Nederland ter betaling van zijne belasting in Suriname. Daarmede zou de Koloniale regering altijd van wissels voorzien zijn; elk, die wissels zocht, zoude de keus hebben tusschen de Administrateurs en de Regering; het papierengeld zoude gedurig rijzen en tot op een zeker agio teruggebragt worden.

Maar dit zoude niet genoeg zijn om de waarde van het papierengeld geheel te herstellen en hetzelve tot pari te brengen. Daartoe is er te veel in omloop gekomen, en het eenige middel van herstel bestaat in het terugnemen van een gedeelte uit den omloop. Indien de Koloniale financien vooruitgaan, en er jaarlijks een overschot is van inkomen, zoo kan dit overschot verbrand worden, en met dit verbranden zoolang worden voortgegaan totdat het papierengeld pari is. Indien dit middel niet schielijk genoeg werkt, kan er voor den tijd van eenige jaren eene matige belasting uitgeschreven worden, te betalen in papierengeld, waarvan de opbrengst jaarlijks verbrand wordt.

Zie daar hetgeen ik zoude dienstig geoordeeld hebben. Nu ga ik over tot de maatregelen, die er genomen zijn, en waarover UWEdgstr. klaagt.

Ik geloof met UWEdgestr., dat de klinkende munt niet lang in de Kolonie blijven zal. Het zal daarmede gaan zoo als altijd, en zoo als het niet anders gaan kan.

Ik geloof daarboven, dat het nieuwe papierengeld denzelfden weg zal nemen, omdat het tot klinkende munt gemaakt kan

worden op de bloote vertooning bij de Bank van Brussel. Op deze wijze kunnen alle betalingen buiten de Kolonie geschieden, hetzij middelijk of onmiddelijk. Over eenige jaren zal er noch gemunt geld, noch papiergeld in de Kolonie voorhanden zijn.

Aan zijn zoon Dirk. 8 February 1828.

Ik ben bedroefd met U over deze nieuwe bemoeyenis van den Staat met de Kerk. Uit de bestaande Reglementen is mij al lang gebleken, dat de Regeering veel te veel gezag uitoefent over onze gemeente. Dit is zeker strijdig met de Grondwet, en daarop behoorde gewaakt te worden door de Staten Generaal, als gezworen handhavers van die Grondwet. Dit zal dan ook wel met den tijd geschieden, wanneer het kind een man geworden zal zijn, in andere woorden, wanneer de natie een geslacht of twee verder zal gevorderd zijn. Onder het tegenwoordig onnoozel geslacht hoort men nog zeggen, dat alle grondwetten kwaad zijn, omdat zij den Vorst beletten het goede te doen, waartoe hij genegen zoude zijn.

Aan P. van Griethuizen. 24 Februari 1828.

Het is mij zeer aangenaam te zien, dat UEd. zoo vele stukken aan dat belangrijk tijdschrift (de Hermes) geleverd heeft, daar ik hetzelve gedurig met veel aandacht gelezen heb. Mij dunkt, dat er wederom een eigen werkzaamheid en kracht in de natie geboren wordt, en zeker is UEd. geen van de minste om daar blijken van te geven. Ik wensch vuriglijk, dat dit schoone voorbeeld vele navolgers vinde.

Aan Mr. Buijskes, v. d. Hoogen
Raad van Justitie te Batavia.
20 Maart 1828.

Het doet mij leed, hoewel het mij niet verwondert, dat de Commissaris Generaal (Du Bus) zijne bezuinigingen uitstrekt tot het inkomen van arme zendelingen. Dit komt mij zeer onstaatkundig voor, alzoo ik geen grooter belang ken, zelfs in

een bloot politieken zin, dan de banden toe te halen tusschen ons en de inboorlingen.

Aan Baron van Westreenen van Tielland.
15 April 1828.

De illustre Confrerie van St. Jores heeft al te veel goedheid gehad om aan mij te denken bij de vervulling der vacante plaatsen. Ik ben altoos gereed geweest om aan zulke vriendelijke uitnoodigingen te beantwoorden, en zoude dit nog zijn, indien mijn gevorderde jaren en de staat van mijne gezondheid mij zulks niet verboden. Al wat talrijke bijeenkomsten en groote gastmalen betreft, is niet meer mijne zaak, en ik zoude mij gedurig moeten verschoonen van het achtbaar gezelschap bij te wonen.

Aan H. I. Swarth. 15 April 1828.

Ik haast mij het rekest terug te zenden en bedank wel voor de mededeeling. Men wordt bedroefd als men zulke dingen verneemt. Zij vloeyen voort uit de eenhoofdige en onbepaalde regering van onze Kolonien. Indien die Kolonien gebragt werden onder de wet, dat is onder het gemeen overleg van den Koning met de Staten Generaal, zoo zouden de Gouverneurs een dieper gevoel van hunne verantwoordelijkheid hebben. Zij zouden ieder oogenblik bloot staan aan de klagten bij de Staten Generaal, aan openbaringen van de leden van de tweede Kamer, aan de publiciteit daarmede verbonden. Nu ziet men hoe gemakkelijk zij een rad draaien voor de oogen van den Koning en van zijne ministers.

Aan H. J. Swarth. 11 Juny 1828.

Ik lees den „Hermes" altijd met genoegen, en met nog meer voldoening het Handelsblad. Daar komen nu zoo vele gezonde denkbeelden en echte opgaven van handelszaken onder alle degenen, die aan de Beurs hooren, dat ik daaruit een nieuwen geest onder de Amsterdammers verwacht. Ik zal gaarne vernemen of mijn goede verwachting al eenigzins vervuld wordt.

Aan Prof. van Assen. 2 July 1828.

Uw brief heeft mij dat genoegen gegeven, dat ik altijd van uwe brieven schep. Ik vind uwe voordragt zeer juist van den staat der zaak omtrent de bewuste vragen en antwoorden. Maar wij gaan niet gaarne de kortste weg. Wij komen liever met omwegen en tijdverlies daar waar wij zijn willen.

Ik heb dezer dagen vier brieven van mijn zoon Willem (uit de Oost) ontvangen, bedragende gezamentlijk tweehonderd bladzijden in folio. De koophandel van Batavia heeft hem aangezocht om het ambt van president van de opgerigte Bank aan te nemen, willende men hem daartoe aan den Commissaris Generaal voordragen. De Indische regering heeft zich onder de hand daarbij gevoegd. Nogtans heeft mijn zoon bedankt, en naar mijn inzien welgedaan. Hij is naar Indie gegaan om die bezittingen te leeren kennen, maar niet om er een ambt te bekleeden. Ik geloof met U.Hooggel. dat het hem spijt maar Refendaris van de 2e klasse (bij den Raad van State) te zijn. Doch ik oordeel, dat hem meer toekomt dan de bevordering tot de 1e klasse. Ik wil geen moeite doen om hem datgene te bezorgen, dat beneden zijne verdiensten is. Men zou wonder denken wat men voor hem gedaan had. Ik laat de schande van g.. likkers boven hem te stellen aan degenen die haar op zich nemen.

Zeer zeker heb ik met belang vernomen, wat er in Engeland geschied is met opzigt tot Britsch Indie. De echte beginselen zullen eindelijk overal zegevieren, maar de menschen komen er langzaam toe. Ik heb het mijne gedaan, en mijne pogingen zullen blijven werken. Mijne denkbeelden zijn in druk uitgegeven voor een volgend geslacht.

Aan zijn zoon Frits op reis in Frankrijk.
3 July 1828.

Wij hebben vele en goede tijdingen ontvangen van Willem. De Schout-bij-nacht Melvill, Raad van Indie, heeft mij gezegd,

dat hij zelden zooveel achting en genegenheid voor iemand heeft gevoeld, en dat hij nooit iemand gezien heeft, die zooveel werk doet en daar niet in vermoeit. Willem schrijft aan U een brief; hij heeft er twee van U ontvangen, de laatste uit Brugge. Hij hoopt er meer te krijgen. Waar zal hij U vinden zoo als hij wenscht te doen op zijn tehuisreis? In Amerika? In Egypte? Hij wil er alles naar inrigten. Hij heeft uwe „Gesloten Schelde" (Acad. dissertatie) met groot genoegen gelezen. Indien de Hooge Magten wederom bij u naar hem informeeren, zoo moet gij antwoorden, dat hij het wel maakt, doch dat zijn jaren klimmen, zijnde geboren in 1795. Over een jaar, uiterlijk twee, hoopt hij zelf over dien tekst uit te wijden. Gij behoort u wel toe te leggen op het Belgisch Fransch, vooral zoo als het gesproken wordt in Doornik en U wordt dat betoogd met eene reeks van aardigheden. De toon van dezen brief is zoo opgeruimd en vrolijk, dat dit voor mij de aangenaamste tijding is, die ik wenschen kan.

Aan Ridder Baud, Directeur v. Kolonien.
5 July 1828.

Wij hebben laatst een woord gewisseld over het karakter en het gedrag der ambtenaren in het algemeen. Ook uit deze ingesloten berigten blijkt de noodzakelijkheid om een beter slag van menschen in die bezittingen te hebben. Zij zouden er in alle gevallen niet gedurig aanleiding geven tot nieuwe opstanden. Dezelve op te brengen en voor te bereiden tot het ambtswerk in Indie is zeker hoogst noodzakelijk en dringend.

Wanneer zij zich in Indie vestigen is er echter niet veel te wachten van hunne zedelijkheid, indien zij alle godsdienst ter zijde stellen, omdat zij zelfs de gelegenheid missen om dezelve te onderhouden. Zoo is het evenwel gesteld met de Christelijke kerk in Indie, en deze is onlangs weder nader gebragt tot hare vernietiging. Goede predikanten uit te zenden, in getal evenredig aan de uitgestrektheid van de bezittingen, dit is voor

de zedelijkheid der ambtenaren volstrekt noodzakelijk. Het wangedrag der ambtenaren staat zeker in een naauw verband, met de verachting van godsdienst, zoo algemeen in Indie, en met de slechte opvoeding der kinderen, ook met opzicht tot de Godsdienst. De Luitenant Kolf verzekert, dat een vreemd schip niets te vreezen heeft op een Christen eiland, en dat het afgeloopen en uitgemoord wordt onder heidenen. Wij kunnen derhalve de beschaving zeer bevorderen door het allereenvoudigste middel, dat ons aangeboden wordt, en dat wij zonder moeite in handen krijgen. De meerdere beschaving is nuttig voor onzen handel en voor ons gezag. Uit een bloot staatkundig oogmerk moeten wij dus reeds de verspreiding van het christendom bevorderen.

Aan Baron van Pallandt van Keppel
Minister van Staat enz.
8 Augustus 1828.

(G. K. had een uitnoodiging ontvangen om de doopplechtigheid bij te wonen; het adres luidde: Minister van Staat, Grootkruis v. d. Ned. Leeuw, en de mededeeling werd gedaan, dat voor Ministers en hunne dames plaatsen gereserveerd werden.

Ik heb zoo even de eer gehad eene officieele missive te ontvangen van uwe Excellentie en den Baron Snouckaert, en ik neem de vrijheid om een particulier en vertrouwelijk antwoord daarop te geven. In het jaar 1819 te Brussel zijnde met de Staten Generaal, heb ik een Koninklijk Besluit t'huis gekregen, houdende het vervallen van mijn rang en titel van Minister van Staat. Het is denkelijk onder mijne papieren van dat jaar geborgen, doch zoude nu eenige moeite kosten om te vinden. Dit besluit, dat toen in alle de couranten is bekend gemaakt, schijnt op dit oogenblik bij Uwe Excellentie vergeten te zijn. Het zoude mij evenwel niet passen eene uitnoodiging aan te nemen, die op een misverstand gegrond is.

Ik heb gedacht, dat het voor Uwe Excellentie aangenamer zoude zijn, dit in het particulier te vernemen, zoodat de missive

kan gehouden worden voor niet geschreven. Ik verzoek dan ook, dat Uwe Excellentie van dit vertrouwelijk antwoord kennis geve aan den Baron Snouckaert, waardoor deze zaak op de eenvoudigste wijze met den minsten omslag zal afgedaan zijn.

Ik heb de eer enz.

(Het bleek dat de uitnoodiging bedoeld was aan G.K. in qualiteit van Grootkruis.)

De Heer van Wickevoort Crommelin,
lid der Eerste Kamer der St: Gl.
10 Augustus 1828.

Wij hebben de vrijheid van het openbaar onderwijs eeuwen lang genoten en zijn daarmede groot geworden. De Maatschappij tot nut van 't algemeen heeft onder dezelve hare scholen en haar verbeterd onderwijs ingevoerd. Zullen wij nu den bodem inslaan aan eene vrijheid, die zoo goede vruchten gedragen heeft en nog verder dragen kan? Zullen wij het uitsluitend regt aan de Regering geven, die er heden een goed gebruik, doch met den tijd een kwaad gebruik van maken kan? Wij hebben eene goede erfenis van onze voorvaderen bekomen, en moeten dezelve gaaf behouden voor volgende geslachten.

Aan Prof. J. Ackersdijk te Luik, 3 October 1828.

De schrijvers (over staathuiskunde) verliezen zich in afgetrokken denkbeelden. Ik geloof, dat zij zichzelven somwijlen niet verstaan.

De oorsprong van de landpacht is zulk een afgetrokken denkbeeld, waarmede Ricado en zijne leerlingen zich veel hebben opgehouden, zonder dat ik er het praktisch nut van zien kan. Wanneer het eigen beheer van mijn landgoed mij verveelt, stel ik iemand aan om het voor mij waar te nemen tegen betaling. Wat later kom ik met hem overeen, om het voor zijne eigene rekening te bedrijven en mij een vaste som jaarlijks uit te keeren. Zoo zijn de landpachten in alle tijden en onder alle volken

ontstaan. Nu weet ik genoeg voor de huishouding van Staat en om de algemeene welvaart te bevorderen.

Over de eigenlijke waarde van alle onderwerpen wordt veel getwist. Ik geloof met U. H. Gel. dat men dezelve stellen kan in den besteden arbeid en het aangewende kapitaal. Even zoo geloof ik met U.H.Gel., dat er vele omstandigheden bijkomen om deze waarde te wijzigen. Vermits nu de omstandigheden schier altijd alles afdoen om de waarde in den handel te bepalen, zoo is er in het algemeen weinig gelegen aan de eigenlijke waarde. Wanneer de eigenlijke waarde niet meer te behalen is in den handel, zoo wordt het artikel verlaten, en niet langer voortgebragt. Goudleer was eertijds een fabrikaat van groot belang, en hier en daar treft men er nog behangselen van aan; doch er wordt geen goudleer meer gemaakt en het is niet te vinden op ons uitvoerig tarief van koopmanschappen. Menigmaal geeft de overvloed van eene waar aanleiding tot prijzen beneden de natuurlijke waarde, het voortbrengen neemt dan eenigermate en niet geheel af, zoodat bij minderen overvloed de prijzen zichzelven herstellen. Dit alles gaat zijn eigen gang, en de waarneming van dezen gang is gewigtig voor de wetenschap. Maar het ziften van de bestanddeelen der eigenlijke waarde schijnt mij toe tot niets nuttigs te leiden.

Aan Mr. Falck te Londen. 4 Mei 1829.

Mijn zoon komt uit Indie met een Engelsch Chinavaarder. Hij stond te vertrekken in February en hoopt in Londen te zijn in Mei of Juny. Zijn diensttijd was uit; daar was geen het minste vooruitzigt van verandering in het bestuur over Indie. Du Bus werd hoog geroemd en verheven tot Minister van Staat. In zulke omstandigheden oordeelde mijn zoon, dat hij niets goeds meer verrigten kon. Hij zal verstomd zijn, als hij van U den geheelen ommekeer verneemt.

Ik zoude U gaarne iets willen melden van onze tegenwoordige belangrijke omstandigheden. Doch ik weet niets meer dan het

publiek. Ik bepaal mij dus tot eene enkele opmerking. Daar zijn punten van groot gewigt te berde gebragt en uitgeplozen. Maar het punt van de Financien is nog lang niet in den grond onderzocht, en dit zal aanleiding geven tot groote gevolgen, daar men moeijelijk naar gissen kan, en die zich met den tijd moeten ontwikkelen.

Aan H. J. Swarth. 25 Mei 1829.

Er is wederom veel publiek geworden aangaande het Amortisatie Syndikaat, eerst in de tweede en derde aanmerkingen van de afdeelingen der Staten Generaal, en vervolgens in de onderscheidene redevoeringen van den Minister van Financien, die mede niet zonder antwoord gebleven zijn. Daar is bij gevolg zeer veel nieuw licht opgegaan voor een grondig onderzoek. De Minister houdt staande, dat het Amortisatie Syndikaat zeer nuttig is en de natie van zware lasten bevrijd heeft. Het komt derhalve daarop aan, of zijne stelling bewezen is, en of niet veel meer het tegendeel blijkt.

Ik ben het volkomen eens, dat de beschermende wetten voor onzen scheepsbouw hoogst nadeelig voor den handel zijn, en dat zij het algemeen welzijn meer benadeelen, dan bevorderen.

Dit is het geval met dat geheele noodlottige stelsel. Hetzelfde zal ook wel blijken met de Handelmaatschappij. Ik zie met UEd. den val van die Maatschappij als een zegen voor den nationalen handel aan. — Ik verzend dezen brief per schuit, omdat ik de post geen veiligen weg oordeel bij de behandeling van zulke teedere punten. Alzoo ik zeer gesteld ben op eene onbewimpelde uiting van uwe gedachten, zoo neem ik de vrijheid om dezelfde gelegenheid aan te raden.

Aan Chev. Bourcourd. 4 Sept. 1829.

Il y a beaucoup de fermentation en Europe, il y en a beaucoup dans notre pays en particulier. J'ai quitté le théâtre politique il y a cinq ans parceque je prévoyais ce qui arrive aujourd'hui. J'aurais désiré de prévenir de si grands maux, mais tous mes efforts

étaient inutiles, et il ne me restait que la retraite. Je ne suis plus que spectateur et auditeur, mais le drame qui se joue ne laisse pas de m'inspirer toujours de l'intérêt.

Aan Prof. Des Amorie van der Hoeven.
4 September 1829.

Het Engelsche Bijbelgenootschap doet veel en spreekt weinig. Hoevele vertalingen van den Bijbel zijn er niet gemaakt in Britsch Indie met de ondersteuning van dat Genootschap. Wij hebben de grootste moeite om een enkele Javaansche vertaling in de wereld te brengen. Het eenig middel om het zoover te brengen wordt in onzen eigen boezem tegengewerkt. Onze eigen zendeling in Java maakt zwarigheden, die slechts getuigen van zijn verlangen om thuis te komen. Inmiddels neemt de Afdeeling Leyden met gretigheid aanleiding uit dezelve om den bodem in te slaan van het geheele werk. Die Afdeeling noemt de zaak eene bloote theorie, onuitvoerlijk in de praktijk, terwijl het twintigmaal in praktijk gebragt is in Britsch Indie. Maar om dit te weten zouden die Heeren de Engelsche verslagen moeten lezen, en zij zien met verachting op dat vreemde geschrijf. Doch laat ik zwijgen om mij niet over te geven aan de natuurlijkste verontwaardiging.

Aan H. J. Swarth. 18 September 1829.

Ik oordeel met UEd. dat er een groote crisis voor geheel Europa nadert, en dat niemand eenigzins kan vooruitzien wat er gebeuren zal. De kansen van den oorlog zijn niet te berekenen. De strijd tusschen de twee groote partijen der liberalen en absolutisten kan den wonderlijksten keer nemen.

Aan P. Hofstede te Assen. 24 September 1829.

U.H.Edgestr. is met rede beducht voor den staat van Europa en van ons land. Er zijn twee zware stormen aan den gang, namelijk de oorlog in het oosten en de strijd tusschen liberalen en absolutisten. Deze laatste is begonnen met den Amerikaanschen

(vrijheids) oorlog. Het is een groot treurspel, waarvan de onafhankelijkheid van de Vereenigde Staten, onze patriottische onlusten, de Fransche revolutie, het rijk van Napoleon, het congres van Weenen zooveele bedrijven zijn geweest. Het speelt echter nog, en het einde zal denkelijk zijn de vestiging van constitutioneele regeringen, niet alleen op het papier, maar ook in de praktijk. Of wij beide dit einde zullen zien, daaraan twijfel ik.

Aan Copes van Cattenburch, Burgemeester.
October 1829.

Ik heb een oproeping gekregen als kiezer om twee plaatsen in den (Gemeente) Raad te vervullen, en neem de vrijheid mij te verschoonen uit hoofde van de zwakheid van mijn beenen.

U.H.Ed.gestr. vergunne mij om bij deze gelegenheid mijn verzoek te herhalen, dat ik bij eene vroegere gelegenheid gedaan heb. Dit verzoek is, dat U.H.Edgestr. zijn invloed gebruike om de open plaatsen aan Katholieke burgers te bezorgen. De twee eenigste Katholieke Raden zijn nu gestorven en daar zit niet één Katholiek in de Regering. Ik weet wel, dat eenige Zuidelijke dagbladen de Protestanten deerlijk mishandeld hebben. Maar het komt mij voor, dat het onregt, dat ons aangedaan wordt, ons niet bewegen moet om onregt te plegen. Deze stelling zal ik niet behoeven te betoogen voor een edelmoedig hart zoo als het Uwe.

U.H.Edgestr. ontvange teffens mijne dankbetuiging voor de toegezonden verzameling der stukken van het groot ontwerp ter verfrissching van het Haagsche water, en tot aanleg van een haven. Ik zal ten eersten mijn werk maken van het te bestuderen, doch ik zal nu reeds mijn levendigen wensch aan U.H.Edgestr. bekend maken, dat zoo nuttige oogmerken bereikbaar en de middelen uitvoerlijk mogen zijn.

Aan Ds. Pape, rector der Latijnsche school
te Heusden. 9 October 1829.

Het plan om een national standbeeld op te rigten aan Prins Willem I als stichter van onzen Staat behaagt mij ongemeen.

Bij de inschrijving wil ik gaarne voorgaan en Uweleerw. mag vrij in het prospectus aankondigen, dat ik voor vijf honderd guldens ingeschreven heb, betaalbaar als dezelve vol zal zijn. Woorden wekken, daden trekken.

Aan zijn zoon Henrik. 12 October 1829.

Ik heb moeten terugkomen van de hoop om mijne gezondheid te herstellen, en mij blijft alleen het vooruitzigt over van een ziekelijk leven. Mijne onderwerping blijft dezelfde, ofschoon de hoop vervlogen is; doch het verlies van mijn blijde hoop bedroeft mij onuitsprekelijk.

Aan zijn zoon Frits. 9 Juni 1830.

Ik lees de Heilige Schrift dagelijks sedert vijftig jaren; ik heb veel, dat moeijelijk is, leeren verstaan; maar ik ben eindelijk overtuigd geworden, dat men niet alles verstaan kan. Ik heb op de gewigtigste plaatsen de geleerdste en diepzinnigste uitleggers oneens gevonden. Wanneer ik thans aan zulke plaatsen kom, zoo schort ik mijn oordeel op, en verblijd mij in de hoop van de zaak te zullen begrijpen in een volgend leven,

Aan Ridder Baud. 18 September 1830.

Wij spraken laatst over de kolonien ingeval van eene scheiding, en hetgeen ik toen verwachtte is nu gebeurd. Het Zuiden meent ook zijn aandeel aan dezelve te hebben. De acht bekende artikelen van Londen beschikken echter alleen over de vaart en handel, en laten ons den eigendom. De Grondwet beschrijft het Koningrijk, zonder de kolonien daarin te begrijpen. Ik denk dat het reeds tijd geworden is ons regt te handhaven. Wijders snellen de zaken vooruit. Ieder dag, ieder uur brengen daar verandering in, en wanneer UWEdgestr. wederom een half uurtje tijd heeft, wil ik er gaarne over praten.

Aan zijn zoon Frits. 30 September 1830.

Er zijn ook hier lieden, die niet zien of zien willen, dat de zware belastingen in alle landen van Europa ondragelijk zijn

geworden, en dat dit een bron van ongenoegen en van oproer is geworden, waarbij alle de woelingen en politieke partijen slechts als bijkomende omstandigheden mogen beschouwd worden. De bijeenkomende omstandigheden worden inmiddels door onze gewaande staatkundigen en gewaande christenen als een hoofdbron opgegeven.

Aan Prof. Tydeman. 8 Nov. 1830.

Ik ben niet beschroomd om thans eene wijziging der Grondwet voor te slaan. Verleden jaar nog zoude ik dezelfde vrees gehad hebben als UHgel. Heden is de natie anders gestemd door de omstandigheden. Zij roept luide om de ministerieele verantwoordelijkheid en de regelregte verkiezingen. Zij is ongenegen om zich onder eenig juk te krommen, van wat kleur ook.

Aan H. J. Swarth. 18 November 1830.

Een zegt, dat de Hertog van Saxen-Weimar met vier duizend man naar Maastricht vertrokken is, om de stad van levensmiddelen te voorzien. In dezen oorlog met de rooverbenden, die geen de minste krijgstucht betrachten, moet men den vijand in het open veld op het lijf vallen. Men moet hem niet zoover laten komen, dat hij een stad belegeren of bombardeeren kan. Doch de oorlog wordt gevoerd, even zooals de politieke zaken worden behandeld, dat is beide slecht. Wij zoeken de oorzaak van het kwaad daar, waar het niet is, en daarom werpen wij de schuld op den onschuldigen.

Hetgeen UEd. mij meldt van den Prins van Oranje is al wederom nieuw voor mij. Doch het zijn verwijten zonder bewijs, en daarom geloof ik er geen woord van. Het roepen van verraad is daarenboven iets gewoons als de zaken slecht gaan. De Koning heeft den Prins drie zendingen toevertrouwd in twee maanden. Dat zijn daden waar ik mij aan houd, terwijl ik niets geef om de woorden. De Hollanders zouden gelukkig zijn een Koning te hebben met zulk een edel karakter. Indien zij op zijn tijd hem niet tot Koning krijgen zoo zal er niemand slechter bij va-

ren, dan zij zelve. Het schijnt mij toe, dat onze natie het gevaar nog niet inziet, dat zij loopt met de financien. Zij zal zich dit beklagen als het te laat is. Ik heb genoeg gewaarschuwd toen het nog tijd was; maar men wil het bankroet zien om er aan te gelooven.— Deze zal ik aan UEd. per schuit zenden; want onder de slechtheden van deze dagen behoort ook de onveiligheid van de post.

Aan U.G. Schilthuis Iz. te Groningen.
20 November 1830.

Ik heb den vrijen handel op nieuw verdedigd onder den titel van *Lettres sur la prospérité publique*. Het was oorspronkelijk voor de Belgen bestemd en daarom Fransch.

Aan Luitenaut Generaal de Kock.
4 January 1831.

Zoo even lees ik in het Journal de la Haye met kapitale letters *Reprise des hostilités*, en dat Maastricht gebombardeerd wordt. Mij dunkt dat de gelegenheid daarmede overschoon is om met alle kracht op den vijand aan te trekken en hem tusschen twee vuren te brengen, namelijk ons leger en het garnizoen van Maastricht. Hem ter dege geslagen hebbende, zouden wij rechts aftrekken in de rigting van Turnhout, hem in den rug vallen, en hem drijven naar Breda, ten einde hem ook daar tusschen twee vuren te stellen. Ik verzoek Uwe Excellentie mijne invallende gedachten gunstig op te nemen. [1])

Aan Prof. Mr. van Heusde. 2 February 1831.

Vergun mij UHooggel. mijnen dank te betuigen voor het goed vertrouwen in mij gesteld, dat ik ook heden iets zoude kunnen toebrengen door eenig inzigt in de staatkunde van Europa, om onze natie uit haren tegenwoordigen hagchelijken

---

1) Men zoude in de verzoeking komen te vragen, of G.K. soms chef van den generalen staf bij den Prins Oranje geweest is gedurende den Tiendaagschen veldtocht zes maanden later. H. v. H.

toestand te redden. In mijn ouderdom en buiten alle ambtsbetrekkingen heb ik nog kunnen raad geven, maar ook niets meer, en deze raad heeft moeten uitgegeven worden in druk om te beproeven of hij hier of daar ook zoude komen ter kennisse van den eenen of anderen, die er gebruik van konde of wilde maken. Veel gelukkiger is de standplaats van U.Hooggel. om te stichten met levendige woorden, gerigt aan eene jeugd, die vroeg of laat het lot van het Vaderland in handen zal krijgen, en die Uwe wijze denkbeelden zal kunnen verspreiden onder het beschaafde deel van het volk. Er is veel te verwachten van onze jeugd, die midden onder het rumoer der hooge scholen van het vaste land zulk een voorbeeldig gedrag houdt, en niet alleen geene ongeregeldheden bedrijft, maar de wapenen aangordt ter verdediging van het Vaderland en deszelfs instellingen. Zulk een edele geestdrift kan een bron worden van de uitmuntendste uitkomsten, indien zij wel geleid wordt ter bevordering van andere even groote nationale belangen. Zij zoude daartegen ook eene verkeerde leiding kunnen ontvangen, verkeerde begrippen inzuigen, het Vaderland met den besten wil in gevaar brengen.

Mij dunkt, dat de afkeer van regeringloosheid, van goddeloosheid, van redeloosheid sommigen onder ons beweegt tot een vijandschap tegen Frankrijk, die zich begint uit te strekken tot eene gelijke gezindheid tegen Engeland. Van die beide Mogendheden hangt evenwel ons lot alreeds genoegzaam af, en zal misschien in het vervolg nog meer afhangen. Heden zijn vijf Mogendheden vereenigd om over ons te raadplegen, en Engeland en Frankrijk voeren in die onderhandeling den hoogen toon. Het is echter mogelijk, dat de vijf Mogendheden het oneens worden over onze zaak of andere zaken, zoodat zij zelfs de wapenen tegen elkander opvatten. Indien Frankrijk en Engeland dan dezelfde lijn blijven trekken, zoo kunnen wij niet denken om dezelve tot vijanden te hebben, of wij zijn oogenblikkelijk verloren.

Wanneer het derwijze op ons behoud, op ons bestaan aankomt, zoo kunnen wij het niet verantwoorden voor ons nageslacht, indien wij aan hetzelve een overheerd en berooid Vaderland nalaten, hetwelk onafhankelijk en welvarend had kunnen blijven. Wij behoeven noch de staatkundige, noch de godsdienstige beginselen van die natien over te nemen, met welke ons politiek belang ons gebiedt de vriendschap te onderhouden. Frankrijk wordt het ergst gesmaad en het verfoeijelijkst afgeschilderd, en in datzelfde Frankrijk bestaan er twee tegenstrijdige partijen, de republikeinen en de liberalen. De liberale partij is op het kussen en heeft den Koning aan het hoofd. Tot nog toe is het Frankrijk, waarmede wij te doen hebben, de Mogendheid, die het voorwerp is van onze staatkunde, onder de liberalen te zoeken en niet onder de republikeinen. De Belgen houden zich aan de republikeinen, en doen naar mijn oordeel zeer slecht, maar wij kunnen ons aan de liberalen houden, zelfs zonder alle hunne beginselen aan te nemen, en daarbij met groot nut voor ons Vaderland.

Zulke waarheden in druk te zeggen, in druk te ontwikkelen, kan ik niet van mij verkrijgen, uit hoofde van het groote misbruik, dat er van gemaakt zoude worden door blinde drift en toomeloozen ijver. Aan UHooggel: kan ik mijne denkbeelden gerustelijk toevertrouwen, voor U ben ik niet beschroomd mijn hart uit te boezemen, door Uw middel kunnen goede politieke beginselen allengs en trapswijze gestrooid worden onder onze jeugd, en aan Uwe verlichte vaderlandsliefde wilde ik gaarne datgene opdragen, dat ik niet meer kan verrigten en denkelijk niet beleven zal.

Aan zijn zoon Frits. 2 Augustus 1831.

Mijne dagen glijden weg zonder merkelijk onderscheid. Mijn leven is thans een langzaam sterven, een zachte dood. Mijn ligchaam is afgeleefd en met de wereld is het derhalve uit. De genietingen van het hart zijn besloten in een naauwen kring. Mijne landgenooten hebben mij den rug toegekeerd, mijne

vrienden doen meestal hetzelfde. Voor de genoegens van den geest blijft derhalve een ruime tijd over. Ik reis den geheelen aardbol rond (studies voor zijn *Ordre Social*, waarover later) en houde mij thans op in China, in Tartarije, waar ik belangrijke ontdekkingen maak. Van deze onbekende gewesten zal ik met des te meer gemak overstappen tot nog minder bekende aan gene zijde van het graf. Hier heb ik God gezocht en gevonden en vertrouw, dat ik Hem dan zal wedervinden.

Onaangename omstandigheden, zooals de uwe tegenwoordig zijn, heb ik meermaal in mijn leven ondergaan. Ik heb echter ook dan in mijn hart gevoeld, dat ik tot iets hoogers bestemd was, en de tijd is daarna geboren, dat ik groote diensten aan mijn Vaderland heb kunnen bewijzen. Zorg heden voor het behoud van uw ligchaam en van uwen geest, zoo zal ook voor U het gunstig uur komen om in de wereld nuttig te zijn. Dit is mijn vaderlijke raad.

Aan Prof. D. J. van Lennep.
6 September 1831

Het is mij hoogst aangenaam te zien dat de Heer Gericke zoo vaardig voortwandelt op den ingetreden weg. Onze (Javaansche) Bijbelvertaling en verspreiding kunnen nooit gelukken zonder deze voorbereidingen. Daarboven is zulk een werk het echte middel om onze ambtenaren en kolonisten met de Javaansche taal bekend te maken. Eindelijk zal deze taal zelve ongemeen daarbij winnen, zij zal regelmatiger worden, en met de beschaving der taal zal ook de beschaving der natie vorderingen maken.

Aan Prof. Tydeman. 5 December 1831.

Ik moet mij niet te veel vermoeyen met studeeren. Ik werk om mijn leven aangenaam, altoos dragelijk te maken, en niet om voor het publiek op te treden. Wat men na mijnen dood met mijne papieren zal willen doen, daar wil ik mij niet om bekommeren.

Aan Prinses van Oranje (Anna Paulowna).
3 Maart 1832.

Le présent le plus agréable que V. A. I. pouvait me faire vient de m'être apporté de Sa part, et je m'empresse de Lui en témoigner ma profonde reconnaissance.

Il me rappellera sans cesse le courage et la prudence déployés par V. A. I. depuis le moment où le Prince a été si étrangement méconnu, jusqu'à celui où il a placé son nom au premier rang en Europe.

Le Comte de Hogendorp, ancien résident
à Batavia. 9 Mars 1832.

Aujourd'hui je regarde les affaires avec beaucoup d'indifférence; j'ai perdu l'espoir d'être utile à ma patrie tant en Europe que dans les colonies. C'est par cette même raison que je ne suis plus avide de nouvelles politiques; que j'abandonne au moins les nouvelles du jour et que je ne prends plus d'intérêt qu'à la marche générale de l'esprit humain. Je vois bien par la hausse de tous les fonds qu'on s'attend au maintien de la paix. J'attribue la hausse de nos fonds en particulier à la probabilité d'un arrangement définitif. Mais je suis persuadé qu'il règne parmi nous une grande ignorance sur l'état de nos finances et que la confiance des spéculateurs est aveugle. L'état de nos dépenses ordinaires surpasse de beaucoup celui de nos recettes; on a l'imbécilité de croire encore, que dans cette matière deux fois deux font quatre. Le pays ne saurait fournir au trésor qu'une certaine somme; des impôts doublés et triplés ne rendront pas davantage, et nous le savons par une triste expérience. La paix générale est même très difficile à maintenir. Il y a cinquante ans l'Europe était à peu près au même point qu'aujourd'hui, et partagée entre absolutistes et libéraux. Les révolutions commencèrent, la guerre éclata. Elle embrassa toute l'Europe durant vingt ans; après quelque repos nous en sommes de nouveau aux révolutions; il est très appa-

rent que la guerre suivra, si tant est que les mêmes causes produisent ordinairement les mêmes effets.

Aan J. van Lennep, Consul Generaal te Smyrna.
16 Maart 1832.

Mijn zoon een verzameling makende van prenten van de Koninklijke Familie, om dezelve aan U.H.W.G. te vereeren, neem ik de vrijheid er een van den Koning bij te voegen, bekend onder den naam van den Mantel. De Prinses-Moeder bezat de schilderij, die in Berlijn gemaakt was, en in 1814 heb ik de prent laten maken op de gezamelijke kosten van de Prinses-Moeder, de Hertogin van Brunswijk en mij zelven. De prent is derhalve nooit te koop geweest, en uit dien hoofde dacht ik, dat het U.H.W.G. aangenaam zoude kunnen zijn dezelve te bezitten.

Aan den Baron de Keverberg. 22 Mars 1832.

Monsieur le Baron de Keverberg m'a fait un sensible plaisir en me communiquant la lettre intéressante du Général Bernard. L'écrivain est juge compétent par un long séjour qu'il a fait en Amérique dans un poste éminent. Je retrouve dans sa lettre le sens commun qui distingue si extraordinairement la nouvelle république. Je me réjouis pour l'amour de l'humanité de voir un pays immense avancer rapidement dans la carrière de la prospérité, et je plains les Etats de vieille Europe, qui par un attachement aveugle à d'antiques préjugés s'embourbent tous les jours davantage pour finir par la banqueroute.

Mais je ne veux pas pousser plus loin mes réflexions sur une situation désespérée et sur l'erreur de ceux, qui veulent obstinément périr. Je passe directement au point de l'impôt indirect, aux droits sur l'importation, qui couvrent les deux tiers des dépenses publiques. Ces droits ne font pas en Amérique le même effet qu'en Hollande. L'Amérique et la Hollande sont deux états très commerçans, mais la nature de leur commerce diffère essentiellement. Le Hollandais achète pour vendre, il se place

entre le producteur et le consommateur ou entre deux consommateurs. L'Américain produit pour vendre et il achète pour consommer. L'impôt doit différer également dans les deux pays, et doit être le résultat d'une situation toute différente. Le meilleur impôt est celui qui fait le moins de mal. En Hollande c'est l'impôt dans l'intérieur, en Amérique c'est le droit à l'importation. Si l'on pouvait recueillir l'opinion des Hollandais, je pense que la grande majorité manifesterait l'opinion que je viens d'énoncer. Je crois qu'en Amérique il en serait de même. Les deux pays ne sauraient être soumis à une règle commune. Je demande pardon à Monsieur le Baron de Keverberg de lui avoir parlé avec tant d'abandon, et si je me suis trompé, je le prie de me remettre dans la bonne voie.

Aan Prof. Mr. Tydeman. 21 September 1832.

De Zend Avesta en de Chou-king heb ik geheel iets anders bevonden te zijn, dan ik verwacht had, en de inhoud is in vele opzigten zoo kinderachtig en ongerijmd, dat ik mij niet lang, noch dikwijls daarmede heb kunnen vervelen. Aan de andere zijde is er geen ander middel om de oudheid te leeren kennen, dan hare overgebleven boeken in te zien en zelf te studeeren. Onze geschiedschrijvers en wijsgeeren hebben dit op zulk eene wijze gedaan, dat zij ons, naar mijn inzien, geen ware denkbeelden van de zaken geven.

Aan Chevallier Bourcourd. 5 Octobre 1832.

Notre crise actuelle me fait de la peine, mais je n'entrerai point en matière sur ce sujet, parce que je considère les circonstances d'un autre oeil qu'on ne fait généralement. A cet égard je m'explique le moins possible de peur de blesser, et je suis d'ailleurs bien convaincu, que ma carrière est terminée et que je suis devenu parfaitement nul dans le monde.

Aan J. W. May, Consul Gl. te Londen.
28 Augustus 1833.

Er vallen thans in het Parlement debatten voor over eenige

punten, waar ik veel belang in stel, namelijk de Oost-Indische bezittingen, de Negerslaven in de West-Indien, de Bank, de Protestantsche Kerk in Ierland. Naar mate de debatten afgeloopen zijn en het tot een parlementsakte gekomen is, verzoek ik UWEdg. mij het gedrukte stuk te willen zenden.

Aan J. van Lennep te Smyrna.
2 December 1833.

En effet l'Angleterre et la Hollande sont faites pour être toujours amies. Aussi l'arrangement actuel d'une Belgique indépendante et neutre, placée sous une garantie européenne comme barrière entre la France et nous, me paraît plus favorable à nos intérêts, que ne l'était notre union avec la Belgique en vertu des traités de 1814 et 1815.

Aan P. F. van Siebold te Leijden.
10 December 1833.

De eerste aflevering van Nippon is mij wel geworden en ik breng UHWG. mijnen hartelijken dank voor dit aangenaam geschenk.

De titelplaat en deszelfs verklaring brengt Japan aanstonds in een belangrijk verband met andere groote volken. Dit verband heb ik mede duidelijk bespeurd in de mythen van de schepping en verdere oudheden, waarbij ik mij levendig herinnerd heb de oudheden van Indie, Genesis, de Mongolen, China, en het Buddaïsme. Mij dunkt, dat er in deze beschouwing van een groot huisgezin, het Menschdom, veel aanlokkelijks gelegen is, en het werk van UHWG. kan daar een schoone bijdrage toe worden.

Aan Prof. van Assen. 9 Juny 1334.

Hier (in het Asiatic Journal) lees ik deze byzonderheid, dat de Engelschen op Sincapore gewoon waren om door de bank 2000 pikols koffy in de maand van Sumatra te halen, en dat zij nu wederom staat maken op denzelfden handel, nadat de Hollanders uit het eiland verjaagd zijn. Dit is het heilrijk gevolg

639505

van een vrijen handel; deze heeft de inboorlingen van Sumatra genoopt om koffy te planten, de Engelschen hebben denzelven afgehaald en hunne manufacturen daarvoor in de plaats gegeven. Zulk een voordeelige handel en scheepvaart hebben de Engelschen verkregen zonder eenige kosten van regering, zonder eenige wapening en vooral zonder eenigen strijd. Wij verkiezen het anders aan te leggen; wij willen veroveringen maken, wij leggen overal een gedwongen arbeid aan de ingezetenen op. Zulke voordeelen zijn er te behalen buiten eenige moeite noch kosten aan de zijde der regering. Wat zouden wij niet op dat groote eiland Sumatra voor rijke vruchten van dien aard hebben kunnen plukken indien wij ons verstandig, staatkundig en menschelijk gedragen hadden? Nu is het oude compagnie-stelsel wederom opgewarmd geworden door den Generaal van den Bosch, terwijl de Engelschen op liberale gronden van bestuur komen, die wij onder den naam van speculatien versmaden.

Zoo verliepen de jaren totdat de Septemberdagen van 1830 aanbraken; voor G.K. niet onverwacht; niet alleen door eigen aanschouwen kende hij de kloof, die Noordelijke en Zuidelijke Provincien van den aanvang af gescheiden had, en die in plaats van te verdwijnen juist in breedte en diepte was toegenomen; ook door ontvangen brieven was hij daarop gewezen.

Brussel 29 January 1817.

De zaken gaan inderdaad slecht; de zeden, de belangen, de godsdienst, de taal zullen steeds de onoverkomelijke scheidspalen zijn tusschen ons en de Zuidelijke gewesten. De eigenlijke aanzienlijken hebben geenen den minsten invloed op den geest der natie. Het opkomend geslacht is Fransch en wordt door de Ruphinsen en Gensdebiens tot vooroordeel en haat tegen al, wat Hollandsch is, opgewonden. De Prins van Oranje doet mij dikwijls de eer aan zich met mij over dezen toestand van zaken in gesprek in te laten. Z. K. H. schijnt alle eensgezindheid voor onmogelijk te houden en begrijpt niet hoe men immer op

het denkbeeld heeft kunnen komen om het bestuur van zulke verschillende landen één en algemeen te maken. De Prins is met den geest der Belgen gemeenzaam bekend. Hoe veel gelukkiger ware het misschien, dat H. Dezelve. Gouverneur Generaal dezer landen was geworden, en men de zaken zooveel mogelijk tot den ouden vorm had teruggebragt.

van Assen.

Brussel, 11 Maart 1817.

(Na mededeeling, dat hij eenig verlof zal aanvragen) Je serai bien aise, mon digne ami, de vous revoir à cette occasion, et de causer avec vous sur les objets, qui ne sont pas tous également réjouissants; je ne suis pas surpris de l'effet que font sur vous les papiers publics méridionaux, et les souvenirs qu'ils réveillent. Ils ne sont que trop propres à cela, et ce qu'il y a de facheux, c'est que ce n'est point comme en 1786 l'opinion ou l'ouvrage d'un parti, mais à quelques exceptions prés celle d'une manière de voir fausse, ingrate, ignorante, en un mot tout ce que l'on voudra, mais hélas trop générale; il y a même dans ce mécontentement une coïncidence singulière de gens partant de principes entièrement opposés, savoir les bigots et les révolutionaires; vous l'aurez particulièrement remarqué au sujet du procès de M. Foere; je réserve les détails pour le moment, où j'aurai l'avantage de vous voir; en attendant il ne me paraît que trop démontré, que dans les arrangemens pris, et même dans notre commission pour la révision de la Constitution, on n'a pas assez connu ces gens-ci, leurs opinions erronées, divergentes surtout, en un mot qu'on leur a fait trop d'honneur en les croyant susceptibles de ne pas abuser d'un degré de liberté, sans nul danger chez nous, mais qui a ici de grands inconvéniens, au nombre desquels il faut mettre au premier rang la liberté de la presse et les discussions publiques de la 2de Chambre des Etats-Généraux.

F. van der Duijn.

23 Décembre 1819.

Je vous remercie, Monsieur le Comte, des pièces intéressantes, que vous avez eu la bonté de me communiquer; j'en ai pris lecture avec infiniment de curiosité par l'intérêt que je prends au bien général de ma patrie, auquel je regrette de jour en jour davantage de ne pouvoir travailler d'une manière active, car je me persuade malheureusement, qu'elle a besoin d'être fortement secourue pour reprendre cet essort dont la prospérité générala a si fort besoin; je vois le découragement augmenter d'année en année également dans le Nord et le Midi du Royaume, et la confiance dans le Gouvernement diminuer en proportion; il ne peut guères y avoir de symptômes plus allarmants pour ceux qui ont le bien général à coeur . . . . .

GUILLAUME PR. d'ORANGE.

Dat G.K. zelf over den loop der zaken niet gerust was blijkt uit een brief door hem bestemd voor Generaal R. Fagel, Gezant te Parijs, maar niet verzonden.

La Haye, ce 27 Mai 1822.

Mon cher Général! Permettez moi de compter sur l'affection que vous me portez en vous demandant le dernier projet de loi, ou la loi par laquelle om impose le bétail à son entrée en France. M. de Saint Cricq me paroît abonder de plus en plus dans le systême prohibitif, et je serois charmé de voir ce qu'il a débité sur ce sujet à cette occasion.

Je vous adresse mes considérations sur la baisse du prix des grains, qui sont écrites dans un autre esprit. Vous pouvez hardiment les faire voir aux exclusifs, et je serois curieux d'apprendre un jour de vous, ce qu'ils en disent.

Voilà les affaires bien changées en France depuis le séjour que j'y ai fait. M. de Richelieu paroîssoit alors bien ferme, résolu à son poste, ne se doutant pas, qu'il le quitteroit dans quelques mois. Sa mort a suivi assez près sa retraite du ministère; le chagrin a-t-il miné sa santé?

Si je ne me trompe le parti ministériel ou royal, celui qui se plaçoit entre les ultras et les libéraux, a perdu son pouvoir. Il ne reste que les deux partis extrêmes; les ultras sont en possession du pouvoir, et les libéraux ne désespèrent pas de le leur arracher. Le Roi paroît avoir pris ses ministres parmi les ultras les plus modérés, qui peutêtre feront place aux plus violens. Quelquefois je suis tenté de croire que le gouvernement occulte à forcé la main au roi et règne en effet sur le roi et la France.

Pour se maintenir dans le pouvoir il me semble qu'il ne manque aux ultras que ce qui leur a toujours manqué. Ils règnoient avant 1789, ils règnent aujourd'hui; mais à ces deux époques ils ont également ignoré l'esprit public et provoqué son inimitié.

J'y prendrois moins d'intérêt si je ne craignois pas pour nous le contre-coup d'un ébranlement en France. Le soin de notre propre défence exige que nous portions notre attention sur elle. Mais moyennent de la prudence, je crois que nous pouvons nous soutenir quoi qu'il arrive, et que nous ne serons pas entraînés. Que la France éprouve une révolution nouvelle, qu'elle change de dynastie, qu'elle se fasse une seconde fois république, nous resterons debout tant que nous serons gouvernés dans le sens de notre loi fondamentale. Malgré la véhémence de quelques discours tenus aux Etats Génèraux, l'union nationale se resserre par le fait. Aussi est-ce un fait notoire que nous sommes le pays le plus tranquile de l'Europe. Mais quoique les secousses politiques en France ne nous renverseroient pas, elles nous affecteroient, et je désire apprendre de vous s'il faut s'y attendre ou si nous n'avons rien de pareil à craindre.

Bij een prospectus van „Het Nederlandsch Verbond", een tijdschrift in 1830 op touw gezet, teekent G.K. den 21 Juni van dat jaar aan:

Ik bewaar dit stuk als een staaltje van den geest, die onder ons is wakker geworden en door de Regering wordt gevoed.

Het is een ijdel geschreeuw, een bloote declamatie, die niets wezenlijks voordraagt noch onderzoekt. De uitgever is hoofdonderwijzer van het school der Maatschappij tot nut van 't algemeen alhier, in de wandeling, het departementale school. Als zoodanig behoort hij tot een groote en magtige partij, die de geheele natie onder éénen hoed wil brengen door middel van het onderwijs der jeugd. Het is een soort van zedelijke overheersching, die geene vrijheid naast zich dulden kan. Hare voorname tegenpartij is de Roomsche Geestelijkheid, die ook geheerscht heeft en nog heerschen wil. Heden staan die beide partijen tegen elkander over, en beschuldigen elkander over en weder van tyranny. Daarin hebben zij beiden gelijk. Voor de Regering viel het gemakkelijk haar gedrag te regelen. Zij had slechts de Grondwet open te slaan. Maar ze heeft partij gekozen voor de nieuwe leerwijze. Daarop hebben de Roomschgezinden zulk een geweldigen kreet opgeheven, dat de Regering uit schrik achteruit gestapt is.

Naar aanleiding van een „Adresse du Peuple belge à la Nation anglaise," geteekend door le Chevalier Pangaert-van-der-Stegen de Putte, dd° Bruxelles, 12 Août 1815, stelt G.K. den 25 July 1830 de volgende beschouwingen te boek, die eene geschiedenis van den strijd met de Zuidelijke gewesten kunnen heeten.

Dit stuk heb ik bewaard als een staaltje van den geest van het Zuiden op dien tijd.

Men vindt reeds daarin de beginselen en hartstogten van de twee partijen, die zich in het najaar van 1828 vereenigd hebben tegen de regering, namelijk de Katolieken en de Liberalen, onder den naam van Unionisten.

Ik herinner mij een rekwest of memorie van voorname Katolieken aan de Katolieke leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, welk stuk mij in 1817 gezonden geworden is door den Heer 's Jacob, secretaris van den Raad van State.

De Katolieken hebben van het eerste begin af en onophou-

delijk geklaagd, dat hun geloof en hunne kerk ondermijnd worden door middel van de inrigting van het openbaar onderwijs. Daarmede zijn dan de klagten over dit onderwijs eigentlijk klagten over gewetensdwang. De gewetensvrijheid is nogthans een van de voorname beginselen onzer grondwet.

Toen wij de Grondwet herzien hebben in eene commissie van evenveel Zuidelijke als Noordelijke leden, zijn er reeds pogingen gedaan door sommige Zuidelijken om het openbaar onderwijs aan de Roomsche geestelijkheid te geven. De Heer Raepsaet, een Vlaamsch edelman, een geleerde, heeft er een voorstel toe gedaan, doch vruchteloos. Onder de dertien Noordelijke leden waren er twaalf Protestanten en een Katoliek. Onder de dertien Zuidelijke Leden, allen Katolieken, waren vele liberalen. De Protestanten en liberalen vereenigden zich toen tot eene groote meerderheid om het voorstel te verwerpen. De hoofdstukken over den godsdienst en over het openbaar onderwijs werden zelfs van elkander afgescheiden, en verscheiden hoofdstukken tusschen beide ingelascht, opdat alle verband tusschen die beide voorwerpen mogt afgesneden zijn.

Op de Noordelijke hoogescholen waren er faculteiten van de Godgeleerdheid, doch geene andere professoren dan Protestantsche. De instelling van de hoogescholen was niet geschied door eene wet, maar door een vorstelijk besluit, den Raad van State gehoord. In navolging van deze wijze van handelen kwam er naderhand een Koninklijk Besluit ter instelling van de Zuidelijke hoogescholen. Op deze werd er geen godgeleerde faculteit ingesteld. De studenten, die zich aan de kerk wilden toewijden, werden gewezen naar de bisschoppelijke Seminarien.

De bisschoppen hielden zich echter niet aan de Seminarien alleen, ten einde priesters te vormen, maar zij rigtten ook kleine Seminarien op, om de eerste jeugd voor te bereiden. Hiermede stonden de kleine Seminarien gelijk met onze Latijnsche scholen even als de groote Seminarien met onze hoogescholen. Doch het bleef in de kleine Seminarien niet bij de opvoeding der geeste-

lijkheid, en vele Katolieken zonden er hunne kinderen als op Latijnsche seholen ten einde aldaar bereid te worden voor de hoogescholen. Wat wij Latijnsche scholen noemen draagt in het Zuiden den naam van *Gymnases* en *Collèges royaux*. Alle die scholen worden thans begrepen onder den naam van middelbaar onderwijs, in tegenstelling van het hooger onderwijs en het lager onderwijs.

In de eerste jaren, toen de Minister Repelaer het departement van openbaar onderwijs had, klaagde hij bij mij over de bisschoppen. Hij oordeelde, dat zij geene andere leerlingen in de kleine Seminarien mogten aannemen, dan kandidaten voor den geestelijken stand. Hij ging nog verder en beweerde, dat die kandidaten moesten gaan op de gewone middelbare scholen, en dat er geen kleine Seminarien mogten bestaan. Volgens hem waren deze slechts bij oogluiking toegelaten geworden, en de bisschoppen maakten er een grof misbruik van.

Onder het hooger onderwijs moeten wij nog de Athaenëen rekenen. Deze werden ingesteld naast de hoogescholen, om te dienen tot eene fatsoenlijke opvoeding voor degenen, die zich niet aan een bijzonderen geleerden stand of beroep wilden toewijden, die noch regtsgeleerden, noch godgeleerden, noch geneeskundigen, noch leeraars in de wetenschappen wilden worden. Met opzigt tot den godsdienst waren Athenaeën of doorluchtige scholen evenzoo te beschouwen als de hoogescholen.

Onder de middelbare scholen moeten wij nog de menigvuldige kostscholen rekenen. In het Noorden zijn zij meestal bekend onder den naam van Fransche scholen, in het Zuiden onder die van *Instituts*. Alle die Scholen zijn opgerigt door particuliere onderwijzers, die schoolgeld en kostgeld ontvangen en het onderwijs naar eigen verkiezing inrigten Men kan dit onderwijs openbaar noemen in dezen zin, dat het niet behoort tot de huisselijke opvoeding, maar dat kinderen uit vele huisgezinnen in die scholen bijeenkomen en dat elk er toe uitgenoodigd wordt en er regt op heeft voor zijn geld. In een ander

opzigt is dit onderwijs echter niet openbaar,omdat het niet ingesteld noch betaald wordt door de Regering, hetzij van het land, hetzij van de provincie, hetzij van eene gemeente.

Op het stuk van het middelbaar onderwijs waren de minste reglementen voorhanden. Het was niet daarmede gesteld zooals met het hooger onderwijs, waar de Koning reglementen op gemaakt had. Even als voor het hooger onderwijs, en nog meer, was er gezorgd voor het lager onderwijs, namelijk door middel van eene wet. Deze wet was van den tijd van den Raadpensionaris Schimmelpenninck en zij werd nog geacht in kracht te zijn volgens het tweede additioneele artikel der Grondwet, uit hoofde van hetwelk zoovele instellingen uit de oude *bulletins* gehandhaafd en opgehaald zijn.

Het lager onderwijs is in het Noorden zijne geboorte verschuldigd aan de Maatschappij *tot Nut van 't algemeen*. Deze Maatschappij is gesticht geworden midden in de gisting van de constitutioneele vrijheid in de zoogenaamde patriotsche tijden. Hare uitbreiding is zeer snel geweest, inzonderheid met opzigt tot de scholen voor het volk. Zij heeft al de omwendingen doorgestaan, onder een aanhoudende betuiging, dat zij zich noch met zaken van godsdienst, noch met zaken van regering bemoeide. Inmiddels heeft zij den sterksten invloed op kerk en staat uitgeoefend en moest dat doen uit hoofde van den geest van hare instelling. Heden breidt zij zich ook in het Zuiden uit, doch ontmoet aldaar een sterken tegenstand van de zijde der Katholieken. Onder de liberalen zelven heeft zij tegenstanders in de liefhebbers van de Fransche taal.

Het is op den grondslag van de scholen dezer Maatschappij, dat onze verschillende regeringen hare wettelijke instellingen gebouwd hebben. De zucht om op het nationaal karakter door middel van de opvoeding te werken werd hoe langer hoe grooter. De minister Elout heeft mij verhaald, dat een van de groote voorstanders onder de Bataven hem in zijnen ijver gezegd had: wij zullen bij U in huis komen en onderzoeken wat opvoeding

gij aan Uwe kinderen geeft. Zoo verre is het wel niet gekomen, doch de inrigting van het lager onderwijs en de aanstelling van de onderwijzers zijn geheel en al in handen der regering gevallen.

Zoo stonden de zaken in 1825, gedeeltelijk geregeld, gedeeltelijk zonder regelen vrij, in vele opzichten onbepaald en hier en daar op meer dan een verschillende wijze uitgelegd.

In 1825 ontstond er een luid gerucht, dat de Jezuiten in aantocht waren, en dat zij zich wilden meester maken van alle gezag in kerk en staat. Daartoe hadden zij inzonderheid het oog op het openbaar onderwijs en de huisselijke opvoeding.

Zie daar de aanleiding tot de bekende Koninklijke Besluiten, tot de oprigting van het Collegium Philosophicum, en eindelijk tot het Concordaat met Rome.

Op deze werking volgde een tegenwerking, zoo als een ebbe op den vloed. Sedert een kleine twee jaren heeft de regering toegegeven en heeft zeer groote stappen achteruit gedaan.

De geest van de bovengemelde Koninklijke Besluiten strekte daarhenen, dat de geheele jeugd haar onderwijs naar den zin der regering ontvangen zoude. Deze strekking had inzonderheid plaats met opzigt tot de Katolieken. De Katolieke kinderen moesten geweerd worden uit de kleine seminarien. Zij mogten niet school gelegd worden buiten 's lands. Ten dien einde werd zelfs het verbod van uitlandige opvoeding algemeen gemaakt. In de plaats van de scholen, daar de Katolieke ouders op gesteld waren, werd hun een nieuw gesticht aangewezen, het Collegium Philosophicum, en daar zouden de jonge Katolieken, die voor de geestelijkheid bestemd waren, zich kunnen voorbereiden tot de bischoppelijke seminarien. Met de opening van dit gesticht ging de sluiting gepaard van de kleine seminarien. In het Noorden waren geene bisschoppen, maar overal bestonden er geestelijke scholen, en ook deze werden gedeeltelijk gesloten, gedeeltelijk onderworpen aan de nieuwe reglementen. De ontevredenheid groeide daarmede aan onder de Katolieken.

Inmiddels werden de onderhandelingen in Rome over een concordaat voortgezet, en wel met de uiterste geheimhouding.

Een sterke tegenpartij in het Zuiden hadden de Katolieken altijd gehad aan de liberalen. Reeds onder Joseph II en te midden van den opstand tegen hem was de bevolking verdeeld geweest tusschen de geestelijkheid en de vrijheidzonen. Deze laatste waren vervolgens zeer in getal toegenomen. Onder den naam van liberalen zijn zij thans nog vijandiger en afkeeriger van de Roomsche kerk dan te voren. Zij zijn ook Katolieken door den doop, door de belijdenis, doch zij komen vrij openlijk uit als filosofen en deisten. Op het bovengemelde gerucht van een aanval der Jezuiten vatten zij vuur, verbeeldden zich overal Jezuiten te zien, en vereenigden zich met de regering om zich tegen dezelve te weren, vooral in dagbladen en vlugschriften. Maar in het najaar 1828 meenden zij op eens te ontdekken, dat de regering hun wat wijs maakte, dat zij hun de beloofde vrijheid niet verleende, dat zij de Grondwet buiten werking hield, en dat zij alles daarmede wilde goedmaken, dat zij de liberalen voor de Jezuiten bewaarde.

Die ontdekking werd misschien het eerst gemaakt, althans het eerst uitgebazuind, door den Heer de Potter, een rijk man, een geleerde schrijver tegen het hof van Rome, in Vlaanderen geboren, woonachtig in Brussel, bekend met vele Zuidelijken, en niet alleen met Zuidelijke ambtenaren, maar ook met Noordelijke in vertrouwelijken omgang met de Ministers van Gobelschroy en van Maanen, ja zelfs nu en dan gezien op de audientie van den Koning.

Gelijktijdig stond er een Katoliek op, de Heer van Bommel, uit eene fatsoenlijke, Hollandsche familie, een aanzienlijk lid der Noordsche geestelijkheid, even bekend ten hove en bij het Ministerie, de hand waarschijnlijk hebbende in het concordaat.

Van Bommel en de Potter werden bekend met elkander onderhielden een vertrouwelijken omgang te Brussel en zijn in mijn oog de grondleggers van een verbond tusschen de Kato-

lieken en liberalen, (*l'union des Catholiques et des libéraux*). Vele Katolieken en vele liberalen hebben zich in dit verbond begeven, doch voorzeker niet allen. Dagbladen en vlugschriften van de beide partijen hebben op eens de wapenen nedergelegd, die zij langen tijd tegen elkander gevoerd hadden. Doch onder deze kampvechters zelve is de vrede en vriendschap niet algemeen.

Eene groote verbaasdheid werd er getoond niet alleen binnen maar ook buiten 's'lands over deze nieuwe oppositie. Tot op dat oogenblik toe was er weinig of niets tegen de regering gezegd geworden. Een Fransch schrijver had den Koning *le Marc Aurèle Batave* genoemd. Onze Minister van Financien, midden in de vergadering der Staten Generaal van 1828, noemde ons land *la terre classique de la liberté.* En nu kwamen er artikelen op artikelen in onze nieuwspapieren uit, om onze regering te beschuldigen, dat zij de vrijheid onderdrukte, dat zij het volk bedroog met een schrikbeeld van Jezuitisme, dat zij bestond uit een partij huichelaars, dat de drukpers aan banden lag, dat er geene andere vrijheid van schrijven gelaten werd dan tot lof van onze regering. In meer dan een van deze artikelen straalde een groote kennis door van het karakter en de denkwijze van de hoogste ambtenaren. Doch dit laatste maakte weinig indruk op het publiek, hetwelk te minder geloof aan die artikelen sloeg, naar mate zij meer waarheid behelsden.

Het oogmerk van het concordaat was hetzelfde als bij alle andere concordaten. In de Katolieke kerk hebben de bisschoppen eene overgroote magt, die zich natuurlijk verder uitstrekt dan de kerk, en duidelijk gevoeld wordt in den staat. Daarom hebben de Koningen altijd moeite gedaan om zich meester te maken van de verkiezing der bisschoppen. Maar de Paus is nooit in gebreke gebleven om de aanstelling van bisschoppen aan zich te trekken en zijne geestelijke monarchie daarop te vestigen. Bij elk concordaat verdeelen de Paus en het hoofd van den Staat die regten onder elkander, waar zij geen van beiden eenige wettige aanspraak op hebben. De

verkiezing van den bisschop is het onbetwistbaar regt van de gemeente alleen (*clerici et laici, le clergé et le peuple*). Ons concordaat was eenigen tijd te voren tot stand gekomen en afgekondigd. Doch er werd aanstonds gesproken van geheime artikelen. Ook schreef de Paus daarover aan de geestelijkheid, en de Koning aan de Gouverneurs der Provincien, welke rondgaande brieven lang niet overeenkwamen. De gevoelens in het publiek liepen ook uiteen. Volgens sommigen had de Koning veel te veel toegegeven. Volgens anderen was dit stuk de schoonste daad van zijne regering. De Protestanten en liberalen knorden en de Katolieken juichten.

Het lot van de Heeren van Bommel en de Potter verschilde in het einde hemelsbreed; van Bommel werd Bisschop van Luik, de Potter werd gevangen gezet. Van Bommel gaf een mandement uit, waarbij de Kerk onafhankelijk van den Staat, en de Staat onafhankelijk van de Kerk verklaard werd. Daarboven prentte hij aan de Katolieken den eerbied voor de regering in. De Potter zat gevangen uit den hoofde van een artikel in een dagblad; hij schreef in de gevangenis een tweede artikel, waarvoor hij bij een tweede vonnis gebannen werd. Het eerste artikel riep iedereen op tegen de Ministers. Het tweede droeg een ontwerp voor van een genootschap (*association*) ten einde alle de verkiezingen zooveel mogelijk in den liberalen geest te doen uitvallen. De Potter is zoo liberaal, dat hij de instelling van het huwelijk afkeurt en met een vrouw en kinderen buiten den echt leeft.

Het lot van beide hoofden is min of meer het lot der partijen geworden. De regering heeft de Katolieken met een gunstig oog aangezien en de liberalen worden dagelijks, ingevolge van hun geschrijf in de dagbladen vervolgd. Desniettegenstaande is de vereeniging tusschen Katolieken en liberalen in stand gebleven. Zij schijnen slechts nu en dan elkander te verlaten. Hunne eenigheid is een gevolg van overeenstemmende belangen. Beide de partijen begeeren de vrijheid der drukpers, de vrijheid van

het openbaar onderwijs, de vrijheid van de taal, de ministerieele verantwoordelijkheid. Alle die belangen zijn middelen om eigen oogmerken te bereiken. De Katolieken vertrouwen, dat zij daarmede hunne Kerk opbouwen en de aanvallen der regering op dezelve afzweren zullen. De liberalen hopen, dat zij daarmede het despotisme omverwerpen en de vrijheid oprigten zullen. Zij voorzien, zij kondigen aan, dat als de middelen zullen zijn verkregen het verbond een einde zal nemen. Dan zal de oorlog hervat worden over de oogmerken.

Onder de redenen, die ik heb hooren geven van de voorkeur door de regering aan de Katolieken boven de liberalen, staat deze boven aan, dat men weet wat de Katolieken zijn, dat zij een ligchaam uitmaken onder hunne geestelijkheid, dat men dus met dezelve handelen kan, terwijl de liberalen niet meer zijn, dan een handvol vliegen.

De kragtigste wijze, op welke het volk deelgenomen heeft in de partijen, is geweest het middel van verzoekschriften, petitien, aan de Staten-Generaal. Dit middel heeft schier bij uitsluiting plaats gevonden in het Zuiden. Men heeft een paar petitien aan den Koning daartegenover gesteld, doch het is daarbij gebleven. De teekenaars in het Zuiden heb ik nooit talrijker hooren begrooten dan een honderd duizend, en het is onwaarschijnlijk, dat zij zelfs dat getal bereikt hebben. De indruk van de petitien op de Tweede Kamer der Staten Generaal in de beide vergaderingen van 1828 en 1829 is echter groot geweest. Ik geloof, dat de oppositie veel geringer zoude gebleven zijn zonder die petitien.

Een tegenwigt aan de petitien zijn de schutterijen geworden. Deze hebben zich niet anders verklaard op de publieke zaken, dan bij enkele gastmalen van de officieren en onder het drinken van gezondheden. Het wordt echter vrij algemeen zoo begrepen, dat de geest van die vereenigingen strijdig was met den geest der petitien.

Het hoofdpunt van het openbaar onderwijs met de onderge-

schikte punten van vrijheid der taal, werd inmiddels grondig en langdurig verhandeld in de openbare zittingen der Staten-Generaal. Het eindelijk gevolg daarvan is geweest, dat er veel door de regering is toegegeven en naderhand wederom iets teruggenomen. De tegenwoordige staat der zaak is duister, zooals die van de meeste zaken, en de strijd duurt onophoudelijk voort.

De opposite heeft verleden winter het tijdstip voor de tienjarige begrooting waargenomen en vrij duidelijk en luide verklaard, dat er geen geldelijke onderstand zoude ingewilligd worden, zoolang als de nationale bezwaren en grieven niet uit den weg geruimd waren. Tegen deze verklaring stonden schier alle de Noordelijke leden op, en beweerden dat de begrooting juist daarom moest ingewilligd worden, omdat men dezelve wilde onafhankelijk maken van de herstelling van grieven. Het is daarbij zeer opmerkelijk, dat de begrooting in het oog van beide de partijen niets deugde en op zichzelve verwerpelijk was.

Het Zuiden zeide derhalve eigenlijk tot de regering: wij zullen toestaan, dat gij een bankroet in den mond loopt, mits het openbaar onderwijs vrij worde. De Noordelijken zeiden evenzoo tot de regering: wij zullen U helpen het nationaal bankroet aan te brengen, opdat gij niet zoudt behoeven toe te geven op het stuk van het openbaar onderwijs. De meerderheid is met horten en stooten aan de zijde der regering gebleven en de begrooting aangenomen. Doch er zijn zoovele veranderingen ingekomen, dat de hoofdzaak nog niet gevonden is, en dat men nog blijft omzien naar de middelen om de uitgaven te dekken. De belastingen daartoe vereischt zullen in volgende vergaderingen worden voorgedragen en dezelfde strijd zal dan wederom een aanvang nemen.

Het liep zeer hoog met de debatten over de tienjarige begrooting in December 1829. De regering stond op een beslissing. De oppositie verlangde, dat er een wet voor zes maanden gemaakt werd, om met bedaardheid te kunnen raadplegen. Ditzelfde was tien jaar geleden geschied. Toen was de begrooting

eerst verworpen, daarop was eene wet voorgedragen en aangenomen, die eenige maanden in werking bleef, en eindelijk kwam er eene nieuwe begrooting. Maar nu verklaarde de regering, dat zij geen voorbijgaande wet zou voordragen. Wat zij doen zou na de verwerping der begrooting bleef een raadsel. De vrees voor hetgeen zij doen zou was te grooter. Het onbekende werkte krachtig op de verbeelding. Van de de eerste overwegingen te Brussel af had men gehoord van veertig duizend Pruissen, die in het land zouden vallen en van zestig duizend Franschen, die vervolgens aan de andere zijde zouden binnentrekken. Er is volstrekt niets van de waarschijnlijkheid van zulke geruchten gebleken. Maar de schrik daardoor veroorzaakt is zeer duidelijk te bemerken geweest, en wel onder beide de partijen te gelijk. Men wierp daarbij de oogen naar den staat van zaken in Europa. De kabinetten der groote mogendheden schenen zeer gunstig te zijn aan het despotisme. Vandaar de overhelling onder ons tot onderwerping of althans tot uitstel.

Het is van geen klein gewigt zich thans een klaar denkbeeld van de onderscheiden partijen te maken. Daartoe behoort men vooreerst zich te herinneren hoe kort geleden het Noorden en Zuiden van het Koninkrijk der Nederlanden met elkander zijn vereenigd geworden. Het kwam toen op niets minder aan, dan om van twee volken één volk te maken. De pogingen te dien einde in het werk gesteld zijn op verre na niet wel geslaagd. Het moest in alle gevallen een werk van tijd zijn en het voornemen om het schielijk zoo ver te brengen was reeds genoeg om niet te slagen. Hetgeen iedereen heeft opgemerkt met betrekking tot de taal is even waar op alle andere stukken. De Nederlandsche taal vond jaarlijks meer ingang in het Zuiden tot in de Waalsche provincien toe. Dit was niet genoeg voor de regering; men nam allerhande maatregelen om de Fransche taal te weren en daarmede bedierf men al wat er reeds gewonnen was. De Koninklijke besluiten zelve hebben moeten ingetrokken worden. Ik ben echter verre van te denken, dat deze intrekking verkeerd

was. Zoo als de zaak stond was de intrekking noodzakelijk; zij was een minder kwaad, dan de volharding zou geweest zijn. Doch dit minder kwaad zoude men hebben kunnen mijden, indien de regering slechts stil gezeten en alles aan den tijd overgelaten had. In alle opzigten is het even zoo gegaan en de ware vereeniging, de eendragt van de gemoederen, is verder verwijderd dan ooit. Hier is derhalve een eerste scheuring der natie, de partijschap van het Noorden en Zuiden. Vandaar dit akelig gevolg, dat de verdere partijen van het Zuiden geringen aanhang vinden in het Noorden en dat de verdere partijen in het Noorden miskend of onbekend zijn in het Zuiden. Gevolgelijk moeten wij van de partijen in het Noorden en het Zuiden afzonderlijk handelen.

Vermits de oppositie voornamelijk in het Zuiden merkbaar is, zal ik daarmede beginnen. Daar is dan eene Katolieke partij, eene liberale partij, eene partij van verbondene Katolieken en liberalen, van alle dewelke ik genoeg gezegd heb. Wijders maakt de regterlijke orde eene gewigtige partij uit. Zij bestaat er van ouds en heeft daardoor uitgemunt, dat zij inzonderheid onder Maria Theresia de regten der hooge overheid verdedigd heeft tegen de inbreuken van het Roomsche hof. Deze partij heeft van het eerste oogenblik der vereeniging af verlangd eene grondwettige regeling der regterlijke magt, waardoor de regters onafzetbaar zouden geworden zijn en vastgezeten hebben op hunne stoelen. Maar het heeft vijftien jaren lang geduurd en wij zijn nog niet zoo verre. Uit dien hoofde hebben de regters altijd losgezeten en zitten zij nog los. Bij de grondwettige regeling zal toch de Koning alle de plaatsen bezetten en elk heeft te vreezen, dat hij dan uitvallen zal. De vrees van deze partij voor de regering moge dan groot zijn, de genegenheid van dezelve voor de regering is zeker niet toegenomen. Alle administratieve ambtenaaren maken wederom eene partij uit, waarbij gevoegd moeten worden alle de ingezetenen, die naar zulke ambten en bedieningen staan. Deze partij is talrijk,

omdat het getal van ambten en bedieningen van jaar tot jaar is aangegroeid. Nog andere ingezetenen kan men in deze partij trekken, namelijk die tevreden zijn met den gang der regering. Dezulken en de ambtenaren begrijpt men gemeenlijk onder den naam van Ministerieelen.

Op deze onderscheidene partijen volgt er eene, die eigenlijk den naam niet verdient. Het zijn de onverschilligen, die gezamentlijk het overschot der bevolking uitmaken. Zij zijn ten minste even talrijk als de andere partijen zaamgenomen. Zij zijn misschien nog eens zoo talrijk. Dit is niet het lot van Belgie alleen, maar van schier alle de landen der wereld, die niet behooren tot de kleine staten. Nogthans is het getal der onverschilligen misschien aan het afnemen in het hart van het beschaafd Europa. Ik heb dit hooren zeggen met opzigt tot Frankrijk, en men beweerde, dat de partijen, die heden in dat land over elkander staan, nog eens zoo talrijk zijn als zij waren onder Lodewijk XVI. De partij, die het sterkst op de onverschilligen werkt en in geval van nood het grootst aantal tot haar dienst zou kunnen in beweging brengen, is zeker de Roomsche Kerk, door middel van de priesters.

In het Noorden moeten wij de partijen opsporen, ten minste tot aan het Stadhouderschap van Willem V. Twee groote partijen bestonden er toen die bijna zoo oud waren als de republiek, de Staatsgezinden en de Stadhoudersgezinden. Niet alle de leden van de Staten behoorden tot de Staatsgezinde partij, een groot gedeelte van dezelven behoorde tot de Prinsgezinden. Evenzoo waren er vele ingezetenen, buiten de Staats- vergaderingen gehecht aan de Staatsregering. Ingevolge van den Amerikaanschen oorlog drong de leer der constitutioneele regeringen bij vertegenwoordiging des volks ook in ons land door. Deze leer gaf aanleiding tot de geboorte van een derde partij, de volksgezinden. Te voren had de massa van het volk hare bescherming verwacht van de Prinsen van Oranje. Op deze wijze waren de beginselen van monarchie en democratie vereenigd geworden in den Stadhouder.

Nu stonden de nieuwe volksgezinden op zichzelven. De massa van deze partij was te vinden in de middelbare standen, waar dan eenige stadhoudersgezinden bijkwamen. De democraten waren meest gebeten op de aristocraten, en de benaauwde aristocraten zochten hulp bij den Stadhouder. Onder den Franschen invloed en de Fransche overheersching waren de democraten meester in de eerste jaren, de aristocraten werden vervolgens aangezocht onder het Directoire, en vele Prinsgezinden geraakten eindelijk in de gunst van Lodewijk en van Napoleon.

De natie werd de Franschen moede, op de ambtenaren na. Van daar de vereeniging van monarchalen, aristocraten, democraten, tot den opstand in November 1813. De herstelling van het Huis van Oranje en de instelling der Grondwet bragten alle partijen bij elkander. Van dien tijd af schijnt er slechts in zooverre een verschil van gevoelen te bestaan, dat sommigen het monarchaal beginsel willen uitbreiden en anderen het vertegenwoordigend beginsel. Er zijn dus twee partijen, de absolutisten en liberalen. Door de vereeniging met het Zuiden is er in het Noorden eene vrees wakker geworden voor de Katolieken. Wij mogen derhalve ook een Protestantsche partij opnoemen, die als het ware onder de Noordelijken in de waagschaal ligt tegenover de Katholieke partij in het Zuiden. Eindelijk is in het Noorden ook een overschot der bevolking, hetwelk mede onverschillig blijft en altijd gereed is om den stroom te volgen. In het Noorden is deze partij even talrijk als in het Zuiden en neemt evenzoo gedurig af. Deze partij bestaat veelal uit de laagste standen, uit de armste en onkundigste menschen. Wij hebben gezien, dat deze partij in het Zuiden meest genegen is om het oor te leenen aan de Roomsche Geestelijkheid; en zoo is zij in het Noorden het meest genegen om het oor te leenen aan de absolutisten.

Zoo staan heden de partijen in het Koningrijk, en zoo stonden zij een jaar of twee geleden, toen de eerste aanval op het Ministerie in het Zuiden geschiedde. Deze aanval was het werk

van de Unionisten, Katolieken en liberalen verbonden met elkanderen. Hun verbond was een gevolg van de bemoeyingen der regering met de partijen. Indien de regering zich nooit met dezelve bemoeid had, zo zouden de zaken heden geheel anders gesteld zijn.

De Katolieken zijn van het eerste oogenblik af de meest ontevreden partij geweest. Daarbij waren zij onder alle de partijen de sterksten en driftigsten. Als kerkelijk genootschap waren zij met een hechten band aan elkanderen gebonden, hunne geestelijkheid was een byzondere regering en het hoofd derzelve was de Paus. Onder alle deze geduchte omstandigheden zouden zij echter geen kwaad hebben kunnen doen, noch aan de regering, noch aan den Staat. Zij hadden tegen zich de liberalen, die mede den naam van Katolieken mogten voeren, doch in het hart philosofen en deïsten waren. Zij hadden tegen zich de regtbanken met al derzelver aankleven, die in het begin even zoo gezind waren als onder Maria Theresia. In het Noorden hadden zij tegen zich de Protestantsche partij. Wanneer het er op aan kwam, de Katolieke partij onder den duim te houden, zoo vond de regering overal hulp. De regering mogt derhalve geheel stil zitten en den aanval afwachten. Zij kon gerustelijk alle vrijheid aan de Katolieken gelaten hebben om eigen scholen op te rigten, inzonderheid kleine seminarien. De liberalen zouden hunne kinderen op de rijkscholen of op eigen scholen gezonden hebben. Ditzelfde zou de regterlijke partij, alsmede de ministerieele gedaan hebben. In het Noorden waren de Protestanten alleen voldoende alle gevaar te keeren, De pogingen der Katolieken om zich van het openbaar onderwijs meester te maken zouden zelf dienstig geweest zijn, om alle de andere partijen naauwer met de regering te verbinden. Aan een verbond van de Katolieken en liberalen zou er dan nooit gedacht zijn geweest.

Zulk een wijs stilzitten van de regering was derhalve overeenkomstig met de echte staatkunde, en deze staatkunde was let-

terlijk overeenkomstig met de voorschriften der grondwet. Door getrouw te blijven aan de grondwet, door alle vrijheid van geloof en van geweten aan de Katolieken te vergunnen even als aan alle de ingezetenen, zou de regering haar eigen belang het meest bevorderd hebben. Belang en pligt kwamen hier op hetzelfde uit.

Was het zoo gesteld met het openbaar onderwijs, hetzelfde geldt van de drukpers en van de Fransche taal. De regering had niets te vrezen en heeft zichzelve slechts in zwarigheden ingewikkeld door eene overbodige bemoeijing met die zaken.

Wil men andere grieven onderzoeken, zoo als het uitstel van de regterlijke inrigting, het taaije werk van de wetboeken, de ministerieele verantwoordelijkheid, zoo zal het weinig moeite kosten om zich te overtuigen, dat de natie gemakkelijk had kunnen tevreden gesteld worden. Doch ik zal daarop niet uitwijden, maar veelmeer bij andere gelegenheden deze punten uitbreiden.

Zoo brak de 26e Augustus 1830 aan; door het oproer te Brussel en den opstand in Belgie kwam het Vaderland in moeielijkheid en in gevaar. G.K. kon niet nalaten zijn stem te doen hooren. In kort achter elkander verschenen vlugschriften gaf hij zijn beschouwingen over de gebeurtenissen en zijn zienswijze ten opzichte van hetgeen gedaan moest worden ten beste.

18 October 1830. De Schutterij.
22 „ „ Séparation de la Hollande et de la Belgique.
29 „ „ Het Crediet.
29 „ „ De Prins van Oranje.
3 November „ De Vrede.
8 „ „ De Koning.
15 „ „ De Natie.
6 December „ De Verantwoordelijkheid (Ministerieele)
13, 22, 25 Dec. 1830, 4, 10, 17, 25, 26 Januari 1831, De Ontwikkeling.

Deze brochures maakten veel opgang; sommige beleefden een

zesden druk; of zij veel instemming vonden is een andere vraag; het kalme hoofd en bezadigde zienswijze van den schrijver kwamen weinig overeen met de opgewondenheid, de zelfvergoding, den haat tegen de Belgen, de veroordeeling van de handelwijze der Groote Mogendheden, die toen in de Noordelijke Provincie heerschten. De houding van den Prins van Oranje te Antwerpen, waar hij door eenig toegeven aan de opstandelingen Belgie geheel of gedeeltelijk voor Zijn Huis trachtte te behouden, had groote ergernis gegeven, en dat G.K. die houding verdedigde werd door zeer velen afgekeurd, „De animositeit van het publijk tegen Papa," schrijft de oudste zoon aan zijn broeder Frederik, „wordt zeer groot; de jongens op straat zingen liedjes en pasquillen tegen hem."

Van Assen teekent in zijne Mémoires aangaande de gebeurtenissen dier dagen het volgende aan:

De Koning heeft een oogenblik acte van afstand van Belgie aan den Prins van Oranje gedaan, doch nader ingetrokken. Toen de Prins van Oranje in October 1830 te Antwerpen was, schreef hij aan den Koning der Franschen, dat, wilde deze hem helpen met het terugkrijgen van Belgie, hij dan bij den Keizer van Rusland deszelfs erkenning zou bewerken. De Koning antwoordde of liet antwoorden, dat hij even te voren een eigenhandigen brief van den Keizer van Rusland had ontvangen.

Niet alleen door openbare geschriften ook op andere wijze trachte G.K. zijn land te dienen; zijn jongste zoon, Frederik, bevond zich in October 1830 in het gevolg van den Prins van Oranje in Antwerpen. Hij bracht een bezoek aan zijn vader in den Haag en deelde hem mede hetgeen hij in de Zuidelijke provincien had opgemerkt, voornamelijk hoe de Prins van Oranje den toestand in het algemeen en den zijnen in het bijzonder beschouwde. Hij had blijkbaar een gesprek met hem gehad en den korten inhoud daarvan haastig op het papier gebracht. Dit stuk luidde aldus:

Antwerpen, 12 Oct. 1830.

Mijne positie (de P. v. O. wordt sprekend ingevoerd) is van de moeijelijkste. Van den Koning wil men niets hooren; van alle kanten schijnt men zich om mij te scharen. Gend, Luik en Doornik organiseeren zich zelven en zonderen zich af van het gouvernement te Brussel. Men wil tot de Vice-Royauteit komen, zoo als aanvankelijk geschikt is. Gij ziet in hoe eene bezwaarlijke positie ik gesteld ben, zoowel van den eenen als van den anderen kant. Ik had gewenscht een Hollander bij mij te hebben om de correspondentie met den Koning ook buiten mij te houden. Ik had van der Duijn verlangd. Ik ben overtuigd, dat een vader belang in mijne positie stelt; het is jammer, dat hij zoo impotent is. Het was niet alleen een coup monté te Brussel; sinds jaren waren de zaken geschikt, zoo nu en dan komt er een aap uit den mouw. De belhamels, die in het Comité consultatif zitten, laten zich soms wat ontvallen en dan hoor ik wonderlijke dingen. Te Luik bestond eene Société constitutionnelle; men had de zaken voorzien: tot herstel der bezwaren zoude men de wapenen opvatten *contre la tyrannie et l'anarchie*; de burgers waren daartoe gewapend, ofschoon zij het niet wisten, maar de officieren wel. Sints mijn vertrek is mijn toestand moeijelijker geworden 1° de wapenkreet; ik was met de zaak bekend en keurde ze volkomen goed, maar de bewoordingen . . . . ze zijn te hostil, ze worden verkeerd uitgelegd, en geven daar aanleiding toe; 2° de zamenroeping der Staten-Gl. in den Haag; de Zuidelijken verklaren daar niet henen te zullen gaan, want het is strijdig met de Grondwet. Ik wist het, want de belhamels hadden 't voorzegd, de anderen volgen. Ik heb het door Grovestins aan den Koning doen zeggen, hij kwam den morgen der uitvaardiging. Dan de benoeming van Van Maanen, welke men vercierd heeft met de toevoeging, dat dit een bewijs was, dat men eene scheiding waarlijk voorzag; intusschen zijn La Coste en . . . . nog ministers. Het is noodig de zaken eerst meer in handen te krijgen, wij bezitten slechts Limburg en hier. De be-

langen van het Rijk, van mijn Huis, van mijn eigen, eischen, dat iemand aan het hoofd wordt gesteld, maar God weet met wie ik zal moeten omgaan en wat ik al zal zien? Het is niet genoeg aan het hoofd te staan, men moet dan ook besturen, maar wanneer dat zal gebeuren . . . . . ! Komen we tot de questie van de banden tusschen de twee deelen, hoe komen we daaruit? Nu bekennen ze, dat ze tot deze zaken hebben medegewerkt door het gemeen maken van hunne stelsels. Ik heb het ze voorzegd, toen ze in massaas petitionneerden: ge brengt de menigte aan den gang en zult ze niet meester blijven. Zoo even bekende het nog Ch. Bouckere. Te Brussel herinnerde ik mijn gezegde aan d'Hoogvorst; hij stortte tranen, maar wat baten nu die tranen van berouw, terwijl hij wordt voortgestuwd even als Barlaimont te Luik; het zijn stroopoppen; zoo was ook d'Outremont, die, hoewel zeer rijk, de gebeurtenissen in zijn zak moet voelen; hij heeft zich zoek gemaakt en verschuilt zich in een zijner twaalf kasteelen om Luik.

De geestelijkheid toont zich wel; de nuncius meende naar Engeland te gaan; op mijn verzoek heeft hij mij vergezeld; den dag na mijn komst heeft de Bisschop eene deputatie gezonden om mij te erkennen in mijne hoedanigheid; die van Gend is gereed hetzelfde te doen, zoodra hij gewaarborgd is tegen overlast. De adel zoude als de geestelijkheid handelen, maar de edelen ontvangen geen glansrijke opvoeding, hunne zaken worden door advokaten beredderd; deze stampten hun de denkbeelden in; de kleine Cloes, Jottrand, v. d. Weijer, die dan nog de beste is, hadden den grootsten invloed op die menschen, en maakten ze bang, zijnde schrijvers der Courier.— Ik moet evenwel bekennen, dat zoolang ik van Maanen gezien heb in den raad van Ministers, wij eender dachten, doch hij altijd verder ging dan ik. Sints jaren heeft hij voorspeld, dat het tot een omwenteling kwam, maar men had geene wapenen daartegen. Te Brussel trok men de wetten in tijdens Napoleons komst gemaakt; men had zijne oogmerken daarmede; nu zouden ze te pas gekomen zijn.

Deze mededeelingen gaven aanleiding tot een gesprek met zijn zoon, waarin G.K. zijn zienswijze ontvouwde, die hij kortelijk op schrift stelde in eenige aanteekeningen dd. 13 October 1830; ter zijde staat aangemerkt: door mij aan mijn zoon Frederik medegegeven naar Antwerpen. De inhoud luidt aldus:

Mijn zoon heeft mij een goed verslag gedaan en ik heb hem mijne gedachte op alles gezegd.

Hij kan alles bij monde overbrengen, doch op eenige punten zal ik hem iets dicteeren.

1°. De Prins komt mij voor op den besten weg te zijn. Daar is heden geen ander middel over, dan liberale instellingen te verleenen. Worden zij met oprechtheid gehandhaafd zoo verwacht ik den besten uitslag.

2°. Zulk een gedrag en zulke instellingen, naar mate zij in Holland bekend worden, zullen er groot ongenoegen verwekken. De haat over en weder is tot eene verschrikkelijke hoogte gerezen. Al wat men goeds doet aan de eene zijde, heet kwaad aan de andere, maar ik zie daarin geen reden hoegenaamd voor den Prins om een ander gedrag te houden en van den ingeslagen weg af te wijken. Binnen kort zullen de vooroordeelen van de Hollanders plaats maken voor een beter gevoel. Wanneer de Belgen liberale instellingen zullen verkregen hebben, zoo zal de begeerte naar dergelijke wakker worden in Hollandsche harten. Dan zullen zij de oogen werpen op den Prins, die het voorbeeld heeft gegeven en die hun behulpzaam kan zijn, hetzij nu, hetzij later.

3°. De zwarigheid is groot om het onderkoningschap vast en onherroepelijk te maken, in plaats van tijdelijk, gelijk het nu is. Ik weet maar één weg om dit oogmerk te bereiken. Het vast en onherroepelijk ambt moet gevraagd worden, zoo als het tijdelijk ambt gevraagd is geworden, door de Belgen zelven. Zij moeten zich dit getroosten omdat het niet anders kan. Als zij er de noodzakelijkheid van inzien, zullen zij wel de eene of andere

wijze van doen uitvinden. Het tweede verzoek zal evenzoo verleend worden als het eerste, en om dezelfde reden.

In die dagen, waarin de Prins van Oranje hevig werd aangevallen door de publieke opinie in de Noordelijken gewesten, zond G.K. het volgende briefje aan de Prinses van Oranje Anna Paulowna:

La Haye, ce 14 Octobre 1830.

Madame!

Au milieu des inquiétudes, qui assiègent le coeur de Votre Altesse Impériale je crois pouvoir Lui adresser un mot de consolation. Sans doute la conduite libérale du Prince en Belgique Lui attire aujourd'hui des censures et des injures de la part des Hollandais égarés et prévenus. Mais la connaissance du caractère national, que j'ai acquise par une longue expérience, me fait présager, que les préjugés feront place à des sentimens contraires et favorables. J'attends même ce changement de l'opinion publique à une époque peu éloignée.

Je ne crains pas d'ouvrir mon coeur à Votre A. I. par la confiance illimitée que je mets dans sa discrétion. Mes expressions pourraient aisément être mal interprêtées et dénaturées par la malice. Votre A. I. ne m'y exposera pas.

Je suis avec le plus profond respect etc.

Een eigenhandig geschreven en geadresseerd antwoord liet zich niet wachten.

La Haye, ce 16 Octobre 1830.

Monsieur le Comte!

C'est dans les momens pénibles qu'on reconnaît l'attachement, et la preuve que vous venez de m'en donner en me traçant des paroles consolantes me touche profondément. Notre cher et digne Prince m'a dit au commencement de nos malheurs, qu'il attendait de moi *que je me montrasse digne de sa famille et de la mienne*, et je crois, Monsieur le Comte, ne pouvoir mieux répondre que *par ses paroles* à la confiance que vous me témoignez; elles peuvent

vous donner en même temps une garantie de ma discrétion. Recevez aujourd'hui comme toujours l'assurance des sentimens de sincère et parfaite estime avec lesquels je suis

Votre affectionnée
ANNA.

De toezending zijner brochures aan goede bekenden bezorgdé aan G.K. verscheiden aangename brieven.

Monsieur le Comte!

L'argumentation contenue dans le Plamphlet, que Votre Excellence a bien voulu de nouveau m'envoyer, me parait aussi serrée que pressante. A chaque phrase on doit s'écrier: cela est vrai! En profitera-t on? La réponse à cette question exigerait des aveux délicats et à l'époque actuelle on défère moins à la voix de la sagesse, qu'à la force. J'éprouve d'autant plus de satisfaction à témoigner à Votre Excellence combien j'ai été sensible à Son envoi, que j'y trouve l'occasion de m'acquitter d'une commission du Prince d'Orange. Hier S. A. R. m'a fait l'honneur de m'entretenir assez confidentiellement. Elle me parût vivement pénétrée des jugemens du public. Je pris la liberté de l'assurer, que si au lieu de *compter* les suffrages Elle les *pesait*, j'avais la confiance que Son Altesse serait bientôt consolée; qu'il suffirait pour cela de nommer les juges et je me permis de vous citer, Monsieur le Comte, comme un de ceux dont l'opinion se prononçait en sa faveur. S. A. parût y attacher un très haut prix, et me chargea de vous assurer, Monsieur le Comte, „que si des motifs, qu'il serait superflu d'indiquer, ne „l'avaient pas retenu, il se serait fait un plaisir de venir vous „en remercier, et qu'il s'estimera heureux de trouver l'occasion „de vous en témoigner sa reconnaissance." Ce sont ses propres termes. Comme le Congrès se tiendra à Londres, Sa présence y pourra être utile, du moins le Prince s'en flatte.

Agreez, etc. D. DELPRAT.

(Pasteur de l'Eglise Wallone, et Secrétaire intime au Département des Affaires Etrangères).

Eenige zijner eerste stukjes zond G.K. waarschijnlijk in manuscript aan Falck, toen Gezant te Londen, met het bijschrift: „Dezer dagen heb ik nu en dan gedroomd. Ik zend U hier „ingesloten mijne droomen", en ontving daarop als antwoord:

Londen, 12 October 1830.

Dedel had mij reeds zeer verblijd door de tijdingen, die hij van U medebragt. Maar ik vinde nog veel betere bewijzen van Uwe herstelling in de folia sibyllina ingesloten bij Uw briefje van den 7den. Wat ik U bidden mag zend er mij meer zulke. Ik droom u gaarna na, en kan er misschien ook q.q. mijn profijt mede doen. De reize naar Antwerpen is, naar ik vreeze, acht of tien dagen te laat ondernomen. Zoo niet (en dit kan men thans tot uwent beter beoordeelen dan wij hier), dan moet ook de Prins van Oranje kennis dragen van Uwen voorbereidenden arbeid. Mijn grootste bedenking tegen denzelven betreft het Departement van Oorlog als objet de dépense commune, omdat ik mij de mogelijkheid niet voorstellen kan van onze Noordelijke soldaten wederom te doen dienen onder dezelfde vaandels als de Zuidelijken, die hen in deze crisis te Ostende, te Doornik, te Namen, zoo eerloos behandeld hebben. Zelfs in afzonderlijke regimenten verdeeld zouden zij bezwaarlijk tot een en hetzelfde garnisoen kunnen behooren.

A. R. Falck.

Hooggeboren Heer!

Ik heb in deze kommervolle tijden dikwerf om Uw Excellentie gedacht, en ik stelde mij levendig voor den geest de smert, die Uw vaderlandsch hart moet gevoelen van een gebouw, waarvan UE. de eerste steen hebt gelegd, dat grootsch en prachtig had kunnen zijn, zulks reeds in vele opzigten was, door moedwillige handen te zien vernielen; de vereeniging is voor alle

regtgeaarde Hollanders een steen des aanstoots geweest; alle takken van onze welvaart hebben wij aan de nieuwe Broeders moeten opofferen, eene afscheiding konde ons dus niet dan welkom zijn; maar dat zij, die alles bij de vereeniging gewonnen hebben, die de lievelingen des Konings schenen te zijn, de eerste kreet tot afscheiding zouden aanheffen, dit was moeielijk te voorzien; de weelderige paarden slaan achteruit, en de voorspoed maakt de menschen blind; dit alleen kan het raadsel oplossen.

Intusschen heeft het oproer hier reeds een niet ligt te herstellen onheil aangerigt; de daling der fondsen heeft ruim een derde der fondsen vernietigd en het vooruitzigt op de toekomst kan alleen hoop op vergoeding geven; het bemoedigend stukje over „de Schutterijen" was mij reeds door het Advertentieblad bekend; buiten het genoegen dat mij de lezing daarvan heeft opgeleverd, geeft het mij de overtuiging, dat die geest, welke vroeger werkzaam is geweest om onze onafhankelijkheid daar te stellen, ook nu nog nuttig kan wezen tot het behoud derzelve.

De Punten van bevrediging, zoo die tot stand waren gekomen, zouden veel kwaads voorgekomen hebben; de Prins aan het hoofd van Braband en afstand doende van de Noordelijke Provinciën, de twee Rijken door Buurtschap en Verbond in vriendschap levende, elk onder eigen wetten, administratie, financien en handel, de schulden op eene eerlijke wijze gedeeld, dit een en ander liet niets te wenschen over; de meneurs schijnen andere bedoelingen te hebben, en de Prins is daardoor in den neteligen toestand gebragt van door de Belgen afgewezen te worden en zich den haat zijner landgenooten op den hals te hebben gehaald.

Ik heb de eer enz.

Amsterdam — H. J. Swarth.

27 October 1830. — (Koopman).

Amsterdam 3 Nov. 1830.

Hooggeboren Heer!

Ik dank Uwe Excellentie hartelijk voor de ingezonden brochure, die ik al weder met veel genoegen gelezen heb; het zoo delicaat punt van Crediet vind ik met juistheid aangewezen. De leening van 20 millioen is mislukt, omdat men zijne vroeger verbintenissen verbroken heeft en de dubbelzinnige houding van het Gouvernement geen vertrouwen inboezemde, nu men er op rekent, dat de scheiding van Belgie niet alleen administratief maar geheel zal zijn.

Nu het Hollandsch geschut te Antwerpen het oproer gestuit heeft, begint het vertrouwen te herleven; de Regeering heeft, wel gedaan een gedwongen leening daar te stellen; al wat redelijk denkt keurt die maatregel goed en men wagt de verdere beslissing van ons lot met gelatenheid af; de eenigste vrees, die de menschen bezielt en daar men voor beeft, is de betrekking, waarin wij tot Brabant zullen blijven. Het gedrag van den Prins van Oranje vindt weinig verdedigers, hoezeer men erkennen moet, dat deszelfs positie hoogst moeilijk was. Men heeft er niet tegen, dat de Prins de opperheerschappij van Belgie aanvaart, mits hij zich dan ook geheel van ons verwijdert en van alle toekomstige aanspraak op deze gewesten afstand doe, zoo voor zichzelve als zijn nakomelingen. De twee Rijken onder één hoofd wordt als een gevaarlijk waagstuk beschouwd, dat nooit genoegen aan een van beiden kan geven. Ik geef U.E. bloot deze stemming op, zonder voor mijzelve deswegens te beslissen; ik begrijp, dat wij niets kunnen doen zonder de verbonden Mogendheden, en dat daaraan veel toe te schrijven is van hetgeen ons raadselachtig voorgekomen is en voorkomen zal. De Mogendheden zien nu, dat wij wel toegevend en zachtmoedig, maar geenszins laf of zwak zijn. Het edel voorbeeld door U.E. gegeven vindt overal navolgers; er wordt goed en bloed veil gegeven als in de dagen van ouds; onze jongelieden trekken met geestdrift uit en wij

zullen onze oude grenzen weten te beschermen zelfs zonder de tusschenkomst van vreemden; dit een en ander zal dan toch wel invloed hebben op de beslissing van ons lot.

De geest is hier over het algemeen zeer goed, doch het ontbreekt niet aan woelingen om onrust te verwekken; van tijd tot tijd hoort men oproerkreten, doch wee hun, die in handen van het graauw vallen; deze en de voorige week zijn er reeds verscheiden van die ongelukkigen slachtoffers hunner onvoorzichtigheid geworden.

Ik heb de eer enz.

H. I. Swarth.

Hoogwelgeboren Heer en Graaf!

Het zal uwe Excellentie mogelijk bevreemden deze regelen van eene onbekende te ontvangen, doch ik kan mijzelve niet langer de voldoening weigeren mij tot u te wenden om u uit den grond van mijn hart te danken voor al wat Gij dezer dagen wederom voor Vaderland en Oranje gedaan, gesproken, geschreven hebt; Gij, aan wien dat geliefde Vaderland reeds van over lang zoo oneindig verpligt is; Gij, wiens boezem te midden der hevigste stormen ontoegankelijk gebleven is voor alle lage driften en hartstochten, die u nimmer hebt laten vervoeren door den rampzaligen nationalen wrok, welke van het oogenblik onzer vereeniging met Belgie af onderdrukt, neen uitgewischt had moeten worden, maar welke helaas gestadig voedsel en aanwakkering vond; Gij, die het onregt altijd onregt noemdet om het even wie het pleegde en wie er door leed; die nimmer schroomdet de waarheid te openbaren en de grove misvattingen van het bestuur tegen te gaan; Gij, die 's Konings ware, trouwe vriend gebleven zijt, ofschoon Z.M. u niet regt verstaan, uwe *onafhankelijkheid* niet regt gewaardeerd, met een woord Zijne *beste* vrienden nooit gekend, en zich daardoor wel eens tegen hen vergrepen heeft. Och duid het mij toch niet ten kwade

ên acht het geene vleijerij, dat ik u dit alles durf zeggen; maar ik weet:

Es liebt die Welt das strahlende zu schwärtzen,
Das Hohe in den Staub zu ziehn

Zoo wordt ook Gij wel eens miskend, en daarom dacht ik, dat hoe weinig Gij u ook over het oordeel der meeste menschen behoeft te bekommeren, het u evenwel niet onaangenaam zoude zijn te ondervinden, dat er toch ook onder Uwe landgenooten zijn, welke uw edel pogen op prijs stellen en u daarvoor danken en zegenen......

Elke regel Uwer „Verdediging" (van den Prins van Oranje) is mij als uit de ziel genomen. Gewis zal men den Prins eindelijk regt laten wedervaren, en dan zal het voor U eene ware zelfvoldoening zijn nu daartoe medegewerkt te hebben. . . . Geef Uw edel streven niet op, geef het nooit op, al stellen slechte, kleingeestige menschen U nog zooveel hinderpalen in den weg, bewandel dien weg even groot ten einde toe. Eenmaal zal het licht over de duisternis, de waarheid over de leugen zegevieren. Heil u, die tot dat doel zooveel hebt bijgebragt en nooit anders dan door goede en regtmatige middelen. Neem de verzekering aan van den eerbied en de onbepaalde hoogachting

21 November 1830. Eener Nederlandsche Jonkvrouwe.
(Postmerk Groningen)

Hooggeboren Heer!

In afwachting van *de Natie* danke ik U.Exc. voor *den Koning*. Doch de Amsterdammers aangevoerd of aangeblazen door Lipman of gedwaallicht door de Noordstar zullen dien driekoppigen Koning leelijk aangrijnzen, en het niet willen gelooven, dat het eene ware drieënheid in hoofd en hart en in harmonie met hun monopoliseerend en tegen Belgie hatelijk beursbelang kan zijn. Vide de Noordstar van Saturdag, die Antwerpen zoo gaarne nog eens wilde laten bombardeeren. Ik twijfel ook, als ik het zeggen mag, of niet dit stukje de natie over 't algemeen zal indisponeeren en of

men het uitzigt op vereeniging aan de natie had moeten openén. Het is daarentegen een voortreffelijk argumentum ad hominem om Z.M te disponeren tot het invoeren eener liberale staatsregeling, die nu immers, ook door de Engelsche ministerieele revolutie, zoo dringend geboden wordt, en waarvoor het nu misschien nog even, even, tijd is. Het schijnt, dat er een wapenstilstand getroffen is met behoud voor ons van Antwerpens Citadel tegen Venlo. Ik zou den Hemel danken, dat het doelloos bloedvergieten ophield, en dat Z.M. nu tijd kreeg om zijne positie bij de natie nu regt in te zien en ons den vrede van binnen te verzekeren, zoo als die door U.Exc. zoo juist geschetst is in het stukje, waarvoor ik immers dank betuigd heb? Ik verneem, dat er in den Haag van gezegd is, dat men nu wel stof van actie tegen U.H.G. hebben zou als begunstiger van den opstand. Trouwens over de *scheiding* en de erkentenis aldaar van de juistheid van vele *grieven* waren mij hier reeds dergelijke remarques gemaakt. De Prins van Oranje schijnt de geheele verdedigingskunst van UEx. te willen epuiseeren. De conversatie met v. d. Weijer wordt Z. K. H. bijkans even kwalijk genomen als de proclamatie van Antwerpen. Maar de Prins handelt consequent aan de ongelukkige positie, waarin *niet hij zelf* hem en zijn Huis en de natie gebragt heeft.

Doch ik wil UEx. niet langer fatigueren enz.

H. W. Tydeman.

Het waren benauwde dagen in de herfst van het jaar 1830, benauwd zoowel op politiek als economisch gebied; G.K. gevoelde, dat het ieders plicht was mede te werken tot verlichting van den toestand, weshalve hij het volgende adres aan den Koning zond.

Sire!

Uwe Majesteit gelieve mijne eerbiedige verklaring aan te nemen, dat ik afzie van de helft van mijn pensioen.

Het zal mogelijk niet zonder nut zijn, dat ik de redenen van dit besluit aan Uwe Majesteit open leg.

De zware lasten, die op alle de volken drukken en ook onder ons tot zulk een hoogte gerezen zijn, verwekken een algemeen ongenoegen, vooral onder die meerderheid van het volk, welke van haren dagelijkschen arbeid leeft. Op dat ongenoegen werken alle diegenen, die men gemeenlijk als aanstokers van oproeren en omwentelingen doodverft, Jacobijnen Jesuiten, Intriganten. Zonder dat ongenoegen zouden zij echter geen indruk maken en geen hulp vinden. De arbeidende klassen der Maatschappij zijn tevreden met een regering, die haar beide werk en brood verzekert. Maar wanneer de zware belastingen al te veel van den arbeidsloon wegnemen, zoo blijft er niet genoeg over om te leven.

Ik wenschte mede te werken ter ontlasting van het volk en vooral van den gemeenen man. Ik wenschte aanleiding te geven om eenige van de drukkendste lasten te verligten. Hiertoe is een vermindering der staatsuitgaven noodzakelijk; daaraan wil ik gaarne het mijne toebrengen.

Ik ben met den diepsten eerbied, Sire!

's Gravenhage, Uwer Majesteits getrouwe onderdaan
5 October 1830. G. K. VAN HOGENDORP.

Het antwoord luidde:

Ten gevolge der door mij van Zijne Majesteit bekomen magtiging heb ik de eer namens Hoogst den Zelven aan U HoogEdgeboren kennis te geven van het aannemen van het door UHEGeboren bij adres van den 5den dezer gedaan aanbod tot afstand van de helft van het door UHEdgeboren genoten wordende Rijkspensioen van *f* 10.000.—, onder dankbetuiging voor deze UHEGeb. edelmoedige opoffering tot verligting van de algemeene lasten.

's Gravenhage, De Minister van Financiën
14 October 1830. VAN TETS VAN GOUDRIAAN.

Dit voorbeeld door G.K. gegeven, is in die dagen door velen

nagevolgd; er waren er onder voor wie offers van dien aard niet zonder persoonlijke ontberingen werden gebracht.

De volgende aanteekening van G.K. betreft een der episodes dier woelige dagen.

7 Decembre 1830.

Hier j'ai eu la visite du Comte de Mier, qui a résidé pendant plusieurs années dans ce pays en qualité d'Envoyé d'Autriche. Il a été rappelé il ya quelques semaines, et le public a cru voir la cause de son rappel dans la visite qu'il a rendue au Prince d'Orange à Vilvorde. Le public prétendit dans les premiers jours de Septembre que le comte de Mier avait conseillé au Prince d'entrer à Bruxelles sans troupes. On ajoutait que M. d'Anduaga, Envoyé d' Espagne, avait fait la même démarche. Celui-ci a tout de même été rappelé par sa cour.

J'avais fait allusion à ces visites dans ma brochure de *la Séparation*, page 39, en ces mots: „Un grand nombre de Belges distingués, „et de diplomates même, résidant à Bruxelles, vinrent à Vilvorde, „quartier-général des Princes, pour engager le Prince d'Orange „à entrer dans la ville sans troupes". Le Comte de Mier m'assura que ni lui, ni M. d'Anduaga n'avaient donné aucun conseil au Prince. Voici en substance la relation qu'il me fit de ce qui s'était passé.

„Jai quitté Bruxelles à pied en voyant toutes ces barricades et les massacres qu'on préparait. Arrivé à Vilvorde je fis prévenir les Princes, que je désirais de leur faire ma cour et de leur communiquer ce que je savais de l'état de la ville. Je fus reçu dans une chambre attenante à celle, où le Prince d'Orange se trouvait avec les députés de la ville. Il se rendit aussitôt auprès de nous, accompagné du Prince Frédéric et de M. van Gobbelschroy. Nous lui communiquâmes ce que nous avions vu, et il nous dit, qu'il était charmé d'apprendre la vérité de notre bouche, craignant que les députés ne lui en imposassent. Tout-à-coup et comme par inspiration il s'écria: si je leur proposais d'entrer

dans la ville avec mon seul état-major? Aucun de nous ne répondit un mot. Eh bien, dit-il, je vais leur faire cette proposition. Même silence. Alors il s'élança vers la porte et rejoignit les députés."

Le Comte de Mier me pria de vouloir saisir la première occasion de rectifier l'erreur où j'étais tombé. Il désirait, dit-il, de laisser ici une bonne réputation. Je pris volontiers l'engagement de satisfaire à sa juste demande.

Amsterdam 10 December 1830.

Hoogwelgeboren Heer!

Had ik vroeger de eer UHWG. mijnen dank te betuigen voor de toezending der vier toen door UHWG. uitgegeven geschriften, ook voor de twee jongste, welke UHWG. mij wel hebt willen doen geworden, betuig ik mijne wezentlijke erkentelijkheid. Ik verheugde mij zeer daarin eene bevestiging te vinden van mijne gevoelens, dat er namelijk aan het bijeenhouden van het Koninkrijk en aan de scheiding onder één hoofd niet wel meer te denken valt, en men zich thans alleen tot eene volstrekte afscheiding en tot behoud van ons oud Vereenigd Nederland zal moeten bepalen.

Een punt van Staatsregt komt daarbij in aanmerking, waarop ik mij veroorlove UHWG. aandacht te vestigen. Hetzelve betreft den regtelijken toestand in welken wij *nu* verkeeren. Regtens dunkt mij bestaat het Koninkrijk der Nederlanden nog altijd in de getrouw gebleven gewesten, en in de veronderstelling, dat er eindelijk slechts één Provincie overbleef, zouden in deze de regten en het bestaan van het Rijk zich concentreeren. Mij dunkt deze is de gezonde leer van het Staatsregt, zoo als die onlangs wel en teregt door den Heer Beelaerts is voorgedragen. Onze Staten-Generaal vergaderen dan wel en teregt als Staten-Generaal van het Rijk, even als de Staten-Generaal van de oude Vereenigde Nederlanden teregt als zoodanig vergaderden toen zij geene afgevaardigden uit Utrecht, Gelderland

en Overijssel toelieten, toen deze Provincien door Lodewijk XIV bezet waren. En zoo als zij toen zich niet bezig hielden met de belangen dier overheerde Gewesten, zoo bepalen zich onze Staten Generaal tot de getrouw gebleven Provincien. Doch het past mij niet de UHWG. welbekende gronden voor dit mijns inziens eenig met het Staatsregt overeenkomstig gevoelen verder hier te ontwikkelen.

Door een mijner vrienden ben ik onlangs in de gelegenheid gesteld de beide hoofdstukken van UHWG. Memorie van April van 1816, welkė niet in de Bijdragen zijn opgenomen, te lezen. Moeilijk kan ik UHWG. uitdrukken hoezeer bij die lezing mijne belangstelling meer en meer toenam. UHWGeb. hebt daarin zoo juist de Belgen, hunne bedoelingen, karakter en zeden geschetst, dat waarlijk het toen geschrevene met regt als de voorzegging van hetgeen nu gebeurd is kan beschouwd worden. Ik zou het zoo wenschelijk rekenen, dat die twee Hoofdstukken nu nog door UHWG. werden uitgegeven. Hetgeen daar gezegd wordt is zoo waar! De ondervinding heeft het bekrachtigd. Houd mij intusschen de uitdrukking van dit verlangen ten goede. Ik zou hetzelve zoo gaarne vervuld zien. [1])

Mij voortdurend in UHWG. hooggeschatte welwillendheid aanbevelende heb ik de eer enz.

C. A. DEN TEX.

(Professor aan het Athenaeum en medeschrijver aan de Noordstar).

Hooggeleerde Heer!

Zonder verwijl neem ik de vrijheid U Hooggeleerde mijne gedachten te melden op de voorgestelde vraag uit het staatsregt. In 1672 en volgende jaren werd de oorlog gevoerd met een oogmerk om de overheerde provincien te bevrijden. Indien men heden het oogmerk heeft, in den oorlog tegen Belgie, die afge-

1) Eene uitgave van het „Advys" was reeds ter perse toen dit geschreven werd. H. v. H.

vallen provincien met geweld onder het Koningrijk der Nederlanden terug te brengen, zoo zijn onze Staten-Generaal wettig vergaderd. Doch niet alleen hebben de afgevallen gewesten zich onder den naam van Belgie als eene onafhankelijke natie gevestigd en worden reeds genoegzaam als zoodanig erkend door Engeland en Frankrijk, maar ook de verklaarde wensch van Oud-Nederland is eene volstrekte scheiding van Belgie. De beide gevallen hebben derhalve geenerlei overeenkomst. Wijders in den zin van diegenen gesproken, die het Koningrijk der Nederlanden regtens willen handhaven en met geweld van wapenen herstellen, is er evenmin reden om de grondwet van het Koningrijk en de tegenwoordige Staten-Generaal langer voor te staan. Al blijft toch het Koningrijk der Nederlanden onder één hoofd, zoo is de scheiding reeds aangenomen door de Staten-Generaal van het Koningrijk, en derhalve de noodzakelijkheid geboren van een nieuwe grondwet en nieuwe Staten-Generaal. Deze noodzakelijkheid is even dringend, als die van eene aanhoudende vergadering der tegenwoordige Staten-Generaal tot voorkoming van regeringloosheid. Eindelijk is de *fictio juris* van een Koningrijk der Nederlanden geheel niet noodig voor de diplomatische onderhandelingen, alzoo de scheiding met een nieuwe grondwet bestaan kan met dat Koningrijk, en daarmede bestaan zou, ingeval de Mogendheden het Koningrijk herstelden.

Met de uitsteekenste hoogachting heb ik de eer te zijn enz.

's Gravenhage, G.K. van Hogendorp.
13 December 1830.

's Gravenhage 29 Jan. 1831.

Hooggeboren Heer!

Eene afwezigheid van twee dagen en andere oorzaken hebben de beantwoording aan U.H.G. verlangen vertraagd en nu nog moet ik mij uit gebrek aan tijd bij eenige vlugtige aanmerkingen bepalen, die zoo als U.H.G. zal zien, niet veel om het lijf hebben. Dit kan trouwens ook geen verwondering baren, daar U.H.G.

de Kolonien even goed kent als ik. (Deze begeleidt de terugzending van het manuscript van „de Ontwikkeling n°. VII".)

Voor het oogmerk, waarmede het opstel geschreven is, behoeft hetzelve, mijns inziens, dan ook geene verandering te ondergaan, alleenlijk geef ik UHG. in overweging of op pag. 9 de teruggang der prijzen niet opgenoemd zou behooren te worden onder de oorzaken der teruggang van welvaart. Nu heeft het wel eenigzins den schijn alsof de welvaart eenig en alleen door de veranderlijke en verkeerde maatregelen der regering ondermijnd was geworden, en dit is mijns inziens niet geheel juist. De intrekking der landverhuringen in de Vorstenlanden is de eenige verkeerde maatregel der regering, die eenen zeer beslissenden invloed op de productie gehad heeft; doch ook deze ondernemingen zouden door de daling der prijzen gevallen of in derzelver verdere ontwikkeling zijn gestuit geworden, al had de regering dezelve ongemoeid gelaten. Meer andere maatregelen zijn er genomen, die niet verdedigd kunnen worden, doch zoo de prijzen slechts hadden stand gehouden zou derzelver invloed op de algemeene welvaart nog niet merkbaar zijn geweest.

Met den meesten eerbied, enz.

J. C. Baud.

G. K. heeft een courantenartikel van het jaar 1820 bewaard, waarin bezwaren worden geopperd over de gevangeneming van den Kolonel Brice. Tien jaren later schrijft hij daarvan 24 December 1830.

Dit stuk heb ik in dien tijd bewaard en weggelegd, als een blijk der toenmalige gezindheden. Het komt mij nu zeer te pas, daar het ongenoegen in Belgie steeds aangegroeid is en eindelijk uitgebarsten tot eene volslagen omwenteling. Op alle zulke blijken is men heden in Holland stekeblind, en de haat tegen de Belgen bedekt al wat er gebeurd is, ten einde niet anders te doen, dan op hen te schimpen en te schelden. De

Belgen gedragen zich inmiddels sedert een week of zes zoo onvoorzigtig en zelfs zoo gek, dat zij de sterkste wapenen aan hunne vijanden in handen geven. Zij strekken hun gebied uit over Luxemburg, zij eischen Maastricht en Venlo, zij sluiten het huis van Nassau ten eeuwigen dage uit, zij weten hun krijgsvolk niet te beletten om de wapenschorsing te schenden enz., enz.

In dien zelfden tijd stelde hij de volgende opmerking bij een bewaard couranten artikel, mede van het jaar 1820, over de verkiezing der vertegenwoordigers:

Deze en dergelijke klagten hebben mij overtuigd, dat de natie rijp geworden is voor een regelregte verkiezing door de stemgeregtigden. Dit was de natie niet in 1814 en 1815; maar zij is het nu geworden door de ondervinding en door een verbeterd onderwijs op de scholen. Wij moeten met den tijd medegaan en ons kiesregt veranderen.

Bij een adres door de Tweede Kamer der Staten Generaal den 7 Februari 1831 aan den Koning overhandigd in zake de afscheiding van Belgie teekent G. K. het volgende aan:

's Gravenhage, 8 Februari 1831.

Wanneer ik dit adres van alle de ijdele woorden onbloot en het tot eenige punten terugbreng.

Wanneer ik het dan naast mijn ontwerpen van wet leg, gelijk als ik deze geschetst heb in „de Ontwikkeling n°. I."

Zoo vind ik geen merkelijk onderscheid.

Wanneer ik de protocollen van Londen op dezelfde wijze onderzoek met opzigt tot de scheiding, het grondgebied, de schuld, zoo komt het wederom op hetzelfde uit.

Mémoire de la Conférence de Londres
4 Janvier 1832.

Le gouvernement néerlandais, en proclamant de son propre chef, antérieurement à la réunion de la conférence de Londres,

le principe de la séparation de la Hollande d'avec la Belgique à lui même anéanti la partie essentielle des 8 articles du 21 Juillet 1814, qui avaient pour but un *amalgame parfait* et *complet* des deux pays.

Voir: 1 Message royal du 18 Septembre 1830.

2 Vôte des deux chambres des Etats Généraux des 29 et 30 September 1830.

3 Message royal du 1e Octobre 1830.

4 Proclamation de S. A. R. Mgr. le Prince d'Orange, du 5 Octobre 1830.

5 Message royal du 18 Octobre 1830.

(J'ai relu avec attention toutes les pièces citées dans la note ci-dessus. J'y vois clairement le principe d'une administration séparée de la Belgique. Mais les delibérations sur cette séparation n'excluaient nullement une communication de leur résultat aux puissances signataires du traité de Vienne en général, ni aux puissances signataires des 8 articles de Londres en particulier. Les puissances étaient libres alors d'accorder ou de rejeter l'administration séparée, de modifier ou de maintenir les 8 articles de Londres.

Le principe de la séparation admistrative n'a jamais été proclamé que sous la forme d'une proposition. Une commission fut nommée pour rédiger les changemens à faire dans la loi fondamentale. Cette rédaction aurait été soumise aux Etats-Généraux; les Etats-Généraux auraient accepté ou modifié cette rédaction. La résolution des Etats-Généraux aurait été soumise à une représentation nationale en nombre double. La résolution de cette dernière assemblée aurait été envoyée au Roi pour obtenir sa sanction. Le Roi aurait communiqué le voeu de la nation aux puissances. Les puissances enfin pouvaient délibérer sur ce voeu, l'accorder ou le rejeter, maintenir les 8 articles ou les modifier.

En conséquence il est évident que la proclamation du principe de l'administration séparée n'a point *anéanti la partie essentielle des* 8 *articles du* 21 *Juillet* 1814.

La conférence a avancé une thèse absolument fausse et dénuée de tout fondement.

Elle aurait dû s'en tenir à ce qui suit, savoir, à la déclaration faite par le Roi de son impuissance de dompter la rébellion sans le secours d'une force étrangère, ainsi qu'à l'acceptation faite par le Roi du protocole du 27 Janvier 1831.

En attendant il n'y a pas même dans cette déclaration et dans cette acceptation une renonciation du Roi à sa souveraineté sur la Belgique.

Je ne sais ce que répliquera le Roi sur ce point. Mais s'il dit à la Conférence, qu'il n'a point renoncé à la souveraineté, il indisposera naturellement les Hollandais. En Hollande on a toujours désiré que le Roi renonçât explicitement à la Belgique et on lui a souvent reproché de ne l'avoir pas fait. Cette question est toujours demeurée dans une espèce d'obscurité qui parait devoir se dissiper aujourd'hui par la réponse du Roi à la Conférence de Londres. Il me semble que le Roi doit se trouver dans un très-grand embarras.)

De jaren snelden voort maar brachten aan G.K. geen voldoening; naar zijn stem werd niet geluisterd; het was hem pijnlijk het Vaderland droeve tijden te gemoet te zien gaan zonder het te kunnen verhinderen. Dienaangaande schrijft zijn oudste zoon:

In alles is de toekomst van ons arm land in eene duistere nacht, in allen gevalle finantieel bedorven, zonder eenige hoop meer, eenige de minste mogelijkheid van redding. Dat dit alles Papa's laatste dagen, na een leven zoo geheel aan zijn Land gewijd, verbittert, vat ik geheel en het kan wel niet anders.

De werkzame geest kon echter geen rust nemen; reeds sedert verscheiden jaren hield G.K. zich bezig met een arbeid, waaraan hij den naam gaf van „Considérations sur l'ordre social", en waarmede hij zijn beschikbaren tijd aangenaam doorbracht. Dit vooral was zijn doel; of hij den arbeid ten einde zoude brengen daaraan was hem minder gelegen. Zoover heeft hij het ook niet

kunnen brengen; het bleef bij een verzamelen van bouwstoffen in groote menigte, doch zonder zamenhang, zonder teekening. Slechts een gedeelte kwam gereed en kan een voorstelling geven van hetgeen bedoeld werd. Vooraf echter eenige opmerkingen over dien arbeid van G.K's hand.

Mai 1832.

Au moment, où j'ai dû détourner les yeux de l'état de ma patrie, j'ai résolu de m'occuper d'un ouvrage littéraire. J'ai trouvé parmi mes papiers des considérations sur l'ordre social, jetées sur le papier il y dix ans, lorsque de nouvelles révolutions s'étaient annoncées. Mon ouvrage fut interompu et je le repris il y a un an comme un sujet très propre à fixer mon attention. Cette attente a été parfaitement remplie; en écrivant j'ai senti qu'il y avait de nouvelles études à faire; aujourd'hui toutes me lectures se rapportent à cet ouvrage, qui remplit ainsi tous mes loisirs. Je ne l'ai pas entrepris dans le dessein de l'achever; je l'ai entrepris pour occuper mon esprit.

27 Juni 1831.

Voorleden najaar heb ik gedacht een goeden raad aan mijn Vaderland schuldig te zijn; ik heb toen van tijd tot tijd stukjes uitgegeven, die naderhand verzameld zijn geworden onder den titel van „Scheiding van Holland en Belgie, enz". De geringe vrucht daarvan ziende heb ik niet lang na nieuwjaar een ander werk bij de hand genomen, onder den titel van „Considérations sur „l'ordre social et l'agitation des peuples".. Ik schrijf dit in het Fransch, omdat het dan gelezen kan worden door beschaafde lieden van alle landen en niet in dit land alleen. Ik stel daarin vast, wat de voorwerpen der maatschppelijke orde zijn, al het goede, dat het menschdom genieten kan, of ten minste het voornaamste daarvan. Vervolgens loop ik de algemeene geschiedenis door om na te gaan in hoeverre dat goede wezenlijk is genoten geworden, of heden genoten wordt. Ten einde dit laatste tot klaarheid te brengen reis ik de aarde rond en raadpleeg

derhalve de algemeene aardrijkskunde. Eindelijk ga ik over tot de waarborgen van het goede, in zooverre het bestaat of verder kan verkregen worden. Hiertoe dienen in de eerste plaats de zedelijkheid, deugd, godsdienst; in de tweede plaats wetten en regeringsvormen. Ik meen, dat uit mijn onderzoek zal blijken, dat de menschelijke maatschappij vorderingen heeft gemaakt en op den weg is om er meer te maken.

Mijn werk is van een grooten omvang en geschikt om alle mijne ledige uren te vullen. Dit is hetgeen ik daarmede bedoel, en ik bereik zeker het oogmerk om eene aangenaame bezigheid aan de hand te hebben. Of mijn werk nuttig zal zijn voor anderen, weet ik niet; maar ook dit behoort tot mijn oogmerk, zoodat ik mij bewust ben van een nuttig voornemen.

21 December 1831. Ordre social. Les grands traits de l'ordre social dans toutes les nations se ressemblent assez.

Un roi et une famille royale, qui vivent dans le plus grand luxe, et qui entretiennent un grand nombre de gentilshommes et de valets.

Une haute noblesse, qui étale un luxe d'un degré inférieur et une petite noblesse, qui n'est pas toujours dans l'aisance et se soutient par des emplois.

Une bourgeoisie industrieuse, des laboureurs aisés, qui supportent en plus grande partie le fardeau des impositions et fournissent à l'entretien des personnes royales et nobles.

Une populace si nombreuse, qu'elle forme plus ou moins la moitié de la nation, et qui fait à-peu-près tout le travail manuel de la société, dans les maisons, dans les champs, dans les armées et dans les flottes.

Ces grands traits sont modifiés suivant les temps et les lieux. C'est ainsi qu'au lieu de populace il y a quelquefois des esclaves, des serfs, c'est ainsi que le roi n'est pas toujours le maître des nobles et qu'il dépend d'eux; c'est ainsi que la distance entre la noblesse et la bourgeoisie n'est pas toujours la même; c'est ainsi que les classes inférieures ne sont pas toujours tenues dans la même oppression.

Des philantropes, des chrétiens ont cru que cet ordre social était susceptible de plus de perfection, qu'on ferait une bonne oeuvre en s'efforçant de l'améliorer.

Ils ont cru que le pouvoir absolu des rois ou des nobles tendait à corrompre ceux qui l'exerçaient, et à produire ainsi mille maux pour la société. Ils ont voulu en conséquence modérer ce pouvoir en le balançant par une influence légale et réglée du peuple, c'est-a-dire par une représentation nationale.

Ils ont cru qu'il ne fallait pas fair servir les impôts à entretenir un luxe effréné, mais à subvenir aux besoins indispensables de l'Etat. En conséquence ils ont voulu réduire les dépenses publiques et diminuer les impôts en proportion. Ils ont vu encore dans les impôts modérés un encouragement pour toutes les industries et un plus haut degré de bonheur pour la plus grande partie de la nation.

Ils ont cru que la populace vivait dans un état dégradé, indigne de la nature humaine, et qu'elle mettait souvent l'Etat en danger lorsqu'elle se vendait à des ambitieux. Pour rendre à eux-mêmes les hommes abrutis, ils entreprirent de les instruire, et de leur rendre ainsi le sentiment de leur propre dignité. Ils se flattèrent, que plus instruits et moins vicieux ces hommes ne se rendraient pas si facilement les instruments aveugles de l'ambition.

Mais les philantropes encoururent l'improbation la plus marquée de tous ceux qui vivaient, au sein du luxe, et qui craignaient d'être privés de ses jouissances. Ainsi deux partis se formèrent dans toutes les nations de l'Europe, et la guerre qu'ils se font depuis cinquante ans devient tous les jours plus vive. Les ambitieux s'en prévalent, et ils forment un troisième parti, qui se recrute dans les deux autres, et qui trouble plus qu'aucun autre le bonheur de la société.

Conclusion.

L'ordre social a toujours fait des progrès malgré de fréquentes

interruptions. Les imperfections ont toujours été la source la plus féconde de l'agitation des peuples, soit en produisant des troubles intérieurs, soit en provoquant à la guerre et aux conquêtes.

Pour assurer et augmenter la prospérité intérieure et la paix générale, les amis de l'humanité ne sauraient mieux la servir que par la réunion de tous les efforts pour améliorer et consolider l'ordre social.

Ceux qui s'opposent à l'introduction des garanties nécessaires à l'ordre social, qu'ils soient princes, ministres, interprêtes de la religion, philosophes, hommes du monde ou hommes du peuple, entretiennent l'agitation publique, au risque de devenir les victimes de leur aveuglement.

Ordre Social.
(4 Janvier 1832)

A mesure que j'avance dans mon ouvrage je trouve un point de conformité dans l'origine de tous les peuples.

La tribu commence par se gouverner elle-même. Elle s'assemble en armes de temps en temps et adopte ses jeunes gens dans la société. Elle fait quelques réglements intérieurs et arrête quelque entreprise contre ses voisins. Elle élit un chef de l'état et des officiers publics pour un temps déterminé.

Mais dans la suite le chef de l'etat et les officiers publics s'arrogent plus de pouvoir et deviennent héréditaires. Aussitôt leur premier soin est de rendre impuissantes les assemblées nationales et même de les abolir.

Je ne hasarde pas ici une théorie. Je ne raisonne par sur des probabilités. J'établis des faits tirés des historiens les plus dignes de foi. Je citerai leurs propes paroles.

Le changement, que je viens d'indiquer dans tous les gouvernements a seul suffi pour produire tous les maux de la société. De là l'agitation des peuples dans leur intérieur. De là les guerres entre les peuples suscitées par l'ambition de leurs chefs.

Cette agitation intérieure et extérieure fait presque toute

l'étoffe de l'histoire universelle. Pour rétablir la paix et la tranquilité il faut retourner au premier état de la société.

Mais comment assembler une nation à la façon d'une tribu? La chose est impossible. Mais les provinces et les villes d'un vaste état peuvent nommer des représentants à l'assemblée nationale et cette assemblée peut remplir toutes les fonctions d'une assemblée du peuple. Les relations entre l'assemblée nationale et le gouvernement sont plus compliquées qu'à l'époque primitive, où la nation n'était encore qu'une tribu. Ces relations doivent être définies par une loi fondamentale.

De cette manière les peuples peuvent rentrer dans la bonne voie dont ils sont sortis. L'agitation pourra faire place à la tranquilité. Il est évident que le genre humain tend à ce but d'un pas lent et incertain.

Mon ouvrage doit servir à développer toutes ces idées.

Nous voyons le genre humain dans tous les âges assailli par mille maux. L'ordre social est sans cesse troublé par les guerres nationales et intestines, par l'esclavage et la servitude, par la polygamie et les excès les plus honteux, par l'idolâtrie, qui est le pire de tous les fléaux.

Rien n'est plus difficile que de satisfaire leurs besoins physiques, moraux et intellectuels. Quand ils sont en liberté de se livrer à leur destination, ils rencontrent en eux-mêmes de nouveaux ennemis, ils ne savent pas jouir avec une juste mesure des biens que Dieu leur dispense. Il leur manque la force de régler leurs besoins, ils s'abandonnent à leurs passions, à des habitudes perverses. Rien n'est plus vrai que l'ancien adage que l'homme, qui est maître de lui-même est plus fort, que celui qui prend des villes. En attendant cette énergie même ne suffit pas; un voleur et un assassin peuvent être maîtres d'eux-mêmes. Il faut encore que la force de l'âme soit dirigée vers le bien, c'est-à-dire que l'homme soit vertueux.

Les philosophes grecs ont été pénétrés de cette vérité, ils se

sont même élevés par elle à l'idée de Dieu. Ils ont démontré que Dieu exige de nous la pratique de la vertu, de toutes les vertus. Leur doctrine a eu quelque influence sur les coeurs des hommes éclairés, qui savaient les comprendre. Mais la multitude ne les comprenait pas et restait vicieuse, superstitieuse et abrutie. Enfin le christianisme a exposé une morale divine, des préceptes positifs. Il a montré l'union conjugale des premiers hommes établie par Dieu même, l'autorité paternelle, la piété filiale, l'amour fraternel, ordonné par des lois divines. La famille est constituée et de cette famille naissent toutes les familles du monde. Le genre humain se divise en tribus, en nations; mais elles se composent toujours de familles. Si la famille est bien réglée, la tribu, la nation, le genre humain vivront dans un état social parfait. Aussi les premiers chrétiens furent-ils des modèles de vertu, comme nous voyons entre autres par le célèbre rapport de Pline le jeune à Trajan. Les préceptes du Christianisme ne sont pas faits seulement pour les hommes éclairés, ils sont à la portée de la multitude. Les chrétiens ont dégénéré de leur vertu primitive, quand la doctrine divine a été remplacée par un culte extérieur. Mais le véritable christianisme n'a jamais entièrement péri, il a toujours trouvé des défenseurs en dépit des persécutions, et enfin la réformation l'a rendu à sa pureté originelle.

CONSIDÉRATIONS SUR L'ORDRE SOCIAL ET L'AGITATION DES PEUPLES.

Ab Jove principium.

Préface.

Il y a dix ans que j'écrivis ces considérations pendant une session des Etats-Généraux dont je faisais partie. Un accès de goutte m'empêcha d'y mettre la dernière main. Rétabli de cette indisposition l'agitation publique me parut calmée et mon ouvrage demeura imparfait.

Aujourd'hui l'agitation a recommencé plus vive que jamais, et je me suis décidé à revoir ce que j'avais écrit et à l'achever, Puissent mes idées contribuer à l'introduction de cet ordre social, que je crois le moyen le plus propre à modérer l'agitation publique, à mesure qu'il sera plus généralement et plus solidement établi.

Cependant je ne me flatte pas de produire un effet sensible sur les préjugés et les passions de la génération actuelle, ni même d'une seconde génération; mais il m'est doux de penser que peutêtre cet écrit me survivra et qu'il portera quelques fruits dans les générations suivantes.

INTRODUCTION.

Nous vivons depuis cinquante ans dans un état de trouble toujours croissant, que nous avons cru terminé, mais qui semble renaître avec de nouvelles forces.

L'Europe nous parut avoir recouvré la tranquilité par les deux paix de Paris et par l'évacuation de la France, et voilà que dans le midi il éclate des révolutions et que les souverains du nord s'opposent à leur effet. Au milieu de l'an 1820 nous avons lu des notes diplomatiques, à la fin de l'année nous voyons une grande armée autrichienne passer les Alpes et s'établir en Italie. Les deux empereurs et le roi de Prusse ont commencé un congrès à Troppau, ils sont en route pour le continuer à Laybach, où déjà le roi de Naples les attend. Des constitutions, des représentations nationales en Espagne, en Italie, en Portugal attirent en même temps notre attention et remplissent tous les journaux.

Fatigués de malheurs privés et publics, nous soupirons après la paix qui nous échappe et nous portons des regards inquiets sur un avenir menaçant. Nous réfléchissons, nous méditons sur notre situation actuelle, pour y découvrir ou pour deviner les évènements qui nous attendent. Nous devenons politiques et philosophes par l'instinct de notre conservation.

La première observation, qui nous frappe, c'est le changement total qui s'est opéré dans les causes de l'agitation publique. Autrefois c'étaient les ambitions, les conquètes, les alliances pour rompre ou pour maintenir l'équilibre de l'Europe. Aujourd'hui ce sont des peuples qui s'agitent pour obtenir des constitutions de leurs souverains, et ces princes qui les accordent avec plus ou moins de facilité. Autrefois les peuples s'armaient pour les querelles de leurs princes, aujourd'hui chaque nation ne parait occupée que de ses propres intérêts dans son intérieur. Mais ce changement même ne peut nous rassurer après la révolution française, qui a été suivie de guerres si longues, et de l'asservissement de l'Europe presque entière. Des révolutions chez trois peuples divers, dans une seule année, peuvent produire encore un embrasement général.

En attendant il résulte de cette observation fondamentale que nous ne devons pas considérer notre situation sous le point de vue de la politique ancienne de l'ambition et de la jalousie des cabinets; mais qu'il faut porter un regard plus profond sur l'état des peuples, sur les formes du gouvernement qu'ils recusent, sur la constitution qu'ils demandent, en un mot: sur l'ordre social.

L'ordre social est sujet aux vicissitudes comme toutes les institutions humaines; ses variations constantes sont le plus souvent insensibles, quelquefois elles sont subites et de véritables révolutions. Telle a été la réformation au seizième siècle, l'établissement de la constitution anglaise au dix-septième, et pour nous à la fin du dix-huitième la révolution française. En remontant le cours des siècles nous rencontrons encore de ces époques mémorables: les croisades, le systême féodal, l'éruption des peuples barbares, les Romains, Alexandre-le-Grand, Cyrus.

Dans toutes ces révolutions anciennes, comme dans celles qui se passent sous nos yeux, il est facile de reconnaître qu'elles ont été amenées par les vices et les imperfections de l'ordre social. Ceux-ci sont la source des agitations qui tourmentent les peuples; ils les privent de la tranquilité et de la prospérité

intérieure, ils les excitent à troubler le repos du monde. Un peuple heureux et tranquille ne tramera pas de conquêtes ni d'usurpations; bien moins encore il se divisera en partis pour s'entre-déchirer ou pour éclater en guerres civiles. Quand un peuple vit content de son sort, les intrigans ont peine à le remuer et à troubler sa tranquilité intérieure. A mesure que l'ordre social deviendra plus parfait, que les lois obtiendront plus de force, des princes ambitieux rencontreront plus de résistance dans les peuples qu'ils voudront mener aux conquêtes.

Mais l'ordre social se perfectionne-t-il? A-t-il fait des progrès comme tous les arts et toutes les sciences? Où a-t-il commencé? De qui l'avons nous reçu? De toutes ces questions nous en trouvons la solution dans l'histoire, et il importe à notre sujet de la parcourir sous ce point de vue pour en obtenir des lumières.

Nous apprendrons ainsi à juger si nous avons à craindre de plus grands maux, ou si nous pouvons nous flatter d'un meilleur avenir. Si nous trouvons que l'ordre social n'est pas susceptible de perfectionnement, qu'il n'a pas fait de progrès comme les arts et les sciences, que son origine est incertaine, qu'il s'est établi chez nous par une espèce de hasard; dès lors abandonnons des recherches inutiles, de brillantes chimères, de fausses lueurs, et reconnaissons notre ignorance plutôt que de nous faire illusion. Que si au contraire nous découvrons l'orgine de l'ordre social, si nous le voyons se perfectionner, si nous pouvons tracer ses progrès, si les nations civilisées se sont transmises ce dépôt sacré, si nous l'avons reçu plus défectueux et que nous y avons apporté de sages corrections, s'il est donné aux générations suivantes de poursuivre et d'achever notre ouvrage; dès lors espérons tout de l'avenir, et croyons que l'état du monde civilisé s'améliore, malgré les obstacles, qui s'opposent aux progrès de l'ordre social et qui se renouvellent sans cesse. Notre espoir se fonde sur les progrès de l'ordre social, nos craintes naissent des obstacles qu'il éprouve, et dans tout cela il n'y a rien que nous ne puissions scruter et peser.

En méditant ainsi notre sujet nous apercevrons bientôt que les gouvernemens et les constitutions ne sont pas tout l'ordre social, et que les voeux des peuples vont plus loin. Il est des biens que les constitutions garantissent; c'est pour l'amour de ces biens que les constitutions sont invoquées, et les constitutions ne sont que le moyen de toucher sûrement le but; ces biens qu'on veut garantir sont ceux que Dieu même a départis à l'homme, dont il jouit dans la société qui est son élément, et dont cette société le prive par des institutions vicieuses. Il faut à l'homme des institutions, qui protègent ses besoins physiques, moraux, intellectuels. Ces besoins et les moyens de les satisfaire appartiennent essentiellement et en premier lieu à l'ordre social; les institutions protectrices surviennent comme une seconde partie, nécessaire non pas elle-même, mais pour servir de garantie à la première. Ce sont ces deux parties de l'ordre social, qu'il convient de considérer dans le cours des âges, afin de juger ce que nous pouvons attendre actuellement de l'état de l'ordre social, et si l'avenir nous présente des chances ou favorables ou contraires.

CHAPITRE I.

De la nature et des progres de l'ordre social.

Parmi les arts et les sciences, qui occupent et honorent l'humanité, l'ordre social a toujours obtenu un des premiers rangs depuis la plus haute antiquité jusqu'à nos jours. Toutes les études du droit public et privé, toutes les sciences morales s'y rapportent et la religion même est invoquée à lui servir de fondement. Les célèbres législateurs des nations n'ont pas eu d'autre objet de leurs travaux, et l'ordre social, qu'ils ont établi, fait leur titre à la gloire et à l'immortalité.

Cet ordre a été plus parfait dans les nations civilisées, moins parfait dans les nations barbares, presque nul parmi les sauvages. Pour nous faire une idée de son origine et de ses progrès, nous n'aurons à le considérer que dans les nations policées qui l'ont

transmis les unes aux autres jusqu'à nous. Nous pouvons négliger les nations barbares et les sauvages, placées plus bas sur l'échelle de la civilisation, et attendant l'époque destinée à les eclairer.

Cependant avant de quitter ces derniers, recueillons un trait de lumière que nous offrent leur état et leurs relations avec les peuples policés. Les peuples barbares, les sauvages même, se civilisent insensiblement par le contact, quelquefois rapidoment. Il y a dans l'ordre social très imparfait de ces peuples des progrès, et ils se rapprochent du monde civilisé par degrés. L'histoire ancienne est pleine de récits de la civilisation des peuples, qui furent tirés des forêts, qui apprirent à honorer les dieux, qui construisirent des demeures, qui cultivèrent la terre, reçurent des lois, et instituèrent des magistrats. Les annales de l'Inde et de la Chine ont ceci de commun avec les traditions de l'Egypte et de la Grèce, et de nos jours les monuments du Mexique et du Pérou attestent encore les mêmes origines. Quelquefois les peuples sont longtemps stationnaires et l'ordre social ne se perfectionne plus, comme en Chine; d'autres fois ils retombent dans la barbarie, et l'ordre social paraît se perdre, comme au nord de l'Afrique; mais sur la totalité du globe et dans le genre humain tout entier la civilisation va toujours en croissant, les limites du monde civilisé s'étendent sans cesse, le domaine de l'ignorance et de l'abrutissement doit se retrécir en proportion. Nous voyons tous les jours l'Indostan, la Perse, l'Egypte se rapprocher de la civilisation européenne, et celle-ci accueillie, adoptée par les insulaires du grand Océan Pacifique. Il paraît donc qu'il y a une marche constante de l'état barbare à la civilisation, et de cette progression évidente nous en pouvons tirer un augure favorable aux progrés plus importants de la civilisation que nous cherchons.

Cette considération nous ramène á l'objet principal, á l'état de l'ordre social dans la succession des peuples policès. Indiquons d'abord les lieux, où la civilisation est née et dans lesquels elle s'est répandue. La Chaldée, la Mésopotamie, la Syrie,

l'Arabie, l'Egypte, Carthage, la Gréce, l'Asie mineure, la Sicile, la basse Italie, voilà son théâtre dans la haute antiquité. Elle s'est plus ou moins étendue d'un côté dans l'Inde et la Chine, d'un autre dans l'Abyssinie, enfin dans la Thrace; mais sans y parvenir au même degré. Alexandre-le-Grand porta l'ordre social de la Grèce dans la plupart de ces contrées. Les Romains le confirmèrent, policés eux-mêmes par les Grecs, et ils lui donnèrent une nouvelle étendue dans les Gaules, la Grande-Bretagne, les Espagnes, la Germanie, la Panonie. En transportant le siège de l'empire à Constantinople les empereurs reculèrent encore les limites de la civilisation dans des contrées barbares. Les peuples du nord détruisirent l'empire d'occident et furent policés par ceux qu'ils avaient asservis. Ils firent de nouveaux progrès par les croisades, plus tard par la renaissance des lettres réfugiées à Constantinople, par les découvertes de la poudre, de la boussole, de l'imprimerie. Le Cap de Bonne Espérance fut doublé et les arts de l'Europe portés jusqu'aux points les plus éloignés de l'Asie. Les Amériques furent découvertes et en moins de trois siècles ces immenses continents et leurs archipels ont reçu sur tous les points une civilisation européenne. Tel a été dans le cours des âges et géographiquement la marche de l'ordre social parmi les nations policées.

Dans la nature et le caractère de ces progrès il y a deux périodes très distinctes et séparées par une époque à jamais mémorable, l'établissement du christianisme. Après cet établissement il semble que la grande civilisation s'identifie de plus en plus avec le christianisme, de manière qu'aujourd'hui elle est toute renfermée dans la chrétienté. Dans la première période, qui s'étend jusqu'à Constantin-le-Grand au troisième siècle de l'ère chrétienne, l'ordre social n'est pas lié à une seule religion, mais à des cultes très différents. L'Asie, l'Egypte, Tyr et Carthage, l'Asie mineure, la Thrace, la Grèce eurent des dieux et des mystères d'une origine qui se perd dans l'obscurité. Il se peut, il est probable, que ces aberrations de l'esprit humain sont parties d'un

point commun, mais au moment de leur grande célébrité ces cultes n'étaient pas les mêmes.

Cependant il y avait entre l'ordre social et le culte, quel qu'il fut, une liaison si intime, que dans la haute antiquité les prêtres conservaient le dépôt des arts et des sciences, qu'ils protégeaient le grand commerce entre les nations, et que les temples d'une grandeur colossale servaient à-la-fois aux sacrifices, à l'administration, aux foires. Je donne en ce peu de mots le résultat de profondes recherches et de vues supérieures d'un auteur, qui à élevé bien haut la science de l'histoire. C'est le célèbre Heeren dans ses Idées sur les peuples de l'antiquité. Si ce culte avait été celui du vrai Dieu, si ces prêtres n'avaient eu en vue que le bien de l'humanité, cet ordre social pouvait rendre les nations heureuses. Hermès, Zorroastre, Orphée seraient mieux connus aujourd'hui, parce que leurs lois n'auraient jamais cessé d'être observées. Mais ce culte était l'idolâtrie, ce gouvernement admettait la polygamie, ce grand commerce se faisait aussi en hommes. Ainsi, par suite de l'esclavage, il fallait dans les nations les plus policées commencer par retrancher la partie la plus nombreuse de la population. Les troupes d'esclaves ne participaient point aux avantages de l'ordre social. Des hommes libres, qui restaient, il en fallait encore retrancher le sexe faible, qui par suite de la polygamie était condamnée à une autre espèce d'esclavage, à la dégradation, ou à un état moral très-voisin au vice. Ce qui demeurait en commun à tous les hommes, ce dont les privilégiés n'excluaient personne, c'était l'idolâtrie. L'esprit humain en devait être abruti, il le fut, et la superstition atteignit ses dernières limites. L'histoire ancienne depuis Cyrus jusqu'à Constantin-le-Grand atteste cette vérité à chaque page, et dans cette dernière partie de la première période de la civilisation nous avons les témoignages d'auteurs dignes de foi. Ce ne sont plus des conjectures fondées sur des traditions et des monuments, mais des contemporains et des hommes d'un rang distingué, qui nous instruisent par des

ouvrages classiques et modèles dans tous les genres. Ils paraissent en grande partie dégagés de la superstition universelle, ils nous citent de belles actions et des caractères vertueux; mais dans les moeurs en général nous appercevons une corruption effrayante. Le danger pour la civilisation fut d'autant plus grand, que le monde civilisé se trouva réuni sous le même sceptre et compris dans l'empire romain L'excès du mal produisit, il est vrai, un remède dans la philosophie, que des hommes de génie cultivérent et répandirent pour sauver les sciences et la morale. Mais pour la multitude la raison n'est rien et peut-être même pour l'esprit le plus sublime n'offre-t-elle pas de fondement assuré à la vertu. Le culte du vrai Dieu pouvait seul délivrer le genre humain, en retrempant les nations policées, en faisant une révolution dans l'ordre social.

Nous voici à la seconde période que nous entendons mieux, aux institutions dans lesquelles nous sommes nés. Depuis Constantin-le-Grand jusqu' à nos jours, quinze siécles de révolutions et de progrès plus ou moins sensibles ont amené l'ordre social que nous connaissons. Dans toutes ces vicissitudes l'homme membre de la société a été plus ou moins heureux ou malheureux, la société par ses institutions diverses a plus ou moins garanti son existence. Mais leur résultat incontestable est que l'homme aujourd'hui a plus de moyens de jouir des biens, qu'il tient de la bonté divine, que les institutions sociales lui assurent une plus grande protection. Nous sommes adorateurs du vrai Dieu, nous avons pour règle fondamentale les préceptes et la vie du Fils de Dieu, nous sômmes monogames et le mariage est consacré chez nous par les lois divines et humaines; tous les hommes sont libres et tous sont égaux aux yeux de la loi. Cet ordre social est le produit des siècles, le fruit d'une civilisation toujours croissante; il promet à l'homme le développement de ses facultés et la jouissance des avantages attachés à sa nature. Il est vrai que toutes les nations civilisées ne le sont pas encore au même point, et je prendrai pour exemple la servitude. Quand l'esclavage fut aboli dans le monde

romain les vainqueurs barbares y apportèrent une servitude nouvelle, et nous connaissons encore des serfs dans les parties reculées de l'Europe. La traite des noirs n'est abolie que d'hier, ou plutôt elle n'est pas entièrement abolie. Il y a plus, ce n'est pas seulement parmi les nations civilisées que nous observons ces degrés, c'est encore dans chaque nation que les mêmes degrés subsistent entre les conditions, les états, les classes, où la civilisation a plus ou moins pénétré. Que de progrès de tous les genres qui restent à faire ; progrès des nations barbares et des sauvages pour se joindre aux nations policées ; progrès des nations policées au second degré pour s'élever au premier ; progrès des classes plus ou moins ignorantes dans les nations les plus civilisées pour égaler dans une certaine et juste proportion les classes plus éclairèes. Tous ces progrès se font insensiblement et continuellement ; l'ordre social se perfectionne sans cesse et l'humanité aproche d'un état heureux appelé par les voeux des philantropes et prédit par nos saints oracles.

Telle est la première esquisse des faits que nous recueillons dans l'histoire ; les résultats sont assez intéressants pour provoquer des recherches plus profondes et pour nous engager à de plus amples développements. Afin d'y procéder avec ordre et de ne pas confondre les idées, distinguons les deux parties principales de l'ordre social, et traitons de chacune séparément. Nous commencerons par considérer les biens positifs dont l'homme jouit en société, qu'il tient de Dieu-même, et auxquels tout le reste est subordonné comme au but de son existence. Nous passerons ensuite aux institutions sociales, qui servent de garantie à ces biens.

CHAPITRE II.

Des objets principaux de l'ordre social dans tous les ages. Première période ; haute antiquité ; histoire ancienne.

Nous prenons dabord l'homme dans l'état de famille. D'une famille il en sort plusieurs, voilà la société. Pour vivre en société

l'homme a des besoins à satisfaire, des devoirs à remplir, une intelligence à développer. Nous allons parcourir ces diverses parties de l'existence humaine.

Les besoins indispensables de l'homme sont la nourriture, l'habitation, quoiqu'ils diffèrent infiniment selon les climats. Il lui faut beaucoup plus de travail dans un climat que dans l'autre pour se procurer le nécessaire, mais toujours au moyen du travail il entretient sa campagne, il élève ses enfants. Voilà pour le physique un travail souvent pénible, mais source aussi de grandes jouissances Dans sa famille il soutient les relations les plus tendres, il en contracte de moins intimes dans la société; c'est encore une source féconde de devoirs et de jouissances, Il remplira mieux ses devoirs, il sera plus heureux en les remplissant, s'il connaît Dieu. Mais pour connaître, pour mieux connaître ses devoirs, pour bien connaître même la nature de ses travaux il doit cultiver son intelligence. Il y a un degré d'études necessaire à l'état le plus simple, à la condition la plus humble. L'intelligence qui se forme aussi dans la vie est la partie la plus noble de notre nature; unie au sentiment elle constitue cette âme immortelle dont la patrie est dans les cieux. La culture de notre intelligence, l'observation de nos devoirs nous préparent à des jouissances ineffables et éternelles. Tels sont les avantages que la bonté divine accorde à l'homme; voyons comment il en a joui dans les différents âges du monde.

En commençant par la haute antiquité nous sentons que pour cet âge il n'y a guère que des conjectures à former. Nous n'avons que quelques fragments d'historiens, des traditions, des poèmes, des monuments, la mythologie. Ces sources néanmoins ne sont pas à négliger; on y a puisé quelques faits intéressants et nous avons nommé plus haut un auteur d'un ouvrage aussi neuf qu'instructif sur cette matière. En attendant les gouvernements, les cultes, le grand commerce, les arts et les sciences ont reçu plus de jour de ces savantes recherches, que les moeurs des peuples et l'état des familles et des individus. Nous avons dans

cette période de la peine à reconnaître l'homme, et c'est une difficulté qui se renouvelle dans tous les âges suivants, parce que c'est la chose, qu'on a toujours le moins observée. Tâchons de suppléer aux documents par des inductions.

Il n'y a pas de traditions plus communes que celles sur la vie sauvage des hommes dans les bois, où ils vivaient de glands, et dont ils ont été tirés par leurs premiers législateurs pour cultiver la terre et pour bâtir des villes. Ces traditions se trouvent chez tous les peuples anciens, depuis la Chine jusqu'aux colonnes d'Hercule, et elles se répètent au Mexique et au Pérou. On croit que les souvenirs de ces origines se conservent dans les temples et que les mystères, auxquels on y était initié, les perpétuaient par des représentations allégoriques.

Cette vie dans les bois était peu propre à satisfaire les besoins physiques de l'homme, et apparemment il n'y était pas question de moralité ni d'intelligence. Nous pouvons nous former une idée de cet état de l'homme par les relations de voyageurs, qui de nos jours ont trouvé des tribus ou des familles dans cet état.

Des monuments de temples antiques ont bravé tous les âges et leurs superbes ruines subsistent encore, dans l'Inde, dans la Méditerranée, en Egypte, dans la Grèce et jusque dans le nouveau monde. Ces derniers ont de frappantes analogies avec les monuments égyptiens et tous ont des traits de ressemblance entre eux. Ces constructions colossales servaient à rassembler les peuples épars pour adorer les dieux, pour recevoir des lois et de l'instruction, pour faire le commerce des produits de la terre et de l'industrie. En estimant la difficulté de parvenir au but, qu'on se proposait, par la grandeur des moyens qui étaient employés, on est porté à croire, que les masses populaires étaient très éloignées de l'ordre social et de la civilisation.

Un des exploits les plus célèbres des temps fabuleux est le voyage d'Osiris, roi d'Egypte, par toute la terre habitée, entrepris dans la seule vue de civiliser les peuples en leur communiquant les bienfaits de l'ordre social. Au fond de ce réçit il y a la

supposition d'un état barbare ou sauvage de tous les peuples.

L'esclavage date de toute antiquité. Apparemment il a été moins dur dans son origine que nous ne le connaissons par l'histoire des Grecs et des Romains. Comme tous les abus nous pouvons croire qu'il a été poussé insensiblement jusqu'aux derniers excès. Mais de ce qu'il était dans la Grèce et l'Italie, pays éminemment policés, nous en pouvons conclure de son état chez les nations barbares. Voilà une grande portion de l'humanité avilie au rang des animaux, sans égard pour la moralité ni pour l'intelligence.

C'est une observation commune que les femmes ne sont respectées que chez les peuples policés. Dans la haute antiquité elles furent plutôt vendues que données en mariage. Il en fallut plusieurs à un seul homme, qui finit par en avoir un troupeau. Nécessairement il en resulta que d'autres hommes n'en eurent pas. Et de cette dernière circonstance il en naquit des habitudes, dont l'une a toujours fait la honte de l'Orient, et dont l'autre a disgracié la plus belle période de la Grèce. La polygamie a peut-être dégradé une plus grande partie du genre humain, que l'esclavage. Son influence ne s'arrête pas à tout un sexe qu'il avilit.

La guerre était l'état le plus ordinaire des peuples, qui avoient peu de communications mutuelles. Rien n'était plus rare que les voyages, et quelquefois il n'y avait dans la langue qu'un seul mot pour désigner l'étranger et l'ennemi. On s'attendait à un si mauvais accueil dans les pays voisins, que les familles faisaient des espèces de traités, qui donnaient lieu au droit appelé d'hospitalité. C'est par des usages pareils prolongés jusque dans les périodes de civilisation qu'on peut former un jugement de l'état ancien. Les poètes en ont consevé et transmis le souvenir. Le commerce maritime était entâché de piraterie, et des pirates figurent parmi les héros Les guerres si fréquentes se faisaient avec une barbarie épouvantable; on brûlait les villes, on égorgeait les habitants ou les réduisit en esclavage. Il est aisé de

voir ce que devenait la moralité tant des vainqueurs que des vaincus.

Par toutes ces inductions nous pouvons nous former une idée de l'état de l'homme dans ces âges reculés parmi les nations même les plus civilisées. Ces inductions ne sont pas toujours d'une application générale, et souvent elles appartiennent à une nation, à un pays plus qu' à d'autres. Il en est une cependant, que nous avons réservée pour terminer cette esquisse, parcequ'elle ne souffre pas d'exception.

L'idolâtrie était commune à tous les peuples, et le nombre de dieux allait toujours en croissant par l'introduction des cultes et des mystères des pays étrangers. L'effet de l'idolâtrie sur la moralité est palpable par la connaissance très précise que nous avons de la mythologie. Les dieux avaient donné l'exemple de tous les vices, et le célèbre Haller dans un de ses poèmes didactiques, a dit que Jupiter babylonien était digne de la roue. Cette expression énergique porte sur un des dieux les plus fameux, adoré dans un temple dont il nous est parvenu les plus pompeuses descriptions, et qui était construit dans une des plus grandes capitales de l'antiquité par de puissants monarques. L'état moral et intellectuel des adorateurs devait se ressentir de leur culte.

Nous sommes donc autorisés à former un jugement peu favorable de l'état des hommes en général dans la haute antiquité même dans les pays les plus policés. Leur existence physique était mal assurée. Sortis des bois, réunis en société, des guerres fréquentes et destructives ruinaient leurs habitations et leurs récoltes. Ils connaissaient peu et pratiquaient mal leurs devoirs dans un ordre social affecté du triple vice de l'esclavage, de la polygamie et de l'idolâtrie. Avec des moeurs pareilles on ne peut guères supposer que leur intelligence ait acquis ce degré de culture, auquel l'esprit humain s'est élevé depuis.

Mais nous avons lieu de faire une exception à ce jugement en faveur de quelques hommes, de quelques castes, de quelques tribus. Ceux qui poliçaient les sauvages, les premiers législateurs,

les fondateurs des monuments destinés aux réunions nationales étaient sans doute des hommes instruits et supérieurs. Nous les retrouvons à la tête des mystères auxquels on se faisait initier par eux. Pour mieux s'en instuire, en remontant à la source des connaissances mystiques, les philosophes de la Grèce voyageaient en Egypte et dans tout l'orient. On se souvient du mot des prêtres égyptiens au philosophe d'Athènes, que les Grecs étaient des enfants en toute chose. Un peuple de l'Asie parut même se déclarer l'ennemi de l'idolâtrie; les Parses embrassèrent le dogme de Zoroaster et fondèrent une des grandes monarchies. Ces lumières ne restèrent pas moins cachées à la masse du genre humain, et même ce qui en est parvenu jusqu' à nous est peu de chose. Il a fallu pour le découvrir les recherches les plus laborieuses des savants, et ceux-ci ne cessent de s'en occuper depuis que nous apprenons à mieux connaître les antiquités de l'Inde. Mais lors même que cette sagesse cachée put se dévoiler à nos yeux, il n'est pas moins certain, que ce fut toujours un petit nombre d'hommes, qui en profita.

Les prêtres, dépositaires des connaissances humaines appartenaient ordinairement à une tribu particulière, qui par là même régnait sur les autres tribus dont se composait la nation. Les lumières devinrent une espèce de monopole, et on ne se souciait pas de les divulguer afin de conserver la domination. Par ces formes mystérieuses nous avons perdu la trace de leur origine, et cette origine doit avoir été enveloppée dans les ténèbres dès la plus haute antiquité, dont nous avons quelque connaissance, comme il paraît par la dispute des Egyptiens et des Scythes sur la priorité de la civilisation.

Nous possédons un document écrit, inconnu à la littérature ancienne, et qui remonte à la création de l'homme. Il a été conservé par un peuple de la plus haute antiquité, qui n'a pas péri comme tous les autres, et qui subsiste encore au milieu de nous. C'est la Bible, qui renferme les plus précieuses notions pour notre sujet et que nous allons consulter. Dans quelques

traits de l'histoire du monde antediluvien nous reconnaissons un penchant universel à la corruption, qui finit par la destruction du genre humain à l'exception d'une seule famille. Dans cette famille les lumières et les moeurs se conservent si peu, qu' après quatre sciècles un homme à jamais célèbre, Abraham souche de tant de nations, est appelé par Dieu-même du sein d'une tribu idolâtre à fonder une génération de vrais croyants. Quatre ou cinq autres sciècles s'écoulent et les Israelites sont multipliés en Egypte au point de former un peuple, mais réduit à l'état le plus abject. Un prophète, né dans leur sein, élevé dans toute la sagesse des Egyptiens, est suscité par Dieu-même pour les conduire vers leur future patrie et durant quarante ans leur donner des lois et former leurs moeurs. Ces lois sont imparfaites suivant une parole divine, à cause de la dureté de leurs coeurs. Elles tempèrent le divorce, la polygamie, l'esclavage et ne les retranchent pas. Cependant sous Moïse, et de même après lui, ce peuple de Dieu retombe sans cesse dans l'idolâtrie de ceux, qui l'entourent, et est successivement réduit sous leur domination. Israel devient une nation prépondérante par les armes d'un grand roi, David, et par la sagesse de son fils Salomon, célèbre encore dans tout l'orient. Mais, o faiblesse de l'humanité, le plus sage des rois finit ses jours par encenser des idoles. Après lui la décadence de sa nation est rapide; idolâtre, vaincue, captive, elle est dispersée dans les provinces de ses vainqueurs. Dans toute l'histoire de ce peuple remarquable, ni dans celle du monde avant lui, l'écriture sainte ne montra nulle part l'état des hommes en général sous un point de vue plus favorable que celui que nous avons indiqué. Nous trouvons fort tard dans les lévites et les prophètes une succession constante de dépositaires de lumières plus élevées, des protecteurs d'un ordre social digne de l'homme tel qu'il est sorti des mains de son créateur. La vocation d'Abraham, celle de Moïse, semblent indiquer à ces époques une interruption, et Dieu intervint pour renouer un fil, qui a été rompu et qui va se rompre encore.

Nous croyons pouvoir en conclure, que c'est un bienfait direct de la Providence que l'homme n'a pas absolument dégénéré et qu'elle a veillé non moins sur ses besoins moraux et intellectuels, en produisant des hommes d'un genre supérieur, que sur ses besoins physiques en accordant les dons de la terre. Mais quelques soins qu'elle y ait apportés, l'état de l'homme en général dans ces premiers âges que nous venons de parcourir est demeuré fort au-desous de sa destination.

La seconde division de la période de l'antiquité s'ouvre par l'ère de Cyrus, où insensiblement l'histoire répand de plus vives lumières sur l'état des hommes. Le génie des historiens anciens ne les conduit pas cependant à des recherches profondes sur les moeurs et l'esprit humain. Ils s'arrêtent principalement aux exploits des princes, des ministres, des généraux, aux opinions des philosophes. Nous en sommes également réduits aux inductions pour éclaircir notre sujet, mais les faits, qui leur servent de base, sont plus nombreux et plus certains; les ouvrages classiques dans tous les genres de littérature nous montrent même de la manière la plus naïve l'homme individuel dans leurs auteurs. Attachons-nous aux faits qu'ils rapportent pour juger de l'état de l'humanité, et rendons à leur génie l'hommage personnel de notre admiration.

Il est difficile de ne pas confondre ici l'état brillant de la littérature grecque et romaine avec l'état moral et intellectuel du monde policé. Cette littérature remplit presque toute la période de Cyrus jusqu'à Constantin-le-Grand. C'est elle aussi qui nous occupe dans les années consacrées à nos premières études et à notre éducation. Par là nous sommes involontairement conduits à nous former une idée aussi favorable du monde ancien que de la littérature ancienne. Un coup d'oeil jeté sur la carte géographique suffit pour dissiper cette erreur. La Grèce ne fait qu'une petite partie du monde civilisé dans cette période, et dans la Grèce-même le genie était fort inégalement distribué. Dans Rome, dont le territoire était encore plus circonscrit, le

beau sciècle a été de courte durée et le nombre des auteurs n'est pas considérable. En conservant à la littérature ancienne tout le respect, qu'elle mérite, et sans rien rabattre de ses merveilles, qui excitent notre enthousiasme, convenons que son influence sur le monde civilisé dans cette période n'a pas été fort étendue, et qu'elle-même nous fournit les preuves irrécusables de la triste condition du genre humain.

C'est précisément dans cette littérature que se trouvent les historiens, qui nous servent à composer l'histoire ancienne, les poètes de la première division, qui ont été sauvés, et ceux de la seconde, qui marchent sur leurs traces, les philosophes et les moralistes, qui nous fournissent le plus de lumières et les plus justes notions, tous garants de la vérité du tableau, que nous avons tracé de la généralité des hommes. C'est dans leurs écrits, que nous apprenons l'existence et l'étendue de trois vices essentiels, qui affectaient l'humanité dans les nations les plus policés, l'esclavage, la polygamie, l'idolâtrie. C'est là que nous voyons combien peu il y avait de moyens de communication entre les peuples, comparés à ceux qui ont existé depuis. Ils nous entretiennent sans cesse de guerres et de la désolation qu'elles apportaient, par suite du droit affreux qui était en vigueur, ou plutôt de l'absence de tout droit.

Nous puisons une autre erreur dans nos études et dans cette littérature, erreur plus difficile encore à dissiper, parce qu'elle est liée aux qualités les plus nobles de notre âme. En nous pénétrant des beaux sentiments de liberté, de patriotisme, de vertu, exprimés dans les termes les plus touchants et les plus sublimes, nous prêtons volontiers à toute l'antiquité, à la société entière, ce qui n'était que le partage de quelques individus privilégiés et supérieurs à leurs sciècle. Nous avons à nous détromper de cette erreur, dans la supposition même que ces vertus ont été communes dans les beaux temps de la Grèce et de Rome. Alors même elles n'auraient existé qu'avant les conquêtes et la corruption des moeurs, c'est-à dire sur un

terrain très circonscrit et dans une période très courte. En attendant cette supposition est très gratuite, et il ne paraît que trop sûr que les auteurs classiques se sont proposés d'exciter à la vertu leurs contemporains et la postérité par des peintures plus idéales que fidèles.

C'étaient des hommes qui voulaient servir l'humanité, qui voulaient rendre les hommes plus sages, meilleurs, plus heureux. Ils furent ce qu'avaient été avant eux les hommes supérieurs dont nous en avons nommé quelques uns. Ici la liste est trop longue, ils sont d'ailleurs assez connus. Ils répandirent dans la société entière ce que les prêtres réservaient au petit nombre d'initiés. Ou plutôt les mystères déclinaient, on ne les estimait plus. Epaminondas ne voulut pas être initié. Pythagore fonda des écoles philosophiques et sa doctrine se répandit au loin, quoiqu'il eût adopté la méthode des prêtres en les enveloppant d'un voile mystérieux. Socrate donna des instructions publiques sur la religion et la morale en style populaire, et on a dit de lui, qu'il fit descendre la sagesse du ciel sur la terre, c'est-à-dire, qu'il la transporta des temples et des mystères dans la vie commune. Les principaux disciples de Socrate publièrent sa doctrine qu'il avait professée en public. Ils devinrent chefs d'écoles philosophiques. L'élite des nations se rangea sous leurs bannières. C'étaient comme des sectes religieuses. On se disait, par exemple, stoïcien ou platonicien, comme on s'appelle aujourd'hui catholique ou réformé. La philosophie passa de la Grèce à Rome avec les lettres en général. Enfin la Grèce devint une province romaine. Le monde civilisé passa dans l'empire romain. Alors l'influence de cette superbe littérature fut assez forte pour balancer les funestes effets de l'idolâtrie. Mais cette philosophie conduisait à d'autres excès. La soi-disant doctrine d'Epicure niait la providence, la vie à venir. La saine doctrine ne pénétrait plus la société, mais s'arrêtait à un petit nombre d'hommes bien élevés. Elle monta sur le trône avec les Antonins, elle descendit jusqu'à la condition servile

dans Epictète. Mais la généralité des hommes ne se ressentit pas de son influence. Elle s'appuyait sur la raison, et il semble qu'il faut à l'homme des préceptes positifs, le sentiment de ses devoirs, des paroles qui touchent son coeur. La multitude connaissait si peu la philosophie, que celle-ci la craignait. Le vulgaire imposait au sage. Delà la maxime d'honorer les dieux de son pays. On maintenait l'idolâtrie et il ne fallait pas moins que le christianisme pour l'abolir.

Le genre humain a été dans cette seconde partie de la première période à peu près ce qu'il fut dans la première partie; nous y retrouvons l'esclavage, la polygamie, les guerres destructives, la faible communication entre les peuples, peu de commerce. En attendant il y eut des changements sur tous les points, soit en bien soit en mal, et nous allons les passer en revue.

La communication entre les peuples était peu fréquente et nullement suivie. Un petit nombre de sages voyageaient pour s'instruire, et publiaient à leur retour les connaissances qu'ils avaient acquises et qui étaient souvent traitées de fables. La langue et la littérature de chaque peuple demeuraient renfermées dans les limites de son propre territoire.

Le commerce, qui se fit longtemps par terre au moyen de caravanes, produisit une communnication plus étendue. La navigation maritime s'y joignit plus tard. Tyr et Carthage exploitèrent la Méditerranée. Athènes fit un grand commerce dans le Pont-Euxin. Mais ce commerce et cette navigation étaient troublées par les pirates, qui dans le dernier sciècle de la république romaine avaient réussi à former une puissance maritime. Ce fut un des grands exploits de Pompée de les vaincre et de les détruire jusque dans les ports de l'Asie-mineure. Au-dehors du détroit de Gibraltar il se fit de temps à autre quelques courses, soit en longeant les côtes d'Afrique, soit en poussant jusqu'à la Grande-Bretagne et peut-être dans la Baltique. Une tradition rapportée par Hérodote a même fait soupçonner que des vaisseaux partis de la Mer rouge doublèrent le cap de Bonne

Espérance. Il est plus certain qu'il s'établit un commerce de de la Mer rouge à la côte orientale de l'Afrique et dans une direction opposée à la côte de Malabar. Il paraît que les ports de Malabar recevaient des épiceries et d'autres marchandises précieuses par des navires de l'Archipel Indien et de la Chine. Mais cette navigation asiatique demeura longtemps dans l'enfance, comme celle de l'Europe. Alexandre-le-Grand embarqua la moitié de son armée sur l'Indus, descendit jusque dans la mer et son amiral conduisit la flotte au Golfe persique, et remonta une partie de l'Euphrate. Cette expéditioo coûta environ le même temps qu'on met aujourd'hui à la circonnavigation du globe. Ainsi le commerce ne contribua pas beaucoup plus que les voyages et les lettres à la communication entre les peuples.

Cette communication se fit presque entièrement par la guerre et par les conquêtes. Cyrus s'empara de l'empire Assyrien ou Babylonien. Ses successeurs s'étendirent en Egypte, en Scythie, dans l'Inde. Alexandre-le-Grand vainquit les Perses et distribua ses soldats macédoniens et grecs en garnisons et en colonies dans les trois parties du monde ancien. Les Romains soutinrent de longues guerres en Europe, en Afrique, en Asie, et finirent par élever un empire qui comptait dans ses limites tous les pays civilisés et quelques nations barbares. Cet immense empire éprouva le sort des autres et fut sans cesse agité par des guerres civiles; il y eut souvent plusieurs à-la-fois, et à la fin de cette période Constantin-le-Grand n'obtint le trône que par les armes et par le droit de conquête. Si les guerres perpétuelles servaient d'un côté à la communication entre les peuples, d'un autre côté elles étaient sanglantes et destructives de la prospérité publique. Assurément l'ordre social dans chaque nation devait y perdre autant et plus qu'il ne pouvait y gagner.

Aussi voyons-nous dans chaque pays subsister les fléaux de la société humaine, savoir, l'esclavage, la polygamie, l'idolâtrie.

L'esclavage se répandit de plus en plus en proportion du luxe et du commerce. Le luxe produisit les besoins et les moyens d'acheter

et d'entretenir un grand nombre d'esclaves, qui ressemblaient quelquefois à une petite tribu. Le commerce en hommes se faisait sur les côtes du Pont-Euxin, comme il s'est fait depuis sur les côtes d'Afrique. Les peuplades de l'immense Scythie fournissaient des esclaves en abondance. Ceux-ci étaient moins nombreux dans les monarchies despotiques que dans les états républicains. Sous un despote, alors comme aujourd'hui, tous les hommes sont esclaves nés; le prince, les grands, les gouverneurs en avaient partout sous la main. Les plus grands seigneurs se faisaient honneur de s'appeler esclaves du maître. Mais les citoyens étaient autant de maîtres servis par plus ou moins d'esclaves, suivant l'état de leur fortune. Dans Athènes le nombre des esclaves s'élevait à vingt fois le nombre des citoyens.

L'esclavage fut plus doux à mesure que les peuples se policèrent par la philosophie, les sciences et les arts. Les esclaves mêmes s'instruisirent; ils travaillaient aux manufactures, ils exercèrent des arts et même les arts libéraux, ils devinrent les instituteurs et les professeurs des enfants du maître. Dans les derniers temps de la république romaine ils s'insurgèrent et Rome eut à soutenir la terrible guerre des esclaves.

La polygamie fut le plus en usage et prit les racines les plus profondes dans les monarchies absolues de l'Orient. La Grèce et Rome respectèrent davantage les lois primitives du mariage. Mais il y avait plus d'apparence que de réalité. Quand on peut disposer à son gré de belles esclaves, quand on les trouve facilement au marché, le harem est tout fait. La polygamie était souvent accompagnée de l'inceste. On croit que les préceptes de Zoroastre recommandaient le mariage de la mère et du fils, on sait qu'en Egygte le mariage du frère et de la soeur était en usage et très légitime. A Rome la corruption des moeurs rendit enfin l'adultère si commun, qu'il ne déshonorait plus. D'autres excès honteux souillent les pages de l'histoire par tout le monde civilisé de cette période. Le tableaux des moeurs qu'a tracé St. Paul dans plusieurs épîtres, et notamment

dans le commencement de celle aux Romains, n'a rien de chargé pour ceux qui ont lu les auteurs classiques les plus estimables.

L'idolâtrie infestait l'ordre social comme un cancer et le menaçait de la destruction. Partout on introduisait les cultes des pays étrangers. Les mêmes dieux avaient plusieurs cultes sous differents noms; on adorait Vénus impudique et Mercure voleur. Tous les objets semblaient être sous la protection de quelque divinité spéciale, et Rome connaissait la déesse Cloacine.

Les gouvernements ne pouvaient se passer de la religion populaire; ils devaient un hommage à la superstition. Mais ils tâchèrent de s'en servir comme d'un instrument pour assurer leur domination. Ils faisaient parler les oracles. Le Sénat romain s'arrogeait le pouvoir pontifical, il était conservateur des libres sybillins, il interprêtait la volonté des dieux dans les assemblées des peuples et dans les armées; il bannit de la ville les prêtres d'Isis avec leurs infâmes et occultes cérémonies.

La philosophie grecque servit de contrepoids à l'idolâtrie parmi le petit nombre d'hommes bien élevés, qui se séparaient de la masse du peuple et de la foule des esclaves. Alexandre-le-Grand introduisit cette philosophie dans les immenses contrées qu'il soumit par les armes. Après lui les Romains puisèrent leurs connaissances dans la Grèce et un de leurs poètes a dit avec la plus exacte vérité que la Grèce assujetie conquit ses vainqueurs. Cependant la philosophie n'empêcha pas la corruption des moeurs dans le monde civilisé. Les vérités fondamentales de l'existence de Dieu, de l'immortalité de l'âme, du juste et de l'injuste, ne trouvèrent pas un fondement solide dans la seule raison humaine, et la philosophie même conduisait souvent à l'athéisme, au matérialisme, à l'immoralité. S'il en était ainsi des hommes instruits, les masses du vulgaire n'entendaient rien aux raisonnements philosophiques, et elles demeuraient dans la dépendance servile des prêtres.

Qnand Cyrus fonda la monarchie des Perses sur les ruines

de l'empire assyrien le dogme d'un seul Dieu aurait pu s'étendre sur une vaste partie du monde. Mais l'histoire démontre que cet événement n'eut pas lieu. Il est même dfficille de lire Xenophon sans penser que les Persans aussi étaient polythéistes. Aujourd'hui les Guèbres, descendants des anciens disciples de Zoroastres, sont adorateurs du feu et considérés comme idolâtres par les musulmans.

Les rois de Perse trouvérent dans les provinces conquises un peuple étranger et amené en capitivité par les Assyriens et les Babyloniens. C'étaient les Juifs, qui conservaient le dépôt des révélations divines, et qui dans leur abjection même proclamaient le Dieu du ciel et de la terre, qui avait sa demeure à Jérusalem. Cette profession de foi contribua certainement en grande partie à la faveur dont jouirent les Juifs à la cour de Babylone, ainsi qu'à leur retour dans leur patrie et au rétablissement de leur temple. Ils ne retournèrent pas tous, et un grand nombre d'entre eux se répandit en Asie, en Europe, en Egypte et en Abyssinie. Leur doctrine fut adoptée par quelques idolâtres sous le nom de prosélytes; d'autres, sans y accéder, s'en occupaient, et c'est ce que les Romains ont appelé judaiser.

Cependant ces attaques n'ébranlèrent pas le pouvoir de l'idolâlrie sur la masse des peuples. Alors parut Jesus-Christ. Il proclama l'adoration du seul vrai Dieu son Père et mit en lumière la vie et l'immortalité. Il maintint la sainteté du mariage; il enseigna l'amour du prochain et le pardon des injures. Il scella sa doctrine par sa mort. Ses apôtres se repandirent dans tous les pays. Ils s'adressèrent dabord aux Juifs dispersés, dont un grand nombre reconnut dans Jésus le Christ leur Messie promis, la fin et l'accomplissement de la loi. Les apôtres aidés des premiers Chrétiens convertirent une multitude d'idolâtres. La ruine de Jérusalem avait été prédite aux Chrétiens de la Judée par leur divin maitre. Ils se tinrent prêts à fuir la destruction. Leur émigration servit encore à la conversion des gentils. Les empereurs prirent la défense de leurs dieux, ils

persécutèrent les chrétiens, ils firent une quantité de martyrs. Mais leurs efforts n'eurent d'autre effet que de propager l'Evangile. Enfin Tertullien put s'écrier: le christianisme est dans vos places publiques, à la cour, dans vos livres; vos idoles ne règnent plus que dans l'enceinte de vos temples.

La polygamie disparut insensiblement avec le culte des idoles. Les excès contre nature furent moins communs, ils exposaient à la honte publique, au lieu d'être avoués comme auparavant. L'esclavage ne s'accordait plus avec le précepte de la fraternité entre tous les hommes, et, quoique lentement, il parvint à son extinction. Les guerres furent conduites avec moins de cruauté; elles furent enfin soumises à un droit des gens spécial. Un jour la guerre même fera place à la paix perpétuelle. La communication entre tous les peuples ne se fera plus que par le commerce, les voyages et les lettres.

L'influence de l'Evangile ne se borna pas à l'immense empire romain, c'est-à-dire aux nations parvenues au plus haut degré alors connu de l'ordre social. Elle s'étendit encore plus ou moins aux peuples éloignés, dont les auteurs latins et grecs nous entretiennent, ou dont les fastes ont été explorés de nos jours.

Le Nord de l'Europe au-delà du Danube et du Rhin était peuplé de nations barbares et de tribus sauvages .Les moeurs n'étaient par corrompues mais féroces. Une guerre perpétuelle semblait être leur état naturel. Des forêts immenses couvraient la terre et laissaient peu de place à l'agriculture. Leur idolâtrie nous est connue par des poèmes et des traditions recueillies dans les célèbres Sagas scandinaves. On y rencontre un heroïsme, qui ne compense pas les vices de l'ordre social. Le christianisme a pénétré plus tard dans ces régions et a rendu les hommes à leur destination.

La vaste étendue du nord de l'Asie était habitée par de nombreuses peuplades. Elles étaient nomades ou vivaient de la chasse. Nous pouvons juger du degré de leur civilisation par le commerce des hommes, qui étaient livrés à l'esclavage sur

les bords du Pont-Euxin et qui remplissaient les marchés de la Grèce et de Rome. Le commerce des esclaves suppose des guerres perpétuelles entre les tribus et le déchirement de tous les liens de famille. Ce n'est pas jusqu'en Scythie que s'étendaient les voyages des anciens philosophes. Mais nous voyons un Scythe voyager en Grèce pour s'instruire et acquérir le nom de philosophe. Nous avons quelque peu de connaissance de ces peuplades par leurs guerres avec les monarques de la Perse qui échonèrent dans leurs attaques. Le cristianisme y a pénétré mais sans se soutenir et en ne laissant que des traces presque imperceptibles. Il n'y a pas deux sciècles que les Russes ont établi leur domination dans ces déserts et y ont établi le christianisme et l'ébauche d'un ordre social.

La Perse reçut d'Alexandre-le-Grand quelque connaissance de la civilisation grecque. Elle reprit son indépendance après le règne des Seleucides. Ce fut la tribu des Parthes qui remplaça dans la domination l'ancienne tribu des Perses, et plus tard celle-ci rentra dans la possession du pouvoir. Les guerres des Romains avec les Parthes et la Perse sont assez célèbres, mais elles nous fournissent peu de matière pour juger des révolutions de l'ordre social dans ces contrées. Nous y trouvons encore de grandes ruines, surtout celles de Persépolis, et la Perse possède une langue et une littérature ancienne, qui dans les derniers sciècles ont attiré les regards de nos savants. L'Evangile y a été prêché dès le premier sciècle de l'ère chrétienne, mais il n'y a pas pris racine.

L'Inde a été visitée et en partie soumise par Alexandre-le-Grand et par ses successeurs. Il nous reste des journaux de ces expéditions, et ils nous peignent l'état social de ce pays tel que nous l'avons encore sous les yeux. Cet état est demeuré si longtemps stationnaire par l'effet des lois et particulièrement par l'institution des castes. Cette région immemense et extrêmement peuplée a toujours été la proie des conquérants, mais elle a conservé son ordre social qui parait n'avoir jamais fait de

progrès. De nos jours les Anglais ont découvert dans l'intérieur du Malabar plus de soixante communes chrétiennes, qui suivent le rite Syriaque, et qui se croyent fondées par l'apôtre Thomas. Le christianisme ne s'est pas répandu au-delà.

La Chine a de commun avec l'Inde une grande étendue de pays, une forte population, la domination des Tartares et un état social imparfait et stationnaire. Les Tartares ont brûlé tous les livres chinois trois sciècles avant notre ère, croyant assurer leur domination par l'ignorance du peuple. Les historiens grecs et romains paraissent avoir connu les chinois sous le nom de Seres, mais ils ne nous en disent pas davantage. Nous sommes donc réduits aux monuments, aux traditions, c'est-à-dire à des conjectures. Il y a des histoires chinoises qui traitent de plusieurs dynasties indigènes avant la conquête. Le chef de chaque dynastie s'occupe de policer le peuple, de bâtir des villes, de contenir les inondations par des digues et de creuser des canaux pour arroser les terres. Je crois qu'il faut appliquer ici l'ingénieuse hypothèse qui fait régner simultanément toutes les anciennes dynasties égyptiennes sur autant de petits royaumes voisins. Il y a du moins parité de circonstances, et on peut croire, qu'en Chine, comme en Egypte des historiens modernes ont voulu établir des origines très antiques, sûrs de faire adopter une erreur qui flattait la vanité nationale.

En Afrique les Romains ne se sont pas avancés au-delà des cataractes du Nil à Syêne. Il paraît que la Nubie et l'Abyssinie, qui sont situées au-delà, sont le berceau de la civilisation égyptienne. Le Nil en se séparant en branches, qui se réunissent plus bas, forme de grandes îles couvertes des plus superbes ruines. Les anciens poètes parlent vaguement de leurs habitants sous le nom d'Ethiopiens et semblent leur attribuer un degré éminent dans l'ordre social. Ici, comme aux bords de l'Indus, du Gange, de l'Euphrate, des grands fleuves de la Chine, la civilisation paraît avoir trouvé un asile aux bords du Nil, d'où elle s'est répandue dans les lieux moins favorisés de la nature.

Les sources du Nil ne sont pas éloignées de l'embouchure du Niger, qui après avoir traversé l'Afrique de l'occident à l'orient, se perd dans un grand lac, et dans des marais immenses d'où les eaux s'évaporent continuellement par l'ardeur du soleil. Peutêtre la civilisation a-t-elle remonté le Niger comme elle a descendu le Nil. Mais nos conjectures sur ces pays dans la haute antiquité n'ont guères plus de fondement que celles sur la Chine, et par rapport à l'Afrique méridionale nous n'en savons pas plus que de l'Amérique.

Mais la côte africaine de la Méditerranée est assez connue. C'est dans les oases à l'occident de l'Egypte que se trouvait le célèbre temple de Jupiter Ammon. Carthage remplit le monde du bruit de son commerce, de sa puissance, de ses conquêtes avant sa destruction par les Romains. On y sacrifiait des victimes humaines à Moloch, que les Grecs ont nommé Saturne. Hiéron, roi de Syracuse, après une guerre heureuse imposa aux Carthaginois l'abolition de ces sacrifices. Aristote fait un éloge particulier de la constitution de cette république. Mais nous la connaissons d'autant moins que la haine des Romains les aveuglait sur son compte. Les Carthaginois sont fameux par leur mauvaise foi, et de là l'expression de foi punique.

En parcourant ainsi les pays, qui entourent l'empire romain, nous sommes frappés de quelques traits qui leur sont communs et qui appartiennent à notre sujet. Il y a chez quelques peuples un ordre social, qui paraît fondé sur des coutumes, et chez d'autres un ordre social établi par des lois. Tout le nord de l'Asie et de l'Europe est de la première catégorie et tout le midi de l'Asie et le nord de l'Afrique sont de la seconde.

Les nations civilisées n'ont su parvenir néanmoins qu'à une certaine hauteur où elles se sont arrêtées. L'Inde a peut-être été civilisée longtemps avant la Grèce et les capitaines d'Alexandre furent frappés de son état social. Mais l'Inde n'a pas fait de progrès depuis ce temps-là et elle fut bientôt surpassée par la Grèce et Rome.

Les peuplades du Nord vivaient dans une grande indépendance individuelle et pourtant soumises à des chefs. Ces chefs règnaient par l'ascendant de leur origine, de leurs qualités personnelles, de leurs exploits. Tantôt il exerçaient une grande autorité, tantôt ils avaient à ménager la fierté de tout homme libre. Il n'y avait pas de peines à infliger, et la vengeance personnelle en tenait lieu. La haine et l'inimitié étaient héréditaires dans les familles et devenaient la source du plus grand nombre de guerres. Cet état social, fondé en quelque façon sur la nature et dépourvu de lois, existait encore au milieu du sciècle passé dans les montagnes de l'Ecosse et parmi les tribus gaëliques. Les lois anglaises y furent introduites pour mettre une fin aux insurrections répétées en faveur des Stuart. Au commencement du sciècle actuel l'Ecosse nouvelle différait totalement de l'ancienne Ecosse. Un contraste aussi frappant a trouvé un peintre, et la philosophie politique recueille avec avidité les traits intéressants et nombreux, que lui fournit la plume de l'aimable romancier écossais.

L'esquisse de l'ètat social de tous ces peuples, qui entouraient l'empire romain nous représente les mêmes vices que nous avons observé dans celui-ci. Nous recontrons partout avec quelques nuances l'idolâtrie, la polygamie, la servitude, les guerres perpétuelles. C'est une triste impression, que laisse l'étude de l'histoire, mais elle est conforme à la vérité.

CHAPITRE 3.

Continuation du même sujet.

Seconde période: Christianisme.

Constantin-le-Grand ouvre la seconde période de l'histoire en pacifiant l'empire. C'est un grand spectacle que celui de toutes les nations policées, si longtemps en proie à des guerres intestines, posant les armes ou ne les employant qu'aux frontières de l'empire, pour le défendre contre les barbares du Nord

et de l'Orient. Maintenant le commerce pouvait fleurir, il pouvait amener l'agriculture et tous les arts. Les voyages n'offraient plus de dangers. Les lettres pouvaient être cultivées et exercer une douce influence sur les moeurs.

Ainsi semblait s'annoncer une ère de bonheur et de prospérité. Les besoins physiques, moraux, intellectuels, pouvaient être satisfaits dans chaque famille humaine avec facilité, avec une juste liberté et le genre humain se livrer à sa noble destination.

Dans nos abstractions philosophiques nous pouvons méditer séparément sur ces différents besoins de l'homme, qui appartiennent essentiellement à sa nature. Mais il n'en est pas ainsi dans la pratique et dans la vie. Le physique, le moral, l'intellectuel, sont tellement entrelacés, agissent et réagissent si fortement les uns sur les autres, qu'ils ne sauraient être séparés. Ils forment dans leur ensemble les moeurs et les coutumes, le caractère national.

La corruption des moeurs fut arrêtée dans ses excès par le christianisme, et l'idolâtrie, la polygamie et l'esclavage furent insensiblement réduits à lui faire place. C'était un progès remarquable de l'ordre social que d'être délivré de ces trois fléaux qui l'avaient si longtemps opprimé. Mais la corruption des moeurs ne pouvait disparaître tout-à-coup. Chaque génération dépend à plusieurs égards de celle, qui l'a précédée. Dans chaque famille les habitudes perverses se communiquent par l'éducation des enfants. L'Evangile, il est vrai, avait opéré des miracles de conversion du vice à la vertu, et les premiers chrétiens furent généralement des modèles de sainteté. Si la même action bienfaisante du christianisme avait pu se soutenir, le monde civilisé aurait adopté avec le temps la véritable piété, l'ordre social y aurait approché tous les jours davantage de sa perfection.

Mais le premier obstacle, qui troubla cette belle perspective fut la dépravation du clergé Les évêques ne purent résister aux séductions du pouvoir. Ils avaient un empereur chrétien, il se crurent princes et se conduisirent en conséquence. Ils obtinrent une jurisprudence ecclésiatique. Ils formérent une hiérarchie

pareille à celle de l'état, le clergé fut composé de patriarches, d'archevêques, d'évêques, de prêtres, de diacres. Les empereurs convoquèrent souvent des conciles, où ces dignitaires délibéraient des affaires de l'église, qui devinrent celles de l'état. Les empereurs présidaient aux conciles, et dans l'opinion publique les églises et l'état furent bientôt confondus.

Constantin employa le pouvoir politique à la destruction de l'idolâtrie. Les temples furent renversés, les idoles brisées, les prêtres mis en fuite. Dans la distribution des emplois et des honneurs une grande préférence fut accordée aux chrétiens.

Dès lors ce ne fut plus la douce persuasion, qui gagnait les coeurs à l'Evangile, les chrétiens n'avaient plus à maintenir leur foi au milieu des dangers et des persécutions, la véritable piété fit trop souvent place à l'ambition et à l'hypocrisie. L'ordre social se ressentit d'autant moins des bienfaits du christianisme et fut arrêté dans ses progrès.

La philosophie grecque vit d'un oeil jaloux un nouveau culte s'établir sur la ruine de l'idolâtrie. Les philosophes se partagèrent en deux partis, dont l'un fit opposition au christianisme, et l'autre l'embrassa pour le modifier à sa façon. Le parti de l'opposition prit en quelque sorte la défense de l'idolâtrie par des explications forcées, et tâcha de lui donner une apparence de sagesse et de raison. Mais il fit de vains efforts et finit par succomber. L'autre parti fut plus heureux; il raisonna beaucoup sur un dogme très-simple, et le rendit très compliqué.

Ainsi naquirent les hérésies dans l'église. Elles y semèrent les dissensions. Le gouvernement se mêla des disputes et envenima la controverse. Les peuples se partagèrent entre les confessions de foi. Les docteurs les plus savants et les plus éloquents devinrent chefs de parti. Athanase et Arius furent des potentats, et des émeutes populaires arrosèrent de sang les places publiques. Le christianisme, source de la réformation et du perfectionnement de l'ordre social, produisit la guerre civile, nourrit les passions les plus viles et fit ainsi rétrograder l'ordre social.

L'empire, livré aux dissentions religieuses et menacé par les nations barbares, parut bientôt trop vaste pour un gouvernement unique. Il fut partagé en empire d'Orient et d'Occident. Le premier s'appela aussi Empire grec ou Bas-Empire, le second est souvent nommé Latin. Suivant l'esprit du temps l'église suivit le sort de l'état, il y eut une église grecque et latine.

La cour de Constantinople fut en proie aux femmes, aux eunuques, aux partis. L'église d'Orient eut ses moines, son adoration des reliques, son invocation des saints. L'ordre social rétrograda de nouveau et la corruption des moeurs alla croissant. Il y eut moins de publicité dans le vice et plus d'hypocrisie.

La faiblesse de l'empire rendit les barbares plus entreprenants; ils firent de fréquentes invasions et pénétrèrent jusques au coeur de l'empire. L'ordre social n'avait pas seulement à craindre leur dévastation, mais encore l'idolâtrie, la polygamie, l'esclavage, qui étaient dans leurs moeurs. Des chrétiens zêlés s'opposèrent aux dangers de passer dans leur pays et d'y prêcher l'Evangile. Ils ne manquèrent pas de succès parmi les Goths. C'était à la fois rendre service à ces peuples en réformant leur ordre social, et couvrir éventuellement d'une égide l'orde social de l'empire, si les barbares s'y établissaient. Mais les barbares se portaient successivement d'un autre côté; ce fut un autre ennemi qui se rendit maître d'une province après l'autre et qui enfin s'empara de la capitale. Trois sciècles après Constantin Mahomet fonda une religion nouvelle en Arabie. Il admit nos écritures saintes, il reconnut en Jésus Christ le prince des prophètes, mais il modifia les révélations par celles, qu'il prétendait avoir reçues. Il publia sa foi dans le Koran ou l'Alcoran. Il ordonna sa propagation par les armes et fit des Arabes une nation conquérante. Elle soumit une grande partie de l'Asie, de l'Europe, et de l'Afrique. Elle y employa plusieurs sciècles. Constantinople ne succomba qu'au milieu du quinzième sciècle et dans le dix-septième les Turcs assiégèrent Vienne. Depuis et aujourd'hui cet immense empire est partagé en un grand

nombre d'états grands et petits, mais l'islamisme est le centre de leur union; les pélerins de tous les pays musulmans se rendent annuellement à la Mecque pour visiter le tombeau du prophète. L'islamisme a fait couler par torrents le sang humain, il a remis en honneur la polygamie et l'esclavage, il a été un des plus grands fléaux de l'ordre social.

Un grand nombre de chrétiens embrassa l'islamisme, d'autres demeurèrent fidèles à l'église grecque et conservèrent le nom de grecs dans les pays mêmes situés en-dehors de la Grèce proprement dite. Leur asservissement aux Turcs pendant trois sciècles ou plus les a rendus rusés et fourbes. Ils sont attachés au culte extérieur plutôt qu'à la doctrine d'un Evangile, qui leur était devenu absolument inconnu. De nos jours les missionnaires anglais et autres leur ont apporté l'Ecriture sainte en grec moderne. Une partie de l'ancienne Grèce a brisé le joug des Turcs et a établi son indépendance avec le secours de l'Europe. Peut-être l'ordre social y renaîtra avec la liberté. Dans tout le reste de l'Empire d'Orient l'ordre social a éprouvé les plus cruelles vicissitudes et les pays soumis à l'islamisme doivent tous être considérés comme plus ou moins barbares.

L'empire d'Occident ne traîna pas une longue et ignominieuse existence. Dès le cinquième sciècle il fut inondé par les barbares du Nord, qui fondèrent un grand nombre d'états dans toutes ses provinces et jusqu' en Italie. Rome fut soumise aux Herules et aux Ostrogoths. Les rois de ces nations siégèrent au Capitole. Qui n'eut dit que l'idolâtrie des barbares allait succéder à l'ancienne idolâtrie et que l'ordre social serait sapé dans ses fondements? Le contraire eut lieu et les vainqueurs adoptèrent la religion des vaincus. Le christianisme se maintint dans toute l'étendue de l'empire latin et de là se répandit successivement par tout le Nord de l'Europe.

Ce triomphe du christianisme ne peut guère être attribué aux hommes, attendu la corruption des moeurs et parce qu'ils n'étaient pas moins mauvais chrétiens que lâches soldats. Le

christianisme triompha par son origine divine, son triomphe fut un nouveau bienfait de Dieu.

En effet les Romains étaient devenus si méprisables, que les barbares croyaient cumuler toutes les injures dans le nom de Romain. Or dans ce temps-là et depuis longtemps tous les sujets de l'empire portaient ce nom.

Le clergé qui devait l'exemple de la piété, comme de toutes les vertus, était aussi corrompu en Occident qu'en Orient, mais il annonçait la parole sacrée, il présidait au culte et au sacrement. La religion pouvait avoir en lui de mauvais ministres, mais elle n'était pas encore absolument dégénérée entre leurs mains. En attendant le christianisme ne put être enseigné par eux dans sa pureté aux conquérants. Les heureux effets du christianisme pour l'ordre social demeurèrent imparfaits parmi les Romains et devinrent imparfaits parmi les barbares. Le christianisme fut longtemps et généralement en décadence; l'ordre social dut s'en ressentir.

Les barbares apportèrent la polygamie et n'en firent pas facilement le sacrifice à leur nouvelle foi. Trois sciècles après leur irruption le clergé eut encore à lutter avec les rois des Francs, qui épousaient ordinairement plusieurs femmes à la fois, sans compter les concubines. Après l'idolâtrie il n'y a rien de plus propre à corrompre l'ordre social que la polygamie. La nation est composée de familles et la polygamie bouleverse celles-ci.

Les barbares apportèrent encore la servitude, et ce fleau subsista beaucoup plus longtemps. Dix sciècles après la conquête elle ne fut pas encore entièrement abolie. Les barbares reconnaissaient assez généralement une famille royale, une noblesse héréditaire, des hommes libres par naissance, des serfs. Cette hierarchie fit son effet dans les pays conquis et y modifia insensiblement l'ordre social. La révolution fut accélérée par le partage des terres. Dans les commencements les barbares s'établirent comme garnissaires dans les terres et dans les villes. Mais

incommodés par ces hôtes féroces les vaincus mêmes proposèrent la cession d'une partie de leur propriété pour mettre en sûreté le reste. Ainsi les barbares devinrent propriétaires dans les campagnes et obtinrent des emplois lucratifs dans les villes. Les nations se mêlèrent et dans le cours des sciècles il devint impossible de distinguer les nouveaux habitants. La servitude fut de droit commun, partout l'ouvrage manuel se faisait par des serfs, ils étaient attachés à la glèbe, achetés et vendus avec la terre. Le sort de l'esclave avait été plus dur avant l'influence bienfaisante du christianisme; mais celui du serf répugnait néanmoins à l'humanité. Il ne pouvait satisfaire ses besoins physiques, moraux, intellectuels comme il convient à des êtres humains et en conformité de la destination que l'homme tient de Dieu-même. La servitude fit prendre à l'ordre social une marche rétrograde, qu'on ne peut assez déplorer.

Les barbares étaient accoutumés à une guerre perpétuelle et ils ne déposèrent pas cette coutume dans leurs nouvelles demeures. La nation ressemblait à une armée, elle était toujours prête à se mettre en campagne, et elle avait toujours soif de la gloire militaire. Rien de plus contraire à l'ordre social, qui se plait dans la paix et qui s'entretient par les arts et l'industrie.

Ces guerres furent quelquefois interrompues par une guerre plus terrible. Les Huns partirent du fond des steppes d'Asie pour fondre sur l'Europe, et ils la saccagèrent à différentes reprises. Attila ramassa un butin immense dans son camp royal en Hongrie. Ce peuple fut pour le genre humain ce qu'est une troupe de voleurs de grand chemin pour la province qu'ils infestent. Attila est Cartouche couronné.

L'évêque de Rome lui imposa, quand il parut devant la ville éternelle. Le pouvoir spirituel avait déjà pris un grand ascendant sur les hommes dans les affaires du monde. Les évêques étaient devenus des personnages politiques. Celui de Rome se trouvait à la tête de l'église d'Occident par la seule raison qu'il résidait dans l'ancienne capitale. Il entretenait une communica-

tion assidue avec tous les évêques dans les provinces. Quand une province tombait au pouvoir des barbares l'autorité impériale y était détruite, mais les évêques continuaient leur correspondance avec Rome. Les empereurs encourageaient cette communication à leur propre profit, et c'est ainsi que l'évêque romain tenait le bout d'un fil qui embrassait tout l'Occident. Dans les grandes villes les évêques siégeaient au conseil municipal et ils se présentèrent sous la forme de magistrats aux yeux des conquérants. Ceux-ci les considéraient et leur témoignaient des égards, non seulement à cause du respect qu'ils leur inspiraient, mais encore pour maintenir par leur moyen les peuples dans l'obéissance. Ces circonstances diverses eurent le double effet de faire entrer le clergé plus avant dans l'administration publique et d'élever plus haut le siège de Rome. Mais cette fortune personelle du clergé devint tous les jours plus fatale à la foi et à la piété. Le clergé marcha rapidement dans la voie de la dépravation, et dans les peuples le christianisme ne cessa de dégénérer. Parmi le clergé on ne rencontra plus que des intérêts temporels, et les peuples ne connurent plus de la religion que ses cérémonies. L' ordre social pâtit de cette révolution, il se corrompit dans son principe, et une période de trois sciècles fut signalée par la misère, l'immoralité, l'abrutissement d'une grande partie du genre humain. L'histoire même éteignit son flambeau.

C'est sous de tels auspices que Pépin-le-Bref monta sur le trône des Francs. Ce royaume comprenait ce que nous appelons aujourd'hui la France, les Pays-Bas, les deux bords du Rhin, la haute Allemagne au Nord et au Midi du Danube. Charlemagne, fils de Pépin, franchit les Pyrénées et s'empara des provinces de l'Espagne en-deça de l'Ebre. Il passa les Alpes et soumit l'Italie jusqu'aux frontières de Naples. Il fit de fréquentes et cruelles guerres aux Saxons, qui occupaient la Basse-Allemagne, et finit par leur imposer le joug. Il règnait par conséquence sur la plus grande partie de l'Empire d'Occident, et possédait de moins l'Angleterre, l'Espagne au-delà de l'Ebre, la côte d'Afrique,

les deux Siciles, la Panonie, et il avait do plus toute l'Allemagne entre le Danube et le Rhin. Il fut proclamé empereur d' Occident à Rome et couronné par le pape.

Le règne mémorable de ce prince dura environ un demi sciècle et fut presque tout entier consumé dans la guerre et dans les conquêtes. Néanmoins il s'occupa de l'ordre social avec une grande persévérance. Il entreprit la réforme du clergé, il institua partout des écoles, il introduisit dans ces écoles et dans le culte divin la musique et le chant de l'Italie, espérant ainsi adoucir les moeurs par l'harmonie; il appela des savants étrangers à sa cour, il en forma une académie à laquelle il s'associa; il se fit lire tous les jours les évangiles et les oeuvres de St. Augustin.

L'idolâtrie avait reparu dans le monde chrétien par l'adoration des images. Pour faciliter l'invocation des saints on exposait leurs images dans les églises, dans les lieux publics, sur les grands chemins. Elles remplirent bientôt les habitations. Les hommes sensés invoquaient les saints pour intercéder en leur faveur auprés de la divinité. Ils ne voyaient dans les images que le moyen d'élever leur esprit au saint, qu'elles représentaient. Mais la masse du peuple oublia ou ne comprit point ces distinctions. Elle adora le bois et la pierre comme avaient fait les payens. Charlemagne fit condamner les images au concile de Francfort.

Quant à la polygamie il ne prêcha pas d'exemple, puisqu'il entretint plusieurs concubines à la fois, et qu'il fut suspect d'inceste dans sa maison.

Il ne toucha pas à la servitude, qui étendait tous les jours ses ravages dans la société. On rapporte qu'il donna au savant Alcuin des terres peuplées de vingt mille serfs.

Charlemagne fit un grand nombre de lois sur le service militaire, afin de tenir toujours prête et bien ordonnée son armée, qui se composait de tous les nobles et hommes libres de la nation.

Il fit beaucoup de lois sur l'administration de ses domaines,

qui étaient dispersés par toutes les provinces de l'empire et d'où il tirait le seul revenu de la couronne.

L'ordre social établi par Charlemagne a duré plusieurs sciècles après lui, malgré de grandes vicissitudes, et nous en ressentons encore les effets.

Le premier changement, qui eut lieu après sa mort fut le partage de l'empire. Chaque royaume, qui se forma, fut de nouveau divisé en petits états. Dans chaque petit état les seigneurs se rendirent à peu près indépendants, ils résidaient dans leurs châteaux, ils étaient propriétaires de la terre, ils entretenaient une troupe armée, ils avaient leurs propres tribunaux. Ils furent souvent tyrans et toujours despotes. Le lien de la féodalité les soumettait à un duc, à un comte, et ceux-ci tenaient par le même lien au roi. Mais ni le duc ou comte, ni le roi n'étaient proprement les maîtres que dans leurs domaines et à titre de seigneurs.

Au milieu de ces milliers de châteaux s'élevaient quelques grandes villes, qui se gouvernaient en républiques, et qui s'enrichissaient par le commerce. Mais la population de ces villes ne formait qu'une faible partie de la population totale et on doit les considérer comme une exception à la règle commune.

Toutes les nations se partageaient en noblesse et peuple, tout comme sous Charlemagne, avec la seule différence, que les nobles étaient devenus plus indépendants et plus absolus. Les rois s'étaient fait la guerre et avaient conclu de temps en temps un traité de paix; les nobles se faisaient une guerre perpétuelle.

A côté du pouvoir de la noblesse s'étendait tous les jours davantage le pouvoir du clergé. Les évêques et les abbés devinrent seigneurs comme les nobles et gouvernèrent comme eux. Dans leur nouvelle qualité ils appartenaient au régime féodal, mais ils étaient bien plus étroitement attachés à la hiérarchie ecclésiastique et à la domination romaine. Les églises d'occident, qui ne dépendaient pas du pape, en Angleterre, en Irlande, dans quelques provinces de la France, en Espagne, furent réunies

l'une après l'autre à l'obéissance du siège de Rome. L'empire papal fut établi dans le cours des scièeles par une politique habile et persévérante, avec une marche lente et sûre; mais il finit par écraser tous les autres pouvoirs, et les rois se glorifiaient du nom de ses premiers sujets.

Les papes se convainquirent aisément que leur empire se détruisait par les guerres acharnées et par les dévastations qui en étaient la suite. Ils les arrêtèrent d'abord par la trève de Dieu, qui suspendait les hostilités durant quelques mois. Plus tard ils appelèrent toute la chrétienté aux armes contre l'islamisme. Le monde civilisé était partagé entre les chrétiens et les musulmans. Les croisades donnèrent une seule et unique direction aux esprits et procurèrent une espèce de tranquilité intérieure à l'Europe.

Un nouveau pouvoir naquit dans ces circonstances et remplit le monde du bruit de ses exploits. Ce fut la chevalerie, qui eut ses institutions sanctionnées par l'honneur et qui fit des initiés de toutes les nations un corps puissant et redoutable. La religion, le sexe faible, la liberté, voilà ce que tout chevalier était appelé à défendre par la force de son bras. Le germe de cette institution se trouve dans les moeurs des Germains et dans les sagas de la Scandinavië. Elle se développa en conséquence de l'excès même des maux, qui affligeaient la société. Un sentiment sublime s'empara des coeurs les plus vertueux et entraîna les autres.

Mais l'esprit chevaleresque dégénéra en galanterie, qui se manifesta le plus souvent en voeux et en exploits puérils. L'ordre social dès-lors n'en profita guères.

Les croisades, qui se succédèrent durant plusieurs scièeles n'eurent finalement aucun succès. Les Musulmans restèrent maîtres du champ de bataille et poursuivirent la conquête du Bas-Empire. L'Europe s'était épuisée en efforts inutiles, les guerres intestines dans la chrétienté n'avaient même été que ralenties et elles recommencèrent avec un nouvel acharnement.

La corruption du clergé fit des progrès sensibles. Toutes les

chroniques, tous les mémoires du temps en font foi. Les conciles de Bâle et de Constance l'attestent pleinement, tout le monde s'y réunit à proclamer la nécessité de réformer l'église dans son chef en dans ses membres. Mais c'est le chef même, qui apporta toujours les plus grands obstacles. Les partisans les plus zèlés de la réformation furent portés au trône pontifical, mais dès le moment même de leur élévation ils maintinrent tous les abus.

Les papes avaient introduit le célibat des prêtres et avaient multiplié jusqu'à l'excès les moines et les convents. Mais ils ne purent priver l'homme des besoins physiques et de la destination qu'il tient de Dieu-même. Les prêtres et les moines célibataires se livrèrent à des liaisons clandistines et d'autant plus pernicieuses pour l'ordre social.

Les princes et les nobles suivirent ce funeste exemple et jamais le concubinage ne fut plus commun. Une naissance illégitime n'eut plus rien de honteux et on se glorifiait même en public du titre de bâtard d'un grand personnage.

Souvent les seigneurs poussèrent tellement à bout leurs serfs, qui ceux-ci s'insurgèrent, comme il arriva en France où l'insurrection porta le nom de Jacquerie, du nom de Jaques Bonhomme donné en ce temps aux paysans français.

Dans les grandes villes, d'où la servitude était bannie, il se forma une masse d'hommes de peine, une populace, qui troubla souvent la tranquilité publique, et qui dans les capitales imposait même aux gouvernements.

Le culte des images ne fut rien moins que comprimé par Charlemagne et il infesta toute la société jusqu-aux dernières classes.

Ainsi tous les fléaux de l'ordre social, que nous avons signalés dans la première période de l'histoire, le pervertirent dans la seconde. La servitude fut substituée à l'esclavage, le concubinage à la polygamie, le culte des images à l'idolâtrie et les deux périodes eurent de commun les guerres étangères et intestines.

La multitude fut avilie jusqu'à l'abrutissement par la misère.

Elle avait à peine le temps de travailler pour satisfaire à ses besoins physiques, et il ne lui en restait guères pour ses besoins moraux, et point du tout pour ses besoins intellectuels.

Les nobles seuls propriétaires nageaient dans l'abondance, mais ne songeaient qu'à satisfaire les besoins physiques dans la débauche et ils négligeaient également les besoins intellectuels et moraux, quoique par une cause tout opposée.

Aussi l'ignorance ne fut-elle jamais plus profonde parmi les policés, et cette phase de l'histoire connue sous le nom de moyen-âge a été appelée également et à juste titre l'âge des ténèbres.

Cependant le christianisme, tout déchu qu'il était, se répandit par toute l'Europe dans les contrées si longtemps demeurées payennes. Il pénétra de l'Occident en Hongrie, en Pologne, dans la Scandinavie, et de l'Orient en Russie. Les Normands encore payens avaient infesté toutes les côtes. Mais en Angleterre, les Saxons, convertis au christianisme, réussirent à les chasser après une courte domination ; en France et en Italie les Normands firent des établissements plus solides et embrassèrent le christianisme.

L'ordre social n'avait donc pas perdu son fondement le plus assuré, il avait conservé un principe de vie.

Enfin la réformation de l'eglise, si longtemps en vain désirée et sollicitée par tous les hommes religieux, sortit d'un cloître et fut prêchée par un moine. Luther avait eu ses devanciers dans tous les sciècles de l'église, en Allemange Jean Huss et Jerôme de Prague, en Angleterre Wicleff, en France les Albigeois, en Italie les Vaudois, en Orient les Bulgares ou Paulistes, et tant d'autres encore, qui furent tous persécutés comme hérétiques. Il réussit le premier, et la réformation fut adoptée dans le Nord et le centre de l'Europe, elle pénétra même jusque dans le Midi. Mais dans cette dernière partie de l'Europe elle fut étouffée par Rome, l'inquisition et les jésuites. Un de ses premiers effets sur l'ordre social fut de créer une industrie, qui mit le peuple

en état de pourvoir à ses besoins physiques. Dès-lors il trouva le loisir nécessaire pour satisfaire également ses besoins moraux et intellectuels. Elle eut une influence analogue sur les classes élevées de la société. Le clergé, réduit à des revenus honnêtes, vécut sobrement et médita les devoirs de sa vocation; délivré du célibat il se corrigea de ses moeurs dissolues et donna l'exemple des vertus domestiques. Les nobles et le peuple prêtérent également l'oreille à ces nouveaux apôtres de l'Evangile, qui substituaient les saints préceptes de celui-ci aux reliques, aux images, aux vaines cérémonies.

La réformation fit de rapides progrès en conséquence des lumières nouvelles, qui venaient d'éclairer l'Europe, et qui concoururent à montrer dans toute leur horreur les abus d'un christiamisme dépravé et leur fatale influence sur l'ordre social. Les savants de Constantinople et de la Grèce avaient fui devant les Turcs et cherché un refuge en Italie Ainsi avait commencé ce qu'on appelle encore l'époque de la renaissance des lettres. Par la découverte de l'imprimerie les productions littéraires étaient infiniment multipliées et mises à la portée de tout le monde. L'usage de la boussole dans la navigation maritime avait conduit les Européens aux deux Indes et montré le nouveau monde aux regards supris de l'Europe. Les esprits en furent frappés comme d'un coup électrique.

Les pays catholiques mêmes, qui résistèrent à la réformation, éprouvèrent plus ou moins son heureuse influence. Rome eut honte des abus et dut les réformer en partie afin de se soutenir dans l'opinion publique contre les attaques des protestants. L'effet de la réformation fut général parmi les nations policées de l'Europe.

Cet effet est sensible depuis trois sciècles et il n'est pas encore parvenu à son terme. L'ordre social a fait des progrés continuels et en fera longtemps encore. Quelquefois il a été arrêtè dans sa marche par des événements sinistres, et d'autres fois ses progrès ont été accélérés par des évènements propices.

La féodalité était sur son déclin et par degrés elle s'éteignit presque entièrement. Le pouvoir royal s'étendit et se fortifia par les tribunaux et les lois appuyés d'une armée permanente. Ce fut dabord un bienfait pour l'ordre social, et les peuples ne furent pas seulement protégés contre la multitude des petits tyrans mais la servitude même fut successivement abolie.

Cependant les rois devenus les maîtres des nations tournèrent leurs forces les uns contre les autres, et se firent des geurres perpétuelles pour étendre leur domination. Il semblait que les princes les plus puissants aspiraient à dominer toute la chrétienté, projet qui fut appelé du nom de monarchie universelle. Ce projet a été reproché à Charlequint, à Louis XIV, à Napoléon. Au commencement l'ambition prit le masque de la religion, les protestants furent persécutés dans les pays catholiques, il y eut une Europe catholique et une Europe protestante en guerre l'une contre l'autre; dans la guerre de trente ans on fut moins français ou allemand que protestant et catholique, et les catholiques et les protestants des divers pays se prêtaient la main. Dans la suite on mit en avant les intérêts du commerce, parce que le commerce et les colonies paraissaient les moyens les plus sûrs d'augmenter la prospérité publique. Enfin on prétexta la liberté que la France révolutionnaire se vantait d'apporter à toutes les nations. Ces guerres continuelles, proprement causées par l'ambition, ne servirent qu'à troubler l'ordre social.

Elles contribuèrent en même temps à plonger les peuples dans la misère par le fardeau des impôts. Les armées permanentes étaient soudoyées du revenu public. Le matériel de la guerre devint tous les jours plus formidable et plus coûteux. Aux armées se joignirent les flottes. La force publique par terre et par mer devint une charge insupportable dans la paix comme dans la guerre. Les impôts se multiplièrent, les peuples eurent à sacrifier à l'Etat une grande partie du prix de leur travail, la perception d'impôts excessifs fut nécessairement accompagnée de vexations. Cette nouvelle cause de la misère publique pro-

duisit souvent des émeutes et enfin des bouleversements. Un mécontentement universel s'empara des esprits et fit désirer un changement dans la forme du gouvernement, une barrière élevée contre l'ambition des princes. C'est là le sujet de la division, qui agite tous les pays. Un parti nombreux demande une constitution, un autre parti nombreux veut maintenir le pouvoir absolu. L'ordre social est plus troublé que jamais.

Au milieu des guerres nationales et des troubles intérieurs l'ordre social a néanmoins fait des progrès par l'industrie, par le commerce, par l'instruction. L'esprit humain a pris de grands développements. Par toute l'Europe on aperçoit de grandes améliorations par rapport aux besoins physiques, moraux et intellectuels de l'homme. On y satisfait mieux et surtout on y apporte une plus juste mesure.

Les besoins physiques ont été indiqués les premiers, et l'agriculture est principalement destinée à y pourvoir. Elle nous fournit presque tous nos alimens, une grande partie des matières premières pour nos vêtements, du bois et d'autres matériaux pour nos habitations. L'agriculture en raison de son utilité est placée à la tête des arts, plus que jamais elle est cultivée de nos jours, et elle fait des progrès considérables et évidents dans la pratique non moins que dans la théorie. Témoin la partie intéressante des assolements, au moyen desquels on ne laisse plus les terres en friche sans les épuiser. Il faut à cet effet plus d'engrais, mais de nouvelles découvertes multiplient les matières dont les engrais sont tirés, et l'art vient au secours de la nature. Ainsi la même étendue de terrain va produire une bien plus grande quantité de fruits; c'est comme si la nation avait occupé quelque terre inconnue. Elle va en occuper de très connues, mais incultes, abandonnées, des bruyères, des landes, des tourbières. Tous les jours les défrichements font des conquêtes sur les déserts; ils frappent les yeux du voyageur. Quelquefois des terrains immenses appartiennent à un village, à une ville, au domaine, à une société; le bien commun est

négligé, on en tire peu de profit. Mais ces terrains sont vendus par parcelles, mais la société partage la propriété entre les membres, l'intérêt individuel déploye toute son industrie, et les produits sont décuplés. La terre n'est pas seulement fécondée, les troupeaux, qu'elle nourrit, sont d'une plus belle race, par les merveilles de l'art. Les mérinos font aujourd'hui la richesse des pâturages de la Saxe, de la Bohême, de la Hongrie, et par là même diminuent les plaintes du cultivateur espagnol, dont ils dévoraient les moissons. Tant de progrès ne sont pas dus seulement aux agronomes, aux savants, qui travaillent isolément dans tous les pays, mais partout il s'est formé également des sociétés d'agriculture, pour propager les lumières, pour distribuer des prix d'encouragement. Après l'agriculture notre attention se porte naturellement sur les arts, qui servent à nous loger et à nous habiller, les métiers, les fabriques, les manufactures. L'architecture se perfectionne tous les jours en se formant à notre usage, en nous offrant des commodités, des agréments, des ornements nouveaux. Elle descend jusqu'à la chaumière, elle remplit dans sa construction toutes les conditions d'utilité, aux moindres frais possibles. Elle s'élève aux palais, aux édifices publics, en préludant dans les concours ouverts aux meilleurs plans par des académies. Du bâtiment passez aux ameublements; vous observez la même élégance, les mêmes progrès; mais ici les détails sont infinis et l'on s'y perdrait. Supposons qu'un voyageur qui a parcouru l'Europe et même l'Amérique il y a un sciècle, revînt pour visiter les mêmes contrées. Reconnaîtrait-il nos villes et nos campagnes à l'extérieur, et à l'intérieur des maisons? Les fabriques et les manufactures ont été infiniment perfectionnées, d'abord en Angleterre, et ensuite dans tout le reste de l'Europe. Ici les découvertes, les inventions, les procédés se sont succédés sans interruption, et la chimie et la mécanique ont paru n'avoir pas d'autre application. Nos étoffes et en général tout ce qui sert à nous vêtir est plus beau que jamais et moins cher. Tous les outils sont d'une meilleure qualité, et ces outils sont en même

temps le produit de grandes fabriques et le moyen de grandes fabrications. Des outils d'une grande dimension, des outils composés, deviennent des machines, et les nouvelles machines ont trop rapidement facilité l'ouvrage, trop d'ouvriers à la fois ont été privés d'emploi. C'était l'excès du bien; il faudra du temps pour rétablir un équilibre, qui se rétablit toujours. A tant de besoins physiques satisfaits sont venus se joindre de nouveaux besoins et de nouvelles jouissances par les productions du nouveau monde. Les denrées de l'Amérique, multipliées au-delà de toute attente, se sont introduites jusque sous le chaume, et la population entière en fait usage. Les productions de l'industrie européenne se sont accrues en proportion, afin de donner des valeurs en échange. Le commerce et la navigation maritimes ont pris un nouvel essor, et toutes les mers sont couvertes de vaisseaux de vingt nations. Nouvelle industrie, nouveaux moyens de substance, accroissement de population, émigrations au nouvel hémisphère pour fonder de nouvelles nations.

La moralité de l'homme, supérieure à tous les besoins physiques, lorsque tous ses besoins sont satisfaits, n'a pas moins fait l'objet d'une prodigieuse activité. Les devoirs de tous les états, dans toutes les relations, ont été développés et mis à la portée de tous les esprits, par une infinité de livres, devenus communs par la découverte de l'imprimerie. Les écoles se sont multipliées et se multiplient tous les jours, elles portent le bienfait de l'instruction jusque dans les conditions les plus basses, et l'enseignement est gratuit pour les familles qui ne peuvent pas le payer. Le fondement de la morale est la religion, et la religion jouit de la protection publique; ses ministres sont salariés, des temples sont construits par l'état sans distinction. Tout homme est libre de professer le culte qu'il préfère, et la liberté de conscience n'est plus révoquée en doute. C'est le caractère de notre ordre social de ne plus connaître des dieux des nations, mais que toutes les nations policées adorent le seul vrai Dieu, et que tous leurs gouvernements accordent une protection égale

aux manières diverses de l'adorer. Aussi les ministres de tous les cultes se rapprochent-ils sans cesse; on les voit se charger en commun de l'inspection des écoles, de la distribution des charités. A leur exemple les hommes de toutes les professions de foi se mêlent dans les affaires, dans les administrations. La moralité y gagne tous les jours, l'amour des hommes devient une douce habitude, et l'exercice de tous les devoirs est rendu plus facile.

Nous avons nommé les écoles en parlant de morale; c'est par l'esprit que l'instruction se fraye la route du coeur. Nous y revenons pour traiter des moyens si perfectionnés de cultiver l'intelligence humaine. Toutes les barrières sont tombées et l'instruction est à la portée de tous. L'artisan, l'ouvrier à la terre, nul ne peut plus s'en passer, il faut à tout homme pour gagner sa vie, pour remplir ses devoirs les plus simples, un certain degré d'intelligence et d'instruction. Grâce aux nouvelles méthodes, à l'analyse, aux livres élémentaires, aux traités populaires, aux écoles normales pour former des instituteurs, aux sociétés pour l'enseignement mutuel, aux sociétés bibliques, ses sources de l'instruction coulent partout abondamment. Lire, écrire, chiffrer, dessiner, voilà de quoi mettre son intelligence à portée de mieux satisfaire tous ses besoins, de mieux connaître tous ses devoirs. Or jamais ces études simples et préliminaires n'ont été rendues si faciles, jamais elles n'ont coûté moins de temps, moins de peine, moins de frais. Que si du peuple nous passons aux classes moyennes et supérieures, nous découvrons la même facilité pour les études les plus nécessaires. Ce n'est pas seulement pour orner l'esprit, ce n'est pas même seulement pour exercer avantageusement des professions, ou pour remplir des emplois publics avec honneur, que les sciences sont cultivées et enseignées. Elles se proposent encore pour objet la prospérité publique, l'aisance et le bien-être du peuple, qui ne les comprend pas. Nommons la seule économie politique, science de notre sciècle, qui répand des idées si utiles, qui tend à unir

les nations par les liens de l'intérêt commun bien entendu, qui un jour fera du commerce l'instrument de fraternité entre elles, et rétablira dans le genre humain le sentiment primitif qu'il forme une seule et grande famille.

Ce tableau n'est pas exagéré, je crois, par rapport aux classes élevées et moyennes de la société, mais on ne pourrait sans blesser la vérité l'appliquer aux classes inférieures. Celles-ci se composent de tous les hommes qui vivent du travail manuel à la journée, soit aux champs, soit dans les ateliers, et des hommes de peine, qui n'ont pas de métier déterminé, mais se rendent aux ordres du premier venu, prêts à tout faire. Les classes inférieures forment ordinairement la moitié de chaque nation, et c'est apparemment en raison du grand nombre qu'on dit hommes du peuple, ou simplement peuple, pour les distinguer. Les dernières de ces classes sont plongées dans une profonde misère, qui produit l'ignorance et l'abrutissement. Elles sont obligées de consacrer tous leur soins et toute leur existence à se procurer le strict nécessaire; il ne leur reste guères le moyen de songer aux besoins moraux et intellectuels. Elles négligent les uns et ne connaissent pas les autres; les besoins physiques absorbent tout. C'est dans ces dernières classes que le concubinage est très fréquent, si ce n'est pas même une licence plus grossière. C'est là qu'on trouve cette foule, qui porte les noms diffamants de populace et de canaille.

L'humanité réclame comme un saint devoir de la part des classes éclairées les efforts les plus persévérants pour civiliser ces malheureux et pour les faire participer aux bienfaits de l'ordre social. Le moyen le plus propre à produire cet effet est l'enseignement et l'éducation.

La misère et l'ignorance dégradent l'homme et l'éloignent toujours plus de sa destination. Quand il est réduit à une vie animale, quand il est considéré sous ce point de vue dans la société, il finit par concevoir de soi la même opinion. Il ne veut plus que traîner son existence d'un jour à l'autre en travaillant

le moins possible. La génération actuelle de ces misérables est peut-être déchue au point de ne pouvoir être retirée de la bassesse de sa condition. Mais la génération qui s'élève pour prendre sa place apporte en naissant une âme humaine et propre à se laisser former par des instituteurs. Je doute qu'il y ait un pays en Europe, où l'on ai fait davantage pour l'instruction du peuple qu'en Hollande, et où ces nobles efforts aient été couronnés de plus de succès. Une multitude d'excellentes écoles y a été fondée aux frais des classes élevées et moyennes pour éclairer les classes inférieures. On n'a pas lieu de s'en repentir, on y contribue tous les jours plus largement, on en recueille sans cesse de nouveaux fruits.

Ce n'est pas seulement pour l'amour du peuple que nous sommes appelés à lui donner nos soins, c'est encore pour l'amour de nous-mêmes. La populace n'a servi que trop souvent de nos jours aux desseins, soit des jacobins, soit des absolutistes. Les premiers lui offrent l'appât du pillage, les derniers y répandent de l'argent, et la foule aveugle trouble la tranquilité publique et menace l'ordre social. Les classes élevées et moyennes se trouvent aujourd'hui dans un péril continuel de la part d'une foule insensée qui offre aux factieux la force la plus irrésistible.

Sortons de l'Europe et jetons un coup d'oeil sur le reste du globe afin de ne rien négliger de ce qui peut servir à notre instruction. Mais la matière est trop riche pour les bornes de ce chapitre et nous en commencerons un nouveau.

CHAPITRE IV.

Continuation du même sujet.

Suite de la seconde période.

Islamisme.

L'Europe est ceinte par l'islamisme, depuis la Sibérie jusqu'au Maroc. Dans cette vaste étendue de pays les préceptes et les institutions de Mahomet ont fait sur l'ordre social l'effet que nous avons indiqué plus haut. On peut s'en convaincre par

l'histoire, et si l'on vent par ses propres yeux. Cependant cet effet a été modifié plus ou moins par les lieux et les circonstances.

La Turquie est le siège principal de l'islamisne; les Turcs ont succédé aux Arabes; le Sultan de Constantinople jouit des prérogatives du califat. Les Turcs d'origine tartare se sont répandus dans les pays conquis sans se confondre avec les nations assujetties. Ils leur ont permis de rester en dehors de l'islamisme en rachetant leur vie par une capitation annuelle. Ainsi une grande partie de leurs sujets sont chrétiens, mais chrétiens par les cérémonies, par les images et peu ou point instruits. Le sultan est un despote oriental, quoiqu'il réside en Europe. Quand le peuple est poussé à bout, il témoigne dabord son mécontentement par une incendie, il se jette ensuite sur le sérail et détrône son maître. Nous avons vu dans le cours de notre vie trois ou quatre révolutions de ce genre. Les gouverneurs des provinces, ou pachas, gouvernent de la même manière et sont exposés aux mêmes catastrophes. Ils sont souvent en insurrection et visent à l'indépendance; alors ils sont ordinairement étranglés par un agent secret du sérail; quelquefois aussi les pachas voisins reçoivent l'ordre de les réduire par les armes. Il en résulte des guerres intestines et un désordre épouvantable dans l'empire. Depuis longtemps les états barbaresques de la côte d'Afrique se sont rendus presque indépendants et exercent le métier de pirates dans la Méditerrannée. Alger a été tout récemment conquis par la France et va devenir une colonie française, en sorte que ce puissant état est finalement perdu pour la Porte. Le vice-roi d'Egypte traite de pair avec le Sultan. La Moldavie, la Valachie, la Servie ont passé sous la protection des Russes, et ne tiennent plus que par un fil à la Turquie. La Grèce en est absolument distraite. L'ordre social se ressent de ce bouleversement général et tout l'empire se trouve dans un état de barbarie. Le trait caractéristique des Turcs est l'ignorance et l'orgueil, celui de leurs sujets chrétiens est la ruse et la fourberie.

En attendant les moeurs européennes ont attiré l'attention des Turcs; les Sultans ont adopté quelques unes de nos institutions et en particulier l'organisation militaire; le vice-roi d'Egypte a été plus loin encore et a appelé des Européens à sa cour; la côte d'Afrique participera peut-être dans quelque temps à la civilisation française.

Des missionaires protestants ont depuis peu parcouru la Turquie, pour apporter aux chrétiens l'écriture sainte qu'ils connaissent à peine de nom. Ils l'ont distribuée aux diverses nations en grec moderne, en syriaque, en arménien, en langue bulgare et même en turc. Leur efforts ont été contrariés par le zèle des musulmans, qui à leur tour ont répandu le Koran et même obtenu du Sultan une prohibition de la Bible à l'entrée. Mais cet ordre est mal observé, et le débit des Bibles ne discontinue pas.

Il n'y a plus parmi les musulmans la même horreur des chrétiens, qu'ils avaient autrefois et qui fut nourrie par les croisades. Le principe de leur foi d'ailleurs est l'unité de Dieu, et Mahomet a reconnu nos livres sacrés, quoiqu'il les ait défigurés dans le Koran. Il s'est élevé de nos jours en Arabie une secte sous le nom de Wechabites, qui paraît répudier Mahomet et proclame sa profession de la foi d'Abraham.

La Perse est le second siège de l'islamisme. Nous l'avons laissée sous les Parthes. Cette tribu fit place à celle des anciens Parsis, qui reprit son ascendant. Les premiers successeurs de Mahomet conquirent la Perse et la convertirent tout entière à l'islamisme. Les califes durent ensuite céder le trône aux Tartares, qui étaient musulmans ou le devinrent. Après eux régnèrent les Sofis, qui se disaient issus des Parsis. Au d.x-septième sciècle le dernier d'entre eux eut pour successeur le visir Kouli-Khan, qui prit le nom de Nadir-Schah et se rendit fameux par la conquête de l'empire du Grand-Mogol dans l'Inde. Il était Persan. Peu après sa mort la Perse fut en proie à une affreuse anarchie pendant un demi sciècle. Un eunucque releva le trône dans la partie occidentale de la Perse et son neveu règne encore.

Tous ces gouvernements furent despotiques et produisirent l'oppression, les révoltes et les guerres intestines. Il n'y eut d'exception que le beau sciècle des califes. L'islamisme adopté par toute la nation s'est maintenu jusqú' aujourd'hui.

La partie orientale de la Perse subit après Nadir-Schah la domination des Afghans.

Onder GK's. papieren bevindt zich ook een Dagboek, in het laatst van 1830 begonnen en tot het jaar van zijn dood voortgezet; het is niet zoo zeer eene opteekening van de gebeurtenissen van den dag, dan wel een aanleiding om zijne herinneringen en overdenkingen neder te schrijven.

DAGBOEK.

19 December 1830.

De Baron van Zuijlen van Nijeveld, onze Ambassadeur bij de Porte, en sedert eenige maanden met verlof alhier, is eergisteren naar Londen vertrokken, volgens de couranten om het congres bij te wonen. Hij gaf mij een bezoek een dag of acht geleden en wist er toen nog niets van.

Zijn gedachten over onzen tegenwoordigen staat kwamen hoofdzakelijk hierop neder:

„Wij zijn nog het Koningrijk der Nederlanden en moeten dit denkbeeld vasthouden zooveel als mogelijk is. De Koning moet als zoodanig optreden in de onderhandelingen te Londen. De Mogendheden hebben hem Belgie gegeven, doch op zekere voorwaarden en met groote opofferingen aan onze zijde. Zij moeten hem Belgie terugbezorgen of hem schadeloos stellen. Wij kunnen ons derhalve nog niet vestigen tot een afzonderlijken Staat der Vereenigde Nederlanden. De Mogendheden zouden dan zeggen, dat de Koning vrijwillig afgezien heeft van Belgie, en zij zouden hem niet eens een schadevergoeding aanbieden."

Ik antwoordde, dat de Koning zich kon blijven noemen Koning der Nederlanden en als zoodanig optreden en handelen zoo lang als hij wilde, dat de scheiding van Holland en Belgie onver-

mijdelijk was geworden, al werd het Koninkgrijk der Nederlanden hersteld en Belgie met Holland hereenigd, dat het altijd zoude moeten komen tot een scheiding onder één hoofd, dat wij ons dan zouden moeten vestigen als een afzondelijken Staat; dat wij dit nu reeds konden doen zonder een hereeniging in het vervolg moeielijker te maken, en zonder den Koning te beletten om in zijne gewone hoedanigheid met de Mogendheden te handelen; dat zulk eene vestiging voor ons behoud hoogst noodig was, omdat de verwarring anders algemeen zoude worden.

Hij verliet mij met de woorden: dit verdient in overweging te worden genomen.

Ons gesprek heeft een paar uren geduurd en is met vele bedaardheid en vertrouwelijkheid gehouden.

3 January 1831.

De Heer Baud, Directeur van Kolonien onder den Minister van dat Departement, had kennis gemaakt met den Engelschen Generaal Sir Howard Douglas, oud Gouverneur van Nieuw-Schotland, en herwaarts gezonden door het Engelsch Gouvernement in zaak de grensscheiding in Noord-Amerika. De uitspraak over deze zaak is door partijen aan onzen Koning opgedragen, en Sir Howard in afwachting van de beslissing was een reisje gaan doen door Belgie. Hij verhaalde bij zijn terugkomst aan den heer Baud, dat hij geene klagten van eenig belang in België had gehoord, dat hij menigmaal aan de Belgen had voorgehouden het ongepaste om daaruit aanleiding te nemen tot een opstand, en dat zij veelal leedwezen hadden getoond, dat het zoo verre gekomen was. Hij oordeelde, dat onze goede zaak niet genoeg bekend was in Engeland en had in dien zin geschreven aan het ministerie in het Parlement. De Heer Baud maakte hem toen bekend met den inhoud van het tweede hoofdstuk van mijn Advys van 16 April 1816, handelende over de Vereeniging en de opofferingen door ons gedaan. Sir Howard

verklaarde daarop, dat de eer van Engeland er mede gemoeid was om ons schadeloos te houden bij de voorgenomen schikkingen. Hij was zeer bedroefd geen Hollandsch te verstaan en zoude zoo gaarne eene vertaling van mijn hoofdstuk gehad hebben. Ik bezat nog eenige exemplaren van de fransche vertaling, die voor de Belgische leden van den Raad van State gemaakt was, en gaf er een van aan den Heer Baud. Deze verzocht mij eenige dagen later van wege Sir Howard, om het stuk naar Engeland te mogen zenden, alzoo het bewuste hoofdstuk veel meer indruk zoude maken in zijn verband.

15 January 1831.

Het is een maand of zes geleden, dat de laatste omwenteling in Frankrijk heeft plaats gehad, zoodat men er eenigzins over kan oordeelen en den tegenwoordigen stand van zaken met vroegere gebeurtenissen vergelijken.

In 1821 was ik te Parijs en ten eeten bij den Heer de Marbois, pair van Frankrijk, Minister van Staat, President van het Hof van rekeningen. Het was een tafel van ten minste twintig menschen, mans en vrouwen, leden der beide Kamers.

Na tafel kwam de oude gastheer naast mij zitten en zeide tot mij: „ ah ça, vous êtes trop jeune pour quitter les affaires; nous sommes écrasés d'impôts, notre armée et nos forteresses sont dépourvues de tout; pour faire la guerre il faudrait une dépense énorme; mais nous ne pouvons pas changer notre situation; si nous prenions le duc de Reichstadt nous aurions une régence autrichienne, ce qui ne nous convient pas; Eugène manque de caractère, il n'est pas fait pour gouverner la France; il n'y a rien à dire contre le Prince d'Orange, mais quelles que soient les lumières du sciècle il devrait encore changer de religion, et c'est ce qu'il ne peut pas; il ne nous reste donc que les Bourbons et nous devons nous en accommoder."

Ik merkte wel, dat hij mij van meer, dàn een pleizierreisje verdacht hield, en dat ik volgens hem in het belang van den

Prins van Oranje te Parijs was. Op dien tijd was de naam van den Prins voorgekomen in een regtsgeding bij de pairs over onlusten in Lyon. Hij had zeker eenige voorstanders, die hem de kroon wilden opdragen, en dit was ook te voren gebleken. Maar de partij was, geloof ik, zoo gering, dat zij weinig aandacht verdiende.

Ik kende den ouden Heer van 1783 af toen hij Consul Generaal van Frankrijk in Noord-Amerika was; van daar zijne vertrouwelijkheid, en dat hij om zoo te spreken met de deur in het huis viel. Hij zeide nog: „voilà des membres des deux chambres; j'aime à les réunir, je voudrais qu'ils communiquassent davantage ensemble, et même qu'ils se rassemblassent sous un même toit." Omringd van die Heeren drukte hij zich uit tegen de *Agents provocateurs*. De Heer Viatemesnil, toen aan het hoofd van het publiek ministerie, antwoordde, dat er geen ander middel voor de regering was, om de kwalijk gezinden te ontdekken.

Onze gezant Baron Fagel bragt mij op eenen ochtend bij den Hertog van Richelieu, toen aan het hoofd van het ministerie, terwijl de Heer Pasquier den naam had van de *faiseur* te zijn. Fagel is een van mijne oudste vrienden, en hij ging een oogenblik in het kabinet van den den Hertog om mij bekend te maken. Die voorzorg had het beste gevolg, en de Hertog sprak zoo vertrouwelijk met mij, als of wij ons niet voor de eerste reis zagen, maar oude kennissen waren. Ik zal het een en ander van zijne woorden opteekenen. „Nous ne sommes pas à notre aise dans le ministère et nous avons plusieurs espèces d'ennemis. L'opposition des royalistes tend à se mettre à notre place, mais nous ne la cèderons pas. Ce n'est pas que nous y trouvions le moindre agrément, mais nous croyons que l'intérêt de la France l'exige. Une autre opposition est celle des libéraux; ce sont des misérables, qui veulent tout bouleverser. Je suis fâché d'être enchaîné par le systême prohibitif; par exemple je prendrais volontiers vos excellens fromages pour notre marine,

si la Normandie ne nous forçait pas à lui acheter ses mauvais fromages. Dans la Crimée je reçus une lettre très-flatteuse du ministre de l'intérieur pour me complimenter au sujet d'une fabrique d'indiennes établie dans mon gouvernement. Je ne la connaissait pas même, et croyais bien plutôt mériter des éloges sur la grande extension que j'avais donnée à l'agriculture et dont le ministre ne disait rien. A mon arrivée en France par la Méditerrannée je reçus la visite de fabricans d'ustensiles pour l'agriculture. Ils avaient fait venir des ouvriers en fer d'Istrie, où ces instrumens sont faits en grande quantité, de très bonne qualité, à des prix modiques. Nos fabicans me demandèrent un droit d'importation si lourd, qu'il ressemblait à une prohibition. Je sentis d'abord que c'était imposer un tribut à notre agriculture et à celle de nos colonies, et je ne promis rien. Mais bientôt à Paris je trouvai l'affaire faite, et le droit accordé. J'avais lu et médité l'économie politique de Say pendant mon séjour en Russie, je m'attendais à voir cet auteur honoré en France, mais je m'aperçus que hors de Paris il était à peine connu. Les royalistes prétendent augmenter le nombre des évêchés, un projet de loi en propose six nouveaux, on en demande douze. La cour de Rome en demande toujours davantage; je sais bien que nous pouvons lui faire un refus, mais j'aime même mieux pouvoir lui dire que nous sommes liés par une loi, afin de couper aux sollicitations. Autrefois les parlements enrégistraient les ordonnances royales, et exercaient le droit de faire des remontrances. Aujourd'hui le roi propose la loi aux chambres, et leur consentement est de rigueur. C'est à peu près la même chose."

Ik had aan Fagel verzocht om mij bekend te maken met een franschman van den ouden stempel. Hij nam het in bedenking, en zeide mij den volgenden dag, dat hij er niets beters op wist dan mij bij den Hertog van Richelieu te brengen, hetwelk mij zeer aangenaam was. Ik heb hem zoo gevonden als meer anderen, die ik op het oog had en die ik in mijne jeugd heb leeren kennen. Als Minister had men geene hooge gedachte van hem

in Frankrijk, en dit schreef ik daaraan toe, dat men er sedert lang gewoon is aan eenen strijd van politieke partijen, waaronder een minister roert om meester te blijven. Dit was zeker zijn talent niet, en hij moet in den Haag of Brussel in een groot gezelschap deze woorden uitgesproken hebben: „je ne puis pas me faire une idée de l'état des partis en France." Mij werd dit verhaald door den Graaf de Salis, toen chargé d'affaires van Sardinie aan ons hof. Deze haalde het aan als een blijk van de onbekwaamheid van Richelieu, die meer daarvan had behooren te weten, en althans zijne onkunde niet openbaren moest. De Salis zeide, dat het gezelschap verbaasd stond. Het is ook in mijn oog eene onvoorzigtigheid geweest, maar teffens het blijk van een loyaal karakter. Hij had volgens mij een gezond oordeel en zou in andere tijden met roem bestuurd hebben. Het is opmerkelijk evenwel, dat hij mij in April verklaarde niet te zullen opstaan voor de oppositie, en dat hij in December met zijn geheel ministerie er uit was.

De Graaf d'Escars was bij mij geweest met *Monsieur* kort na onzen opstand, waarvan ik op zijn plaats aanteekening heb gehouden. Nu vond ik hem te Parijs als *Capitaine des gardes de Monsieur* en ik bezocht hem op mijne beurt. Hij ontving mij in de Tuileries met veel onderscheiding en zeide onder anderen: nous sommes ici, c'est beaucoup après trente ans d'absence, mais nous ne sommes pas bien assis encore. Hij zeide nog, dat mijne komst in Parijs aan Monsieur bekend was, en gaf mij in den mond om eene audientie te vragen. Maar ik had daar geen zin in, en ik heb mij ook niet aan den Koning laten voorstellen. Ik verklaarde, dat ik mij niet kleeden kon voor het hof uit hoofde van mijne lammigheid. Mijn oudste zoon is aan den Koning en de geheele familie voorgesteld geworden, en al wat daarvan verdient opgeteekend te worden is, dat Lodewijk XVIII in een armstoel zat met eene tafel voor hem, zoo ingezakt, dat men niet meer dan zijn hoofd ontdekken kon, dat het corps diplomatique en de vreemdelingen in eene halve

maan tegenover hem geschaard stonden, en dat hij aan de voornaamste gezanten een enkel woord toesprak, niet alleen met minzaamheid maar ook met eenige kracht.

Inmiddels was toen reeds Monsieur de ware bestuurder, en zijne regering was bekend onder den naam van *gouvernement occulte*. Dit gouvernement werd menigmaal aangevallen door de oppositie in de kamer der afgevaardigden.

Fagel verhaalde mij deze woorden van *Monsieur:* nous avons aujourd'hui les chambres comme on avait autre fois les parlemens; je ne crois pas que ce bavardage politique serve à quelque chose, mais nous ne pouvons pas nous en passer." Van den Hertog van Berry, tweeden zoon van *Monsieur* en dus bestemd voor den troon, verzekerde Fagel mij, dat hij geheel niet verslaafd was aan de geestelijkheid.

Wat de *bavardage politique* betreft zoo herinner ik mij de woorden van eene aanzienlijke vrouw, ik meen de Duchesse de Duras, dat het publiek slechts de redenen verneemt, waarom men niet aan de wet gehoorzamen moet.

Ik maakte goede kennis met een lid van de afgevaardigden, den Heer Voyer d'Argenson, kleinzoon van een der twee broeders die ministers onder Lodewijk XV geweest zijn. Hij vleide zich nog, dat de Bourbons tot de partij der liberalen, dat is de zijne, zouden overgaan. Deze partij werd, volgens hem, slechts ondergehouden door de bajonnetten. Twee gezegden heb ik van hem onthouden: la grande question est de savoir si les rois sont faits pour les peuples, ou les peuples pour les rois; il y a une géografie des langues. Hij was een korten tijd onder Napoleon prefect van Antwerpen geweest, en verklaarde mij, dat drie vierden van zijne *administrés* geen fransch verstonden.

Hij bood mij aan om mij bekend te maken met den Generaal Lafayette, doch ik bedankte hem. Mijn oogmerk om de liberalen te leeren kennen was genoegzaam bereikt in den persoon van den Heer d'Argenson, en ik had gehoord, dat Lafayette oud en uitgeleefd was. Dat is evenwel sedert Julij 1830 anders gebleken, en de groote werk-

zaamheid van dien man toont aan, dat hij nog zeer bij krachten is.

De Heer d'Argenson bracht mij bij den beroemden J. B. Say. Deze schijnt het niet ruim te hebben. Hij is professor in de politieke economie bij het Conservatoire des Arts. Twee andere professors houden er voorlezingen in de werktuigkunde en de scheikunde. De drie openbare lessen zijn eene instelling van Lodewijk XVIII, misschien op raad van Richelieu. Deze zeide tot mij, dat het te wenschen ware, dat Say even veel lof verdiende voor zijne politieke gevoelens als voor zijne kunde in de politieke economie. Ik vond in Say een warmen liberaal. Wat zijne wetenschap betreft, zoo heb ik niets van hem vernomen dat niet in zijne werken staat. Hij roemde, dat het in de politieke economie zoo verre gebragt zou worden, dat alle hare stellingen wiskunstig betoogd zouden worden. Ik had reeds eene van zijne voorlezingen onbekend bijgewoond, en toen zeide hij iets, waarop een der toehoorders zijn hoofd sterk schudde. Deze zag er uit als een jong commies van een handelshuis. Het is zeer mogelijk, dat de geleerde zich bedroog op een of ander praktikale punt.

Het Conservatoire des Arts met drie zulke openbare lessen is eene schoone instelling. Say had evenwel geen honderd toehoorders, en dit is weinig voor Parijs. Men maakte grootere zalen daarvoor gereed, en ik heb sedert vernomen, dat de drukte er toeneemt. Charles Dupin is de hoogleeraar in de werktuigkunde en uit zijne kleine geschriften heb ik opgemerkt, dat hij toeloop heeft. Say was bedukt voor vervolgingen tegen de politieke economie, zoo als er in Rusland plaats hebben. Hij verlangde van mij te weten of hij in dat geval openbare lessen in Holland zoude mogen geven. Ik antwoordde van ja, en hij riep uit: „voilà ce que c'est qu'un pays protestant". Ik zou misschien eenige jaren later niet zoo ruim geantwoord hebben, toen men bij ons zoo gehaspeld heeft met het openbaar onderwijs.

Ik verlangde kennis te maken met een ultraroyalist, en mijn vriend Fagel noodigde mij ten eeten met den Baron de Vitrolles. Ik vond in hem een franschman van den ouden hofstempel, *très-*

délié, hoogst eenvoudig en schrander te gelijk, sprekende van de gewigtigste zaken zonder eenigen schijn van gewigt daaraan te hechten, op zijn best vijftig jaren oud, vrij van alle achterhouding, maar denkelijk volkomen meester van zijne geheimen. Hij was in het ministerie geweest, ik meen van binnenlandsche zaken en had den titel van Minister van Staat behouden. Fagel hield hem voor den schrijver van de *notes secrètes*, een vlugschrift aan de kabinetten van Europa gerigt om aan te wijzen, dat de democratische beginselen hand over hand in Frankrijk toenamen. Hij was misschien op dat oogenblik een der leden van het „gouvernement occulte" onder *Monsieur*. Met dezen scheen hij gemeenzaam om te gaan. Ik verhaalde hem, dat ik zoo even in onze Haarlemsche courant gelezen had, dat *Monsieur* een bezoek had afgelegd in eene der zalen waar de regering van Parijs de volksklasse vergastte bij gelegenheid van den doop des Hertogs van Bordeaux. „Moest gij dat in de Haarlemsche courant lezen, hernam hij, terwijl ik met *Monsieur* geweest ben in alle de zalen, en *Monsieur* het kind op zijn knieën hield?"

Ik vond de zaak merkwaardig, en even merkwaardig, dat ik er niets te voren van gehoord had, noch zelfs naderhand van vernomen heb.

Ik gaf hem mijne verwondering te kennen, dat ik op reis het gemeene volk zoo onderdanig en zoo gedienstig gevonden had. Hij verzekerde mij, dat dit voor de omwenteling geheel anders gesteld was geweest, zoodat het aan Franschen van dien tijd voorkwam, dat er heden geene onderdanigheid hoegenaamd meer bestond. Op het platte land had men nog ontzag voor de bewoners der kasteelen, zonder onderscheid of zij van ouden adel of nieuwelingen waren. „Celui qui habite le château en reçoit les honneurs". Hier en daar aan afgelegen oorden, in de Alpen b.v. had men nog eerbied voor oude namen. Hij had hooge gedachten van de congressen der Hooge Mogendheden, en dit was geheel overeenkomstig met den geest der *notes secrètes*.

On n'a pas encore trouvé la manière de gouverner par des

congrès, mais il faudra la trouver. Hij keurde de hooge inkomende regten tot bescherming der nijverheid volmondig af en had ten tijde van zijn ministerie een ontwerp gevormd om de hooge regten jaarlijks een tiende lager te stellen totdat zij matig genoeg zouden zijn. Men sprak van den Graaf de la Ferronaye, fransch ambassadeur in Rusland, die op reis naar Petersburg zijn rijtuig gebroken had niet verre van Parijs. De Heer de Vitrolles merkte daarop aan, dat dit zeker het gevolg was geweest van het groene hout, dat de wagenmakers gebruikten, in de plaats van droog hout, hetwelk zij niet in voorraad hadden uit gebrek aan kapitaal. „Et voilà ce qui manque à toute notre industrie, et ce qui l'arrête principalement dans ses progrès".

Hij was zoo beleefd van tot negen uur des avonds te blijven en het laatst heen te gaan van het gezelschap.

In dat zelfde gezelschap bevond zich de Heer Gallatin, gezant van Noord-Amerika, voor dezen minister van Financien en geboren Zwitser, zoo ik meen van Genève. Hij verzekerde, dat men de fransche budgets kon lezen en bestudeeren, zonder iets van den staat van financien te leeren.

Ook was de engelsche ambassadeur toen ridder, thans Lord Stuart. Ik gaf hem naderhand een bezoek met Fagel. Wij spraken van liberale denkbeelden, en hij zeide: „L'Autriche n'est pas stationnaire, elle recule". Volgens Fagel is hij uit de school van Fox.

Ik had een brief van inleiding aan den Heer Jaques Lafitte medegenomen. Hij was toen nog bankier en is nu eerste minister. Hij was reeds in de Kamer der afgevaardigden, en vertelde mij, dat hij de manier gevonden had om zich daar verstaanbaar te maken door de geheele zaal. „Ik spreek niet hard, maar langzaam, zoodat de eene lettergreep gehoord is geworden voor dat de tweede volgt. Wanneer de eene klank de andere stoort zoo geraken de werktuigen van het gehoor in de war, en de menschen verstaan ons niet". Hij was toen in de kracht van zijne jaren en had iets levendigs in zijn gelaat, doch niets uitstekends. Hij wilde den graanhandel vrij hebben en dus het tegendeel van

hetgeen plaats vond. „Denk eens, zeide hij, onze graanhandel wordt slechts in contanten gedreven, ofschoon er geen handelstak is, die eer behoorde op krediet gedreven te worden; maar de gedurige veranderingen in de wetgeving laten dit niet toe. Men is beducht, dat Frankrijk niet genoeg granen zal teelen, en dat de korenvelden in weilanden zullen veranderd worden. Maar wij hebben lang geen vee genoeg, zoo als blijkt, wanneer men op reis rondom zich ziet". Ik herinnerde mij, dat Say mij een tegengestelde leer gepreekt had. „In Frankrijk, zeide deze, kan de vrijheid zich voor de granen niet verder uitstrekken, dan op een kleinen afstand van de zeehavens, om reden van de moeijelijkheid van vervoer. Elke provincie, ja elk district, slijt zijne granen in zich zelve. Ik ben voor de vrijheid bij u in Holland, zoo als ook uit mijne schriften blijkt; maar bij ons is het wat anders. De levensmiddelen en kleedingstoffen schijnen in Frankrijk eene uitzondering te moeten maken op den vrijen handel". Ik vond den bankier wijzer dan de geleerde, en de geleerde komt mij zelfs voor in strijd met zijne theorie te staan. De Heer Lafitte liet zich in het gesprek deze woorden ontvallen: „on dit au faubourg St Germain que j'ai vingt millions en réserve pour révolutionner l'Europe, et qui pis est, on le croit". Zijne woorden zijn op dit oogenblik dubbel merkwaardig, daar men weten wil, dat hij een schat verloren heeft, en door een voorschot van den Koning is staande gehouden.

Ik ging den Grootzegelbewaarder De Serres opzoeken, die mij vroeger, komende van Hamburg aanbevolen was geweest. Hij was dit niet vergeten en ontving mij zeer vriendelijk. Ik moest bij hem komen eeten en hij had de beleefdheid om Fagel met mij te vragen. Daar was ook eene oude dame van de vorige eeuw, die ik geloof, dat mede genoodigd was ten mijnen gevalle. Zij was lang te Brussel en in den Haag geweest, en op deze laatste plaats had zij veel omgang gehad met *madame l'électrice,* welke woorden ik tienmalen uit haar mond hoorde. Dit zij een staaltje van haar verstand, waarvan zij geen één blijk gaf in een vloed

van woorden. Wijders vond ik daar eenige dames van de familie. La Baronne d'Huart, moeder van Mevrouw de Serres, woonachtig in het Groot Hertogdom Luxemburg, mijne buurvrouw aan tafel, eene verstandige vrouw, klaagde zeer over douanes als nadeelig voor de welvaart van het land, „mais on dit que ce sont des lois hollandaises".

Ik verzekerde haar, dat wij Hollanders even hard klaagden over de verbodswetten, dat dezelve geeischt werden door de Belgen en ons om hunnentwille opgedrongen, en dat men ons wijs maakte, dat zij zeer gunstig voor het Groot Hertogdom waren. De Heer de Serres luisterde naar ons gesprek en nam er deel in; maar toen hij mijn oordeel hoorde, dat de douanes een geessel voor alle de natien waren, schrikte hij en riep uit „mais l'industrie doit être protégée!" De verdere dames van de familie waren jong en hadden niets van hetgeen men zich onder eene *française* verbeeldt, en waren eer *gauches*. De oude en nieuwe Franschen zijn waarlijk twee onderscheidene natien, en de laatste heeft veel meer overeenkomst met de naburige volken. Madame de Serres was zeer gezien aan het hof van *Monsieur* en de uitwerking daarvan op hare manieren en haren toon was treffend. Op de reis door den Haag was zij nog eene jonge *provinciale*.

Ik ontving het bezoek van den President van het Bijbelgenootschap, den Marquis de Jaucourt. Een van zijn voorouderen was getrouwd geweest met een dochter van den beroemden Mornay Duplessis. De nakomelingen waren met duizenden anderen roomsch geworden, doch deze man, ronddwalende als emigrant, was tot de protestantsche kerk teruggekeerd Hij had het portefeuille van buitenlandsche zaken gehad gedurende het verblijf van Talleyrand in Weenen. Hij zeide tot mij: „les princes devraient sentir, que les protestants sont les meilleurs sujets.

30 January 1831.

De Katholijken. Dezer dagen heb ik een bezoek gehad van den Heer van Sassen van IJsselt, Lid van de Tweede Kamer

voor Noord-Brabant en een katholijk. Zijn gesprek over den staat van onze zaken kwam op het volgende neer:

„Wij moeten thans onzen staat vestigen op een goede grondwet. Doch de protestanten zijn verdeeld in twee partijen, waarvan de eene niet meer dan wijzigingen in de bestaande grondwet begeert, en de andere eene nieuwe en liberale grondwet voorstaat. Naar mijn inzien heeft de eerste partij de meerderheid, en de tweede de minderheid. Doch de minderheid zoude kunnen meerderheid worden door het toevallen der katholyken. Ik reken dat de protestanten drie vijfden van onze bevolking uitmaken, en de katholyken twee vijfden. De katholyken zijn het eens met Uwe politieke beginselen, zij willen den Staat niet vermengen met de Kerk, zij willen de eeredienst besluiten in de kerken, zij willen vrij zijn om hunne bisschoppen van Rome te ontvangen, zij begeeren de volmaakte vrijheid van onderwijs; daarmede zijn zij gereed om zich te voegen bij alle de liberale beginselen van politieke vrijheid. Zij zouden zelfs allen onderstand uit 's lands kas aan de geestelijkheid gaarne opofferen, indien dit beginsel ook voor de protestanten wierd aangenomen. Laten de geestelijken leven van de milddadigheid der gemeente zoo als in de eerste christeneeuw, en zoo als nog plaats vindt in Noord-Amerika. Dan, hoe leggen wij dit aan? Hoe komen wij bij elkanderen? Ik wenschte zoo gaarne den weg te weten om de katholyken en liberalen te vereenigen tot redding van den staat".

Mijne gedachten in den loop van het gesprek kwamen in het wezen hierop uit:

Ik kan niet denken, dat alle onze katholyken zoo gezind zijn. De Heer van Sassen is er van overtuigd, doch ik geloof, dat hij zich bedriegt. Ik heb mij tweemaal bemoeid met de belangen der katholyken, en ben er zeer slecht afgekomen. Een jaar of twaalf geleden ben ik wat rondgereisd in Noord-Braband, toen ik ook eenige dagen bij hem te Boxmeer doorbragt. Ik had overal klagten gehoord, dat de meeste ambten in handen der protestanten waren, terwijl men oordeelde, dat

drie vierden of vier vijfden derzelven aan de katholyken behoorden gegeven te zijn, omdat drie vierden of vier vijfden van de bevolking der provincie katholyk waren. Ik gaf daarop een verslag van mijn reisje in mijne „Bijdragen voor Huishouding van Staat", en verstoutte mij om aan de Noord-Brabanders te raden bij de verkiezingen acht te slaan op de bekwaamheid alleen, en niet op het geloof. Doch ik kreeg alras tot antwoord een driftig en schier onbeschoft pamphlet, waarin de stelling tot grondslag was genomen, dat de ambten aan katholyken moesten gegeven worden naar evenredigheid van de katholyke bevolking, en ik zelfs verzocht werd dat beginsel onder het oog van den Koning te brengen. Een jaar of vijf geleden vond ik, dat er niet genoeg katholyke leden in den stedelijken raad van den Haag waren, en ik verklaarde mijn gevoelen openlijk in het Advertentieblad. Ik zeide o.a. dat het bij een burgerlijk ambt wel niet aankwam op het geloof, maar op de bekwaamheden tot een zoodanig ambt; dat men dat in het vervolg van tijd ook zoude inzien en geheel niet meer vragen naar het geloof van den kandidaat; doch dat wij nog niet zoo verlicht waren in onzen tijd, en dat wij derhalve wel zouden doen met eene zekere evenredigheid te bewaren tusschen protestanten en katholyken. Ik zette mijn naam onder mijnen brief aan de redactie, zonder mij te storen aan de vrees van te mishagen aan heete protestanten. Maar de protestanten hebben mij nooit het minste blijk van ontevredenheid over mijn gevoelen gegeven. Een katholyk, die zich P teekende, viel mij daartegen aan in datzelfde Advertentieblad, verdraaide mijn woorden met de meeste kwade trouw, en hield staande, dat ik verklaard had, dat de dag nog niet gekomen was om een evenredig aandeel in het bestuur aan de katholyken te geven. Na twee zulke ondervindingen zal ik mij wel wachten om gemakkelijk geloof te slaan aan eene betere politieke gezindheid der katholyken, en ik zal veel meer gelooven, dat zij zoodanig door vooroordeelen en driften verblind zijn, dat zij mijne denkbeelden niet

kunnen vatten en mijne genegenheid zelve niet kunnen verdragen. Van de goede trouw van mijn bezoeker ben ik verzekerd, maar ik geloof dat van geen één katholyk, totdat hij er rondborstig en openlijk voor uitgekomen is.

Ik ben verwonderd, dat men mij vraagt naar den weg om zijn politiek gevoelen te verklaren, nadat ik dezen weg door mijn voorbeeld aangewezen heb. Ik heb mijn geschrift *de Vrede* aan de Staten Generaal gezonden, ik heb mijnen brief aan den President der Tweede Kamer aan het hoofd van dit geschrift geplaatst, en men vraagt mij naar de wijze op welke men zijn gevoelen kan bekend maken. Ik laat het bij mijn openbare daad en voeg daar geen verdere woorden bij, omdat ik alle degenen, die mijn voorbeeld niet volgen, voor onwillig houde, om het te doen.

1 February 1831.

Het wordt hoe langer hoe meer erkend, dat ook wij grieven hadden; doch dat wij gezwegen hebben om de verlegenheid der regering met de grieven der Belgen niet te vermeerderen. Voorwaar een doorslaand blijk van genegenheid van Nederland voor Oranje.

2 February 1831.

Vrije handel. Heden trachten alle volken hunnen eigen handel te drijven, ja zelfs alle hunne benoodigheden te vinden in hunnen eigen landbouw, in hunne eigene fabryken. Hetgeen zij volstrekt van buiten 's lands moeten krijgen, alsmede den overvloed van eigene voortbrengselen, willen zij halen en brengen met eigene schepen. De regeringen nemen dit verlangen tot eenen grondslag aan van de menigte wetten,die allen strekken om vreemden handel, vreemde nijverheid, vreemde scheepvaart te weren. Met den tijd zullen de volken wel tot betere inzigten van hun waar belang komen; doch vooreerst is het alzoo in de wereld gesteld.

Geheel vol te houden is inmiddels dat verbodstelsel niet, en de onderscheidene prijzen der koopwaren werpen hetzelve in vele opzigten omverre. Frankrijk, b.v. wil zijn eigen ijzer gebruiken, maar het vreemde ijzer kost slechts half zoo veel als het Fransche. Dit onderscheid in de prijzen opent den weg in Frankrijk aan vreemd ijzer. Honderd voorbeelden van gelijken aard kan men aanvoeren.

Al wat gedwongen wordt door het verbodstelsel wil ik begrijpen onder den naam van nationalen handel, al wat er buiten blijft noem ik algemeenen handel. Voor dezen algemeenen handel schiet dan nog veel over, en dezelve zal zich voornamelijk vestigen op die markt, waar de meeste vrijheid van handel bestaat, en waar de meeste toevoer van allerhande koopwaren plaats vindt. Daartoe is ons land ongemeen wel gelegen. Het Zuiden van Europa b.v. heeft granen noodig en kan ze niet veilig of spoedig genoeg van de havens der Zwarte Zee bekomen Dan staat de Oostzee openen voor de speculatien, maar dezelve is ver af, Holland veel naderbij, en deszelfs pakhuizen staan gereed om af te leveren. Al is de prijs in Holland iets hooger dan in de Oostzee, zoo zal de voorkeur aan de Hollandsche markt gegeven worden. Rusland, bij een ander voorbeeld, heeft ruwe suiker noodig, die gehaald kan worden uit Brésil. Maar Holland is veel en zeer veel nader, suiker is er overvloedig in voorraad en de speculatie op de Hollandsche markt is gevolgelijk veiliger. Ook dergelijke voorbeelden kan men bij honderden aanhalen.

Sedert eenige jaren is Engeland daarop uit om de algemeene markt en stapelplaats der wereld te worden. Maar Engeland heeft daartoe entrepôts noodig, waar de vreemde handel afgescheiden wordt van den binnenlandschen, opdat de binnenlandsche handel moge bezwaard worden met allerhoogste regten en deze tak der openbare inkomsten verzekerd blijve. Uit dien hoofde alleen hebben wij een groot voorregt boven Engeland, indien wij wijs genoeg zijn om onze wetten zoo in te rigten, dat wij alle vrijheid aan dien handel laten. Onze opbrengst van de regten op den handel

staat op verre na niet in dezelfde evenredigheid tot de geheele opbrengst van alle de belastingen als in Engeland. Wij kunnen die regten lager en bij uitstek lager stellen, zonder nadeel voor onze financien, en dit kan Engeland niet, althans nog niet. Wij hebben het derhalve alsnog in onze handen om de mededinging van Engeland te boven te komen.

13 Augustus 1831.

Lettre à Lord Brougham, Grand-Chancelier d'Angleterre par le Cte Gijsbert Karel van Hogendorp.

La Haye ce 13 Août 1831.

Les papiers publics annoncent que vous avez mis la flotte de Lord Codrington à la disposition des cinq puissances, et que celles-ci s'en serviront ainsi que d'une armée française pour nous réduire.

Par Dieu, mon cher ami, voyons à quels termes nous en sommes avant que vous procédiez aux dernières extrèmités.

Le voeu des cinq puissances est clairement exprimé dans les protocoles et nommément dans les articles, qu'elles ont elles-mêmes qualifiés de fondamentaux. Le Roi des Pays Bas a accepté solemnellement ces articles. La conférence paraît un moment s'en éloigner et détruire son propre ouvrage en proposant dix-huit articles préliminaires. Mais aujourd'hui les journaux contiennent un nouveau protocole et des assurances de la France et de l'Angleterre, où les préliminaires sont abandonnées et les articles fondamentaux rétablis dans toute leur force. Dès ce moment nous sommes d'accord et nous voulons la même chose.

Les seuls, qui sont d'un sentiment contraire, ce sont les Belges. On diroit que les cinq puissances vont les mettre à la raison avec une flotte anglaise et une armée française. Point du tout; nous sommes menacés d'une attaque; une armée française nous chassera de la Belgique, une flotte anglaise protègera l'entrée triomphale en Belgique des troupes françaises et des Ducs d'Orléans et de Nemours.

Il y a une demi année que les cinq puissances sont d'accord entre elles et avec nous sur des articles fondamentaux. Ces articles fondamentaux sont leur ouvrage et l'ouvrage de l'Angleterre en particulier. Depuis six mois nous attendons leur accomplissement et l'affermissement de la paix; mais nous attendons en vain, et l'état d'incertitude, où nous nous trouvons, nous ruine. Nous faisons des dépenses énormes sans en apercevoir la fin. Nous payons au retour de chaque semestre les rentes de la Belgique et les nôtres. Est-ce que les grandes puissances mêmes de l'Europe seraient en état de payer longtemps le double de ce qu'elles doivent?

Mais ce n'est pas seulement de nos intérêts les plus chers qu'il s'agit et nous n'avons pas seulement à craindre l'affreuse banqueroute. Il est question de l'honneur, de l'honneur national. Nous avons essuyé les plus sanglantes injures, depuis un an entier de la part de la faction de Bruxelles, qui s'attachoit à élargir la brèche, et qui a parfaitement rempli son objet. Un congrès s'est assemblé et deux cents Belges, arrivés de tous les points du pays se sont plus à enchérir sur les journalistes et les avocats. Dans cette assemblée un imbécile nous a déclaré le pleuple le plus lâche de l'Europe, et pas une voix ne s'est élevée contre cette déclaration. Nos princes ont été diffamés à la face de l'Europe. Une vile canaille, comme il en existe dans les grandes villes de la Belgique plus que toute autre part, s'est jetée sur les demeures et sur les personnes des citoyens distingués, qu'on accusait d'attachement à leur roi. Les sauvages de Louvain ont mieux fait que les sauvages du Canada. Des centaines de nos officiers et soldats languissent encore dans les prisons de la Belgique, où ils ont été enfermés par la plus insigne perfidie et où ils sont retenus par la mauvaise foi. Le congrès accepta les dix-huit articles préliminaires sur les explications que lui donne le négociateur, explications qui tendent toutes à prouver qu'on nous trompera et et nous trichera sur chaque article. Tels sont les outrages que nous avons essuyés depuis un an et auxquels nous avons opposé

une longue patience. Mais enfin il fallait pour notre honneur donner une verte correction au Rodomont, qui nous insultait. Le Prince d'Orange lui a donné un soufflet et voilà notre charlatan, qui court à travers ses bruyères, abandonnant ses canons, jetant ça et là ses armes, oubliant ses bagages, se laissant battre depuis son extrême frontière jusques sous les murs de Louvain et de Liège, établissant à la fin une espèce de quartier général à trois lieues de sa capitale, prenant toutefois au premier bruit du canon la précaution d'envoyer des suppliques à Paris et à Londres pour obtenir du secours.

Nous avons fait ce qu'exigeait l'honneur national, outragé par un amas de vilains, et nous avons en même temps rendu un service à l'Europe. Ces brouillons ont remué tous les peuples, ils sont parvenus à se rendre retoutables aux grandes puissances; l'Angleterre même s'est laissé effrayer par nos Fiers-à-bras; on voyait dans ces héroiques Belges les arbitres de la guerre et de la paix; il fallait les ménager, il fallait accorder toutes leurs prétentions, de peur qu'ils n'allumassent la guerre générale. Aujourd'hui l'Europe est désabusée, aujourd'hui elle connaît l'humeur belliqueuse des Belges, elle a vu ce qu'il faut pour les réduire au silence, elle ne les contemple plus dans une attitude fière et menaçante, mais à genoux pour mendier du secours. Je suppose que si l'ambassadeur belge se présente dans votre cabinet et tente de renouveler ses rodomontades, vous lui répondrez d'un sourire involontaire, et il lira dans vos yeux ces mots: „Souvenez-vous du soufflet". Maintenant il est devenu bien plus facile de terminer toute cette grande question belge, puisque la seule partie, qui ne s'est pas résignée, a montré son incapacité de faire la moindre résistance. Le quart des forces que les Belges invoquent pour être soutenus dans leur délire, suffira pour les mettre à la raison.

Ce que je vous propose est conforme aux intérêts de la Grande Bretagne. S'il en était autrement je ne vous le proposerais pas. Il est de votre intérêt de terminer les affaires de

la Belgique et il y a même du danger à souffrir un plus long délai. En joignant ses forces aux nôtres, la Conférence peut tout terminer en un instant. Les seuls récalcitrans à ces voeux sont frappés d'une salutaire frayeur par l'effet de nos armes. Ne les laissons pas respirer, ou bien ils feront de nouveau les méchans enfans avec nous.

J'ai appris à connaître ce peuple, ou plutôt cet agrégé de flamands, de brabançons, de liégeois, de wallons; j'ai travaillé bien des années à cimenter leur union avec nous, à les éclairer sur leurs véritables intérêts, mais aujourd'hui je me suis dispensé de toute obligation envers eux en conséquence des infâmes injures qu'ils ont vomies contre nous. Je ne les ménage donc pas en vous expliquant mon opinion sur leur compte. Vous ne leur ferez adopter vos protocoles, le partage de la dette, et tout ce que vous avez arrêté de plus juste et de plus équitable, qu'en leur faisant peur, ou plutôt en ne pas les délivrant de la violente peur dont ils sont saisis.

Vos efforts pour les gagner seront toujours infructueux. Ils sont divisés en deux grands partis, l'un catholique, et l'autre libéral. Les catholiques sont sujets du pape et vous abhorrent sous le nom de gueux. Les libéraux tournent en grande partie les yeux vers la France et l'Angleterre comme ennemis naturels et irréconciliables. Les industriels appartiennent au parti libéral et ils ne songent qu'à vous exclure de la Belgique; ils se bercent même de l'espoir de vous supplanter.

Si vous voulez demeurer fidèles à votre constante maxime d'empêcher que la France ne s'empare de la Belgique, nous sommes votre allié naturel à cet effet, parceque nous désirons vivement d'avoir toujours la Belgique entre nous et la France. Toutes les fois qu'il s'agira d'opter entre la Belgique et la Hollande, d'ajouter de la force à l'une ou l'autre, votre intérêt évident est de fortifier la Hollande.

Ne croyez pas que les Hollandais soyent prévenus contre les dées libérales. Je connais trop bien ma nation pour ne pas

vous assurer du contraire. Nous ne craignons que les excès, nous ne voulons pas briser les machines de l'agriculture et des fabriques, ainsi qu'on a fait en Angleterre, nous ne voulons pas traîner des crucifix dans la boue et insulter aux opinions religieuses d'une partie de la nation, comme on a fait en France. Mais aussi nous ne nous ferons jamais ni Turcs ni Chinois et nous n'invoquerons pas le pouvoir magique du bâton pour rendre les hommes vertueux. Nous introduirons la responsabilité ministérielle, nous étendrons la faculté élective, mais nous y procéderons avec calme et sans renverser l'ordre social.

Je me résume en deux mots; soufflez sur les Belges, et l'affaire est finie.

Votre trés-dévoué serviteur
et affectionné ami.

8 November 1831.

Haat tegen de Belgen. Deze haat is zeker ongemeen aangezet geworden door de Maatschappij tot nut van 't algemeen. De invloed derzelve op het openbaar gevoelen is des te grooter, naar mate zij de opvoeding en het onderwijs der middelbare en lage standen meer in handen gekregen heeft. Zij oefent daardoor een groot gezag uit over de natie en had zich gevleid met een dergelijk gezag over de Belgen. Het schoolonderwijs maakte dagelijks nieuwe vorderingen in Belgie, toen het opeens gestuit werd door de revolutie, welke de priesterlijke domheid wederom heeft ingevoerd. Hiermede is de Maatschappij tot Nut van 't algemeen op haar zeer getrapt en zij heeft een algemeenen kreet opgeheven tegen de revolutie en tegen de Belgen.

Aan dezen zelfden invloed der Maatschappij op het algemeen gevoelen schrijf ik insgelijks die groote goedkeuring toe van alle de maatregelen van den Koning, sedert den opstand en ingevolge van denzelven genomen. Hij heeft het hart der Maatschappij gewonnen door de bescherming van hare scholen en door de inrichting van het geheele schoolwezen in haren

geest. Door middel van opvoeding en onderwijs moet de Maatschappij tot Nut van 't algemeen vroeg of laat meester worden van het openbaar gevoelen en dienvolgens van Kerk en Staat.

10 November 1831.

Redevoering van C. M. van Hall als President van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, 9 Augustus 1831. Het oogmerk is aan te toonen, dat de geest van orde, vaderlandsliefde en zelfsopoffering, die onze natie heden kenteekent, eene vrucht is der beschaving en verlichting.

Al wat er in het algemeen gezegd wordt van die deugden is overschoon, en de natie wordt daarbij gesteld in een heerlijk daglicht. Ook de daden van dezen tijd, ook van Speyk en anderen worden hier naar waarde geprezen. De lezer is tot tranen toe geroerd over zulk een tafereel van onzen landaard.

Wanneer wij van deze algemeene beschouwingen overgaan tot de zaak zelve, waarop het aankomt, dan krijgen wij den opstand der Belgen en het gedrag van onze Regering in het het oog. De onpartijdige historie en de nakomelingschap zullen verklaren op welke wijze de Koning Belgie verloren heeft. Zijn eerste werk is geweest om hulp bij de Groote Mogendheden te vragen, ten einde den opstand te dempen. Daarop is gevolgd een oproeping aan de natie tot de wapenen. Het gevolg is in Augustus geweest, dat, toen wij ons regt met de wapenen hebben doen gelden, de Mogendheden ons overwinnend leger hebben naar huis gezonden. De Mogendheden waren ingeroepen en schrijven ons als nog de wet voor.

Hiervan is niets te lezen in de redevoering. Alle de oproepingen en aansporingen tot zelfsopoffering, tot wapening, enz. missen haar doel, wanneer niet duidelijk wordt uitgedrukt, waarvoor men zich opofferen moet. Om de zaak van mijn Vaderland voor te staan heb ik alles veil. Maar om het goedvinden van vreemde Mogendheden te vragen, daartoe heeft men mij niet noodig. Voorts heb ik duidelijk en in druk ver-

klaard gedurende het voorleden najaar, wat wij hadden behooren te doen uit echte en verlichte vaderlandsliefde.

11 November 1831.

Engeland. Ons publiek is verschrikkelijk gebeten op de Engelschen. Men hoort wel eens klagen over alle de vreemde Mogendheden, over de vijf groote Mogendheden, over de Conferentie van Londen; maar dat alles is niets in vergelijking van de klagten over Engeland.

De een heeft mij verteld, dat Engeland jaloersch is geweest van de groote welvaart van het Koningrijk der Nederlanden, en dat het sedert lang bezig is geweest om de oneenigheid en het ongenoegen aan te stoken, ten einde de fabryken van Belgie en den handel van Holland in den grond te boren.

Een ander verzekert mij, dat Engeland zoo egoistisch is, dat het Antwerpen maken wil tot een stapel van zijn manufacturen om dezelve van daar alomme te verspreiden. Het is zeker, dat wij de Engelsche Manufacturen van hier verjaagd hebben door onze hooge regten en dat dit ons verklaard oogmerk was. Dat de Engelschen dan eenen anderen uitweg zoeken is zeer natuurlijk. Maar dat zij Antwerpen daartoe zouden kiezen is eene ongerijmde onderstelling, omdat het onafhankelijk Belgie nog hooger regten op alle vreemde manufacturen leggen zal, dan het Koningrijk der Nederlanden gedaan heeft. Het Engelsch ministerie weet zeer wel, dat het dit niet zal kunnen beletten.

Een derde vertelt mij, dat Engeland gedurig getoond heeft in alles de voorkeur aan de eischen der Belgen boven de onze te geven.

Wanneer ik nu alle de praatjes ter zijde stel en mij aan daden houd, zoo zie ik vooreerst, dat het eerste protocol van de Conferentie in January zoo voordeelig geweest is voor Holland dat de Koning het aanstonds heeft aangenomen en er zich naderhand altijd op beroepen heeft, terwijl Frankrijk integendeel zijn ambassadeur heeft afgekeurd en deszelfs handteekening

niet heeft bekrachtigd. Naderhand heeft de Conferentie achttien nieuwe artikelen voorgedragen, die gunstiger voor België waren, doch die de Koning van Holland verwerpen kon en ook verworpen heeft. Daarop zijn de tegenwoordige vier en twintig artikelen vastgesteld, en de Conferentie verzekert, dat zij de partijen noodzaken zal om ze aan te nemen. Deze vier en twintig artikelen zijn lang niet zoo gunstig voor België als de vorige achttien, maar iets gunstiger, dan het eerste protocol. Het voornaam onderscheid bestaat hierin, dat België bij het eerste protocol $^{16}/_{31}$ van de schuld moest dragen, dat het volgens de 18 artikelen niet meer tot deszelfs last kreeg, dan deszelfs oude schuld en de helft der schulden na de vereeniging met Holland gemaakt; dat het eindelijk volgens de 24 artikelen acht millioen vier maal honderd duizend gulden van de renten van het Koningrijk der Nederlanden overnemen zal, hetwelk mij voorkomt geschat te zijn door de Conferentie op een derde der schuld.

In zoo verre nu als er afgeweken is geworden van het eerste protocol, zoo is het klaar, dat dit uitgewerkt geworden is door Frankrijk, en dat Engeland heeft moeten toegeven. Frankrijk heeft geweigerd het eerste protocol te bekrachtigen en op dezelfde wijze heeft het vervolgens de zaak van België in de Conferentie voorgestaan.

Engeland, zegt men, had niet moeten toegeven en zich moeten houden aan het eerste protocol. Dat Engeland zijne eigene belangen heeft, dat het Frankrijk noodig heeft om de balans tegen Rusland te houden, dat het alle reden heeft om den oorlog te vermijden, wat kan dit onze groote staatkundigen schelen? Zij hebben beslist, dat Engeland den oorlog voeren moet voor onze belangen. De wensch van de groote meerderheid der Engelsche natie naar eene parlementaire hervorming is verfoeyelijk in de oogen van onze groote mannen, en zij brandmerken het Engelsch ministerie om deze reden onophoudelijk met den naam van jacobijnen. De Engelschen, die eene rede-

lijke vrijheid begeeren, antwoorden daarop, dat wij slaven zijn, dat wij noch eene ministerieele verantwoordelijkheid, noch eene uitbreiding van het kiesregt, noch zelfs eene Grondwet geschikt naar onzen tegenwoordigen staat willen invoeren.

Op deze wijze raken wij van de Engelschen en de Engelschen van ons verwijderd, en ofschoon wij alles te vreezen hebben ingeval van een Engelschen oorlog, zoo als blijkt uit alle de vroegere Engelsche oorlogen, roepen wij echter zulk een oorlog in en schijnen hartelijk naar denzelven te wenschen.

Waarom staat Pruissen ons niet bij? Waarom teekent de Pruissische gezant in Londen alle de protocollen der Conferentie? Waarom teekent hij zelfs de verklaring, dat wij gedwongen zullen worden tot de aanneming?

Waarom zijn alle de protocollen geteekend geworden door de gezanten van Rusland in Londen?

Het Huis van Oranje is met Pruissen en Rusland verbonden door vele huwelijksbanden, en nogtans hebben wij Russische en Pruissische legers op onze grenzen te wachten om ons te dwingen tot een verdrag met België, volgens de 24 artikelen. Deze beide Mogendheden houden zulk een gedrag in overeenkomst met Engeland, buiten allen twijfel omdat zij eigene belangen boven onze belangen stellen, omdat zij den algemeenen vrede willen bewaren, omdat zij de politiek van Europa niet beschouwen door de bril van ons partijdig publiek.

Van waar dan die meerdere spijt tegen Engeland, en van waar dat Engeland alleen de schuld moet dragen en in den haat van onze natie valt?

Intelligenti sat.

16 November 1831.

België. Voorleden zomer, nog voor den veldtogt van Augustus, schreef een Hollander aan zijn associé te Luik in eene kolenmijn. Bij die gelegenheid vraagde hij, of het Huis van Oranje nog eene partij in België had. Het antwoord was, neen; de

partij had nog bestaan vóór een korten tijd, doch men had gelet op den loop der zaken in Holland, men had bemerkt, dat er niets door den Koning was voorgedragen geworden omtrent liberale instellingen, dat de pogingen der liberalen in de Staten-Generaal ten dien einde beproefd altijd schipbreuk geleden hadden door den tegenstand der ministerieelen, en men had daaruit besloten, dat er voor de Belgen niet anders overschoot dan de revolutie en een ander regerend huis.

Gedurende den schitterenden veldtogt van tien dagen hebben wij niet vernomen, dat men zich ergens in België voor het Huis van Oranje verklaard heeft. Het Belgisch leger heeft nu en dan gestreden en is telkens geslagen geworden. De natie heeft daartegen stil gezeten en scheen den strijd met onverschilligheid aan te zien. Men had veel opgegeven van een algemeen ongenoegen en van den wensch der meeste Belgen naar eene tegen-omwenteling; doch er is niets van gebleken.

Heden wordt er wederom van den wensch naar eene restauratie, naar eene herstelling van het Huis van Oranje op den ouden voet gesproken.

De beschouwing van hunnen tegenwoordigen staat en de overweging der 24 artikelen kunnen de Belgen op dit oogenblik bewegen tot zulk een veranderde denkwijze. Maar de revolutie is niet meer zoo gemakkelijk ter zijde te stellen, nadat Frankrijk zoodanig de hand heeft gekregen in België, en Engeland een Koning aan hetzelve gegeven heeft. De hulp van Frankrijk zou geheel moeten ontvallen om de contra-revolutie mogelijk te maken.

Reeds acht of veertien dagen geleden is er uit Parijs herwaarts geschreven, dat er wederom eene revolutie rijp en op het uitbarsten was. Dezelve zou denkelijk in den republikeinschen zin zijn, en dan zouden de Carlisten in het Westen en Zuiden van Frankrijk buiten twijfel opstaan. Hiermede was het tot een burgeroorlog gekomen, en Frankrijk was ten minste voor een tijd nul geworden in de politiek van Europa en van België.

Op zulk een uitkomst doelt waarschijnlijk het oordeel van den Heer de Secus in de Kamer der afgevaardigden te Brussel, namelijk, dat het tijd is om de 24 artikelen aan te nemen, alzoo er een burgeroorlog in Frankrijk te wachten is.

17 November 1831.

De blinden. Gisteren heb ik een bezoek gehad van een lid van den Raad van State. De schuld van al het kwaad, dat ons overkomt, wierp hij op Engeland. Hij scheen zich te verheugen over de verlegenheid, waarin het Engelsch ministerie door de oproerigheden geraakt. Deze en andere dwaasheden word ik menigmaal gewaar, wanneer ik bezocht word door degenen, die het beter dienden te weten. Indien Engeland in de uiterste verlegenheid geraakte, zoo zoude Frankrijk ons nog heel anders naar zijne pijpen doen dansen.

Ik zag voorleden Zondag den Atlas in, om den staat der fondsen van Zaterdag te weten. Mijn oog viel onwillekeurig op eenige dichtregels uit van Someren. Zij behelsden, dat wij Hollanders ons niet de wet laten voorschrijven door vreemden, veel min door onze buren. Dit durft een Hollander in druk uitgeven, nadat de Mogendheden voorleden jaar door den Koning ingeroepen zijn, nadat de Mogendheden ons een wapenstilstand hebben voorgeschreven op het oogenblik, dat wij Venlo stonden te hernemen, en dat wij onzen vijanden een doodelijken slag konden toebrengen, nadat in Augustus ons overwinnend leger, schier in het gezicht van Brussel, van Fransche en Engelsche gezanten bevel ontvangen heeft om naar huis te gaan, nadat ons door de Conferentie van Londen verboden is geworden om den 25sten October den aanval te hervatten. Niettegenstaande wij op deze wijze onder de plak van vreemden zitten, en de geheele wereld het ziet, en alle de Hollanders het kunnen zien, zoo treedt een Hollandsch dichter op en roemt, dat wij ons de wet niet laten voorschrijven. Een courantier haalt zulke onbeschaamde leugens aan en prijst ze

hemelhoog. Het is natuurlijk, dat boide, de courantier en de dichter verwachten, dat zij aan het publiek zullen behagen, en het is waarschijnlijk, dat ten minste een gedeelte van het publiek in zulke gevoelens deelt.

Ofschoon ik al lang niet meer heb gedacht om voor de waarheid in druk uit te komen, zoo heb ik evenwel nu en dan dezelve voorgestaan met mijne vrienden en kennissen, en onder anderen gister nog in het bovengemelde bezoek.

Doch het is tijd om ook daarmede uit te scheiden, alzoo het eene vruchtelooze moeite is om aan blinden de oogen te openen. De uitgever van mijn Bijdragen tot de Huishouding van Staat zeide tot mij bij gelegenheid van het achtste deel: deze reis zal de natie het verstaan. Maar de natie heeft mij toch evenmin verstaan als te voren, en zij heeft mij voorleden najaar evenmin verstaan als toen. Daar is voor mij geen kans om verstaan te worden door een geslacht als dit is. Indien ik over vijftig jaren wederom in de wereld komen kan, zoo zoude ik het misschien wederom met dat geslacht beproeven. Thans ben ik door schade geleerd en heb mijn hart van de zaken afgetrokken.

Toen ik gedacht heb, dat de maatregelen van den Koning tot verderf van het land strekten, heb ik hem tegenstand geboden uit liefde voor mijn Vaderland en tot behoud van hetzelve. Doch ik ben nu volkomen overtuigd door mijn Vaderland zelf, dat het wil leven onder zulke maatregelen, die mij verderfelijk voorkomen. De natie is het volkomen eens met den Koning, zij heeft mij den rug toegekeerd, en ik heb dus, wil ik wijs zijn, geen woord meer in te brengen.

Ik heb boven gezegd, dat wij den vijand een doodelijken slag konden toebrengen, op het oogenblik, dat wij den eersten wapenstilstand voorleden jaar moesten aannemen. Dit blijkt nu uit eene rede van den beruchten van de Weijer in den Senaat te Brussel. Men legt mij tot last, zegt hij, dat ik mijn vaderland ondienst heb gedaan, in de provisioneele regering zijnde, door de aanneming van den eersten wapenstilstand.

Doch ik heb integendeel een grooten dienst daarmede aan mijn vaderland bewezen. Wij hadden toen geen leger, geen geld, noch iets, dat tot den oorlog vereischt wordt. Onze geheele magt bestond in 1500 vrijwilligers, enz.

Het is dan nu klaar en tot blijkbaarheid gebragt, dat wij op het oogenblik van den eersten wapenstilstand onzen vijand hadden kunnen verpletten. De Hertog van Saxen-Weimar, op zijnen togt naar Maastricht, verspreidde een algemeenen schrik. De Belgen zaten toen even zoo stil als in Augustus bij den veldtogt van den Prins van Oranje; Frankrijk riep toen onophoudelijk non-interventie, non-interventie; geen vreemd soldaat zou toen een voet op den grond van België hebben kunnen zetten, of geheel Europa ware daartegen opgestaan. Wel verstaande, dat wij zelve om eene interventie verzocht hadden.

22 November 1831.

1813 *en* 1831. Deze beide jaren verschillen als dag en nacht.

In het jaar 1813 verzochten wij niemand om hulp, en alle de Mogendheden snelden vrijwillig tot onze hulp tegen Frankrijk. In het jaar 1831 hebben wij alle de Mogendheden om hulp verzocht, en wij klagen, dat zij ons alle verlaten.

In het jaar 1813 werd België aan den Koning en zijn huis toegeworpen, en in het jaar 1831 wordt België hem afgenomen en aan eenen anderen gegeven.

In het jaar 1813 was er niet gedacht aan het verkrijgen van België, en in het jaar 1831 zijn alle pogingen vruchteloos om het te behouden.

In het jaar 1813 werd het Koningrijk der Nederlanden opgerigt, en in het jaar 1831 is het afgebroken.

De aanleiding tot zulk een groot verschil is zonder moeite op te speuren. De verbonden mogendheden hadden in het jaar 1813 Napoleon teruggedreven tot over den Rijn, en aan weerskanten stonden de legers stil in de eerste helft van November. Toen stonden wij op en joegen de Franschen uit het land

Daarmede werd de hoop geboren onder de Mogendheden om met vrucht in Frankrijk te vallen. Vandaar, dat wij oogenblikkelijk en met gejuich door geheel Europa erkend werden, en dat de verbonden legers nog datzelfde jaar den Rijn overtrokken. België werd op Frankrijk veroverd, en moest aan iemand gegeven worden om het tegen Frankrijk te bewaren. Oostenrijk verlangde het niet, en daarop werd het gegeven aan het huis van Oranje. In het jaar 1830 zijn de Belgen opgestaan, zij hebben drie dagen lang in Brussel gestreden met een legertje onder Prins Frederik; zij hebben het uit de stad geslagen; hetzelfde is vervolgens gebeurd in zestien of zeventien vestingen, zoodat België in veertien dagen verloren was op de Citadel van Antwerpen na. Vervolgens riep de Koning den bijstand der Mogendheden in, om den opstand te dempen, en er ontstond een schrik door ons geheele land voor eenen inval der Belgen, waarvan de vreemde gezanten in den Haag buiten twijfel kennis hebben gegeven aan de onderscheidene hoven. Natuurlijk besloten alle de Kabinetten uit deze omstandigheden, dat de Koning niet in staat was om België te bewaren, en dat er eene andere schikking noodig was om België uit de handen van Frankrijk te houden. Nogtans hebben onze vrienden onder de Mogendheden, met name Engeland, den Belgischen troon zoo lang mogelijk open gehouden en alle mogelijke kansen aan den Prins van Oranje bezorgd, om tot denzelven verkozen te worden. De Belgen ongenegen daartoe zijnde, zijn zij zoo goed als gedwongen geworden om een duitschen prins te verkiezen, die vrouw noch kinderen heeft, waardoor een nieuwe kans bij zijn afsterven voor den Prins van Oranje geboren is.

24 November 1831.

Grootspraak. In eene nota van onze ambassadeurs te Londen, ingeleverd bij de Conferentie op het stuk van de 24 artikelen, heb ik eene lange grootspraak gelezen over het gedrag van

onze natie en ons leger, waarvan ik een kwaden indruk op de Kabinetten verwachtte.

Nu wordt er een verdrag van vrede en vriendschap tusschen de vijf groote Mogendheden en Koning Leopold van België bekend, waarbij de 24 artikelen aan hem gewaarborgd zijn.

Langen tijd hebben de Noordsche Mogendheden hunne toestemming geweigerd gehad, en nog vóór onzen roemrijken veldtogt zijn de afgezondenen van Leopold naar Weenen en Berlijn onverrigter zake in Brussel teruggekomen. Toen wilden de hoven eerst de erkenning van Leopold door den Koning der Nederlanden afwachten.

Wie heeft den goeden indruk, en wie den kwaden gemaakt?

De goede indruk is gemaakt door de natie, door het leger, door den Prins.

De kwade indruk is gemaakt door den Koning, zijne ministers, zijne ambassadeurs.

2 December 1831.

De Hollandsche koorts. Onderwijl de cholera in andere landen woedt is er in Holland eene polieke koorts uitgebroken. De lijders ijlen en roepen uit: wij willen ons niet laten dwingen, wij kunnen het hoofd bieden aan geheel Europa, wij hebben wonderen verrigt in den veldtogt van tien dagen, wij zullen alles opofferen om onzen wil te krijgen; het Engelsch ministerie zal wel veranderen; er zal wederom eene revolutie in Frankrijk voorvallen; de Belgen zullen opstaan en tot het huis van Oranje terugkeeren; de noordsche mogendheden zullen van gedachten veranderen; aanstaande voorjaar hebben wij een algemeenen oorlog.

7 December 1831.

Oordeel over de Hollanders. Dezer dagen kwam een Hollandsch heer bij mij, die voorleden jaar in Italië reisde, toen er de afval van België ruchtbaar werd. Hij verzekerde mij, dat die

tijdingen een zeer ongunstigen indruk maakten voor onze natie. Ik antwoordde hem, dat ik er volkomen van overtuigd was en het mij zeer duidelijk kon verbeelden; dat ik ook andere dergelijke getuigenissen gehoord had, maar dat men hier te lande geen vermoeden er van had gehad, en het zich nog niet naar waarde voorstelde.

Na de roemrijke tien dagen kwam een aanzienlijk man en voornaam militair bij mij. Ik zeide hem, dat wij zooveel goed te maken hadden gehad. Dit scheen hem te verwonderen; maar nu, riep hij uit, zullen de vreemden toegeven, dat de Hollanders moed hebben; zij hebben ons te voren verkeerd beoordeeld en het is alles voortgesproten uit de slechte organisatie van de armee.

Wie heeft die armee zeventien jaren lang georganiseerd en gereorganiseerd?

In het algemeen blijven de vreemden alsnog in eene groote dwaling verkeeren. Zij denken, dat de Belgen afgevallen zijn van de Hollanders, en dat de Hollanders meester van België waren. De Hollanders zijn nooit meester van België geweest. De Koning was er meester van, even zooals van Holland. De Belgen zijn opgestaan tegen den Koning.

De verwarring van denkbeelden op dit stuk geeft nog gedurig aanleiding tot dwaalbegrippen. Er wordt verkeerd geredeneerd over de zaak in Holland, in de Conferentie van Londen, in geheel Europa.

12 December 1831.

Lord Brougham. Op mijn brief aan die oude kennis van in de dertig jaren is het een en ander gevolgd, dat ik niet langer uitstellen wil om aan te teekenen.

Al spoedig is de vloot van Lord Codrington naar Portsmouth teruggezeild. Naderhand, toen er van onze zijde wederom genegenheid getoond werd tot de hervatting van vijandelijkheden

is er een klein eskader onder den admiraal Warren op onze kusten verschenen en de rust is bewaard gebleven.

Even spoedig zijn onze gevangen krijgslieden in België ontslagen geworden, tegen onze Belgische krijgsgevangenen, die maar de helft zoo veel bedroegen.

Een wapenstilstand van zes weken is aan beide de partijen opgelegd geworden, ten einde binnen dien korten tijd het geschil tot eene beslissing te brengen.

De bekende 24 artikelen hebben zich niet lang laten wachten. De Belgen hebben op het gezigt derzelve moord geschreeuwd, doch zij hebben op de ernstige aanmaning van Engeland en Frankrijk dezelve gaaf aangenomen.

Ik lees in den Atlas van gister, dat het Berlijnsche officieel papier twee artikelen achtervolgens heeft geplaatst om te betogen, dat de 24 artikelen even voordeelig voor ons zijn, als het protocol van het begin van dit jaar, hetwelk door onze Koning is aangenomen, en waarvan de uitvoering gedurig door hem is geëischt geworden. Wanneer het Pruissisch kabinet met die stelling op zoodanig eene wijze voor den dag komt is het niet te denken, dat dezelve ver afwijkt van de waarheid. In den Atlas wordt ook met ijver vóór de aanneming der 24 artikelen gestreden.

Indien de 24 artikelen naar eene goede staatkunde aannemelijk zijn, zoo zijn er ook zulke dingen op mijn brief gevolgd, als ik mij voorgesteld had te verkrijgen. Ik zeg niet, dat die gevolgen de vruchten van mijn brief zijn. Gevolgd zijn die dingen zeker op mijn brief, de vrucht van denzelven kunnen zij zijn.

Ik heb noch willen pronken met mijn brief, noch een geheim daarvan maken. Ik heb hem op het postkantoor bezorgd met het opschrift aan Lord Brougham en met mijnen naam in den hoek van den omslag. Ik gis, dat dezelve geopend, afgeschreven en onder de klare oogen gebracht geworden is.

4 Januari 1832.

Geloofsbelijdenis. Ik mag lijden, dat alle menschen aristocraten zijn, ik mag lijden, dat alle menschen predestinanten zijn, ik mag lijden, dat alle menschen absolutisten zijn, ik mag lijden, dat alle menschen russisch gezind zijn. Maar ik ben niets van dat al.

Mijne geloofsbelijdenis in kerk en staat kan ik uitdrukken in drie woorden. Ik ben evangelisch, ik ben liberaal, ik ben Engelschgezind.

Indien ik tot een ander land behoorde dan Holland, zoo zoude ik misschien een ander land dan Engeland mijn vriend noemen. Maar Engeland is de natuurlijke vriend van Holland.

Inmmiddels moet ik mijn gedachten voor mij houden. Ik weet met geen mensch naar mijn hart te spreken. De natie komt mij voor met gesloten oogen naar het water te loopen om te verdrinken.

12 Januari 1832.

Evenwigt van Europa. In de eeuw van Karel V lag Oostenrijk in de eene schaal en Frankrijk in de andere. De verdere mogendheden schaarden zich rondom een van deze beiden.

Zoo bleef het in de volgende 17e eeuw, ofschoon het niet alleen te doen was om het evenwigt van de magt en om te beletten, dat de heerschappij over Europa in de handen van een enkel vorst viel. Daar was nog een andere bekommering ontstaan ingevolge van de Hervorming, en het roomsch en protestandsch Europa stonden mede tegen elkander over. Dit nieuw belang oefende een grooten invloed uit op het oude.

In de achttiende eeuw was de magt van Oostenrijk zeer gevallen en die van Engeland zeer gerezen. Toen stonden Frankrijk en Engeland tegen elkander over. Het belang der Hervorming had minder invloed, omdat de zaak genoegzaam was geschikt geworden. De wereldlijke magt werd veel minder gebruikt om het geloof te dwingen, de verdraagzaamheid nam

hand over hand toe. Het denkbeeld won veld, dat staatszaken behandeld konden worden onafhankelijk van de godsdienst. Maar een ander belang nam dezelfde plaats in, namelijk het belang van den koophandel. Dit belang had een zelfden invloed op het evenwigt van macht, als de godsdienst te voren had gehad.

Nadat de magt van Frankrijk zeer hoog was geklommen in het begin der tegenwoordige 19e eeuw, is zij betrekkelijk laag gevallen. Heden staan Engeland en Rusland tegen elkander over als de beide machtigste mogendheden. Het belang des koopshandels is als het ware eene afgedane zaak geworden. omdat Engeland eigenlijk meester van de zee is gebleven, en omdat alle de verdere staten den buitenlandschen handel zooveel mogelijk belemmeren. Doch er is wederom een ander belang in de plaats getreden, namelijk eene deelneming der natie aan de regering door middel van vertegenwoordigende vergaderingen of constitutien. De volstrekte magt is te vinden in Rusland, Turkije, Oostenrijk, Italie, Spanje en Portugal. De constitutien bestaan in Engeland, Frankriik, de Nederlanden, Zwitserland, Duitschland, Zweden en Polen. Pruissen en Denemarken twijfelen tusschen de oude volstrekte magt en beloofde constitutien.

Het gaat thans met de constitutien zoo als voor dezen met de Hervorming, en het constitutioneel belang oefent een grooten invloed uit op het belang van het evenwigt.

Wanneer het belang van het evenwigt alleen in aanmerking wordt genomen, zoo zoeken Engeland en Rusland elk zijne bondgenooten. De verdere staten voegen zich bij Rusland of Engeland, naarmate zij oordeelen het evenwigt daardoor te bevorderen, en door dit evenwigt hun bestaan te verzekeren.

Maar wanneer het constitutioneel belang mede in aanmerking komt, zoo als heden overal geschiedt, verlangt elke staat niet alleen zijne onafhankelijkheid te verzekeren, maar de een wil ook de volstrekte magt, en de andere zijne constitutie bewaren. Vandaar een band tusschen Rusland en Oostenrijk aan de eene zijde, tusschen Engeland en Frankrijk aan de andere zijde. Wij

hebben boven aangestipt in welke staten de volstrekte magt en de constitutiën gevonden worden. Zoodanig schijnt dan ook de verdeeling van Europa te zullen worden met opzigt tot het evenwigt van magt. Heden hebben nog vele onderhandelingen plaats ten einde den algemeenen vrede te behouden en eene scheuring van Europa voor te komen. Doch indien de driften meer ontsteken en het eindelijk tot een oorlog komt, zoo is het waarschijnlijk, dat de volstrekte vorsten en de constitutioneele staten tegen elkander zullen optrekken. Wij mogen vrij verwachten, dat in dit geval de eene partij zal trachten het absolutisme in de constitutioneele staten te herstellen en de andere partij zal pogen overal constitutiën in te voeren.

15 January 1832.

Belang van Holland. Daar het zoo gesteld is met het evenwigt van Europa, zoo moet Holland onderzoeken aan wat zijde het zich bevinden wil, òf van Engeland, òf van Rusland.

Letten wij eerst op de magt, en naderhand op het stuk van absolutisme en constitutie.

De magt van Engeland en zijne bondgenooten strekt zich uit over land en zee. In den oorlog tusschen beide partijen en hare wederzijdsche bondgenooten is de magt van de Engelsche partij op het vaste land vereenigd en maakt als het ware een gesloten kring uit. Frankrijk, Zwitserland, de Nederlanden, Duitschland liggen allen bij elkander in het hart van Europa. Holland is door alle die staten omgeven en het deelt van zelf in de algemeene verdediging. Tevens blijft de zee in alle de werelddeelen onder het gebied van Engeland, en Holland kan zijne zeevaart en handel overal voortzetten. Het heeft niets te vreezen voor zijne koloniën. Zijn bestaan en zijne welvaart zijn derhalve het meest verzekerd door een bondgenootschap met Engeland.

Ingeval Holland de zijde van Rusland koos, zoo zou de hulp hoofdzakelijk komen uit Rusland, Oostenrijk en Pruissen. In

dit geval heeft Holland zich bevonden wanneer het Frankrijk alleen tot vijand had in 1794. Engeland was toen verbonden met Rusland tegen Frankrijk. Desniettegenstaande hebben alle drie groote mogendheden Holland moeten verlaten, en het is een prooi geworden van de Fransche wapenen. Heden zou Holland aangetast worden door Engeland en Frankrijk gezamenlijk, zonder nog te spreken van de bondgenooten van deze beiden. Terwijl de vijandelijke legers op de Zuidergrenzen van Holland stonden, zoude Engeland alle de havens blokkeren, de Hollandsche schepen op alle de zeeën prijs maken, de kolonien veroveren. Wij hebben slechts de vaderlandsche historie te lezen en onze eigene ondervinding te raadplegen om te weten, dat iedere oorlog met Engeland Holland gebragt heeft op den rand van zijn ondergang. Hetzelfde staat wederom voor de deur, wanneer Holland de zijde van Rusland tegen Engeland houdt.

Het vraagstuk is derhalve beslist met opzigt tot de magt. Aan de eene zijde heeft Holland alles te vreezen voor zijn bestaan, aan de andere zijde heeft het alles te hopen. Het belang van Holland is Engelsch gezind te zijn.

Wat in de tweede plaats de politieke beginselen betreft, zoo zal de overwinning van Rusland en deszelfs bondgenooten het absolutisme niet over geheel Europa uitbreiden en Holland alleen sparen. Engeland kan er vrij van blijven, al wordt het overwonnen op het vaste land. Want Engeland blijft altijd meester van de zee, en het zal de vrijheid op zijne eilanden bewaren, al ging zij onder in de geheele wereld. Maar Holland zal medegesleept worden in den stroom op het vaste land. Wil Holland zijne constitutie en zijne vrijheid bewaren, zoo moet het zich houden aan de zijde van Engeland.

Hiermede is dan ook de tweede vraag beantwoord op dezelfde wijze als de eerste.

Vele Hollanders roepen uit, dat Engeland en Frankrijk niet constitutioneel, maar losbandig zijn. De Engelsche en Fransche ministers zijn jacobijnen in hunne oogen. Zij vreezen, dat ook

Holland jacobijnsch zoude worden door een verbond met Engeland en Frankrijk. Om derhalve aan de losbandigheid te ontgaan, stellen zij zich onder den knoet en den prügel.

17 January 1832.

Gedrag van Holland. De keus tusschen Engeland en Rusland kan uitgesteld worden totdat een oorlog nadert. Inmiddels kan ieder Staat zijn best doen om vrienden te blijven met alle de andere Staten, met Engeland zoowel als met Rusland.

Heden schijnen de groote mogendheden nog zeer gesteld te zijn op het behoud van den algemeenen vrede en de Conferentie van Londen is daar een sprekend bewijs van. Terwijl de andere Staten van den tweeden rang en daaronder alsnog kunnen stilzitten en niet behoeven te kiezen, is Holland echter in eene bijzondere omstandigheid geplaatst door den opstand en den afval van België.

De Koning heeft de hulp der Mogendheden ingeroepen om den opstand te dempen; de Conferentie van Londen is ingevolge van dit verzoek aangelegd geworden; door de Conferentie zijn onderscheidene voorstellen gedaan tot scheiding tusschen Holland en België.

Het eerste voorstel van January 1831 is door den Koning aangenomen en door de Belgen verworpen geworden. De volgende voorslagen zijn door de Belgen aangenomen geworden en door den Koning verworpen.

Een verdrag door de Conferentie, namens de vijf Mogendheden, met Leopold Koning der Belgen gesloten is niet bekrachtigd geworden door Rusland. Men zegt, dat eene gelijke weigering heeft plaats gehad of zal plaats hebben in Oostenrijk en Pruissen.

Ingeval er oorlog ontstond uit een verschil van begrippen tusschen de vijf hoven, zoo zoude een algemeene oorlog het gevolg daarvan kunnen zijn. Holland mag derhalve reeds denken op de partij, die het volgens zijn belang kiezen moet.

De Koning helt natuurlijk over tot die partij, welke hem in het bezit van Belgie herstellen zoude, of korter gezegd tot de partij der restauratie. Zulk eene overhelling van den Koning verandert echter niets in het nationaal belang van Holland. Holland mag de restauratie aan den Koning toewenschen, doch mag er zijn eigen bestaan niet aan wagen.

Het gedrag sedert meer dan een jaar door Holland gehouden komt evenwel niet met deszelfs blijkbaar belang overeen. De nationale vergadering der Staten Generaal heeft tot heden toe niet eens gedelibereerd over de scheiding en de voorwaarden van dezelve. Zij heeft alles overgelaten aan de leiding van den Koning alleen, en heeft ongehoorde opofferingen gedaan van geld en volk op de bloote mededeelingen van den Minister van Buitenlandsche Zaken.

De natie maakt het nog erger dan hare vertegenwoordigers. In de gesprekken, in de tijdschriften, in de gedichten verneem ik, dat men gedurige klachten over Engeland, en schimpen en schelden op Engeland ontmoet. In het leger en op het vlootje is het even zoo gesteld.

Op deze wijze verwijderen wij ons dagelijks meer van Engeland, en wij zullen in een oorlog geraakt zijn eer wij het weten. Wat er dan in Holland zal gebeuren beschrijf ik liever niet, omdat ik het driemaal in mijn leven gezien heb en omdat het allernaarst is.

Ik heb zelfs genoegzaam het geheele voorleden jaar mijne gedachten van onzen staat afgetrokken, ik heb een letterwerk bij de hand genomen om eene geheel andere bezigheid aan mijn geest te verschaffen, ik heb in de laatste maanden met niemand meer over politiek gesproken, omdat het mij voorkomt, dat de Hollanders op dit stuk volslagen gek geworden zijn.

De geheele natie schijnt slechts op een enkel punt bedacht te zijn, namelijk ons geschil en onzen oorlog met de Belgen. Over de groote zaak van het evenwigt en van de partij, die wij trekken moeten, wordt niet ter wereld gelet. Op het behoud

van onze burgerlijke vrijheid en constitutie schijnt niemand gesteld te zijn. Op de Belgen te slaan en er zoovelen mogelijk dood te slaan, dit is het verlangen en het eenig verlangen.

Het oogmerk van den Koning is daarbij zonder twijfel de restauratie, en het schijnt, dat de natie mede in den grond van het hart dat oogmerk bevordert. Wij willen wederom zoo gelukkig worden als wij geweest zijn, toen het Koningrijk der Nederlanden bestond, en de Koophandel van Holland in den grond werd geboord.

Onze koophandel heeft moeten onderdoen voor de Belgische fabrieken, wij hebben de Engelsche manufacturen zwaar belast ten gelieve der Belgen, wij hebben daarmede jaren lang Engeland benadeeld en verstoord. Het ministerie van den Hertog van Wellington heeft ons ook bij den afval van België alle hulp ontzegd en het beginsel der scheiding vastgesteld. Het tegenwoordig ministerie van Lord Grey beschouwt ons met regt als vijanden van de parlementaire hervorming, en kan ons onmogelijk genegen zijn.

Zoo gaan wij dan den breeden weg op van ons verderf. Ik zie het, ik kan er niets aan doen, ik wend mijne oogen af en zwijg. Van mijne kindschheid af heb ik verlangd mijn vaderland te dienen, ik heb ook mijne schatting aan hetzelve ruim opgebragt, ik heb het bij den opstand van België drie maanden lang in druk aangesproken; nu ben ik verantwoord en mag mijzelve beschouwen als politiek overleden.

Ik ben een mensch, en heb hart voor het menschdom. Mijne landgenooten zijn menschen en in zoo verre neem ik deel in hun lot. Mijn tegenwoordig letterwerk betreft de belangen van het menschdom en dus ook van mijne landgenooten. Daarmede hoop ik mij dan bezig te kunnen houden zoolang als ik nog op deze wereld vertoef.

21 January 1832.

Lijst der buitengewone heffingen van 1795 tot 1805, toen dezelve door algemeene belastingen werden vervangen.

Provincie Holland.

1795. 26 Maart. Opbrengst van goud en zilver.
11 Junij. Vrijwillige negotiatie tegen 5 pCt.
17 Julij. Gedwongen heffing van 6 pCt. op de bezittingen.
1796. 10 Febr. Vrijwillige negotiatie-loterij.
12 Mei. 12 millioen provinciale recep.
30 Junij. Heffing op de inkomsten bij klassen van 3 tot 30.
10 Aug. 6 pCt. op de bezittingen.
1797. 26 Junij. Vrijwillige negotiatie 12 mill. tegen 5 pCt. interessen.
6 Oct. Vrijwillige negotiatie met certificaten 5 pCt.
12 Oct. 80e penning ($1\frac{1}{4}$ pCt.) op de bezittingen.
1798. 18 Jan. 80e penning ($1\frac{1}{4}$ pCt.) don gratuit.
14 Febr. 100e (1 pCt.) 200e ($\frac{1}{2}$ pCt.) penning op de bezittingen, don gratuit.

Bataafsche of algemeene heffingen.

1797. 5 Dec. Gedwongen heffing van 8 pCt. op de inkomsten ten behoeve der zeemagt.
1798. 22 Sept. Anticipatie van 5 pCt. op de inkomsten.
30 Nov. 4 pCt. op de bezittingen en 5 en 10 pCt. op de inkomsten.
1799. 29 Oct. 1 pCt. op de bezittingen.
1800. 15 Maart. Anticipatie op de bezittingen.
19 April. 3 pCt. op de bezittingen, en 25-jarige heffing van 3 pCt. vermeerderd met 1 pCt.
30 Oct. 2, 4 en 7 pCt. op de inkomsten, don gratuit.
5 Dec. 25-jarige belasting van 3 pCt. op de inkomsten.
1801. 20 Febr. Vrijwillige heffingen op de domeinen.
19 Junij. 2 pCt. op de bezittingen.
5 Sept. 4 pCt. op de inkomsten, don gratuit.
1802. 11 Febr. Vrijwillige negotiatie-loterij van 30 mill.
26 Febr. $\frac{1}{2}$ pCt. op de bezittingen en 2 pCt. op de inkomsten voor 8 jaren, don gratuit.

1 Julij. 25-jarige heffing op de inkomsten van 4 pCt. voor 1801, don gratuit.

1803. 22 Febr. Vrijwillige negotiatie-loterij van 30 millioen.

8 Aug. 2 pCt. op de bezittingen, don gratuit, 7 pCt. op de inkomsten, don gratuit, $\frac{1}{7}$ pCt. op de bezittingen 1801.

1804. 19 Maart. Vrijwillige negotiatie en loterij.

9 Julij. 4 pCt. op de bezittingen en op de inkomsten bij classificatie, don gratuit; nog 7 pCt. op de inkomsten, en $\frac{1}{2}$ pCt. op de bezittingen als in 1802 en 1803, don gratuit.

1805. 25 Maart. 2 pCt. op de bezittingen, nog 1 termijn van 1804, behalve de 25-, 3- en 8-jarige heffing.

Ik heb deze lijst overgenomen als opmerkelijk uit haar zelve, en mede omdat zij kan vergeleken worden bij de buitengewone geldleeningen van het voorleden jaar 1831 en dit jaar 1832.

Voorleden jaar zijn er 48 millioenen noodig geweest voor de buitengewone uitgaven. Dit jaar zijn er 45 millioenen gevraagd en toegestemd, en het zal er mogelijk niet bij blijven.

Voorleden jaar zijn wij bedreigd geworden met een gedwongen heffing, doch het is er niet toe gekomen en het geld is gevonden geworden. Een gedreigd don gratuit voor dit jaar zou 3 pCt. op de bezittingen en opklimmende percenten op de inkomsten bedragen.

Toen wij die verbazende lasten gedragen hebben, volgens de bovenstaande lijst, hebben wij oorlogen gevoerd tegen Frankrijk, tegen Engeland, tegen Oostenrijk, in Duitschland, en wij hebben schatten aan de Fransche broeders opgebragt, honderd millioenen o. a. tot afkoop van onze onafhankelijkheid.

Voorleden jaar en dit jaar hebben wij den oorlog gevoerd tegen den opstand van België.

Er is niet de minste vergelijking te maken tusschen onze

vijanden in het tijdvak van de zware lasten van de lijst, en onze vijanden van heden.

Waarom kost de geringe oorlog van heden zooveel meer?

Ik weet geene andere reden daarvan op te geven, dan de verkeerde inrigting van ons bestuur in alle deszelfs deelen.

Is zulk eene gewigtige vraag ook door iemand opgeworpen geworden, behalve door mij in dit dagboek?

Waarom wordt zulk een vraag niet opgeworpen, zelfs niet onder de wijze leden van onze nationale vertegenwoordiging?

Ik weet er geene andere reden van op te geven, dan dezelfde reden, die ik aan te wijzen heb van al hetgeen er tegenwoordig in Holland wordt gedaan en gelaten.

8 February 1832.

Scheiding. De zaken zijn nu tot zulk een trap van rijpheid gekomen, dat ik den loop derzelve kan schetsen van den beginne af.

In 1815 is het Koningrijk der Nederlanden opgerigt geworden door de Mogendheden van Europa in het Congres van Weenen. Op dit congres is er wel eenig verschil geweest omtrent den naam van groote Mogendheden, doch in de daad zijn Rusland, Engeland, Oostenrijk en Pruissen degene geweest, die alle groote zaken geregeld hebben, en met regt den naam van groot zijn blijven dragen. Op het Congres van Aken in 1818 is Frankrijk verlost geworden van het bezettingsleger en opgenomen onder de groote mogendheden, die nog heden dezelfde vijf in getale zijn. Frankrijk heeft bij deze gelegenheid alle de gemaakte schikkingen ter regeling van den staat van Europa bevestigd.

Op het Congres van Weenen was Frankrijk blijde zijn bestaan en zijne onafhankelijkheid terug te krijgen. De vier andere Mogendheden verkregen ieder wat meer uit de gemeene veroveringen. Rusland won Polen, Oostenrijk, Italië, Pruissen de landen aan den Bovenrijn. Engeland bekwam in de daad

de beschikking over België en vereenigde het met Holland. Engeland werd geacht België in zijne bescherming te hebben, en nu viel het Koningrijk der Nederlanden onder die zelfde bescherming.

Zoodanig was de staat van Europa; niet volgens de doode letter der verdragen, maar volgens den geest der staatkunde, met welken elk verstandig man wel bekend was.

De verwachting van Engeland werd aanstonds bedrogen door de Nederlandsche wetten op den koophandel. In Holland was de handel altijd vrij geweest, dat is, de inkomende regten waren er gering en de Engelsche manufacturen hadden er een stapel, vanwaar zij zich verspreidden door geheel het vaste land. De Koning der Nederlanden vond goed het beginsel van vrijen handel in naam vooruit te zetten, maar hetzelve in de daad om te keeren, door zware inkomende regten, welke dienen moesten ter bevordering van Belgische fabrieken en van Belgische mijnen. Engeland liet dit gaan, om vrij te blijven van het verwijt, dat het zich bemoeide met het inwendig bestuur van een vreemd land; doch het behoeft geen betoog, dat het ongenoegen groot was bij de natie en bij de regeering, en dat hetzelve van jaar tot jaar aangroeide.

Onder dit wassend ongenoegen ontstond er van lieverlede eene verandering in den staat van Europa en in de staatkunde van Engeland, die mede een grooten invloed had op de gezindheid van Engeland jegens Holland, of veel meer jegens den Koning der Nederlanden. Frankrijk was niet meer dezelfde geduchte mededinger van Engeland als eertijds; maar de magt van Rusland stak veel meer in het oog. Zoo ras als Engeland en Rusland tegen elkander over stonden eischte het belang van Engeland om Frankrijk tot vriend en bondgenoot te hebben. Frankrijk moest kiezen tusschen Engeland en Rusland en had alle reden om zich liefst met Engeland te verbinden. Engeland en Frankrijk naderden gevolglijk van tijd tot tijd tot elkander.

In Juli 1830 barstte te Parijs eene nieuwe omwenteling uit, waardoor bij het onrustige Fransche volk de oudste tak van den Koningstam werd uitgedreven en de jongere tak van Orleans in de plaats gesteld. Karel X had op de duidelijkste wijze getracht het volstrekt gezag wederom in te voeren en ten dien einde veel burgerbloed vergoten. De liberale partij zegevierde in den strijd, en het was er niet verre af, dat zij tot een tegenovergesteld uiterste overging en de Fransche republiek herstelde. Lafayette hield dit tegen, ofschoon een republikein in zijn hart, omdat hij oordeelde, dat de Franschen niet rijp waren voor het zuiver gemeenebest. Men noemde het nieuwe regeringstelsel eene monarchie met republikeinsche vormen.

Zulk een omwenteling had voorzeker veel overeenkomst met de Engelsche omwenteling van 1688, waarbij de Stuarts uitgedreven en Maria, dochter van den afgezetten Koning, met Willem III, Prins van Oranje en haren gemaal, op den troon verheven werden. In beide gevallen was er een Koning afgezet, een ander Koning uitgeroepen, een vrije regeringsvorm ingevoerd. Engeland, dat nog heden onder het stelsel van 1688 leeft, en met hetzelve zoo groot en magtig is geworden, juichte vrij algemeen de Fransche omwenteling toe, zoodat de Fransche driekleurige kokarde en driekleurige vlag op de straten van Londen werden gedragen en tot verbazing van allen die het hoorden met blijdschap en goedkeuring begroet. Het is denkelijk aan deze uitingen van nationale denkwijze te wijten, dat het ministerie een half jaar daarna veranderde. De Hertog van Wellington met alle de Tories maakte plaats voor den Graaf Grey en vele Whigs, en het nieuw ministerie toonde weldra eene nog grootere overhelling tot Frankrijk, dan men te voren bespeurd had.

Nog vóór de verandering van het Engelsch ministerie was de opstand der Belgen uitgebroken. De naaste aanleiding tot dezen was zeker de Fransche omwenteling van Juli 1830, doch de oorzaken zijn veel hooger op te halen. Zoo vroeg als

1815 toonden de Belgen genoegzaam, dat zij ontevreden waren over de vereeniging met Holland, alzoo de aanzienlijken door den Koning zelven benoemd om over de Grondwet van het Koningkrijk te stemmen, dezelve bij meerderheid verwierpen. Niettemin werd de Grondwet ingevoerd, omdat de stemmen in de Vereenigde Nederlanden gevoegd werden bij de stemmen der minderheid in Belgie. Het ongenoegen der Belgen was voornamelijk voortgesproten uit de geestelijkheid, die zich niet kon wennen aan een protestantschen Koning. De geestelijkheid bragt zelfs klagten in bij het Congres van Weenen en trachtte wat later om het openbaar onderwijs in handen te krijgen. Op alle die blijken van ongenoegen werd maar weinig gelet en de zaken gingen haren gang als of er niets was voorgevallen. De liberalen ondersteunden de regering, omdat zij het beter hadden dan onder Napoleon, doch met den tijd klaagden ook zij, dat er geene ministerieele verantwoordelijkheid werd ingevoerd, en dat er te veel werd toegegeven aan de geestelijkheid en aan het hof van Rome. Zij maakten gebruik van de vrijheid der drukpers om hunne klagten te uiten, doch hieruit ontstonden geregtelijke vervolgingen en veroordeelingen. Deze processen waren zoo onbehoorlijk, dat zij in Holland zelfs schandelijk genoemd werden. Men zag daaruit, dat de Belgische regtbanken van de hand van den minister van Justitie vlogen, men riep met ongeduld om eene vaste regterlijke inrigting en onafzetbare regters, en zoo werd er een nieuw bezwaar aan de vorige toegevoegd. De fabriekanten waren ook genegen voor de regering in zoo verre zij onderstand van allen aard ontvingen, doch zij verlangden al hoogere en hoogere regten op vreemde manufacturen, zoodat ook zij klaagden omdat zij zich nog niet genoeg bevoordeeld achtten. Toen het ongenoegen zoo hoog geklommen was haalde men nog andere bezwaren op, ten einde zijne kwade luim te venten, zoo als onder anderen de menigte van Hollandsche ambtenaren. Inmiddels waren de belastingen hoe langer hoe zwaarder geworden en

tot zulk eene hoogte opgeklommen als men ze nooit in Belgie gekend had, hetzij onder Spanje, hetzij onder Oostenrijk, hetzij onder Frankrijk. Een ongenoemd Fransch schrijver (d'Herbigny) noemde den Koning Marc-Aurèle Batave en prees zijn liberaal bestuur aan bij alle de vorsten der wereld, doch hij gaf hem telkens den raad om den druk der belastingen te verzachten, opdat er geen opstand zoude ontstaan. Zulk een opstand werd door schandere lieden reeds gevreesd vóór de Fransche omwenteling. Op dien tijd bragt de Koning eenige dagen in Brussel door en ontving er eene memorie van den Generaal Constant, gouverneur der residentie, waarin het ontwerp van eene omwenteling werd aangewezen. De Koning zeide: ik heb sedert zes jaren niets anders gehoord. Daarop volgde de Fransche omwenteling en eene maand na deze het eerste oproer te Brussel. Nog eene maand later trok Prins Frederik Brussel in, streed drie dagen in dezelve en werd er uitgedreven. Na den mislukten aanval nam alles eene andere gedaante aan; de opstand werd algemeen, vele Belgische officieren en soldaten verlieten hunne vanen, vijftien of zestien vestingen vielen in de handen van het graauw. De indruk van zulk eene gebeurtenis was genoegzaam dezelfde in geheel Europa, en de Hollandsche naam werd zeer onverdiend bezwalkt, omdat men Holland met den Koning verwisselde, en het daarvoor hield, dat Holland over België heerschte. Meer dan elders was men in Frankrijk ingenomen met de Belgen, waar men zich verheugde zijn voorbeeld gevolgd te zien en waar men deze gebeurtenis beschouwde als den eersten stap van eene hereeniging van België met Frankrijk. Dan ook in Engeland was de indruk gunstig voor de Belgen, waar men verbreidde dat zij de ware vrijheid voorstonden, dat zij de ware vrijheid der drukpers, de ministerieele verantwoordelijkheid, de onafhankelijkheid der regtbanken en de herstelling der gezworenen of *jury* begeerden, en dat zij opgestaan waren tegen het gezag, dat hun die regten van een vrij volk weigerde. Zoo was de zaak geschapen onder

het ministerie Wellington, toen de Koning der Nederlanden aan de Mogendheden, die het verdrag van Weenen geteekend hadden, verzocht om met hem de middelen te beramen tot demping van den opstand. Uit dit verzoek werd de Conferentie te Londen tusschen de gezanten der vijf groote Mogendheden geboren, de Nederlandsche gezant werd daarin geroepen, een wapenstilstand werd voorgedragen aan beide de partijen, en door dezelve aangenomen.

De gedaante van Europa veranderde na de Fransche omwenteling en uit hoofde van dezelve. Haar eerste gevolg was de afval van België geweest en kort daarna viel Polen af van Rusland, en de provinciën, bekend onder den naam van legatiën, stonden op tegen den Paus. In Duitschland hadden er opstanden plaats in Dresden en Hessen-Kassel, waaruit constitutiën werden geboren en het gezag van de oude vorsten in handen van jongere overging. De republikeinsche partij onder de Franschen was zeker in verstandhouding met alle de vreemde opstandelingen, waardoor de twee groote partijen in Europa, de liberalen en absolutisten, meer dan ooit tegen elkander in het harnas werden gejaagd. Dit vond plaats in Frankrijk even zoo als in alle andere landen. De heetste liberalen noemden zich republikeinen, de absolutisten werden Karlisten genoemd. Tusschen beiden stonden de gematigde liberalen met Louis Philippe aan het hoofd, welke vorst van toen af in het gedrang is geweest en het misschien niet houden zal. In Engeland waren de heetste liberalen sedert lang bekend onder den naam van Radicalen, en de Tories waren hoe langer hoe meer absolutisten geworden. Tusschen beide stonden de Whigs en ondernamen eene parlementaire hervorming. Zij zijn mede in het gedrang en geven geen genoegen, noch aan de Tories, noch aan de Radicalen. Uit dezen staat van Europa kan men eenigzins de handelingen der Conferentie van Londen verklaren. Frankrijk trachtte België middelijk of onmiddelijk meester te worden, Engeland trachtte Belgie buiten de magt van Frankrijk te houden, Rus-

land trachtte Polen te heroveren, Oostenrijk trachtte zijn gezag in Italië te handhaven, Pruissen was beducht voor eenen opstand in zijne Rijnlanden. Elke Mogendheid had derhalve een klaar belang om de anderen te laten begaan, onder voorwaarde, dat de anderen zich niet met hare zaak moeiden. Daar is het dan ook op uitgekomen; Rusland heeft Polen heroverd, Oostenrijk is door kracht van wapenen meester gebleven in Italië, Pruissen heeft zijne nieuwe onderdanen in onderwerping gehouden, Engeland en Frankrijk hebben zich verstaan omtrent België.

Het moet Engeland moeijelijk gevallen zijn zich met Frankrijk te verstaan en hetzelve te stuiten in zijne pogingen om België met zich te hereenigen. Alle de partijen in Frankrijk waren het eens op dit stuk, dat België wederom Fransch moest worden, en dat het wezentlijk tot Frankrijk behoorde. Zelfs de regering van Karel X had dit oogmerk gehad, en de Jezuiten waren druk bezig om de Belgen tot een opstand over te halen. De Staten Generaal stonden in October 1830 te Brussel te vergaderen en het was een algemeen zeggen, dat de omwenteling ten tijde van die vergadering zoude uitbarsten. Louis Philippe heeft zich laten overhalen om van de hereeniging van België af te zien, maar de republikeinsche partij heeft het hem zoo kwalijk genomen, dat het hem misschien in het vervolg zijne kroon kosten zal. Hij had zooveel over voor de vriendschap en ondersteuning van Engeland, omdat hij niet wist, waar hij elders heul in Europa zoeken zou. Doch België terug te geven aan het huis van Oranje, dit was hem niet mogelijk zonder aanstonds een oproer te verwekken. Hij ging zoo verre, dat hij de verkiezing van zijn tweeden zoon tot Koning der Belgen van de hand wees. Engeland zag van het eerste oogenblik af de onmogelijkheid in, om den Koning der Nederlanden in België te herstellen, doch het trachtte de keus der Belgen op den Prins van Oranje te leiden. Op deze wijze kon België met den tijd wederom met Holland vereenigd worden, al was het onder eene verschillende administratie. Deze poging gelukte

echter niet, hetzij door den tegenstand der Franschen of der Belgen, of misschien van beiden. Toen vonden de hoofden van den Belgischen opstand er iets op uit, waardoor zij Engeland hoopten te bewegen om den Prins van Oranje op te geven. Dit was de verkiezing van Leopold door de Belgen, en het bleek weldra, dat Engeland daardoor gewonnen was. Leopold heeft echter vrouw noch kind en is in de veertig jaren oud, zoodat de troon bij zijn overlijden wederom zoude kunnen openvallen. Welke overeenkomsten er gemaakt zijn tusschen Engeland en Frankrijk weten wij niet; wij kennen slechts een aantal protocollen van de 55, waarmede de diplomatie is verrijkt geworden door de Conferentie der vijf Mogendheden. Wanneer wij de bekend gemaakte protocollen inzien, vinden wij groote inconsequentiën en zelfs tegenstrijdigheden, zoodat wij niet alleen in het onzekere blijven omtrent Engeland en Frankrijk, maar ook omtrent de Noordsche Mogendheden. Het wonderlijkste is wel, dat de handelingen der gezanten zijn afgekeurd geworden door hunne kabinetten. Zoo hebben de Russische gezanten hunne namen medegeteekend op de goedkeuring, die de Conferentie gegeven heeft aan den optogt van Frankrijk tegen den Prins van Oranje, en Keizer Nicolaas heeft tevens den moed en het beleid van den Prins beloond met eene van zijne voornaamste ordesteekenen. Het ongerijmde in het gedrag der Conferentie gedurende vijftien maanden is het natuurlijk gevolg van de strijdige belangen der Mogendheden. De uitkomst is slechts te beoordeelen uit die belangen en niet uit eenige beginselen van staatsregt. In de handelingen der Mogendheden is dit wel altijd min of meer het geval, doch het is nooit sterker gebleken, dan bij deze gelegenheid.

De twee partijen in deze zaak hebben er het minst in te zeggen gehad en op hare belangen is wel het minst gelet. De Koning der Nederlanden en de Belgen hebben evenwel niet stil gezeten en hebben zich veel meer zooveel mogelijk doen gelden in de Conferentie en in de kabinetten. In België was

de opstand lang niet algemeen en de wensch der groote menigte was slechts eene voorziening in de bezwaren, op zijn hoogst eene bijzondere administratie. Maar eene factie maakte gebruik van het algemeen ongenoegen en vervolgens van alle de omstandigheden om eindelijk te geraken tot eene verklaring van onafhankelijkheid en uitsluiting van het huis van Nassau. Eenige hoofden der factie vergaderden in Brussel aanstonds na de Fransche omwenteling en wierpen de vraag op, wat de beste partij was, die men van die omwenteling kon trekken. Het besluit viel om zich met Frankrijk te vereenigen, hetwelk sommigen ook tot heden toe hebben volgehouden. Na de eerste overwinning op Prins Frederik in Brussel en na het innemen van vijftien of zestien vestingen in veertien dagen waren de heethoofden als dol van blijdschap, en twee of drie duizend vrijwilligers, die tot de factie behoorden en haar gewapend tot dienst stonden, droomden van eene bevrijding van Noord-Braband en eene verovering van Holland. Zij waren bekend onder den naam van blaauwkielen en streden met de uiterste woede, zoodat ik hunnen moed zeer hoog heb hooren roemen door Hollandsche officieren. De Belgen voerden een aanvallenden oorlog, en het koninklijk leger deed niet veel meer, dan zich te weren. Prins Frederik had een bevel uitgevoerd tot aanval; maar toen deze mislukt was, zond de Koning den Prins van Oranje naar Antwerpen als gouverneur van die provincie en Limburg. Dit moest een begin zijn van de bijzondere administratie, die voorbereid werd, en de Prins moest trachten de afgevallen Belgen in het algemeen tot de wettige orde terug te brengen. Doch de engel des oorlogs en de engel des vredes volgden zoo schielijk op elkander en de maatregelen waren zoo strijdig, dat er verwarring uit geboren werd, en dat de Belgen er het grootste voordeel uit trokken. Een schrik verspreidde zich door geheel Holland en men scheen in den Haag te vreezen voor een bezoek van de Belgen in den loop des winters. Het schijnt wel, dat het verzoek des Konings om hulp van de Mogendheden

op dezen tijd geschied is; het is zeker, dat er op dezen tijd gesproken werd van eene meerdere kracht in het ministerie, zoodat de Koning zelf het zonde naar de oogen gezien en eenige verandering daarin gebragt hebben. De Belgen werden uit de armee en op verlof gezonden, Maastricht en het kasteel van Antwerpen werden zeer versterkt, de Prins van Oranje werd teruggeroepen uit Antwerpen en deze stad uit het kasteel beschoten. Hiermede was het in de daad tot eenen burgeroorlog gekomen, doch tevens werden de beide partijen genoegzaam genoodzaakt door de Conferentie van Londen om een wapenstilstand te sluiten. Onder denzelven hebben de Belgen het druk met hunne constitutie, hunne financiën, hunne armee, vooral met de woelingen om in het bewind te komen en elk zijn vijand daaruit te drijven. De constitutie moest de vrijste van geheel Europa zijn; zij moest de vrijheid van alles voor allen invoeren, zij moest de kerk geheel onafhankelijk maken van den Staat, en evenwel de geestelijkheid bezoldigen. De Koning werkte vlijtig aan het herstel van zijn leger, hetwelk zich in een groote wanorde bevond en zeer verzwakt was door het naar huis zenden der Belgen. De schutterijen werden gedeeltelijk in beweging gebragt en als een landstorm gebruikt tot versterking der armee. De kosten daartoe vereischt waren ontzettend, doch het geld werd opgebragt, en de krijgsdienst werd verrigt met een geestdrift, die alle verwachting overtrof. De zaak van den Koning was in zooverre eene eigene zaak voor Holland geworden als een gedeelte der openbare schuld op de schouders van België moest komen, hetzij de scheiding administratief of volstrekt uitviel. Daarboven hadden de Belgen met een dollen kop het Hollandsch grondgebied bedreigd en zelfs aangevallen, waardoor zij de Hollanders natuurlijk in het harnas joegen. De haat tusschen Hollanders en Belgen groeide ook over en weder gedurig aan; de Hollanders kleefden o. a. den Koning des te vaster aan naarmate hij door de Belgen beschimpt was. De Hollanders gaven wel te kennen, dat zij

zich op zichzelven wilden vestigen met eene nieuwe grondwet, hetwelk toch vroeg of laat moest geschieden, hoedanig ook de scheiding begrepen werd; doch zij namen volkomen genoegen met de koninklijke verklaring, dat de scheiding eerst moest geregeld zijn en dat men dan over nieuwe inrigtingen kon raadplegen.

Zoo stonden de zaken toen Leopold te Londen in aanmerking kwam, waarop de Koning besloot om den wapenstilstand op te zeggen en in België te vallen. In de eerste helft van Augustus 1831, in den tijd van tien dagen, werden de Belgen overal verslagen tot onder de poorten van Luik en tot in de stad van Leuven, zoodat Brussel twee dagen later zoude zijn ingenomen geweest, indien er geen Fransch leger was opgedaagd met Engelsche en Fransche diplomaten aan het hoofd, om den wapenstilstand *in statu quo* te herstellen. Bij deze gelegenheid plaatste zich de Prins van Oranje op die hoogte, waarop het sedert gestaan heeft. Hij was op het laatst van Augustus des voorleden jaars 1830 bij zijn broeder geweest, die voor Brussel getrokken was, maar hij verklaarde, dat hij met die troepen Brussel niet innemen kon. Daarop reed hij den 1e September alleen de stad in, sprak met de hoofden van den opstand, bragt alle de bezwaren tot het enkel punt eener bijzondere administratie, droeg het verlangen in den Haag aan den Koning voor, doch het voorstel werd van de hand gewezen. De Prins hield zich stil; Prins Frederik stiet zijn hoofd in Brussel, de Koning wilde toen wederom den zachten weg inslaan en zond den Prins van Oranje naar Antwerpen. Maar het was te laat, de tijd voor zachte middelen was verstreken de Belgen werden slechts hardnekkiger gemaakt, de Hollanders geraakten in woede over de vriendelijke handelingen en proclamatiën van den Prins; in den Haag sprak men van hem te steenigen. Nu was het oorlog; de Prins werd teruggeroepen, de Prinses ging hem te gemoet met de jonge Prinsen tot Willemsdorp aan den Moerdijk; zij bleven daar een paar dagen;

de Prinses kwam het eerst terug en de Prins iets later, alzoo hij eerst de aanzegging had gekregen om van Willemsdorp naar Soestdijk te gaan. De Koning had zich op zijn stuk in de Staten Generaal zoodanig uitgelaten, dat het aan eene aanklagte naast bij kwam. Kort na zijne komst in den Haag las men in de Haarlemsche Courant het volgende artikel.

„'s Gravenhage, 2 November 1830. Z. K. H. de Prins van „Oranje heeft, na met de smartelijkste zelfopoffering vergeefs „het uiterste te hebben beproefd om de misleide bevolking der „Zuidelijke gewesten van het Rijk der Nederlanden aan de „verschrikkelijkste rampen en onheilen te onttrekken, dezer „dagen Antwerpen verlaten, met het voornemen om (gelijk van „goederhand wordt gemeld) zich onder hooge goedkeuring naar „Londen te begeven, ten einde aldaar het Britsch gouvernement „met de ware oorzaken, drijfveeren, middelen en bedoelingen „van het ontstoken oproer bekend te maken, en dien ten ge„volge zoowel tot bevrediging van dat verwoest wordend land, „als tot bescherming der zoo voorbeeldig getrouw gebleven „Noordelijke provinciën dien dadelijken bijstand te pogen te „verwerven, welke zoowel voor Nederlands rust en welvaart „in het bijzonder, als voor het behoud der zegeningen voor „het beschaafd Europa in het algemeen, allerdringendst wordt „vereischt.

„Te Berlijn is men diep daarvan doordrongen, waartoe de „pogingen van den even kloeken staatsman als bekwamen „veldoverste, den Russischen maarschalk Diebitsch-Sabalkansky, „het hare bijdragen, gemerkt deze veldheer door zijnen Keizer „derwaarts is gezonden om het hof van Pruissen de ruimste „en krachtdadigste ondersteuning aan te bieden in alle onder„nemingen, welke tot herstel of bevestiging van de rust en de „wettige orde van zaken in Europa zouden kunnen strekken.

„Ook meent men als zeker te mogen aannemen, dat de be„hoedzame Oostenrijksche regering de onvermijdelijke nood„zakelijkheid ontwaart om tot zekerheid van Oostenrijk de

„verderfelijke muitzucht van een hoop losbandige zoogenaamde „liberalen te helpen beteugelen.

„Dat dus elk weldenkend Nederlander wachte alvorens over „te gaan tot hartstogtelijke beoordeelingen, hoezeer dan ook „niet van schijnbaren grond ontbloot. Een *Nassau* kan zijne „wieg en bakermat, kan het Eden en den steun zijner vaderen, „kan de rustige en getrouwe Noord-Nederlandsche bevolking „niet dan hartelijk hoogachten, beminnen en trachten te begun-„stigen, ja zelfs met opoffering van goed en bloed. Ieder Neder-„lander houde bestendig in 't oog, dat voorspoed zonder veilig-„heid op geenen duurzamen grond berust, en denke dus steeds „aan België als aan eenen voormuur.

„Doortrapte en valsche raadgevers kunnen de zuivere bedoe-„lingen van eenen edelen vorst misleiden. Eer, trouw en vader-„landsliefde hernemen weldra hare regten, en brengen het „moedige hart tot verhevener en, God Almagtig geve het, meer „doeltreffende bemoeijingen.

„Dat slechts der Britten stem zich luide doe hooren in ver-„eeniging met Rusland, Oostenrijk en Pruissen, en het brave „Fransche volk zal de zijne niet verheffen in het belang eener „roofzieke bende door heerschzuchtige gelukzoekers ontvlamd „en bijeen gebragt".

Geen mensch twijfelde, dat dit artikel officieel en van het hof ingezonden was. Met opzigt tot den Prins was het eene soort palinodie der aanklagte in de Staten Generaal, ofschoon er een vlekje op zijn gedrag bleef kleven. Met opzigt tot den algemeenen stand der zaak is dit artikel eener bloote courant uitvoeriger en vollediger, dan al wat er van wege de regering aan het publiek en zelfs aan de Staten Generaal voor of na dien tijd is medegedeeld. De Prins ging over Rotterdam naar Londen, gaf na eenigen tijd weder eene proclamatie aan de Belgen om ze te bewegen hunne keuze op hem als Koning te laten vallen. Toen alles vruchteloos was kwam hij in den Haag terug, en, niettegenstaande al wat er voorgevallen was, waren

er stemmen in het leger, die zich verhieven om onder zijne aanvoering op de Belgen te vallen. De Koning nam hem mede op eene wapenschouwing en de kreet van: leve de Prins! was zoo luide, dat zijne aanstelling tot opperhoofd geene zwarigheid meer leed. Zijne bekende proclamatie bij deze gelegenheid nam alle de harten in het leger en onder de natie voor hem in, hij vertoonde zich overal op de plaats van het gevaar, hij wist den soldaat als te betooveren, hij viel de beide Belgische legers in den rug binnen acht dagen, en joeg op de vlucht al wat zich vertoonde. Maar ofschoon alles gedaan was voor de eer, en de oude Hollandsche heldenmoed geschitterd had voor de oogen van geheel Europa, zoo was er niets gevorderd in het politiek belang, en met half Augustus stonden de legers wederom zoo als te voren. De achting voor Holland was echter gerezen en de bekende achttien artikelen werden veranderd in de vier en twintig, die nog op het tapijt zijn. De Prins kwam tegen den verjaardag des Konings in den Haag, werd op den weg met eene uitbundige vreugde begroet, in den Haag onthaald als een triumphator, ofschoon er niets van bevolen of voorbereid was. Eenige dagen later had hetzelfde onthaal plaats in Amsterdam, en het mag in twijfel getrokken worden of eenig Prins van Oranje in vroegere dagen zooveel geestdrift verwekt heeft. De Prinses deelde in het genot van zooveel eer en was het dubbel waardig door de kloekmoedige houding en het schrander beleid, die haar eigen waren gebleven onder alle moeijelijkheden en tegenspoeden.

De vier en twintig artikelen zijn eene wijziging van de achttien, en de achttien werden voorgedragen als eene uitbreiding van het 12de protocol, 27 January 1831. De Koning had dit protocol aangenomen en het is de grondslag van de geheele zaak der scheiding geworden. De scheiding werd daarbij als beginsel aangenomen, doch zonder duidelijk uit te drukken of de scheiding administratief of volstrekt zou zijn. Ook heeft de Koning zoo laat als 12 Julij 1831 in eene nota aan de Con-

ferentie doen verklaren, dat hij niet afgezien had van de souvereiniteit over België. De voorwaarden van de scheiding kwamen vervolgens in aanmerking, en deze bestonden hoofdzakelijk in de regeling der grenzen en de verdeeling der schuld. De oude grenzen werden aan Holland teruggegeven, en van de schuld zou België $\frac{16}{31}$ overnemen. De Belgen verwierpen deze voorwaarden en er werd in de Conferentie gehandeld over dwangmiddelen tegenover dezelven. De Fransche ambassadeur had het protocol wel medegeteekend, doch zijn hof kwam er tegen op, hetzij tegen het geheele stuk, hetzij tegen de verdeeling der schuld alleen. Het aanbod der Belgen om Leopold te verkiezen maakte toen Engeland week, en zoo werden de achttien artikelen geboren, die nu door den Koning der Nederlanden van de hand gewezen wierden. Op den 15den October 1831, twee maanden na den veldtogt van den Prins van Oranje, deelde de Conferentien de vier en twintig artikelen mede als haar laatste woord. Leopold nam ze aan met overleg van zijne nationale vertegenwoordiging, de Koning der Nederlanden maakte dringende aanmerkingen op sommige punten. Wat de schuld betreft nam hij genoegen met de verdeeling, mits de vastgestelde renten tot last van Belgie werden gekapitaliseerd. Het bedrag van dit kapitaal was zeer hoog gesteld en zou denkelijk niet kunnen verkregen worden door Belgie bij eene leening op de bezwarendste voorwaarden. De eigenlijke regeling der grenzen ontmoette geene zwarigheid, maar de Conferentie had bij gelegenheid derzelve een servituut gelegd op den mond der Schelde en op de vaart van de Schelde binnen door naar den Rijn en den Rijn op tot aan Duitschland. Wijders werd er een servituut bedongen, hetzij van een landweg of eene vaart door of nabij Maastricht tot aan het Pruissisch gebied. Zulke servituten kwamen den Koning ondragelijk voor, en sommigen meenden in Holland, dat er de handel met Duitschland door te gronde zoude gaan. De Conferentie antwoordde, dat de Belgen bezwaard waren met twee millioen en zesmaal honderd

duizend gulden boven hetgeen zij met regt schuldig waren, en dat zij daarvoor wel iets bedingen mogten voor hunnen handel met Duitschland, zonder welken zij niet konden bestaan. Reeds te voren, nadat de Conferentie de bezwaren des Konings op den 14en November ontvangen had, was zij den volgenden dag overgegaan tot het sluiten van een verdrag met Leopold, waarbij deze de 24 artikelen aannam en de Conferentie hem het genot derzelve waarborgde. De ratificatiën van dit verdrag moesten op den 15den Januarij 1832 uitgewisseld worden; de uitwisseling werd vervolgens uitgesteld tot den 31ste derzelfde maand; toen geschiedde zij van wege Frankrijk, Engeland en Belgie; de drie Noordsche Mogendheden waren nog niet gereed. Van Luxemburg heb ik niet gesproken, omdat ik oordeel, dat dit punt geheel vreemd aan Holland is. Luxemburg stond eerst aan den Koning te blijven, naderhand werd er van eene ruiling gesproken, nu wil men twee derden van dat land aan Belgie trekken tegen een gedeelte van Limburg. Doch dit alles raakt den Koning alleen, als Groot-Hertog van Luxemburg, lid van den Duitschen Bond en gewaarborgd door dezen Bond in het bezit van dat land. De Bondsdag moet den Koning verdedigen en handhaven, en wanneer Duitschland zijn pligt verzaakt begaat het een grooten misslag. Maar het is een misslag in de groote staatkunde van Europa, en Holland heeft er geen bijzonder belang in. Intusschen blijft ons leger met onze schutterijen op de grenzen bijeen, en houdt zich gereed tot aanval of verdediging op ieder oogenblik. De buitengewone kosten voor dit jaar zijn toegestaan tot een bedrag van vijf en veertig millioenen en deze zijn opgenomen tegen 6 pCt. Het zou echter kunnen gebeuren, dat er niet genoeg in geld wierd aangebragt en dan zou er eene gedwongen heffing volgen. De Engelsche oppositie maakt veel leven in de beide Huizen, en gebruikt de scheiding en bepaaldelijk de 24 artikelen als middel om het ministerie den voet te ligten. Het meest gegronde verwijt aan de Conferentie schijnt dit te zijn, dat zij begonnen is met

eene bemiddeling en nu het vonnis strijkt als eene regtbank.

Wanneer wij eindelijk den loop der gebeurtenissen nagaan, door welke beide de Koning en Holland in zoo netelige omstandigheden zijn geraakt, zullen wij geleid worden tot de volgende uitkomst. Engeland heeft Belgie aan het huis van Oranje gegeven, om vereenigd met Holland het Koningrijk der Nederlanden uit te maken. De wetten van dit Rijk zijn aenstonds ingerigt geworden tegen den koophandel van Engeland om de Belgische fabrieken voor te staan. De staat van Europa is nu eenige jaren zoodanig veranderd, dat Engeland eene goede verstandhouding met Frankrijk gezocht heeft tegen de magt van Rusland. De Belgen, die reeds aanvankelijk afkeerig waren van een protestantschen Koning, werden hoe langer hoe meer ontevreden over zijn bestuur. De liberale partij onder hen verlangde vruchteloos naar vrije instellingen en verbond zich eindelijk met de geestelijkheid tegen de regering. De Fransche omwenteling gaf het sein tot den opstand en er was niets voorbereid om denzelven voor te komen.

De middelen tot demping aangewend waren ongenoegzaam en werkten als olie in het vuur, Engeland keurde de beginselen van den opstand goed, even als die van de omwenteling in Frankrijk, omdat beide dezelve zooveel overeenkomst hadden met de beginselen van zijne eigene omwenteling in 1688. Het ministerie Wellington daarboven schrikte voor den oorlog, en het ministerie Grey was vooral vrijheidlievend en droeg eene parlementaire hervorming voor. De Koning der Nederlanden riep de hulp der Mogendheden in tot demping van den opstand. Hij viel daarmede in de handen van Engeland, eerst onder het ministerie Wellington, dan onder het ministerie Grey. Hij werd minder wel behandeld dan hij verwacht had; de Belgen vonden meer gunst dan hij; hij keerde zich gedurig meer naar de zijde van de Noordsche Mogendheden, en vooral van Rusland; Engeland verwijderde zich van hem in diezelfde mate. Zoo staat de zaak geschapen op dit oogenblik, en er

schijnt weinig kans te zijn van eene toenadering tot Engeland, waardoor hetgeen verloren is misschien niet wedergekregen zoude worden, maar verdere verliezen zouden kunnen worden verhoed.

3 Maart 1831.

Coup d'état. Op het eind van het jaar 1829 heb ik veel gehoord en gelezen van een coup d'état. De Graaf van Aerschot zeide in de Eerste Kamer van de Staten Generaal en gaf naderhand zijn advies in de nieuwspapieren uit, dat hij weinige dagen geleden in den Haag was gekomen, en van niet anders had hooren spreken dan van een Coup d'état. Zijn advies handelde over de begrooting, welke eene tienjarige was, en waarop de algemeene aandacht sedert lang was gevestigd. De begrooting stond noch de Noordelijke, noch de Zuidelijke leden aan; men verwachtte eene verwerping derzelve, en dan dacht men, dat er een coup d'état zou gedaan worden om ze in te voeren.

De onzekerheid heeft geduurd tot op het laatste oogenblik toe; maar toen is er eene geringe verandering in het stuk gebragt, en het is aangenomen. Voorname Noordelijke leden zeiden, dat zij het gevaar niet dorsten te loopen van een coup d'état; dat zij daarmede zouden kunnen de geheele grondwet verliezen; dat er geene hulp te wachten was van buiten, alzoo alle de kabinetten als despotiek bekend stonden, onder anderen het ministerie Wellington in Engeland en Polignac in Frankrijk. Voorname liberalen van het Zuiden zeiden, dat de verwerping het sein tot eene omwenteling in Belgie zoude zijn, dat de partij der geestelijkheid niet anders verlangde, dat zij zich dan met de Fransche Jezuiten zoude verbroederen, dat zij de liberalen bedrogen had met de bekende unie, dat de liberalen nu gezind waren om de begrooting aan te nemen met eene geringe verandering tot redding van hunne eer. Deze stemming der gemoederen verdient wel in het oog gehouden te worden bij

den Belgischen opstand, die negen maanden later plaats vond.

Het verveelt mij zooveel van onze tegenwoordige omstandigheden aan te teekenen; maar ik getroost mij de moeite, omdat ik denk, dat het volgend geslacht over vijftig jaren eene nuttige les daaruit zal kunnen halen.

25 Maart 1832.

Droom. Graaf Orloff heeft verzocht, dat wij de 24 artikelen zouden aannemen, en beloofd, dat er dan eenige wijzigingen in zouden komen.

Wij hebben dit niet ingewilligd, maar nadere wijzigingen aan de Conferentie gezonden, en Graaf Orloff is op ons verzoek hier gebleven totdat het antwoord der Conferentie zoude ontvangen zijn.

De Conferentie antwoordt, dat wij de 24 artikelen eerst moeten aannemen, en dat er dan voldaan zal worden aan eenige van onze voorgestelde wijzigingen.

Wij hebben daar niet in willen treden en Graaf Orloff brengt nu zijne ratificatie naar Londen, doch onder voorwaarde, dat er geene dwangmiddelen tegen ons gebruikt zullen worden.

26 April 1832.

Noord Amerika. Onze gezant bij de Vereenigde Staten is met verlof hier gekomen en heeft mij een bezoek gegeven. Hij scheen zeer ingenomen tegen de Amerikanen en kwam met verscheidene bezwaren voor den dag.

Zijn eerste bezwaar was, dat zij de nationale schuld over een jaar zouden afbetaald hebben, waaruit hij groote rampen voorspelde.

Zijn tweede bezwaar was, dat de belastingen gevolgelijk met de groote helft zouden moeten verminderd worden.

Zijn derde bezwaar, dat de bevolking zoo verschrikkelijk toenam en dat de Westelijke Staten daardoor met den tijd eene meerderheid in de nationale vertegenwoordiging zouden krijgen.

Zijn vierde bezwaar, dat er zoovele Europeanen aankwamen om zich te vestigen, en dat dit getal voorleden jaar 60.000 zielen bedragen had.

Zijn vijfde bezwaar, dat er eene onbegrijpelijke circulatie was, zoodat men alles kon ondernemen op krediet, en dat de Amerikanen alle de andere natien zouden doodvaren.

Zijn zesde bezwaar, dat de regering deze bedrijvelijkheid bevorderde met geene uitgaande regten te heffen en met achttien maanden krediet te vergunnen voor de inkomende.

Ik wachtte mij wel om eenige twijfeling te opperen, maar toen hij weg was vraagde ik mijzelve, of de man zijn gezond verstand verloren had.

Verder nadenkende begreep ik, dat hij het publiek naar den mond wil spreken om te behagen en vooruit te komen. Hij weet denkelijk van ouds, dat het fatsoenlijk is in Holland, en vooral in deze hofstad, om op de Amerikanen te schimpen. Meer dan eens kon hij zijne verwondering niet verbergen, dat ik niet met hem medeschimpte.

Het is een karakteristieke trek van dezen tijd, dat er zoodanig op de Amerikanen gevallen wordt. Hunne welvaart is eene levendige kritiek van het bestuur in alle de landen van Europa. Willen wij nu volhouden met onze oogen te sluiten voor ons waar belang, met ons verderf in den mond te loopen, zoo moeten wij de Amerikanen uitmaken voor de domste schepsels van de wereld.

Ik ben dus niet verwonderd, als ik de zaak wel onderzoek, dat velen onder ons uitroepen: wat is de nationale schuld voor een zegen, wat is het aangenaam zoo zware belastingen op te brengen, enz. enz. Maar ik ben eenigzins verwonderd, dat er zoo algemeen aan die uitroepingen geloof wordt gegeven.

28 April 1832.

Séparation. Peu de jours avant que l'insurrection éclatât, le Comte d'Aerschot dit à un de mes amis ces propres paroles:

„Si le Roi était de bonne foi tout pourrait s'arranger encore".

Le Comte d'Aerschot se trouvait alors à la Haye en sa qualité de membre de la Première Chambre des Etats-Généraux. Aujourd'hui il est grand maréchal de la cour de Léopold à Bruxelles.

Un Hollandais voyageait en Italie quand les nouvelles y arrivèrent de l'entreprise infructueuse sur Bruxelles et de la perte de seize ou dix-sept forteresses en quinze jours. Il voyait quelquefois l'ex-roi Louis, qui lui dit ces propres paroles. „Qu'est-ce que les Hollandais ont fait de leur énergie? Et ce général Howen, sur qui j'avais bâti de si grandes espérances, il a fait comme les autres".

Ce voyageur m'assure que ces nouvelles avait fait une grande sensation nullement favorable aux Hollandais, non seulement en Italie, mais encore par toute l'Europe. Je l'avais appris déjà de plusieurs autres et je m'y attendais; mais ce qui m'a surpris dans le temps et me surprend encore, c'est que le public en Hollande paraît absolument ignorant de cette sensation produite dans l'étranger.

Quelques mois plus tard le Prince de Talleyrand, ambassadeur de France à Londres, dit ces propres paroles: „écoutez, la faute de votre Roi c'est qu'il croit qu'on lui a donné la Belgique pour l'amour de ses beaux yeux; on lui a donné la Belgique pour maintenir l'équilibre de l'Europe".

7 Junij 1832.

Catholiques Belges. J'ai trouvé le parti fanatique ou catholique assez faible quand les Belges ont fait partie du Royaume des Pays-Bas. Aujourd'hui c'est le parti dominant en Belgique, et il n'admet les libéraux au partage du pouvoir, qu'avec un superbe dédain.

Il est facile d'expliquer ce changement. Les catholiques Belges dans le Royaume des Pays-Bas étaient faibles contre les libéraux Belges et les libéraux Hollandais réunis sous le Roi

Guillaume. Ils sont forts dans le nouveau royaume de la Belgique contre les libéraux Belges seuls, et le Roi Léopold a fortifié encore leur parti quand il s'est vu obligé de se jeter dans leurs bras.

Les catholiques Belges sont devenus un parti formidable dans le Royaume des Pays-Bas au moment où les libéraux Belges se sont ligués avec eux par la fameuse Union, qui a renversé le trône du Roi Guillaume. Tant que celui-ci a conservé l'affection des libéraux Belges, le parti fanatique a senti son extrême faiblesse et n'a rien entrepris.

10 Junij 1832.

J'ai reçu la visite de notre dernier gouverneur de Liège, natif de la province d'Overyssel, très sociable, très populaire dans son gouvernement. Il m'a dit, qu'il croit que le parti catholique dans la Belgique est aujourd'hui même le plus faible, et que le parti libéral est le plus fort. Il ne se laisse pas entrainer par des phrases et il ne s'attache qu'au fait; il ne voit pas que le parti catholique ait obtenu quelqu'un des privilèges, qu'il a toujours désirés, puis qu'il n'a pas même pu obtenir l'administration de l'état civil. Ceux que nous nommions apostoliques dans nos Etats-Généraux des Pays Bas, sont absolument négligés, et de jeunes avocats occupent leur place dans la représentation nationale. Le nonce du pape et l'évêque de Liège lui ont dit un jour; nous ne craignons pas vos protestans, mais nous craignons l'irréligion des Français et l'indifférentisme des Allemands. Des membres du clergé se sont plaints à lui de ce qu'ils avaient tant de peine à tenir leurs séminaires au complet, qu'ils ne pouvaient plus obtenir des fils de famille, et qu'ils étaient obligés de descendre dans la classe des journaliers. Ces messieurs ajoutaient que les jeunes gens terminent leurs études par une première communion, mais qu'ils ne retournent à celle-ci que lorsque les infirmités arrivent, en sorte qu'on a leur deuil à porter depuis l'âge de vingt ans jusqu'à

celui de cinquante. Au théâtre il a toujours entendu couvrir d'applaudissement les tirades contre les prêtres, les femmes même battaient des mains.

Il me semble que dans une génération suivante les libéraux pourront devenir les plus forts, mais qu'aujourd'hui le clergé l'emporte en disposant de la populace des villes et de toute la population des campagnes.

En attendant l'opinion du gouverneur est remarquable.

17 Junij 1832.

Au commencement de l'an 1830 un de nos premiers diplomates en congé à la Haye me dit, que le gouvernement formait des liaisons avec les catholiques Belges. C'est, dit-il, un corps bien constitué avec lequel on peut s'entendre, et sur qui on peut faire fond tandis que les libéraux ne sont pas liés entre eux et q'on ne sait pas où les prendre.

Des libéraux se virent ainsi abandonnés du gouvernement et livrés à leurs ennemis, ce qui fit concevoir à M de Potter l'idée de la fameuse Union. Les catholiques recherchés des deux côtés amusèrent le gouvernement et s'allièrent aux libéraux pour faire la révolution. L'occasion se présenta bientôt de frapper le coup décisif par la révolution Française du mois de Juillet de la même année. On m'a assuré de plus d'une part que sans la révolution Française on n'aurait pas attendu plus longtemps que le mois d'Octobre, où les Etats Généraux devaient s'assembler à Bruxelles. Le parti catholique était sûr de Charles X et des jésuites, comme le parti libéral l'était des libéraux et même des républicains Français.

21 Juny 1832.

L'année passée dans la campagne de dix jours un de nos officiers supérieurs se trouvant logé chez un curé, lui dit: vous avez chassé un Roi protestant pour en pendre un autre. Le curé répondit: nous ne demandons guères si nous avons un Roi

protestant ou catholique, pourvu qu'il ne se mêle pas de nos affaires, et votre Roi se mêlait de toutes nos affaires et prétendait tout diriger.

8 Augustus 1832.

Het gevaar. Nadat ik bij meer dan eene gelegenheid op deze bladzijden iets gemeld heb van het gevaar, dat wij loopen, zoo is het de moeite waard om dit denkbeeld eenigzins uit te breiden.

Werpen wij het oog op de kaart van Europa ten einde onze betrekkingen met andere Staten in het oog te vatten en vervolgens uit deze betrekkingen te redeneren.

Het magtige Groot-Brittannie is liberaal, Frankrijk is gedeeltelijk liberaal en gedeeltelijk ultra-liberaal, Belgie hetzelfde, Duitschland hetzelfde, Zweden is liberaal, het kleine Denemarken moet den gang van Duitschland en Zweden volgen. Alle de genoemde Staten vormen eenen ring, in het midden van denwelken ons land gelegen is.

Spanje en Portugal zijn absoluut, Italie is absoluut, en zoo zijn mede Oostenrijk, Pruissen, Rusland en Turkije. Deze Staten maken gezamenlijk eenen halven kring, die den bovengemelden liberalen ring omgeeft.

Het is sedert lang te voorzien geweest, het is nu genoegzaam zeker, dat het tot eenen algemeenen oorlog komen zal tusschen de absolute en de liberale Staten. Wij houden ons aan de absolute zijde, van welke wij allerwege afgescheiden zijn door den liberalen ring. Wij hebben dan den eersten aanstoot te lijden van de liberalen aan alle zijden, te water en te land, en het gevolg zal denkelijk hetzelfde zijn als in 1795, namelijk, dat wij overwonnen en veroverd worden.

Maar nu staat er een vroom Hollander op en verklaart onze zaak van God, en die van onze vijanden de zaak des duivels. Godvrucht en deugd, zegt hij, moeten zegevieren over ondeugd en goddeloosheid; Gods regtvaardigheid kan zichzelve niet verloochenen.

Het is niet waar, dat alles in de absolute landen goddelijk, en in de liberale landen des duivels is; maar goed en kwaad zijn overal dooreengemengd en het is heden daarmede gesteld zoo als het altijd geweest is.

In de absolute Staten is het goed, dat de volken stil zijn en eerbiedig voor hunne overheden; maar het volstrekte gezag van den vorst is kwaad, omdat er altijd grove misbruiken uit voortvloeijen. Men leze de geschiedenis van Polen, van de eerste verdeeling af tot heden toe, eene lange reeks van zestig jaren, en men oordeele over de volstrekte monarchen, mannen en vrouwen in Weenen, Berlijn en Petersburg.

In de liberale Staten is het een groot kwaad, dat de omwentelingen op elkanderen volgen en dat monarchie en despotismus elkander aflossen; maar het is een groot goed, dat er eindelijk eene regelmatige regering uit geboren wordt, een wijs verdrag tusschen vorst en volk, eene constitutie, die de algemeene welvaart verzekert. Men leze de geschiedenis van Engeland in de zeventiende eeuw, eene halve eeuw vervuld met al het bovenvermelde kwaad, in het eind eene constitutie, die anderhalve eeuw bestaan heeft, en de middelen om haar bestaan te verlengen steeds aanbiedt.

Gemakkelijk zoude het vallen aan Gods Almagt om op eens zulk een geregelden staat der maatschappij over de geheele wereld in te voeren, even gemakkelijk als het haar zoude gevallen zijn geen kwaad hoegenaamd in de wereld toe te laten en het menschdom van den oorsprong af te noodzaken om deugdzaam te leven. Maar het heeft Gode in zijne wijsheid behaagd den wil der menschen vrij te stellen en hun de keuze te laten tusschen goed en kwaad, zoodat zij als de kinderen leeren loopen met vallen en opstaan.

Heden is Europa beroerd in zijn staatkundig aanzijn, zoo als het drie eeuwen geleden is beroerd geweest in het godsdienstige. God heeft toen den teugel aan de menschelijke driften gevierd, en is niet telkens tusschen beide gekomen, noch in

den beroemden dertigjarigen oorlog, noch in eenigen anderen. Ook in deze staatkundige oorlogen heeft eene gelijke tusschenkomst maar zelden plaats gehad, en de Fransche wapenen hebben eene lange reeks van jaren gezegevierd op het geheele vaste land.

Wij mogen dus gerustelijk besluiten, dat hetgeen met ons land gebeurd is in 1795 wederom gebeuren kan in 1832 of later. Het kan ons nimmer geraden zijn ons roekeloos in een blijkbaar gevaar te begeven uit hoofde van een ongegrond vertrouwen op de Goddelijke regtvaardigheid, een vertrouwen, geenszins gewettigd door Gods Woord en geheel en al berustende op menschelijke dwalingen en dweeperij.

Nu treedt er een ander wederspreker op, een Hollandsch Staatsman, die de zaak uit een geheel ander oog beschouwt. Geheel Duitschland, zegt hij, heeft zich met Oostenrijk en Pruissen vereenigd, behoort derhalve tot den absoluten kring; Pruissische en Oostenrijksche legers kunnen gemakkelijk in Belgie dringen en van daar Frankrijk bedreigen; in Frankrijk zal er een burgeroorlog ontstaan; of zal zelfs Hendrik V uitgeroepen worden; daarmede is dan het Koningrijk der Nederlanden hersteld.

Zoo sprak men ook eenige weinige jaren vóór dat wij in 1795 Fransch wierden en het bijna twintig jaren bleven, en zoo zal altijd de taal zijn van eene blinde drift, waarmede de Staten te gronde gaan. De Duitsche vorsten hebben zich met Oostenrijk en Pruissen vereenigd, doch geenszins de volken, en de Oostenrijksche en Pruissische legers, in Belgie voortgedrongen, staan tusschen de liberalen van Frankrijk en van Duitschland, omringd van alle zijden. Niet alleen die legers, maar een Engelsch leger daarboven, zijn in 1794 uit Frankrijk en Belgie over den Rijn teruggetrokken en hebben ons ten prooi gelaten aan de Fransche republiek. Heden zijn de Engelschen niet tegen de Franschen maar aan hunne zijde, en Engeland alleen en op zichzelf heeft het reeds in handen om de zee te sluiten en ons daardoor alleen van alle kracht te berooven.

24 Augustus 1832.

Krediet. Bij gelegenheid van eene beleening meldt mijn kundig Amsterdamsch makelaar, dat het moeijelijk is goed onderpand te verkrijgen. Dit is eene treffende omstandigheid. Het beleggen van geld op onderpand van effecten is altijd de veiligste en zekerste uitzetting geweest. Zulk eene verandering staat gelijk met eene omwenteling op het stuk van krediet. Onder deze regering is er zulk eene agiotage algemeen geworden, en worden er de gevolgen van bij den dag zoo veel geduchter, dat het publiek krediet welras geheel en al de bodem ingeslagen zal zijn. Het ligt in den aard der zaak en is gebleken bij vroegere soortgelijke gelegenheden, dat de val van het krediet plotseling komt en dikwijls op het onverwachtst.

29 Augustus 1832.

Publieke geest. Een staaltje uit honderd. Een van mijne vrienden ontving eenen brief van een huis van negotie te Amsterdam, hetwelk zijne zaken aldaar verrigt. De brief behelsde gewone berigten en beurstijdingen, maar een naschrift luidde als volgt: het ware te wenschen, dat God Almagtig Engeland en Frankrijk verdelgde.

In Friesland werd er gesproken over mijn laatste schriften, uitgegeven in het najaar 1830. Een verstandig en geleerd predikant, staande in Deventer of Zutphen, bragt dit gevoelen: De Graaf van Hogendorp heeft in de natie een vonk willen aanblazen, die er niet in zit.

5 September 1832.

Ordre social. En travaillant à cet ouvrage il m'arrive souvent à faire d'agréables découvertes, et c'est ainsi que par mes lectures je suis parvenu à me faire sur la Chine des idées bien différentes de celles, qui ont eu cours jusqu'ici. Ce pays est situé par rapport à l'Europe au bout opposé de l'ancien continent, et il est peutêtre plus peuplé que l'Europe entière. La

marche de l'esprit humain et les progrès de la civilisation en Chine sont un objet de comparaison très propre à nous éclairer dans les recherches sur la nature et l'histoire de l'homme.

En même temps je suis confirmé dans le principe que j'avais adopté en commençant mon ouvrage et même longtemps auparavant, savoir, qu'un peuple ne doit jamais abandonner tout pouvoir à son gouvernement, sous peine de subir tous les maux de la servitude. Le peuple doit contrôler son gouvernement soit par lui-même dans un petit canton, soit par ses représentants dans une contrée plus étendue.

Il est plus difficile d'établir ce contrôle à mesure que la contrée est plus étendue, et nos monarchies Européennes offrent en grande partie cette difficulté. C'est dans l'Amérique du Nord que cette difficulté est heureusement vaincue; les Etats Confédérés ont chacun une étendue que sous le rapport en question on peut appeler moyenne, et le gouvernement de l'Union, exercé par le Congrès, répond parfaitement au but de la défense au-dehors, et de la paix intérieure.

La seule différence essentielle que je reconnais entre l'Europe et l'Amérique, c'est la proportion qui existe entre le terrain et la population. En Europe le terrain est presque aussi peuplé qu'il peut l'être; en Amérique le terrain peut être peuplé dix fois plus qu'il ne l'est. Il en résulte qu'en Europe la dignité de Chef de l'Etat doit être héréditaire, et qu'en Amérique elle peut demeurer longtemps encore élective.

5 November 1832.

In 1816 heb ik 's Konings dienst verlaten, omdat ik zag, dat hij vlak tegen de belangen van mijn Vaderland handelde.

In 1824 heb ik de Staten-Generaal verlaten, omdat ik zag, dat zij vlak tegen de belangen van mijn Vaderland handelden.

Ik 1831 leide ik de pen neder, omdat ik zag, dat de gedachten en de woorden van het publiek vlak tegen de belangen van mijn Vaderland aandruischten.

Aan alle zijden verstooten, kan ik thans niet anders doen dan treuren over het lot van mijn Vaderland.

6 November 1832.

Het belang van Nederland. Nadat Engeland stellig verklaard had, dat Belgie met geen geweld wederom onder het gebied van het Huis van Oranje zou gebragt worden, zocht men hulp in het Noorden.

Vrome lieden werden in den arm genomen, en deze vertelden dat Londen en Parijs zoo goed als de hel waren.

Dichters werden in den arm genomen, en van der Hoop riep in eene van zijn stukken:

„Ik juich in Warschau's val."

Sprekers in de Staten-Generaal verzekerden dat het aankwam op onze eer, onze afhankelijkheid, onze wezentlijke belangen, ons nationaal bestaan.

Dit alles werd uitgebazuind in nieuwspapieren en vlugschriften en de goede Hollanders lieten zich alles beduiden.

4 December 1832.

Biddag (2 dezer). Op alle de biddagen heb ik een verkeerd denkbeeld hooren voordragen en gretig zien aannemen, namelijk dat wij Nederlanders onder hetzelfde bijzonder goddelijk bestuur staan als voor dezen de Israelieten.

Deze reis komt het mij voor, dat het volk verschrikkelijk opgewonden is geworden, en dat er geen stuiten meer aan zijn zal. Zoo was er bij voorbeeld alle reden om den eisch van Engeland en Frankrijk toe te staan en het kasteel van Antwerpen te ruimen. Wij verkregen dan veel meer dan wij afstonden, wij spaarden een garnizoen van 6000 man, die nu worden opgeofferd, wij handhaafden vooreerst den vrede, waarop na de eerste kanonschoten niet veel staat meer te maken is. Doch er is zulk een blinde drift onder het volk aangeblazen, dat de wijste raad denkelijk heeft moeten zwichten voor een dollen ijver.

6 December 1832.

Procès; On assure que tout est convenu par rapport aux vingt quatre articles, à une légère différence près, et que le seul point important se réduit à la question, si le droit de tonnage sur l'Escaut sera d'un florin ou de trois florins.

Le droit d'un florin est évalué à un revenu annuel de *f* 150.000.—; les deux florins de plus rapporteraient en conséquence *f* 300.000.—. Ces *f* 300.000.— capitalités s'élèveraient à une somme de six millions.

C'est pour ces six millions que nous nous battons aujourd'hui.

Je vois qu'en France on demande environ cinquante millions de florins pour l'expédition de la Belgique. Ici nous avons accordé quarante cinq millions pour dépenses extraordinaires de la guerre. Ainsi plus de cent millions sont dépensés (en comptant les dépenses ordinaires et extraordinaires) pour savoir à qui appartiendront six millions.

30 December 1832.

Nous recueillons aujourd'hui les fruits de notre conduite. Nous avons contracté en deux ans une dette énorme, dont les intérêts et le remboursement exigeront environ dix millions annuellement pendant quarante ans.

Nous avons arraché à la société, à l'agriculture, à l'industrie, au commerce un si grand nombre de soldats, que toute la nation est en souffrance.

Nos vaisseaux sont frappés d'un embargo dans tous les ports de la Bretagne et de la France; ils sont pris sur toutes les mers et amenés dans ces ports. La communication avec nos colonies est interrompue. Une escadre Anglaise et une escadre Française croisent sur nos côtes et ferment nos ports, tandisque notre marine est réduite à néant.

Une grande armée Française assiège la citadelle d'Anvers et les opérations sont meurtrières.

Nous pouvions cependant prévenir de si grands maux il y a

un peu plus de deux ans, quand les Belges ne demundaient au Prince d'Orange qu'une administration séparée. Nous pouvions tout arranger un peu plus tard, en consentant à l'indépendance de la Belgique moyennant le partage de la dette. Plus tard encore nous pouvions nous soumettre à la décision des cinq grandes puissances représentées dans la Conférence de Londres. Au mois de Novembre passé nous pouvions encore maintenir la paix en nous rendant à la sommation de la France et de l'Angleterre.

Si nous avions profité de ce dernier moment nous aurions pu comparer les faibles modifications, obtenues par notre longue résistance, avec les immenses sacrifices qu'elles nous content, et tout en reconnaissant combien nous avons été imprudens, nous aurions du moins évité notre ruine.

A cette époque il ne s'agissait proprement que d'un seul point, puisqu'on était convenu de tous les autres. Ce point était un droit de tonnage sur l'Escaut, et il s'agissait de savoir, si nous insisterions sur un revenu de *f* 300.000.—. En désistant de cet avantage nous terminions toute l'affaire, nos dépenses énormes cessaient, la mer redevenait libre, nous n'avions plus à craindre d'être écrasés.

Aujourd'hui la paix s'éloigne de nous tous les jours; nous demeurons dans une crise, qui va se changer en agonie, nous ne pouvous plus échapper à la banqueroute.

21 December 1832.

Mes amis me demandent si je n'admire pas le gouvernement et la nation; l'un à cause de sa fermeté, l'autre pour sa loyauté.

Je ne puis pas admirer le gouvernement, qui nous a conduits dans l'abîme, ni la nation, qui est dupe des plus grossiers artifices.

Le dévots prétendent qui j'attends avec eux un miracle pour nous sauver. Je crois que Dieu abandonne les hommes aux suites naturelles de leurs actions, afin qu'ils deviennent plus

sages par l'expérience. Nous avons fait folie sur folie et nous en recueillons les fruits.

J'admire le courage de la nation, citoyens et soldats, qui ont vaillamment combattu l'année passée dans la campagne de dix jours, et qui font de même en ce moment dans la citadelle d'Anvers.

Du reste je ne souscris pas aux beaux noms dont nous décorons nos fautes mêmes. Nous appelons notre obstination persévérance, notre aveuglement loyauté.

22 December 1832.

Onder de geliefkoosde middelen om ons op den verkeerden weg te houden, behoort onder anderen het gedurig schimpen en schelden op de Fransche omwenteling.

Ik ben getuige geweest van die omwenteling en heb er veel van gehoord en over gelezen. Even zoo heb ik veel gelezen over de omwentelingen, waaruit de vrijheid geboren is van Zwitserland, van Nederland, van Engeland. De vrijheid is in geen van alle die landen verkregen geworden zonder lange en bloedige worstelingen. De meeste en gruwelijkste misdaden zijn misschien in Frankrijk gepleegd, omdat de Franschen het onzedelijkste volk van de vier waren. Daartegen is het zeer mogelijk, dat wij meer weten van eene omwenteling, die onder onze oogen voorgevallen is, dan van dezulken, die eenige eeuwen oud zijn.

Hollands roem. Zulk roemen van zichzelven, als wij sedert eenigen tijd doen, heb ik zelden gehoord. Wij verzekeren daarbij, dat wij buiten 's land algemeen geroemd worden. In de Tweede Kamer der Staten Generaal hooren wij gedurig datzelfde liedje, dat voorgezongen wordt door de ministers en nagezongen door de redenaars. De President van die Kamer heeft onlangs het 5de deel uitgegeven van zijn werk, getiteld: Hollands roem, en in het voorberigt heb ik hetzelfde liedje gevonden.

28 December 1832.

Ik heb altijd gedacht, dat de oogen der natie zouden open

gaan, wanneer onze havens wierden gesloten en onze koophandel stilstond. Maar ik heb mij bedrogen in mijne verwachting.

Nu is het kasteel van Antwerpen verloren en eene groote Fransche armee blijft vooreerst daaromtrent post houden. Doch ook deze ramp en dit gevaar maken geen indruk.

Ik houde het nu daarvoor, dat zulk eene blindheid alle hoop van redding afsnijdt, en onderwerp mij derhalve aan het algemeene lot.

10 January 1833.

Wij doen al wat in ons vermogen is om een algemeenen oorlog aan te blazen, ons publiek verheugt zich zonder schroom bij ieder kas van vijandelijkheden op onze grenzen, en onze Chargé d'affaires te Parijs voegt zijne stem bij die van alle de gezanten om den vrede aan te prijzen en ons vertrouwen op de vredelievende gezindheid van den Koning der Franschen te betoogen.

Ook ben ik op de echtste wijze verzekerd geworden, dat de klagten algemeen zijn over onze kwade trouw.

Inmiddels twijfelen de goede Hollanders geen oogenblik, dat wij geheel Europa op onze hand hebben of krijgen zullen, en dat de Hollandsche goede trouw alomme geroemd wordt; gelijk onder anderen bewezen wordt uit de rekesten van de Engelsche kooplieden aan den Koning van Engeland, om de vijandelijkheden tegen ons te staken.

13 February 1833.

Europe. Les fonds publics montent tous les jours, et cette hausse générale confirme les nouvelles, qui arrivent de toutes parts, et qui promettent le maintien de la paix. L'emploi de moyens coërcitifs par l'Angleterre et la France contre la Hollande avait fait un effet contraire, et effectivement la suspension des conférences de Londres pouvaient amener une rupture entre les grandes puissances. Mais l'Angleterre et la France ont employé la force, et les trois autres puissances sont demeurées spectatrices tranquiles de l'évènement. Nous sommes donc autorisés à croire,

qu'il règne un parfait accord dans les conférences de Londres qui ont repris leurs cours.

C'est un beau spectacle pour l'ami de l'humanité que celui des cabinets, qui ont su maintenir la paix en Europe depuis la seconde chute de Napoléon, et qui paraissent avoir trouvé dans des congrès et des conférences le moyen d'entretenir une paix durable. Un système de paix perpétuelle avait été proposé par Mornay et Sully à Henri IV il y a deux ou trois sciècles. L'abbé de St. Pierre en avait renouvelé l'idée sous Louis XIV, et elle fut appelée le rêve d'un homme de bien. Il me paraît très possible que ce rêve se réalise en conséquence des lumières qui se répandent tous les jours davantage en Europe. Les cabinets sont sages, ils tiennent un juste milieu entre les extrêmes de l'absolutisme et du libéralisme. Les cabinets ont adopté un libéralisme modéré, et les princes mêmes semblent avoir senti la nécessité de s'y sonmettre.

Il semble que les grandes puissances sont de nouveau d'accord sur la question de la Turquie. L'Autriche a cherché du secours contre la Russie auprès de l'Angleterre et de la France, et par cela seul il est évident que l'Europe n'est pas partagée, comme elle avait parû l'être un moment. L'Autriche n'est pas absolument liée avec la Russie et opposée à la France, et si sur tel point elle s'appuye de la Russie contre la France, sur tel autre elle s'appuye de la France contre la Russie.

La guerre générale est désirée par les deux partis extrêmes, les légitimistes et les républicains, et en ce moment ils se flattent que les affaires d'Orient pourront l'allumer. Mais les cabinets ont en leur faveur l'approbation et les voeux de la grande masse du peuple, qui se tient tranquile et se soumet à tous les gouvernemens, tant que ceux-ci ne poussent pas l'oppression jusqu'à un degré intolérable. C'est en s'appuyant sur cette masse de la population que les gouvernemens pourront se maintenir contre les efforts des absolutistes et des républicains, qui prétendent les renverser.

Il paraît certain que la France a proposé à l'Autriche un grand désarmement dans la vue de soulager les peuples, et que l'Autriche y a donné son assentiment. On assure que la Prusse accèdera à cette mesure, et on se flatte qu'elle deviendra générale dans toute l'Europe. Si elle est adoptée par tous les gouvernemens, ce sera la plus forte preuve de la confiance et de la bonne foi, qui seules peuvent affermir la paix générale. Les pleuples seront libérés d'une grande partie des impôts, les dettes publiques seront insensiblement remboursées, l'industrie et le commerce renaîtront, l'Europe jouira d'une grande prospérité, dont elle a été privée trop longtemps.

28 February 1833.

Escaut. Les longues négociations sur l'affaire de la Belgique se rapportent aujourd'hui principalement à la libre navigation de l'Escaut, navigation à laquelle on avait stipulé dans les 24 articles que serait appliqué le réglement sur la navigation du Rhin, conclu à Mayence entre les états riverains en Mars 1831.

Les 24 articles rédigés en traité furent acceptés par le roi des Belges, et rejetés par le roi des Pays-Bas. En attendant le commerce d'Anvers avait étudié le réglement du Rhin et y avait trouvé qu'il n'était fait que pour les navires des états riverains, en sorte que les vaisseaux de toutes les autres nations demeuraient soumis à la douane des Pays-Bas. Il en conclut justement que, si ce réglement était adopté pour l'Escaut, les vaisseaux de toutes les nations destinés pour Anvers seraient soumis à la douane des Pays-Bas, excepté ceux de la Hollande, de la Belgique et de la France, en qualité d'états riverains. Le commerce d'Anvers en conséquence adressa de fortes remonstrances à la Conférence de Londres, et elles y firent d'autant plus de fortune, que l'Angleterre s'aperçut, qu'elle était exclue par le réglement sur la navigation du Rhin. Sans doute il est surprenant que l'Angleterre ait fait si tard cette découverte, et je serais tenté d'attribuer son consentement à cet article du traité soit à un motif d'intérêt, soit à sa condescendance, si

je pouvais me persuader qu'elle en eût eu d'assez forts pour leur sacrifier un avantage aussi évident que sa part dans le commerce d'Anvers. Je ne puis trouver d'autre motif de sa conduite que l'ignorance de ses ministres touchant l'esprit du réglement de la navigation sur le Rhin. Aussi dès qu'elle s'aperçut de sa faute, la répara-t-elle en profitant du refus du roi des Pays-Bas. Quelque tournure que prenne aujourd'hui cette affaire, il est très certain que le réglement du Rhin ne sera pas appliqué à l'Escaut, et que la navigation de celui-ci sera libre pour toutes les nations, conformément aux stipulations du Congrès de Vienne.

2 Maart 1833.

Navigation des fleuves. Je ne crois pas que les mêmes navires peuvent servir au commerce sur la mer et sur les rivières. La construction des vaisseaux pour l'un et l'autre usage est très différente, et il en résulte que la cargaison d'un navire maritime demeure fort au dessous de celle d'un bateau fluvial. Les dépenses étant plus fortes sur mer, les marchandises sont d'autant plus chargées, et c'est à cette circonstance qu'il faut attribuer l'usage constant de transborder les marchandises dans l'embouchure des rivières, soit qu'elles arrivent d'outre-mer, soit qu'elles y sont destinées.

Le commerce de la ville de Cologne a longtemps désiré de faire un commerce direct avec Londres, et même avec des ports plus éloignés. Il s'est souvenu qu'au moyen âge, à l'époque de la ligue anséatique, ses navires partaient de Cologne, descendaient le Rhin, entraient dans la mer par une des bouches de ce fleuve, passaient en Angleterre et revenaient par la même route. Il a voulu rétablir cette communication telle qu'elle était autrefois, en s'affranchissant des douanes hollandaises auxquelles seules elle attribuait l'interruption de ses relations directes avec l'Angleterre. Maintenant tous ses voeux sont comblés par la convention et le réglement du 31 Mars 1831, et dans les deux années, qui se sont écoulées depuis, aucun vaisseau de Cologne

n'a tenté de se rendre dans la Tamise. Je suppose qu'à l'époque de la ligue anséatique les marchandises pouvaient supporter les charges, qu'entraine le transport sur le fleuve dans un navire propre à naviguer sur mer. Depuis cette époque la science du commerce a fait des progrès continuels par l'effet de la concurrence, et les marchandises ne peuvent plus supporter que les charges les plus indispensables. Aujoud'hui les denrées coloniales arrivent en grande partie dans nos ports aux bouches du Rhin et poursuivent la route de Cologne dans les bateaux construits pour la seule navigation fluviale. Physiquement il est possible à un vaisseau maritime de se rendre directement de Londres à Cologne, mais sa cargaison de denrées coloniales se vendrait avec une grande perte.

En attendant le Congrès de Vienne me paraît avoir en vue le même objet que le commerce de Cologne, et l'Angleterre surtout s'est flattée de promener son pavillon jusques au coeur du continent. En lisant les articles 108—117 et le réglement dans l'appendice, il me semble que tout a été calculé sur ce principe. En attendant, l'Angleterre est exclue de la navigation du Rhin par la convention de Mayence, citée plus haut, toutes les autres nations sont exclues comme elle, et il n'y a que les sept états riverains, qui entrent librement du Rhin dans la mer, et de la mer dans le Rhin, sans être soumis à la douane hollandaise. Il faut croire que l'Angleterre s'est aperçu de son erreur et qu'elle a senti, que ses vaisseaux ne sauraient dépasser avec quelque avantage les ports maritimes et les embouchures des rivières pour remonter les fleuves du continent.

Nous avons appris par les journaux que, dès avant la convention de Mayence touchant le Rhin, il a été conclu des conventions entre les états de l'Elbe et de la Vistule. J'attends ces conventions pour les comparer à celle du Rhin, et je suis curieux d'appendre ce qui a été résolu par rapport à Hambourg. Cette ville est située à quelque distance de la mer, comme Dordrecht, Rotterdam et Anvers, et une partie du fleuve

au dessous de Hambourg coule sur le territoire danois, et même, à ce que je crois, sur le territoire hanovrien. Pour les villes de Hollande il n'y a pas la moindre difficulté, et le gouvernement permet naturellement et dans son propre intérêt aux vaisseaux de toutes les nations de remonter le fleuve jusqu'aux ports. Mais si les seuls états riverains de l'Elbe étaient admis d'entrer de la mer dans l'Elbe, le Danemarc pourrait arrêter tous les vaisseaux des autres nations dans le port de sa ville d'Altona, et les empêcher de se rendre à Hambourg.

Cette même difficulté est élevée aujourd' hui par rapport à l'Escaut et à la ville d'Anvers, qui depuis la séparation de la Belgique n'a plus d'autre communication avec la mer que par la partie du fleuve, qui appartient à la Hollande. C'est pourquoi le 9ème des 24 articles insérés au traité du 15 Novembre 1831 règle en particulier la navigation de l'Escaut. Cet article 9 applique d'abord à l'Escaut les articles 108—117 du traité de Vienne, il pose ensuite quelques autres principes et il finit par stipuler qu'il sera fait un réglement par les gouvernemens de la Hollande et de la Belgique. Pendant les négociations sur ce réglement, les tarifs de celui du Rhin seront appliqués à l'Escaut, ainsi que les autres articles du réglement du Rhin, qui seront trouvés applicables.

Mais cette application provisoire et partielle du réglement du Rhin a donné lieu à des prétentions outrées de la part de la Hollande, et l'effet de ces prétensions a été funeste a celle-ci. Maintenant la Conférence de Londres demande que la navigation de l'Escaut soit entièrement libre durant les négociations entre la Hollande et la Belgique sur un réglement.

Le professeur Den Tex vient de publier une dissertation sur ce sujet et conclut à une application permanente du droit exclusif des Etats riverains sur la navigation de l'Escaut. Cette conclusion est contraire au traité de Vienne et n'est fondée que sur la convention du Rhin.

Des prétensions si exagérées ne feront qu'irriter contre nous

toutes les nations maritimes, et quand même cette prétension nous serait accordée, nous n'y gagnerions rien. Les Etats riverains de l'Escaut sont la France, la Hollande et la Belgique, et il est plus qu'apparent que la Hollande aurait entièrement le dessous dans une négociation avec ses coriverains. Mais il est bien évident que les grandes puissances n'entendent pas ainsi cette affaire, et qu'elles se tiennent aux principes posés par le traité de Vienne et adoptés par l'Europe entière, sans se soucier de l'exception faite par la convention de Mayence. Cette exception ne fait proprement de mal à personne par rapport à la navigation du Rhin, mais elle blesserait les intérêts de toutes les nations maritimes, si elle était admise pour l'Escaut.

5 Maart 1833.

Hollande. Je ne crois pas que les impôts puissent rapporter au delà de la somme de quarante millions, et je doute même qu'on puisse élever si haut leur rapport sans nuire essentiellement à la prospérité publique.

C'est de ce revenu de quarante millions au plus qu'il faut déduire les rentes et le remboursement obligé de la dette publique, en sorte que la somme qui reste est l'unique véritable revenu de l'Etat. Jetons en conséquence un coup d'oeuil sur les rentes en différent encore l'examen du remboursement.

Les budgets ont porté les rentes du royaume des Pays-Bas à plus de vingt millions par an, quien vertu de la séparation seront partagés inégalement entre la Hollande et la Belgique. La Belgique s'est chargée de huit millions quatre cent mille florins, ensorte qu'il reste à la charge de la Hollande au moins douze millions.

Depuis la séparation la Hollande a contracté de nouvelles dettes et formé un second grand-livre pour des inscriptions à 5 % de rente.

Les nouvelles dettes s'élèvent à *f* 200.000.000 ou *f* 10.000.000 de rentes annuelles.

A côté de ces dettes patentes nous en avons encore de plus ou moins secrètes, et c'est à leur tête qu'il faut placer le mystérieux Syndicat d'amortissement. Quand notre simulacre de guerre sera terminé, des créanciers viendront de toutes parts avec des réclamations, et le gouvernement demandera aux Etats-Généraux un supplément de budget, comme il a fait précedemment dans les mêmes circonstances. Il est impossible de faire sur ce point un calcul même approximatif et je ne puis absolument que former une conjecture hasardée. Je suppose en conséquence que de toutes les dettes que je viens d'indiquer comme secrètes et problématiques, la rente de leur ensemble peut se monter environ à trois millions. Dette ancienne 12 millions, dette nouvelle 10 millions, dettes incertaines 3 millions; en tout 25 millions.

Ainsi, sans compter encore les remboursemens, nous avons à déduire 25 millions de rente de 40 millions de revenu, ce qui donne un total de 15 millions de revenu net pour couvrir les dépenses de l'état.

Ces 15 millions sont plus qu'absorbés par les objets suivans; revenu du roi, gouvernement, justice, administration des finances, culte, travaux hydrauliques et autres travaux publics, pensions.

Il ne reste donc rien pour les départemens de la guerre et de la marine. Nous sommes un Etat sans défense, une nation désarmée.

La Hollande serait perdue sans une faible lueur d'espérance, qui se manifeste dans les dispositions actuelles des cabinets. Ils ne veulent pas seulement la paix, ils visent même à un système pacifique, à un désarmement général qui en serait la conséquence. La Hollande désarmée pourrait encore demeurer un état indépendant.

9 Maart 1833.

Système pacifique. Les troubles de l'Orient semblent consolider l'harmonie qui règne entre les grandes puissances.

Cette harmonie subsiste malgré la tournure des affaires de la Belgique et du Portugal.

Celles dont je puis le mieux juger sont les affaires, qui se passent sous mes yeux. Les puissances ont décidé que la Hollande et la Belgique seraient séparées, et elles ont proposé aux deux états un traité, qui règle leurs intértêts d'une manière fort equitable. La Hollande garde ses anciennes limites et ses colonies; la Belgique est chargée de sa dette primitive, des dettes contractées par le Royaume des Pays-Bas pour l'amour de la réunion, et enfin de la moitié des dettes contractées avant la séparation. De cette manière la Hollande est dédommagée de la cession qu'elle a faite de quelques colonies. La Belgique obtient une voie pour le commerce par la liberté de l'Escaut et une autre voie pour son commerce avec l'Allemagne par un libre transit sur les routes de Maastricht et de Sittard. Elle obtient même le passage de l'Escaut au Rhin par les eaux intérieures de la Hollande. Ces avantages sont largement compensés à la Hollande par la neutralité de la Belgique sous la garantie des grandes puissances, puisque la Belgique neutre forme une barriére contre la France, laquelle a toujours fait le principal objet de la politique hollandaise. Le traité de barrière de 1715, qui paraissait combler les voeux de la Hollande, fut déchiré par l'empereur Joseph II, en 1785. Mais si même il avait existé jusqu'à ce jour, il n'offrirait pas à la Hollande la même sûreté que la neutralité de la Belgique. La plus grande partie du Luxembourg s'est insurgée et a pris le parti des Belges; les puissances offrent en compensation au Roi-Duc de Luxembourg, une partie du Limbourg. Le pays insurgé est situé fort loin de la Hollande, et la partie de Limbourg lie la Hollande à Maastricht.

Un accord si avantageux aux deux parties a néanmoins rencontré les plus grands obstacles des deux parts. Le parti révolutionaire en Belgique a toujours voulu guerroyer dans l'espoir de s'affranchir de toute obligation envers la Hollande.

Un parti hollandais a toujours espéré de replacer le Roi sur son trône de Bruxelles.

Mais en dépit de tous les obstacles suscités depuis deux ans et demi, les grandes puissances sont demeurées unies, et il n'est pas douteux qu'elles feront la loi et maintiendront la paix générale.

Ce succès des négociations, qui se passent sous mes yeux, me fait présumer que les affaires du Portugal et de la Turquie seront terminées de la même manière.

Le systême pacifique gagne ainsi tous les jours de terrain; le désarmement de l'Europe et le soulagement des peuples en seront les conséquences.

14 Maart 1833.

Pamphlet anglais ministériel. A justification of the foreign policy of Great-Britain towards Holland, 1833. Cette pièce est de main de maître, franche, simple, claire.

Le principe de la politique anglaise est le maintien de la paix générale, et le moyen d'obtenir un si grand bien est l'union entre les cinq puissances. Tout ce que la Conférence de Londres a fait dans l'affaire de la Belgique a été fait dans le dessein de maintenir la paix générale.

Admettons que l'Angleterre et la France ont agi en faveur de la Belgique, et les puissances du Nord en faveur de la Hollande, n'est-il pas apparent que le résultat de leurs délibérations est équitable, puisqu'il a été arrêté d'un commun accord?

La Hollande et la Belgique ont été egalement mécontentes des 24 articles, et c'est une preuve nouvelle de l'impartialité de leurs auteurs.

Le pamphlet convient que l'opinion générale en Angleterre est en faveur du Roi des Pays-Bas. Mais le Roi des Pays-Bas veut la guerre et fait des efforts pour désunir les puissances. En apuyant le Roi des Pays-Bas, dit le pamphlet, on provoque la guerre, c'est-à-dire qu'on veut augmenter la dette publique et grèver sa patrie de nouveaux impôts.

Tandisque la grande question est traitée d'une manière, supérieure, il y a quelques détails asser faibles, comme le point des colonies cédées. Ce pamphlet me rappelle un mot de M. Falck, qui vint me voir il y a plusieurs années en retournant à Londres. Il me dit que le ministère craignait excessivement la guerre à cause de l'état des finances. C'est vers le même temps que l'Angleterre a consolidé une partie de sa dette flottante au montant de huit millions sterling. Les finances des autres grandes puissances ne sont pas dans un état plus florissant. Depuis plusieurs années des emprunts sont ouverts pour le compte de la Prusse, de l'Autriche, de la Russie, de la France, ainsi que de plusieurs autres puissances.

La pénurie des cabinets n'est pas le moindre motif de leurs dispositions pacifiques, et l'Angleterre donne naturellement le ton à cet égard. Dans les guerres contre la France les subsides de l'Angleterre ont été l'âme des coalitions. Aujourd'hui les puissances n'ont rien à attendre d'elle.

En France le parti républicain veut encore la guerre pour propager ses principes, mais ce parti même est contenu par l'union de l'Angleterre avec le gouvernement français, c'est-à-dire avec les doctrinaires.

Le pamphlet nous rappelle une triste vérité, savoir que la Belgique a été durant trois sciècles l'objet et le théâtre de guerres successives. Pour la première fois on parviendrait aujourd'hui à un arrangement à l'amiable. Pour la sûreté et l'indépendance de la Hollande il n'y a rien de tel que cet intérêt, que prennent toutes les puissances à l'indépendance et la sûreté de la Belgique.

J'ai observé de même dans plus d'un endroit de ce pamphlet que les puissances s'intéressent également à la conservation de la Hollande et que pas une d'elles n'entreprendrait aisément d'en faire la conquête.

Je remarque ainsi avec plaisir que l'Angleterre se rapproche tantôt de la France, tantôt des puissances du Nord, à mesure que le maintien de la paix l'exige. J'avais déjà fait plutôt la

même observation par rapport à l'Autriche. Cette conduite est du plus heureux augure pour l'établissement du système pacifique.

Pour tout Hollandais il y a un motif de consolation dans l'affermissement de ce système. C'est par lui seul que la Hollande peut rester nation indépendante. Que si néanmoins l'Etat ne peut se soutenir plus longtemps, les Hollandais individuels n'en participeront pas moins à la prospérité de l'Europe.

18 Maart 1833.

Pamphlet anglais de l'opposition: A brief exposition of the British foreign policy towards Holland, considered with regard both to its injustice and inexpediency, in reply to the recent (uncalled for) „Justification." Bij T. O. S.

(NB. J'ai appris plus tard de la manière la plus authentique le fond de ce pamphlet est de la main du Baron de Zuylen de Nyevelt, notre plénipotentiaire auprès de la Conférence, et qu'un homme de lettres anglais a été employé par lui, pour y donner la façon).

Je crois que ce pamphlet est du chavelier Peel, qui était l'âme du ministère Wellington, comme j'attribue le pamphlet ministériel à Lord Brougham, qui est l'âme du ministère Grey. Pour abréger les citations des deux pamphlets je dirai simplement le chevalier Peel et Lord Brougham.

Le chevalier Peel donne au protocole 12, en date du 27 Janvier 1831 le titre de traité entre les cinq puissances de la Conférence et le Roi des Pays-Bas. Suivant lui ce traité a été violé par la Conférence, et le Roi des Pays-Bas ne fait que le réclamer. Il assure qu'on demande au Roi des Pays-Bas le sacrifice de ses plus chers intérêts et de ceux de la Hollande. Le Roi des Pays-Bas, conclut-il, a donné sa bourse, mais il refuse le portefeuille, qui contient tout son avoir et celui de ses enfants.

Il s'agit donc principalement de deux pièces diplomatiques; la première est le protocole 12, accepté par le Roi des Pays-Bas, la seconde est le traité du 15 Novembre 1831, qui con-

tient les 24 articles, et que le Roi des Pays-Bas ne veut accepter qu'avec les changemens qu'il propose.

Je ne discuterai pas ici la différence qui se trouve entre ces deux pièces; je ne me permets qu'un petit nombre d'observations.

1°. L'exagération du Chevalier Peel est évidente.

2°. Il y a dans le protocole un point, qui est entièrement omis dans le traité. C'est le droit des Belges au commerce des colonies hollandaises. Voilà un grand avantage accordé à la Hollande.

3°. Mais le protocole chargeait la Belgique de $\frac{16}{31}$ dans la dette du Royaume des Pays-Bas, tandisque le traité ne lui impose que *f* 8.400.000,— de rentes annuelles. Il y a ici pour les Belges un avantage de *f* 1.664.516,16.

4°. Par la séparation les Belges ont cessé d'appartenir aux Etats riverains du Rhin, mais le traité leur conserve le droit de naviguer sur ce fleuve, en passant par les eaux intérieures de la Hollande, qui lient le Rhin et l'Escaut.

5°. Je ne m'arrête point à d'autres points de peu d'importance, qui sont tantôt en faveur de la Hollande et tantôt de la Belgique. J'observerai seulement que ces points ainsi que ceux que j'ai nommés se compensent à très peu près.

6°. Si donc dans le cours des négociations on a dévié du protocole pour arriver au traité, je l'attribue au désir sincère des puissances de concilier les deux partis de le manière la plus équitable.

7°. A cet égard la Conférence a eu une rude tâche, attendu la haine cordiale des Hollandais et des Belges.

8°. Lord Brougham reproche au Roi des Pays-Bas de ne chercher qu'a désunir les cinq puissances pour allumer une guerre générale. Ce que je vois de plus clair dans notre situation actuelle c'est, que la Hollande est ruinée pour un demi sciècle au moins par les dettes énormes qu'elle vient de contracter.

27 April 1833.

La Paix. Les affaires de la Belgique, du Portugal, de l'Italië

ne sont pas terminées encore, et l'affaire de l'Orient s'y est jointe et attire en ce moment la principale attention. Au milieu de tant de matières inflammables l'état de paix est maintenu par la prépondérance des amis de l'humanité.

Les souverains et les ministres ont sans doute les plus profonds souvenirs des maux de la guerre, mais il y a des partis politiques dans toute l'Europe auxquels il leur est difficile de résister. Les absolutistes et les républicains désirent également la guerre afin d'assurer leur propre triomphe et d'écraser leurs antagonistes. Les gouvernemens constitutionnels sont menacés d'un côté, les gouvernemens absolus le sont de l'autre.

La révolution de la Belgique a d'abord été protégée par la France et gourmandée pour la Russie. Quand l'insurrection de la Pologne a arrêté la marche du cabinet de St. Petersbourg, la Hollande a pris les armes pour attaquer les Belges, et elle se ruine tous les jours pour les soumettre au premier moment favorable.

Deux frères se disputent la couronne du Portugal, l'un s'appuye de l'Espagne, et l'autre de la France.

Des troupes autrichiennes et françaises se toisent en Italie, les unes pour soutenir le Pape, les autres pour protéger ses sujets.

Dans l'Orient Mehemet s'élève contre Mahmoud, l'Egypte et la Syrie se déclarent indépendantes de la Porte. Aussitôt la Russie et la France offrent leur médiation avec un zèle si extraordinaire, qu'on paraît craindre qu'il n'en résulte une guerre entre les deux puissances.

Au milieu de ces intérêts divers il est très apparent que c'est la sagesse d'un ministère anglais, qui suspend de toutes parts les hostilités. J'oserais affirmer la chose dans l'affaire de la Belgique, qui est celle dont je puis juger avec quelque connaissance de cause. En suivant la marche du ministère anglais dans cette affaire, je crois pouvoir conclure par analogie que sa conduite est également sage dans les autres affaires.

Dans toutes ces affaires il y a de grandes puissances qui

embrassent des intérêts opposés, elles arment et font marcher des troupes; dans tous les pays de l'Europe il existe un parti absolutiste et un parti républicain, qui se font une guerre de plume très dangereuse pour le repos public; en Angleterre même les opinions sont très divergentes et il y a comme toujours un parti qui ne tend qu'à renverser le ministère. C'est au milieu de tant d'orages, que le ministère anglais maintient la paix génèrale.

C'est au moyen de la paix générale que les amis de l'humanité espèrent arriver au désarmement de l'Europe, au soulagement des peuples, qui sont écrasés par les impôts, à la renaissance de l'industrie et de la prospérité publique.

Mais où sont les hommes susceptibles de s'enflammer pour un si beau dessein? Ceux, qui ne respirent que des combats sont bien plus nombreux et ont plus de chance de l'emporter. Leur hypocrisie et leur imposture assurent leur succès auprès d'un stupide vulgaire, qui ne demande qu'à être dupe.

17 September 1833.

Relations extérieures. Il n'y a pas longtemps que l'Empereur Nicolas a dit à notre envoyé: „je suis fâché d'être trop loin de vous pour vous aider; si je voulais marcher à votre secours je devrais commencer par déclarer la guerre à la Prusse." Ces mots si simples renferment toutes nos relations avec la Russie et même avec la Prusse.

D'un autre côté l'Angleterre ne nous demande rien que la séparation de la Belgique indépendante et neutre. Les conditions de cette séparation ne sont nullement onéreuses pour nous. Il est aisé de voir que nous devrons finir et que nous finirons par consentir à cette séparation. Nous avons contracté 200 millions de dettes pour nous en soustraire, et nous nous endettons tous les jours davantage. Mais le terme de cette folie ne peut pas être éloigné.

20 November 1833.

Frankrijk. Uit den mond van een geloofwaardig reiziger heb ik het volgende vernomen.

Men is thans over het algemeen wel te vreden met de regering en met den staat van het land. Er is werk en brood. De fabrieken en manufacturen hebben meer te doen dan zij afkunnen. Drie jaren lang was er een stilstand in alles geweest, doch eensklaps is er eene beweging in de nijverheid ontstaan. Lodewijk Philips is niet bemind, men noemt hem gierig, de groote peer is op alle de muren afgeteekend te zien; doch men is te vreden met zijn bestuur. Het verspotten van zijn persoon wordt ook nooit belet. Het schandaal van levendigen op het tooneel te brengen is thans minder, doch verstandige lieden klagen over de onzedelijkheid der nieuwe stukken, zooals Lucrèce Borgia, le Roi s'amuse, la Tour de Nêle. De republikeinen baren geen schrik, omdat men niet denkt, dat de rust verstoord zal worden uit hoofde van theorien.

Het ware te wenschen, dat de waarheid meer bekend wierd, en dat er minder geloof werd gegeven aan de bedriegers, die geheel Europa wederom in het harnas zoeken te jagen.

21 November 1833.

Napoléon. Je viens de lire „Napoléon, ou trente années de l'histoire de France" par Alex. Dumas, fils du célèbre général Matthieu Dumas. J'ai cru que j'aurais quelque plaisir à voir le tableau de la vie de Napoléon sous la forme dramatique. Il y a dans cette forme une vivacité, que l'historien ne saurait atteindre.

Mais quant à l'histoire, je vois que je me suis trompé, et que ce Napoléon sur la scène a subi le sort de la pluplart des grands personnages historiques représentés dans les romans. Le fond du caractère du Napoléon de M. Alex. Dumas est une création de son génie. Je crois que Napoléon ne s'y reconnaîtrait pas et qu'il appellerait peutêtre l'auteur un idéologue.

Mais la pièce n'en est pas moins un chef-d'oeuvre, digne de Shakespeare. Elle nous donne en même temps une idée des sentiments qui dominent en France. Elle est un hommage au peuple, aux soldats, à tout ce qui est petit, et il n'y a que des injures pour les grands. J'ai observé la même tendance dans l'ouvrage de Bulwer intitulé „Engeland and the English". L'auteur fait dire à Napoléon: „je suis le roi du tiêrs état". Parole que je ne lui ai jamais endendu attribuer, et qui pourrait bien être de l'invention de M. Dumas, comme tant d'autres.

25 November 1833.

Begrooting. Nu het land geruineerd is, beginnen de Staten Generaal lont te ruiken.

17 December 1833.

Russie. Quand l'empereur Nicolas eut triomphé de l'insurrection dans St. Petersbourg, il fit appeler un des prisonniers et lui demanda pourquoi il avait conspiré contre lui. Le conjuré répondit en traçant un tableau énergique des abus du gouvernement et de l'oppression des peuples. L'empereur l'écoute avec attention, et profondément ému il offrit sa grâce au conpiré. Je suis plus coupable que vous ne savez, s'écria celui-ci; j'ai été près de votre personne durant toute l'insurrection, épiant le moment favorable de vous tuer et ne le trouvant jamais. Dieu vous a protégé, vous devez règner et moi je dois mourir. En effet il laissa sa vie sur l'échafaud.

Voilà deux grands caractères en regard.

Je tiens ce trait historique de la bouche du Comte de Heyden, amiral au service de Russie. Il commande l'escadre russe dans l'archipel, et fut un des trois amiraux qui remportèrent la victoire de Navarino. Il commande cette année l'ésca dre de la Baltique. Il n'en obtient pas moins un congé de quelques semaines pour voir sa famille et ses amis en Hollande. Il est venu causer avec moi et il avait encore le coeur sur les lèvres.

A la tête de tous les conspirateurs en Russie, me dit-il, se trouvait l'empereur Alexandre. Il mendiait l'admiration de l'Europe, il avait puisé des sentimens libéraux dans les instructions de son gouverneur suisse, La Harpe, il méditait une constitution pour son empire, il déclara cette intention dans un discours public adressé á la diète de la Pologne, il revint plus tard sur ses pas, il fut informé par la police des sociétés secrètes qui s'étaient formés et du plan d'une révolution, il alla se cacher dans les provinces méridionales aux bords de la mer Noire, et c'est là qu'il se proposa de vivre en simple particulier dans une terre qu'il avait achetée á cet effet.

Le franc marin me dit encore qu' à l'ouverture des ordres cachetés d'Alexandre, espèce de testament, le Sénat envoya des députés à Nicolas pour le saluer empereur, mais que celui-ci les chassa de sa chambre en leur disant que Constantin était empereur et qu'ils avaient à s'adresser à lui. Les députés se rendirent à Varsovie et furent reçus par Constantin de la même marnière et renvoyés à Nicolas. A leur retour Nicolas accepta la couronne et une partie des troupes proclama Constantin. Quelques soldats demandèrent à leurs officiers ce que c'était cette constitution dont on leur parlait; et les officiers répondirent que c'était la femme de Constantin.

Je trouvai mon amiral vieilli mais plein de vie et aussi vif que franc. Nous savons à Petersbourg, me dit-il, tout ce que vous faites et tout ce que vous dites, mais on vous attribue un discours au sujet duquel je voudrais savoir de vous-même si vous l'avez tenu. Vous étiez assis avec le Roi et le Prince d'Orange, et le premier proposait une mesure, qui n'était pas admissible. Le Prince prétendait la faire passer de vive force; alors vous dites: Monseigneur, je prie Dieu de conserver longtemps la vie de Votre Père, afin que vous montiez le plus tard possible sur le trône avec des sentimens pareils. Je souris et assurai le Comte de Heyden, que cette anecdote n'avait pas le moindre fondement; mais je ne pus m'empêcher de penser que

le Prince a des ennemis à Petersbourg comme à la Haye.

Le Prince jouit à Petersbourg de tous les honneurs possibles. Quand il y a quarante mille hommes sous les armes et que les généraux s'approchent de l'empereur pour faire leurs rapports, il les renvoye tous au Prince. Quand le Prince passe dans les rues, tout le monde se découvre à son approche.

Le Comte de Heijden fut placé très jeune et comme simple cadet à bord du vaisseau de l'amiral de Kinsbergen, qui venait de s'illustrer par la victoire du Doggersbank. Il servit sur une escadre, qui fit la guerre dans les Grandes Indes. Après l'invasion de la Hollande par les Français, il entra au service de la Russie, et s'y distingua. Il tomba cependant dans une espèce de disgrâce sous l'empereur Alexandre, injustement soupçonné comme il fut d'avoir favorisé la contrabande. Aujourd'hui il est en pleine faveur et son fils aîné a déjà obtenu un commandement.

17 December 1833.

Holland. In de antwoorden van de regering op de bedenkingen van de Staten-Generaal omtrent de begrooting hebben wij gelezen, dat er niet te denken is aan eene verhooging van belastingen. Vervolgens hebben wij in een dergelijk stuk gelezen, dat er voor het jaar 1835 eene behoorlijke evenredigheid zal worden gebragt tusschen de gewone inkomsten en de gewone uitgaven, zoodat de uitgaven niet boven de inkomsten zullen gaan.

Hieruit vloeit regelregt voort, dat de uitgaven aanmerkelijk zullen moeten verminderd worden, en dat deze vermindering aanmerkelijk zal moeten drukken op de departementen van oorlog en marine.

Op den 5[de] Maart 1833 heb ik eene uitcijfering gemaakt van de inkomsten en uitgaven, die ik hier niet herhalen zal, maar die bij deze gelegenheid na te lezen is.

Het blijkt klaar, dat wij ingevolge van de nieuwe schuld, gevoegd bij de oude, zoo weinig van de inkomsten overhouden, dat wij bijna een staat zonder defensie zijn zullen.

In de bedenkingen van de Staten-Generaal wordt er gesteld, dat onze inkomsten 44 tot 46 millioenen bedragen. Nemen wij eens de som van 45 millioenen aan, zoo gaan er ten minste 25 millioenen af voor gewone renten en gewone pensioenen. De kosten van regering, van justitie, van eeredienst, van waterstaat, van openbaar onderwijs, kunnen al niet veel lager gesteld worden dan zij nu zijn. In de begrooting vinden wij daaromtrent het volgende.

Huis des Konings	*f*	1.425 000.—
De Secretary van Staat en de Hooge Collegien	„	571 903.58
Departement van Justitie	„	1.144 500.—
„ „ Binnenlandsche Zaken	„	2.926 000.—
„ voor de zaken der Herv. kerk enz.	„	1.330 000.—
„ „ „ „ „ Roomsch Kath. Eeredienst	„	400 000.—
Administratie van financien	„	3 849 047.—
	f	11 646 450.58.

Dan zoude er ruim acht millioen overblijven voor de departementen van oorlog, marine en buitenlandsche zaken.

Tot dusver heb ik geredeneerd in de onderstelling, dat de uitgaven zullen verminderd worden, of in andere woorden, dat wij eene huishouding invoeren zullen overeenkomstig met den staat van onze financien. Doch ik ben verre van geloof te geven aan deze onderstelling en ik verwacht veel meer, dat er zal worden voortgegaan met alle jaren nieuwe schulden te maken om het te kort te dekken. Inmiddels kan dit slechts een tijd lang duren, en het einde zal altijd hetzelfde zijn, namelijk eene vermindering van uitgaven, eene kleinere huishouding. Hoe langer dit wordt uitgesteld, des te kleiner zal de huishouding uitvallen.

Ik heb meer dan eens gedacht, dat, zoo als men zegt, de boel in de war is, zoodat geen mensch kan weten wat er uit die verwarring zal geboren worden. Doch de hartelijke wensch naar eene redding voor mijn ongelukkig vaderland heeft mij

doen nadenken, en uit dit nadenken is er eenige hoop ontstaan, dat er misschien eene uitkomst mogelijk is. Al zijn wij verstoken van defensie in den hedendaagschen zin, en zoo als dezelve wederom wordt opgegeven door de regering in hare antwoorden op de bedenkingen, zoo zouden wij echter eene genoegzame defensie kunnen hebben in een anderen zin.

Heden droomen wij nog van dien staat van Europa, die als het ware een vaste staat van oorlog is, met wapenschorsingen van tijd tot tijd; zoo heeft Europa drie eeuwen lang bestaan onder het zoogenaamde stelsel van evenwigt. In zulk een staat van Europa hebben wij geene middelen voor eene behoorlijke defensie.

In het vervolg evenwel is het zeer waarschijnlijk, dat de staat van Europa eene geheel andere gedaante zal aannemen, en dat Europa als het ware zal gesplitst worden in een Oostelijk en Westelijk deel. In het Oostelijk deel zal het monarchaal beginsel vastgehouden worden, in het Westelijk deel zal het liberaal beginsel zich hoe langer hoe meer uitbreiden, in andere woorden, de Koningen zullen meester blijven in het Oostelijk deel, en de volken zullen deel nemen aan het beleid van hunne eigene zaken in het Westelijk deel. De beide deelen van Europa zullen elkander denkelijk in rust en vrede laten, omdat er bij een oorlog weinig of niets te winnen en veel te verliezen zoude zijn.

18 December 1833.

Frankrijk. Er is wederom een reiziger uit Frankrijk bij mij geweest, een van de helderste hoofden onder de Hollanders van mijn kennis. Hij verzekert mij, dat zeven achtsten van de Franschen den tegenwoordigen staat van het land willen handhaven, dat er een zestiende verlangt naar de wederkomst der oude Bourbons en dat een zestiende naar de republiek haakt. Hij is in Spanje geweest en is dus geheel Frankrijk doorgetrokken, van de Pyreneën af. In Spanje, zegt hij, is de groote

hoop van het volk onverschillig en neemt alsnog geen partij tusschen de absolutisten en liberalen. In Portugal is het even zoo gesteld, en het volk geeft niets om Dom Pedro, noch om Dom Miguel.

Voorleden zomer kwam een oud Hollandsch diplomaat uit Aken, in welke stad en omtrekken hij meer dan een jaar doorgebragt had, en hij gaf veel bij mij op van de propaganda van Parijs, die een millioen leden telt, alle welke wekelijksche contributien betalen, zoodat het besturend Comité veel geld besteden kan en ook in Holland besteed heeft. Mijne reizigers lagchen met zulke berigten en laten het zich niet wijs maken.

Toen ik een jaar of twaalf geleden in Parijs was, was de Baron van Dedem er woonachtig en had een gemeenzamen omgang met den Hertog van Angoulême, of Dauphin. De Hertog wilde de oude aristocratie herstellen en sprak daar altijd met smaak van, doch Dedem antwoordde hem in dezen zin: „Ik kan niet dan winnen bij Uw voornemen, en ik zou gemakkelijk een groot heer worden, maar het is er bij de Franschen niet meer in te brengen. Zij willen gelijk zijn en hebben alles over om de gelijkheid te handhaven. Om de vrijheid geven zij niets, en zij zullen U in rust laten regeren, zoolang als gij de gelijkheid eerbiedigt." Dedem verhaalde dit aan zijn landsman, uit wiens mond ik het vernomen heb. Dedem was de zoon van onzen ambassadeur in Konstantinopel, de broeder van Mevrouw van Knobelsdorf, de oom van de tegenwoordige Mevrouw Schimmelpenninck, een tijd lang kamerheer van Koning Lodewijk, een man van het hof en de wereld.

Al de verstandige stemmen, die tot mij gekomen zijn, komen hierin overeen, dat Karel X nog regeeren zou, indien hij het niet zoo gek aangelegd had.

19 December 1833.

Spanje. Mijn reiziger uit Spanje (zie 18 dezer) heeft mij nog gezegd, dat hij een oude kennis in Madrid gevonden had. Deze

was President geweest van de constitutioneele Cortes, en naderhand vervolgd en voortvlugtig geworden. Hij had zich een tijd lang opgehouden in de Nederlanden; met de amnestie was hij teruggekeerd naar Biscaya, zijn geboorteland, en hij was niet teruggekeerd in Madrid, dan met eene schriftelijke verzekering, dat hij er niet gedeerd zou worden. Nu dacht hij, dat de constitutioneelen een goeden kans hadden, omdat de Koningin zich met moeite zou staande houden en concessien aan de liberalen zou moeten doen. In den strijd tusschen haar en Don Carlos hadden de liberalen altijd iets te wachten van de eene of andere partij.

Mijn reiziger had zich opgehouden in de Baskische provincien en was verwonderd geweest over de nijverheid en de verlichting van het volk. In elk dorp was er een school, waar de Baskische en Spaansche talen geleerd wierden. Elke gemeente verkoos haar eigene regering. De provinciale staten werden verkozen in evenredigheid van de lasten, en de reglementen op de vertegenwoordiging worden om de twee jaren nagezien. De kroon ontvangt van tijd tot tijd vrijwillige giften en heeft weinig meer te zeggen dan de bloote aanstelling van hooge regters. De Biskayers of Basken zijn tegen alle verandering in de regering van Spanje, uit vrees, dat hunne voorregten er gevaar door zouden kunnen loopen, en daarom hebben zij zich nu verklaard voor Don Carlos. Sommigen vleijen zich evenwel met eene gunstige verandering uit hoofde van eene constitutie in Spanje, namelijk, dat de tollinie dan zoude kunnen opgeheven worden aan de zijde van Spanje, en daarmede eene groote uitbreiding geworden aan hunne nijverheid.

21 December 1833.

Holland. De financiele debatten zijn onstuimiger geweest en meer tot nadeel van de regering uitgevallen. De wet op de uitgaven is aangenomen met 36 tegen 16 stemmen. De wet op de middelen is aangenomen met 28 tegen 24 stemmen. De wet

op eene leening van zes millioenen tot dekking van het kort van het loopend jaar is verworpen met 31 tegen 19 stemmen. Dit is een begin van het opengaan der oogen, doch een verdere voortgang zal mogelijk zeer langzaam zijn. Er is niets daaromtrent te voorzien, noch te voorzeggen.

Mij valt bij deze gelegenheid in, dat er een jaar of daaromtrent geleden iemand bij mij kwam, die den staat van het land beschouwt zoo als ik, en die met mij de algemeene blindheid der natie betreurde. Ik zeide, dat ik meer medelijden met haar hebben zoude, indien zij zich niet zoo gedurig prees als de eerste natie der wereld, als de eenigste van Europa, als de deugd en vroomheid zelve, en dat mij haar gedrag juist daarom des te verachtelijker voorkwam. Ik geloof, voegde ik er bij, dat het nageslacht daaromtrent met mij instemmen zal. Misschien, riep hij, ook dit geslacht, nadat de dronkenschap over zal zijn.

6 January 1834.

Groot nieuws. Men zegt, dat sommige leden van de Staten Generaal ontdekt hebben, dat het kalf verdronken is, en dat zij spreken van den put te dempen.

8 January 1834.

Salomo. Ik heb een zeer aangename gewaarwording gehad onder het lezen van het laatste hoofdstuk van den Prediker met de ophelderingen van van der Palm. Deze ophelderingen zijn een meesterstuk van uitlegkunde en stellen den inhoud in het klaarste licht. In dit geheele boek van den Prediker ontmoeten wij van tijd tot tijd de duidelijkste beschrijvingen van eene vernietiging door den dood en teffens de uitdrukkelijkste verklaringen van een bestaan na den dood. Deze tegenstrijdigheid, dit raadsel is op te lossen, wanneer men de vernietiging duidt op het stoffelijk, het zinnelijke, het zigtbare, en het overleven op den geest, op het leven van den mensch. De stof is geroepen uit niet en keert weder tot niet, de geest keert weder tòt God, die hem gegeven heeft. Het een is ijdelheid, ijdelheid der

ijdelheden, alles ijdelheid, het ander alleen heeft eene wezenlijkheid.

De leer der nietigheid van al het stoffelijke stemt echter niet overeen met de christelijke leer van de opstanding der ligchamen. Zij heeft vrij wat meer overeenkomst met de aloude Indische leer, beide van Brahma en Boedha. De aloude Indische leer acht ook al het stoffelijke en zinnelijke eene verbeelding, eene begoocheling, en geeft daaraan den naam van Maja. Al het zinnelijke keert weder tot zijn vorig niet terug, en de geest alleen blijft over als een eeuwig wezen uit God geboren en bestemd tot eene hereeniging met God.

In 1829 had een zware ziekte G.K. aangegrepen; nauwlijks durfde men op herstel hopen; toch kwam hij er weder boven op. Nog vijf jaren zoude zijn arbeid en zijn lijden duren; een zoon, een dochter gingen hem voor naar het graf; eindelijk kwam ook voor hem de laatste ure; na een ziekte van slechts drie dagen sloot hij de oogen, den 5 Augustus 1834 [1]); „het „zigtbare keert weder tot de aarde terug, de geest alleen blijft „over als een eeuwig wezen, uit God geboren, en bestemd „tot eene hereeniging met God".

---

1) In deel I bldz. 12 wordt deze datum onjuist opgegeven; de cijfers hebben zich blijkbaar verwisseld.

H. v. H.

ALGEMEEN ALPHABETISCH REGISTER.

VI. Grondwetscommissie, 1. — Provinciale Reglementen, 89. — Titel van Graaf en Minister van Staat, 175, 303. — „Retraite", 305. — K. B. 7 Nov. 1816, 368. — Titel en rang van Minister van Staat ontnomen, 1819, 406. — Finantieele Wet 1821, 421. — Afscheid van de St. Gl. 1824, 425.

VII. In ruste, 1. — Vlugschriften 1830, 119. — Ordre Social, 140. Afstand van de helft van zijn pensioen, 131. — Dagboek 1830, 197. — Overlijden, 295.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

Q.

P.

S.

W.

IJ.

Z.

